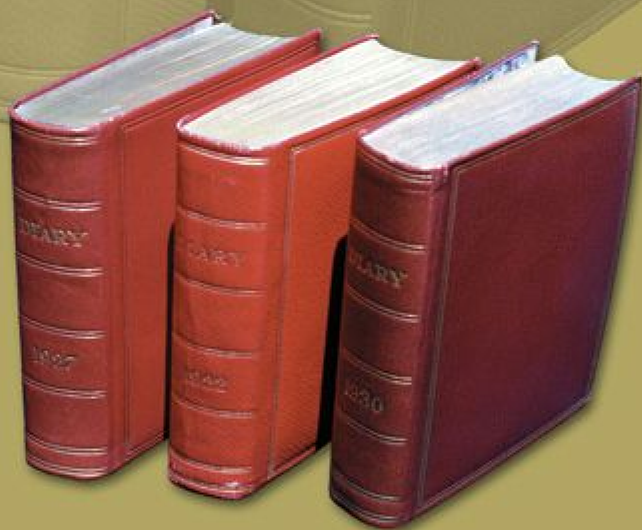
GEORGE G. POTRA

NICOLAE TITULESCU

ARHIVE PIERDUTE
DOSARUL UNEI RECUPERĂRI

GEORGE G. POTRA
MEMBRU AL ACADEMIEI OAMENILOR DE ŞTIINŢĂ DIN ROMÂNIA

NICOLAE TITULESCU
ARHIVE PIERDUTE
DOSARUL UNEI RECUPERĂRI

Sebeş, 2015

Lucrare apărută cu sprijinul:
Primăria Municipiului Sebeș
prin Centrul Cultural „Lucian Blaga“ Sebeș
Fundația Culturală „Lucian Blaga“ Sebeș

Redactor: ANA POTRA
Tehnoredactor: OFELIA COȘMAN
Coperta, procesare imagine: VICTOR POTRA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POTRA, GEORGE G.
Nicolae Titulescu : arhive pierdute : dosarul unei recuperări / George G. Potra. - Alba Iulia : Altip, 2015
Index
ISBN 978-973-117-515-7
929 Titulescu,N.

CUVÂNT ÎNAINTE

Arhivele sunt unul dintre principalii depozitari de informații la care apelăm ca individ, comunitate, popor.

Ele reprezintă o formă de memorie la care ne ducem pentru cercetări de lungă durată sau pentru interese imediate.

Verificăm cvasicotidian rostul și importanța lor în societate.

Asumându-mi riscul de a mi se reproșa că exagerez, afirm că în orice evocare istorică, în orice evaluare contemporană și în orice proiect de viitor nu putem ignora date și idei păstrate în arhive ca premise ale oricărei construcții materiale și spirituale.

Ca instituție, arhivele din România identifică actul de naștere în urmă cu circa 170 de ani. Explicația acestei realități târzii se regăsește în factori obiectivi și subiectivi, pe care istoricii arhivelor românești i-au identificat și analizat cu rigoare profesională.

Mă grăbesc să subliniez că, în ciuda tuturor reglementărilor legale, a corecțiilor de etapă, a măsurilor administrative și economico-financiare de consolidare a structurilor și funcționalității, sub semnul organicității și eficienței, instituția arhivelor a înregistrat în România serioase disfuncții și grave accidente (în timp de război sau de calamități).

Cu fiecare dintre acestea, depozitul informațional al arhivelor românești a fost afectat.

Eforturile posterioare – oricât de bine intenționate și susținute – n-au mai putut reconstitui și restitui decât fragmentar și incert segmente de istorie locală și chiar națională – economică, etnică, confesională, culturală ș.a.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din România – la fel ca și în cazul altor instituții centrale – nu a fost ocolită de efectele celor două războaie mondiale, ale ocupațiilor (austro-germano-ungară în 1916–1918 și sovietică în 1944–1958), ale transferului arhivelor și al altor valori în străinătate, ale confiscărilor și ale distrugerilor criminale propriu-zise.

Schimbările de regim politic – în 1944 și 1989 – s-au repercutat în politica și diplomația românească, în toate structurile Ministerului Afacerilor Externe, deci inclusiv și în privința arhivelor sale.

Pentru a fi exact, trebuie să menționez că arhivele diplomatice românești s-au găsit, în mai mică sau mai mare măsură, ordonate de actele și documentele esențiale privind organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe adoptate în perioadele 1859–1919; 1920–1947; 1948–1989.

Tot atât de exact este faptul că reglementările, măsurile și proiectele privind acest domeniu nu au fost în pas cu necesitățile și au rămas în urma așteptărilor.

Puțini sunt cei care au recunoscut și acuzat această realitate.

Nu intenționez să fac din constatarea acestei stări de lucruri o atitudine politică.

Rămâne stricta realitate că în istoria de peste 150 de ani a Ministerului Afacerilor Externe se pot număra pe degetele de la o mână numele miniștrilor de Externe care au coborât în arhivele cancelariei diplomatice românești.

Aceste lucruri trebuie știute și spuse.

Nu avem o istorie serioasă, atotcuprinzătoare, mai presus de orice presiuni politice și compromisuri ideologice, a politicii externe și diplomației românești, după cum nu avem monografii pentru majoritatea miniștrilor de Externe ai României.

Nicolae Titulescu face o excepție. Departe de mine afirmația că se știe totul și că s-a spus și scris totul despre el.

În privința tuturor miniștrilor de Externe din perioada interbelică, la care mă rezum în mod deliberat – fie că este vorba de Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Ion Gh. Duca, Ion Mitilineu, Gheorghe Gh. Mironescu, Dimitrie I. Ghika, Victor Antonescu, Istrate Micescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Mihail Manoilescu, Mihail Sturdza, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu, pentru a aminti doar pe unii dintre ei – se pune întrebarea: unde sunt arhivele legate de mandatul lor de ministru de Externe? Cât, ce și cum s-au păstrat? Sunt prelucrate arhivistic și, în fine, ce anume din ele se află în afara țării, în colecții particulare sau

în arhive ale unor fundații? Asemenea întrebări nu sunt prețioase gratuități, sugerând potențiale noi demersuri pentru încercarea de a reconstitui alte părți ale patrimoniului național afectat prin distrugere sau înstrăinare.

În lucrarea de față am încercat să răspund întrebărilor privind acele documente ale arhivelor lui Nicolae Titulescu răvășite și pierdute în lume timp de decenii.

Nicolae Titulescu păstra asupra-i, alături de note strict personale, nu puține documente oficiale privind politica externă a statului român, elaborate atât înainte, cât mai ales în timpul cât a deținut mandatele de ministru al Afacerilor Străine (1927–1928; 1932–1936).

Diplomatul român justifica o asemenea măsură – mult discutată la București, aprobată de unii și condamnată de alții – prin necesitatea de a dispune prompt, în numeroasele sale călătorii și întrevederi în străinătate, de acte esențiale ale politicii externe românești.

În privința documentelor oficiale, Nicolae Titulescu păstra originale (mai puține) sau copii (mai numeroase).

Cât privește originalele, voi remarca faptul că valoarea acestora este dată, în fiecare caz în parte, de însăși substanța lor (istorică, politică, diplomatică ș.a.); cât privește copiile, cred că valoarea acestora poate fi la fel de mare ca aceea a originalelor, în cazul în care acelea s-au pierdut (furat, distrus ș.a.).

Oricum ar fi, Nicolae Titulescu purta cu el prin Europa parte din aceste arhive, oficiale sau personale, în niște cufere special amenajate, restul fiind depus temporar în unul sau mai multe seifuri la bănci sau la ambasade străine, la rudenii și colaboratori apropiați.

Demiterea din guvernul României (la 29 august 1936) l-a găsit cu aceste arhive asupra sa – din care o mare parte reprezenta o arhivă personală – și nu sunt mărturii că el ar fi încercat – și cu atât mai puțin că ar fi reușit – să le predea (personal sau prin intermediari) guvernului român. Nici măcar atunci când s-a reîntors în țară, în noiembrie–decembrie 1937, pentru un scurt timp, Nicolae Titulescu n-a angajat discuții în acest sens cu Ministerul Afacerilor Externe. Guvernanții de la București erau grăbiți să scape cât mai repede și definitiv de fostul om de stat și diplomat român.

Adversarii lui Nicolae Titulescu l-au atacat constant și pe acest subiect, atât în timpul mandatelor de ministru de Externe, cât și, mai ales, după înlăturarea sa de la Palatul Sturdza.

Intenția sa de a-și publica, în țară, în limba română, și în străinătate, în limbile franceză și engleză, cartea *Politica externă a României (1937)*, ce punea sub ochi critic orientarea și demersurile politico-diplomatice de după demiterea sa, a iritat la maximum pe guvernanții de la București, aceștia considerând-o că subminează interesele majore ale României.

Ascunzând nemulțumirile reale ale lui Carol al II-lea, care s-a considerat vizat de această carte, condotieri ai monarhului l-au atacat deșănțat pe Nicolae Titulescu, acuzându-l de păstrarea ilegală și folosirea abuzivă de documente secrete de stat, asociate cu trădarea.

Pe cale de decret-lege, Octavian Goga, prim-ministru, a procedat la modificarea unui articol din Codul penal, introducând delictul publicării de documente secrete de stat.

Faptul că această modificare viza în primul rând pe Nicolae Titulescu n-a scăpat observației nici oamenilor politici, nici ziariștilor, care știau că acesta fusese amenințat cu ridicarea cetățeniei române, invocând, formal, posesia și utilizarea unor documente secrete de stat.

Arhivele lui Nicolae Titulescu au rămas răspândite în lume timp de câteva decenii.

Această stare s-a configurat încă din timpul activității sale publice, accentuându-se treptat în condițiile sporirii și diversificării angajamentelor, de mai mare sau mai mică durată, la Londra, Geneva, Haga, Paris, Washington, New York. Tensiunea resimțită de conaționalul nostru, în timpul când a avut funcții oficiale, a fost dublată prin presiune psihologică, prin acte subversive și tentative de asasinat din partea adversarilor și dușmanilor interni și externi. În aceste condiții, Nicolae Titulescu a apelat la măsuri de securitate speciale privind atât persoana sa, cât și unele valori personale sau familiale. Deciziilor de a-și depozita documente și alte bunuri în seifuri personale (acolo unde a lucrat) sau în seifuri ale unor bănci sau ale unor mari hoteluri li s-a adăugat hotărârea luată, în urma consultării cu câțiva apropiați, de a încredința parte din aceste înscrisuri unor rude sau colaboratori de mare încredere.

Cu fiecare an de după moartea sa (17 martie 1941), în conștiința publică, a colaboratorilor săi înstrăinați pe diverse meridiane, dar și în aceea a celor din România, s-a accentuat temerea că se vor pierde definitiv urmele arhivelor sale sau, și mai rău, că se vor distruge file din ele.

În perioada Războiului Rece, urmașii lui Nicolae Titulescu (soția sa, alte rude din străinătate) au încetat orice relații cu oficialitățile românești (legații, ambasade, Ministerul Afacerilor Externe, Guvernul României), refuzând acordul pentru aducerea osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară, precum și restituirea rămasurilor de la acesta (arhive, diverse alte lucruri personale).

Activitatea laborioasă aflată la baza acestei lucrări originale și personale a implicat pentru mine cercetări în arhive și biblioteci din străinătate (Franța, Elveția, Statele Unite ale Americii), demersuri pentru identificarea și aducerea în România a unui număr important de valoroase documente Nicolae Titulescu.

Am avut un rol efectiv, ca împuternicit desemnat, în negocierea unor reglementări cu personalități sau instituții din străinătate, posesoare de arhive Nicolae Titulescu, și ca factor operativ în preluarea și aducerea lor la București.

Lucrarea pornește de la premisa că redobândirea unor valoroase documente politico-diplomatice ale lui Nicolae Titulescu, esențiale pentru adâncirea cunoașterii gândirii, operei și acțiunii sale, are valoare de reper și simbol, alături de altele similare, pentru exigența reconstituirii, conservării și valorificării prin acțiuni și măsuri specifice a patrimoniului cultural național.

Am prezentat succesiv factorii subiectivi și obiectivi ai dispersării în timp și spațiu a documentelor Nicolae Titulescu, circumstanțe interne și internaționale care au accentuat acest proces, pe de o parte, și dificultatea identificării și recuperării lor, pe de altă parte.

Cercetările întreprinse în timp au permis îmbogățirea și confruntarea informațiilor, ceea ce îngăduie astăzi să afirmăm, cu un grad important de certitudine, cui și când au fost încredințate spre păstrare documente Nicolae Titulescu, care a fost regimul lor de conservare (locul și calitatea depozitului, ce a determinat schimbarea posesorului temporar, condițiile de transfer),

cum s-a ajuns la înstrăinarea lor, etape și moduri diferite (în țară: percheziții, arestări, confiscări; în străinătate: subtilizări, furturi între rudenii; vânzări/cumpărări către instituții din România și Statele Unite ale Americii).

Pe bază de documente am supus analizei puncte de vedere și versiuni contradictorii privind documentele lui Nicolae Titulescu din străinătate, exagerările lui A.F. Frangulis afirmând transferul unui presupus vagon de documente prin Spania spre Lisabona și fantasmele lui Jacques de Launay, speculând pe marginea unei imaginare confiscări de către sovietici, la Viena, a unei valize cu documente esențiale ale lui Nicolae Titulescu.

N-am ascuns nimic cititorului din ceea ce am aflat în legătură cu documentele Nicolae Titulescu, depuse în două rânduri la Londra; despre documentele trimise cu nepotul său, Gheorghe Nenișor, ca însoțitor, în Portugalia și depuse la Ambasada Marii Britanii de la Lisabona; despre manipularea dubioasă a documentelor titulesciene în capitala Portugaliei, trecerea fragmentară, în două rânduri, de la Ambasada Marii Britanii la Legația României din capitala lusitană; despre înstrăinarea din acel mare volum de documente, care trebuiau să revină, la Madrid, în posesia Catherinei Titulescu; despre ceea ce a ajuns, în condiții dubioase, în mâinile unor rudenii, în Franța (la Marys Nenișor, prima soție a lui Gheorghe Nenișor), dar și în Spania (la Gheorghe și Marie Yvonne Antoniade); despre documente Nicolae Titulescu sustrase de germani din arhivele franceze în 1940 și capturate de sovietici când au ocupat o mare parte din Germania; despre ceea ce a ajuns, prin vânzare/cumpărare, la Palo Alto, la Hoover Archives.

În paginile cărții, cititorul va găsi întrebări presante din Washington și răspunsuri aprofundate din Lisabona, nelămuriri, reveniri, rectificări; arestări, date despre călătorii cu scop și finalități incerte. Am „deschis" cufere și valize, am dezvăluit adunări și scăderi incorecte la noi numărători. Cititorii află pentru prima dată de unele furturi, de negocieri și tranzacții făcute ca la tarabă, despre bani, despre sărăcie, despre donații generoase și donații anulate, despre văduve însingurate și soți înșelați, despre secretul seifurilor elvețiene.

În drumul arhivelor Nicolae Titulescu au fost implicați atât oficiali români, foști colaboratori ai lui Nicolae Titulescu (Constantin Vișoianu, George Anastasiu, Nicolae Raicoviceanu, Alexandru Totescu), dar și rudenii

(Catherine Titulescu, Ion Burcă, Gheorghe Nenișor, Marys Nenișor, Gheorghe Antoniade, Marie Yvonne Antoniade, Vlad Antoniade ș.a.).

Un loc important îl ocupă în volum demersurile întreprinse după cel de al Doilea Război Mondial pentru aducerea în România a arhivelor Nicolae Titulescu: din Franța, în 1968 (aflate în posesia lui Marys Nenișor); din Elveția, în 1995 și 2002 (aflate în posesia doctorului Gilbert Monney Câmpeanu, prin donație din partea lui George Anastasiu); din Elveția, în 2002 (aflate în posesia finanțistului elvețian de origine română Vlad Antoniade, fiul lui Gheorghe Antoniade și al lui Marie Yvonne (Voni) Antoniade, executor testamentar al Catherinei Titulescu); din Statele Unite ale Americii, în 2003 (aflate în posesia Arhivelor Hoover).

Nu pot fi inseriate în acest Cuvânt înainte toate investigațiile, demersurile, reușitele, toate numele, toate datele. Relev faptul că: în 1967 au fost recuperate conferințele susținute de Nicolae Titulescu în Marea Britanie, în vara anului 1937, piese de mare valoare ideatică și politică, considerate pierdute timp de 30 de ani, precum și ediția în limba engleză a *Politicii externe a României (1937)*; în 1995 ni s-a donat ediția în limba franceză a lucrării *Politica externă a României (1937)*, care avea să fie editată un an mai târziu; în 2002 am obținut, prin dublă donație, 2.000 de documente originale Nicolae Titulescu; în același timp, la Fundația Europeană Titulescu au intrat nouă agende de *Însemnări zilnice* (din anii 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930); în 2003 am adus la București 12.000 de documente Nicolae Titulescu, în copie, pe suport electronic.

Am evocat și relevat rolul pe care l-au avut, după cel de al Doilea Război Mondial (în anii 1967–1968, 1982, 1995, 2002, 2003), în descoperirea și aducerea acestor documente în România, unii oameni politici-diplomați, cercetători-arhiviști, regizori și actori ai demersului urmărit de la București (George Macovescu, Victor Dimitriu, Dumitru Aninoiu, Constantin I. Turcu, Teodor Huc, Gheorghe Buzatu, Adrian Năstase, George G. Potra).

De un real ajutor în cunoașterea a ceea ce am numit „Operațiunea Marys" mi-au fost informațiile date în urmă cu patruzeci de ani de colegul și prietenul meu Constantin I. Turcu, un arhivist desăvârșit, un om modest, care nu și-a revendicat orgolios rolul de principal (cel puțin unul dintre ei) negociator al aducerii documentelor Nicolae Titulescu de la Paris și s-a

mulțumit cu faptul că a trăit această bucurie, așa cum au „trăit-o" toți cei care l-au iubit și-l iubesc pe „Patron". Împreună cu el, dar nu numai, am urmărit eforturile de prelucrare arhivistică a documentelor Nicolae Titulescu din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe.

Rectitorirea Casei Titulescu, în 2002, a coincis cu relansarea demersurilor Fundației Europene Titulescu pentru aducerea din străinătate a unor arhive ale marelui om de stat și diplomat român.

Evocând acest lucru, m-am ferit să subestimez rolul celor care, în emigrație, au salvat aceste arhive, care le-au avut în custodie personală, chiar dacă apoi, din constrângeri economico-financiare și în conjuncturi politice complexe, nu le-au restituit gratuit statului român, ci le-au încredințat contra cost unor arhive străine.

Orice evocare a personalităților fără de care o parte a arhivelor Nicolae Titulescu nu s-ar fi aflat în siguranță, chiar dacă nu în România, timp de decenii, nu poate ignora numele lui George I. Duca și al Elenei S. Danielson, pe care suntem datori să-i omagiem.

Nu am încetat să pledez dreptul României de a avea aceste documente într-un fel oarecare sau cel puțin de a le consulta fără niciun fel de oprelisti.

Într-un alt segment important al lucrării mele cititorul poate cunoaște Procesul de valorificare a Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe al României, trecând în revistă cu rigoare intenții, proiecte și acțiuni, cu precădere cele intervenite după 1990, până astăzi, și Restituirea operei științifice și politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu – între ambiții și realitate. Ambele sinteze sunt texte bogate în idei și fapte, proiectând părți indispensabile ale postumității lui Nicolae Titulescu.

Am destinat Anexei rolul de a fi camera de rezonanță a editării în România a culegerilor de documente și a lucrărilor bogate în bază documentară dedicate lui Nicolae Titulescu, publicate pe parcurs de 50 de ani (prefețe, luări de cuvânt la lansări de carte organizate ca adevărate evenimente culturale, recenzii și comentarii în reviste de specialitate sau în publicații magazinistice).

Critica a fost inegală față de aceste ediții de documente. Pe parcursul anilor s-au adunat zeci de prefețe, cuvinte înainte, note, recenzii, comentarii pe seama acestor lucrări. Unele le-am identificat și le-am îndosariat. În cazul

altor volume, nu știu dacă ele au fost remarcate sau ignorate de critică, dacă nu cumva reacțiile lor le-am pierdut la apariție sau ulterior.

Am ales pentru această Anexă un număr limitat de asemenea reacții, semnate sau pronunțate de istorici, juriști, sociologi, politologi, diplomați, scriitori, ziariști, de nume mari, academicieni, miniștri, ambasadori, maeștri ai scrisului românesc.

Tuturor celor care nouă, editori ai acestor ediții de documente Nicolae Titulescu, ne-au acordat atenție, salutând cu prețuire demersul nostru, le mulțumesc în numele meu personal și al tuturor celor care s-au asociat în timp acestui demers pro-Titulescu.

Am adăugat o bogată iconografie, fotografii de epocă și fotografii de istorie contemporană, reproduceri ale unor documente de arhivă relevante. Am făcut-o pentru a le salva indirect, dar și pentru a le aduce la cunoștința celor interesați, specialiști sau nu.

Am pus în fața cititorului ceea ce s-a recuperat. Am semnalat cu tristețe ceva din ceea ce cu siguranță s-a distrus iremediabil din arhivele unor personalități, colaboratori sau rudenii care au avut contingență cu Nicolae Titulescu.

Este mai presus de orice dubiu că în spațiul românesc, mulți dintre oamenii politici și diplomații români ai perioadei antebelice au fost lipsiți, la arestare, în crunții ani ai stalinismului, de o mare parte a înscrisurilor și fotografiilor lor – adeseori chiar în totalitate –, familiile lovite de nenorocire, nu puține, procedând la distrugerea a ceea ce mai rămăsese, pentru a nu fi invocate ca probe incriminatorii în procesele ce li se înscenaseră. Informațiile date mie în același sens de Mariella Nenișor-Emanoil, Irina Raicoviceanu, Gheorghe Nenișor, Savel Rădulescu n-au făcut decât să confirme cu noi argumente această puternică lovitură dată culturii române.

Ar fi pretențios – și poate chiar și inexact – să afirm că ofer cititorilor un dosar definitiv închis. Am formulat un mare semn de întrebare privind un depozit Nicolae Titulescu din Elveția, al cărui destin a rămas necunoscut și pe care instituții specializate ale statului român (Ministerul Afacerilor Externe, Academia Română, Fundația Europeană Titulescu, Banca Națională a României) ar trebui să încerce să-l lămurească – lucru nu ușor, au trecut 75 de ani – fapt însă pe care n-ar trebui să-l abandoneze.

Postumitatea lui Nicolae Titulescu convoacă pentru un nou și potențial demers nu doar câteva instituții sau indivizi.

Lucrarea *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, tipărită în 2013, își găsește o fericită continuare prin cartea *Nicolae Titulescu. Arhive pierdute. Dosarul unei recuperări.*

Dacă prima dintre acestea vorbește despre moartea marelui nostru compatriot, despre reîntâlnirea cu ai săi, în 1992, în Inima Transilvaniei, cea de a doua este o evocare și o pledoarie pentru salvarea și perpetuarea în eternitate a operei științifice și politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, un apel la angajament colectiv în lupta pentru supraviețuirea gândurilor și faptelor sale.

Nicolae Titulescu. Arhive pierdute. Dosarul unei recuperări nu este o provocare pur și simplu, nu este un act de orgoliu personal, ci o necesară restituire a unei pagini de istorie culturală, profund documentată. Cartea de față are toate datele unei lucrări științifice, dar și ale unui roman de aventuri, în care rigoarea nu cedează facilului, certitudinea lasă loc imaginației, cititorul devine coautor, tensiunea, ritmul, suspansul însoțindu-l pe acesta până la ultima pagină.

Am făcut cu pasiune această cercetare, dar m-am ferit să fiu pătimaș în judecăți.

În jurul marilor valori naționale, a operei de salvare și de perpetuare, spre onoarea noastră ca neam și beneficiul generației viitoare, avem datoria să ne aflăm și să ne regăsim solidari.

„Aventura“ intelectuală continuă. Și chiar dacă nu se vor mai găsi piese care să dea peste cap ceea ce fac cunoscut astăzi, rămânem confruntați cu miile de pagini inedite ale lui Nicolae Titulescu, care-și așteaptă editarea.

Dacă un tânăr, așa cum am făcut-o eu în urmă cu 50 de ani, își va asuma rolul de a-l sluji pe Nicolae Titulescu, angajamentul moral și intelectual de a continua efortul consacrat restituirii operei sale politico-diplomatice, aș fi mulțumit.

În 1945, la Cluj, în sala Colegiului academic, Lucian Blaga rostea un fascinant discurs postum închinat lui Nicolae Titulescu.

Evoc emoționat faptul că după ce, în 2013, sub lumina lui Lucian Blaga – adică prin grija Fundației Culturale „Lucian Blaga“–Sebeș –, apărea

lucrarea *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, acum, în 2015, *Nicolae Titulescu. Arhive pierdute. Dosarul unei recuperări* apare sub auspiciile Centrului Cultural „Lucian Blaga“ – Sebeș și ale Fundației Culturale „Lucian Blaga“ – Sebeș.

Dincolo de coincidențe, se impune și rămâne simbolul unei mari prietenii.

La Sebeș, după ani de dureroasă așteptare, Lucian Blaga îl primește din nou cu deferență pe Nicolae Titulescu.

GEORGE G. POTRA

Octombrie 2014

AVANT-PROPOS

Les archives sont l'un des principaux dépositaires d'informations auxquels nous faisons appel en tant qu'individu, communauté ou peuple.

Elles représentent une forme de mémoire que nous consultons pour effectuer des recherches à long terme ou à des fins immédiates.

Nous vérifions presque chaque jour leur mission et leur importance dans la société.

Au risque qu'on me reproche d'exagérer, j'affirme que dans toute évocation historique, dans toute évaluation contemporaine et dans tout projet, on ne peut pas ignorer des données et des idées conservées dans les archives, en tant que prémisses de toute construction matérielle et spirituelle.

L'institution des archives de Roumanie date d'il y a presque 170 ans. L'explication de cette réalité tardive se retrouve dans les facteurs objectifs et subjectifs que les historiens des archives roumaines ont identifiés et analysés avec une rigueur professionnelle.

Je m'empresse de souligner qu'en dépit des réglementations légales, des corrections spécifiques à chaque étape, des mesures administratives et économiques-financières visant la consolidation des structures et de la fonctionnalité, sous le signe de l'organicité et de l'efficience, l'institution des archives de Roumanie a enregistré de sérieux dysfonctionnements et de graves accidents (pendant les guerres ou les catastrophes).

Chaque fois, le contenu informationnel des archives roumaines a été affecté.

Les efforts ultérieurs – même si bien intentionnés et soutenus – n'ont pu reconstituer et restituer que de façon fragmentaire et incertaine, des segments d'histoire locale et même nationale – économique, ethnique, confessionnelle, culturelle, etc.

Les archives du ministère des Affaires étrangères de Roumanie – comme dans le cas d'autres institutions centrales – n'ont pas été épargnées par les effets des deux Guerres mondiales, des occupations

(austro-germano-hongroise en 1916–1918 et soviétique en 1944–1958), du transfert, à l'étranger, des archives et des autres valeurs, des confiscations et des destructions criminelles proprement-dites.

Les changements de régime politique – en 1944 et 1989 – se sont répercutés sur la politique et la diplomatie roumaine, sur toutes les structures du ministère des Affaires étrangères, y compris sur ses archives.

Plus exactement, les archives diplomatiques roumaines se sont trouvées ordonnées, dans une plus grande ou dans une plus petite mesure, par les actes et les documents essentiels concernant l'organisation institutionnelle du ministère des Affaires étrangères, adoptés dans les périodes 1859–1919; 1920–1947; 1948–1989.

Mais il est tout aussi vrai que les réglementations, les mesures et les projets concernant ce domaine n'ont pas été concordants avec les besoins et sont restés en dessous des attentes.

Rares sont ceux qui ont admis et accusé cette réalité.

Je n'ai pas l'intention de faire de l'observation de cet état de choses une attitude politique.

Il reste la stricte réalité suivant laquelle, dans l'histoire de plus de 150 ans du ministère des Affaires étrangères, on peut compter sur les doigts d'une main les noms des ministres des Affaires étrangères qui ont consulté les archives de la chancellerie diplomatique roumaine.

Ce sont des choses qu'il faut savoir et dire.

Nous n'avons pas une histoire sérieuse, complète, au-dessus de toutes pressions politiques et de tous compromis idéologiques, de la politique étrangère et de la diplomatie roumaine, tout comme nous n'avons pas de monographies pour la majorité des ministres roumains des Affaires étrangères.

Nicolae Titulescu en fait exception. Loin de moi l'affirmation que l'on connaît tout et que l'on a tout dit et écrit sur lui.

En ce qui concerne tous les ministres des Affaires étrangères de l'entre-deux-guerres, auxquels je me résume délibérément – qu'il s'agisse de Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Ion Gh. Duca, Ion Mitilineu, Gheorghe Gh. Mironescu, Dimitrie I. Ghika, Victor Antonescu, Istrate Micescu, Nicolae Petrescu-Comnen ou bien de Grigore Gafencu, Mihail Manoilescu,

Mihail Sturdza, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu, pour en évoquer seulement quelques-uns – la question qui se pose est la suivante : où sont les archives liées à leur mandat de ministre des Affaires étrangères? Combien, quoi et comment a-t-on conservé de ces archives? Sont-elles ordonnées et, enfin, combien de ces documents d'archive se trouvent-ils à l'extérieur du pays, dans des collections privées ou dans les archives de certaines fondations? Ces questions ne sont pas de précieuses gratuités, elles suggèrent de potentielles nouvelles démarches dans la tentative de reconstituer d'autres parties du patrimoine national affecté par la destruction ou l'aliénation.

Dans le présent ouvrage, j'ai essayé de répondre aux questions sur les documents des archives de Nicolae Titulescu qui, pendant plusieurs décennies, ont été éparpillés ou égarés à l'étranger.

À part les notes strictement personnelles, Nicolae Titulescu emmenait avec lui un important nombre de documents officiels sur la politique étrangère de l'État roumain, élaborés avant, mais surtout pendant la période où il avait détenu les mandats de ministre des Affaires étrangères (1927–1928; 1932–1936).

Le diplomate roumain justifiait cette mesure – très commentée à Bucarest, approuvée par les uns et condamnée par les autres – par la nécessité de disposer promptement, dans ses nombreux voyages et entrevues à l'étranger, de documents essentiels de la politique étrangère de son pays.

En ce qui concerne les documents officiels, Nicolae Titulescu gardait les originaux (peu nombreux) ou les copies (plus nombreuses).

Je voudrais souligner que la valeur des documents originaux est donnée, pour chacun d'entre eux, par leur substance même (historique, politique, diplomatique, etc.); en ce qui concerne les copies, je crois que leur valeur pourrait être tout aussi grande que celle des documents originaux au cas où ces derniers seraient égarés (volés, détruits, etc.).

En tout cas, Nicolae Titulescu emmenait avec lui, à travers l'Europe, une partie de ces archives, officielles ou personnelles, placées dans des caisses spécialement conçues, les autres étant déposées temporairement dans l'un ou plusieurs coffres forts de banques ou d'ambassades, chez ses parents ou ses proches collaborateurs.

Sa destitution du gouvernement de la Roumanie (le 29 août 1936) l'a trouvé avec ces archives sur lui – dont une partie représentait son archive personnelle. Il n'existe pas de témoignages qu'il aurait essayé – et d'autant moins qu'il aurait réussi – de les restituer (lui-même ou par intermédiaires) au gouvernement roumain. Pas même au moment où il est revenu pour peu de temps dans le pays, en novembre-décembre 1937, Nicolae Titulescu n'a pas entamé des discussions sur ce sujet avec le ministère des Affaires étrangères. Les gouvernants de Bucarest étaient pressés de se débarrasser très vite et définitivement de l'ancien homme d'État et diplomate roumain.

Les adversaires de Nicolae Titulescu l'ont constamment attaqué sur ce sujet également, pendant ses mandats de ministre des Affaires étrangères, ainsi qu'après avoir été écarté du Palais Sturdza.

Son intention de publier dans le pays, en roumain, et à l'étranger, en français et en anglais, son ouvrage intitulé « *La politique extérieure de la Roumanie (1937)* » qui jetait un regard critique sur l'orientation et les démarches politiques-diplomatiques effectuées ultérieurement à sa destitution, a irrité au maximum les gouvernants de Bucarest qui considéraient qu'il sapait les intérêts capitaux de la Roumanie.

Dissimulant les mécontentements réels de Carol II, qui se considérait comme visé par cet ouvrage, les condottières du monarque **se** sont déchaînés contre Nicolae Titulescu qu'ils ont accusé de garder illégalement et d'utiliser abusivement des documents secrets d'État, qu'ils associaient à la trahison.

Par voie de décret-loi, Octavian Goga, Premier ministre, a procédé à la modification d'un article du Code pénal, introduisant le délit de publication de documents secrets d'État.

Le fait que cette modification visait surtout Nicolae Titulescu n'est pas demeuré inobservé par les politiciens et les journalistes qui savaient que celui-ci avait été menacé de se voir retirer la citoyenneté roumaine, par l'invocation formelle de la possession et de l'utilisation de documents secrets d'État.

Les archives de Nicolae Titulescu sont restées éparpillées à travers le monde pendant plusieurs décennies.

Cette situation s'est configurée dès la période de son activité publique et elle s'est progressivement accentuée au fur et à mesure de la multiplication

et de la diversification des engagements, de longue ou de courte durée, à Londres, Genève, à La Haye, à Paris, Washington ou New York. La tension ressentie par notre compatriote pendant la période où il a détenu des fonctions officielles, a été doublée de la pression psychologique provoquée par les actes subversifs et les tentatives d'assassinat de la part de ses adversaires et de ses ennemis internes et externes. Dans ces conditions, Nicolae Titulescu a dû recourir à des mesures de sécurité spéciales pour sa personne et pour certaines valeurs personnelles ou familiales. À part la décision de conserver ses documents et d'autres biens dans des coffres forts personnels (là où il travaillait) ou dans les coffres forts de banques ou de grands hôtels, il a choisi, après avoir consulté quelques proches, de confier une part de ces écrits à des parents ou des collaborateurs très fidèles.

Au fur et à mesure que les années passaient, après sa mort le 17 mars 1941, au niveau de la conscience publique, de ses collaborateurs qui vivaient à l'étranger ou en Roumanie, s'accentuait la crainte que les traces de ses archives seraient définitivement perdues et, encore pire, que des fiches en seraient détruites.

Pendant la Guerre froide, les héritiers de Nicolae Titulescu (son épouse, d'autres parents de l'étranger) ont cessé toutes relations avec les officiels roumains (légations, ambassades, ministère des Affaires étrangères, Gouvernement de la Roumanie), refusant de donner leur accord pour le rapatriement de la dépouille mortelle de Nicolae Titulescu et de restituer divers documents qui lui avaient appartenu (archives, divers autres objets personnels).

Quant à l'activité laborieuse que j'ai dû déployer pour réaliser cet ouvrage original et personnel, je dois dire qu'elle a impliqué des recherches dans les archives et les bibliothèques de l'étranger (France, Suisse, États-Unis), des démarches pour identifier et amener en Roumanie un important nombre de documents de valeur de Nicolae Titulescu.

J'ai également tenu un rôle effectif, possédant le pouvoir de représentation, dans la négociation de diverses réglementations avec des personnalités ou des institutions de l'étranger, possédant des archives Nicolae Titulescu, et en tant que facteur opératif dans la prise en charge et le transfert de ces archives à Bucarest.

Le présent ouvrage part de la prémisse que la récupération d'importants documents politiques-diplomatiques de Nicolae Titulescu, essentiels pour l'approfondissement de la connaissance de sa pensée, de son œuvre et de son action, a valeur de repère et de symbole, aux côtés d'autres similaires, pour la nécessité de reconstituer, conserver et mettre en valeur le patrimoine culturel national par des actions et des mesures spécifiques.

J'ai successivement présenté les facteurs subjectifs et objectifs de la dispersion, dans le temps et l'espace, des documents de Nicolae Titulescu, les circonstances nationales et internationales ayant accentué ce processus, d'un côté, et la difficulté de les identifier et de les récupérer, de l'autre côté.

Les recherches effectuées au fil des années nous ont donné la possibilité d'enrichir et de confronter les informations, ce qui nous permet aujourd'hui de dire, avec une grande certitude, à qui et quand ont été confiés pour conservation, des documents Nicolae Titulescu, quel était leur régime de conservation (le lieu et la qualité du dépôt, les motifs ayant déterminé le changement du possesseur temporaire, les conditions de transfert), comment ces archives ont été aliénées, par étapes et modes différents (dans le pays : perquisitions, arrestations, confiscations; à l'étranger : subtilisation, vols entre parents; achats et ventes à des institutions de Roumanie et des États-Unis).

En partant des documents, j'ai soumis à l'analyse des points de vue et des versions contradictoires sur les documents de Nicolae Titulescu à l'étranger, les exagérations de A.F. Frangoulis sur le transfert d'un présumé wagon de documents à travers l'Espagne, vers Lisbonne, et les fantasmes de Jacques de Launay qui spéculait sur une imaginaire confiscation par les soviétiques, à Vienne, d'une valise de documents essentiels de Nicolae Titulescu.

Je n'ai rien caché au lecteur de ce que j'avais appris au sujet des documents Nicolae Titulescu, déposés deux fois à Londres; sur les documents envoyés par l'intermédiaire du neveu de Titulescu, Gheorghe Nenișor, qui l'accompagnait au Portugal, et déposés à l'ambassade de Grande Bretagne à Lisbonne; sur la manipulation douteuse des documents Titulescu dans la capitale du Portugal et le transfert fragmentaire, à deux reprises, de l'ambassade de Grande Bretagne à la Légation de Roumanie dans la capitale

lusitaine; sur l'aliénation, de ce grand volume, de documents qui devaient être restitués, à Madrid, à Catherine Titulescu; sur les documents qui étaient tombés, dans des conditions douteuses, aux mains de certains parents, en France (Marys Nenișor, la première épouse de Gheorghe Nenișor), mais aussi en Espagne (Gheorghe et Marie Yvonne Antoniade); sur les documents Nicolae Titulescu que les Allemands ont soustraits des archives françaises, en 1940, et les soviétiques ont capturés au moment où ils ont occupé une grande partie de l'Allemagne; sur les documents qui sont entrés par vente/achat aux archives de la Hoover Institution, à Palo Alto.

Dans les pages de cet ouvrage, le lecteur trouvera des questions pressantes de Washington et des réponses approfondies de Lisbonne, des questions restées sans réponses, des retours, des rectifications; des arrestations, des données sur des voyages dont l'objectif et la fin étaient incertains. J'ai « ouvert » des caisses et des valises, j'ai dévoilé des additions et des soustractions incorrectes en faisant de nouveaux comptages. Les lecteurs apprennent pour la première fois des nouvelles sur certains vols, sur des documents ayant fait l'objet de marchandes, sur l'argent, sur la pauvreté, sur les dons généreux et les dons annulés, sur les veuves solitaires et les époux trompés, sur le secret des coffres forts suisses.

Dans le circuit des archives Nicolae Titulescu ont été impliqués aussi bien les officiels roumains, d'anciens collaborateurs de Nicolae Titulescu (Constantin Vișoianu, George Anastasiu, Nicolae Raicoviceanu, Alexandru Totescu), que des parents de celui-ci (Catherine Titulescu, Ion Burcă, Gheorghe Nenișor, Marys Nenișor, Gheorghe Antoniade, Marie Yvonne Antoniade, Vlad Antoniade, etc.).

Le volume réserve une importante place aux démarches entreprises après la Deuxième Guerre mondiale pour faire venir en Roumanie les archives Nicolae Titulescu : de France, en 1968 (se trouvant en possession de Marys Nenișor); de Suisse, en 1995 et 2002 (en possession du dr Gilbert Monney Câmpeanu, à la suite du don fait par George Anastasiu); de Suisse, en 2002 (en possession du financier suisse d'origine roumaine Vlad Antoniade, le fils de Gheorghe Antoniade et de Marie Yvonne (Voni) Antoniade, exécuteur testamentaire de Catherine Titulescu); des États-Unis d'Amérique, en 2003 (en possession des Archives Hoover).

On ne peut pas passer en revue dans cet Avant-Propos toutes les démarches, toutes les investigations ou les réussites, tous les noms ou toutes les données. Je veux préciser pourtant ce qui suit : en 1967 ont été récupérées les conférences données par Nicolae Titulescu en Grande Bretagne, en été 1937, des pièces d'une grande valeur idéelle et politique, considérées comme perdues pendant 30 ans, ainsi que l'édition en anglais de l'ouvrage *« La Politique extérieure de la Roumanie (1937) »*; en 1995, on nous a donné l'édition en français de l'ouvrage *« La politique extérieure de la Roumanie (1937) »* qui devait être publiée une année plus tard; en 2002 nous avons obtenu, par un double don, 2 000 documents originaux Nicolae Titulescu ; dans le même temps, neuf agendas de *Notes quotidiennes* (des années 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930) sont entrés au patrimoine de la Fondation Européenne Titulescu; en 2003, nous avons amené à Bucarest les copies sur support électronique de 12 000 documents Nicolae Titulescu.

Nous avons évoqué et relevé le rôle qu'ont tenu, après la Deuxième Guerre mondiale (dans les années 1967–1968, 1982, 1995, 2002, 2003), dans la recherche et le transfert de ces documents en Roumanie, certains hommes politiques-diplomates, chercheurs-archivistes, réalisateurs et acteurs de la démarche suivie de Bucarest (George Macovescu, Victor Dimitriu, Dumitru Aninoiu, Constantin I. Turcu, Teodor Huc, Gheorghe Buzatu, Adrian Năstase, George G. Potra).

Dans la connaissance de ce que nous avons appelé « Opération Marys » m'ont été vraiment utiles les informations données il y a quarante ans par mon collègue et mon ami Constantin I. Turcu, un archiviste parfait, un homme modeste qui ne s'est pas enorgueilli de revendiquer le rôle de principal négociateur (du moins l'un d'entre eux) du transfert des documents Nicolae Titulescu de Paris en Roumanie et qui s'est contenté seulement de cette joie vécue, comme l'avaient « vécue » tous ceux qui ont aimé et qui aiment « le Patron ». À côté de lui, et non seulement, nous avons suivi les efforts de ranger les documents Nicolae Titulescu dans l'Archive diplomatique du ministère des Affaires étrangères.

La reconstitution de la Maison Titulescu, en 2002, a coïncidé avec la relance des démarches de la Fondation européenne Titulescu pour faire

venir de l'étranger des archives du grand homme d'État et diplomate roumain.

Évoquant cette chose, j'ai eu soin de ne pas sous-estimer le rôle des personnes qui, s'étant établies à l'étranger, ont sauvé ces archives après s'être vu confier leur garde, même si, plus tard, en raison de contraintes économiques-financières et de conjonctures politiques complexes, elles ne les ont pas gratuitement restituées à l'État roumain et les ont confiées, moyennant argent, à des archives étrangères.

Toute évocation des personnalités sans lesquelles une partie des archives Nicolae Titulescu n'aurait pas été en sécurité, pendant plusieurs décennies, même si elles ne se trouvaient pas en Roumanie, ne peut pas ignorer les noms de George I. Duca et Elena S. Danielson, auxquels nous devons rendre hommage.

Je n'ai pas cessé de plaider pour le droit de la Roumanie d'être, de telle ou telle manière, en possession de ces documents ou du moins de les consulter sans aucune restriction.

Dans un autre segment important de mon ouvrage, le lecteur peut connaître le Processus de valorisation des Archives du ministère des Affaires étrangères, passant en revue avec rigueur des intentions, des projets et des actions, en particulier ceux intervenus depuis 1990 et jusqu'à nos jours, et la Restitution de l'œuvre scientifique et politique-diplomatique de Nicolae Titulescu – entre ambitions et réalité. Les deux synthèses sont des textes riches d'idées et de faits, évoquant des parties indispensables de la posthumité de Nicolae Titulescu.

J'ai réservé à l'Annexe le rôle de chambre de résonance de l'édition en Roumanie des recueils de documents et des ouvrages riches de matériel documentaire, consacrés à Nicolae Titulescu et publiés au cours de 50 ans (préfaces, prises de parole à l'occasion des lancements de livres, organisés comme de véritables événements culturels, présentations et commentaires dans des revues spécialisées ou des magazines).

La critique a été inégale à l'égard de ces éditions de documents. Au cours des années il y a eu des dizaines de préfaces, avant-propos, notes, présentations et commentaires en marge de ces ouvrages. J'en ai identifiés quelques-uns et je les ai placés dans les dossiers. Quant aux autres volumes,

je ne pourrais pas dire s'ils ont été remarqués ou ignorés par la critique, ou bien si j'en avais perdu de vue les réactions, au moment de leur parution ou plus tard.

J'ai choisi pour cette Annexe un nombre limité de réactions, signées ou prononcées par des historiens, juristes, sociologues, politologues, diplomates, écrivains, journalistes, par de grands noms, académiciens, ministres, ambassadeurs, maîtres de l'écriture roumaine.

Je remercie tous ceux qui nous ont accordé leur attention, à nous, éditeurs de ces documents Nicolae Titulescu, et qui ont salué et apprécié notre démarche, je les remercie en mon nom personnel et au nom de tous ceux qui se sont joints, au fil du temps, à cette démarche de restitution de l'œuvre de Nicolae Titulescu.

J'ai ajouté une riche iconographie, des photos d'époque et des photos d'histoire contemporaine, des reproductions de documents d'archives importants.

Je l'ai fait pour les sauver indirectement et pour les porter à la connaissance des personnes concernées, spécialistes ou non.

J'ai mis devant le lecteur tout ce qui a été récupéré. J'ai signalé avec tristesse quelque chose de ce qui a été certainement détruit irrémédiablement dans les archives de personnalités, collaborateurs ou parents qui avaient côtoyé Nicolae Titulescu.

Il est hors de doute que dans l'espace roumain, bien des hommes politiques et des diplomates roumains de l'entre-deux-guerres ont été dépossédés, au moment de leur mise en prison, pendant les dures années du stalinisme, d'une importante partie de leurs documents et de leurs photos – parfois même en totalité –, les familles touchées par le malheur, assez nombreuses, ayant procédé elles-mêmes à la destruction de ce qui en était resté pour qu'ils ne soient pas invoqués comme éléments de preuve incriminants dans les procès qui leur étaient montés. Les renseignements qui m'ont été offerts par Mariella Nenişor-Emanoil, Irina Raicoviceanu, Gheorghe Nenişor, Savel Rădulescu n'ont fait que confirmer par de nouveaux arguments ce dur coup porté à la culture roumaine.

Il serait prétentieux – et peut-être même inexact – d'affirmer que j'offre aux lecteurs un dossier définitivement clos. J'ai eu un grand point

d'interrogation quant à un dépôt Nicolae Titulescu de Suisse dont le destin est resté inconnu et que les institutions concernées de l'État roumain (le ministère des Affaires étrangères, l'Académie roumaine, la Fondation européenne Titulescu, la Banque nationale de Roumanie) auraient dû essayer d'éclaircir. Une action qui n'est pas facile à réaliser puisque 75 ans sont passés, mais que ces institutions ne devraient pas quand même abandonner.

La posthumité de Nicolae Titulescu convoque pour une nouvelle et potentielle démarche non seulement quelques institutions ou individus.

L'ouvrage « *Titulescu. Après 50 ans, de nouveau chez soi* », édité en 2013, trouve une heureuse suite dans l'ouvrage « *Nicolae Titulescu. Archives perdues. Le dossier d'une récupération* ».

Si le premier ouvrage parle de la mort de notre grand compatriote, de sa rencontre avec les siens, en 1992, au cœur de la Transylvanie, le deuxième est une évocation et un plaidoyer pour la sauvegarde et la perpétuation pour l'éternité de l'œuvre scientifique et politique-diplomatique de Nicolae Titulescu, un appel à l'engagement collectif dans la lutte pour la survie de ses idées et de ses actes.

« *Nicolae Titulescu. Archives perdues. Le dossier d'une récupération* » n'est pas un simple défi, ce n'est pas un acte d'orgueil personnel, mais une nécessaire restitution d'une page d'histoire culturelle, profondément documentée. Le présent ouvrage a toutes les données d'un ouvrage scientifique, mais aussi d'un roman d'aventures, où la rigueur l'emporte sur les choses faciles, où la certitude fait place à l'imagination, le lecteur devient coauteur, la tension, le rythme, le suspens l'accompagnant jusqu'à la dernière page.

J'ai fait cette recherche avec passion, mais j'ai essayé de ne pas être fougueux lorsque j'ai formulé mes jugements.

Nous avons le devoir de nous trouver et de nous retrouver solidaires autour des grandes valeurs nationales, de l'action de sauvegarde et de perpétuation de ces valeurs, pour notre honneur en tant que nation et au bénéfice des générations futures.

« L'aventure » intellectuelle continue. Même si l'on ne trouve plus de pièces qui pourraient renverser ce que je fais connaître aujourd'hui, nous

restons confrontés aux milliers de pages inédites de Nicolae Titulescu qui attendent d'être publiées.

Si un jeune, comme je l'étais il y a 50 ans, assumait le rôle de servir Nicolae Titulescu, l'engagement moral et intellectuel de poursuivre l'effort consacré à la restitution de son œuvre politique-diplomatique, je serais heureux.

En 1945, dans la salle du Collège académique de Cluj, Lucian Blaga prononçait un fascinant discours-hommage posthume à Nicolae Titulescu.

J'évoque avec émotion le fait qu'après la parution, en 2013, sous la lumière de Lucian Blaga – c'est-à-dire par les soins de la Fondation culturelle « Lucian Blaga » – Sebeş – de l'ouvrage *« Titulescu. Après 50 ans, de nouveau chez soi »*, en 2015 paraît, sous les auspices du Centre culturelle « Lucian Blaga » – Sebeş et de la Fondation culturelle « Lucian Blaga » – Sebeş, l'ouvrage *« Nicolae Titulescu. Archives perdues. Le dossier d'une récupération »*.

Au-delà de toutes coïncidences, s'impose et demeure le symbole d'une grande amitié.

À Sebeş, au bout d'années de douloureuse attente, Lucian Blaga accueille à nouveau, avec déférence, Nicolae Titulescu.

GEORGE G. POTRA

Octobre 2014

Traduit par Georgeta Constantin

FOREWORD

The archives are some of the main repositories of information we appeal to as individuals, as a community or people.

They represent a form of memory we go to for long term research or for immediate interests.

We check almost on a daily basis their role and importance in society.

Taking the risk of a reproof for exaggerating, I state that in any historical evocation, in any contemporary evaluation and in any future project, we cannot ignore data and ideas kept in archives as premises of any material or spiritual construction.

As an institution, the archives in Romania identify their act of birth 170 years ago. The explanation for this tardive reality is to be found in both objective and subjective factors, which have been rigorously identified and analyzed by the historians of the Romanian archives.

I am in a rush to underline that, despite all legal regulations, of the stage corrections, administrative, economic and financial measures to consolidate their structures and functionality, under the sign of organicity and efficiency, the institution of the archives has recorded in Romania serious dysfunctions and grave accidents (during war or calamities).

With each of these, the informational content of Romanian archives has been affected.

The subsequent efforts – no matter how consistent or well-intended – could only reconstruct and restore in a fragmentary and uncertain manner the segments of local and even national history – economic, ethnic, confessional, cultural a.s.o.

The Archive of the Ministry of Foreign Affairs of Romania – just as in the case of other central institutions – has not been shaded from the effects of the two world wars, of occupations (the Austrian-German-Hungarian one from 1916–1918 and the Soviet one from 1944–1958), of the transfer

of archives and of other valuables abroad, of confiscations and actual criminal destructions.

The changes in the political regime – in 1944 and 1989 – have had repercussions on Romanian politics and diplomacy, on all the structures of the Ministry of Foreign Affairs, thus on its archives as well.

To be exact, I should mention the fact that Romanian diplomatic archives were, to a lesser or greater extent, ordered by the essential acts and documents regarding the institutional organization of the Ministry of Foreign Affairs adopted in the periods 1859–1919; 1920–1947; 1948–1989.

Just as exact is the fact that the regulations, measures and projects regarding this domain have not kept up with necessities and have lagged behind expectations.

There are very few of those who acknowledged and accused this reality.

I do not intend to make the observation of this state of affairs into a political attitude.

There still remains the strict reality that, in the over 150 year history of the Ministry of Foreign Affairs, one can count on the fingers of a hand the names of the Foreign Affairs ministers who have descended in the archives of the Romanian diplomatic chancellery.

These things must be known and said.

We do not have a serious, comprehensive history, above any political pressures and ideological compromises, of the Romanian foreign policy and diplomacy, just as we do not have monographs for most of the Foreign Affairs ministers of Romania.

Nicolae Titulescu is an exception. Far from me to say that everything is known and that everything about him has been said and written.

Regarding all the Foreign Affairs ministers in the period between the wars, to which I deliberately limit myself – be it Ion I.C. Brătianu, Take Ionescu, Ion Gh. Duca, Ion Mitilineu, Gheorghe Gh. Mironescu, Dimitrie I. Ghika, Victor Antonescu, Istrate Micescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Mihail Manoilescu, Mihail Sturdza, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu, to remember just some of them – the question arises: where are the archives related to their mandates as Foreign Affairs Ministers? How much, what and how was kept? Is the information

processed in archives and, finally, which parts are outside the country, in private collections, or in archives of foundations? Such questions are not precious gratuities, as they suggest new potential approaches in the attempt to reconstruct other parts of the national patrimony affected through destruction or alienation.

In the present work, we have attempted to answer questions regarding those documents in the archives of Nicolae Titulescu scattered and lost in the world for decades.

Nicolae Titulescu kept on his person, along with strictly personal notes, many oficial documents regarding the foreign policy of the Romanian state, elaborated both before, but especially during his mandates as Foreign Affairs minister (1927–1928; 1932–1936).

The Romanian diplomat justified such a measure – much discussed in Bucharest, approved of by some and condemned by others – through the necessity of disposing promptly, in his numerous travels and meetings abroad, of essential acts of Romanian Foreign Affairs policy.

Regarding official documents, Nicolae Titulescu kept originals (fewer) or copies (more numerous).

As far as the originals are concerned, I shall remark the fact that their value is given, in each case, by their very substance (historical, political, diplomatic, a.s.o.); as for the copies, I think that their value might be as big as the originals', in case the latter were lost (stolen, destroyed, a.s.o.).

Whatever the case may be, Nicolae Titulescu carried with him around Europe part of this archive, official or personal, in especially designed chests, the rest being temporarily deposited in one or several bank safes or at foreign embassies, relatives and close collaborators.

His dismissal from the Romanian government (on the 29th August 1936) found him with these archives on his person – most of it being a personal archive – and there are no testimonies that he had tried – much less succeeded – to give them over (personally or through intermediaries) to the Romanian government. Not even when he returned to the country, in November-December 1937, for a short while, did Nicolae Titulescu have discussions to this end with the Foreign Affairs Ministry. The government

in Bucharest was in a rush to get rid, as quickly and determinedly as possible, of the former Romanian diplomat and statesman.

Nicolae Titulescu's opponents have constantly attacked him on this subject as well, both during his mandates as Foreign Affairs Minister and, especially, after his being removed from the Sturdza Palace.

His intention to publish, in the country, in Romanian, and abroad, in French and English, his book, *Romania's foreign policy (1937)*, which criticized the orientation and the political and diplomatic approaches following his dismissal, irritated to the maximum the Romanian government, as they thought it undermined the major interests of Romania.

Hiding the real discontents of Carol the 2nd, who considered himself targeted by this book, condottieres of the king attacked Nicolae Titulescu shamelessly, accusing him of illegal keeping and abusive use of secret state documents, associated with treason.

Through a decree-law, Octavian Goga, prime-minister, proceeded to the modification of an article in the Penal code, introducing the crime of publishing secret state documents.

The fact that this modification was aimed firstly at Nicolae Titulescu did not go unnoticed by both politicians and journalists, who knew that he had been threatened with being taken Romanian citizenship, through the formal invocation of possession and use of secret state documents.

The archives of Nicolae Titulescu have been scattered around the world for several decades.

This state of affairs was configured even during his public activity, being gradually emphasized with the increase and diversification of his commitments, of shorter or longer duration, in London, Geneva, Hague, Paris, Washington, New York. The tension felt by our conational, during his tenure in public offices, was doubled through psychological pressure, through subversive acts and assassination attempts from his adversaries and enemies in the country or abroad. Under these circumstances, Nicolae Titulescu appealed to special security measures, both for himself and for some personal or family valuables. To the decisions to deposit documents and other goods in personal safes (where he worked) or in bank or grand hotels' safety boxes, was added the decision taken following his consultation

with some close collaborators, to trust with some of these inscriptions relatives or highly reliable collaborators.

With each year that passed after his death (17 March 1941), in the public conscience, in that of his collaborators alienated on various meridians, but also in the conscience of those in Romania, the fear grew that the tracks of the archives will be lost forever or, worse, that pages of the archives will be destroyed.

In the Cold War period, Nicolae Titulescu's successors (his wife, other relatives abroad) ceased any relations with Romanian officials (legations, embassies, The Ministry of Foreign Affairs, the Romanian government), refusing to give their approval for bringing Nicolae Titulescu's remains in the country, as well as for the return of the things he left (archives, various other personal things).

The laborious activity at the basis of this personal and original work has involved for me research in archives and libraries abroad (France, Switzerland, the United States of America), approaches to identify and bring to Romania an important number of valuable Nicolae Titulescu documents.

I had an actual role, as the designated representative, in the negotiation of some regulations with personalities or institutions abroad, in possession of Nicolae Titulescu archives, and as the operative factor in taking them and bringing them to Bucharest.

The work starts from the premise that the regaining of valuable political and diplomatic documents of Nicolae Titulescu, essential for the deepening of the knowledge on his thought, work and action, has the value of landmark and symbol, together with similar ones, for the exigency of reconstituting, conserving and turning to account, through specific actions and measures, the national cultural patrimony.

We have presented successively the objective and subjective factors of the scattering in time and space of the Nicolae Titulescu documents, the internal and international circumstances which aggravated this process, on the one hand, and the difficulty in identifying and recovering them, on the other hand.

The research undertaken in time has allowed for the enriching and confrontation of information, which lets us state today, with a significant degree of certainty, to whom and when Nicolae Titulescu documents were entrusted for safekeeping, what was their regime of conservation (the place and quality of the storage, what determined the change of the temporary owner, the transfer conditions), how they came to be given away, different stages and modalities (in the country: searches, arrests, confiscations; abroad: subtilization among relatives; thefts, sales/purchases to institutions in Romania and the United States of America).

Based on documents, we have subjected to analysis viewpoints and contradictory versions regarding the Nicolae Titulescu documents abroad, A.F. Frangulis's exaggerations, when he stated the transfer of an alleged wagon of documents through Spain to Lisbon and the phantasms of Jacques de Launay, speculating on an imaginary confiscation by the soviets, in Vienna, of a bag of essential Nicolae Titulescu documents.

I have not hidden anything from the reader of what I learnt regarding the Nicolae Titulescu documents, deposited two times in London; about the documents sent through his nephew, Gheorghe Nenişor, as an escort, to Portugal and deposited at the British Embassy in Lisbon; about the dubious manipulation of Titulescu's documents in the capital of Portugal, the fragmentary passing, on two occasions, from the British Embassy to the Romanian Legation in Lusitania's capital; about the missing parts from that large volume of documents which should have come, in Madrid, in the possession of Catherine Titulescu; about what got, in dubious circumstances, in the hands of some relatives, in France (Marys Nenişor, the first wife of Gheorghe Nenişor), but also in Spain (to Gheorghe and Marie Yvonne Antoniade); about Nicolae Titulescu documents stolen by the Germans from the French archives in 1940 and captured by the soviets when they occupied a large part of Germany; about the part that arrived, by being sold/purchased in Palo Alto, in the Hoover Archives.

In the pages of the book, the reader shall find pressing questions from Washington and in-depth answers from Lisbon, confusions, comebacks, rectifications; arrests, data about travels with uncertain goals and finality. I have „opened" chests and suitcases, I have revealed incorrect additions

and subtractions on new counting. The readers find out for the first time about some thefts, about negotiations and transactions treated like bargaining, about money, poverty, generous donations and canceled donations, about lonely widows and cheated on husbands, about the secret of Swiss safe deposit boxes.

In the journey of the Nicolae Titulescu archives, both Romanian officials, former collaborators of Nicolae Titulescu, were involved (Constantin Vişoianu, George Anastasiu, Nicolae Raicoviceanu, Alexandru Totescu), but also relatives (Catherine Titulescu, Ion Burcă, Gheorghe Nenişor, Marys Nenişor, Gheorghe Antoniade, Marie Yvonne Antoniade, Vlad Antoniade a.s.o.).

An important role is played in the volume by the demarches taken after the 2nd World War for bringing to Romania the Nicolae Titulescu archives: from France, in 1968 (in the possession of Marys Nenişor); from Switzerland, in 1995 and 2002 (in the possession of the doctor Gilbert Monney Câmpeanu, through donation from George Anastasiu); from Switzerland, in 2002 (in the possession of the Swiss financier of Romanian origin Vlad Antoniade, the son of Gheorghe Antoniade and of Marie Yvonne (Voni) Antoniade, the executor of the will of Catherine Titulescu); from the United States of America, in 2003 (in the possession of the Hoover Archives).

We cannot list in this Foreword all the investigations, demarches, successes, all the names, all the dates. I shall mention the fact that: in 1967 the conferences held by Nicolae Titulescu in Great Britain in the summer of 1937 were recovered, pieces of a great ideational and political value, considered lost for 30 years, as well as the English edition of *Romania's Foreign Policy (1937)*; in 1995, we were given as a donation the French edition of the paper *Romania's Foreign Policy (1937)*, which was published a year later; in 2002 we obtained, through double donation, 2,000 original Nicolae Titulescu documents; at the same time, the European Foundation Nicolae Titulescu registered nine *Daily notes* agendas (from the years 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930); in 2003 I brought to Bucharest 12,000 Nicolae Titulescu documents, in copy, in electronic form.

I have evoked and revealed the role played, after the 2nd World War (in the years 1967–1968, 1982, 1995, 2002, 2003), in the discovery and bringing of these documents to Romania, by some politicians-diplomats, researchers-archivists, directors and actors of the demarche followed from Bucharest (George Macovescu, Victor Dimitriu, Dumitru Aninoiu, Constantin I. Turcu, Teodor Huc, Gheorghe Buzatu, Adrian Năstase, George G. Potra).

Of a real help in getting to know what I called 'The Marys Operation' was the information provided 40 years ago by my colleague and friend Constantin I. Turcu, an accomplished archivist, a modest person, who has not claimed vainly the role of main (or at least one of them) negotiator in the bringing of the Nicolae Titulescu documents from Paris and was content with the fact that he lived this joy, as all those who loved and still love the „Patron" lived it. With him, but not only, I followed the efforts of archivist processing of the Nicolae Titulescu documents from the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs.

The re-founding of the Titulescu House, in 2002, coincided with the re-launch of the demarches of the Titulescu European Foundation for bringing from abroad some archives of the great Romanian statesman and politician.

By evoking this fact, I took cautions so as not to underestimate the role of those who, in emigration, saved these archives, had them in personal custody, even though afterwards, due to economic and financial constraints and in complex political circumstances, did not give them back to the Romanian state, but trusted them (for a fee) to foreign archives.

Any evocation of the personalities without whom a part of the Nicolae Titulescu archives wouldn't have been safe, even though not in Romania, for decades, cannot ignore the names of George I. Duca and of Elena S. Danielson, to whom we owe our homages.

I have never stopped pleading for the right Romania has to have these documents in some manner, or at least to be able to consult them without any hindrances.

In another important segment of my paper, the reader can know the Process of putting to use the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of

Romania, rigorously reviewing intentions, projects and actions, especially those occurring after 1990, until today, and the Restitution of the scientific, political and diplomatic work of Nicolae Titulescu – between ambitions and reality. Both syntheses are texts rich in ideas and facts, projecting indispensable parts of Nicolae Titulescu's posthumous image.

We have assigned to the Annex the role of being the resonance chamber of publishing in Romania of the documents collections and of works rich in documentary base dedicated to Nicolae Titulescu, published over 50 years (forewords, speeches at book launches organized as real cultural events, reviews and commentaries in specialized journals or magazines).

The reviews were uneven to these editions of documents. Over the years, there were tens of prefaces, forewords, notes, reviews, commentaries on these works. I identified and filed some. In the case of other volumes, I do not know if they were remarked or ignored by critics, if I did not miss their reactions on the publishing or afterwards.

I have chosen for this Annex a limited number of such reactions, signed or pronounced by historians, jurists, sociologists, political scientists, diplomats, writers, journalists, important names, academics, ministers, ambassadors, masters of Romanian writing.

To all those who granted us, editors of these editions of Nicolae Titulescu documents, attention, by saluting and appreciating our demarche, I would like to thank on my behalf, and on behalf of all those who have been associated in time with this pro-Titulescu demarche.

I added a rich iconography, vintage photographs and contemporary history ones, reproductions of relevant archive documents.

I did this to indirectly save them, but also to present them to the interested parties, specialists or not.

I laid down in front of the reader what was recovered. I sadly signaled some of what was (definitely) irremediably lost from the archives of personalities, collaborators or relatives tied to Nicolae Titulescu.

It is beyond doubt that in the Romanian space, a lot of the Romanian politicians and diplomats of the pre-war period were deprived, on their arrest, in the terrible years of Stalinism, of a large part of their documents and photographs – often even completely –, and the unfortunate families

(quite a few of them) proceeded to destroy what was left, so as not to serve as incriminating evidence in the processes they were staged. The information I was given to this end by Mariella Nenișor-Emanoil, Irina Raicoviceanu, Gheorghe Nenișor, Savel Rădulescu has only confirmed with new arguments this powerful blow given to the Romanian culture.

It would be pretentious – and maybe even inexact – to say that I am offering readers a permanently closed file. I formulated a big question mark regarding a Nicolae Titulescu deposit in Switzerland, whose destiny remained unknown and which specialized institutions of the Romanian state (the Ministry of Foreign Affairs, the Romanian Academy, the Titulescu European Foundation, the National Bank of Romania) should try to clarify – which is not easy after 75 years – but it should still not be abandoned.

The posthumous existence of Nicolae Titulescu calls for a new potential demarche more than a couple of institutions or individuals.

The work *Titulescu. After 50 years Home again,* printed in 2013, finds its fortunate continuation in the book *Nicolae Titulescu. Lost archives. The file of a recovery.*

If the former speaks about the death of our great compatriot, about his reunion with his people, in 1992, in the heart of Transylvania, the latter is an evocation and a plea for the salvation and perpetuation in eternity of the scientific, political and diplomatic work of Nicolae Titulescu, an appeal to a collective commitment in the fight for the survival of his thoughts and deeds.

Nicolae Titulescu. Lost archives. The file of a recovery is not simply a challenge, is not an act of personal pride, but a necessary restitution of a page of cultural history, thoroughly documented. The present book has all the data of a scientific work, but also of an adventure novel, in which rigour does not give way to the facile, certainty leaves room for the imagination, the reader becomes a co-author, the tension, the rhythm, the suspense accompanying him to the very last page.

I have done this research passionately, but I stayed clear of fiery judgments.

When it comes to our great national values, to the work of salvation and perpetuation, to our honour as people and for the benefit of the future generation, we have the duty to be and find ourselves in solidarity.

The intellectual 'adventure' goes on. And even if pieces will not be found to overthrow what I make known today, we are still confronted with the thousands of novel pages of Nicolae Titulescu which still await being published.

If a young man, as I did 50 years ago, assumed the role to serve Nicolae Titulescu, to make the moral and intellectual commitment to continue the effort of restitution of his political and diplomatic work, I would be pleased.

In 1945, in Cluj, in the hall of the Academic College, Lucian Blaga made a fascinating posthumous speech dedicated to Nicolae Titulescu.

I am touched to evoke the fact that, after in 2013, under Lucian Blaga's light – that is, through the care of the „Lucian Blaga" Cultural Foundation – Sebeș –, the work *Titulescu. After 50 years Home again* was published, now, in 2015, *Nicolae Titulescu. Lost archives. The file of a recovery* is published under the auspices of „Lucian Blaga" Cultural Center – Sebeș and „Lucian Blaga" Cultural Foundation – Sebeș.

Beyond coincidences, the symbol of a great friendship stays and is imposed.

In Sebeș, after years of painful waiting, Lucian Blaga welcomes Nicolae Titulescu again, with deference.

GEORGE G. POTRA

October 2014

Translated by Diana Ioncică

Odată cu angajarea sa într-o activitate publică, Nicolae Titulescu a început și a continuat să facă constant și fidel notații zilnice.

Nu a avut niciodată intenția, cel puțin după afirmațiile sale[1], să-și scrie memoriile. Dar nici n-a fost indiferent față de posteritatea sa.[2]

Însemnările sale zilnice – vizând chestiuni oficiale sau personale – aveau un scop practic, legat de necesități imediate sau de perspectivă.

Diplomați, oameni politici, ziariști – români și străini – au făcut la rândul lor notații pe marginea acestor preocupări cotidiene ale lui Nicolae Titulescu, certificând o realitate de indiscutabilă importanță pentru cei interesați de activitatea ilustrului nostru conațional.

Am ales doar câteva nume.

Sergiu Nenișor, nepot de soră, i-a fost aproape lui Nicolae Titulescu, timp de mai mulți ani, ca secretar particular, în timpul când unchiul său a exercitat mandatul de ministru de Externe. Acordând un interviu lui Gr. Silvian, în primăvara anului 1945, Sergiu Nenișor declara:

„– A lăsat Titulescu însemnări? Și-a scris memoriile cât era în viață?

– Desigur.

– Scria în fiecare zi tot ce făcea. Trecea totul într-un carnețel. Și când avea timp dezvolta notele fugare în caiete. (În carnetul lui a notat totul până aproape cu 2–3 zile înainte de a muri). [...]

– E foarte probabil că, după război, ele vor putea fi strânse, deoarece conțin, știu sigur, un material extrem de interesant.

– Unele dintre ele sunt scrise în franceză sau engleză. (Și d. Nenișor adaugă că, în 1938, prietenii de la Liga Națiunilor i-au pus la dispoziție câteva stenodactilografe cărora le-a dictat parte din memorii – vreo 3 luni cât a stat la Cap Martin)."[3]

În urma unei convorbiri avute cu Nicolae Titulescu, la 21 martie 1931, omul politic și de stat Octavian Goga nota:

„A urmat o lungă paranteză asupra activității lui de politică externă. Singura notă bună pe care o înregistrez pentru întâia oară e o grămadă de caiete în care îmi arată însemnările de zi cu zi după convorbirile ce a avut în străinătate".[4]

Cunoscutul gazetar britanic Wickham Steed – editor al ziarului „Times", mai apoi proprietar și editor al „Review of Reviews", colaborator, împreună cu Paul Mantoux, la realizarea ediției în limba engleză a lucrării lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* – i-a dedicat omului politic și diplomatului român un articol elogios, *post-mortem,* în plin al Doilea Război Mondial, afirmând:

„Titulescu obișnuia să facă notițe pe loc sau imediat după o întrevedere, iar apoi să-și petreacă o parte a nopții scriind în caiete mari o relatare a tuturor acestor conversații. Trebuie că avea zeci de astfel de caiete. Dacă acestea s-au păstrat, se va vedea că poartă în ele o mai mare parte din istoria intimă a Europei dintre 1920–1937 decât ar putea conține notele sau memoriile oricărui alt om de stat. Uneori el era atât de amabil că-mi citea unele din aceste pagini".[5]

Constantin Xeni (Zender), om politic și de stat român, fost deputat și ministru, refugiat în Elveția, a realizat în perioada celui de al Doilea Război Mondial o suită de portrete ale unor figuri reprezentative din galeria oamenilor politici români. I-a dedicat lui Nicolae Titulescu un număr apreciabil de pagini. Ne-a lăsat un portret interesant, vădind tendința autorului de a-și radiografia colegul cât mai complex, din unghiuri cât mai diverse, plasându-l sub fascicole de lumină de intensitate diferită, care să facă vizibile cutele cele mai discrete ale omului care a trăit o permanentă combustie devastatoare. Constantin Xeni (Zender) ne-a lăsat și el o mărturie, de real interes, despre rigoarea pe care Nicolae Titulescu o impusese notațiilor sale cotidiene:

„Caietele lui numeroase, în care își scria minuțios toate evenimentele și toate conversațiunile diplomatice și reproducea și unele documente secrete ce le păstra încuiate, le transportase la legația engleză din Madrid, unde se găsesc și azi".[6]

Într-o conferință susținută la 23 noiembrie 1945, la Colegiul Academic din Cluj, evocând una din întâlnirile sale cu „Patronul" diplomației românești, Lucian Blaga evoca:

„Titulescu m-a reținut vreo două ore. Revenea necontenit asupra procesului.[7] Nu numai atunci, ci și de atâtea ori mai târziu, el mi-a citit și din carnetele sale cu însemnări zilnice unde-și nota, câteodată foarte dramatic, conversațiile ce le avea cu marii oameni de stat ai timpului. (Istoria ultimelor decenii nu se va putea scrie fără de a se cunoaște aceste însemnări ale lui Titulescu. Să sperăm că prețioasele documente nu s-au pierdut!)."[8]

La 25 de ani de la săvârșirea lui Nicolae Titulescu, diplomatul, omul politic și de stat Constantin Vișoianu a realizat unul dintre cele mai substanțiale și frumoase portrete dedicate predecesorului său de la Palatul Sturdza:

„Mergea până acolo încât își pregătea în scris conversațiunile pe care trebuia să le aibă a doua zi cu oamenii de stat străini, despre gravele probleme internaționale. Pe caietele în care zi de zi își însemna activitatea, întrevederile, rapoartele și telegramele pe care le trimitea, stau scrise proiectele de conversațiuni cuprinzând toate ipotezele ce se puteau ivi, toate obiecțiunile ce i se puteau opune, toate răspunsurile pe care le putea da".[9]

Indiscutabil, convorbirea publicistului Liviu Vălenaș cu diplomatul Alexandru Danielopol, publicată la începutul anului 2000, cuprinde, într-o multitudine de informații și afirmații, unele exacte, altele inexacte, și câteva referiri la preocuparea lui Nicolae Titulescu; certificând că „avea obiceiul ca, aproape în fiecare seară, să consemneze ce s-a petrecut mai important în timpul zilei", memorialistul preciza că „aceste adnotări erau făcute însă cu prescurtări, greu de înțeles pentru un cititor străin și numai Savel Rădulescu, Gigi Anastasiu, Nicolae Raicoviceanu și Edmond Ciuntu le puteau desluși".[10]

Modul lui Nicolae Titulescu de a proceda la însemnări zilnice în caiete cu copii la indigo a avut imitatori și la noi, unul dintre ei fiind Vintilă I.C. Brătianu, om politic și de stat, ministru de Finanțe și mai apoi prim-ministru, cei doi având o substanțială corespondență pe probleme economico-financiare, bilaterale (România–Franța, România–Marea

Britanie, România–Statele Unite ale Americii) și multilaterale, despăgubiri de război. „Dar văd că te voi face să crezi prin lungimea acestei scrisori că țin să-mi consum toate rezervele de caiete, în vederea noii trimiteri ce cu atâta gentilețe îmi faci și pentru care îți mulțumesc. În fiecare zi – afirma Vintilă I.C. Brătianu –, apreciez acest mod de a lucra și de a păstra copie, nu pentru vreo justificare viitoare, ci pentru o sigură continuitate în lucrare și gândire."[11]

O arhivă mobilă

Se știe că Nicolae Titulescu păstra asupră-i, alături de acte strict personale, numeroase documente oficiale privind politica externă a statului român, elaborate atât înainte, cât mai ales în timpul cât el a deținut mandatele de ministru al Afacerilor Străine.[12]

Diplomatul român justifica o asemenea măsură – mult discutată la București, aprobată de către unii și condamnată de către alții – prin necesitatea de a dispune prompt, în numeroasele sale călătorii și întrevederi în străinătate, de actele esențiale ale politicii externe românești.

Pentru a nu-l nedreptăți în niciun fel, trebuie să recunoaștem că în cvasitotalitatea cazurilor era vorba de copii și că, cu extrem de puține excepții, atunci când păstrase originale asupra sa (din rațiuni concrete prezentate la locul și timpul respectiv), el trimisese Bucureștilor copiile acestora, căci Nicolae Titulescu nu a ascuns cercurilor guvernamentale de la București niciuna din acțiunile desfășurate în plan politico-diplomatic și niciunul din documentele convenite sau semnate (motive cu totul ieșite din comun au făcut ca, în unele cazuri, aceste documente să nu poată fi remise imediat guvernului, așa cum este cazul cu Protocolul Titulescu–Litvinov din 21 iulie 1936).

Oricum, deci, Nicolae Titulescu purta cu el prin Europa aceste arhive, în niște cufere special amenajate.[13] Demiterea l-a găsit cu această arhivă – din care o mare parte era o arhivă personală – asupra sa și nu sunt mărturii că el ar fi încercat – și cu atât mai puțin că a făcut-o – să o predea (personal sau prin intermediari) guvernului român. Nici măcar atunci când s-a reîntors în țară, în noiembrie–decembrie 1937, pentru un scurt timp, nu s-au angajat, după știința mea, discuții în acest sens.[14]

Adversarii lui Nicolae Titulescu l-au atacat constant pe acest subiect, cu osebire după înlăturarea sa de la Palatul Sturdza, când a manifestat intenția de a publica o carte privind politica externă a României cu trimiteri critice la nivelul anului 1937.

Unul dintre cei mai virulenți adversari a fost Nae Ionescu – la început un fidel al lui Carol al II-lea –, care, într-un articol, cu note de pamflet, publicat la sfârșitul lunii ianuarie 1938 scria:

„Există și au existat în țara românească oameni de stat care, părăsind ministerele pe care le deținuseră, au luat cu ei acte din arhivă. D. Titulescu, care poartă cu el, în somptuoasele lui peregrinațiuni prin Europa, documentele Ministerului nostru de Externe și care livra arhivei respective doar copii după aceste documente, nu a inventat nimic. Înaintea lui, Ion Brătianu ridicase din arhiva ministerelor toate dosarele privitoare la răscoalele țărănești din 1907 și le pusese, la el acasă, «la păstrare».

Între d. Titulescu și Ion Brătianu este totuși o deosebire; se poate ca acesta din urmă să fi sustras dosarele răscoalei, pentru a face să se șteargă din istoria noastră politică dovada oribilei represiuni operate de guvernul liberal de pe atunci; e greu să credem însă că Ion Brătianu a făcut-o pentru a evita punerea de sub acuzație. Fostul șef al Partidului Liberal era prea mândru pentru a se apăra; el trăia în închipuirea – desigur, insultătoare pentru țară, dar sincer simțită de el – că el e, peste toți și peste toate (peste Coroană chiar), un fel de boier, de stăpân, de părinte al țării românești, instaurat în această calitate de către Dumnezeu, ca să aibă grijă să fie singur răspunzător de toate cele ce se întâmplă cu noi; că celelalte guverne nu sunt decât un provizorat tolerat de el, pentru perioada în care el avea nevoie de odihnă sau în care nicio chestiune însemnată nu se arăta la orizont; și, tare pe această credință – care de altfel a format și formează încă mistica Brătienilor – nicăieri secretele de stat nu sunt mai la păstrare decât la el acasă.

Cu dl Titulescu lucrurile se întâmplă însă cu totul altfel: dl Titulescu nu are nimic comun cu țara românească; pe când Ion Brătianu nu se simțea bine decât în țară și nu pleca peste graniță decât când nu se putea altfel, dl Titulescu nu se simte bine decât în străinătate și nu se întoarce în țară decât când nu mai are încotro; pe când Ion Brătianu refuza să se considere la fel cu ceilalți, pentru că era sigur că nimeni nu poate sluji țara mai bine decât el, dl Titulescu refuză să accepte înlocuirea sa, pentru că pierde putința de a pune țara în slujba lui.

Deci, când Ion Brătianu ducea dosarele acasă, își închipuia că face un serviciu țării; când dl Titulescu reține acte care aparțin ministerelor, o face pentru a-și crea arme de luptă personală.

Pe Ion Brătianu nu-l poți ierta, dar îl poți înțelege; pe dl Titulescu nu-l poți nici înțelege, nici ierta."[15]

Lui Nicolae Titulescu i s-a reproșat păstrarea și folosirea documentelor secret de stat.

Pe cale de decret-lege, Octavian Goga, prim-ministru, a procedat la modificarea unui articol din Codul penal, introducând delictul publicării de documente secret de stat.

Același Nae Ionescu, pe care l-am evocat mai sus, sugera lărgirea spectrului incriminării și sancționării publice:

„Numai că, dacă ar fi după mine, delictul ar trebui încă lărgit, în sensul că sunt pasibili de pedeapsă toți cei care dețin documente privind secrete de stat în virtutea faptului că au fost odată sfetnici ai Coroanei."[16]

Cei care s-au aplecat asupra acestei modificări din Codul penal au intuit că principalul vizat era Nicolae Titulescu:

„Fapta pentru care se pregătește acum – publicarea actelor din arhiva Ministerului de Externe din motive de răzbunare personală – e așa de tare în natura ei, încât chiar dacă nu ar face-o, și încă ar fi vinovat: pentru că ar lipsi să o facă nu din cine știe ce motive privind țara de care s-a slujit, ci, cel mult, pentru că nu i-ar conveni.

Este adevărat că, socotită în lumina intențiilor imediate, modificarea Codului penal făcută de guvernul dlui Goga ia un caracter *ad personam*. Dar asta nu poate supăra pe nimeni. Căci mai întâi guvernul nu a luat această măsură ca să se apere pe el și mai apoi noile paragrafe strâng în chingile legii fapte care nu au măcar o justificare formală; cu ce drept poate deține oare și poate publica dl Titulescu acte care nu sunt ale lui?

Prin scoaterea din minister, dl Titulescu a fost împiedicat de a face rău, vorbind în numele țării. Trebuie împiedicat însă de a face rău chiar când vorbește numai în numele său personal. Noul paragraf poate avea acest sens.

Iar ce mai lipsește încă va face frica. Frica de conștiința publică."[17]

Constantin Argetoianu, un alt adversar și detractor al lui Nicolae Titulescu, a subscris în totalitate incriminărilor din articolul lui Nae Ionescu, subliniind:

„Nae Ionescu aprobă măsura, dar mai cere să fie urmăriți și cei care «șterpelesc» dosarele publice de prin ministerele pe care le conduc (cazul Ionel Brătianu cu dosarele răscoalelor din 1907, cazul lui Titulescu cu jumătate arhiva Ministerului de Externe).“[18]

Dosarul „Cartea secretă a lui Titulescu“ a făcut în timp obiectul unor analize pertinente, atât în străinătate, cât și în România.[19]

Regimurile dictatoriale (carlist, legionaro-antonescian, antonescian, dejist, ceaușist) nu au acceptat tipărirea acestei cărți, în timpul vieții lui Nicolae Titulescu și după moartea acestuia. Se impune a specifica că Nicolae Titulescu a considerat el însuși, la un moment dat, că lucrarea este depășită de evenimente și a renunțat s-o mai publice în forma elaborată până la sfârșitul anului 1937.

După aproape șase decenii, în anii 1994–1996, lucrarea *Politica externă a României (1937)* a apărut în ediții academice, în trei versiuni, comentate și adnotate.[20]

În anul 2007, lucrarea a fost retipărită, în trei versiuni, fiind introdusă în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*[21].

Teama de a fi asasinat de legionari sau de a fi din nou pedepsit de regimul carlist – prin condamnare penală, cu executare sau suspendare – l-a făcut pe Nicolae Titulescu ca, după o scurtă revenire în România, în noiembrie–decembrie 1937, să aleagă calea exilului până la moarte.

Arhivele lui Titulescu au rămas răspândite în lume timp de câteva decenii. La sfârșitul anilor '30 și începutul anilor '40, au fost sugerate sau indicate, cu mai mică sau mai mare convingere, Elveția, Marea Britanie, Portugalia, Statele Unite ale Americii și Iugoslavia ca țări în care ar fi fost depozitate. „Au rămas de la Titulescu, pot să-ți spun – afirma Sergiu Nenișor –, sute de caiete scrise, răspândite azi prin *safe*-uri în Elveția, Anglia, Portugalia și în America.“[22] Dacă afirmația lui Sergiu Nenișor privind eventuale depozitări în Elveția, Marea Britanie, Portugalia sunt certificate și de alte surse, nicăieri nu vom găsi, la mijlocul anilor '40,

indicii, fie măcar și aluzive, privind documente Nicolae Titulescu depozitate în Statele Unite ale Americii. Intrările – prin donație, dar mai ales prin vânzare/cumpărare – la Hoover Archives, Stanford University, au loc mai târziu, după știința noastră, la începutul anilor '60. Constantin Xeni a adăugat un alt semn de întrebare atunci când, în august 1942, fostul coleg de cabinet al lui Nicolae Titulescu afirma că șeful diplomației românești își transportase și își depusese documente „la legația engleză din Madrid, unde se găsesc și astăzi“.[23] În opera de recuperare a documentelor lui Nicolae Titulescu, nu este exclus – dar nu la începutul anilor '40, ci la mijlocul și în a doua jumătate a anilor '50 – ca documente aflate temporar la Lisabona să ajungă la Madrid, la Catherine Titulescu, la Gheorghe și Marie Yvonne Antoniade. Armand Călinescu ne-a lăsat, la rândul său, o informație din 13 ianuarie 1934, pe care nu o mai găsim menționată de nicio altă sursă, informație trimițând la depunerea unor „documente personale“ de către Nicolae Titulescu în grija unor prieteni iugoslavi. Pe marginea unei întâlniri tensionate a lui Nicolae Titulescu cu Regele Carol al II-lea, Armand Călinescu, posesor al unei informații importante din intimitatea politicii, nota: „A plecat de la audiență fără ca Regele să-i fi întins mâna. Odată întors la București și fiind extrem de îngrijorat, a chemat pe Ciolac Antić, ministrul Iugoslaviei, și i-a încredințat toate documentele personale ce mai avea aici – cele mai multe le are în *safe* la Londra –, rugându-l să i le păstreze“.[24]

Toate aceste afirmații conturează un tablou complex și contradictoriu. Din surse diverse, în circuit au fost introduse, pe lângă informații certe, și supoziții, pe care nu numai că nu le-am putut respinge în cercetarea mea, dar nici măcar nu le pot abandona în prezent.

Pentru a evita orice confuzie și, cu atât mai mult, orice speculație, precizez că în timpul vieții sale active, Nicolae Titulescu a primit și trimis numeroase scrisori. Dispersia scrisorilor trimise de Nicolae Titulescu unor particulari din România sau din diverse țări ale lumii, ca și unor instituții de peste hotare, rămâne incontrolabilă și inevaluabilă ca dimensiuni.[25]

Două versiuni diferite

Ce s-a întâmplat cu aceste documente?

Întrebarea este departe de a fi retorică. Nu-mi propun să reconstitui până la amănunt posibilul itinerariu pe care l-au parcurs respectivele documente (totalitatea documentelor Titulescu), ci doar să identific soarta lor, măsura în care fondul nepreţuit de informaţii pe care îl cuprind a fost/este potenţial accesibil cercetătorilor, indiferent că aceste arhive se află în ţară sau în străinătate.

Un timp s-a vehiculat ideea unui fond unic de documente Nicolae Titulescu, ce ar fi avut destinul menţionat în amintirile lui A.F. Frangulis[26] şi în concluziile investigaţiilor istoricului belgian Jacques de Launay[27].

Înstrăinarea acestui fond era pusă de A.F. Frangulis, preşedinte al Academiei Diplomatice Internaţionale de la Paris, în legătură cu tentativa lui Nicolae Titulescu, din 1940, de a trece prin Spania spre America Latină, trimiţând înainte, prin Portugalia, o mare cantitate de documente; dacă este să-l credem pe A.F. Frangulis, era vorba de „un întreg vagon conţinând toate arhivele sale, în special documente secrete de o valoare inestimabilă, minutele Conferinţei de Pace din 1919–1920, note personale, precum şi alte documente importante".[28] Acelaşi A.F. Frangulis ne spune însă că, în imposibilitatea de a părăsi Spania, „dl Titulescu a crezut că trebuie să-i telegrafieze ambasadorului Marii Britanii la Lisabona, Sir Raynald Cambell[29]; acesta a luat în posesiune tot ce se găsea în vagon, dar, de atunci, a fost imposibil să se găsească urma preţioaselor arhive".[30]

În legătură cu aceste documente, iată versiunea pusă în circulaţie de către Jacques de Launay:

„În timpul invaziei germane din 1940, Titulescu şi soţia sa s-au prezentat, la începutul lunii iunie, la frontiera elveţiană,[31] pentru a obţine azilul politic.[32] Amândoi aveau vizele necesare, dar, potrivit obiceiului tradiţional al bancherilor elveţieni, care refuză să împrumute o umbrelă pe vreme proastă, soţii Titulescu au fost respinşi.[33]

S-au dus atunci la Henday[34], având paşapoarte diplomatice şi au cerut drept de trecere, cu motivul mărturisit de a se refugia în Brazilia, şi autorităţile spaniole i-au refuzat.[35]

Soţii Titulescu aveau cu ei cinci valize. I-au cerut unui curier diplomatic[36] să le depoziteze la ambasadorul Marii Britanii din Lisabona. Ceva mai norocoşi de această dată, au putut scăpa de preţioasele bagaje, care au ajuns cu punctualitate la Lisabona, la ambasadorul Sir Ronald Campbell.

Ce conţineau aceste valize? În primele patru se găseau hârtiile personale ale ministrului; în cea de a cincea – documente originale şi confidenţiale şi mai ales discuţiile lui Titulescu cu ministrul Afacerilor Externe sovietic, Litvinov.

După război, văduva lui Titulescu, pe atunci refugiată lângă familia sa,[37] la Madrid, a cerut ambasadei britanice din Lisabona restituirea celor cinci valize.

Cele cinci bagaje au fost predate domnului şi doamnei Nenişor, nepot şi fost secretar al lui Titulescu. N-au ajuns însă la Madrid, în mâinile văduvei lui Titulescu, decât patru. Acestea conţineau îndeosebi discursurile şi conferinţele, cele 157 agende[38] mari din viaţa sa politică dintre 1923–1931, memoriile şi notele dintre 1925 şi 1936. După lungi negocieri şi mulţumită sprijinului doamnei Titulescu, am putut obţine ca ele să fie păstrate pentru cercetători la Institutul Hoover din Stanford.[39] O copie a textelor care îi interesează pe români a fost remisă de noi Arhivelor române. Conţinutul celei de a cincea valize a plecat, aşadar, cu soţii Nenişor. Ce s-a întâmplat cu el? [*sic!*]

Colonelul Sergiu Nenişor voia să-şi refacă situaţia în România de după război şi, împreună cu soţia sa, s-a dus la Viena, în 1946, pentru a trata reîntoarcerea în ţară.

Or, într-o zi, a fost răpit pe o stradă din acest oraş, după toate probabilităţile de Securitatea română. Nimeni nu va mai afla vreo veste, nici despre el, nici despre hârtiile care au dispărut cu el.

Doamna Nenişor, singură la Viena, s-a întors la Paris. Am întreprins o anchetă pe urmele sale. A locuit succesiv la Paris, pe strada Chanez 1, apoi în foburgul St. Honoré. Cu ajutorul poliţiei franceze, am putut stabili că a divorţat de soţul ei, după care a obţinut cetăţenia franceză, la 1 septembrie

1966. A părăsit Parisul la sfârşitul lui 1966, intrând într-un azil de bătrâni din Departamentul Eure-et-Loire, castelul d'Abondant, unde a murit la 17 februarie 1969. N-a lăsat în urma ei niciun act.

Anchetele mele la Bucureşti nu mi-au permis să găsesc urma colonelului Sergiu Nenişor. Hârtiile trebuie că au rămas în mâinile Securităţii române.

Nimic anormal în acest fapt. În anii '60, prietenii mei istorici români mi-au cerut să caut la Moscova urmele documentelor şi mărturiilor lăsate de mareşalul Antonescu în timpul detenţiei sale.

Sovietele mi-au răspuns după cum urmează:

–Arhivele Justiţiei militare n-au nicio legătură cu cele ale Justiţiei sau Guvernului.

Trebuie aşteptat răgazul legal al transferului mai mult sau mai puţin automat de la arhivele justiţiei militare la arhivele generale.

Să sperăm că arhivele Securităţii române vor fi în curând deschise şi accesibile pentru conţinutul celei de a cincea valize a lui Titulescu."[40]

Vom remarca pentru început o diferenţă sensibilă dintre cele două afirmaţii.

A.F. Frangulis vorbeşte „de un întreg vagon" de documente.

Jacques de Launay indică „cinci valize".

A.F. Frangulis avea avantajul de a-i fi fost contemporan şi apropiat lui Nicolae Titulescu, ceea ce îi dădea un plus de credibilitate în raport cu Jacques de Launay. Totuşi, un minimum de prudenţă obligă la o rezervă, nu mică, faţă de afirmaţia lui A.F. Frangulis.

Jacques de Launay avea dezavantajul de a nu-i fi fost contemporan lui Nicolae Titulescu, dar afirmaţia lui părea mai credibilă, pentru oricine face un calcul sumar câte documente ar intra într-un vagon.

Ambii autori nu au făcut niciun fel de trimiteri la sursele de informaţii pe baza cărora au produs respectivele aserţiuni.

Afirmaţiile de mai sus ale celor doi ar justifica, singular luate, presupunerea că întreaga sa arhivă (asumată de Titulescu şi dorită a fi conservată) a intrat în posesiunea serviciilor Majestăţii sale Britanice. Ni se vorbeşte de „toate arhivele sale".

Aşa să fie?! Lucrurile nu stau aşa. Din constatări proprii sau din informaţii obţinute de la persoane a căror corectitudine şi rigoare nu pot fi în

niciun fel suspectate, deduc faptul că numeroase documente s-au aflat, la moartea şi după moartea lui Nicolae Titulescu, în mâinile soţiei sale, Catherine Titulescu, şi ale unor rude-colaboratori apropiaţi (Gheorghe Nenişor, Sergiu Nenişor, Maria (Marys) Nenişor, Savel Rădulescu, Nicolae Raicoviceanu, George Antoniade, George Anastasiu), unele intrând după război în posesiunea statului român sau a unor arhive din străinătate. Despre altele nu se ştie însă nimic, fiind foarte posibil ca seifurile elveţiene sau chiar londoneze să mai conţină ceva (cât şi ce este mai mult decât hazardat să presupun) din ceea ce Nicolae Titulescu depusese în ele. Mă voi referi pe larg la aceste aspecte ceva mai departe.

Scenariul de Launay – „un roman polițist"

Mă întoarc înainte de toate la documentele încredințate britanicilor. Afirmațiile lui Jacques de Launay privind destinul acestor documente și rolul pe care Sergiu Nenișor l-ar fi avut în acesta au provocat o reacție[41] promptă și categorică din partea urmașilor, *recte* a dnei Mariella Nenișor-Emanoil, fiica lui Sergiu Nenișor și a Gabrielei Nenișor, într-un amplu interviu acordat lui Pompiliu Gâlmeanu.[42]

„– Cu tot respectul față de dl Jacques de Launay, pentru strădania îndelungată depusă pentru cercetarea vieții și activității unchiului meu – ne-a mărturisit fiica colonelului Sergiu Nenișor –, cred că «ancheta» întreprinsă de cercetător a fost atât de subțire, ca să nu zic superficială, încât n-a descoperit nici măcar casa[43] unde a locuit tata, casă unde o găsea pe mama[44], până în 1989, iar eu, la un simplu telefon, aș fi răspuns solicitărilor dlui Jacques de Launay... Cert, dl Jacques de Launay face afirmații eronate, sigur a pornit cercetările pe o cale greșită, pe o pistă plină de confuzii, cel puțin în ceea ce-i privește pe părinții mei. Prin cele ce vă spun, aș dori să afirm că, dacă a existat o așa-zisă «a cincea valiză» a lui Titulescu, și ea a dispărut, aceasta ar trebui căutată, în orice caz, fără implicarea numelor părinților mei...

– *Stimată doamnă Mariella Nenișor-Emanoil, cu îngăduința dvs. și din dorința de a ne face înțeleși de cititori, voi cita fragmente din articolul dlui Jacques de Launay referitor la tatăl dvs.: «După război, doamna Titulescu, refugiată la familia sa aflată la Madrid, a cerut Ambasadei britanice din Lisabona să îi restituie cele cinci valize* [trimise de Nicolae Titulescu printr-un curier diplomatic la ambasadorul Marii Britanii din Lisabona, în 1940 – *n.n. M.I.*]. *Ele au fost remise domnului Nenișor, nepot și fost secretar al lui Titulescu. În mâinile văduvei Titulescu, la Madrid, n-au ajuns decât patru... Conținutul celei de a cincea valize a fost luat de soții Nenișor* [*s.n. P.G.*]. *Ce s-a întâmplat cu el?* [*sic!–G.G.P.*] *Colonelul Sergiu Nenișor a dorit să revină în România postbelică. Însoțit de doamna Nenișor, s-a dus la Viena, în 1946, pentru a-și negocia reîntoarcerea. Dar într-o zi, pe una din străzile orașului a fost răpit de Securitatea română*[45]*, după cât se pare. Nimeni nu a mai aflat vreodată ceva despre ele* [evidentă greșeală de tipar – corect: despre el – *n.n. G.G.P.*], *nici despre hârtiile ce au dispărut tot atunci. Doamna Nenișor s-a reîntors la Paris. Am încercat s-o găsesc. A locuit succesiv pe strada Chanez, în arondismentul XVI, apoi în Faubourg St. Honoré. Cu ajutorul poliției franceze, am putut stabili că a divorțat de soțul ei, naturalizându-se cetățeancă franceză la 1 septembrie 1966. A părăsit Parisul la sfârșitul anului 1968 pentru castelul d'Abondant, unde a murit la 17 februarie 1969. N-a lăsat în urma ei niciun fel de hârtii...» – conchide dl Jacques de Launay.*

– Dle Gâlmeanu, povestea aceasta seamănă cu un roman polițist, nu alta. Cele mai multe afirmații ale dlui Jacques de Launay n-au, din păcate, nicio acoperire reală, iar cele ce ar reflecta cât de cât o realitate n-au nicio legătură cu «cea de a cincea valiză» și nici cu colonelul Sergiu Nenișor și soția acestuia, Gabriela Nenișor, cu părinții mei... Nimeni nu poate contesta că o fostă doamnă Nenișor a murit la 17 februarie 1969 (cum se afirmă în articol) la un azil de bătrâni, în Franța. Ce legătură are însă acest fapt cu mama mea, calificată în articol ca fosta *soție* a colonelului Sergiu Nenișor?!... Dar s-o luăm metodic: așa cum v-am mai relatat și anul trecut [este vorba despre un interviu luat dnei Mariella Nenișor-Emanoil integrat în volumul *Titulescu – Mărturii contemporane*, pregătit pentru tipar – *n.n. P.G.*][46], tata n-a mai rămas lângă Titulescu încă înainte de război. Revenise în țară prin 1939. La câteva zile înainte de moartea lui Titulescu[47], dna Titulescu l-a chemat la Cannes. Antonescu – era în martie 1941 – i-a aranjat rapid un pașaport cu toate vizele. Tata l-a mai prins pe Titulescu în viață.[48] A asistat la depunerea corpului neînsuflețit la biserica ortodoxă St. Michel din Cannes... Tata a revenit atunci, în martie 1941, în țară, a adus actul de deces eliberat de primăria din Cannes, o copie xeroxată – ca să folosim termenul de azi – pe care v-o pun la dispoziție (sunteți primul om din afara familiei noastre care dispune de acest document)... și este de presupus că a adus, atunci, la București și alte documente de-ale lui Titulescu...[49]

– *Fratele tatălui dvs., Gheorghe (George) Nenișor, a fost prezent la înmormântarea lui Nicolae Titulescu?*

– Cred că a fost, dar nu știu precis. George Nenișor, al treilea copil al Corneliei Nenișor, sora lui Nicolae Titulescu, trăia în Franța, căsătorit cu Marys Iuca. Prin 1940 a fost chemat în țară cu ordin de mobilizare. Cu toate că n-a prea vrut să vină, a părăsit totuși Franța, lăsându-și soția pe Coasta de Azur. În timpul războiului nu a fost pe front, a lucrat ca ziarist. Deși concentrat, nici tatăl meu nu a fost pe front, datorită vârstei înaintate: a lucrat la partea sedentară. După 23 august 1944, poate după un an, mai precis după doi ani, George Nenișor a intrat într-o combinație, să poată să plece în Franța. A reușit să părăsească țara, probabil cu un pașaport fals.[50] La Viena, fiind pe stradă, a fost arestat de organele din zona sovietică de ocupație, acuzat că sub numele din pașaport s-ar ascunde un oarecare Sturdza, Niky Sturdza[51], probabil, un fost legionar, probabil, căutat de autoritățile române. O confuzie. Anchetatorii l-au ținut pe George Nenișor în beciurile Vienei, cu toate că el le spunea clar că nu este Sturdza, că este Nenișor, George Nenișor... De la Viena l-au trimis, sub stare de arest, la București... Dacă dl Jacques de Launay a făcut o confuzie[52] între colonelul Sergiu Nenișor, tatăl meu, secretarul particular al lui Nicolae Titulescu, și George (Gheorghe) Nenișor, fratele tatălui meu, trebuia totuși să descopere că arestatul de la Viena n-a dispărut fără urmă, așa cum susține. Se putea afla că lui George Nenișor i s-a intentat în țară un proces pentru trecerea frauduloasă a frontierei și a fost condamnat. Dar, pentru că era la prima infracțiune, a beneficiat de cunoscuta lege Bérenger[53], care exista pe atunci și la noi; a fost scutit de executarea pedepsei și i s-a dat drumul acasă... După câțiva ani, George Nenișor intră într-un alt bucluc: săvârșește, de data aceasta, o tentativă de trecere ilegală a frontierei. A fost prins înainte de a se urca în avion, arestat și judecat cu un lot mai mare de persoane acuzate de aceeași infracțiune și condamnat la 5 ani pușcărie.[54] Ieșit din pușcărie, prin 1953–54, a vrut să se căsătorească cu actrița Marieta Rareș, pe care o cunoscuse înainte de a fi arestat. Nu putea face acest lucru înainte de a fi divorțat de Marys, care, așa cum am mai spus, se afla în Franța, dinainte de război...

– Marys Iuca-Nenișor mai trăia în 1954?

– Cum să nu? Era de aceeași vârstă cu George... Cam atunci George a plecat în Franța, însoțit de Marieta Rareș. Atunci, în 1954, a divorțat de

Marys[55] și, întorcându-se la București, s-a căsătorit cu Marieta Rareș. A trăit până în 1976. Marieta Rareș trăiește[56] și astăzi, în vârstă de 93 de ani. Marys Iuca, fosta soție a lui George Nenișor, – deci nu mama mea, Gabriela, soția colonelului Sergiu Nenișor –, a trăit în Franța până în 1969; plecase din Paris și s-a prăpădit în condiții de tragică singurătate. Când George a văzut-o ultima dată[57], la Paris, în 1954, i-a cerut să-i dea documentele Titulescu pe care eventual le mai avea asupra ei. I-a spus că nu mai are niciun document. I-a pus totuși la dispoziție o ladă în care se aflau niște obiecte personale ce au aparținut lui Nicolae Titulescu, obiecte cu care George a venit în țară – un joben, un frac, un costum de diplomat și alte lucruri pe care le vedem astăzi prin muzee și expoziții organizate cu prilejul unor aniversări sau comemorări consacrate lui Nicolae Titulescu. Dar documentele? – ar fi insistat George. Nu mai am niciun fel de documente de la Titulescu – ar fi afirmat ea... Dacă dl Jacques de Launay ar fi dorit să elucideze până la capăt cazul arestării *unui* Nenișor la Viena, îl avea încă la dispoziție, la București, până în 1976 pe George Nenișor, fratele colonelului Sergiu Nenișor, o avea la dispoziție, până în 1989, pe soția lui Sergiu Nenișor, mama mea Gabriela Nenișor, o are încă la dispoziție pe Marieta Rareș-Nenișor, a doua soție a lui George Nenișor, mă avea la dispoziție pe mine... Tatăl meu s-a prăpădit în 1961. Dar, așa cum v-am mai spus și anul trecut, el n-a mai ieșit niciodată din țară după 1941, după moartea lui Titulescu...

– Doamnă Marielle, vă rog să mă iertați dacă insist asupra seriozității pe care dl Jacques de Launay a demonstrat-o în studiile sale despre Nicolae Titulescu și dacă încerc cu tot dinadinsul să găsesc o explicație afirmațiilor sale...

– N-am de ce să vă scuz, mi se pare normal să gândiți așa și vă rog să rețineți că nici eu nu doresc ca discuția noastră să condamne pe cineva. Sper că bunele intenții, dorința de a găsi adevărul ne animă pe fiecare. Însuși domnul Jacques de Launay cred că a plecat la drum cu aceste bune intenții. Altfel nu se apuca de această lucrare...

– Deși pare împotriva evidenței, totuși vă întreb: nu cumva George Nenișor, când a trecut granița, prima dată, ilegal, acuzat că sub numele trecut în pașaport se ascunde Niky Sturdza, sau altcineva, a reușit să o contacteze pe

dna Titulescu, s-a dus la Lisabona, la Ambasada Marii Britanii, pentru a i se remite cele cinci valize, a dat patru valize dnei Titulescu și cu a cincea, vrând să vină la București, a fost arestat și «devalizat» la Viena? Insist asupra unei astfel de derulări a evenimentelor dincolo de ceea ce s-a scris despre «cea de a cincea valiză». Insist pentru că știu, cunosc – și cred că în primul rând George Nenișor cunoștea – el se afla al doilea, după Ion Christu, nominalizat de Titulescu în testamentul din 5 ianuarie 1940, ca executor.[58] *Or, găsindu-se, după război, într-o asemenea postură, cu asemenea drepturi și obligații, George Nenișor – cu știrea sau fără știrea celorlalți moștenitori indicați de Titulescu în testament – probabil, se vedea în stare de orice ca să-și exercite misiunea pentru care a fost ales.*

– Imposibil! În primul rând, pentru că știu precis, am stat atunci de vorbă cu el, George Nenișor a făcut drumul *numai până la Viena*. În al doilea rând, dna Titulescu se afla, în 1946, la Paris. Eu am vizitat-o în acel an acolo, așa cum v-am relatat deja în discuția de anul trecut. Când s-a mutat la Madrid avea în jurul ei persoane destul de influente și nu avea nevoie de un Nenișor care să vină din București ca să-i aducă valizele lui Titulescu depuse la Lisabona! În al treilea rând, relațiile lui George Nenișor cu dna Titulescu nu erau atât de strânse încât să-i încredințeze o asemenea misiune. Nici în 1954, când George Nenișor a ajuns la Paris, nu s-a văzut cu dna Titulescu. În al patrulea rând, la Viena, în 1946, a fost arestat pe stradă absolut întâmplător, la o simplă legitimare, pentru că intrase fără să știe în zona de ocupație rusească. Nici vorbă că ar fi avut asupra lui niște documente Titulescu pentru care ar fi fost «vânat». Ar fi însemnat ca aceste documente să le fi luat din țară cu intenția de a le duce în străinătate, ceea ce ar fi o absurditate. Încă de atunci știam și acum susțin același lucru: scopul călătoriei lui a fost să ajungă la Marys Iuca, la Paris, cu care să discute asupra divorțului.

– *Și dl Jacques de Launay vorbește de un divorț în familia Nenișor. Este clar că avem de-a face cu o confuzie între numele celor doi frați Nenișor.*

– Categoric. La vremea aceea, tatăl meu, colonelul Sergiu Nenișor, fostul secretar particular al lui Nicolae Titulescu, era în țară, mama la fel, trăiau în această casă unde ne aflăm noi acum și între ei nu a fost vorba niciodată de vreun divorț.

– *Unii dintre interlocutorii mei au afirmat că Marys Iuca, soția abandonată de George Nenișor în Franța, a fost la căpătâiul lui Titulescu când acesta murea...*

– Interlocutorii dvs. spun un oarecare adevăr. Dar să nu exagerăm. La căpătâiul lui Titulescu atunci când acesta a murit se afla mai întâi soția lui[59], dna Catherine Titulescu, apoi tatăl meu, mama tatălui meu, Cornelia, sora lui Titulescu, șoferul Jack Corley[60], probabil și alte persoane. Asta nu exclude posibilitatea ca Titulescu să-i fi încredințat lui Marys unele documente sau unele obiecte ce i-au aparținut. Era soția nepotului său, erau rude apropiate, Marys făcea parte din familie..."

Au fost lângă catafalcul lui Titulescu

În 2004, distinsa doamnă Irina Raicoviceanu, fiică a lui Nicolae Raicoviceanu, mi-a oferit două documente inedite (unul în original, altul în copie), revelatoare pentru cunoașterea ultimelor zile ale lui Nicolae Titulescu[61] și atitudinea unor apropiați.

La circa o lună de la moartea lui Nicolae Titulescu, Catherine Titulescu trimitea, la București, lui Irina Procopiu, fostă mare doamnă de onoare a Reginei Maria, o scrisoare care dă informații privind prezența alături de soțul său, care a cunoscut o agonie de aproape o lună:

„Scumpă prietenă,

Îți mulțumesc din tot sufletul pentru cuvintele de mângâiere pe care mi le-ai trimis.

Am trăit o lună dureroasă la căpătâiul lui Nicu, fără să știu dacă m-a recunoscut, cu toate că era conștient de prezența mea, pe care o reclama neîncetat.

Este de nedescris slăbiciunea în care ajunsese.

După ce atât de cumplit a suferit de nedreptate și de exil, acum liniștit odihnește în cripta Bisericii rusești din Cannes. Este pentru mine o durere nespusă prezența atât de apropiată a rămășițelor lui pământești, când îl știu atât de departe de mine acum!

Când se va putea, după cum a dorit-o întotdeauna Nicu, el va fi înmormântat la Brașov, în Transilvania, care a fost idealul cărui și-a închinat viața.[62]

Desigur că ai simțit cât de mult ținea și Nicu și țin și eu la D-Ta, evenimentele ne-au ținut mult departe de prieteni, dar ei ne-au fost mereu prezenți, cu D-Ta avem atâtea amintiri care ne leagă.

În amintirea lor te sărut cu adâncă afecțiune ce îți păstrez.

[Cannes], 25 aprilie 1941

Caterina Titulescu"[63]

Marys Nenișor[64], soția lui Gheorghe Nenișor, scria în același sens, lui Nicolae Raicoviceanu, la două săptămâni de la decesul lui Nicolae Titulescu, dându-ne detalii care ne permit să reconstituim timpul agonic al marelui nostru om politic și diplomat și să cunoaștem diferendele dintre moștenitori și dezmoșteniți:

„Cannes, 5 april 1941

Dragă Nicule,

Mulțumim din suflet, ție și Lenei[65], pentru telegramă și mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a dat o familie, din partea tatălui meu[66], plină de inimă. În marea noastră nenorocire, au fost singurii care s-au gândit la mămica și la noi. Nici familia lui Gheorghe, nici familia mea maternală nu ne-au trimis vreun cuvânt de mângâiere.

Aș vrea să fii lângă noi, să-ți putem vorbi pe larg de el, pe care știu că l-ai iubit ca pe un tată, să-ți povestim ultimele lui clipe. Prin scrisoare este foarte greu și mă gândesc cu groază, având experiența lucrului, câte minciuni se spun la București.

După 2 luni de boală, sâmbătă, 15 martie, la ora 6, drul curant ne spune: *« Je ne veux rien dire encore, mais si ça va comme ça, peut-être que la 15 avril je l'invite a faire une promenade chez moi, à Grasse »*[67]. Iar peste 4 ore, sâmbătă la ora 10, intra săracul de el în coma, care a durat 2 zile. Vezi și tu cât de puțin ne așteptam.

În jurul sicriului unui om așa de mare, așa de bun și de generos, în loc să fie numai durere, reculegere și unire, s-au iscat uri și invidii regretabile. Mămica a scris o scrisoare lungă lui Greg[68]. Te rog mult să o ceri să o citești, că vei afla multe din ea. Eu ce să-ți spun, mi se rupe inima de suferințele lui morale și fizice și mă gândesc câtă dreptate avea în cunoașterea oamenilor.

Cu 10 zile înainte de a se sfârși, eram cu drul și mămica[69] lângă el. Deodată întreabă pe românește: «Aveam pe cineva, Raico. Unde e?» Mămica îi răspunde: «La București». El zice: «Ah! Da».

Ai fost unul din ultimii la care s-a gândit și totdeauna, dar absolut totdeauna, când vorbea de tine te dădea ca exemplu de cinste și devotament față de el.[70]

Acum suntem toți foarte nenorociți, fiecare din motive diferite: mămica de a cunoaște abia după 50 de ani adevărata natură a fiului ei cel mare[71]; Catherina de a avea să primească ceva de la Gheorghe; Gigi de a nu găsi o formulă ce, dezonorând pe Gheorghe, ar putea să-l facă să piardă o moștenire pe care probabil el pusese ochii; iar noi doi, foarte, foarte nenorociți de a pierde pe Utică[72] ce reprezenta pentru noi tot: afecție, sprijin și viitor.

Cu inima îndurerată, vă îmbrățișez,

Marys"[73]

Coroborând informațiile obținute prin aceste două scrisori, cu datele unor telegrame adresate de Nicolae Titulescu în ianuarie 1941, deducem:

– la începutul anului 1941, starea fizică (poate și psihică) a lui Nicolae Titulescu se degradase;

– practic, Nicolae Titulescu a rămas la pat timp de două luni (mijlocul lunii ianuarie–mijlocul lunii martie 1941);

– în ultima lună a vieții, Nicolae Titulescu a alternat între comă și semicomă;

– ultimele două zile au fost de comă profundă.

Aducerea la cunoștința marelui public a acestor două documente are, în plus, un rost evident și pentru adâncirea subiectului actualei lucrări, pentru lămurirea unor semne de întrebare; prezența celor două doamne, soție și nepoată, aproape de Nicolae Titulescu, în ultimele zile ale acestuia, explică faptul, atât ca posibilitate, cât și ca realitate, că o serie de documente au rămas sau au intrat în mâinile acestora și că din mâinile lor, prin încredințare, donație sau vânzare, au ajuns în mâinile altor persoane sau instituții din România sau din străinătate. Persoana Corneliei (Nelly) Nenișor, aflată la căpătâiul lui Nicolae Titulescu până la moarte, iese din orice discuție privind documentele oficiale ale marelui dispărut.

Gâlmeanu îl depășește pe de Launay

Dialogul Pompiliu Gâlmeanu-Mariella Nenișor a continuat la fel de incitant:

– *Dacă așa stau lucrurile, excludeți totuși posibilitatea ca Marys să-i fi transmis lui George Nenișor unele documente în 1946?*

– Cum să i le fi transmis?

– *O posibilitate ar fi fost: când a trecut granița în 1946, George Nenișor să fi ajuns totuși la Marys, la Paris, iar episodul arestării la Viena să se fi petrecut, de fapt, la întoarcerea spre România. Altă posibilitate ar fi fost ca Marys să fi venit la Viena – chemată, să zicem telegrafic sau telefonic, în ziua aceea de George Nenișor – să «negocieze» reîntoarcerea ei în patrie sau divorțul, admițând astfel ceva din afirmațiile dlui Jacques de Launay, cu amendamentul că autorul face confuzie între colonelul Sergiu Nenișor și soția acestuia, Gabriela și George Nenișor și soția sa, Marys... Astfel George Nenișor ar fi putut intra în posesia unor documente, iar organele sovietice ce l-au arestat, cât și Serviciul Special de Informații de la București* [dl Jacques de Launay zice Securitatea română – *n.n. P.G.*] *care ar fi colaborat la această acțiune, ar fi putut captura documente denumite generic «cea de a cincea valiză», în fapt, așa cum spune și dl Jacques de Launay, «documente oficiale originale și confidențiale, mai ales privind discuțiile lui Titulescu cu ministrul de Externe sovietic Litvinov» privind desigur probleme legate de Basarabia.*

– Dle Gâlmeanu, vă mărturisesc că «scenariul» dvs. îl depășește pe cel al dlui Jacques de Launay. Ca să vă dau un răspuns definitiv pot să afirm, pe de o parte, că, după câte o cunosc eu pe Marys, aceasta n-ar fi fost niciodată în stare de un asemenea efort, ca să zicem așa, patriotic, iar, pe de altă parte, pentru ca liniștea dvs. să fie pe deplin instaurată, trebuie să vă spun că, în 1946, Marys nu prea mai avea asupra ei documente Titulescu. Cele pe care eventual le-a avut, ori le valorificase pe la străini, ori le dăduse dnei Titulescu. Aceasta [Catherine Titulescu – *n.n. G.G.P.*], la rândul ei, împreună cu documentele ce le avea asupra sa, le-a pus la dispoziția Institutului

Hoover din Stanford, așa cum precizează și dl Jacques de Launay... În fine, ca să vă edificați definitiv trebuie să repet esențialul: George Nenișor n-a avut când să o contacteze pe Marys, deoarece *a fost arestat la Viena chiar în ziua în care venise acolo ilegal din România.* El mi-a spus mie personal că autoritățile sovietice l-au arestat pentru că pătrunsese în sectorul controlat de ele în Viena și pentru că l-au confundat cu acel Sturdza, legionarul, fostul legionar. Că la arestarea lui au cooperat organele speciale rusești și românești – n-am de unde să știu și nu mă pricep la așa ceva. Mai știu că George trebuia să fie preluat, la Viena, de cei ce l-au ajutat să treacă granița ilegal, să-i înlesnească în continuare drumul spre Franța. Acțiunea a eșuat din cauza arestării...

– *Totul pare foarte straniu... Cu atât mai mult cu cât în 1954, după ce fusese arestat, făcuse pușcărie 5 ani (1949–1954) pentru tentativă de trecere ilegală a frontierei, primește acte în regulă pe numele său pentru a merge la Paris, chiar și însoțit de Marieta Rareș, care nu-i era decât viitoare soție, iar în 1946, în loc să meargă în străinătate absolut legal, preferă o trecere ilegală a frontierei, face o combinație riscantă. Înseamnă că scopul acestei prime călătorii trebuie să fi avut un mobil secret, să ascundă o acțiune de care nu trebuiau să ia cunoștință autoritățile române aflate atunci la putere. Personal nu mă pot sustrage de la o asemenea presupunere, iar dacă confruntăm acest raționament cu cercetările dlui Jacques de Launay, am putea admite, cel puțin ca ipoteză, că arestarea lui Nenișor la Viena (cu sau fără rezultatul scontat) a urmărit interceptarea, atât de către organele speciale rusești, cât și românești, a unor documente aparținând lui Nicolae Titulescu, care nu trebuiau să devină publice în România, dimpotrivă trebuiau să fie ascunse, poate chiar distruse, pentru că se refereau la dreptul suveran al românilor asupra Basarabiei. Cu o precizare: autorul atribuie în mod eronat episodul Viena tatălui dvs., colonelului Sergiu Nenișor, când, în realitate, «eroul» acestui moment a fost fratele acestuia, George Nenișor...*

– De-a dreptul spectaculos! și noi toți aici, în țară – tatăl meu, mama mea, eu, soția lui George[74], George Nenișor însuși – să nu știm toate acestea, să purtăm corespondență până când a murit[75], în 1973, cu dna Titulescu și ea să nu ne fi șoptit niciun cuvințel despre toată această istorie, să apară între timp un articol[76] al dlui Jacques de Launay ca să aflăm astfel

și noi «adevărul» despre fapte pe care le-am trăit și care s-au desfășurat în propria noastră familie! Știți că aveți haz, dle Gâlmeanu?!

– *Vă rog să mă iertați și să rețineți că este departe de mine intenția de a confecționa biografia familiei Nenișor, dar pe tema «celei de a cincea valize» s-au făcut comunicări, s-au scris articole în presă, se fac emisiuni TV, poate se vor scrie și scenarii de film. Subiectul este pasionant, trimiterile în epocă sunt deosebit de savuroase, promițătoare și chiar palpitante. Personal mă împiedic în a pronunța un verdict, pe de o parte cunoscându-vă pe dvs. și crezând orbește în sinceritatea și în memoria dvs. documentară – nu degeaba marele Nicolae Titulescu vă prevedea o carieră diplomatică –, iar pe de altă parte gândindu-mă la faptul că dl Jacques de Launay lasă să se întrevadă, cel puțin în articolul publicat în revista «Magazin Istoric», că a consultat și pe dna Titulescu în această problemă.*

– Eu exclud posibilitatea ca dna Titulescu să fi fost în cunoștință de afirmațiile ce se fac acum în legătură cu această așa zisă «cea de a cincea valiză», așa cum exclud de la bun început amestecul numelui tatălui meu în această afacere. Afirmațiile dlui Jacques de Launay că «cele cinci valize au fost remise domnului Nenișor, nepot și fost secretar al lui Titulescu», că «în mâinile văduvei Titulescu la Madrid n-au ajuns însă decât patru» și că «conținutul celei de a cincea valize a fost luat de soții Nenișor» sunt neacceptabile, ca să nu spun mai mult. Afirmația că părinții mei au divorțat, că mama mea s-a naturalizat cetățeancă franceză, că s-a prăpădit într-un castel din Franța etc. etc. n-au nicio legătură cu adevărul. De dragul publicității se pot imagina tot felul de «scenarii», care de care mai năstrușnice... Adevărul este că tatăl meu – cum v-am mai spus – n-a mai părăsit țara din martie 1941. După 23 august 1944 a scris niște amintiri despre Nicolae Titulescu în ziarul «Ultima Oră»[77]. Până la naționalizare a fost director la «Adriatica». Apoi și-a deschis un birou la «Loto-Pronosport» împreună cu încă cineva. Acolo era când l-au arestat, în 1950... Au venit în casa asta niște gealați, care i-au spus: Ești nepotul lui Titulescu! Ai cunoscut mulți străini, ai legături cu străinătatea! Tatăl meu nu avea atunci nicio legătură cu niciun străin. Ne spunea chiar că situația este de așa natură că nu vrea să mai știe de nimic. Nu s-a găsit la el nicio scrisoare din străinătate, în afară de cele de la dna Titulescu, cu care corespondam în mod curent. Au ridicat

saci întregi de documente pe care tatăl meu le avea de dinainte de război – documente Titulescu și chiar ale familiei noastre. N-au putut să-l condamne pentru că n-au putut să-l acuze de nimic. I s-a dat o pedeapsă așa-zis «administrativă». A fost foarte bolnav și, după doi ani la Jilava, i s-a dat domiciliu obligatoriu în Bărăgan. Mergeam în fiecare săptămână la el cu gaz, cu mâncare, prin 1954–1955, lângă Ciulnița, la Dropia. Străbăteam, iarna-vara, șase kilometri pe jos, prin câmp... Încă din 1949 fusese arestat unchiul meu, vărul primar al tatălui meu, Ion Christu[78], care fusese primul președinte al Comisiei de armistițiu după 23 august 1944. După trei luni demisionase pentru că nu mai putea suporta nedreptățile, ilegalitățile și abuzurile la adresa României. A murit în lagărul de la Sighet. Tatăl meu scăpase atunci. Când l-au arestat, după vreun an, nu făcea parte din vreun lot anume de arestați. Când a scăpat de la Dropia, mi-a relatat că încă din prima zi au stat de vorbă cu el ore întregi. Tata credea că face cu ei un fel de cozerie diplomatică. Toți anchetatorii veneau să asculte uimiți ceea ce cunoștea el despre evenimentele dintre cele două războaie mondiale. Tata credea că după astfel de discuții îi vor da drumul. Dar l-au reținut... După cinci ani îmi zicea: Nici azi nu înțeleg de ce am fost arestat! Că știam prea multe, că eram nepotul lui Titulescu, pentru că cunoscusem lumea în care acesta își desfășurase activitatea?

– Tatăl dvs. era mai tânăr decât Titulescu...

– Păi, dacă mama mai trăia ar fi avut acum 89 de ani. El era mai mare ca mama cu 10 ani. Se născuse în 1893...[79]

– Deci, Sergiu Nenișor era cu 10–11 ani mai tânăr decât Titulescu...

– Așa ceva. A murit în 1961. După ce s-a întors de la Dropia nu s-a mai putut mișca din pat. Chiar în certificatul de deces scrie că a murit «în casă», adică la domiciliu. A fost înmormântat la Cimitirul Bellu. Figura 5. Cum intri în cimitir, a doua alee pe dreapta[80], al treilea mormânt. Acolo se află înmormântat și un alt frate de-al lui, Ionel Nenișor[81], tatăl Sandei Argeșeanu, precum și tatăl lui, bunicul meu, Gheorghe Nenișor[82], soțul Corneliei Nenișor, sora lui Nicolae Titulescu. Pe mama am incinerat-o. Am să îngrop urna lângă tatăl meu...

Cred că sunt destule dovezi că tatăl meu n-a dispărut fără urmă, în 1946, pe străzile Vienei, iar mama mea n-a murit într-un azil de bătrâni în Franța!...

– Și că nu ei au risipit conținutul «celei de a cincea valize» a lui Nicolae Titulescu!"

În lămurirea, cel puțin parțială, a aspectelor puse în discuție de afirmațiile lui Jacques de Launay, privind unele arhive ale lui Nicolae Titulescu, contribuțiile doamnei Mariella Nenișor-Emanoil – într-un incitant interviu, realizat de inteligentul și incomodul Pompiliu Gâlmeanu – sunt de o importanță deosebită, înlăturând, cu autoritatea unui membru de familie avizat, o serie de confuzii și ridicând vălul care acoperea fapte mai puțin cunoscute.

Cea mai importantă contribuție este eliminarea confuziei dintre Sergiu (Gigi) Nenișor și Gheorghe (George, Georgel) Nenișor. Așa fiind, Sergiu Nenișor nu poate fi implicat, în niciun fel, în problema arhivelor lui Nicolae Titulescu depuse la Lisabona.

Cea de a doua contribuție, nu mai puțin importantă, este precizarea că la arestarea lui Sergiu Nenișor, în 1950, Securitatea a ridicat din casa acestuia o mare cantitate de documente („Au ridicat saci întregi de documente pe care tatăl meu le avea de dinainte de război – documente Titulescu și chiar ale familiei noastre"). Este posibil ca ele să fi intrat, în ultimă instanță, în Arhivele Naționale, dar nu am găsit până în prezent indicii câte și care anume documente Titulescu provin din percheziția ce a premers arestării lui Sergiu Nenișor. Vizitând-o pe doamna Mariella Nenișor-Emanoil, în casa sa de pe str. Ion Bogdan din București, în câteva rânduri – prima dată în a doua jumătate a anilor '60, apoi de câteva ori în anii '70 și '80 – mi-au fost arătate mai multe fotografii Titulescu, dintre care câteva o arătau alături de Nicolae și Catherine Titulescu. Îmi stăruie cu fidelitate în memorie o singură fotografie, care îl surprindea pe Nicolae Titulescu pe patul său de suferință, în perioada agonică, sfârșitul anului 1940–începutul anului 1941. Leon Kalustian a lăsat și în scris un portret[83] cum puțini, chiar din cei cu har, i-au mai făcut Patronului, cu atât mai important cu cât privea aceste luni. N-am îndrăznit să cer această fotografie pentru demersurile pe care le urmăream în diverse reviste, lucrări sau expoziții, convins atunci că ar putea fi doar cu greu acceptată pentru ilustrarea unui material, asta pe de o parte, și pentru că, pe de altă parte, mă gândeam că am tot timpul înainte. Ce greșeală! Această imagine n-am mai văzut-o niciodată de atunci. Cândva, la începutul anilor 2000, am revenit în aceeași casă, unde funcționa o prestigioasă editură. Directorul ei – nu m-am lămurit prea bine în ce relații se afla cu defuncta Mariella Nenișor-Emanoil – mi-a relatat nefericita întâmplare când locuința a luat foc din neglijența unor chiriași impuși și când intervenția pompierilor a făcut să se prăpădească mare parte din lucruri, printre care și fotografiile pe jumătate arse sau pe jumătate compactate.

Față de toate aceste precizări ale doamnei Mariella Nenișor-Emanoil adăugăm, la rândul nostru, câteva, pe baza unor documente puse în circulație acum pentru prima dată, având drept sorginte pe Marys Nenișor.

Nu se verifică afirmația doamnei Mariella Nenișor-Emanoil că Gheorghe (Georgel) Nenișor a vizitat Franța și a divorțat de Marys Nenișor în 1954.

La 3 august 1963, diplomatul român T. Huc, secretar II la Ambasada României de la Paris, informa Centrala Ministerului Afacerilor Externe de la București în legătură cu discuția avută cu Maria (Marys) Nenișor: „Legal ei n-au divorțat, dar se pare că el ar fi făcut ceva în această direcție. Ea este o femeie realistă și l-a și sfătuit să facă ceva și să se căsătorească. Este în firea lucrurilor să se întâmple așa ceva, ei nu s-au mai văzut de 21 de ani".[84] O adnotare marginală la afirmația doamnei Maria (Marys), făcută la 3 august 1963 – „Ceea ce dorește ea, este să se permită lui Gheorghe Nenișor să vină la ea într-o vizită în Franța. Îl așteaptă [pe Gheorghe Nenișor – *n.n. G.G.P.*] ca pe un frate, ce a fost între ei, adică relații între soț și soție, s-au terminat. Ea a făcut acte în această direcție, și-a asumat plata biletelor de drum și el a depus cerere pentru viză de ieșire și intrare în țară."[85] – aduce o foarte importantă precizare privind prima vizită legală de după război făcută de Gheorghe (Georgel) Nenișor în Franța: „Dorința s-a realizat; respectivul[86] a fost în Franța în ianuarie 1965".

O a doua necesară precizare privește revenirea lui Gheorghe (Georgel) Nenișor în România. Informația doamnei Maria (Marys) Nenișor,[87] potrivit căreia acesta a părăsit Franța în anul 1943, ca urmare a unui ordin de mobilizare primit de la București, impune, de la sine, corectarea afirmației doamnei Mariella Nenișor-Emanoil, conform căreia unchiul ei, Gheorghe Nenișor, s-ar fi întors în România în anul 1940, chemat printr-un ordin de mobilizare.

Revenind la afirmațiile făcute de Jacques de Launay, fără intenția de a-mi face un obiectiv din discutarea lor pe larg, voi spune că ele au ridicat și îmi ridică noi semne de întrebare, care mă conduc la alte concluzii decât cele ale istoricului belgian.

Mai întâi de toate, o observație cu caracter general are în vedere faptul că Jacques de Launay, care se acredita ca titulescolog, nu făcea niciun fel de trimitere la sursele de informații pe baza cărora producea respectivele

afirmații. Ca și în alte cazuri, Jacques de Launay ne cerea să-l credem pe cuvânt. Lăsând deoparte superficialitatea sau lipsa de acoperire a unor afirmații (în privința vieții și activității lui Nicolae Titulescu, dar nu numai), în cazul de față cunoscutul istoric belgian a trezit, prin aserțiunile privind cazul în speță, mai multe întrebări decât în alte situații.

Subtextual, Jacques de Launay ne lăsa să înțelegem că ar fi stat de vorbă sau măcar ar fi corespondat cu Catherine Titulescu, în legătură cu documentele ilustrului ei soț, în general, și cu cele încredințate Ambasadei britanice la Lisabona, în particular. Inexistența unei certitudini în acest sens – alimentată, așa cum am spus, de formulările echivoce ale lui Jacques de Launay – face versiunea acestuia în întregime dubitabilă. Nu vreau să spun că ea este incredibilă, oricum nu incredibilă pe de-a întregul. Înainte de a formula noi întrebări și observații, voi remarca faptul că niciuna din afirmațiile atribuite, indirect, Catherinei Titulescu nu este confirmată de o altă sursă și nici nu pare să fi fost coroborată cu alte surse. Ceea ce surprinde, de asemenea, este faptul că toate aceste afirmații, invocând autoritatea Catherinei Titulescu, și incriminând pe Sergiu Nenișor (de fapt Gheorghe Nenișor) și Marys Nenișor, au fost consemnate în scris, oricum date publicității[88] după dispariția Catherinei Titulescu în 1970 și a lui Sergiu Nenișor în 1961. Pentru cititorul obișnuit, dar cu atât mai mult pentru cercetătorul serios, care cere dovezi și care, chiar atunci când le are, nu își refuză întrebările și, cu atât mai puțin, ipotezele, o asemenea situație îl face să recepteze cel puțin cu rezervă asemenea „demonstrații". Și chiar dacă Catherine Titulescu s-ar fi confesat în sensul celor citate mai sus de Jacques de Launay, putem lua oare *ad litteram* spusele acesteia, dată fiind starea sănătății sale, dificultățile financiare, tensiunile în relațiile cu unele persoane din familie sau cu autoritățile române privind readucerea în România a rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu?

Surprinde afirmația – făcută fără nicio bază documentară – că englezii i-au încredințat colonelului Sergiu Nenișor (de fapt Gheorghe Nenișor) documentele pe care Nicolae Titulescu le-a trimis ambasadorului britanic de la Lisabona. A fost mandatat expres Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) de către Catherine Titulescu să ridice documentele transmise părții britanice?![89] Acest gest atribuit Catherinei Titulescu implică un înalt grad de

încredere ce intra în totală contradicție cu aserțiunea ulterioară (de fapt, o acuzație), ambiguă, dar perceptibilă, privind subtilizarea de către Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) a uneia dintre valizele cu documente.

Cum de s-ar fi putut împăca soția defunctului, Catherine Titulescu, doar cu predarea a patru (sau poate trei) valize din cele cinci trimise la Lisabona? Să nu fi făcut oare aceasta nimic pentru clarificarea situației, mai ales că suspiciunile erau mai mult decât conturate (cel puțin așa cum reiese din afirmațiile lui Jacques de Launay), pentru recuperarea celei de a cincea valize, fie pe cale polițienească, fie pe cale judiciară?!

Tot ce am afirmat mai sus sunt deducții logice. Esențială este realitatea că Gheorghe Nenișor revenise în România, în 1943, potrivit mărturiilor coroborate ale lui Marys Nenișor și ale lui Mariella Nenișor-Emanoil. Așa fiind, Gheorghe Nenișor nu mai putea aduce în Spania, în septembrie 1945, cele 7 volume (3 valize și 4 cufere) cerute de Catherine Titulescu și aduse la Madrid, predate lui George Antoniade, pentru a-și continua drumul spre Paris (?), în intenția de a fi înmânate, în cele din urmă, soției lui Nicolae Titulescu.

Determină un zâmbet sceptic afirmația lui Jacques de Launay potrivit căreia colonelul Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) a plecat la/spre Viena pentru a-și reglementa problema reîntoarcerii în România!!!

Departe de a aduce lămuriri, Jacques de Launay sporește confuziile atunci când se referă la plecarea spre Viena, atât sub raportul punctului și datei de plecare, cât și sub acela al scopului.

Afirmația potrivit căreia Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) ar fi fost răpit de către Securitatea română, pe străzile Vienei, în 1946, lasă, luată *ad litteram,* impresia că mai vârstnicul nostru coleg supraestima posibilitățile Serviciului Special de Informații Român, căci despre el este vorba. Structura și sarcinile sale, la vremea respectivă, nu implicau misiuni de felul celor evocate mai sus. Cât privește Securitatea română, aceasta avea să fie structurată, sub supravegherea consilierilor sovietici, câțiva ani mai târziu.[90]

Apoi, Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) nu făcea parte din rândul personalităților politice, cu atât mai puțin a celor de prim-rang, care să fi determinat asemenea măsuri.

Dacă Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) s-a aflat, într-adevăr, în Austria, la Viena, în 1946, și dacă el a fost într-adevăr arestat, nu ar fi mai normal să dăm crezare dnei Mariella Nenișor-Emanoil că Gheorghe Nenișor a căzut victimă unui control de rutină făcut de către sovietici în propria lor zonă de ocupație?

Lăsând deoparte semnele de întrebare și rezervele privind afirmațiile legate de prezența și arestarea (pe stradă) la Viena – potrivit aceleiași versiuni a lui Jacques de Launay – nu vedem legătura dintre acestea și dispariția documentelor lui Nicolae Titulescu (a cincea valiză). Șarjând în mod deliberat vom spune că nu credem că Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) umbla pe străzile Vienei cu a cincea valiză oferind urmăritorilor săi șansa de a pune mâna deopotrivă pe individ și pe documentele sale.

Apel românesc din Washington

În anul 1997, prin bunăvoința dlui Gilbert Monney Câmpeanu din Elveția, am intrat în posesia unor noi informații privind arhivele lui Nicolae Titulescu, care, dacă nu elucidează pe deplin chestiunea, adaugă totuși elemente utile, constituind un pas înainte în corectarea unor afirmații și în respingerea unor presupuneri mai ales legate de „dosarul Lisabona“.

În primăvara anului 1954, Constantin Vișoianu[91], fost ministru de Externe al României, președintele Comitetului Național Român, adresa lui Alexandru Totescu[92], reprezentant al Comitetului Național Român la Lisabona următoarea scrisoare:

„Stimate domnule Totescu,

După informațiunile pe care le are dna Titulescu și pe care le avem și noi, câteva lăzi cu documente aparținând dlui Titulescu ar fi fost depuse în cursul războiului la Ambasada britanică de la Lisabona. După știința noastră, aceste lăzi ar fi fost transportate acolo de dl Nenișor.

De curând, fiind la Londra, m-am interesat la Foreign Office despre această chestiune. Mi s-a răspuns că atât Foreign Office-ul, cât și Ambasada britanică de la Lisabona nu știu nimic despre aceasta.

Aceste lăzi cuprindeau cele mai importante memorii și documente ale dlui Titulescu. Ar fi o mare pierdere pentru țara noastră dacă aceste hârtii de interes istoric ar fi fost rătăcite sau distruse.

Ți-aș fi foarte îndatorat dacă mi-ai comunica cât de curând ce știi dta despre această chestiune. Ar fi, de asemenea, bine dacă ai lua contact cu Ambasada britanică de la Lisabona, rugându-i să facă cercetări acolo.

Aștept răspunsul dtale și îți mulțumesc foarte mult.

Te rog să primești, stimate domnule Totescu, încredințarea sentimentelor mele colegiale“.[93]

La mai puțin de trei săptămâni de la expedierea scrisorii, Alexandru Totescu răspundea lui Constantin Vișoianu după cum urmează:

„Stimate domnule președinte,

Am primit scrisoarea dvs. din 8 martie crt. Pentru a nu vă lăsa prea multă vreme fără un răspuns, vă comunic, pentru moment, rezultatul cercetărilor mele în arhiva Legațiunii regale a României din Lisabona, rămânând a vă scrie din nou, de îndată ce voi primi răspunsul Ambasadei Marii Britanii de aici, la intervenția ce am făcut cu privire la lăzile de documente aparținând fostului ministru al Afacerilor Străine, Niculae Titulescu.

Nu am avut niciodată cunoștință de depozitarea unor lăzi cu arhiva lui N. Titulescu la Ambasada britanică sus-menționată. Când am sosit la Lisabona, în mai 1941, dl George Nenișor nu mai era în Portugalia. Se aflau însă, într-una din camerele apartamentului în care funcționa Legațiunea României, patru valize și trei cufere, care, mi s-a spus, aparțineau dlui Titulescu, fiind depuse acolo de către d. G. Nenișor. Acele bagaje au rămas la Legațiune până în septembrie 1945, când la cererea doamnei Catherine Titulescu au fost trimise la Madrid dlui George Antoniade, care urma să facă expedierea mai departe.

Chestiunea la care se referă scrisoarea dvs este însă alta.

Primind scrisoarea dvs, am făcut cercetări în arhiva Legațiunii noastre. Nu am găsit însă nicio indicațiune cu privire la depozitarea vreunor lăzi la Ambasada britanică. Am găsit totuși anumite date cu privire la călătoria dlui George Nenișor în Portugalia. Din două telegrame aflate în dosarele de aici, reiese că dl G. Nenișor a sosit în Portugalia la 25 iunie 1940. O altă telegramă trimisă de dl Pangal[94], pe vremea aceea ministru al României în Portugalia, domnului N. Titulescu la Cannes, în ziua de 13 august 1940, arată că banii trimiși de dl Titulescu au fost remiși dlui George Nenișor. Deci dacă dl George Nenișor a depus – cu știrea sau fără știrea dlui Pangal – o parte din bagajele dlui Titulescu la Ambasada Marii Britanii, nu a putut face acel lucru decât între 25 iunie și sfârșitul lunii august 1940.

Având aceste date, m-am adresat dlui Donald Paul Montagu Stewart Cape, al 2-lea secretar al Ambasadei, însărcinat cu rezolvarea chestiunilor administrative, rugându-l să-mi acorde câteva minute spre a-i vorbi de chestiunile acelor bagaje. M-a primit în ziua de 23 martie. Am arătat dlui Cape că familia fostului ministru al Afacerilor Străine al României, N. Titulescu, pretinde că dl G. Nenișor ar fi depus, în vara anului 1940, la acea Ambasadă, câteva lăzi conținând documente. Ceea ce se pretinde este cât se poate de verosimil. Dl Nenișor, nepotul și secretarul dlui Titulescu se refugiase din Franța ocupată de germani în mai 1940. Avea cu sine atât bagajele personale, cât și bagaje ale unchiului său. Cum dl Titulescu fusese și ministru al României în Marea Britanie și cum, în vara anului 1940, garanția ce Marea Britanie dăduse României era încă valabilă, era natural ca dl Nenișor să ceară sprijinul acelei Ambasade pentru conservarea acelor bagaje. Am rugat pe dl Cape să dispună a se face cercetări în arhiva Ambasadei la data respectivă și a întreba eventual pe colegul său de pe vremea aceea dacă știe ceva despre acele lăzi. Dl Cape a fost extrem de amabil. Mi-a promis că va face noi cercetări (la cererea avocatului dnei Titulescu, din Londra, a făcut, acum câtăva vreme, cercetări, dar nu a găsit nicio urmă. E drept că nu avea date prea precise.).

Dacă dl Cape nu-mi va face niciun semn până la sfârșitul acestei săptămâni, îl voi chema din nou săptămâna viitoare.

Vă rog să primiți, domnule președinte, asigurarea înaltei mele considerațiuni și rămân al dvs devotat".[95]

Constantin Vișoianu ținea să-i mulțumească lui Alexandru Totescu pentru răspunsul prompt.[96]

Britanicii de la Lisabona răspund

La 22 aprilie 1954, Alexandru Totescu revenea și-i trimitea lui Constantin Vișoianu următoarea scrisoare:

„Domnule președinte,

Ca urmare la scrisoarea mea din 28 martie a.c., am onoarea a vă face cunoscut că din cercetările făcute de dl Cape, la Ambasada britanică, s-au putut afla următoarele în legătură cu bagajele lui N. Titulescu, depuse la acea Ambasadă în anul 1940.

Mai întâi, trebuie a se preciza că nu se află în arhiva acelei ambasade nicio hârtie din anul 1940 referitoare la depunerea la acea Ambasadă a vreunor bagaje aparținând lui N. Titulescu. Acest lucru se poate explica prin faptul că în toamna anului 1940, susmenționata Ambasadă a ars o parte din arhiva sa.

Dl Cape a găsit în unul din dosarele Ambasadei o piesă purtând o dată oarecare din 1942 (cred că este un raport către Foreign Office) în care se spune că *o persoană* (bănuiesc că era dl G. Nenișor) a depus în luna *iulie 1940* la acea Ambasadă niște bagaje și anume *nouă volume* (valize, cufere etc.) aparținând lui N. Titulescu. Din aceeași piesă, dl Cape înțelege că, în 1942, nu se mai aflau la acea Ambasadă decât *patru* volume din cele nouă susmenționate, cinci volume fuseseră restituite în anul 1940, oarecare timp după depunerea lor la acea Ambasadă. Nu se știe cui au fost restituite, după cum nu se știe cine le-a depus și, deci, nici dacă au fost restituite aceleiași persoane care le-a depus.

Cele patru volume, la care se referă mai sus dl Cape, au rămas la Ambasada britanică până la anul 1945, când au fost remise Legațiunii noastre din Lisabona, ceea ce este exact. Făcând noi cercetări în arhiva noastră, am văzut că am comis o eroare, în scrisoarea mea din 28 martie a.c., când v-am spus că la sosirea mea la Lisabona, în anul 1941, se aflau într-una din camerile apartamentului, în care funcționa Legația României, patru valize și cinci cufere, care, mi s-a spus, aparțineau lui N. Titulescu etc. În 1941, nu se găseau la legația noastră decât *trei* valize care, împreună cu cele patru volume primite de la Ambasada britanică în 1945 de către dl Brutus Coste[97] (adică în total patru valize și trei cufere) au fost expediate la Madrid lui G. Antoniade, conform cererii dnei Catherine Titulescu.

În rezumat: din cercetările dlui Cape s-a putut afla că în luna iulie 1940 au fost depuse la Ambasada britanică nouă volume (bagaje) ale lui N. Titulescu, din care cinci au fost restituite, tot în 1940, oarecare timp după depunerea lor, fără a se putea ști cui, iar restul de patru volume au fost remise Legațiunii României din Lisabona în anul 1945.

Trec, în fine, la cercetările făcute de mine în arhiva Legațiunii noastre: am spus că la sosirea mea la Lisabona, în anul 1941, se găseau la Legație *trei* valize. Existența și numărul lor sunt menționate într-un document oficial, procesul-verbal prin care dl M. Cămărășescu[98] (însărcinatul cu afaceri după rechemarea dlui I. Pangal) a predat, în anul 1941, Legațiunea noului ministru dl D. Jurașcu[99]. Textul respectiv din procesul-verbal este: «trei valize aparținând decedatului N. Titulescu, depuse la Legațiune de nepotul său dl G. Nenișor». Cum dl Cămărășescu se află actualmente la Lisabona, l-am vizitat zilele trecute, rugându-l să-mi spună ce își reamintește în legătură cu depunerea celor trei valize la Legațiune. Dl Cămărășescu mi-a spus că acele trei valize au fost depuse, în anul 1940, la Legațiunea noastră, de către dl G. Nenișor și *nu de Ambasada britanică*).

Proveneau cele trei valize din cele cinci restituite în 1940 de zisa ambasadă? Numai dl Nenișor ar putea să ne lămurească. De asemenea, numai D-Sa poate să ne spună dacă este persoana căreia i s-au restituit cele cinci volume și dacă au fost, într-adevăr, cinci. Dezlegarea chestiunii stă de altfel în lămuririle ce veți obține dvs de la dl Nenișor.

Făcând un paralelism între rezultatul cercetărilor dlui Cape și rezultatul cercetărilor mele, se constată că pe la Ambasada britanică au trecut nouă volume (valize, cufere etc.), iar pe la Legațiunea României numai șapte. Două volume nu au trecut niciodată pe la noi.

Sper că dna Titulescu să fi primit cele șapte volume (patru valize și cufere) ce i-a trimis dl Brutus Coste. Cum din scrisoarea dvs reiese că dna Titulescu nu a găsit încă documentele lăsate de soțul D-Sale, probabil că acele documente se aflau tocmai în cele două volume (valize sau lăzi)

pe care le-au văzut numai Ambasada britanică și persoana care le-a depus acolo.

Dl Cape a fost extrem de îndatoritor. S-a lăsat deranjat (am avut cu dânsul două lungi convorbiri telefonice; apoi m-a primit de două ori la Ambasadă, spre a examina chestiunea) și s-a deranjat scriind la Londra și făcând cercetări în arhiva Ambasadei.

Vă rog să primiți, domnule președinte, asigurarea înaltei mele considerațiuni și rămân al dvs devotat."[100]

Informațiile de care dispunem nu ne permit să spunem dacă arhivele încredințate de către Nicolae Titulescu ambasadorului britanic la Lisabona, Sir Ronald Campbell în 1940, arhive la care face referire A.F. Frangulis sunt unele și aceleași cu acelea care fac obiectul demersului lui Constantin Vișoianu în 1954.

A.F. Frangulis amintește de „un întreg vagon conținând toate arhivele sale, în special documente secrete de o valoare inestimabilă, minutele Conferinței de Pace din 1919–1920, note personale, precum și alte documente importante. Dl Titulescu a crezut că trebuie să-i telegrafieze ambasadorului Marii Britanii la Lisabona, Sir Raynald Cambell[101] a luat în posesiune tot ce se găsea în vagon, dar, de atunci, a fost imposibil să se găsească urma prețioaselor arhive".[102]

Ca urmare a cercetărilor întreprinse în 1954 de către Alexandru Totescu s-a stabilit depozitarea temporară a unui număr de nouă colete (cufere și valize) aparținând lui Nicolae Titulescu la Ambasada britanică de la Lisabona și prezența lui Gheorghe Nenișor în Portugalia în perioada 25 iunie–13 august 1940 (cel puțin).

Informațiile date de către A.F. Frangulis ne lasă să înțelegem că, la data la care Nicolae Titulescu și suita sa, formată din vreo 10–12 persoane a făcut tentativa de a intra în Spania, fostul ministru al Afacerilor Străine „trimisese deja în Portugalia un întreg vagon cu toate arhivele sale".

Este firesc să ne întrebăm cui a încredințat Nicolae Titulescu însoțirea arhivelor sale. Nu este exclus (ba este chiar probabil) ca Gheorghe Nenișor să fi fost ales pentru însoțirea arhivelor, el fiind un membru al familiei și un om de încredere. Prezența sa este semnalată la Lisabona doar la puține zile după data la care Nicolae Titulescu a încercat (fără succes) să treacă

frontiera spaniolă (așezată de noi undeva la începutul celei de a treia decade a lunii iunie 1940, căci, la 2 iulie 1940, ca urmare a demersurilor făcute de către Nicole Titulescu pe lângă București, Frederic Nanu, trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României în Spania, telegrafia din Madrid Centralei Ministerului Afacerilor Străine de la București că s-a primit autorizarea pentru trecerea lui Nicolae Titulescu prin localitatea Bayonne),[103] unde fusese oprit abuziv prima dată.

Identificarea deponentului arhivelor este practic imposibilă, căci în arhiva Legației Marii Britanii la Lisabona nu se găseau în anul 1954 niciun fel de mențiuni despre deponent (este posibil ca, întrucât acordul pare să fi intervenit pe baza unei înțelegeri directe – telegrafice spune A.F. Frangulis – între Nicolae Titulescu și Sir Ronald Campbell să nu se mai fi procedat la acte de predare-primire, după cum la fel de posibil este ca aceste presupuse acte să fi fost arse, în toamna anului 1940, când o parte din arhiva Legației britanice a fost distrusă în mod deliberat de către britanici înșiși).

La fel de dificilă este identificarea celui care a ridicat arhivele depuse la acea Ambasadă, în evidențele Oficiului neexistând nicio mențiune în acest sens.

Dacă Constantin Vișoianu leagă depunerea și restituirea de numele lui Gheorghe Nenișor, Alexandru Totescu care a făcut investigații la fața locului este mult mai prudent, afirmând textual: „Nu se știe cui au fost restituite în anul 1940, după cum nu se știe cine le-a depus și, deci, dacă au fost restituite aceleiași persoane care le-a depus".[104]

În favoarea ipotezei că Gheorghe Nenișor a depus unele hârtii de valoare aparținând lui Nicolae Titulescu pledează prezența sa la Lisabona la 25 iunie 1940, prezență de care Nicolae Titulescu era informat, căci acesta îi va trimite telegrafic o sumă de bani, operațiunea fiind confirmată la 13 august 1940 de către ministrul României la Lisabona.

Ipoteza noastră că Gheorghe Nenișor este cel care a ridicat de la Ambasada britanică la Lisabona o parte a arhivelor lui Nicolae Titulescu are în vedere faptul că, potrivit mărturiei însărcinatului cu afaceri al României la Lisabona, Mihail Cămărășescu, în anul 1940 Gheorghe Nenișor ar fi depus la Legația României din capitala Portugaliei un număr de trei valize,

care – presupun – proveneau din cele nouă ce fuseseră depuse, în același an, la oficiul diplomatic britanic, și că el era legatar testamentar.

Surprinde faptul că Ambasada britanică acceptă în anul 1940, indiferent cine a fost solicitantul, ca din fondul de nouă colete să fie restituite un număr de cinci, după cum surprinde că această operațiune în care dintr-un anume fond se retrage o parte nu primește consacrare prin niciun act (pentru a doua oară într-un singur an, la primire și la restituirea parțială riguroșii funcționari britanici nu întocmesc niciun act!!).

Radiografiind situația cu prudență, ferindu-se să se hazardeze în speculații de orice fel, care să stabilească responsabilități inexistente și vinovății la fel de imaginare, Alexandru Totescu, diplomat de carieră, cu o deosebită inteligență, cu o rapidă și remarcabilă capacitate de investigație, echilibrat și fundamentat în judecăți, se interoghează în mod semnificativ: „Proveneau cele trei valize din cele cinci restituite în 1940 de zisa ambasadă? Numai dl Nenișor ar putea să ne lămurească. De asemenea, numai D-Sa poate să ne spună dacă este persoana căreia i s-au restituit cele cinci volume și dacă au fost, într-adevăr, cinci. Dezlegarea chestiunii stă de altfel în lămuririle ce veți obține dvs de la dl Nenișor."[105] Nu s-a identificat o cerere scrisă a Catherinei Titulescu în acest sens, așa că formula „au fost restituite la cererea Catherinei Titulescu" trebuie acceptată cu rezervă.

Nimeni nu va ști, probabil, niciodată dacă Ambasada britanică a restituit, într-o primă tranșă, cinci colete. Așa fiind, și mai ales neștiind dacă Gheorghe Nenișor este cel care a ridicat coletele (indiferent câte or fi fost) de la Ambasada britanică, nu i se va putea imputa niciodată acestuia că ar fi înstrăinat o parte din ele.

Iată însă că, față de tot ce se știa până acum, – povestea fiind acreditată sub sintagma „a cincea valiză" – avem toate motivele să vorbim de „a patra și a cincea valiză".

În anul 1945 cele șapte volume (valize, cufere) au fost restituite la cerere Catherinei Titulescu, fiind expediate, potrivit propriei voințe, lui George Antoniade, la Madrid.

Avem toate motivele să ne întrebăm de ce oare primind, direct sau indirect, (dacă le-a primit) numai cele șapte valize și constatând lipsa a două valize (ceea ce ar presupune, lucru foarte puțin probabil, că soția lui Nicolae Titulescu avea cel puțin un inventar în mare al lucrurilor încredințate Ambasadei britanice la Lisabona), Catherine Titulescu nu s-a sesizat imediat, așteptând nouă ani pentru a reacționa (credem că aprecierea

noastră este exactă, demersul lui Constantin Vişoianu – logica o impune, el aflându-se la Washington – intervenind ca urmare a unei solicitări a Catherinei Titulescu).

Nu-mi pot refuza o întrebare, care nu are nimic insinuant şi, cu atât mai puţin, provocator: putem fi oare siguri că George Antoniade a încredinţat respectivele lăzi cu documente Catherinei Titulescu? Scrisoarea lui Constantin Vişoianu către Alexandru Totescu, la care am făcut referire mai sus, trimisă din Washington, la 8 martie 1954, ne susţine o suspiciune în acest sens, întrucât nu se face referire la nicio restituire, fie ea chiar parţială, din partea lui George Antoniade către Catherine Titulescu, formularea folosită având în vedere, după toate aparenţele, totalitatea documentelor depuse la Ambasada britanică de la Lisabona. În cazul în care Catherine Titulescu ar fi primit de la Lisabona cele şapte volume, trimise pe adresa lui George Antoniade, soţia lui Nicolae Titulescu nu ar mai fi formulat întrebări în legătură cu ele şi nu ar mai fi apelat la sprijinul lui Constantin Vişoianu.

Nu exclud faptul ca, după ce Alexandru Totescu i-a furnizat lui Constantin Vişoianu informaţiile la care m-am referit mai sus, informaţii comunicate la rândul său de către Constantin Vişoianu soţiei lui Nicolae Titulescu, lucrurile să se fi lămurit cu familia George Antoniade; în cazul confirmării primirii de către acesta a celor şapte colete, Catherine Titulescu ar fi putut decide ca ele să i se trimită la adresa unde locuia sau să accepte păstrarea lor în custodie de către George Antoniade.

Anul 1999 ne-a adus confirmarea expresă – dacă mai era nevoie – că în posesia lui Marie Yvonne Antoniade şi a lui George Antoniade se aflau înscrisuri de la şi privind pe Nicolae Titulescu, ca şi o serie de lucruri care au aparţinut marelui diplomat sau au legătură mai mică sau mai mare cu acesta.

La 14 iunie 1999, George Antoniade, printr-o scrisoare adresată Ministerului Afacerilor Externe din România, anunţa intenţia soţiei sale, Marie Yvonne Antoniade de a dona Ministerului Afacerilor Externe „toate amintirile familiei Titulescu".[106]

În iulie 1999, George Antoniade declara ziarului „România Liberă":

„În calitate de moştenitoare, nevasta mea deţine toate amintirile rămase de la doamna şi domnul Titulescu. Ideea e ca toate să fie donate ţării, cu condiţia să fie expuse la Guvernul României. Nu în altă parte."[107]

Este greu de spus ce documente privind pe Nicolae Titulescu se aflau în posesia familiei Antoniade, în 1999, când aceasta a manifestat intenţia de a le dona, şi astăzi, în anul 2014, când promisiunea este încă departe de a se fi împlinit.

Se pot face supoziţii în legătură cu calea pe care acestea au ajuns în mâinile familiei Antoniade. Teoretic nu sunt decât trei posibilităţi: moştenire din partea Catherinei Titulescu; încredinţare (parţială) din partea lui Nicolae Titulescu, pentru păstrare sau în alt scop (lui Constantin Antoniade sau lui George Antoniade); însuşire neortodoxă, pentru a folosi un eufemism, din setul de documente provenind din Portugalia şi care trebuiau să ajungă, via George Antoniade, la Catherine Titulescu.

La 8 septembrie 1999, George Antoniade avea să reconfirme această intenție într-o scrisoare adresată directorului Direcției Arhivă Diplomatică din Ministerul Afacerilor Externe:

„Am primit scrisoarea dumneavoastră din 30 iulie a.c., prin amabilitatea Ambasadei române la Madrid, pentru care vă mulțumesc în mod deosebit. Mă bucur nespus de mult că gândurile noastre se întâlnesc și că dorința doamnei Antoniade și a mea au găsit ecou care nu putea fi decât favorabil la Ministerul Afacerilor Externe.

Răspunsul meu vine cu întârziere deoarece pe data de 14 august am suferit, în Elveția, un accident cardiovascular deosebit de grav, revenirea mea la Madrid producându-se abia la sfârșitul lunii august. Situația dată nu trebuie să fie interpretată, în niciun caz, că interesul doamnei Antoniade și al meu de a duce la bun sfârșit ideea donării amintirilor Familiei Titulescu s-a diminuat. Dimpotrivă, aceste circumstanțe, ca și vârsta noastră destul de avansată, ne îndeamnă la urgentarea concretizării acestei idei.

Revenind la modalitățile practice de materializare a acestei acțiuni nu vă ascund faptul că preluarea obiectelor și documentelor respective trebuie să se realizeze într-o formă juridică clară, care să stipuleze, între altele, că singurul beneficiar al donației urmează să fie Ministerul Afacerilor Externe, ele neputând să fie nici înstrăinate (vândute, cedate) sau împrumutate altor instituții.

Aș dori ca această dorință a noastră să nu fie apreciată ca o condiție, dar eu ca «jurist de modă veche» consider că lucrurile bine făcute, fără ambiguități, cu respectarea unor reguli legale, sunt cele care durează.

Dorința doamnei Antoniade și a mea este ca obiectele donate, care se pretează a fi expuse, să-și găsească locul în Salonul Titulescu din Ministerul Afacerilor Externe în cadrul unor vitrine. Celelalte obiecte și documente vor trebui fișate și depozitate la arhiva ministerului, urmând a fi consultate

de istorici, diplomați și alte persoane interesate în cunoașterea perioadei istorice la care ele se referă."[108]

Nu ar fi corect să nu evoc – în finalul abordării chestiunii documentelor care au apucat drumul Portugaliei – eventualitatea ca, atunci când reclama, indirect, prin Constantin Vișoianu, documente încredințate Ambasadei britanice la Lisabona, Catherine Titulescu să fi avut în vedere fondul de documente la care se referea A.F. Frangulis (deși invocarea numelui lui Gheorghe (George, Georgel) Nenișor în legătură cu toată această chestiune pare să ne contrazică *ab initio*).

Cu riscul de a părea că îmi contrazic toată demonstrația de până acum și de a lăsa să se creadă că ceea ce am făcut a fost un simplu exercițiu speculativ, voi reaminti aici afirmația făcută de către A.F. Frangulis în 1982, care își exprima părerea de rău că, din momentul transferului, către britanici, în 1940, „a fost imposibil să se găsească urma prețioaselor arhive".[109] Afirmație categorică, generalizatoare, contrazisă, cel puțin parțial, de informațiile menționate mai sus și de cele ce urmează.

Datele de care dispun mă obligă să mă opresc aici cu analiza „cazului Lisabona" așteptând ca viitorul să ne ofere – dacă ne va oferi – alte informații care să elucideze până la capăt asupra unor aspecte controversate și să răspundă tuturor întrebărilor noastre.

Vă dau documentele, dați-mi Casa

În anul 2002, la Expoziția dedicată lui Nicolae Titulescu, inaugurată la 15 aprilie 2002, în Sala Pașilor Pierduți de la Palatul Națiunilor de la Geneva, Vlad Antoniade – fiul lui George și Marie Yvonne Antoniade și nepot al lui Constantin Antoniade[110] – a oferit, cu titlu de împrumut, spre expunere, câteva agende conținând *Însemnări zilnice* ale lui Nicolae Titulescu.

Vlad Antoniade ne-a confirmat, încă de la 15 aprilie 2002, că avea în posesie 9 agende de *Însemnări zilnice* (din anii 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930). Nu a dat nici atunci, nici ulterior, nici măcar cea mai mică informație care să explice de ce și în ce împrejurări aceste agende au rămas în mâinile familiei Antoniade, și nu au avut același destin ca celelalte documente similare vândute de Catherine Titulescu la Arhivele Hoover.

Cercetări făcute în timp mi-au confirmat că o altă agendă, acoperind anul 1938, se află în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. Am prezentat-o într-o lucrare aparte.[111]

Două agende (anii 1940, 1941) – în original sau în xerocopie? – le-am putut consulta pe microfilm în Arhivele Hoover abia după moartea soților Antoniade, conform condiției puse de aceștia.

Sunt îndrituit să presupun că Nicolae Titulescu a făcut însemnări zilnice și în acei ani pentru care nu dispunem de agende, pe care sperăm însă să le putem identifica cândva. Celor care vor avansa presupunerea că, în anii când a ocupat funcția de ministru de Externe, Nicolae Titulescu, având un cabinet, un secretariat, secretari personali, nu a mai procedat personal la însemnări zilnice, existența agendelor din anii 1927–1928 le contrazice indubitabil presupunerea. Faptul că pentru anii 1932–1936 nu am descoperit asemenea agende nu confirmă o afirmație cum că ele nu ar fi existat. Pe cale de consecință, aceeași judecată se poate face și pentru anii 1931, 1937, 1939.

Agendele, de format 11x13,5 cm, legate în marochin roșu, de 365 pagini fiecare, hârtie cretată, ținute la zi, cu puține excepții, permit să reconstituim programul zilnic al întâlnirilor politico-diplomatice sau de alt fel, oficiale sau personale, problemele discutate, reacțiile pe care le-au generat și efectele imediate și de perspectivă. Afirm cu toată rigoarea că până când nu se vor edita și publica aceste agende, nu vom fi în măsură să reconstituim cu exactitate viața și opera lui Nicolae Titulescu. Că agendele reprezentau doar una dintre surse a unor posibile memorii o dovedește și faptul că marele nostru diplomat realiza și alte notații, dintre care menționăm în primul rând cele 187 caiete format mare, aflate la Hoover Archives. Alte 12 caiete de același fel[112], intrate în anul 2002 în Arhiva Fundației Europene Titulescu din colecția George Anastasiu/Gilbert Monney Câmpeanu, ne lasă să credem că în întreaga sa perioadă activă, alături de însemnările zilnice, consemnate în agendele mai sus amintite, Nicolae Titulescu a elaborat o mare diversitate de documente (telegrame, memorandumuri, rapoarte, discursuri), oficiale sau personale, a căror formă primară sau chiar definitivă se regăsește (uneori) în aceste caiete.

La 14 iunie 2002, cu ocazia ceremoniei de rectitorire a Casei Titulescu de la București, Vlad Antoniade – invitat de președintele Consiliului Fundației Europene Titulescu, alături de urmași ai „Patronului" – a dăruit atunci țării (poate mai corectă ar fi expresia „a restituit atunci țării"), în afara celor 9 agende în original, menționate mai sus, documente de mare interes (actul de naștere, diplomele de bacalaureat și de licență, brevete pentru ordine și medalii române și străine ș.a.). Am fost cu toții profund emoționați. Am sperat o clipă că promisiunea părinților săi de a încredința *toate* rămasurile de la Nicolae Titulescu va fi respectată întocmai.

Evoluțiile au luat o neașteptată întorsătură. Marie Yvonne Antoniade a cerut să i se restituie Casa Titulescu ce-i fusese lăsată moștenire – cu alte bunuri mobile și imobile – de Catherine Titulescu. Autoritățile românești competente i-au respins cererea ca nefondată, întrucât Catherine Titulescu nu avea niciun drept asupra acestora, așa cum reiese clar, indubitabil, din ultimul testament legal al lui Nicolae Titulescu din 4 martie 1940.

În consecință, forțând nota, Vlad Antoniade a făcut intervenții, direct și indirect, pe lângă guvernul României, pentru restituirea Casei Titulescu,

promițând că aceasta își va păstra destinația de la acea dată. De la sine înțeles, chiar dacă ar fi avut un drept în acest sens, ceea ce nu era cazul, Guvernul României nu putea lua o decizie în problemele restituirilor, întrucât nu intrau în competențele sale.

După moartea soțului ei, la 22 noiembrie 1999, Marie Yvonne Antoniade s-a angajat într-un lung și trist proces cu statul român. Atâta timp cât a trăit George Antoniade, Marie Yvonne Antoniade nu a intentat un asemenea proces întrucât, credem noi, soțul ei, jurist solid, realiza că un asemenea demers nu avea suport real și că efectul său nu putea fi decât negativ.

Odată cu moartea mamei sale, la 11 iunie 2003, Vlad Antoniade a preluat ca moștenitor cauza mamei sale.

M-am mai văzut cu Vlad Antoniade la Geneva, București și Paris.[113] Eu îi vorbeam despre documente, el îmi vorbea despre Casa Titulescu. Eu îi vorbeam de moștenirea intelectuală a lui Nicolae Titulescu și de promisiunile tatălui său, el îmi vorbea de drepturile patrimoniale ale familiei Antoniade.

Am adresat lui Vlad Antoniade o lungă scrisoare, la 10 iulie 2003, în care îi afirmam printre altele:

„În legătură cu celelalte documente Titulescu aflate în posesia familiei voastre, te las să funcționeze glasul sufletului, rugându-te să dai citire scrisorii trimise de regretatul tău tată conducerii Ministerului Afacerilor Externe, prin care, într-un act de generozitate ce-l onora și îi onorează memoria, promitea să încredințeze părții române toate rămasurile de la Nicolae Titulescu.

Îți vorbesc de acest lucru în nume strict personal, știu că ai reticențe, care ți-au blocat unele demersuri, că n-ai găsit încă forța de a da urmare dorințelor tatălui tău.

La vârsta deplinei maturități și la împlinirea a 40 de ani de când mă dedic – șansa vieții mele – lui Nicolae Titulescu, la capătul cărora am semnat zece volume consacrate acestuia, un act de justiție postumă, la care cu mândrie am contribuit, am doar dorința de a continua, atâta timp cât mă vor ține sănătatea și puterile, ceea ce am făcut vreme de câteva decenii.

Lasă la o parte și tu, dacă poți, nemulțumirile pe care le ai – și pe care nu ți le pot risipi, nefiind nici judecător, nici om politic – și fă prin gestul tău să ne apropiem cu încă un important și substanțial pas de revenirea integrală a lui Nicolae Titulescu acasă. E o șansă ca în acest deceniu să putem publica opera integrală a lui Nicolae Titulescu. Cei ce mai suntem avem dorința de a o face. Există riscul ca cei ce vin după noi, prea tineri, prea îndepărtați de aceste valori, vorbind și preocupați doar de integrare, de NATO, de globalizare, să considere că Nicolae Titulescu aparține unei lumi trecute, neconcordantă cu realitatea zilelor noastre și că restituirea operei sale nu reprezintă o prioritate."[114]

Apelul meu a rămas fără răspuns.[115]

Nu știu când și cum se va termina procesul intentat de Vlad Antoniade, dar știu că nu avem în țară documentele și rămasurile pe care George Antoniade le-a promis statului român și că la fel ca în alte cazuri ele vor lua drumurile străinătății, unde va trebui să ne rugăm să le identificăm și să le putem consulta.

Anticipând, voi sublinia că nu se poate face nicio confuzie între acele documente depuse la Lisabona, care mai erau revendicate în anul 1954, și documentele depuse la Londra, la care voi face referire ulterior, și care au intrat în posesia Catherinei Titulescu în anul 1953, așa cum o dovedesc toate înscrisurile aflate în arhivele Foreign Office-ului, făcute cunoscute public la mijlocul anilor '90 în literatura istorică românească.

O contribuție documentară adusă cu aproape două decenii în urmă[116], a redeschis discuția privind arhiva (arhivele) lui Nicolae Titulescu. După cum se va vedea, informațiile introduse în circuit de cercetătorul ieșean Gheorghe Buzatu au adus clarificări importante în legătură cu unele aspecte ale problemei, determinând, concomitent, noi întrebări și supoziții.

Forma sintetică a concluziilor formulate de către Gheorghe Buzatu mă face să apelez direct la textul său:

„Revenind în cercetările noastre în arhivele londoneze, din luna decembrie 1994, precizăm că am identificat, în Fondul *Foreign Office*-ului (371), dosarul cu numărul 106 473 din 1953, trecut în inventar cu indicația *Moștenirea lui N. Titulescu*. Surpriza noastră a fost lesne de înțeles; materialele cuprinse în dosar *contrazic integral* afirmațiile lui Jacques de Launay, în sensul că:

1. Arhiva personală a lui N. Titulescu a fost depozitată nu la Ambasada britanică din Lisabona, ci încredințată dintru început celebrului *Harrods Safe Deposit* de pe Brompton Road, London, SW.

2. La rândul său, *Harrods* a predat arhiva personală a lui Titulescu, probabil spre siguranță deplină în cursul războiului, *Foreign Office*-ului, care a ales ca administrator al fondului pe *Westminster Bank*.

3. Din precizările reputatului istoric britanic F.W. Deakin, reținem că depozitarea arhivei titulesciene *în Anglia* a survenit «prin accident», fără a putea preciza – în acest stadiu al cercetărilor – care este semnificația acestei recunoașteri.

4. Deschiderea în 1953 a procedurii de restituire a arhivei, la cererea Catherinei Titulescu, a aparținut firmei londoneze *Daybell, Watts-Jones & Co*, care s-a adresat în acest sens lui E.J. Passant, menționat mai sus. Acesta a delegat pe dra B. Miller să cerceteze fondul Titulescu și să întocmească lista exactă a documentelor incluse.

5. Pentru restituirea arhivei titulesciene au fost chestionați la nivelul *Foreign Office*-ului și s-au pronunțat pozitiv J.A.C. Gutteridge, G.G. Fitzmaurice, istoricul F.W. Deakin, E.J. Passant, precum și colonelul N.H. Edwards, de la *Administrația proprietăților ex-inamice*. În majoritate, cei menționați s-au exprimat în favoarea restituirii arhivei, după ce au evidențiat valoarea istorică deosebită a documentelor adunate de Titulescu și au recomandat insistent păstrarea lor pe viitor, spre folosul exclusiv al cercetării, într-un *fond unic*.

6. Numai în consecință, la 27 mai 1953, prin adresa nr. 1 502/2, E.J. Passant s-a putut în sfârșit adresa firmei *Harrods Safe Deposit*, solicitându-i să-și trimită un delegat la sediul *Bibliotecii Foreign Office*-ului (din Cornwell House, Stanford Street, London, S.E.1) la 1 iunie 1953 pentru a ridica documentele titulesciene repartizate în șase valize, două geamantane, un dulap de oțel și 1 fișier.

7. Nu știm precis dacă predarea/preluarea arhivei Titulescu s-a făcut chiar la 1 iunie 1953, dar la Cancelaria *Foreign Office*-ului s-au înregistrat, sub numărul 1 502/3, următoarele note dactilografiate:

– «Primit de la *Biblioteca Foreign Office*-ului șase valize, două geamantane, un dulap de oțel și un fișier.
(Semnat): (ss) indescifrabil
(Data): 3 iunie 1953».

– «Primit de la *Biblioteca Foreign Office*-ului o legătură de chei.
(Semnat): (ss) indescifrabil
(Data): 3 iunie 1953».

8. Au trecut mai multe luni și, la 20 noiembrie 1953, firma *Harrods* a confirmat *Foreign Office*-ului cum că recepționase de la dna Catherine Titulescu suma de 15 lire sterline, reprezentând contravaloarea activității depozitarului oficial în vederea restituirii arhivei Titulescu urmașilor legali ai titularului fondului".[117]

Am arătat, în ce mă privește, slăbiciunile afirmațiilor și concluziilor avansate de către Jacques de Launay.

Contribuția documentară a domnului Gheorghe Buzatu – care adaugă propriilor considerații inventarul[118] documentelor Titulescu identificate în arhiva Foreign Office-ului – dar mai ales concluziile formulate pe un ton

apodictic de către distinsul cercetător ieșean ne oferă, la rândul lor, baza unor comentarii personale.

Înainte de a-mi prezenta propriile puncte de vedere, țin să precizez că mă voi folosi exclusiv de cele comunicate de către domnul Gheorghe Buzatu. O publicare integrală a dosarului ar fi fost mai mult decât utilă, eliminând dintru început orice posibile interpretări și concluzii greșite (sau doar superficiale) pornind de la și limitându-se la datele comunicate public în studiul *N. Titulescu: Regăsirea arhivei personale, „pierdută" în vâltoarea războiului* la care facem referiri în acest cadru.

Dincolo de tot ceea ce ar putea oferi ca amănunte referatele și scrisorile specialiștilor britanici amintiți de către domnul Gheorghe Buzatu în studiul menționat, consider că se pot formula fără niciun echivoc următoarele puncte de vedere (sau mai corect zis, rezerve):

– Nimic nu îndreptățește afirmația că documentele care au ajuns în custodia firmei *Harrods Safe Deposit* sunt aceleași care s-au transmis ambasadorului Marii Britanii de la Lisabona;

– Mai mult decât atât, nu există argument (cel puțin până acum) pentru a afirma că Nicolae Titulescu nu a trimis documente spre păstrare Ambasadei britanice de la Lisabona, ci firmei *Harrods Safe Deposit;*

– Domnul Gheorghe Buzatu ignoră cel puțin câteva lucruri:

a) Afirmația privind transmiterea de documente către Ambasada britanică de la Lisabona nu are drept autor pe Jacques de Launay, fiind pusă în circulație mult înaintea acestuia de către alte persoane (A.F. Frangulis este doar una dintre acestea), nefiind contrazisă de membrii familiei (Catherine Titulescu, Sergiu Nenișor, Gheorghe Nenișor, Maria (Marys) Nenișor, Mariella Nenișor-Emanoil, Sanda Argeșeanu);

b) Pentru documentele încredințate Ambasadei britanice de la Lisabona există certificarea Catherinei Titulescu, a lui Gheorghe Nenișor.

Reintrarea în posesia acestora s-a produs, după mărturii convergente, în 1945.

c) Pentru documentele încredințate lui *Harrods Safe Deposit* (care le-a predat la rândul său la *Foreign Office*, ce a ales ca administrator al fondului pe *Westminster Bank*) exista documentația amintită aflată la *Foreign Office*.

Reintrarea în posesia acestora s-a produs, după mărturii indubitabile, în 1953.

Faptul că în 1954, deci după restituirea documentelor de la Londra, Catherine Titulescu reia chestiunea documentelor de la Lisabona – e adevărat prin intermediul lui Constantin Vișoianu – și rezultatul cercetărilor întreprinse în capitala Portugaliei de către Alexandru Totescu, informațiile primite de către acesta din partea unor diplomați britanici acreditați în acea capitală și din partea unor diplomați români funcționând la Legația României de la Lisabona în anii celui de-al Doilea Război Mondial, certifică – fără putință de tăgadă – că au fost două fonduri diferite.

Existența unor documente Titulescu și în alte locuri (depozitarii fiind persoane particulare sau instituții publice) se adaugă ca un argument general, de principiu – dacă mai era nevoie – în favoarea afirmației categorice a existenței a două fonduri diferite, la Londra și la Lisabona.

Informațiile din surse diverse despre două fonduri, două locuri de depozitare, două date deosebite de reintrare în posesie cred că sunt suficiente argumente pentru a infirma afirmația (chiar și ipoteza) că ar fi vorba de fapt de unul și același fond.

d) Inventarul fondului regăsit în arhiva *Foreign Office*-ului edifică asupra faptului că ne aflăm în fața unor documente înscrise într-un perimetru tematic și cronologic limitat;

e) Nu se poate trece cu vederea faptul că în acest fond nu se află niciun fel de documente din perioada 1932–1940;

f) Nu se observă – de ce oare? – că în fondul de la *Foreign Office* lipsesc documente menționate de A.F. Frangulis ca fiind trimise de către Nicolae Titulescu spre Lisabona.

Dacă ar fi vorba de unul și același fond, dacă Nicolae Titulescu nu și-ar fi trimis documente și la Lisabona, ci le-ar fi depus pe toate la Londra, în acest din urmă fond ar fi trebuit să se găsească minutele Conferinței de Pace de la Paris, alte documente importante în domeniile dezarmării și securității, privind reorganizarea Micii Înțelegeri și constituirea Înțelegerii Balcanice, reluarea relațiilor diplomatice cu URSS, memoriile trimise Regelui Carol al II-lea ș.a.

Sunt acestea argumente care pledează pentru existența a două fonduri diferite, la Londra și la Lisabona.

Nimeni nu și-a pus măcar teoretic întrebarea când s-a constituit fondul de arhivă Nicolae Titulescu din Anglia?!

Refuz să cred că el s-ar fi constituit în 1940! Un prim argument, evocat deja, ține de consistența acestuia, de perimetrul tematic și cronologic al documentelor cuprinse. Îmi este greu să accept că Nicolae Titulescu și-a trimis documentele personale în Anglia în 1940. În 1939 nu avea temeiurile imediate pentru a crede că situația Franței va fi atât de fragilă în lunile următoare, încât nu va mai fi în măsură să asigure și protecția persoanelor și bunurilor acestora. Atacul fulger intervenit în mai 1940 l-a surprins pe Nicolae Titulescu. După cum se știe, el a rămas blocat în Sudul Franței, măsurile adoptate de către guvernul de la Vichy împiedicându-l, ca pe mulți alții, să părăsească teritoriul Franței. Este greu de crezut că, în aceste condiții, el ar fi încercat și ar fi reușit să-și trimită o parte din arhiva sa peste Canalul Mânecii. Ar fi acesta un al doilea argument.

Mențiunea că această arhivă a ajuns în Anglia „prin accident" nu permite, prin ambiguitatea formulării, să se avanseze pe calea elucidării împrejurărilor în care respectivele documente au ajuns la Londra.

Dincolo de aceste afirmații – „prin accident" – opinez că documentele încredințate lui *Harrods Safe Deposit,* ce țin în principal de perioada 1918–1932, au fost depozitate, fie în 1937, fie în 1939, cu ocazia vizitelor lui Nicolae Titulescu în Marea Britanie sau în alt fel.

Jacques de Launay ne lasă să credem – voluntar sau involuntar?! – că, odată ce Catherine Titulescu a încredințat (vândut) (istoricul belgian pretinde că la intervenția sa personală)[119] la Hoover Archives documente aflate în propria posesie și, odată ce lui Sergiu Nenișor (Gheorghe Nenișor) documentele conținute în ceea ce s-a numit „a cincea valiză" i-au fost sustrase, intrând în posesia Securității române (sau a serviciilor de informații și contrainformații sovietice), în mâinile descendenților sau colaboratorilor (executori testamentari sau nu) n-ar mai fi rămas niciun fel de documente emanând de la Nicolae Titulescu sau aparținând acestuia. Realitatea era departe de supozițiile și afirmațiile istoricului belgian. La data când făcea o asemenea afirmație, autoritățile de la București – recte Ministerul Afacerilor Externe – intraseră, la sfârșitul anilor '60, în posesia unui important fond de documente Nicolae Titulescu.

Marys îl păcălește pe Georgel

În planurile de acțiune elaborate pentru marcarea a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, Bucureștii își fixaseră drept obiectiv și „aducerea în țară a arhivei personale a lui Nicolae Titulescu sau obținerea unor fotocopii după documentele mai importante".[120]

Dacă Jacques de Launay nu știa nimic despre existența unui depozit Nicolae Titulescu în Franța, Mariella Nenișor-Emanoil și Gheorghe (George, Georgel) Nenișor aveau simple bănuieli, în primul caz, sau informații nesigure, în al doilea caz, aceștia neștiind până la moartea lor în ce anume a constat acest depozit, în ce condiții s-a procedat la inventarierea sa, la negocierea condițiilor financiare pentru vânzare/achiziționare, când și cum a fost adus în țară.

Presupunerea lui Mariella Nenișor-Emanoil se baza pe informațiile obținute de la Gheorghe Nenișor, care el însuși fusese indus în eroare, așa cum avem să constatăm mai jos, de fosta sa soție, Marys (Maria) Iuca.

Personalitate distinsă, de caracter, a cărei condiție morală este mai presus de orice dubiu, Mariella Nenișor-Emanoil preciza în 1993: „Când George a văzut-o ultima dată, la Paris, în 1954, i-a cerut să-i dea documentele Titulescu pe care eventual le mai avea asupra ei. I-a spus că nu mai are niciun document. I-a pus totuși la dispoziție o ladă în care se aflau niște obiecte personale ce au aparținut lui Nicolae Titulescu, obiecte cu care George a venit în țară – un joben, un frac, un costum de diplomat și alte lucruri pe care le vedem astăzi prin muzee și expoziții organizate cu prilejul unor aniversări sau comemorări consacrate lui Nicolae Titulescu. Dar documentele? – ar fi insistat George. Nu mai am niciun fel de documente de la Titulescu – ar fi afirmat ea..."[121]

Sunt azi în măsură să evoc, în mare, împrejurările și condițiile în care o serie de documente și obiecte personale Titulescu (o parte?) aflate în posesie privată în Franța au reintrat în posesia statului român în a doua jumătate a anilor '60.

Încă de la începutul anilor '60, apăruseră la București semnale care exprimau preocuparea oficialităților române de a readuce figura lui Nicolae Titulescu în prim-plan.[122]

Concepută ca un ansamblu de manifestări cu caracter limitat, aniversarea a 80 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu va fi începutul unui lung și complex drum al recuperării, nu lipsit de obstacole, pe care cele peste cinci decenii scurse de atunci îl confirmă cu prisosință.

În reevaluarea lui Nicolae Titulescu de către regimul comunist de la București s-a acordat până acum prea puțină atenție unor aprecieri făcute la nivel înalt cu ocazia vizitei în România a împăratului Etiopiei, Haile Selassie I, în perioada 26–29 septembrie 1964.

La dejunul oferit la 26 septembrie 1964 în onoarea înaltului oaspete etiopian, de către Gheorghe Gheorghiu-Dej, președintele Consiliului de Stat al României, împăratul Haile Selassie I a definit succint, dar relevant, locul pe care ilustrul diplomat român l-a câștigat în conștiința contemporanilor:

„Relațiile dintre Etiopia și România nu sunt de dată recentă. Noi ne-am cunoscut de foarte multă vreme și cunoașterea s-a transformat de mult timp în simpatie și prietenie. Îndeosebi, eu personal nu voi uita niciodată sprijinul curajos pe care l-am primit din partea d-lui Titulescu, pe atunci ministru al Afacerilor Externe al României, în ziua nefericită când am cerut în fața Ligii Națiunilor ajutor împotriva fasciștilor care au cotropit Etiopia. Ceea ce Titulescu a făcut pentru poporul etiopian este înscris în inimile tuturor românilor și amintirea faptelor sale va trăi veșnic".[123]

În alocuțiunea de răspuns, Gheorghe Gheorghiu-Dej afirma:

„Prietenia româno-etiopiană dăinuiește de mai mult timp, are rădăcini mai vechi. În anii grei ai agresiunii fasciste, când vitejia eroicilor luptători etiopieni stârnea pretutindeni admirație și respect, poporul român s-a aflat alături, din tot sufletul, de nobila luptă a poporului etiopian pentru apărarea independenței și suveranității patriei sale.

Ne-a produs o profundă impresie calda evocare pe care Majestatea Voastră a făcut-o rolului jucat de eminentul om de stat și patriot român, Nicolae Titulescu, în evenimentele dramatice ale anului 1936.

Emisar al nobilelor idei de apărare a independenței și suveranității popoarelor, Nicolae Titulescu s-a situat în mod ferm pe poziția condamnării energice a agresiunii fasciste împotriva Etiopiei. Prin Titulescu se făcea auzit glasul poporului român, care încă dinainte, în largi și viguroase acțiuni populare, desfășurate în condițiile unei crunte opresiuni politice, atrăsese atenția opiniei publice din întreaga lume împotriva pericolului pe care-l reprezenta fascismul".[124]

Aceste aprecieri, preluate de organul oficial al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, au însemnat foarte mult pentru destinul postbelic al lui Nicolae Titulescu în societatea românească.

Evaluarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost neîndoielnic un act diplomatic, dar și un act politic. Ambele au fost preluate, ca un semnal pozitiv, de lumea diplomatică, cultural-științifică și de presă, din România și din străinătate.

Diriguitorii de la București îl vor invoca din ce în ce mai des pe Nicolae Titulescu. Îi vor aduce în prim-plan principiile și normele de relații internaționale pe care acesta le-a promovat, fructificând cât mai mult din prețioasa sa moștenire pentru direcțiile și obiectivele de politică externă urmărite în anii '60–'70, ca și după aceea.

Fără îndoială că acțiunile întreprinse de oficiul nostru diplomatic de la Paris pentru aducerea în țară a documentelor privind direct sau indirect pe Nicolae Titulescu își găseau impulsul în hotărârea privind comemorarea a 25 de ani de la moartea diplomatului român, la care am făcut referire mai sus.

Primele semnale privind existența unor documente Nicolae Titulescu la Paris, în posesia lui Marys Nenișor, soția lui Gheorghe Nenișor, nepot de soră al lui Nicolae Titulescu, dispusă să le pună la dispoziția oficialităților române, contra cost, parvin la București, după informații orale, în a doua jumătate a anului 1966.

„În ultimile 10 zile, tov. Huc a reluat discuțiile cu doamna Nenișor și Sergiu Dimitriu, fost ministru plenipotențiar al României la Buenos Aires[125], privind arhivele lui N. Titulescu.

În ziua de 23 decembrie, Nenișor și Dimitriu au dat două cufere cu obiecte, două cufere cu efecte personale ale lui N. Titulescu pentru casa memorială, precum și o valiză cu corespondență particulară. Printre corespondența particulară, au fost și 10 dosare cu corespondență diplomatică.

În ziua de 28 decembrie, doamna Nenișor a căzut de acord să dea manuscrisele, precum și corespondența completă a lui Titulescu cu Carol al II-lea și alte personalități politice din perioada anilor 1936–1941.

3. Discuțiile vor mai dura probabil 3–4 zile.

Vom reveni cu detalii."[126]

Chiar înainte de a trimite telegrama mai sus citată, Ambasada României la Paris ceruse aprobare Centralei pentru trimiterea acestor documente prin curier.[127]

Ambasada României la Paris a transmis Ministerului Afacerilor Externe nu puține telegrame în legătură cu problema recuperării, într-un fel sau altul, a documentelor Nicolae Titulescu aflate în posesia doamnei Maria (Marys) Nenișor.

Din partea Bucureștilor nu a venit multe luni de zile niciun răspuns.

La 22 noiembrie 1967, la aproape un an de la primele mesaje în acest sens, Ambasada de la Paris cerea Centralei să răspundă la adresa oficiului nr. 1 029 din 16 ianuarie 1967 privind documentele Nicolae Titulescu aflate în posesia Mariei Nenișor.[128]

Despre conținutul adresei nr. 1 029 din 16 ianuarie 1967 aflăm indirect dintr-o Notă a Oficiului de Studii și Documentare: „Aducerea în țară a obiectelor și documentelor lui N. Titulescu, aflate la Maria Nenișor și la Ambasada Republicii Socialiste România în Franța":

„Cu adresa nr. 1 029, din 16 ianuarie 1967, Ambasada noastră din Paris a transmis raportul tov. T. Huc, secretar I, referitor la obiectele și arhiva lui N. Titulescu aflate în păstrare la nepoata acestuia, Maria Nenișor și la ambasadă.

Din cele relatate în raportul prezentat conducerii MAE, rezultă următoarele:

1. Ambasada a intrat în posesia a 4 lăzi și o valiză cu obiecte personale și documente care au aparținut lui N. Titulescu. Una ladă conținând obiecte personale și o valiză cu documente au fost primite la MAE. Obiectele de

îmbrăcăminte se află încă la Ambasada Republicii Socialiste România din Paris.

2. Maria Nenișor mai deține în afara documentelor donate: memorii-manuscrise, scrisori adresate unor oameni politici ai vremii, caiete cu însemnări privind evenimentele din perioada 1932–1940, rapoarte și copii după proiecte de tratate și acorduri, conferințe ținute în diverse ocazii de N. Titulescu și unele copii de pe telegrame cifrate.

3. Maria Nenișor cere pentru documentele aflate încă în păstrarea sa o recompensă bănească.

Suma solicitată prin principalul ei consultant, Sergiu Dimitriu, jurist de profesie, a apreciat că ar trebui să fie cel puțin cât a primit Alexandra Fălcoianu pentru manuscrisele Elenei Văcărescu.

Din cele relatate de tov. Stăvăruș Ghe., fost atașat cultural la Ambasada din Paris – care s-a ocupat cu achiziționarea documentelor Elenei Văcărescu –, cât și din situația scriptică comunicată de Serviciul contabilității Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, rezultă că s-a plătit doamnei Alexandra Fălcoianu suma de 76.288 lei valută (30.000 franci francezi). S-a plătit suma de mai sus deoarece documentele se compun din manuscrise olografe, ediții princeps, documente foto etc. (cca 80 kg). În suma acordată s-a avut în vedere și dreptul de autor pentru manuscrisul *Romanul vieții mele,* precum și valoarea bibliofilă deosebită a edițiilor princeps.

Evaluarea documentelor s-a făcut pe baza ofertei verbale a dnei Fălcoianu, ținând seamă de cursul licitațiilor de acest fel de la Hotelul Drouot din Paris, unde, în mod obișnuit, se fac vânzările la licitație de documente și antichități.

Dacă manuscrisele Elenei Văcărescu s-ar fi vândut cercurilor interesate franceze, suma acordată ar fi fost, probabil, chiar mai mare (afirmă tov. Stăvăruș).

Suntem informați că Julien Kaine, fostul șef al Bibliotecii Academiei Franceze, care a lucrat cu N. Titulescu, la Geneva, ar fi dispus să plătească o sumă echivalentă cu cea acordată dnei Fălcoianu și în același scop ar putea influența cercurile de specialitate pentru achiziționarea documentelor Titulescu, aflate în prezent la Maria Nenișor.

Procedeul practicat în achiziționare a fost următorul: oficiul din Paris a informat Dr Consulară; MAE a informat conducerea de partid și, apoi, dându-se avizele de circumstanță, Academia a făcut formele de plată prin Cartimex, iar suma a fost înmânată celei în drept prin Ambasada din Paris.

Având în vedere că documentele N. Titulescu propuse spre a fi cumpărate au o valoare documentar-istorică și că prin procurarea lor MAE va putea completa colecția N. Titulescu, considerăm oportună achiziționarea acestor materiale, însă pentru stabilirea sumei e necesară aprecierea unui specialist.

Direcția Contabilității ar putea să rezolve plata acestor documente, fie din economii bugetare în valută, fie printr-o intervenție la Consiliul de Miniștri, în vederea suplimentării de fonduri.

4. Ambasada română din Paris cere aprobarea pentru a expedia în țară două lăzi cu efectele lui N. Titulescu.

5. Cere, de asemenea, dezlegarea pentru a discuta cu Maria Nenișor eventuala repatriere și pensionare în țară. Această propunere, în cazul în care Maria Nenișor va accepta repatrierea, ar putea s-o determine ca să doneze statului român, respectiv MAE, documentele care le mai deține, fără altă recompensă bănească.

Apreciem că se pot aproba cele două propuneri, urmând ca oficiul din Paris să informeze la timp despre demersurile întreprinse și rezultatele obținute, mai ales că, în funcție de rezolvarea pozitivă a ultimei propuneri, achiziționarea documentelor n-ar mai constitui o problemă."[129]

Reacția întârziată a Bucureștilor

Timp de opt luni de zile și mai bine nu se va înregistra niciun progres. Cauzele intime ale înghețării contactelor rămân necunoscute, în cercetările mele în Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe neidentificând niciun document referitor la respectiva problemă care să se înscrie în perioada la care facem referire.

Ca urmare a unei convorbiri purtate în decembrie 1967, Maria Nenișor și-a dat acordul ca un reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe, specialist în probleme de arhivistică, să vină la Paris, după data de 19 decembrie, pentru a investiga fondul pe care îl deținea și pentru a purta negocieri.[130]

Delegat pentru această misiune, un foarte bun specialist în probleme de arhivistică, Constantin I. Turcu, transmitea la sfârșitul anului 1967 primele impresii după contactul cu documentele Nicolae Titulescu aflate la Paris:

„Vă rugăm să comunicați tov. prim-adjunct al ministrului George Macovescu, din partea tov. Constantin Turcu, următoarele:

Documentele Titulescu, aflate în posesia Mariei Nenișor, prezintă interes. Extrem de prețioase sunt 12 volume, cuprinzând procesele verbale secrete ale Conferinței de Pace de la Paris din 1919–1920, referitoare la România.

În urma unei lungi discuții, Domnia Sa a mărturisit că dispune de cartea scrisă de Titulescu pentru publicare în 1937. Cuprinde 317 pagini dactilografiate, în 5 exemplare, în limba engleză. Deocamdată pretențiile sunt exagerate. Negocierile sunt în curs.

Urmează raport."[131]

Prim-adjunctul ministrului de Externe, George Macovescu, punea următoarea rezoluție:

„Dați instrucțiuni să negocieze. Să fie atent la autenticitatea cărții. Să nu fie un fals."[132]

Investigațiile lui Constantin I. Turcu au permis Ambasadei României de la Paris să trimită conducerii Ministerului Afacerilor Externe (recte: George

Macovescu, prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe; Vasile Gliga, adjunct al ministrului Afacerilor Externe), în prima decadă a lunii ianuarie 1968, o amplă și detaliată telegramă privind documentele aflate în posesia Mariei Nenișor:

„Documentele diplomatice oferite spre vânzare de Maria Nenișor, privind activitatea lui Nicolae Titulescu după înlăturarea sa din guvern, în august 1936, reprezintă o valoare incontestabilă, pentru cunoașterea istoriei contemporane a României.

I. Documentele, conform inventarului înaintat MAE, în ianuarie 1967, se prezintă sub formă de manuscrise (în caiete) și în formă dactilografiată. Telegramele, rapoartele și memoriile, înaintate în special lui Carol al II-lea, se referă la situația internațională a României în jurul celui de-al Doilea Război Mondial.

II. Deosebit de prețioase sunt procesele verbale secrete ale Consiliului Suprem al Aliaților la Conferința de Pace de la Paris din 1919–1920, cuprinse în 12 volume legate, a circa 150 pagini dactilografiate fiecare. Aceste volume cuprind fiecare, în majoritate, dezbaterile referitoare la stabilirea frontierelor României. Ulterior, Maria Nenișor ne-a pus la dispoziție încă 4 volume din care 3 cuprind preliminariile conferinței și unul referitor la ocuparea Budapestei de către trupele române.

III. Lucrarea scrisă de N. Titulescu în 1937, în vederea publicării, conține 317 pagini dactilografiate, în cinci exemplare, în limba engleză; primul exemplar are numeroase adnotări ale autorului. Ea cuprinde 10 capitole: criza ministerială din august 1936; situația internațională a României; relațiile cu URSS; relațiile cu Germania; relațiile cu Italia; relațiile cu Polonia; relațiile cu alte state; Liga Națiunilor; minoritățile; concluzii.

Cu toate că se află într-o situație materială dificilă, posesoarea documentelor pretinde, conștientă de valoarea lor, o sumă extrem de ridicată. După 4 ședințe de discuții, la care au luat parte Maria Nenișor și Sergiu Dimitriu, pe de o parte, și Teodor Huc și Constantin I. Turcu, pe de altă parte, posesoarea a afirmat că «ultimul preț» pentru toate documentele menționate mai sus este de 750.000 franci francezi (250.000 pentru materialele de la punctele I și II și 500.000 pentru lucrarea menționată la punctul III).

Fără a neglija importanța cărții, suntem de părere că celelalte materiale, și în special procesele verbale, prezintă un interes major. De aceea, propunem să achiziționăm mai întâi acele documente la care Maria Nenișor nu ține atât de mult și după aceea să negociem cumpărarea cărții. Considerăm că materialele de la punctele I și II s-ar putea negocia în jurul sumei de 125.000 franci francezi.

Rugăm aprobare pentru a face contraofertă începând de la suma de 100.000 franci pentru primele două categorii de documente și de la 300.000 franci pentru toate, inclusiv cartea.

Prețul ridicat al cărții se datorează faptului că Maria Nenișor speră în publicarea ei de către o editură din Anglia sau SUA de unde ar putea obține suma pretinsă."[133]

O telegramă trimisă câteva săptămâni mai târziu, de același oficiu diplomatic de la Paris, aduce un plus de informații privind documentele în discuție:

„Pe baza informației tovarășului Turcu, transmitem următorul răspuns la telegrama dv. 21/00 105:

I. Documentele diplomatice puse în vânzare de Maria Nenișor, constând în telegrame, rapoarte, scrisori, însemnări zilnice etc., oglindesc în general activitatea lui N. Titulescu după înlăturarea sa din guvern și se prezintă sub forma de manuscrise (în caiete), pagini dactilografiate (originale și copii), fotocopii după documente imprimate.

Unele dintre acestea, în special telegramele manuscrise, rapoartele (memoriile) adresate lui Carol al II-lea, lucrarea scrisă de N. Titulescu în 1937 (317 pagini dactilografiate), ca și exemplarele dactilografiate aflate în original, cu semnătură, prezintă un interes aparte pentru cunoașterea istoriei contemporane a României, cu atât mai mult cu cât ele lipsesc din arhivele MAE. Din această categorie menționăm: însemnările sale la Montreux la 29 octombrie 1935 privind necesitatea alianței cu URSS (15 pagini în manuscris), un manuscris de la Cap Martin din 21 mai 1937 referitor la mijloacele practice pentru a apăra pacea actuală (37 pagini în limba franceză), un caiet scris, de asemenea, la Cap Martin în problema sancțiunilor (32 pagini manuscris), textele conferințelor ținute în Anglia, la Londra (3 și 6 iunie 1937 de 34 și 24 pagini în limba engleză,

dactilografiate), Oxford, 4 iunie 1937, de 21 pagini, limba engleză, Bournemouth, 6 iunie 1937, 34 pagini în limba engleză, conferința din Franța (Bordeaux, 26 iunie 1937), un caiet cuprinzând în manuscris textul unor telegrame către Carol al II-lea, nedatate, cu privire la înlăturarea sa din guvern, un caiet cu însemnări zilnice de la Monte Carlo în 1938 referitoare la situația politică internațională, telegrama din Montreux adresată Regelui, la 16 octombrie 1939, în problema Basarabiei și alta din 21 noiembrie în completarea telegramei din 11 septembrie 1939, tratând situația frontierelor României, două rapoarte, de 17 și 30 pagini în limba franceză adresate lui Carol II în legătură cu relațiile româno-sovietice, ultimul său pașaport diplomatic, purtând viza ambasadei din Vichy (2 decembrie 1940) și a ambasadei Spaniei (30 ianuarie 1941) pentru plecarea sa în Brazilia.

Maria Nenișor posedă, de asemenea, un ceasornic de buzunar, din aur, cu semnătura lui Titulescu.

O a doua categorie o formează documentele care există deja în arhiva MAE, cum ar fi: fotocopii de pe minuta Consiliului de Miniștri din 14 iulie 1936 prin care se solidarizează cu politica externă promovată de N. Titulescu, o fotocopie a proiectului de pact de asistență intervenit între Titulescu și Litvinov la Montreux la 21 iulie 1936, conferința din 19 iunie 1937 de la Bratislava, telegrama din 11 septembrie 1939, în manuscris, către Carol II, în care rezumă lucrările secrete ale Conferinței de Pace din 1919–1920 în problema frontierelor României, raportul către Rege (fără dată, de 77 pagini dactilografiate, în limba franceză etc.).

O ultimă categorie de documente, cele 16 volume legate, obținute în 1938 de Titulescu cu ajutorul lui A. Tardieu cuprinde: preliminariile Conferinței de Pace de la Paris (trei volume), ocuparea Budapestei de către trupele române (un volum), procesele verbale secrete ale Consiliului Suprem al Aliaților (12 volume referitoare la situația frontierelor României) sunt, de asemenea, extrem de prețioase. Din cercetările făcute la Paris la Biblioteca Națională, Arhivele Naționale franceze reiese că nu au fost publicate. În zilele următoare vom încerca să aflăm unele informații de la MAE francez, instituție care publică asemenea documente. Așteptăm și de la dumneavoastră răspunsul de la New York.

II. Situația negocierilor cu Maria Nenișor pentru cumpărarea documentelor amintite rămâne în continuare dificilă, dat fiind faptul că noi nu am oferit niciun preț. Numita dorește să afle suma pe care am putea-o oferi. În discuțiile pe care le vom mai avea vom insista continuu asupra scăderii prețului, care deocamdată este extrem de ridicat."[134]

Corespondența ulterioară în această chestiune purtată între Ambasada României de la Paris și Centrala Ministerului Afacerilor Externe nu a fost de consultat până în 2013.[135]

Telegramele privind documentele Nicolae Titulescu, trimise de Ambasada României de la Paris, au fost analizate cu atenție de conducerea Ministerului Afacerilor Externe.

Schimbul ulterior de telegrame București–Paris confirmă interesul oficialităților române pentru documentele aflate în posesia lui Marys Nenișor.

La 10 ianuarie 1968, de la București s-a cerut lui Constantin I. Turcu să lămurească, prin cercetări la Biblioteca Națională a Franței, la alte biblioteci franceze, dacă unele din documentele oferite spre achiziționare nu se află în acestea, indiferent de formă, și dacă ele pot fi microfilmate.

Din textul telegramei reiese clar că un demers similar se adresa Misiunii României la Organizația Națiunilor Unite de la New York, sugerând o cercetare la Biblioteca publică de la New York. Colegului meu îi erau solicitate precizări pe care nu le putea da în lipsa unor alte informații, aflate de la București, care să permită coroborarea și confruntarea. Informațiile solicitate urmăreau, de înțeles, obținerea de date care să susțină o cerere adresată către Marys Nenișor pentru reducerea pretențiilor financiare:

„La telegrama dv. nr.72005 din 6 ianuarie 1968, vă rugăm a transmite tovarășului C. Turcu, secretar III, aflat la Paris următoarele:

I. Referitor la copiile proceselor verbale secrete ale Consiliului suprem al Aliaților la Conferința de Pace de la Paris din 1919–1920, aflate în posesia Mariei Nenișor, în șaisprezece volume dactilografiate, Ministerul Afacerilor Externe fiind informat că ar exista în fotocopii la Biblioteca Publică din New York așteptăm răspunsul misiunii R.S.R. de la ONU-New York să ne precizeze dacă putem obține copii după aceste procese verbale.

Tovarășul C. Turcu, cu sprijinul ambasadei, să cerceteze de asemenea dacă la Biblioteca Națională din Paris sau în altă arhivă nu ar exista aceste

copii care pot fi procurate în microfilm sau dacă s-au publicat în colecții franceze sau străine și pot fi obținute.

După obținerea acestor informații, Ministerul Afacerilor Externe va aprecia dacă copiile aflate în posesia Mariei Nenișor prezintă interes pentru a fi achiziționate sau nu și, în caz afirmativ, la ce preț.

Vă reamintim că în volumul șase al documentelor N. Titulescu elaborat de colectivul M.A.E. se află telegrama sa adresată lui Carol II din 11 septembrie 1939 nepublicată, în care diplomatul român, care citise aceste procese verbale, face aprecieri largi asupra lor. În discuția cu Maria Nenișor, pentru ca ea să sesizeze prețul exagerat pretins, e util a i se menționa că M.A.E. este în posesia originalului memoriului lui Titulescu prin care el comenta aceste procese verbale.

II. Cu privire la documentele la care se referă punctul I din telegrama dv. ar fi fost util să se precizeze care sunt în manuscris și care în copii dactilografiate.

De asemenea este util a ni se comunica clar care din ele sunt inedite și care fiind numai ciorne ale unor documente Titulescu aflate în arhiva M.A.E. nu reprezintă decât o valoare pur documentară, ca manuscris.

III. Lucrarea scrisă a lui Titulescu de 317 pagini dactilografiate, în special exemplarul adnotat de autor, interesează incontestabil M.A.E.

Subliniem că în discuția cu Maria Nenișor e util a i se releva următoarele:

1. M.A.E. posedă un amplu memoriu al lui Titulescu către Carol II din 1940, care cuprinde largi extrase și concluzii din această lucrare.

2. Memoriul acesta menționează în introducere că un exemplar *in extenso* din lucrare a fost depus la Londra, deci Maria Nenișor nu este exclusiva posesoare a acestei lucrări.

3. Peste 3.000 pagini dactilografiate după documentele Titulescu din arhiva M.A.E., din care s-au publicat recent numai 900 pagini, cuprind atât activitatea politico-diplomatică a lui Titulescu, cât și evenimentele internaționale tratate în lucrarea aflată în posesia lui Maria Nenișor.

Aceste aprecieri e bine a se face cu tot tactul pentru a nu atinge susceptibilitatea Mariei Nenișor și a nu determina la Sergiu Dimitriu, sfătuitorul Mariei Nenișor, o atitudine contrară intereselor noastre.

În concluzie, Constantin Turcu, sprijinit de ambasadă, să continue cu abilitate tratativele începute și până la obținerea tuturor informațiilor menționate la începutul prezentei telegrame să încerce a micșora substanțial pretențiile formulate inițial de Maria Nenișor, dar fără a preciza încă suma de la care M.A.E. este dispus a negocia cumpărarea documentelor.

C. Turcu în discuții va preciza că în cazul cumpărării documentelor și lucrării vânzătoarea este obligată ca să predea toate exemplarele, nemaiavând dreptul de a vinde altei persoane copii după documentele achiziționate de M.A.E."[136]

Între timp, Misiunea Permanentă a României la Organizația Națiunilor Unite la New York informează că la Biblioteca publică din New York nu s-a găsit nimic din documentele menționate pe oferta făcută de Marys Nenișor Ministerului Afacerilor Externe de la București:

„La telegrama noastră nr. 21/00105 din 10 ianuarie 1968, vă informăm că Misiunea Permanentă a Republicii Socialiste România de pe lângă O.N.U. – New York ne-a comunicat că la Biblioteca publică New York nu se găsesc documentele indicate de la punctul I la sus-numita telegramă.

De asemenea, relativ la prețul inițial de la care ar urma să începeți negocierea concretă a cumpărării documentelor N. Titulescu, vă precizăm că îndată ce se va hotărî de conducerea superioară această problemă vă vom transmite decizia luată.

Vă rugăm a menține în continuare cu Maria Nenișor cele mai bune și amicale relații."[137]

Urmează câteva luni de tăcere. Aș putea să mă limitez la această constatare. Din telegramele schimbate între București și Paris am dedus că problema achiziției documentelor Nicolae Titulescu de la Paris a fost supusă de Ministerul Afacerilor Externe aprobării unor foruri superioare (de partid? de stat?). Nu este exclus ca reacția întârziată să aparțină acestor foruri. Personal, cred că ieșirea problemei documentelor Titulescu din preocupările imediate atât ale Ministerului de Externe, cât și al Ambasadei României de la Paris, se explică prin schimbarea de echipă la Paris, dar mai ales prin două evenimente politice majore, care au angajat întregul personal diplomatic de la Paris: vizita președintelui Franței, generalul Charles de

Gaulle, în mai 1968, în România; ocuparea Cehoslovaciei de către trupele a cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia, în august 1968.

Nu am identificat în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe niciun fel de informații privind contacte, în perioada februarie–octombrie 1968, cu Marys Nenișor. În plus, față de tot ceea ce am evocat mai sus, adaug presupunerea că oficialitățile române au amânat în mod deliberat să se transmită lui Marys Nenișor hotărârea de a cumpăra documentele Titulescu și mai ales prețul la care erau dispuse să o facă. S-a scontat – și nu fără succes – ca amânarea să exercite o presiune asupra posesorului de documente și să impună, în consecință, o atitudine mai mult decât flexibilă în negocierile cu trimisul Ministerului Afacerilor Externe de la București.

La 6 noiembrie 1968, în fine, Ambasadei Române la Paris i s-a comunicat hotărârea fermă de achiziționare a documentelor Titulescu și delegarea, din nou, a lui Constantin I. Turcu pentru negocieri finale privind prețul de achiziție:

„Conducerea M.A.E. a aprobat cumpărarea documentelor N. Titulescu aflate în posesia Mariei Nenișor și a desemnat, în acest scop, pe tovarășul Constantin I. Turcu, secretar III la O.S.D., să definitiveze negocierile pentru achiziționarea acestora.

Rog luați legătura cu sus-numita și stabiliți data la care delegatul M.A.E. se poate prezenta la Paris pentru îndeplinirea formalităților necesare. Informați de urgență M.A.E."[138]

Au urmat alte șase săptămâni de așteptare. Marys Nenișor se afla în afara Parisului, în localitatea Abondant, într-un azil de bătrâni, iar Constantin I. Turcu aștepta la București, dincolo de decizia fermă, startul pentru plecarea spre capitala Franței.[139]

În a treia decadă a lunii decembrie 1968, discuțiile s-au accelerat. Ambasadorul României la Paris, Constantin Flitan, comunica acest lucru lui George Macovescu, prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe, cerându-i intervenția expresă și imediată pentru plata sumei de bani convenită cu Marys Nenișor, eliminând de îndată din partea acesteia orice eventualitate de a reveni asupra deciziei convenite:

„Vă raportez că tovarășul I. Turcu, secretar II în M.A.E., a încheiat discuțiile cu doamna Nenișor și avocatul său privind cumpărarea documentelor Titulescu.

La 21 decembrie a.c. am primit-o la ambasadă pe doamna Nenișor, hotărând definitiv asupra sumei ultime: 75.000 franci (față de 750.000 franci ceruți inițial și față de suma aprobată în principiu în țară de 150.000 franci). Urmează să fie preluate toate documentele Titulescu deținute de Maria Nenișor, inclusiv cartea pe care acesta a scris-o în 1937.

Rog aprobarea dv. pentru a ni se comunica cât se poate de urgent dispoziția de plată, întrucât o amânare nu exclude posibilitatea unor reveniri din partea doamnei Nenișor, dată fiind starea sănătății sale.

Propun ca tovarășul I. Turcu să mai rămână la Paris până la primirea aprobării de plată, pentru a o efectua personal (în fața subsemnatului), dar mai ales pentru a prelua documentele pe care le cunoaște personal și despre care a raportat în țară.

Apreciez insistența cu care tovarășul I. Turcu s-a ocupat de această problemă, reducerea sumei până la cifra de 75.000 fiind rezultatul eforturilor sale."[140]

De data aceasta, răspunsul de la București a venit prompt, în ajunul Crăciunului 1968. La capătul a mai mult de doi ani și jumătate de schimb de informații, cercetări la Paris, Geneva și New York, negocieri, oferte și contraoferte, George Macovescu, prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe, dădea semnătura finală:

„Răspuns la telegrama dv. nr. 73263.

1. Sunteți autorizat să plătiți pentru toate documentele Titulescu suma de 75.000 (șaptezeci și cinci de mii) franci francezi. Avansați din fondurile Ambasadei. Astăzi vi se vor expedia douăzeci și cinci de mii franci francezi, iar până la 10 ianuarie, restul.

2. Tovarășul secretar II I. Turcu poate să rămână la Paris până la executarea completă a misiunii: plata, luarea în primire a documentelor, aranjarea aducerii sau trimiterii în țară etc. Îl rog să dea atenție deosebită la ceea ce primește. Să vadă încă o dată dacă Maria Nenișor nu are vreun drept asupra publicării cărții.

Mulțumesc tovarășului I. Turcu pentru modul cum a acționat în vederea achiziționării documentelor Titulescu."[141]

Lucrurile s-au accelerat. Într-o săptămână, Mariei Nenișor i s-a plătit suma convenită, iar Constantin I. Turcu a preluat documentele.[142]

Începând cu 1969, am avut posibilitatea să le consult, regăsind toate piesele la care se face referire în telegramele și rapoartele trimise la București de oficiul diplomatic român de la Paris.

Întrucât documentele au fost cumpărate și nu donate, pot afirma că Maria Nenișor a refuzat invitația de a se repatria și de a primi o pensie viageră în România în schimbul donării documentelor.

Toate cele prezentate mai sus infirmă afirmația făcută implicit sau explicit – de către Jacques de Launay, dar nu numai – că au existat, în cele din urmă, doar două centre exterioare de concentrare a arhivei lui Nicolae Titulescu și că documentele având această proveniență au ajuns în totalitatea lor în SUA, la Hoover Archives.

Desigur, trebuie să ne punem întrebarea cum au ajuns aceste documente în mâinile Mariei Nenișor?!

Este greu de crezut că într-o împrejurare sau alta Nicolae Titulescu i-ar fi încredințat asemenea documente Mariei Nenișor. Ea nu figura printre executorii testamentari ai fostului ministru de Externe și nu avea nici pregătirea care să ne facă să presupunem că, într-un anumit moment, dintr-o anume slăbiciune, Nicolae Titulescu i-ar fi putut încredința aceste înscrisuri. Faptul că, încă din 1935, „Patronul" alesese o altă cale, aceea de a concentra în mâinile lui George Anastasiu documentele sale – cel puțin cele mai importante – în vederea eventualității scrierii unor posibile viitoare memorii, confirmă indirect presupunerea noastră.

Nu poate fi ignorat că Marys Nenișor s-a aflat la Cannes lângă Nicolae Titulescu până la trecerea acestuia în neființă.

Faptul în sine nu permite suspiciunea că ea a subtilizat atunci documente aflate în posesia lui Nicolae Titulescu în hotelul în care locuia la acea dată.

Supoziții motivate

Așa fiind, filiera pe care Maria Nenișor a intrat în posesia acestor documente trebuie căutată altundeva. Există toate temeiurile logice să presupunem că ele i-au fost încredințate și(?) de Gheorghe (George, Georgel) Nenișor, soțul ei, înainte de a se întoarce în țară (în 1942? în 1943?), ca răspuns la un ordin de concentrare. Rămânând în sfera supozițiilor – dar în sfera supozițiilor motivate, nu a speculațiilor gratuite – cred că documentele depuse de Gheorghe Nenișor în custodia nevestei sale au putut fi înscrisuri pe care Nicolae Titulescu le avea cu el atunci când a murit, la Cannes, sau (și) înscrisuri din acel lot de documente anterioare, ajuns la Ambasada Marii Britanii de la Lisabona pe care Gheorghe Nenișor primise însărcinarea să-l însoțească din Franța ocupată până în capitala Portugaliei.

Cât privește prima eventualitate, este greu de crezut – dată fiind firea voluntară a Catherinei Titulescu și conștiința clară pe care o avea în legătură cu valoarea documentelor – că aceasta ar fi acceptat ca Gheorghe Nenișor să ia, cu știința sa (dar dacă s-a făcut și fără știința și acordul ei?) la moartea soțului ei, ceva din documentele care îl însoțiseră până la sfârșitul vieții.

Presupunerea că Gheorghe Nenișor și-a însușit „a 5-a valiză" – cum a intrat ea în literatura problemei – dobândește nu puțină credibilitate, dacă vom reveni la corespondența purtată de către Constantin Vișoianu cu Alexandru Totescu în legătură cu fondul Lisabona și, mai ales, la informațiile puse la dispoziția lui Alexandru Totescu de către Donald Paul Montagu Stewart Cape, secretar II la Ambasada Marii Britanii la Lisabona, informații incerte, uneori contradictorii, dar care au în centrul lor pe Gheorghe Nenișor, ca persoana care a depus și a scos la un moment dat aceste documente.

Dacă acceptăm presupunerea că, după moartea soțului ei, Catherine Titulescu nu a încredințat niciun fel de documente lui Gheorghe Nenișor (aversiunea față de acesta accentuându-se odată cu deschiderea testamentului din 4 martie 1940, prin care indirect era dezmoștenită, iar Gheorghe Nenișor devenea principalul moștenitor), *dacă* acceptăm ipoteza că Gheorghe Nenișor

și-a însușit „cea de-a 5-a valiză“ (susținută de argumentele mai sus invocate și de solicitările ulterioare ale Catherinei Titulescu făcute prin Constantin Vișoianu, fără a se preciza vreodată cu exactitate conținutul ei, căci nu exista un inventar exact și detaliat), *dacă* Gheorghe Nenișor a ales calea de reîntoarcere în țară prin Paris – ceea ce este de presupus – avem temeiuri să credem că acesta a lăsat soției sale de la acea dată „cea de-a 5-a valiză“ și alte bunuri care au aparținut lui Nicolae Titulescu și în a căror posesie a intrat într-un fel mai mult sau mai puțin discutabil, *dacă* toți acești *dacă* sunt valabili se naște întrebarea cum de a acceptat Gheorghe Nenișor răspunsul negativ al lui Marys Nenișor? Se pot formula o serie de supoziții, din care mai credibile par: Gheorghe Nenișor nu știa exact ce a lăsat soției sale (ori atunci când s-au văzut, după Război, trecuseră mai mult de 20 de ani); Marys Nenișor avea și o serie de alte mărturii (documente și alte bunuri) privind pe Nicolae Titulescu, dar pe care le obținuse nu prin intermediul lui Gheorghe (George, Georgel) Nenișor, și ca atare nu s-a considerat datoare să-l informeze exact pe soțul ei asupra totalității bunurilor. Marys Nenișor a conștientizat că era în posesia unor valori,[143] lucru îndeajuns dovedit de prețul pe care îl pretindea, și înțelegea să le valorifice în interes propriu și al nimănui altcuiva (nici măcar parțial) pentru a-și ameliora traiul în Franța, care pentru ea nu putea fi onorabil și cu atât mai puțin confortabil.

În legătură cu recuperarea documentelor din fondul Maria Nenișor se impun câteva observații.

Rezolvarea chestiunii a durat foarte mult nu atât datorită încăpățânării sau pretențiilor exagerate ale Mariei Nenișor, cât mai ales datorită reacțiilor Centralei Ministerului Afacerilor Externe, care au venit cu foarte mari întârzieri, uneori la distanță de peste opt luni și jumătate. În negocieri au fost amestecate mai multe persoane, unele fără pregătire de specialitate în domeniul arhivisticii și fără cunoașterea, absolut indispensabilă, a fondului Nicolae Titulescu existent în țară. Stratagemele mărunte, de contabili și finanțiști meschini, sugerate pentru rezolvarea acestei chestiuni, nu erau de natură să consolideze o stare de încredere din partea Mariei Nenișor. Pretențiile acesteia au fost, poate, întrucâtva, exagerate, dar posesoarea a dovedit o mare bunăvoință în găsirea unei formule reciproc acceptabile, care să facă posibilă revenirea în țară, acolo unde le este locul, a acestor

documente. Exemplul ei nu a fost, din păcate, urmat de alți deținători de documente Titulescu.

După ce documentele – de la Lisabona? de la Londra? – au (re)intrat în posesia Catherinei Titulescu, în anii '50, ele au înregistrat, în ciuda recomandărilor britanice „de a nu fi împrăștiate sau distruse“, dat fiind „interesul istoric considerabil“, o dispersie ciudată.

Nu avem elemente suficiente pentru a reconstitui acest întreg traseu. Dar avem, grație unei scrisori trimise de Catherine Titulescu lui Ion Burcă[144], în 1967 – a cărei copie i-a fost remisă de destinatar domnului Sergiu Celac, ambasadorul României la Londra, care, la rândul său, ne-a oferit cu gentilețe, de această dată, o copie – informații utile cel puțin despre unele documente, despre una din direcțiile în care s-au scurs în anii '60:

„Nu știu dacă ți-am scris că am primit din România o carte de 400 pagini *Nicolae Titulescu*.[145] Această carte, cu toate că este tendențioasă, nu e prost făcută. Consiliul Național Român, prezidat de Vișoianu, a decis să facă o publicație asupra activității lui Nicu. Îmi cere să le furnizez documente. Te rog, deci, să expediezi documentele pe care le ai la tine lui Georges Anastasiu, 8 Chemine Falletti la Geneva.“[146]

Presupuneri și certitudini

La capătul tuturor paginilor precedente, pot afirma că nimic din informațiile și afirmațiile care s-au vehiculat de către „martorii" invocați în acest „proces" nu susține afirmația că serviciile secrete sovietice de informații sau contrainformații, politice sau militare (KGB sau GRU), în timpul și ca urmare a incidentului care l-a implicat pe Gheorghe Nenișor, ar fi intrat, la Viena, în posesia vreunei valize cu documente Nicolae Titulescu.

De asemenea, se poate afirma cu certitudine – bazându-mă pe tot ceea ce cuprind cele trei masive dosare privind pe Nicolae Titulescu, întocmite de Direcția Generală a Poliției din România/Serviciul Special de Informații, aflate în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) – că spionajul și contraspionajul românesc nu au intrat, cu forțe proprii sau în colaborare cu servicii similare sovietice, în posesia așa-zisei „a cincea valize" a lui Nicolae Titulescu.

Interesul arătat de Jacques de Launay pentru Nicolae Titulescu nu-l poate disculpa de „povestea" construită pentru marele public, oferită ca o descoperire de o importanță majoră, atât pentru istoria diplomației, cât și pentru istoria spionajului.

După ce am întors pe toate fețele informații convergente, provenite de la București, Geneva, Paris, Madrid, New York, Lisabona, pot afirma cu toată rigoarea că din fondul de documente depus prin intermediari, adică prin Gheorghe Nenișor, la Lisabona, în 1940, la Ambasada Marii Britanii în capitala Portugaliei (9 volume, adică 5 valize și 4 cufere), aveau să se întoarcă în posesia Catherinei Titulescu, în 1945, doar 3 valize și 4 cufere.

Înainte de a concluziona cum s-a ajuns la această situație și de a face presupuneri în legătură cu cei ce sunt implicați în înstrăinarea a două valize, mă simt obligat să procedez la o modificare de formulă publicistică. Voi scoate din „spectacolul" avansat de Jacques de Launay formula „a cincea valiză", pentru a o înlocui, doar temporar, respectând regulile jocului, cu formula „a patra și a cincea valiză".

Există suficiente motive, directe și indirecte, pentru a afirma că Gheorghe Nenișor nu a fost străin de dispariția acestor două valize.

În evidența circulației persoanelor și bunurilor la Ambasada Marii Britanii de la Lisabona au existat grave deficiențe. Afirmația unor diplomați britanici, din Centrala Foreign Office-ului sau de la oficiul diplomatic din capitala Portugaliei, privind un incendiu și dispariția arhivei la Ambasada Marii Britanii din Lisabona, este mai mult decât dubioasă.

Memoria diplomaților de la Londra sau de la Lisabona care au avut legătură, într-un fel sau altul, cu oficiul diplomatic britanic din capitala Portugaliei, în general, și cu destinul documentelor Nicolae Titulescu, în particular, este nesigură.

Din cele 9 volume depuse la Ambasada Marii Britanii la Lisabona în iulie 1940, Gheorghe Nenișor a retras, la puțin timp, cele 5 valize.

Nu există nicio explicație pentru această retragere: Ce a intervenit la atât de scurt timp după depunerea lor? De ce au fost preluate doar valizele și nu și cuferele? Un pericol care ar fi planat asupra valizelor s-ar fi extins și asupra cuferelor.

Am motive să presupun că Gheorghe Nenișor a asistat la Cannes la facerea bagajelor, a valizelor și cuferelor. Poate că au fost prezente, mai mult sau mai puțin timp, Cornelia Nenișor și Marys Nenișor. Este în afara oricărui dubiu că la acea dată Catherine Titulescu se mai afla în Elveția. Nu există (sau, oricum, nu s-a păstrat) un inventar al conținutului fiecăruia dintre cele 9 volume. O asemenea situație a generat și a perpetuat confuzie. Întrebărilor vagi li s-au dat răspunsuri nesigure, uneori modificate. Această constatare privind doar o parte a problemei trebuie completată cu presupunerea că, asistând la facerea bagajelor, Gheorghe Nenișor a putut reține, dintru început, prin simpla observare, că în valize s-au depus documente, ceea ce, apriori, le făcea mai interesante și mai valoroase decât cărți, albume de fotografii, alte obiecte personale, depuse în cufere. Înainte de a aduce 3 din cele 5 valize la Legația României din Lisabona, preluate și acestea fără niciun fel de acte de predare-primire, e de presupus că Gheorghe Nenișor le-a deschis pe toate, le-a cercetat conținutul, s-a oprit la ceea ce i s-a părut mai interesant și fructificabil; numai după aceea , după ce a reținut ceea ce avea să depună în două valize, Gheorghe Nenișor avea să remită alte

trei valize, care vor rămâne în custodia Legației române din Lisabona până în 1945, când vor lua drumul spre Madrid. Atunci când afirm că Gheorghe Nenișor a predat trei din cinci valize, presupun că acesta nu s-a limitat să numere, să aleagă mecanic două din cinci, ci că el a scotocit conținutul, că el a ales și a oprit documente pe care le-a înghesuit în două valize. În logica lucrurilor, în cele trei valize rămase nu se vor mai găsi documentele dispuse inițial; conținutul va fi deprivat ca număr și valoare de piese.

Ducând analiza mai departe, reafirm că Marys Nenișor avea la începutul anilor '60 și a oferit spre vânzare statului român o cantitate apreciabilă de documente, al căror inedit și a căror valoare au trezit interesul la București și au fost achiziționate în condițiile financiare cunoscute.

Din relatările celor ce au negociat cu Marys Nenișor și Sergiu Dimitriu achiziționarea acestor documente nu apar niciun fel de informații privind proveniența acestora. Teodor Huc și Constantin I. Turcu nu au forțat în niciun fel întrebări privind sursa documentelor, iar cei doi, Nenișor și Dimitriu, nu au avut slăbiciunea fie să se laude, fie să se justifice pentru documentele aflate asupra lor.

Se pot face doar presupuneri în legătură cu întrebările pe care trimișii Bucureștilor și le-au pus în sinea lor. Dincolo de interogații, dacă aceștia și le-au pus sau nu și le-au pus, îmi iau libertatea să-mi pun personal astăzi întrebări, nu pentru a fixa responsabilități, nu pentru a incrimina pe cineva (mai ales că toți potențialii implicați sunt decedați), ci pentru a restabili drumul care include localitățile Geneva–Cannes–Lisabona–Madrid–Paris. Drumul nu a fost în mod sigur așa cum pare a fi și pe care îndrăznesc să-l creionez cu rezerve. Nu sunt excluse nici bifurcații de la acest drum sau mișcări repetate dus-întors.

Lăsând deoparte ce pare o divagație, voi sublinia că nu există nicio explicație rațională pentru a susține intrarea acestor documente în posesia (fie chiar și temporară) a lui Marys Nenișor pe cale licită.

Coroborând informațiile existente, puține, și făcând un joc al probabilităților, pot afirma că cele două valize Titulescu scoase din circuit în 1940 de Gheorghe Nenișor (prin retragerea lor de la Ambasada Marii Britanii de la Lisabona) au fost încredințate soției sale, Marys Nenișor, cel mai târziu la revenirea acestuia în țară, în 1942 (?) sau în 1943 (?), rechemat, pare-se,

de un ordin de mobilizare, așa cum își amintea Mariella Nenișor-Emanoil. Mi se pare logic să afirm că după transgresia din 1940 a valizelor Titulescu de la Ambasada britanică la Legația română din Lisabona, la un anumit moment dat, în 1941, ele nu se vor mai regăsi printre piesele depuse în numele lui Titulescu la Legația României, unde vor rămâne evidențiate doar trei valize. Așa fiind, mi se pare logic să afirm că „prima înstrăinare", transformând intenția în sustragere propriu-zisă, a avut loc în 1941. Se poate pune întrebarea: înainte sau după moartea lui Titulescu, în condițiile degradării fizice evidente a lui Titulescu sau după consumarea decesului? Niciuna dintre eventualități nu poate fi negată. Acceptarea oricăreia dintre ele conduce la ipoteza că, din 1941, cele două valize în discuție au dispărut din sfera lucrurilor administrate de Catherine Titulescu.

Nu se știe ce s-a întâmplat cu aceste documente în decursul a aproape un an de zile, până când, în 1942 (?) sau 1943 (?), Gheorghe Nenișor s-a reîntors în România trecând prin Paris. Atunci el i-a încredințat soției, Marys Nenișor, cu titlu temporar, cel puțin cele două valize, provenite, cred eu, de la Lisabona.

Nu este exclus ca, după înmormântarea lui Nicolae Titulescu, Gheorghe Nenișor să fi plecat de la Cannes și cu alte documente, chiar dacă nu de importanță majoră, sporind bagajul încredințat lui Marys Nenișor și potențiale surse pentru negocieri într-o operațiune de vânzare-cumpărare. Pentru oricine și-ar pune semne de întrebare, e de precizat că pe parcursul celor circa 9 luni care s-au scurs între expedierea documentelor spre Lisabona, în iulie 1940, și data morții, în martie 1941, Nicolae Titulescu a mai produs și a mai primit documente, în primul rând scrisori, fapt care, în atmosfera de oarecare derută ce intervine la moartea unei personalități, lasă loc înstrăinărilor. Da, la Cannes, în martie 1941, existau testamentele din ianuarie și martie 1940, existau însemnările sale zilnice din 1940, carnetele de cecuri ș.a.

Gheorghe Nenișor a participat la deschiderea testamentului din 4 martie 1940, care l-a anulat pe cel din 5 ianuarie 1940, și l-a însușit, fiind principalul executor testamentar. E posibil ca fratele său, Sergiu Nenișor, să fi intrat și el în posesia altor documente, nu știu câte și de ce fel, dar știu că

a adus la București, așa cum spune fiica sa, Mariella Nenișor-Emanoil, actul de deces al lui Nicolae Titulescu.

Dezvoltând presupuneri pentru a vedea, *sine ira et studio*, câte dintre acestea ar putea fi acceptate, de cei de astăzi, ca realități cu un grad mare de certitudine, voi reaminti că, potrivit propriilor mărturii epistolare, Marys Nenișor s-a aflat alături de Nicolae Titulescu în ultimele săptămâni de suferință ale acestuia (când Catherine Titulescu nu sosise din Elveția), împreună cu Cornelia Nenișor. Apropiații lui Titulescu știau că acesta se despărțise fizic de Catherine Titulescu, că în urmă cu aproape un an el înaintase acțiune de divorț. Știind acest lucru (faptul devenise de notorietate la București și în străinătate, printre românii de la Paris, dar și în rândurile cercurilor politico-diplomatice), cei care se aflau pe lângă muribund, Cornelia ca soră, Gheorghe Nenișor ca nepot și Marys Nenișor, se considerau îndreptățiți, mai ales că i-au stat în apropiere până la moarte, să-și însușească tot ceea ce era în jurul lui, să împartă la buna înțelegere *ad-hoc*, ceea ce nu părea a face obiect de testament sau de partaj (cu Catherine Titulescu și Sergiu Nenișor). Până la venirea lui Catherine Titulescu din Elveția și a lui Sergiu Nenișor din România, cei aflați lângă Nicolae Titulescu au avut suficient timp – îndrăznesc să afirm – să facă un inventar vizual al bunurilor mobile ce ar fi rămas după el. Resping reproșul care mi s-ar putea face cum că aș fi morbid și că discut atât de rece despre posibila atmosferă și posibilul comportament al celor ce au rămas lângă Nicolae Titulescu până la 17 martie 1941. O întreagă literatură, și nu doar română, evocă asemenea situații și certifică asemenea potențialități. Cei ce pleacă de lângă mort sau de la mort iau ceva cu ei: fie la buna înțelegere, fie fără știința celorlalți, unii invocând mai multă dragoste, mai multă dăruire, pentru cel dispărut, alții invocând că, încă din viață, defunctul dăruise unul sau altul dintre lucrurile în discuție: haine, lenjerie, ceasuri ș.a.

Continuând încercarea de a formula concluzii, voi spune că nu există (afirm acest lucru, spunând că până acum nu au apărut niciun fel de înscrisuri care să mă contrazică) acte (telegrame, scrisori) privind drumul documentelor Titulescu de la Lisabona la Madrid și de la Madrid la Paris.

La punctul de interferare a celor două drumuri se regăsește numele lui George Antoniade, căsătorit cu Marie Yvonne, nepoată de soră a Catherinei Titulescu. Soții Antoniade au considerat, încă de la începutul drumului lor comun în viață, că trebuie să profite de bunăstarea (atât de relativă de la un anumit moment dat) a lui Nicolae Titulescu, solicitându-i fără jenă, dar imperativ, dintr-o călătorie de nuntă, angajată cu nepricepere și fără asigurarea de rigoare, să-i scoată dintr-un impas, trimițându-le urgent o sumă de bani. Sărind peste timp, vom regăsi ulterior, pe George și Marie Yvonne Antoniade, timp de câteva decenii, la fel de preocupați să profite cât mai mult de memoria și rămasurile lui Nicolae Titulescu. După moartea Catherinei Titulescu, în 1970, au continuat să blocheze în toate felurile posibile aducerea osemintelor lui Nicolae Titulescu în România; după 1989, condiționarea politică a fost înlocuită de un adevărat șantaj mizerabil, cerând restituirea Casei Titulescu în schimbul oaselor lui Nicolae Titulescu.

Dacă tot ceea ce am spus mai sus este o realitate indiscutabilă, nu-mi pot refuza întrebarea: a transmis George Antoniade lui Catherine Titulescu toate cele 7 volume? Admit că a fost chiar așa, dar cine poate certifica că ele n-au fost vămuite? Nu este exclus ca însăși Catherine Titulescu să fi apelat la serviciile lui George Antoniade pentru clasificarea documentelor din cele 3 valize și (eventual) din cele 4 cufere. Indiferent dacă acest lucru s-a făcut la Madrid, fără aprobarea sau la cererea Catherinei Titulescu, indiferent dacă această operațiune s-a făcut la Paris, la cererea lui Catherine Titulescu, urmașul soților Antoniade, Vlad Antoniade, ar trebui să aibă o explicație pentru lucrurile Titulescu (în primul rând ale lui Nicolae Titulescu), aflate în posesia părinților săi și, după moartea acestora, în propria sa posesie. Se știe că după o perioadă în care a trăit sub același acoperiș cu soții Antoniade (tinerii), Catherine Titulescu s-a retras la Paris, unde a și murit. A identificat cineva vreun act de donație al lui Catherine Titulescu în favoarea soților Antoniade pentru documentele aflate în posesia acestora la sfârșitul anilor '80, documente pe care aceștia le-au promis, la rândul lor, în 1992 și după, să le doneze Ministerului Afacerilor Externe din România, dar n-au mai apucat să o facă. Vlad Antoniade a dat curs parțial promisiunii părinților lui în 2002, la 120 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu.

La aproape 75 de ani de la trecerea în neființă a lui Nicolae Titulescu, cei care s-au revendicat ca urmași, testamentar sau nu, au făcut încercări, unele reușite, altele nereușite, de a intra în posesia unor documente Nicolae

Titulescu, dar și a altor obiecte de valoare, de artă sau nu: tablouri, ceramică antică, covoare de rugăciune ș.a.

Nu știu cât a fost „ciupit", dacă nu chiar furat, în timpul vieții, de nepoții săi. Am documentat profund cât de incorect s-a comportat Catherine Titulescu cu soțul său, în 1939–1940, împrumutând o sumă impresionantă de bani de la un bancher evreu elvețian, invocând în mod fals numele și acordul lui Titulescu, fapt cu efecte grave asupra relațiilor conjugale.

Odată mort, „Utică" – așa cum îi spuneau cei apropiați lui Nicolae Titulescu – nu mai putea fi muls în niciun fel de către toți cei care au gravitat în jurul său, rude sau prieteni, cunoscuți sau necunoscuți, care își vor căuta alte surse de venit. Documentele Titulescu aveau să fie dispersate după 1941, dar mai ales după sfârșitul războiului, în 1945, atât în țară, cât și în străinătate, în Statele Unite ale Americii cu precădere, mai ales la Arhivele Hoover, unde ele au fost adevărate „bonuri de valoare", achitate prompt și discret deponenților.

Atunci când Sergiu Nenișor a fost arestat, la București, securitatea a confiscat – potrivit mărturiei fiicei acestuia, Mariella Nenișor-Emanoil – „saci de documente" personale și Titulescu! De cele personale nu întrebăm nimic, dar despre celelalte, despre documentele Titulescu? De unde? Ce fel de documente? Originale sau copii? N-am reușit niciodată să identific câte piese au fost, ce-au reprezentat ele. N-am găsit la Arhivele Naționale Istorice Centrale fișe de identificare pentru fiecare dintre documentele Titulescu, în care să se regăsească sursa și anul de proveniență. La prima lectură, „saci de documente" pare o exagerare, dar la o meditație mai profundă nu poți ignora faptul că Sergiu Nenișor i-a fost secretar personal lui Nicolae Titulescu, timp de patru ani, în mandatul acestuia de ministru de Externe (1932–1936), dar și după aceea, până în 1939, când a părăsit Franța definitiv, revenind la Cannes doar în martie 1941, la moartea lui Nicolae Titulescu.

Pentru a încheia, în urma discuției cu Marys Nenișor, după război, când aceasta i-a împărtășit soțului că nu mai dispune de niciun fel de documente Titulescu, Gheorghe Nenișor a obținut câteva înscrisuri, puține, de mâna a doua, unele dintre ele simple copii, pe care le-a propus, în anii 1965–1966, spre achiziție, Ministerului Afacerilor Externe. Refuzat de George Macovescu, Gheorghe Nenișor le-a oferit conducerii Muzeului Județean de Istorie din

Ploești, toate fiind achiziționate în numele acestuia de către prof. Nicolae Simache.

Mă opresc aici, nu înainte de a a-mi exprima mirarea, reală, repetată, de a fi fost confruntat la Casa Titulescu, în anii 2002–2013, de mai multe ori de către diverși particulari ce mi-au propus spre cumpărare documente Titulescu (în principal, copii după telegrame personale, fotografii în original sau copii, broșuri cu mesaje parlamentare sau discursuri ținute la tribune internaționale). Continuă probabil și astăzi, vehiculând documente Titulescu, ca și altele, aparținând unor nume ale politicii, culturii și științei românești, piese incerte, de valoare inegală, scoase dubios de nu știu unde, circulate fără frică și oferite cu aplomb spre vânzare de speculatori semidocți.

Valorificarea arhivei Ministerului Afacerilor Externe al României – intenții, proiecte, acțiuni –

La împlinirea a 50 de ani de la trecerea în eternitate a lui Nicolae Titulescu, mesajul ilustrului om de stat și diplomat român – „cei ce mor pentru o idee sunt eroi al căror unic testament este un singur cuvânt – continuați!" – a generat inițiative de mare rezonanță în lumea științifică, politică și diplomatică din țară și din străinătate.

Parcursul efortului întreprins de atunci până în prezent, de recuperare – prin identificare și editare – a unui volum cât mai mare de documente Titulescu se impune a fi evocat, cel puțin în linii generale și momente substanțiale, trecând în revistă hotărâri, proiecte, ample culegeri de documente, de varii tipuri, editate în diverse perioade, dar și apariții aleatorii, nu puțin importante, succese și neîmpliniri, oameni care s-au dedicat unor asemenea demersuri, fracturile impuse în timp de cenzura ideologică, într-o anumită perioadă, sau blocajul birocratic, în care s-a reunit diletantismul unor nechemați cu dezinteresul altora, care au dus lâncezeala până la abandon, făcând munca celor capabili și doritori să publice acest corpus de documente, cu valoare națională și internațională, să nu-și găsească ani de zile fructificarea și finalizarea.

Toate aceste informații și considerații vor face mai bine înțeles fiecare demers științific consacrat operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, vor fi apreciate mai exact locul, rostul și valoarea fiecărui moment, elementele de continuitate, dar și ceea ce distinge o întreprindere de celelalte prin construcție, rigoare și ținută.

În Aula Academiei Române, la 15 martie 1991, a avut loc ședința de constituire a Fundației Europene Titulescu.[147]

Actul constitutiv, din 15 martie 1991, modificat prin Actul adițional autentificat din 7 martie 2002, definitoriu pentru spiritul și acțiunea acesteia, consacra:

„Obiectivul principal al Fundației Europene Titulescu – așa cum este el definit în Actul de constituire din 15 martie 1991, modificat prin Actul adițional, înregistrat ca legal de Judecătoria Sectorului 1, București, la 12 martie 2002 – este de a onora memoria acestui mare jurist, diplomat și om politic, încurajând studiul relațiilor internaționale contemporane, dreptului internațional și organizațiilor internaționale. Ea se va strădui să mențină interesul pentru această personalitate istorică care a fost Nicolae Titulescu și pentru opera sa teoretică și practică. Acest interes și-a găsit expresia consacrată în analiza acțiunilor diplomatice și politice pe care le-a întreprins în serviciul României, al cooperării, păcii și securității în Europa și în lume."[148]

În acest scop, Fundația Europeană Titulescu și-a propus cu prioritate „să editeze opera științifică, diplomatică și politică a lui Nicolae Titulescu în limbi europene de largă circulație".[149]

Statutul Fundației Europene Titulescu, adoptat tot la 15 martie 1991, modificat prin Actul adițional autentificat din 7 martie 2002, fixa și el obiectivul Fundației Europene Titulescu în termeni aproape identici cu cei folosiți în Actul de constituire.[150]

Neîndoielnic, cei care au fixat ca obiectiv tipărirea operei științifice, diplomatice și politice a lui Nicolae Titulescu au avut în vedere, de la sine înțeles, nu doar ceea ce fusese publicat în timpul vieții ilustrului înaintaș, ci și fondul de documente, bogat și variat, aflat în arhive și biblioteci.

În privința lui Nicolae Titulescu, arhiva Ministerului Afacerilor Externe din România reprezenta incontestabil depozitarul cel mai important.

La puțin timp după această primă inițiativă, lărgind practic unghiul de abordare, pentru a cuprinde un diapazon mult mai larg de probleme și personalități, la 14 august 1991, Guvernul României a adoptat Hotărârea nr. 563 privind valorificarea arhivei Ministerului Afacerilor Externe.[151]

În cadrul acestei Hotărâri, un loc distinct a fost acordat publicării operei complete a lui Nicolae Titulescu.

Textul propriu-zis al Hotărârii semnate de către prim-ministrul Petre Roman ne permite să comparăm într-un mod absolut relevant aspirațiile și împlinirile:

„Art. 1 – Se aprobă editarea Colecției naționale de documente diplomatice de audiență și reprezentare internaționale, valorificându-se în acest

scop bogatul fond arhivistic al Ministerului Afacerilor Externe, precum şi documentele existente în alte arhive din ţară şi străinătate.

Art. 2 – Colecţia va trebui să reflecte evoluţia în decursul timpului a politicii externe româneşti în ansamblul ei şi a activităţii diplomatice consacrate înfăptuirii acesteia.

Art. 3 – Prin similitudine cu colecţiile altor ţări, editarea documentelor se va realiza în serii cronologice, corespunzător principalelor etape ale dezvoltării statului român, fiecare serie cuprinzând mai multe volume.

Art. 4 – Ministerul Afacerilor Externe, în consens cu Academia Română, va institui o comisie naţională de editare a documentelor de politică externă, stabilind componenţa, atribuţiile, structurile şi metodele de lucru ale acesteia. Din comisie vor face parte, de drept, un secretar de stat din Ministerul Afacerilor Externe, în calitate de preşedinte, secretarul general al Academiei Române, directorul Institutului Naţional de Istorie «Nicolae Iorga» şi directorul general al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului.

Art. 5 – Comisia naţională de editare a documentelor de politică externă va înainta spre aprobare ministrului Afacerilor Externe propuneri privind perioadele şi modul de întocmire a seriilor cronologice ale colecţiei, care vor trebui să cuprindă, într-o primă etapă, răstimpul istoric ce începe cu epoca medievală şi se încheie la 10 februarie 1947, când a fost semnat Tratatul de pace de la Paris.

Art. 6 – Concomitent cu publicarea Colecţiei naţionale de documente diplomatice, Ministerul Afacerilor Externe va proceda la editarea Colecţiei integrale a tratatelor, convenţiilor şi acordurilor încheiate de statul român, în perioada 1859–1945, şi a Colecţiei integrale a convenţiilor şi acordurilor cu caracter economic şi consular, încheiate de statul român în acelaşi interval.

Art. 7 – De asemenea, Ministerul Afacerilor Externe va pregăti şi va tipări o serie de documente diplomatice întocmite după criterii tematice, consacrate unor probleme de interes naţional permanent, volumele respective urmând a fi folosite în activitatea politico-dipomatică şi în propaganda externă.

Distinct de aceasta, Ministerul Afacerilor Externe va trece neîntârziat la alcătuirea unor volume documentare pentru uzul Parlamentului, Preşedinţiei, Guvernului, administraţiei centrale a Ministerului Afacerilor Externe, misiunilor diplomatice şi oficiilor consulare ale României (Anexa A).

Art. 8 – Ministerul Afacerilor Externe va întreprinde demersurile şi măsurile necesare în vederea publicării lucrării lui Nicolae Titulescu asupra politicii externe a României, scrisă în 1937, în limba engleză. Lucrarea va fi tipărită în limba română şi în versiunea originală.

Se va edita, de asemenea, opera diplomatică completă a lui Nicolae Titulescu.

Art. 9 – Se vor lua, în acelaşi timp, măsuri în vederea editării unor monografii despre personalităţi marcante ale diplomaţiei româneşti, precum: Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Ion I.C. Brătianu, I.Gh. Duca, Nicolae Titulescu, Grigore Gafencu, Nicolae Petrescu-Comnen, Vespasian V. Pella şi alţii.

Art. 10 – Pentru buna desfăşurare a activităţii şi realizarea obiectivelor enunţate la art. 1–6 ale prezentei hotărâri, se vor lua măsurile prevăzute în Anexa B.

Art. 11 – Ministerul Afacerilor Externe va prezenta anual un raport special primului-ministru al Guvernului, prin care va informa asupra stadiului în care se află aducerea la îndeplinire a prevederilor prezentei hotărâri.

Art. 12 – Anexele A şi B fac parte integrantă din prezenta hotărâre.

Prim-ministru
Petre Roman

Bucureşti, 14 august 1991.
Nr. 563.

Anexa A

Lucrări documentare ce ar urma să fie realizate pe baza materialelor din arhiva Ministerului Afacerilor Externe

A. ***Lucrări de folosit în activitatea diplomatică şi în propaganda externă***

- Dunărea în istoria poporului român;
- Regimul strâmtorilor Mării Negre;
- România la Conferinţa de Pace de la Paris 1919–1920;
- Chestiunea Banatului la Conferinţa de Pace;

– Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920);
– Acțiunea iredentismului maghiar în România (până în anul 1940);
– Chestiunea minorităților din România (până în anul 1940);
– Chestiunea minorităților în dezbaterea Ligii Națiunilor;
– Chestiunea optanților unguri la Liga Națiunilor;
– Statutul romano-catolic în Transilvania;
– Transilvania;
– Basarabia;
– Bucovina;
– Dobrogea;
– Revizionismul european în perioada interbelică;
– Pactul Ribbentrop-Molotov (23 august 1939);
– Răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord (28 iunie 1940);
– Dictatul de la Viena (30 august 1940);
– Tratatul de la Craiova (7 septembrie 1940);
– Genocidul practicat de horthyști în rândurile populației românești din Ardealul de Nord ocupat;
– Relațiile româno-germane (1940–1944);
– Relațiile româno-italiene (1940–1944);
– Relațiile româno-japoneze (1940–1944);
– Relațiile româno-sovietice (1920–1944);
– Relațiile româno-franceze în perioada interbelică;
– Relațiile româno-engleze în perioada interbelică;
– Relațiile româno-americane în perioada interbelică;
– România la Conferința de Pace de la Paris 1946–1947;
– Cobeligeranța; reparațiile de război;
– România și Marile Puteri: 1940–1947;
– România și cooperarea balcanică.

B. ***Lucrări pentru uzul Parlamentului, Președinției, Guvernului, Ministerului Afacerilor Externe, misiunilor diplomatice și oficiilor consulare***

– Dosarul tezaurului românesc de la Moscova;
– Regiunea Herța;

– Insula Șerpilor;
– Bunuri românești în străinătate (clădiri, școli, biserici);
– Proiecte de partiție a României;
– Proiecte de autonomizare a unor regiuni din România (Banat, Transilvania);
– Comunități românești peste hotare;
– Minoritățile românești din Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria, URSS; aromânii din Grecia și Albania;
– Evoluții în structura etnică a Transilvaniei.

Anexa B

Măsuri destinate să faciliteze activitatea de cercetare în cadrul arhivei Ministerului Afacerilor Externe

1. Ministerul Afacerilor Externe va lua măsuri menite să asigure accesul cercetătorilor români la documentele diplomatice conservate în arhiva ministerului și va emite, în conformitate cu prevederile legii, un regulament privind desfășurarea activității în cadrul acestei unități.

Accesul cercetătorilor străini se va permite, de la caz la caz, pe bază de reciprocitate și cu aprobarea ministrului Afacerilor Externe.

2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe va fi dotată cu două aparate xerox de mare capacitate, patru mașini de scris electrice, zece dulapuri metalice pentru păstrarea fișelor de semnalare, copiilor xerox și a copiilor manuscrise și dactilo, fondurile necesare fiind asigurate de la bugetul statului.

3. În bugetul Ministerului Afacerilor Externe se va prevedea anual un fond care va fi folosit în vederea asigurării colaborării specialiștilor ce vor fi antrenați la editarea Colecției naționale de documente diplomatice și a celorlalte lucrări prevăzute în prezenta hotărâre.

De asemenea, vor fi prevăzute anual fonduri necesare procurării hârtiei pentru fișe și a unei cantități îndestulătoare de hârtie de tipar de calitate corespunzătoare prestigiului de care trebuie să se bucure astfel de lucrări.

4. La parterul Palatului din Piața Victoriei vor fi puse la dispoziția arhivei Ministerului Afacerilor Externe două camere în care să-și poată desfășura activitatea un număr de 15–20 cercetători."

La aproape două decenii și jumătate de la adoptarea acestei hotărâri, bilanțul este departe de a putea fi considerat satisfăcător și încurajator.

Cauzele au fost multiple. Am reținut printre factorii care au condus la respectiva stare de lucruri – care continuă să se perpetueze – frecventa schimbare[152] a miniștrilor de Externe (19 în 25 ani: Sergiu Celac, Adrian Năstase, Teodor Viorel Meleșcanu, Adrian Severin, Andrei Pleșu, Petre Roman, Mircea Geoană, Mihai-Răzvan Ungureanu, Călin Popescu-Tăriceanu (interimar), Adrian Cioroianu, Lazăr Comănescu, Cristian Diaconescu, Cătălin Predoiu (interimar), Teodor Baconschi, Cristian Diaconescu, Andrei Marga, Titus Corlățean, Teodor Viorel Meleșcanu, Bogdan Aurescu); inexistența unei structuri adecvate în cadrul Ministerului Afacerilor Externe care să facă posibilă îndeplinirea ambițiosului proiect (Oficiul de Studii și Documentare, desființat înainte de 1989, nu a mai fost reînființat), Direcția Arhivă și Documente Diplomatice nefiind încadrată corespunzător sub raportul personalului (atât din punct de vedere numeric, cât și din punct de vedere calitativ); desfășurarea întâmplătoare a activităților, în afara oricărui plan (oricăror planuri) de acțiune care să stabilească priorități, responsabilități și termene; o ineficientă (ca să folosim un eufemism) colaborare cu Direcția Generală a Arhivelor Statului și Institutul Național de Istorie „Nicolae Iorga"; existența unor colective de lucru eterogene, cu membri aleși uneori la întâmplare, cărora, deși au fost degrevați total sau parțial de sarcinile pe care le aveau în instituțiile în care erau încadrați, fiind chiar onorați bănește în mod suplimentar, nu li s-a cerut niciodată un decont profesional; o concepție păguboasă, atât la nivelul conducerii Ministerului Afacerilor Externe, cât și la nivelul direcțiilor și serviciilor acestuia, contrară tradiției ministerului (desigur, avem în vedere perioada de dinainte de război) și obligațiilor stabilite prin lege, concepție care a lăsat pe ultimul plan activitățile de cercetare și editare, considerând că acestea sunt de competența altora sau că pot să mai aștepte în raport cu sarcinile curente ș.a. S-ar putea adăuga multe-multe altele. Nu este însă în intenția mea de a face un inventar al tuturor neajunsurilor și al cauzelor, cu atât mai mult cu cât cei direct responsabili nu cred că l-au făcut vreodată (oricum, nu cu rigoare).

Rezumând, voi constata totuși că:

– Nu a apărut până acum (2014) Colecția integrală a tratatelor, convențiilor și acordurilor încheiate de statul român cu alte state în perioada 1859–1945;

– Nu a apărut până acum (2014) Colecția integrală a convențiilor și acordurilor cu caracter economic și consular, încheiate de statul român în perioada 1939–1945;

– Nu s-au elaborat și nu s-au editat până acum (2014) niciuna din monografiile consacrate marilor personalități ale diplomației românești specificate în hotărârea de guvern mai sus amintită.

Pentru a rămâne la Hotărârea de Guvern nr. 563/14 august 1991, precizez că prevederea articolului 8 (publicarea lucrării lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*) s-a împlinit, dar implicarea Ministerului Afacerilor Externe în acest proiect a fost aproape nulă, dacă nu chiar nulă, atât din punct de vedere intelectual, cât și financiar.

Pentru a fi corecți și exacți, voi semnala faptul că în intervalul de referință, 1991–2014, sub egida Ministerului Afacerilor Externe au apărut volume de documente privind: relațiile româno-sovietice[153]; relațiile România–Vatican[154]; relațiile România–Polonia[155]; relațiile româno-spaniole[156]; relațiile româno-norvegiene[157]; relațiile România–Israel[158]; relațiile româno-finlandeze[159] două culegeri de documente privind pe Grigore Gafencu[160] și pe Constantin Vișoianu[161] – care, deși importante, nu fac parte, cu o singură excepție, dintre obiectivele înscrise în Hotărârea de Guvern – și două broșuri cu caracter documentar[162].

Dincolo de această constatare, salut colegial rolul pe care l-au avut în realizarea acestor volume domnii Nicolae Dinu, Dumitru Preda, Costin Ionescu, Stelian Obiziuc – factori responsabili la Direcția (Oficiul) Arhivelor Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe, dar și contribuția, nu mai puțin importantă, a domnilor Ion Calafeteanu, Nicolae-Alexandru Nicolescu și Andrei Căpușan, oameni de mare hărnicie și profesionalism desăvârșit.

Cât privește Anexa A „Lucrări documentare ce ar urma să fie realizate pe baza materialelor din arhiva Ministerului Afacerilor Externe" din Hotărârea de Guvern nr. 563/14 august 1991, nu am identificat nicăieri o situație/raport

asupra îndeplinirii obiectivelor prevăzute (autor, titlu, format – monografie, volum de documente – limbă de expresie, egidă, editură).

Faptul că în acest cadru nu s-a stabilit ce și cui anume revin responsabilități, că nu s-au fixat termene de elaborare și nu s-au precizat obligații financiare legate de editare, de difuzare în țară și străinătate explică de ce prevederile de la Anexa A au fost luate *ad libitum,* rămânând o literatură îndoielnică, cu efecte ușor de bănuit.

În ciuda semnalelor de alarmă trase de o serie de personalități (istorici, juriști, diplomați, parlamentari, ziariști) în legătură cu aplicarea (mai bine zis neaplicarea) prevederilor Hotărârii de Guvern nr. 563/14 august 1991 privind valorificarea Arhivei Ministerului Afacerilor Externe, situația a rămas substanțial neschimbată.

Odiseea pe care au trăit-o cei ce au sperat să fie parte și martori ai proiectului de valorificare a Arhivei Ministerului Afacerilor Externe o regăsim în mărturii orale sau scrise, dintre care cea mai substanțială ne este dată de prof. univ. dr. Viorica Moisuc.

La 1 noiembrie 2007, aflată la Bruxelles, în calitate de membru al Parlamentului European, Viorica Moisuc realiza o evocare a acestei odisei, considerând că ea trebuie cunoscută, atât pentru a fi fixate în memorie responsabilitățile unui eșec, cât și pentru a trage învățăminte de către cei care vor avea forța să reia un asemenea proiect și puterea de a face din el o realitate.

În „Cuvânt lămuritor și absolut necesar pentru cercetătorii de azi și de mâine", publicat abia în 2010 în introducere la lucrarea sa *România și criza cehoslovacă. Documente. Septembrie 1938,* București, 2010, prof. univ. dr. Viorica Moisuc scria:

„Astăzi, România este, poate, singurul stat european care nu poate oferi publicului din țară și din afară, studenților, cercetătorilor, oamenilor politici, diplomaților, o **Colecție Națională de Documente Diplomatice Românești.** [...]

Iată de ce ***Colecția Națională de Documente Diplomatice Românești*** *este mai mult decât necesară. Este o obligație morală față de cei care au făcut din România un stat modern, prosper, respectat în toată lumea civilizată. Este o obligație morală pentru Ministerul Afacerilor Externe de a-și prețui înaintașii, de a face cunoscută opera lor, de a o integra valorilor perene ale României și ale Europei. Este o obligație morală de a arăta lumii vocația europeană a României, contribuția ei la dezvoltarea politicii de pace și securitate, promovării inițiativelor sale pe plan internațional în scopul barării drumului către război, pentru înțelegere și colaborare cu toate popoarele.*

N-a fost să fie așa.

Colecția Națională de Documente Diplomatice Românești a murit înainte de a se naște.

Volumele pregătite pentru tipar până în primăvara anului 2005 au fost respinse de conducerea MAE fără nicio explicație; fără a fi fost măcar «văzute», s-a considerat că *«nu mai sunt de actualitate»,* așa cum voi demonstra mai jos.

Ne găsim azi exact ca în perioada dictaturii comuniste când «interese», să zicem obscure, au distrus o muncă de ani de zile a zeci de specialiști – cei mai buni din țara aceasta –, subminându-se astfel interesele naționale ale României în favoarea unor interese de gașcă politică și nu numai atât.

Ce nu se înțelege nici azi, după 20 ani de la abandonarea – dacă se poate spune așa – a practicilor comuniste, este că din toate timpurile există interese supreme care nu au și nu pot avea culoare politică.

Colecția Națională de Documente Diplomatice face parte din această categorie de interese. Ana Pauker, fost ministru al Afacerilor Externe, numită de Stalin, a trimis la Moscova vagoane de documente din arhiva MAE ca să șteargă urmele existenței unor acțiuni agresive rusești și sovietice contra României; Mihail Roller și acoliții săi au îndrăznit să pună la index operele lui Iorga, Xenopol, Giurescu, P.P. Panaitescu și ale multor altor istorici și să priveze generații după generații de studenți de cunoașterea operelor acestor corifei. Ce l-a îndemnat oare pe noul titular al Afacerile Externe de după alegerile din noiembrie 2004 să lichideze opera de interes național sus-amintită? Voi relata mai jos fapte legate direct de istoria – mai curând odiseea – acestei ***Colecții de Documente Diplomatice Românești.***

– La **21 decembrie 1991** s-a publicat în «Monitorul Oficial» al României, Partea I, nr. 261, Hotărârea de Guvern nr. 563/1991 privind valorificarea arhivei Ministerului Afacerilor Externe. Ministrul de Externe de atunci,

Adrian Năstase, a dispus constituirea de îndată a unui mare colectiv de specialiști, antrenând în acțiunea de realizare a ***Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești*** (care acoperea ca timp istoric perioada 1859–1947), Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, Academia Română prin institutele sale de istorie, Arhivele Naționale, Arhivele Ministerului Apărării Naționale, biblioteci deținătoare de fonduri arhivistice și multe alte instituții. Colectivul constituit atunci, din care făceau parte academicieni, profesori universitari, cercetători, arhiviști, personal tehnic, a elaborat normele de cercetare, a alcătuit seriile colecției, criteriile unice de cercetare și prelucrare etc. În câteva luni s-au strâns mii de copii după documente diplomatice, de politică externă, memorialistică etc., trecându-se la alcătuirea propriu-zisă a primelor volume. În vara anului 1992 activitatea amintită era în plină desfășurare.

– După schimbarea titularului de la Externe, o echipă de militari însoțiți de un «șef» a năvălit într-o bună zi în sala de la ultimul etaj al Palatului Victoria, unde lucrau toți cei implicați în această operă vastă, ne-au evacuat într-o oră, iar documentele au rămas în dulapurile, încuiate, aflate în acea încăpere. Nu s-a dat nicio explicație, nici atunci, nici mai târziu. **De atunci a încetat activitatea la volumele de documente și nu s-a mai vorbit niciodată de reluarea ei.** Documentele din dulapuri au dispărut fără urmă, nu s-a aflat nimic de soarta lor nici până azi, nici de materialele adunate de la biblioteci, nici de fișe de lucru, note etc. De precizat că unii dintre cercetători, care se aflau în sală în momentul evacuării, au luat acasă (în serviete, sacoșe, buzunare) documentele la care lucrau atunci. **Acestea au fost singurele materiale salvate de la distrugere.**

– De atunci, toți cei interesați în reluarea activității la volumele de documente, printre care m-am numărat și eu, am bătut la ușile mai-marilor MAE, partidelor aflate la putere sau în opoziție, la poarta Președinției României, încercând sensibilizarea forurilor de decizie în această chestiune. Scrisorile adresate tuturor miniștrilor de Externe au rămas fără răspuns.

– La capătul a 12 ani, efortul acesta a avut în fine șansa de a se împlini: **la 2 septembrie 2004, Guvernul României condus de Adrian Năstase a adoptat Hotărârea nr. 1384 publicată în «M.O.» nr. 831, Partea I/9 septembrie 2004** prin care s-a decis **«editarea Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești»** în colaborare cu Academia Română, Arhivele Naționale și Arhivele Ministerului Apărării Naționale. Comisia ce răspundea de realizarea acestei opere era constituită din ministrul de Externe *în exercițiu*, conducătorii *în exercițiu* ai celorlalte instituții menționate, precum și specialiști recunoscuți în domeniu.

Colecția Națională de Documente Diplomatice Românești se realiza sub egida Fundației Europene Titulescu și a Academiei Diplomatice a MAE.

– Până la sfârșitul anului 2004 s-au constituit colectivele de cercetare, s-au definitivat seriile Colecției, s-au stabilit criteriile unice de cercetare și prelucrare a documentelor, s-a asigurat baza logistică pentru buna desfășurare a activității. Sediul colectivului a fost organizat în clădirea Academiei Diplomatice a MAE, aflată în str. Pictor Mirea nr. 11, sector 1, București.

Pentru memoria celor ce vor citi aceste relatări, precizez că în colectivul de cercetare erau personalități de vază ale științei istorice românești ca: acad. Cornelia Bodea, acad. Paul Cernovodeanu, prof. univ. dr. Ion Alexandrescu, prof. univ. dr. Ion Calafeteanu, prof. univ. dr. Ioan Chiper, conf. univ. dr. Daniela Bușă, conf. univ. dr. Ludmila Rotari, conf. univ. dr. Marian Zidaru, asistenți, masteranzi, studenți pasionați de cercetarea documentelor, arhiviști de la Arhiva MAE, de la Arhivele Naționale din București și din alte centre din țară. Subsemnata am asigurat coordonarea științifică a Colecției. Domnul Ambasador **Constantin Ene,** Director General al Academiei Diplomatice, ca reprezentant al Ministerului de Externe, a supervizat întreaga activitate a colectivului de istorici; relația noastră cu Excelența Sa s-a desfășurat în cele mai bune condiții, am avut un sprijin total până în ultima zi a activității noastre.

– După ocuparea fotoliului Externelor de noul ministru, s-a început o campanie susținută și sistematică de strangulare a întregii activități de cercetare, de izolare a colectivului de istorici, scopul final fiind îngroparea ***Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești,*** de desființare a Academiei Diplomatice – instituție postuniversitară de perfecționare a diplomaților, acreditată de Ministerul Învățământului.

Mijloacele folosite:

– întreruperea oricărei comunicări între MAE și colectivul de istorici;

– sistarea finanțării activității colectivului, mii de copii după documentele depistate și selectate în diferite arhive nemaiputând fi recuperate din lipsă de bani;

– sistarea oricărei aprovizionări cu consumabile pentru calculatoare, copiatoare etc.;

– oprirea plăților prevăzute în contractele încheiate între MAE și membrii colectivului de cercetători; șicane de tot felul.

În această situație, subsemnata, în calitate de senator în Parlamentul României, l-am interpelat de două ori pe domnul ministru de Externe, Mihai-Răzvan Ungureanu, cerându-i explicații pentru atitudinea MAE și intențiile pe care le are cu privire la continuarea activității pentru realizarea ***Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești.*** Nu mi s-a dat nicio explicație pertinentă.

– În luna **februarie 2005** am solicitat chemarea ministrului de Externe în fața Comisiei de politică externă a Senatului României. S-au prezentat șeful contabil și directorul Arhivei MAE care au dat asigurări că *«totul se va rezolva»*. De fapt, n-a avut loc nicio discuție din lipsă de interlocutori.

– La **1 martie 2005** am înaintat domnului ministru de Externe un Memoriu, semnat de toți șefii de colective, în care solicitam reluarea dialogului și reluarea finanțării. Înaintat la Cabinetul ministrului de domnul Ambasador Constantin Ene, memoriul nostru a avut aceeași soartă ca toate documentele înaintate anterior: **niciun răspuns.**

– La **22 martie 2005,** în calitatea pe care o aveam de coordonator științific al ***Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești,*** am înaintat ministrului de Externe un Memoriu intitulat *Importanța națională și internațională a Colecției Naționale de Documente Diplomatice Românești,* arătând că 4 volume sunt finalizate și pot fi trimise la tipar, subliniind că o astfel de operă nu are culoare politică și că ea nu poate să aibă niciun fel de legătură cu schimbările de guverne, de titulari la Externe etc. **N-am primit niciun răspuns la acest Memoriu.**

– Dată fiind ostilitatea vădită a MAE și disprețul suveran pe care l-a afișat, obtuzitatea colaboratorilor dlui Ungureanu – mă refer aici în special la dl ministru adjunct Leuștean, care, deși istoric prin formație (azi «strălucit» reprezentant al diplomației române pe meleaguri îndepărtate),

a dovedit în mai multe convorbiri cu subsemnata că nu înțelegea nimic din ceea ce se făcea de către colectivul de cercetători de la Academia Diplomatică și că respingea totul fără niciun discernământ. În această situație, am apelat la un fost ministru de Externe, dl Andrei Pleșu, intelectual subțire al așa-zisei «societăți civile», pe atunci consilier – culmea! – de politică externă al Președintelui Băsescu. La **12 aprilie 2005** i-am adresat un Memoriu în manuscris, cerându-i sprijinul pentru deblocarea situației. **N-am primit niciun răspuns.**

– La **21 aprilie 2005,** luând în serios plângerile tot mai gălăgioase ale MAE că «nu are bani» pentru publicarea documentelor, am anunțat printr-o Notă pe dl Ambasador Constantin Ene că am găsit **o sponsorizare pentru publicarea întregii Colecții, solicitând MAE învoirea să punem în practică această soluție salvatoare.**

Eroare!

Pe Memorandumul trimis de Directorul Academiei Diplomatice, Ambasadorul Constantin Ene, la Cabinetul ministrului de Externe, dl adjunct de ministru, Leuștean, a pus următoarea rezoluție caragialescă: *«Nu mai este de actualitate. MAE a promovat o HG pt. înființarea unei noi comisii pt. editarea de doc. dipl. Leuștean».* Comentariile sunt, cred, de prisos. Iresponsabilitatea, incultura crasă, reaua-voință, ura față de tot ce înseamnă valoare în știința istorică românească, desconsiderarea interesului național al acestei țări – toate acestea apar limpede din atitudinea MAE.

– La **25 aprilie,** necunoscând «rezoluția» ministrului adjunct Leuștean, am înaintat dlui Ambasador Constantin Ene o Notă cuprinzând cheltuiala estimată pentru publicarea de către Editura Enciclopedică a primului volum finalizat al Colecției, anunțând totodată că o Fundație particulară este gata să preia asupra sa costurile întregii activități de publicare. MAE **a răspuns prin tăcere;**

În august 2005 a urmat lichidarea Academiei Diplomatice, lichidarea colectivului de cercetare pentru *Colecția Națională de Documente Diplomatice Românești* (vezi «M.O.», Partea I, nr. 748/17 august 2005).

Până acum am relatat, sec, faptele.

Mai departe voi formula niște judecăți pe care mi le asum în întregime:

– Ministeriatul lui Mihai-Răzvan Ungureanu la Externe a fost o eroare gravă. Echipa lui a distrus cu sânge-rece și premeditare o instituție de prestigiu internațional – Academia Diplomatică – înlocuind specialiștii, care susțineau cursuri și seminarii acolo, cu personaje propulsate politic, inși pe care nu i-a întâlnit nimeni pe la congresele internaționale de istorie sau prin arhivele diplomatice din țară și din străinătate.

– Au distrus un prestigios colectiv de cercetare care a pus pe masa MAE câteva volume de documente diplomatice – adevărată carte de vizită a politicii externe românești, necesară mai mult ca oricând acum, când România trebuie să-și etaleze zestrea de cultură și civilizație în fața Comunității Europene.

Ca unul dintre istoricii care, timp de atâta amar de ani, n-am încetat să mă zbat pentru ca România să poată oferi lumii, printr-o Colecție Națională de Documente Diplomatice, măsura contribuției sale la politica de pace și securitate internațională, la construcția de azi a Uniunii Europene, am crezut de datoria mea să dezvălui cititorilor de azi și de mâine o parte a unui adevăr dureros. Pentru că, poate, cineva, cândva, ne-ar putea întreba: «Ei au trădat, dar voi ce ați făcut?»"[163]

Nu-mi propun în niciun fel să amendez afirmațiile distinsei doamne Viorica Moisuc, eminent cercetător și om de atitudine. Paginile Domniei Sale distilează durerea nu doar pentru batjocura arătată de autorități unor valoroși istorici, arhiviști și editori, ci și pentru dezinteresul iresponsabil manifestat față de proiecte de interes național, absolut necesare, generate de o Hotărâre de Guvern care fixa cadrul și obiectivele.

La 28 iulie 2005, prim-ministrul României, Călin Popescu-Tăriceanu, talonat de Anton Niculescu, secretar de Stat la Ministerul Afacerilor Externe, Mircea Miclea, ministrul Educației și Cercetării, Gheorghe Barbu, ministrul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei, Ionuț Popescu, ministrul Finanțelor Publice, a semnat Hotărârea de Guvern nr. 880 privind înființarea Institutului Diplomatic Român.[164]

La punctul 2d, Hotărârea de Guvern stabilea ca obiect de activitate „editarea, în colaborare cu Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor

Externe, a colecțiilor de documente diplomatice și a memorialisticii diplomatice".

Consultând site-ul Institutului Diplomatic Român, la data de 6 ianuarie 2015, am reținut apariția, în decurs de 9 ani, a 5 volume de documente diplomatice și a unui volum de amintiri diplomatice.[165]

Las pe cititor să aprecieze eficiența preocupării Institutului Diplomatic Român în materie de editare de documente diplomatice, în raport cu numărul specialiștilor și mărimea mijloacelor financiare puse la dispoziție prin Hotărâre de Guvern și alte reglementări aferente.

Oricare vor fi potențialele reacții din partea cititorilor, în ce mă privește voi remarca, *sine ira et studio*, că numărul și ritmul aparițiilor sunt descurajante. În privința rigorilor de editare, remarc faptul că nivelul la care se operează se află sub standardele academice. Lipsa în unele cazuri, sărăcia în majoritatea cazurilor în privința notelor explicative, adnotărilor și comentariilor, a trimiterilor esențiale pentru plasarea în epocă, cunoașterea actorilor și a filmului evenimentelor, lasă impresia de lucruri făcute în grabă.

Revin la ceea ce mi-a concentrat atenția în Hotărârea de Guvern nr. 563 din 14 august 1991.

În spiritul prevederilor Actului de constituire și Statutului Fundației Europene Titulescu, la sfârșitul anului 1991 am elaborat și am înaintat conducerii Ministerului Afacerilor Externe proiectul[166] publicării integrale a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu:

„Fundația Europeană Titulescu și-a asumat, prin însuși Actul său constitutiv, publicarea operei complete a ilustrului om politic și diplomat român.

Într-o primă etapă, se va publica opera politico-diplomatică, iar într-o a doua etapă, opera științifică.

Editarea documentelor avându-l ca emitent pe Titulescu (în diferite ipostaze: trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, reprezentant al României în diferite organisme internaționale sau la diferite conferințe specializate la nivel subregional, regional și mondial, ca și în calitate de ministru de Externe) poate contribui în mod hotărâtor la descifrarea biografiei politice a marelui om politic și diplomat român, dar și, într-o măsură relevantă, – având în vedere perioada îndelungată în care acesta s-a ilustrat

pe scena politică și diplomatică românească și internațională – la punerea în lumină a principiilor cardinale și obiectivelor majore ale politicii externe românești în anii interbelici. Ideile lui Titulescu privind securitatea, dezarmarea, cooperarea economică și cultural-științifică internațională, locul și rolul organismelor de vocație mondială în apărarea păcii și dezvoltarea conlucrării internaționale prezintă prin conținutul lor original și caracterul lor realist un deosebit interes, păstrându-și, în ciuda trecerii timpului, deplina lor actualitate. Opera politico-diplomatică îl ilustrează pe Titulescu ca unul dintre promotorii construcției unui nou sistem de relații pe continent și în lume, ca un mare european.

Colecția de documente privind opera politico-diplomatică a lui Titulescu va cuprinde 16 volume, de circa 400 de pagini fiecare, structurate și editate după criterii științifice, similare tuturor celor folosite de marile colecții de documente publicate sub auspiciile ministerelor de Externe din țări ca Franța, Italia, Germania, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii.

Editorii își propun să publice toate actele semnificative având-l drept autor pe Titulescu (rapoarte, memorandumuri, memorii, note, circulare, telegrame ș.a.), precum și actele majore (tratate, acorduri, protocoale), la a căror negociere și definitivare și-a adus o contribuție substanțială, semnându-le în numele României. În mod firesc, în această colecție își va găsi loc și corespondența purtată de către Titulescu cu diverse personalități ale lumii politice, economice, științifice și culturale din țară și străinătate, precum și acte privind recunoașterea sa de către foruri politice, științifice și universitare din spațiul european și din spațiul extraeuropean.

Documentele avute în vedere în această colecție vor fi publicate, după criteriu cronologic, în limba originală în care au fost elaborate sau prezentate în fața unor forumuri internaționale (majoritatea lor sunt redactate în limba franceză, dar un număr apreciabil au fost redactate și în limba engleză). Nu se va proceda la niciun fel de abrevieri, absențele din text, locurile deteriorate sau ilizibile fiind marcate corespunzător, singura libertate pe care editorii și-o asumă pentru textele în limba română fiind aceea de a pune de acord textul cu normele ortografice ale limbii române, iar în legătură cu textele în limbi străine de a opera asupra greșelilor evidente de grafie sau de tipar. Documentele propriu-zise vor fi însoțite de adnotări care

să permită înțelegerea deplină și exactă a contextului general în care a avut loc evenimentul sau demersul dat, ca și în legătură cu instituțiile și personalitățile românești și străine evocate în aceste acte. Pentru a facilita consultarea acestor note, ele vor fi dispuse, la fel ca și în edițiile similare străine, la sfârșitul fiecărui document. Fiecare volum va beneficia de o notă asupra volumului, de un glosar, de un indice analitic, de o listă a documentelor inserate, precum și de un număr de fotografii semnificative privind activitățile politico-diplomatice ale lui Nicolae Titulescu și facsimile ale unor documente importante. Fiecare volum va beneficia de o cronologie a perioadei respective și de indicații bibliografice din literatura de specialitate română și străină. Colecția se va deschide cu o prefață (studiu) a președintelui Fundației Europene Titulescu.

Principalele surse pentru această colecție de documente le reprezintă instituțiile românești (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Statului – București, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională, Arhivele Statului – Craiova, Arhivele Statului – Ploiești, Arhivele Statului – Iași, muzeele de istorie din București, Craiova, Ploiești, Slatina, Caracal, Titulești ș.a.); vor fi cercetate și fructificate, de asemenea, documentele care-l privesc pe Titulescu aflate în arhivele ministerelor de Externe din Franța, Germania, Italia, Marea Britanie ș.a., în arhivele unor organizații internaționale (precum: Societatea Națiunilor, Comisia de Cooperare Culturală Internațională, Academia Diplomatică Internațională – Paris, Academia de Drept Privat – Roma, Curtea Internațională de Justiție – Haga), universitățile din Atena, Bratislava ș.a., Arhiva Fundației Hoover din SUA.

Proiectul de mare complexitate sub raportul construcției, pregătirii, culegerii și editării, urmează să acopere o perioadă de minimum 10 ani, ritmul de apariție fiind condiționat de întrunirea tuturor factorilor obiectivi, economici, financiari și tehnici.

Colecția va apărea sub egida Fundației Europene Titulescu și a Academiei Române.

Publicarea efectivă a volumelor acestei colecții va fi asigurată de către Editura Academiei Române, instituție de înaltă autoritate științifică, cea mai prestigioasă casă editorială din România.

Responsabilitatea editării colecției de documente politico-diplomatice privind pe Nicolae Titulescu a fost încredințată domnilor George G. Potra și Constantin I. Turcu, cunoscuți cercetători și editori de documente în materie, a căror experiență și probitate științifică constituie o garanție intelectuală și morală. În funcție de specificul fiecărui volum, editorii generali ai acestei colecții vor apela la alți cercetători specializați în probleme economice, financiare, de drept, contribuția fiecăruia dintre ei fiind specificată în mod corespunzător sub raportul ponderii și domeniului în care s-a exprimat.

Sumarul volumelor

Volumul 1:

Politica externă a României (textul lucrării elaborate de către Nicolae Titulescu în anul 1937).

Începerea colecției cu această lucrare constituie soluția cea mai fericită întrucât:

– ea reprezintă sinteza direcțiilor, principiilor, obiectivelor și acțiunilor urmărite de către Titulescu în domeniul politicii externe românești;

– caracterul sistematic al analizei asigură introducerea cea mai potrivită a celor interesați în ansamblul operei titulesciene, permițând o mai bună percepție a documentelor inserate în volumele următoare, documente care abordează, fiecare dintre ele, un aspect anume, bine determinat sub raport tematic și cronologic;

– textul este inedit, publicarea sa fiind menită să trezească un larg interes în rândurile specialiștilor și ale marelui public, interes care să se extindă și asupra volumelor ce vor urma.

Volumul 2 (1913–1918):

România și războaiele balcanice. Pledoaria lui Titulescu pentru intrarea României în război de partea Aliaților, pentru eliberarea prin luptă a teritoriilor aflate sub dominație străină. Acțiunea lui Titulescu în Comitetul Național Român de la Paris.

Volumul 3 (1918–1920):

Negocierea și semnarea tratatelor de pace de după Primul Război Mondial. Demersurile pentru recunoașterea pe plan internațional a desăvârșirii statului național unitar român.

Aderarea României la Societatea Națiunilor. Eforturile depuse de către Titulescu pentru o rațională structurare a organizației și pentru asigurarea unei reprezentări adecvate a țării noastre în Adunare și Consiliu.

Volumul 4 (1920–1925):

Reglementarea datoriilor și reparațiilor de război. Chestiunea optanților. Problema minorităților.

Volumul 5 (1920–1925):

Reglementarea datoriilor și reparațiilor de război. Chestiunea optanților. Problema minorităților.

Volumul 6 (1925–1929):

Chestiunea optanților. Problema minorităților. Renunțarea la război ca mijloc legal de reglementare a problemelor internaționale. Pactul Briand-Kellogg. Problemele păcii și războiului în gândirea titulesciană. Dezvoltarea relațiilor politico-diplomatice ale României cu țări de pe continentul european, de pe continentul asiatic, de pe continentul latino-american. România și problemele economico-financiare ale epocii. Negocierea de împrumuturi externe. Planurile Young și Dawes. România și Academia Diplomatică Internațională. Începerea negocierilor pentru reducerea și limitarea armamentelor. Pledoariile lui Titulescu pentru un nou concept de securitate europeană și pentru o relație biunivocă securitate-dezarmare.

Volumul 7 (1930–1932):

Chestiunea optanților. Reglementarea datoriilor și reparațiilor de război. România și competențele Curții Internaționale de Justiție de la Haga. Titulescu și problema organismelor europene de cooperare (Uniunea europeană și Uniunea danubiană). Atitudinea României privind Anschluss-ul vamal austro-ungar. Poziții și propuneri românești privind creditul agricol internațional.

Volumul 8 (1930–1932):

România și Societatea Națiunilor. Titulescu despre locul și rolul Societății Națiunilor în viața internațională, responsabilitățile și competențele sale. Alegerea sa ca președinte al celei de a XI-a și a XII-a Adunări a Societății Națiunilor în 1930 și, respectiv, 1931. Conferința mondială a dezarmării. Titulescu și problema conflictelor regionale: chino-japoneze, chestiunea Tacna–Arica, chestiunea Chaco ș.a.

Volumul 9 (1933–1934):

Gândirea și acțiunea lui Titulescu privind pactele de securitate regională. Eforturile diplomației românești pentru reorganizarea Micii Înțelegeri (1933) și pentru constituirea Înțelegerii Balcanice (1934). Respingerea de către diplomația română a încercărilor de a crea un directorat european (Pactul celor 4). Conferința pentru definirea agresiunii și semnarea convențiilor pentru definirea agresorului și agresiunii. Reglementarea relațiilor României cu Uniunea Sovietică. Dezvoltarea cooperării politice, economice și militare a României cu statele europene. Respingerea tezelor și încercărilor Italiei, Ungariei, Germaniei de a face din revizuire un procedeu acceptat de Societatea Națiunilor.

Volumul 10 (1933–1934):

Acțiunea României pentru consolidarea Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice, pentru dezvoltarea conlucrării între statele membre, pentru întărirea unității de acțiune în problemele securității și dezarmării pe continent. Relația securitate europeană–securitate internațională. România și Pactul de la Rio de Janeiro privind renunțarea la război ca mijloc de rezolvare a diferendelor. Dezvoltarea cooperării economice, politice, militare și culturale cu țările europene. Reglementarea relațiilor României cu URSS. România și problemele Anschluss-ului. Terorismul internațional (atentatul de la Marsilia).

Volumul 11 (1934–1935):

România și războiul civil din Spania. Politica de neintervenție în treburile spaniole. Izbucnirea conflictului italo-etiopian. Adoptarea de către Societatea Națiunilor a sancțiunilor economice și financiare împotriva Italiei. Reacții românești față de propunerile privind reforma Pactului Societății Națiunilor. Sondaje și negocieri privind încheierea unui pact de neagresiune și a unui pact de asistență mutuală cu URSS. Coordonarea eforturilor Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice în fața perspectivei restaurării Habsburgilor. Pactul oriental.

Volumul 12 (1935–1936):

Agresiunea Italiei împotriva Etiopiei. Aplicarea sancțiunilor economice și financiare împotriva Italiei. Ocuparea zonei renane. Războiul civil din Spania și intervenția Italiei și a Germaniei. Definirea unui nou regim al

strâmtorilor Mării Negre (Conferința de la Montreux). Înțelegerea Balcanică, Mica Înțelegere și restaurarea Habsburgilor. Demersurile românești pentru desființarea Comisiei Europene a Dunării.

Volumul 13 (1936–1937):

Demiterea lui Nicolae Titulescu. Ecouri. Exilul. Contacte cu personalități franceze, engleze și sovietice în legătură cu problemele majore ale evoluției pe continent, cu perspectivele evoluțiilor pe plan european și mondial, cu regrupările de forțe în Europa. Convorbirile Titulescu-Litvinov de la Talloires. Conferințele privind pacea și securitatea europeană ținute de Titulescu la Cap Martin, Bordeaux, Oxford, Londra, Bratislava.

Volumul 14 (1937–1941):

Activitatea desfășurată de către Titulescu pentru sensibilizarea cercurilor politice franco-britanice și a opiniei publice europene în legătură cu pericolul unui nou război mondial. Evaluările lui Titulescu privind evoluțiile politice și militare, conflictele de interese, regrupările de forțe din Europa. Turneele de conferințe ale lui Titulescu în Franța, Anglia și Cehoslovacia. Activitatea publicistică și științifică desfășurată de către Titulescu în cadrul Academiei Diplomatice Internaționale, în presa franceză și engleză. Memoriile lui Titulescu către regele Carol al II-lea și generalul Ion Antonescu. Încercările lui Titulescu de a se alătura Aliaților în Anglia și atitudinea oficialităților britanice. Eșecul tentativelor lui Titulescu de a părăsi Europa și de a se stabili în America Latină. Moartea lui Titulescu și atitudinea oficialităților de la București, a autorităților germane, italiene, franceze, britanice. Ecouri în opinia publică.

Volumul 15 (1912–1936):

Corespondență cu personalități ale vieții politice, științifice și culturale internaționale și românești. Acte personale (diplome, memorii de titluri și lucrări, acordarea de titluri onorifice de către universități străine, donații, dorințe testamentare ș.a.).

Volumul 16 (1936–1941):

Corespondență cu personalități ale vieții politice, științifice și culturale internaționale și românești. Acte personale (diplome, memorii de titluri și lucrări, acordarea de titluri onorifice de către universități străine, donații, dorințe testamentare ș.a.).[167]

Propunerile au fost acceptate[168] de către ministrul Afacerilor Externe, Adrian Năstase, după exact trei luni de la trimiterea notei, adică la 17 ianuarie 1992.

La 25 martie 1992, George G. Potra și Constantin I. Turcu au înaintat ministrului de Externe, președintele Fundației Europene Titulescu, domnul Adrian Năstase, sumarele volumelor 1 și 2 (care trebuiau predate în lunile iulie 1992 și, respectiv, noiembrie 1992) și principalele necesități economico-financiare implicate de pregătirea pentru tipar a acestor volume. În finalul notei respective scriam: „Vă rugăm să aprobați propunerile pe care vi le înaintăm și să dispuneți adoptarea de urgență a măsurilor în consecință de către compartimentele economico-financiare de resort din cadrul Ministerului Afacerilor Externe și din cadrul Fundației Europene Titulescu."[169]

Răspunsurile solicitate nu au mai venit niciodată în timpul mandatului de ministru de Externe al domnului Adrian Năstase.

Aceasta nu vrea să spună că nu am mai conversat cu domnul Adrian Năstase – e adevărat, foarte rar și foarte scurt în micile pauze apărute între obligațiile oficiale ale Domniei Sale în țară și în străinătate –, ci că nu am primit acele răspunsuri concrete care să permită ca proiectul să fie pus în practică.

Fundația Europeană Titulescu nu a găsit fondurile necesare pentru tipărirea primelor volume, de fapt nici măcar a primului volum.

În aceste condiții, Editura Academiei Române, traversând ea însăși o perioadă grea din punct de vedere financiar, s-a retras din proiect.

Editorilor le-a revenit sarcina ingrată de a identifica mijloacele financiare – eventuale sponsorizări – care să deblocheze acest proiect, să găsească o editură care să își asume creditarea totală și acoperirea parțială a cheltuielilor implicate.

Văzând că lucrurile trenează și că la orizont nu se profilează nicio perspectivă imediată pentru lansarea colecției complete a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, la 19 iunie 1992 George G. Potra și Constantin I. Turcu au înaintat ministrului Afacerilor Externe, președintele Fundației Europene Titulescu, o „Notă privind publicarea unor culegeri de documente politico-diplomatice consacrate gândirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu":

„Având în vedere obiectivele Fundației Europene Titulescu, stabilite prin însuși Actul ei constitutiv, exigența mai largii valorificări a gândirii și acțiunii titulesciene, vă supunem atenției propunerea de a publica, în limba română, prin Editura revistei «Lumea», o serie de 6 broșuri, consacrate gândirii și acțiunii omului politic și diplomatului român.

1. ***Un mare dialectician al păcii***

Conferințele și discursurile sale pentru pace și luările sale de atitudine împotriva războiului, pledoariile sale pentru reglementarea pe cale pașnică a tuturor diferendelor internaționale (*Dinamica păcii, Progresul ideii de pace, Politica și pacea, Ordinea în gândire* ș.a.).

2. ***În serviciul patriei sale***

Activitatea politică și diplomatică pentru reîntregirea țării, pentru negocierea și semnarea tratatelor de pace de după Primul Război Mondial, pentru recunoașterea internațională a desăvârșirii unității naționale a României. Titulescu și cauza Transilvaniei. Titulescu și cauza Basarabiei.

3. ***Un antirevizionist convins***

Acțiunea lui Titulescu consacrată desăvârșirii unității naționale a României, menținerii și apărării integrității teritoriale, prezervării independenței și suveranității țării. Pozițiile sale privind atitudinile și pretențiile revizioniste ale Italiei fasciste, Germaniei hitleriste și Ungariei horthyste.

4. ***Arhitect al unor noi relații externe***

Pledoariile sale politice și acțiunile sale practice pentru dezvoltarea relațiilor politico-diplomatice, economice, culturale ș.a. ale României cu țări europene, asiatice, sud-americane și pentru așezarea acestora pe noi principii de relații.

5. ***Securitatea și dezarmarea în Europa (Gândire și acțiune politico-diplomatică)***

Noutatea și originalitatea gândirii lui Titulescu privind relația securitate-dezarmare. Acțiunea sa pentru crearea și consolidarea unor structuri regionale de securitate: Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică.

6. ***Societatea Națiunilor (Vocație și sens de acțiune)***

Pledoariile lui Titulescu, ca reprezentant al României la Societatea Națiunilor sau ca președinte al celei de a XI-a și al celei de a XII-a Adunări a Societății Națiunilor, pentru o organizație internațională de largă

cuprindere și de reală eficiență, pentru implicarea acesteia în problemele politice, economice, culturale majore ale epocii, pentru realizarea unor structuri și instituirea unor reguli democratice în cadrul organizației.

Fiecare volum va beneficia de o scurtă introducere punând în relief originalitatea, perenitatea și actualitatea ideilor lui Titulescu și de o bibliografie selectivă a lucrărilor, studiilor și articolelor despre Titulescu și fiecare dintre problemele avute în vedere. Se vor adăuga, în mod firesc, notele imperios necesare pentru înțelegerea exactă a contextului general al unuia sau altuia dintre evenimente, ca și pentru identificarea exactă a unor personaje politice, diplomatice ș.a. Vor fi inserate fotografii semnificative.

Volumele vor fi realizate în regim de colaborare externă, în timpul liber al autorilor, pe baza documentației personale, urmând ca ele să facă obiectul unui contract între autori și Editura revistei «Lumea».

Autorii își asumă obligația de a preda aceste volume în ritmul de unul la două luni și de a urmări aceste lucrări pe parcursul pregătirii pentru tipar, al culegerii și imprimării textelor."[170]

Îmbrățișat cu mult interes de către conducerea revistei „Lumea" – căreia, de fapt, i se și sugerase un astfel de proiect – planul înaintat ministrului Afacerilor Externe a rămas la nivelul de plan, birocrația funcționând ireproșabil și de această dată.

Seria proiectelor eșuate era departe de a se fi încheiat.

La 29 iunie 1992, George G. Potra și Constantin I. Turcu au înaintat ministrului Afacerilor Externe, președintele Fundației Europene Titulescu, următoarea notă de propuneri:

„Stimate domnule ministru,

Vă supunem atenției propunerea de publicare a unui album de fotografii consacrat vieții și activității lui Nicolae Titulescu.

Înscriindu-se în mod armonios între obiectivele Fundației Europene Titulescu, așa cum au fost ele definite în Actul constitutiv, acest proiect s-ar impune ca un act cultural de mare impact în cercurile politice și de opinie publică.

În concepția autorilor albumului, acesta ar fi, deopotrivă, o restituire iconografică a biografiei marelui om politic și diplomat român, pe de

o parte, dar și a direcțiilor și obiectivelor politicii externe a României, pe de altă parte.

Albumul ar urma să aibă circa 300 de pagini și să cuprindă un număr de circa 600 de imagini (fotografii și facsimile), însoțite fiecare dintre ele de o legendă și de un citat din rostirea lui Titulescu, având menirea să sintetizeze locul și semnificația respectivului eveniment (moment). Explicațiile și citatele ar fi publicate în limbile franceză și engleză.

Având un specific anume, albumul va beneficia de o prefață semnată de către președintele Fundației Europene Titulescu, de o notă din partea editorilor (autorilor) privind concepția, structura, sursele și criteriile de organizare, ca și de o cronologie a vieții și activității lui Nicolae Titulescu.

Albumul ar urma să fie realizat în condiții grafice superioare (hârtie cretată, legătură în pânză, supracopertă celofanată ș.a.).

Autorii acestei propuneri dispun de circa 250 de imagini (clișee și copii, alb-negru și color) de bună calitate, proprietate personală. Acestora ar urma să li se adauge alte 350 de imagini, variate ca subiect, aflat în arhive, muzee și biblioteci din țară (Craiova, Slatina, Caracal, Titulești, București, Iași, Ploiești) și străinătate (Franța, Elveția, Italia, Anglia, SUA).

Lucrarea ar putea fi predată în circa 6 luni, adică până la sfârșitul anului 1992, în cazul în care Fundația Europeană Titulescu asigură concursul logistic implicat.

Albumul ar urma să fie realizat în regim de colaborare externă, Fundația Europeană Titulescu urmând să acopere cheltuielile legate de achiziționarea de fotografii din țară și din străinătate, de reproducerea unor fotografii aflate în colecțiile unor instituții românești și străine, cheltuielile de machetare artistică, de traducere și dactilografiere a textelor, cât și cheltuielile reprezentând onorariile acordate editorilor pentru concepție, elaborare și realizare a proiectului.

Sondajele prealabile indică posibilitatea ca acest album să fie realizat prin Editura Meridiane din București – editură specializată în editarea albumelor de artă – ca prestație (eventual), urmând ca în această situație Fundația Europeană Titulescu să cumpere întregul tiraj (câteva mii de exemplare, fiecare multiplu oferind avantajul reducerii prețului per exemplar).

Albumul ar putea fi oferit membrilor de onoare ai Fundației Europene Titulescu, unor fundații prestigioase și unor personalități de marcă din întreaga lume.

Cu speranța că veți analiza cu bunăvoință acest proiect, vă rugăm să primiți expresia sentimentelor noastre de aleasă stimă."[171]

La 20 iulie 1994 – la cerere – am înaintat cu titlu personal o nouă notă de propuneri în același sens domnului Adrian Năstase, care, deși încetase să mai fie ministru al Afacerilor Externe, avea funcția de președinte de onoare al Fundației Europene Titulescu.

Nici de această dată, domnul Adrian Năstase – devenit între timp președinte al Camerei Deputaților – nu mi-a dat un răspuns cert, atitudinea dilatorie făcând să se piardă fără niciun sens alte și alte luni de zile.

În primăvara anului 1995, în urma contactelor avute la Slatina și la Titulești, cu ocazia Zilelor Nicolae Titulescu – 1995, am adresat o notă de propuneri președintelui Consiliului județean Olt:

„Stimate domnule președinte,

Înscriindu-se armonios între obiectivele Fundației Europene Titulescu, așa cum au fost ele definite în Actul constitutiv, publicarea unui album de fotografii consacrat vieții și activității lui Nicolae Titulescu s-ar impune ca un act cultural de mare rezonanță și impact în cercurile politice și de opinie publică. Albumul ar fi nu doar o restituire iconografică a biografiei marelui om politic și diplomat român, ci și, implicit, o fixare în timp a direcțiilor și obiectivelor permanente ale politicii externe a României.

Albumul ar urma să aibă circa 200 de pagini și să cuprindă un număr de circa 300 de imagini, alb-negru (fotografii și facsimile) însoțite fiecare dintre ele de o legendă și de un citat din rostirea lui Nicolae Titulescu, având menirea să sintetizeze locul și semnificația respectivului eveniment (moment).

Prefațarea albumului de către președintele de onoare al Fundației Europene Titulescu ar conferi acestuia o altitudine intelectuală și o semnificație politică aparte, sporindu-i audiența în cercurile politice și diplomatice din străinătate.

Traducerea în limbile franceză și engleză a textelor inserate este de natură să asigure albumului o circulație și o percepție internaționale.

Albumul ar urma să fie realizat în condiții grafice superioare (hârtie cretată, legătură în pelior, supracopertă celofanată ș.a.).

Împlinirea unui asemenea demers la înalți parametri intelectuali, grafici și tehnici, ar face din acest album nu doar o restituire, ci și un mesaj, de înaltă ținută, care ar putea fi oferit, cu succes sigur, în varii ocazii, unor personalități de marcă din întreaga lume, unor fundații și biblioteci prestigioase, lărgind în mod semnificativ audiența și rezonanța pentru spațiul românesc și figurile sale emblematice.

Cu speranța că veți analiza cu bunăvoință și interes acest proiect, vă rog să primiți, stimate domnule președinte, expresia sentimentelor mele de deosebită stimă".[172]

Dacă la început autoritățile județene au fost integral de acord cu proiectul (simțindu-se chiar flatate că s-a apelat la județul Olt pentru materializarea acestui proiect), identificând resursele financiare aferente (ca răspuns la ofertele concrete făcute de către Editura Enciclopedică, Editura Iris, Editura Meronia), ulterior persoane sus-puse de la nivel local care au minat pas cu pas acest proiect (în ciuda faptului că se încheiase un contract ferm, pe baza unei licitații) până când el a devenit irealizabil. Apariția albumului a fost condiționată, în mod voalat sau direct, de încredințarea unora dintre operațiuni unor întreprinderi și persoane legate de Partidul Democrat. Dincolo de caracterul inacceptabil al acestei condiționări, am remarcat și atunci și mai târziu incapacitatea tehnică și artistică a unităților poligrafice din județul Olt de a realiza un album la nivelul unor exigențe de calitate cerut de dorita difuzare pe piața internațională.

Orgoliile locale, dar mai ales interesele locale au împiedicat apariția sub auspiciile Consiliului județean Olt și a Inspectoratului pentru Cultură al județului Olt a unei lucrări de referință.

În locul unui album care să reconstituie dimensiunea națională și internațională a personalității și operei lui Nicolae Titulescu a apărut o lucrare – meritorie desigur – care ilustrează legăturile ilustrului nostru înaintaș cu județul Olt, care prin conținut și realizare nu poate aspira decât la o difuzare pe plan local.[173]

Venirea la conducerea Ministerului Afacerilor Externe și, implicit, la conducerea Fundației Europene Titulescu, la sfârșitul anului 1992 a

domnului Teodor Meleșcanu a marcat începutul unei noi etape în strădu-ințele de restituire a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

La 15 martie 1993, Teodor Meleșcanu, președintele Fundației Europene Titulescu, a adus proiectul tipăririi operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu la cunoștința presei[174] și – prin intermediul acesteia – a opiniei publice din țară și străinătate.[175]

„Doamnelor și domnilor ziariști,

Doresc dintru început să vă mulțumesc pentru răspunsul prompt pe care l-ați dat invitației noastre de a fi din nou împreună, azi, în Casa Titulescu, la împlinirea a 111 ani de la nașterea sa și a 52 de ani de la trecerea sa în neființă.

Fundația Europeană Titulescu înțelege să marcheze acest moment printr-un act de semnificație.

Înființată la 15 martie 1991, Fundația Europeană Titulescu și-a asumat, prin însuși Actul său constitutiv, publicarea operei complete a ilustrului om politic și diplomat român.

Considerăm ziua de astăzi – și vă rugăm să o receptați ca atare – drept momentul lansării oficiale a acestui proiect, pe cât de ambițios, pe atât de necesar.

Academia Română și Fundația Europeană Titulescu se regăsesc solidare în acest demers științific de vocație națională și internațională, hotărâte să-și angajeze autoritatea și mijloacele pentru ducerea sa la bun sfârșit.

Și dacă acest lucru este neîndoielnic, nu este mai puțin adevărat că sensibilizarea altor foruri, a altor instituții, a opiniei publice depinde într-o măsură importantă de percepția exactă de către presa română a sensului, complexității și finalității acestui demers, de măsura în care mass-media va reuși să întrețină un viu interes în jurul acestui proiect în toți anii ce vin și să determine printr-un apel de conștiință alăturarea eforturilor a numeroase instituții și personalități capabile de generozitatea de care acest proiect complex și costisitor are nevoie pentru a fi împlinit.

Nicolae Titulescu este, prin gândire și acțiune, un om al țării și al universului, restituirea *in integrum* a operei sale, pentru cei de azi și de mâine, fiind o obligație morală și o necesitate a valorificării părților celor mai elevate ale patrimoniului național.

Nicolae Titulescu este al tuturor oamenilor și, tocmai de aceea, ne exprimăm speranța că, dincolo de apartenență de partid, de interese partizane de orice fel, acest proiect va întâlni sprijinul material și financiar a numeroase instituții, partide și personalități din țară.

Nu mai puțin importante pentru succesul acestui demers sunt cooperarea și disponibilitatea tuturor instituțiilor și persoanelor posesoare de documente privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu. Apelul pe care-l facem prin dumneavoastră, în scopul de a asigura strângerea tuturor acestor documente sau cel puțin depistarea și consultarea lor, nu vrea să impieteze în niciun fel asupra încercărilor de exegeză făcute în diferite zone ale țării, sub auspiciile unor universități, institute de istorie, muzee, toate aceste demersuri fiind salutate de către Fundația Europeană Titulescu ca împlinindu-se întru aceeași opțiune, aceea de a asigura cunoașterea cât mai profundă a operei marelui dispărut.

Proiectul de mare complexitate sub raportul construcției, pregătirii, culegerii și editării urmează să acopere o perioadă de minimum 10 ani, ritmul de apariție fiind condiționat de întrunirea tuturor factorilor obiectivi, economici, financiari și tehnici.

Într-o primă etapă, se va publica opera politico-diplomatică, iar într-o a doua etapă, opera științifică.

Editarea documentelor avându-l ca emitent pe Nicolae Titulescu (în diferite ipostaze: trimis extraordinar și ministru plenipotențiar, reprezentant al României în diferite organisme internaționale sau la diferite conferințe specializate la nivel subregional, regional și mondial, ca și în calitate de ministru de Externe) poate contribui în mod hotărâtor la descifrarea biografiei politice a marelui om politic și diplomat român, dar și, într-o măsură relevantă, la punerea în lumină a principiilor cardinale și obiectivelor majore ale politicii externe românești în anii interbelici.

Ideile lui Nicolae Titulescu privind securitatea, dezarmarea, cooperarea economică și cultural-științifică internațională, locul și rolul organismelor de vocație mondială în apărarea păcii și dezvoltarea conlucrării internaționale, prezintă prin conținutul lor original și caracterul lor realist un deosebit interes, păstrându-și în ciuda trecerii timpului deplina lor actualitate.

Opera politico-diplomatică îl ilustrează pe Nicolae Titulescu drept unul dintre promotorii construcției unui nou sistem de relații pe continent și în lume.

Doresc să vă fac cunoscute câteva elemente esențiale care delimitează în timp și spațiu acest proiect, accentuând asupra elementelor de conținut, a surselor, criteriilor metodologice de editare.

Colecția de documente privind opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu va cuprinde 16 volume, de circa 400 de pagini fiecare, structurate și editate după criterii științifice, similare tuturor celor folosite de marile colecții de documente publicate sub auspiciile ministerelor de Externe din țări ca Franța, Italia, Germania, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii.

Editorii își propun să publice toate actele semnificative avându-l drept autor pe Nicolae Titulescu (rapoarte, memorandumuri, memorii, note, circulare, telegrame ș.a.), precum și actele majore (tratate, acorduri, convenții, protocoale), la a căror negociere și definitivare și-a adus o contribuție substanțială, semnându-le în numele României. În mod firesc, în această colecție își va găsi loc și corespondența – atâta cât s-a mai păstrat – purtată de către Nicolae Titulescu cu diverse personalități ale lumii politice, economice, științifice și culturale din țară și străinătate, precum și actele privind recunoașterea sa de către foruri politice, științifice și universitare din spațiul european și extraeuropean.

Documentele avute în vedere de această colecție vor fi publicate, după criteriul cronologic, în limba originală în care au fost elaborate sau prezentate în fața unor forumuri internaționale. Dacă documentele trimise Centralei Ministerului de Externe sunt redactate, în cea mai mare parte, în limba română, celelalte documente, apreciabile ca număr, au fost redactate și prezentate în limba franceză sau în limba engleză. Nu se va proceda la niciun fel de abrevieri, absențele din text, locurile deteriorate sau ilizibile fiind marcate corespunzător, singura libertate pe care editorii și-o asumă fiind aceea de a pune de acord textul cu normele ortografice actuale, atât ale limbii române, cât și ale limbilor franceză și engleză. Documentele propriu-zise vor fi însoțite de adnotări care să permită cititorului de azi înțelegerea deplină și exactă a împrejurărilor în care a avut loc evenimentul sau s-a consumat demersul dat, ca și în legătură cu instituțiile și personalitățile

românești și străine evocate în aceste acte. Pentru a facilita consultarea acestor note, ele vor fi dispuse, la fel ca în edițiile similare străine, la sfârșitul fiecărui document. Fiecare volum va beneficia de o notă introductivă, de un glosar, de un indice analitic, de o listă a documentelor inserate, precum și de un număr de fotografii semnificative privind activitățile politico-diplomatice ale lui Nicolae Titulescu și facsimile ale unor documente de referință. Fiecare volum va beneficia de o cronologie a perioadei respective și de indicații bibliografice din literatura de specialitate română și străină. Colecția se va deschide cu o prefață (studiu) a președintelui Fundației Europene Titulescu.

Principalele surse pentru această colecție de documente le reprezintă instituțiile românești (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Statului București, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională, Arhivele Statului Craiova, Arhivele Statului Ploiești, Arhivele Statului Iași, muzeele de istorie din București, Craiova, Ploiești, Slatina, Caracal, Titulești ș.a.). Vor fi cercetate și fructificate, de asemenea, documentele care-l privesc pe Nicolae Titulescu aflate în arhivele ministerelor de Externe din Franța, Germania, Italia, Marea Britanie, Grecia, Turcia, în arhivele unor organizații internaționale (precum: Societatea Națiunilor, Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală, Academia Diplomatică Internațională – Paris, Academia de Drept Privat – Roma, Curtea Internațională de Justiție – Haga), universitățile din Atena, Bratislava ș.a., Arhiva Fundației Hoover – SUA. Colecția va apărea sub egida Fundației Europene Titulescu și a Academiei Române.

Publicarea efectivă a volumelor acestei colecții va fi asigurată de către Editura Academiei Române, instituție de înaltă autoritate științifică, cea mai prestigioasă casă editorială din România.

Responsabilitatea editării colecției de documente politico-diplomatice privind pe Nicolae Titulescu a fost încredințată domnilor George G. Potra, Constantin I. Turcu și Ion M. Oprea, cunoscuți cercetători și editori de documente în materie, a căror experiență și probitate științifică constituie o garanție intelectuală și morală. În funcție de specificul fiecărui volum, editorii generali ai acestei colecții vor apela la alți cercetători specializați în problemele economice, financiare, de drept, contribuția fiecăruia dintre ei

fiind specificată în mod corespunzător sub raportul ponderii și domeniului în care s-a exprimat.

Înțelegem să lansăm colecția cu lucrarea *Politica externă a României* elaborată de către Nicolae Titulescu în anul 1937.

Începerea colecției cu această lucrare constituie soluția cea mai fericită întrucât: ea reprezintă sinteza direcțiilor, principiilor, obiectivelor și acțiunilor urmărite de către Titulescu în domeniul politicii externe românești; caracterul sistematic al analizei asigură introducerea cea mai potrivită a celor interesați în ansamblul operei titulesciene, permițând o mai bună percepție a documentelor inserate în volumele următoare, documente care abordează, fiecare dintre ele, un aspect anume, bine determinat sub raport tematic și cronologic; textul este inedit, publicarea sa fiind menită să trezească un larg interes în rândurile specialiștilor și ale marelui public, interes care să se extindă și asupra volumelor ce vor urma.

Sperăm ca acest prim volum să fie încredințat Editurii Academiei, în formă definitivă, la 30 iulie anul acesta și să poată apărea până la sfârșitul anului 1993.

La dispoziția dumneavoastră se află textul în limba franceză al Proiectului privind publicarea operei politico-diplomatice și științifice a lui Nicolae Titulescu, în care veți regăsi toate elementele ținând de motivație, structură, conținut, criterii de publicare, surse, dezvoltare în timp, tipărire, editori. La unele dintre acestea m-am referit în cele de mai sus. Veți găsi în plus însă și sumarul celorlalte 15 volume. Dintr-o eroare regretabilă, sumarul a două volume nu apare în imprimatul pe care vi-l punem la dispoziție. Este vorba de un al doilea volum privind reglementarea datoriilor și reparațiilor de război, chestiunea optanților, chestiunea minorităților (1920–1925) și de un al doilea volum de corespondență cu personalități ale vieții politice, științifice și culturale internaționale și românești, de acte personale (diplome, memorii de titluri și lucrări, acordare de titluri onorifice de către universități străine, donații, dorințe testamentare).

Ne vom dedica acestui proiect cu întreaga energie și cu întreaga devoțiune pe care le impune.

Fiți alături de noi din convingerea că împlinim o necesitate, recuperând și redând țării și lumii opera unuia dintre cei mai mari oameni politici și diplomați ai timpului nostru, ai unui om despre care marele cărturar Lucian

Blaga, el însuși împlinind un timp funcții diplomatice, spunea că «a fost bolnav de insomnie pentru destinele țării».

Vă mulțumesc pentru atenție."

Reuniunea de la Casa Titulescu s-a bucurat de participarea unor personalități ale lumii academice și universitare, ale vieții politice, a unor istorici, juriști, sociologi și ziariști de marcă, a unor prestigioși editori. A frapat la timpul respectiv absența cadrelor de conducere ale Ministerului Afacerilor Externe, reuniunea nefiind onorată de niciun director și de niciun director adjunct, lucru de neînțeles și de neacceptat, din moment ce, așa cum am arătat, gazdă era ministrul de Externe, în calitatea sa de președinte al Fundației. O atare atitudine – de neconceput, atât înainte de război, cât și după război – spune mult despre interesul pe care nu puțini diplomați plini de ifose ai Ministerului Afacerilor Externe îl au față de opera marelui înaintaș (fapt ilustrat la fel de convingător, din păcate, și de participarea extrem de redusă a corpului diplomatic românesc la alte acțiuni – expoziții, lansări de carte – legate de persoana lui Nicolae Titulescu sau a unor Grigore Gafencu, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu, Lucian Blaga, Elena Văcărescu) și explică faptul că proiectul a înaintat atât de greu.

Între adoptarea acestui program editorial și apariția primelor volume consacrate lui Nicolae Titulescu s-au scurs doi ani, dincolo de care se identifică disfuncții guvernamentale, dificultăți birocratice și financiare, ca să mă limitez la factori „obiectivi", un asemenea proiect, și la noi și aiurea, nefiind ocolit de adversități mai mult sau mai puțin subtile.

În anii 1994–1996, Fundația Europeană Titulescu a oferit cercetătorilor români și străini o lucrare de referință, care își aștepta publicarea de peste cinci decenii și jumătate: Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, în limbile română, engleză și franceză.

După 1994–1995, preocupările pentru tipărirea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu (deci, inclusiv, și poate înainte de toate, fructificarea documentelor ce-l privesc aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe) au ieșit însă de pe agenda cancelariei diplomatice românești.

Încheierea, la sfârșitul anului 1996, a mandatului de ministru de Externe al domnului Teodor Meleșcanu și a celui de director executiv al Fundației Europene Titulescu al domnului Gheorghe Tinca, numit ministru al

Apărării Naționale, au avut drept efect o înghețare a activităților, cel puțin editoriale, ale Fundației Europene Titulescu, timp de câțiva ani.

Pe următorii doi miniștri de Externe ai României, deopotrivă președinți ai Fundației Europene Titulescu, domnii Adrian Severin și Andrei Pleșu, nu i-am regăsit, în ciuda tuturor eforturilor mele, printre continuatorii programului național de tipărire a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu. Toate încercările mele de a obține o implicare din partea Domniilor Lor au rămas fără răspuns. Ce tristețe!

Suflul inițial atât de așteptat și atât de încurajator s-a stins. Un flux intelectual și redacțional a fost întrerupt, făcând prea puțin probabil ca să mai poată fi respectate termenele prevăzute în programul inițial. Prin pensionare sau prin plecarea la alte instituții, Ministerul Afacerilor Externe a pierdut numeroase competențe care puteau fi angajate în acest proiect.

Deși în mai multe rânduri am fost invitat sau desemnat să fac parte din diferite comisii legate de valorificarea documentelor diplomatice din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fie în calitatea mea de istoric, de cercetător și publicist, fie în calitatea de manager la cotidianul „Meridian", la Editura Enciclopedică și, ulterior, la Fundația Europeană Titulescu, modul cum s-au desfășurat lucrurile m-a făcut pe mine însumi să mă îndepărtez de ceea ce înceta tot mai mult să fie un proiect serios.

În ciuda interesului manifestat de îngrijitorii colecției, a faptului că s-a procedat la pregătirea și definitivarea altor volume ce figurau în Proiectul aprobat al *Operei politico-diplomatice al lui Nicolae Titulescu*, timp de câțiva ani n-a mai apărut niciunul dintre ele.

S-au dat explicații și se mai pot adăuga încă. Cert este că nu au operat considerente politice, ci mai ales schimbări de echipă, birocrația și nu în ultimul rând diletantismul și dezinteresul unor persoane care au făcut ca Fundația Europeană Titulescu să nu-și mai exercite toate funcțiile, dintre care cea de editor în primul rând.

La Ministerul Afacerilor Externe și Fundația Europeană Titulescu s-a perseverat în marea eroare de a crede că un asemenea proiect se poate urmări și împlini prin muncă voluntară, onorată de laudele parcimonioase ale conducerilor celor două instituții.

Propunerile pe care le-am avansat miniștrilor de Externe pentru: așezarea acestei activități pe baze raționale, folosind o structură organizatorică (cu

durată limitată de proiect) simplă; un personal redus, dar extrem de calificat, incluzând în primul rând pe cei care au fost angajați în volumul de debut al operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu; o dotare tehnică modernă, fără a fi însă excesivă; un spațiu de lucru și fondurile necesare pentru a asigura plata salariilor pentru cele câteva persoane care ar fi urmat să constituie acest colectiv, pe de o parte, și pentru achiziționarea unor consumabile, pe de altă parte.

Reiterată în mai multe rânduri, amendată pentru a înlătura orice opoziție sau reținere, propunerea la care m-am referit nu a făcut din păcate niciodată obiectul unui examen serios și binevoitor, cei chemați să o analizeze nerealizând că, dincolo de dimensiuni și costuri, ea era singura în măsură să asigure urmărirea în continuare și cu succes a proiectului de editare a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Nu doresc să fac procese de intenție nimănui. S-a invocat mereu lipsa mijloacelor financiare, deși o asemenea mini-structură nu ar fi implicat costuri majore, iar Hotărârea Guvernului României nr. 563, din 14 august 1991, privind valorificarea arhivei Ministerului Afacerilor Externe prevedea în Anexa B, punctul 3: „În bugetul Ministerului Afacerilor Externe se va prevedea anual un fond care va fi folosit în vederea asigurării colaborării specialiștilor ce vor fi antrenați la editarea Colecției naționale de documente diplomatice și a celorlalte lucrări prevăzute în prezenta hotărâre".[176] Așa fiind, cauzele refuzului unei asemenea propuneri trebuie căutate și în afara mijloacelor financiare, eventual în sfera atât de dăunătoare a intereselor meschine și geloziilor personale sau de grup.

Preocuparea pentru editarea de documente privind activitatea politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu a înregistrat, în anii de după 1991, concretizări și în afara Fundației Europene Titulescu. Mă voi referi la ele în altă parte a actualei lucrări.

Rectitorirea Casei Titulescu, în anul 2002, a readus în prim-plan editarea operei politico-diplomatice și științifice a lui Nicolae Titulescu.

Am trăit în anii 2002–2014 satisfacția de a vedea realizate lucrări importante, dar am traversat momente de criză, tensiune, de ostilitate, de înghețare a oricărui suport operațional și financiar pentru Programul național Nicolae Titulescu.

2 000 de documente inedite Titulescu[177]

Totul a început în urmă cu aproape 20 de ani.

La puțin timp după editarea, în 1994, a lucrării Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* și Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*, un corespondent elvețian ne-a informat că dispune de ediția originală, în limba franceză, a acestei lucrări și că ne-o ține la dispoziție. Am intrat curând în posesia ei și am editat-o în 1996, sub titlul Nicolae Titulescu, *La politique extérieure de la Roumanie (1937)*. În toate cele trei ediții am precizat, cu rigoare, motivele care l-au condus pe autor la acest demers, circumstanțele în care lucrarea s-a elaborat, cauzele care au impiedicat apariția sa, atât în țară cât și în străinătate, și, în fine, succesiunea reală a definitivării edițiilor, pe de o parte, și dinamica editării lor în România, în anii '90, pe de altă parte.[178]

Am avut ulterior o îndelungată corespondență cu domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu – căci despre dânsul era vorba –, am avut în perioada 1997–2002 substanțiale convorbiri la București, Geneva și Paris, una mai interesantă decât cealaltă, pentru a afla și a mă convinge în cele din urmă că Domnia Sa deține un adevărat tezaur documentar.

Nu voi stărui în acest cadru – deși ar merita să o fac – asupra filmului integral al identificării documentelor, asupra cercetărilor urmărind stabilirea valorii de piese originale și inedite, asupra circumstanțelor în care s-a convenit asupra donării lor și, în fine, asupra clauzelor juridice subscrise de donator și donatar.

Mi-am pus și am pus de la început întrebări privind proveniența acestor documente. Domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu mi-a oferit fără reticențe explicații și precizări pe care spațiul nu-mi permite să le redau decât succint.

Timp de 40–50 de ani, aceste documente au fost deținute de domnul George Anastasiu, diplomat român de carieră, fost șef de cabinet al lui Nicolae Titulescu. În toamna anului 1935, Nicolae Titulescu a încredințat

lui George Anastasiu sarcina de a-i aduna și a-i clasa toate înscrisurile sale în scopul redactării ulterioare de către „Patron" a unor eventuale memorii. În anii următori, rând pe rând, din partea lui Nicolae Titulescu personal și ulterior din partea Catherinei Titulescu și a lui Ion Burcă (la cererea Catherinei Titulescu), George Anastasiu a primit noi și noi documente, constituind un fond compact, cuprinzând o mare cantitate de piese în original, dar și în copie.

O scrisoare trimisă, în 1985, de George Anastasiu unui anume „Ionel" (corelând o serie de informații, cred că este vorba de Ion Burcă) ne edifică asupra provenienței acestor documente, asupra succesiunii intrării lor în propriile mâini și asupra destinației ulterioare a unora dintre ele:

„Dragă Ionel,

Încep cu scuze: iartă-mă că-ți scriu la mașină, dar, de mai bine de o săptămână, am dureri în degetul arătător de la mâna dreaptă, ceea ce mă împiedică să pot scrie mai mult decât câteva cuvinte. De altfel, și la mașină bat cu un deget, de unde imperfecțiunile multiple și flagrante ale textelor ce ți-am trimis.

Îți mulțumesc mult pentru promptitudinea cu care mi-ai înapoiat cele două interviuri. Iată-l și pe al treilea, mult mai voluminos și mult mai politic.[179] Sper să-ți placă. Am fost foarte sensibil la buna și prieteneasca ta apreciere, căci ești unul din puținii care au cunoscut bine pe Patron.

Vreau să fac câteva observații și să-ți dau și câteva elemente de informare în legătură cu ce-mi scrii:

1. Nu am trimis Regelui niciun text referitor la Titulescu.

2. Dna Titulescu nu mi-a «împrumutat» nimic. Ea mi-a trimis 4 saci cu hârtiile Patronului, care se aflau la Londra. Dar aceasta, pe baza celor stabilite, în acest sens, încă din toamna 1935, la Cap Martin, în urma hotărârii luate atunci de Patron, ca eu să adun tot materialul necesar unor viitoare «memorii» ale lui. Fusese înțeles atunci – de față fiind dna Titulescu, Savel[180], Raicovicianu și eu, ca Tit. să golească «*safe*»-ul de la Londra și eu să mă apuc să triez și să clasez toate documentele purtând semnătura lui (note, rapoarte, telegrame, discursuri, declarații etc.). Când am fost «expediat» la Oslo, în iunie 1937, am remis lui G. Paraschivescu[181], o «cantină militară»,[182] plină, deja, cu documente. În aprilie '43, când am fost numit

la Berna, Paraschivescu mi-a spus că lada era «bine-merçi», la el la țară. În sacii primiți de la dna Tit. erau cele 187 (?) caiete personale ale lui Tit. (aflate acum la Standford) și o seamă de scrisori și cărți (idem la Standford), precum și o cantitate de ziare de toate limbile (în mare majoritate mucegăite).

3. Manuscrisul cărții lui, Tit. mi l-a lăsat la Suvretta, la St.-Moritz, într-o valiză *pe numele meu,* pe care am recuperat-o când am sosit la Berna, în mai 1943. În valiză mai erau: fotocopia acordului cu Litvinov, fotocopia corespondenței cu Tătărescu, în iulie-august 1936, copia memoriului trimis – via Berna – Regelui Carol, diverse scrisori și un plic cu 5.000 fr.elv. pe care era scris: «să faci ce trebuie»(?!). și valiza nu era încuiată. (Vremuri fericite când lăsai bani fără să te temi că pot dispare).

Înainte de a părăsi St.-Moritz, în ianuarie 1940, Tit. mi-a telefonat la Budapesta și mi-a dat ultimile lui indicații în legătură cu valiza aceasta și cu conținutul ei. A fost ultima oară când am mai auzit vocea lui. Evenimentele din Franța au făcut ca toate comunicările cu el să nu mai poată fi stabilite.

Te rog să crezi că am pus multă dragoste, mult respect și toată rigoarea în interview-urile de la «Free Europe». Acestea fiind zise, poți acum înțelege mai bine pentru ce sunt atașat de aceste texte și pentru ce țin ca ele să nu dispară și nici să cadă în orice mâini...".[183]

Înainte de orice alte observații și comentarii, voi remarca următoarele:

– Șochează afirmația lui George Anastasiu că se afla în posesia manuscrisului lucrării (cunoscută sub titlul „cartea secretă") încredințată lui de către Nicolae Titulescu, la Suvretta, la St.-Moritz. Undeva, în paginile anterioare din această lucrare, am prezentat, pe bază de documente, demersurile pentru obținerea de către Ministerul Afacerilor Externe de la București (prin cercetători/experți desemnați în acest scop), în 1968, a unor documente Nicolae Titulescu, aflate în posesia doamnei Marys Nenișor, printre care se aflau și două exemplare din versiunea în limba engleză a „cărții secrete" menționată și de George Anastasiu. În 1995, Gilbert Monney Câmpeanu a dăruit Fundației Europene Titulescu textul în limba franceză al lucrării *Politica externă a României (1937)* („cartea secretă"), în a cărei posesie a intrat, prin testament, o dată cu moartea lui George Anastasiu (1992).

– Se pun cel puțin două întrebări:

O primă întrebare ar fi cum s-a ajuns ca variante lingvistice ale lucrării *Politica externă a României,* elaborată de Nicolae Titulescu, să se afle (încă din timpul vieții sau după moartea sa?) în mai multe mâini.

Dacă varianta în limba franceză ar fi fost încredințată de însuși Nicolae Titulescu lui George Anastasiu – potrivit mărturiilor credibile, dar nu irefutabile ale acestuia din urmă –, variantele în limba engleză au intrat în mâinile lui Marys Nenișor pe căi necunoscute, lăsând loc doar supozițiilor pe care le-am formulat deja în pagini anterioare. Îndrăznesc să presupun – întrucâtva neconcordant cu afirmațiile făcute de mine anterior în legătură cu această situație ciudată – că însuși Nicolae Titulescu i-a încredințat lui Marys Nenișor, spre păstrare temporară, unele documente, pe care spera să le recupereze și să le folosească într-o perioadă prielnică. Fie că este vorba de diplomați (Savel Rădulescu, George Anastasiu, Nicolae Raicoviceanu) sau de rudenii (Marys Nenișor), Nicolae Titulescu a dispersat în mod deliberat documentele pentru a le apăra atât de indiscreție, cât și (mai ales) de distrugere fizică.

O a doua întrebare ar fi cum se face că soția lui Nicolae Titulescu, Catherine, nu a remarcat absența acestei lucrări, de ce nu s-a mobilizat în mod special pentru identificarea și recuperarea ei, fiind vorba de una din cele mai prețioase piese din arhivele sale? Catherine Titulescu a murit la 2 decembrie 1970. George Anastasiu și Marys Nenișor, din rațiuni convergente/divergente, nu au informat-o pe Catherine despre faptul că aveau în posesie această lucrare. Fondul de documente „încredințat" (vândut?!) în 1974 Arhivelor Hoover nu cuprinde „cartea secretă" în nicio versiune. Afirmația că „încredințarea" (vânzarea) documentelor Nicolae Titulescu către Hoover Archives s-a făcut cu aprobarea lui Catherine Titulescu nu se susține strict formal, ci poate doar în sensul că, în principiu, atunci când, anterior, s-a discutat chestiunea, Catherine ar fi fost de acord ca documentele să fie „date" la Hoover Archives. „Circulația" documentelor Titulescu – așa cum am evocat–o în paginile anterioare – ne face să credem că ce a rămas și după moartea Catherinei Titulescu a fost vândut de Marie Yvonne și Gheorghe Antoniade.[184] (Am cerut conducerii de la Hoover Archives să ni se precizeze cine au fost vânzătorii documentelor, dar mi s-a refuzat un

răspuns concret). În inventarul Fondului Titulescu de la Hoover Archives nu a figurat și nu figurează nici acum versiuni de vreun fel ale „cărții secrete" a lui Nicolae Titulescu. Cred că atunci când a consultat lucrarea *Politica externă a României* – la care se referă în *Titulescu și Europa* – Jacques de Launay a făcut-o în Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe de la București, niciun amănunt nelăsându-ne să credem că știa despre exemplarele în franceză și engleză aflate la George Anastasiu și Marys Nenișor.

Faptul că George Anastasiu respinge afirmația potrivit căreia Catherine Titulescu i-a „împrumutat" niște documente aparținând lui Nicolae Titulescu, nu trimite în mod automat la o precizare sau la un reproș al soției fostului ministru al Afacerilor Străine, ci poate fi o reacție față de afirmații făcute în cercul Catherinei Titulescu, în rândurile emigrației românești, oameni politici și diplomați.

Datele pe care le oferă George Anastasiu atestă că pe lângă locurile de depozitare de la Londra și Lisabona a mai existat un loc de depozitare în Elveția.

George Anastasiu a constituit un fond Nicolae Titulescu încă din anul 1935, fond alimentat în primul rând de trimiterile periodice de documente de către însuși Nicolae Titulescu, iar după moartea acestuia de către Catherine Titulescu și Ion Burcă.

Deosebit de importantă ni se pare precizarea privind documentele Nicolae Titulescu depozitate la Londra.

Faptul că, în 1935, George Anastasiu a discutat cu Nicolae Titulescu golirea seifului de la Londra, iar în 1953 Catherine Titulescu a intrat în posesia documentelor Titulescu aflate la Harrods Safe Deposit motivează puternic supoziția privind existența a două depozite și la Londra.

Pe baza informațiilor de care dispunem, nu se pot avansa decât ipoteze în legătură cu „dinamica" acestui prim-fond (când au avut loc primele scoateri din fond, dacă au mai fost depuse documente în fond după anul 1935, când a fost închis acest fond).

În ce mă privește, afirm – pe bază deductivă – că un nou fond de arhivă Nicolae Titulescu la Londra – după cel „golit", lichidat fie în a doua jumătate a anului 1935, fie în prima jumătate a ajunului 1936 așa cum ne

lasă să credem George Anastasiu – ar fi putut fi constituit fie în anul 1937, fie în anul 1939.

Probabil că documentele din fondul Londra, expediate lui George Anastasiu, provin din cele ridicate de Catherine Titulescu (mai mult ca sigur printr-un împuternicit) în iunie 1953.

Avem motive întemeiate să credem că soția lui Nicolae Titulescu i-a trimis lui George Anastasiu doar o parte din aceste documente.[185] Altfel nu se explică cum se mai găseau, în 1967, documente Nicolae Titulescu în custodia lui Ion Burcă (încredințate neîndoielnic de Catherine Titulescu), cum de se mai găsesc documente Titulescu în arhiva George Antoniade (încredințate, de asemenea, de către doamna Catherine Titulescu, date fiind relațiile sale de rudenie cu soția lui George Antoniade).

Dacă cele 187 caiete personale ale lui Nicolae Titulescu i-au fost trimise lui George Anastasiu, atunci cade afirmația lui Jacques de Launay că el este acela care a convins-o pe Catherine Titulescu să încredințeze aceste caiete la Stanford, pentru Hoover Archives.

Nu spun că o asemenea eventualitate ar fi exclusă. În mod firesc nu-mi pot totuși reprima întrebarea: a avut Jacques de Launay o asemenea oportunitate – adică a discutat cu Catherine Titulescu – și dacă a avut-o într-adevăr a făcut demersul pentru încredințarea (vânzarea) lor la Hoover Archives?! Personal cred că Jacques de Launay și-a revendicat un rol și un merit pe care nu le-a avut. Dacă ar fi fost în situația de a face un demers în legătură cu documentele Nicolae Titulescu, Jacques de Launay – vizitator destul de frecvent al Bucureștilor în anii '60 și '70, ale căror autorități căuta să le capaciteze – l-ar fi putut face pe lângă instituțiile de profil din România, fructificând o stare de oarecare disponibilitate (dincolo de orice rezerve) din partea Catherinei Titulescu și a altor rude la data comemorării, în 1966, a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu.

N-ar fi corect dacă, evocând atâtea și atâtea eventualități, n-aș spune că nu este exclus ca Jacques de Launay să fi acționat pentru ca aceste documente, aflate în mâinile Catherinei Titulescu (dar circulând și pe la alții), să intre în posesia arhivelor române, dar că intenția sa n-a întâlnit receptivitatea soției marelui dispărut, înconjurată de foști colaboratori ai lui Nicolae Titulescu, situați pe poziții anticomuniste ireconciliabile. În fine,

nu putem exclude ca Jacques de Launay să fi mediat transmiterea respectivelor documente Nicolae Titulescu către Hoover Archives (soluție avantajoasă material), realizând, în același timp, un număr de copii după unele dintre documentele din acest lot, pe care le-a oferit, de astă dată gratuit, Bucureștilor, scontând pe disponibilități și avantaje pe termen scurt și pe termen lung, pe care diferite organisme și persoane din România i le-au manifestat și i le-au acordat printr-un regim privilegiat de consultare a arhivelor și de editare a lucrărilor acestuia.

Textul scrisorii lui George Anastasiu, pe care l-am citat mai sus integral, este absolut clar: o parte a documentelor Nicolae Titulescu a fost încredințată Arhivelor Hoover (de ce acestora și nu altora – europene în primul rând – rămâne un mister), o altă parte a rămas în proprietatea sa.

Informații ulterioare[186], primite de la G. Monney Câmpeanu, la mijlocul și în cea de-a doua partea a anilor '90, mi-au confirmat bănuielile.

În posesia lui George Anastasiu – recte a lui G. Monney Câmpeanu – se mai aflau la acea dată 12 caiete personale Nicolae Titulescu, acoperind perioada mai 1923–iulie 1927, însumând cca. 500 pagini; numeroase pagini originale (acestea se desprindeau pentru a fi cifrate; în caiete rămânea copia textului original, obținută prin folosirea hârtiei carbon) din cele 187 caiete personale încredințate la Hoover Archives (greu accesibile, mulți ani, inclusiv pentru cercetătorii români, mai ales după moartea lui George Duca, custode al acestui fond) și note personale, telegrame, conferințe, note de convorbiri, însumând peste 1.000 de pagini. În același fond, existau, de asemenea, peste 400 de scrisori de la diverse personalități românești și străine adresate lui Nicolae Titulescu în perioada 1921–1931, însumând și ele câteva sute de pagini.[187]

Am cerut consultarea

În mod firesc, neînregistrând în acel moment o modificare a atitudinii domnului Gilbert Monney Câmpeanu, privind schimbarea regimului fondului de documente Titulescu – aflat în proprietatea acestuia, prin donația lui George Anastasiu – am încercat obținerea accesului la consultarea acestora:

„Dlui dr. G. Monney Câmpeanu
Lausanne 1012
39, Av. de Béthusy

București, 15 ianuarie 1998

Stimate dle dr. G. Monney Câmpeanu,

Doresc, în primul rând, să vă reînnoiesc urările de bine pentru Noul An. Fie ca Dumnezeu să vă dea sănătate, putere de muncă, bunăstare sufletească, noi și frumoase împliniri profesionale.

Am plăcerea să vă trimit prin poștă, separat, volumul Constantin Vișoianu, *Misiunile mele,* editat la sfârșitul anului 1997 sub auspiciile Ministerului Afacerilor Externe, de către Editura Enciclopedică. Este o primă încercare, pe care am coordonat-o împreună cu directorul Direcției Arhivă și Documente Diplomatice din M.A.E., de a restitui cercetătorilor români și marelui public documente revelatorii privind personalitatea și opera remarcabilului profesionist și veritabilului patriot care a fost Constantin Vișoianu. Desigur, ca și în cazul altor oameni politici și diplomați români, este doar un început, arhiva lăsată de Constantin Vișoianu în diverse părți ale lumii oferind substanța pentru noi volume.

Așa cum am discutat în vara anului 1997, aș dori ca în cursul anului 1998 să fac un nou pas pe calea documentării pentru un volum Nicolae

Titulescu, care să se adauge celor pe care Fundația Europeană Titulescu le-a publicat în anii 1994–1997.

Noul ministru de Externe, dl prof. univ. dr. Andrei Pleșu, instalat în prima decadă a lunii ianuarie a acestui an[188], mi-a reconfirmat calitatea de coordonator național al editării operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Discuția cu dv. și materialele pe care mi le-ați arătat în vara anului 1997, dar, mai ales, materialele pe care mi le-ați evocat și semnalat, mi-au trezit un deosebit interes.

Aș dori ca, în cazul în care vă mențineți acordul, să procedez la studierea lor, în cursul unei călătorii la Lausanne în primăvara acestui an.

Pentru a putea adresa nota de propuneri corespunzătoare ministrului de Externe, care este de drept și președintele Fundației Europene Titulescu, ce ar gira și sponsoriza deplasarea mea în Elveția, îmi sunt necesare răspunsuri exprese la următoarele chestiuni:

– Dacă sunteți de acord să cercetez în arhiva dv. (o perioadă de două-trei săptămâni);

– Dacă sunteți de acord să fac copii după materialele studiate.

Pentru devizul cheltuielilor aferente deplasării, mi-ar fi utile informații privind costul hotelului (un hotel de condiție medie), dacă aș putea obține un discount în cazul unei șederi pe o perioadă de două-trei săptămâni, dacă aș putea servi masa într-o formulă mai avantajoasă la clinica unde lucrați și, în fine, prețurile pentru copii xerox și copii foto la format A4.

Îmi cer scuze că vă sâcâi cu asemenea chestiuni «mărunte», dar fondurile de care dispune Fundația Europeană Titulescu sunt extrem de mici și perspectivele de a dispune de sume mai mari nu sunt deloc încurajatoare, așa că trebuie să prezint un deviz de cheltuieli cât mai restrâns.

V-aș fi îndatorat dacă mi-ați răspunde cât mai curând posibil pentru a putea include această călătorie într-un program de lucru foarte încărcat, în planurile mele pentru prima jumătate a acestui an înscriindu-se și definitivarea lucrării *Proscrisul,* dedicată exilului lui Nicolae Titulescu, pentru care am un angajament ferm (deocamdată pentru o versiune în limba română) cu o casă editorială din București.

Întrucât nu mai lucrez la Editura Enciclopedică, asumându-mi alte responsabilități, vă rog să-mi adresați faxul dv. pe adresa:

PROFOX
Dlui prof. dr. George G. Potra, director PR
Fax: 212.36.00.

Cu speranța că ne vom întâlni cu aceleași bune sentimente împărtășite în primăvara și vara anului 1997, cu aceeași dorință de a contribui, fiecare după puterile noastre, la restituirea operei ilustrului nostru înaintaș, a marelui român și a marelui european care a fost Nicolae Titulescu, vă rog să primiți, stimate domnule doctor, expresia sentimentelor mele de aleasă prețuire.

prof. dr. George G. Potra"[189]

În consecință, odată obținut acest acord de consultare a fondului Titulescu din partea lui Gilbert Monney Câmpeanu, am făcut eforturi pentru obținerea unui suport material-financiar pentru o călătorie de studii de circa 3 săptămâni.

Mai întâi, m-am adresat Ministerului Afacerilor Externe al României:

„Stimate domnule consilier al ministrului,

Punerea în aplicare a programului adoptat în 1992 de către conducerea Ministerului Afacerilor Externe și a Fundației Europene Titulescu privind tipărirea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, într-un număr de 16 volume, acoperind anii 1913–1941, presupune – dincolo de tot ceea ce s-a făcut pozitiv până acum – continuarea eforturilor pentru identificarea și aducerea în țară a noi documente privitoare la viața și activitatea lui Nicolae Titulescu, politica externă a României din perioada interbelică.

În mod cert, la ora actuală, asemenea documente se mai află în colecții și arhive publice și private din Elveția, Spania, Portugalia și Marea Britanie.

Printr-un fericit concurs de împrejurări, am primit informații că un asemenea bogat fond de arhivă se află la Lausanne, în Elveția.

Din datele pe care le dețin, reies următoarele:

– Încă din anii 1934–1935, Nicolae Titulescu a încredințat diplomatului român George Anastasiu documente privind activitatea sa și politica externă a României, în ideea constituirii unui fond care să-l ajute să-și scrie memoriile.

– În posesia diplomatului român au intrat astfel – în timpul vieții lui Nicolae Titulescu – telegrame cifrate, circulare, memorii, memorandumuri, referate, memorii, rapoarte, interviuri, studii pe problemă, conferințe, documentare diverse, notițe zilnice.

– După decesul lui Nicolae Titulescu, în 1941, George Anastasiu a primit alte asemenea documente (făcând apel la colegii care au ales calea exilului, la rudele lui Nicolae Titulescu, în primul rând la soția acestuia, Catherine Titulescu, care i-a încredințat o parte din documentele recuperate de la Harrods din Londra și din cele recuperate de la Ambasada Marii Britanii din Lisabona).

– O parte însemnată din fondul astfel constituit a fost dată – din rațiuni incerte – și în condiții neclare – vânzare? donație? – la Hoover Institution Archives (Stanford University, Palo Alto, California, SUA).

– La moartea sa, George Anastasiu a încredințat documentele ce i-au rămas (originale sau copii) doctorului G. Monney Câmpeanu, un apropiat, care prin origine, statură intelectuală și probitate morală i-a cucerit încrederea.

– Din datele preliminare oferite de către acesta din urmă, respectiva arhivă aflată în propria custodie cuprinde, printre altele, copii ale celor 187 caiete, a câte 50 pagini fiecare, cu însemnări personale ale lui Nicolae Titulescu, acoperind anii 1923–1931 (impropriu numit „jurnalul lui Nicolae Titulescu", aflat la Hoover Institution Archives) și alte 12 caiete, în original, acoperind anii 1923–1927, totalizând 500 pagini, care nu au fost încredințate nici în copie, nici în original sus-amintitei instituții americane, ca și alte documente (în original sau în copie), o importantă corespondență cu personalități străine (Winston Churchill, Raymond Poincaré, Aristide Briand, Jan Massaryk, James Ramsay McDonald, Benito Mussolini, André Tardieu, Sir Joseph Austen Chamberlain, Edvard Beneš, James Billings Kellogg, Gustav Stresemann, Dino Grandi, Wickham Steed) și românești (Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, Take Ionescu, I.G. Duca, Regina Maria, Martha Bibescu, Ion Antonescu etc.).

Studierea acestui fond – care, după datele preliminare de care dispunem, ne-ar oferi mărturii prețioase și inedite privind pe Nicolae Titulescu – este de natură să asigure completarea bazei documentare existente în arhivele românești.

Confruntarea datelor preliminare oferite de către doctorul G. Monney Câmpeanu cu inventarele arhivelor noastre conduce la concluzia că respectivul fond de arhivă cuprinde numeroase și prețioase mărturii inedite, inexistente în România și inaccesibile în alt fel.

Fac precizarea că documentele privind pe Nicolae Titulescu, cu precădere cele 187 caiete ale «jurnalului», dar nu numai, aflate la Hoover Institution Archives, reprezintă un fond închis până în anul 2011. Decesul lui George I. Duca[190], custodele acestui fond, a eliminat și cele mai mici posibilități de

acces, posibilităţi pe care le-au sondat în timp, cu rezultate puţin semnificative, alţi câţiva colegi români.

Stimate domnule consilier al ministrului,

În cadrul unor discuţii particulare şi în corespondenţa avută cu Domnia Sa, doctorul G. Monney Câmpeanu (care a încredinţat, de altfel, Fundaţiei Europene Titulescu versiunea originală, în limba franceză, a lucrării lui Nicolae Titulescu *Politica externă a României*) şi-a exprimat acordul pentru a studia aceste documente şi a face copii după acele piese care reprezintă interes pentru noi (rog a se vedea anexele).

Menţionez că în discuţiile avute cu Domnia Sa, încercările mele persuasive de a-l determina să încredinţeze întregul fond arhivistic aflat în păstrarea sa – deţinătorul recunoscând franc că nu are capacitatea de a-l ordona şi de a-l exploata arhivistic şi ştiinţific – s-au lovit de un refuz categoric şi obstinat, doctorul G. Monney Câmpeanu considerând că Fundaţia Europeană Titulescu nu-şi îndeplineşte raţiunile de a fi, după părerea sa printre acestea trebuind să se regăsească constituirea unui fond arhivistic documentar bine individualizat, legat de Nicolae Titulescu, structuri de cercetare şi valorificare proprie, prin articole, studii şi lucrări, un muzeu (sau cel puţin o expoziţie) cu piese autentice şi reprezentative pentru viaţa şi activitatea fostului ministru de Externe.

Stimate domnule consilier al ministrului,

În 1992, conducerea Ministerului Afacerilor Externe şi a Fundaţiei Europene Titulescu mi-au încredinţat coordonarea eforturilor şi demersurilor intelectuale legate de editarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Îndrăznesc să cred că activitatea ştiinţifică personală consacrată în timp vieţii şi activităţii lui Nicolae Titulescu (concretizată în aproape o sută de articole, studii, comunicări pe problemă, ca şi într-un număr de opt cărţi – culegeri de documente, antologii, exegeze, la care am avut o contribuţie esenţială, fie ca factor inspirator şi coordonator, fie ca contributor propriu-zis) justifică această onoare, precum şi încrederea pentru îndeplinirea unui nou demers de utilitate ştiinţifică şi practică indiscutabilă.

Informaţiile şi considerentele de mai sus mă determină să vă supun atenţiei – spre studiu şi decizie – propunerea de a efectua, în lunile martie–aprilie, o călătorie de studii de 21 de zile, la Lausanne, al cărei scop ar fi cercetarea arhivei Nicolae Titulescu mai sus-menţionată, identificarea pieselor de rezistenţă care lipsesc din arhivele româneşti şi asigurarea copierii lor. Aducerea la îndeplinire a acestei misiuni presupune suportarea unor cheltuieli pentru cazare, diurnă şi transport cu avionul şi trenul pe direcţia Bucureşti–Zürich–Lausanne şi retur. Apare, de asemenea, necesară alocarea unei sume pentru copierea a circa o mie de pagini din documentele respectivei arhive.

Aducerea acestor documente în ţară ar întregi în mod semnificativ fondurile Arhivei Ministerului Afacerilor Externe, în general, şi ale fondului Nicolae Titulescu, în particular, şi ar asigura lărgirea bazei documentare pentru proiectul de tipărire a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, proiect în curs de derulare. Menţionez că această acţiune este prevăzută în mod expres în Hotărârea Guvernului nr. 563/1991 (art. 8, par. 2).

Conducerea Direcţiei Arhivă şi Documente Diplomatice, cu care am discutat în amănunt obiectivele şi perspectivele acestei deplasări, împărtăşeşte opinia că sunt întrunite premisele unei acţiuni fructuoase.

În cazul în care această deplasare va fi aprobată, este de la sine înţeles – fructificând relaţiile excelente pe care le am cu dr. G. Monney Câmpeanu – voi face în continuare eforturi pentru a schimba opinia sa actuală, în sensul de a-l determina să încredinţeze statului român documentele pe care le are în păstrare.

Încredinţat că informaţiile pe care vi le aduc la cunoştinţă şi propunerile pe care vi le supun atenţiei vor întâlni interesul şi solicitudinea dv., a omului de cultură care a fost asociat el însuşi unor importante demersuri publicistice consacrate lui Nicolae Titulescu la aniversarea centenarului naşterii sale, vă rog să primiţi, stimate domnule consilier al ministrului, expresia sentimentelor mele de preţuire şi respect.

George G. Potra

Domnului
Şerban Stati
Consilier al ministrului
Consilier coordonator"[191]

O solicitare fără răspuns

Neavând speranța că Ministerul Afacerilor Externe va răspunde pozitiv acestei solicitări – cu atât mai mult cu cât nu era vorba de o inițiativă internă a acestei instituții, cu atât mai mult cu cât nu făceam parte din structurile sale – am adresat cvasiconcomitent o solicitare asemănătoare domnului Dimitrie Sturdza, care subscrisese unor acțiuni de interes public, mecenatul său fiind determinant pentru declanșarea și finalizarea lor.[192]

„Excelență,

În 1992, conducerea Ministerului Afacerilor Externe și a Fundației Europene Titulescu mi-a încredințat coordonarea eforturilor și demersurilor intelectuale legate de editarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Îndrăznesc să cred că activitatea științifică personală consacrată în timp vieții și activității lui Nicolae Titulescu (concretizată în peste o sută de articole, studii, comunicări pe problemă, ca și într-un număr de opt cărți – culegeri de documente, antologii, exegeze, la care am avut o contribuție substanțială, fie ca factor inspirator și coordonator, fie ca contributor propriu-zis) justifică această onoare, precum și încrederea pentru îndeplinirea unui nou demers de utilitate științifică și practică indiscutabilă, pe care îl am în vedere pentru viitor.

În străinătate se află încă documente esențiale pentru cunoașterea vieții și activității lui Nicolae Titulescu.

Aducerea acestora în țară ar întregi în mod semnificativ fondurile Arhivei Ministerului Afacerilor Externe (în mod special pentru proiectul de tipărire a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, proiect în curs de derulare).

Un asemenea fond se află la Lausanne, în posesia doctorului Gilbert Monney Câmpeanu, lăsat prin testament acestuia de către diplomatul român George Anastasiu[193], căruia, încă din 1935, Nicolae Titulescu îi încredințase sarcina de a strânge toate înscrisurile esențiale privind viața și activitatea sa cu scopul scrierii unor viitoare memorii. Sunt documente esențiale, originale (telegrame, memorandumuri, rapoarte, memorii) și copii (de pe cele 187 de caiete, a câte 50 de pagini fiecare, cu însemnări personale ale lui Nicolae Titulescu, acoperind anii 1923–1931 – impropriu numite «Jurnalul lui Nicolae Titulescu» – aflat la Hoover Institution Archives, libere pentru cercetare doar în anul 2020)[194], care ar permite completarea informației de care dispunem în țară și rescrierea unor pagini legate de viața ilustrului dispărut.

Doctorul Gilbert Monney Câmpeanu și-a exprimat acordul oral și scris de a studia această arhivă și de a face copii xerox după unele materiale, nefiind dispus, cel puțin în prezent, din considerente pe care nu le înțeleg, dar pe care trebuie să le accept, să le încredințeze arhivelor românești (recte Fundației Europene Titulescu).

V-am supus atenției toate aceste informații, gândind că dorința și nevoia de a întreprinde acest demers s-ar putea întâlni cu bunăvoința și generozitatea dv. recunoscute, cu interesul dv. pentru toate cauzele autentic românești, pe care dv. și familia dv. le-ați servit și le serviți cu neostenită consecvență.

Îndrăznesc să vă solicit sprijinul pentru realizarea acestei misiuni, a cărei complexitate presupune o ședere de circa două–trei săptămâni.

Ministerul Afacerilor Externe și Fundația Europeană Titulescu nefiind în măsură să-mi asigure o asemenea călătorie de studii, dar pe care o susțin din punct de vedere intelectual și moral, v-aș ruga să analizați posibilitatea de a-mi asigura concursul pentru realizarea acestei deplasări (transport cu avionul și cu trenul pe direcția București–Zürich–Lausanne și retur, hotel și diurnă).

Nu aș vrea să închei înainte de a vă exprima întreaga mea gratitudine și a colaboratorilor mei pentru premiul «Ion Ghica» pe care dv. și doamna ni l-ați acordat, prin intermediul Fundației Magazin Istoric, pentru lucrarea: Constantin Vișoianu, *Misiunile mele,* apărută la Editura Enciclopedică la sfârșitul anului 1997.

Vă rog să primiți, Excelență, expresia sentimentelor mele de deosebită stimă.

prof. George G. Potra“[195]

După numeroase insistențe personale, pe care le-am întreprins succesiv pe lângă oficialități românești și personalități românești din diasporă, Ministerul Afacerilor Externe al României a făcut diligențe pentru a intra în posesia documentelor prezervate de George Antoniade și de Gilbert Monney Câmpeanu.

La 29 octombrie 1999, în urma unei discuții pe care am purtat-o cu Mihai-Răzvan Ungureanu, secretar de Stat la Ministerul Afacerilor Externe – în prezența prof. dr. Dumitru Preda, directorul Direcției Arhiva Diplomatică, și a prof. univ. dr. Ion Calafeteanu, consilier la aceeași Direcție –, demnitarul român a adresat, prin intermediul ambasadorului României la Berna, următoarea scrisoare:

„Stimate domnule G. Monney Câmpeanu,

Sunt bucuros să vă adresez aceste rânduri, deși nu am avut plăcerea să vă întâlnesc personal cu ocazia vizitelor dvs. în România. Domnul profesor George G. Potra, colaboratorul nostru și al «Fundației Europene Titulescu», ne-a împărtășit preocupările dvs. constante pentru prezervarea memoriei lui Nicolae Titulescu, demersurile pe care le-ați făcut în timp pe lângă diverse autorități și personalități române pentru aducerea în țară a rămășițelor pământești ale Catherinei Titulescu și așezarea lor la Brașov, alături de acelea ale ilustrului ei soț.

În vara aceasta am reușit să îndeplinim această dorință testamentară, cu concursul familiei Antoniade – în primul rând al doamnei Marie-Yvonne Antoniade, dar și al domnului George Antoniade – al cărei sprijin a fost și rămâne de neprețuit.

Așa după cum știți, «Fundația Europeană Titulescu», creată în 1991, și-a propus ca principale obiective readucerea lui Nicoale Titulescu la Brașov și tipărirea integrală a operei politico-diplomatice a marelui om de stat și diplomat român.

De natura evidenței, o asemenea întreprindere de anvergură și de durată – începută și concretizată, până în prezent, în tipărirea câtorva volume, editate conform tuturor rigorilor științifice, apărute la prestigioasa Editură Enciclopedică din București, volume pe care amintita casă editorială a avut plăcerea să vi le ofere – presupune mai întâi de toate strângerea laolaltă a tuturor înscrisurilor provenind de la sau în legătură cu Nicolae Titulescu.

Ele ne vor permite nu doar reconstituirea biografiei intelectuale și politice a fostului ministru al Afacerilor Străine, ci și restituirea, pentru generațiile de azi și de mâine, a politicii externe a României interbelice, așa cum a fost ea gândită și transpusă în practică sub bagheta acestui român considerat, pe drept, «ministru al Europei».

Restituind aceste documente originale cercurilor științifice, istoricilor, juriștilor, diplomaților, dar și marelui public, vom arunca lumina adevărului asupra a tot ce a fost, înlăturând falsurile și interpretările schiloade sau tendențioase pe care o istoriografie nu de puține ori aservită le-a proferat în timp.

Ați făcut, în ceea ce vă privește, stimate domnule doctor, în urmă cu câțiva ani, un gest care vă onorează în cel mai înalt grad și care s-a bucurat și se bucură de deosebita noastră prețuire, atunci când ne-ați încredințat manuscrisul francez al lucrării *Politica externă a României (1937)*.

Știm de la domnul George G. Potra că sunteți în posesia unui număr semnificativ de documente privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu, pe care regretatul diplomat român George Anastasiu – de care v-a legat o strânsă prietenie – vi le-a încredințat înainte de moarte spre păstrare.

Sperăm ca disponibilitatea pe care ați manifestat-o în trecut să se extindă în viitor, astfel ca aceste înscrisuri să-și găsească locul firesc, cu finalitatea enunțată mai sus, în Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al României. Ne-ar bucura dacă, înregistrând cu obiectivitate evoluțiile democratice din România, preocupările «Fundației Europene Titulescu» și ale cercurilor științifice românești, care continuă să vadă în Nicolae Titulescu un reper intelectual și moral de mare altitudine, ați încredința Arhivelor Diplomatice ale MAE aceste documente. Desigur, preluarea acestora s-ar face cu toate rigorile științifice și legale cuvenite, astfel ca donația dvs. să-și găsească recunoașterea prin locul aparte pe care fondul respectiv l-ar avea în cadrul Arhivei Diplomatice a MAE. Pentru stabilirea detaliilor, domnul George G. Potra s-ar putea deplasa la Lausanne într-o perioadă convenabilă dvs.

În acest cadru de preocupări, suntem bucuroși să vă informăm că familia Antoniade a hotărât – printr-un gest de aleasă frumusețe morală și atitudine românească – să încredințeze Arhivelor Diplomatice ale MAE – după cum puteți constata din copia scrisorii pe care ne-a trimis-o și pe care o anexez

prezentei – tot ceea ce a rămas ca înscrisuri și obiecte personale de pe urma marelui diplomat Nicolae Titulescu, aflate în păstrarea ei.

Dacă voi adăuga faptul că recent Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al României au intrat în posesia unui important și consistent set de documente aparținând lui Nicolae Titulescu, încredințate nouă doar cu puțin timp în urmă de MAE francez, într-un gest colegial de înțelegere a scopurilor nobile pe care le urmărim, veți avea întreaga măsură a dorinței și preocupărilor noastre de a aduce acasă tot ce ne-a lăsat acesta ca experiență diplomatică și moștenire intelectuală.

Aș fi bucuros, și sper ca mesajul meu să întâlnească receptivitatea dvs., ca în anul 2000 să putem, în prezența dvs., în cadrul unei ceremonii speciale, să salutăm aducerea acestor documente în țară, intrarea lor în Arhivele Diplomatice ale Ministerului nostru de Externe și constituirea fondului *«Donația Dr. G. Monney Câmpeanu»*.

Cu alese sentimente de prețuire, al dvs." [196]

Un chip de fată *pentru documente*

Pe parcursul anilor, după acel prim gest semnificativ, prin care dr. Gilbert Monney Câmpeanu a pus la dispoziția Fundației Europene Titulescu versiunea în limba franceză a lucrării *Politica externă a României (1937)*, discuțiile noastre despre destinul documentelor Titulescu pe care le avea în posesie s-au aprofundat, de o parte și de alta exprimându-se puncte de vedere suplimentare, sporind neîndoielnic încrederea părților.

Cu fiecare scrisoare în plus, cu fiecare întâlnire cu Domnia Sa, la București sau în străinătate, am făcut noi pași înainte.

În 2002, dr. Gilbert Monney Câmpeanu mi-a comunicat acordul de principiu privind donarea documentelor Titulescu către Fundația Europeană Titulescu, fără nicio obligație financiară; în același timp, cu tact, dar categoric, dr. Gilbert Monney Câmpeanu mi-a adresat rugămintea de a i se oferi în contrapartidă o replică a unui bust aflat în Colecțiile Muzeului de Artă ale României, reprezentând pe mama sa.

În consecință, am făcut diligențele de rigoare, adresând secretarului general al guvernului următorul memoriu:

„Fundația Europeană Titulescu

Stimate domnule ministru,

După cum vă este cunoscut, dl Gilbert Monney Câmpeanu, cetățean elvețian, este posesorul unei arhive Titulescu, moștenită de la diplomatul român George Anastasiu, fost secretar personal al lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, cuprinzând piese originale, de interes major pentru cunoașterea și scrierea istoriei diplomatice interbelice a țării și a biografiei marelui dispărut.

În discuții purtate la Geneva și la București cu primul-ministru și cu secretarul general al guvernului, D-Sa și-a exprimat disponibilitatea de a le pune la dispoziția *Fundației Europene Titulescu*, adresând deopotrivă rugămintea de a i se asigura, de către partea română, o replică a bustului

Chip de fată (reprezentând pe mama sa) realizat de sculptorița Militza Pătrașcu, aflat în Colecțiile Muzeului Național de Artă al României.

Rugămintea interlocutorului a fost întâmpinată cu receptivitate, acesta primind asigurări că va fi onorată.

În consecință, Ministerul Culturii și Cultelor a asigurat obținerea tuturor avizelor necesare legale care să facă posibilă o asemenea lucrare.

În prezent, ne aflăm în situația de a alege între trei oferte, anexate actualului memoriu, avansate de trei posibili executanți.

Personal, propun aprobarea ofertei avansate de sculptorul Nicolae Doru Drăgușin, la cel mai scăzut preț, în care se regăsesc doar costuri materiale, manopera fiind gratuită.

În acest caz, rog să aprobați lansarea de îndată a lucrării și onorarea sculptorului Nicolae Doru Drăgușin cu suma de 11 milioane lei la predarea ei.

Lucrarea poate fi definitivată în curs de 7 până la 10 zile și poate fi înmânată dlui Gilbert Monney Câmpeanu în condițiile transmiterii de către acesta a documentelor promise, la sfârșitul lunii iulie–începutul lunii august anul curent.

Primiți, vă rog, stimate domnule ministru, expresia sentimentelor mele de aleasă stimă.

Al dumneavoastră

George G. Potra
Director executiv

18 iulie 2002

Domnului Șerban Mihăilescu
Ministru pentru Coordonarea Secretariatului General al Guvernului României"[197]

La mai puțin de o lună, Guvernul României a adoptat în consecință:

HOTĂRÂRE
pentru aprobarea unor măsuri referitoare la finanțarea din fondurile pentru promovarea imaginii externe a României a unor acțiuni și proiecte

În temeiul prevederilor art. 107 din Constituția României și ale art. III alin. (11) lit. K) și alin. (11[1]) din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 163/2001 privind reglementarea unor măsuri financiare, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 364/2002,

având în vedere prevederile art. III alin. (11) lit. i) din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 163/2001, precum și Hotărârea Consiliului interministerial pentru imagine externă nr. 31 din 12 august 2002, pentru abrogarea Hotărârii Consiliului interministeral pentru imagine externă nr. 13 din 29 aprilie 2002 privind aprobarea Proiectului „Realizarea unui program de cercetare – Europolis 2002 – asupra contextului aderării României la structurile europene",

Guvernul României adoptă prezenta hotărâre.

Art. 1 (1) Se aprobă finanțarea Proiectului „Arhiva Nicolae Titulescu", propus de Fundația Europeană „Titulescu".

(2) Finanțarea acțiunii prevăzute la alin. (1) se asigură prin suplimentarea bugetului Ministerului Culturii și Cultelor cu suma de 11 milioane lei și diminuarea corespunzătoare a bugetului Secretariatului General al Guvernului, de la capitolul 72.01 „Alte acțiuni", subcapitolul 13 „Programe de informare și prezentare a imaginii României", titlul „Transferuri".

(3) Cu suma prevăzută la alin. (2) Ministerul Culturii și Cultelor va realiza o copie a bustului *Chip de fată* de Militza Pătrașcu, care va fi donată domnului Gilbert Monney Câmpeanu, deținătorul arhivei originale „Nicolae Titulescu".[198]

Imediat ce am citit Hotărârea Guvernului din 16 august 2002, publicată în „Monitorul Oficial" la 27 august 2002, am început să număr mintal zilele care se vor scurge până la materializarea deciziei, de care legam, atât eu, cât și colegii mei de la Fundația Europeană Titulescu, dorința de a beneficia cât mai repede de lectura documentelor aflate în discuție.

Zilele treceau fără niciun rezultat. Parcă totul încremenise.

Am ajuns din nou la conducerea Muzeului Național de Artă al României, unde fusesem cu mai puțin de două luni în urmă, împreună cu dr. Gilbert Monney Câmpeanu.

Am întâlnit aceeași răceală ca și la întâlnirea precedentă, deși acum exista o Hotărâre de Guvern care reglementa chestiunea.

N-am înțeles nici atunci, nici mai târziu, de ce directoarea Muzeului Național de Artă al României, doamna Roxana Theodorescu, a ținut să mă confrunte cu un discurs doctoral și emfatic despre rolul și locul muzeului în societate, despre valoarea pieselor aflate în acest patrimoniu, despre reglementări asiguratorii și riscuri multiple, despre dezavantajele trimiterii temporare a unor piese, oricare ar fi ele (tablouri, sculpturi ș.a.), spre alte spații expoziționale, ajungând, în cele din urmă, să-mi afirme absurd că operațiunea de a produce o replică după statueta lui Militza Pătrașcu riscă să aducă prejudicii integrității piesei originale.

N-am să consum steril timpul cititorului, evocând tot ce s-a înșirat în acel monolog trist.

Cred și astăzi că dacă aș fi insistat asupra Hotărârii de Guvern adoptate, pe care directoarea Muzeului Național de Artă al României o avea în fața ochilor, dacă aș fi îndrăznit să aduc argumente proprii ținând de experiența familială în acest domeniu (tatăl meu a fost director al Muzeului Camerei de Comerț a României în cea de a doua jumătate a anilor '30 ai secolului trecut), aș fi riscat amânarea unei reacții pozitive (căci un refuz categoric și definitiv ar fi fost exclus).

Mi-am reprimat tentația unei reacții acide sau măcar a unor comentarii malițioase; am ales formula de a asculta în tăcere discursul respectivei doamne și am câștigat.

Cu prietenul meu, sculptorul Nicolae Doru Drăgușin, lucrurile au mers exemplar.

Am recâștigat timpul pierdut.

La 26 octombrie 2002 m-am aflat la Otopeni, pe Aeroportul Henri Coandă, gata să plec spre Elveția.

Fără voia mea introduc aici o pagină de umor negru.

Un vameș de la Otopeni, ignorând toate hârtiile oficiale (Hotărârea de Guvern, autorizarea dată de către Direcția Patrimoniu din Ministerul Culturii ș.a.), mi-a cerut – cu 45 de minute înainte de decolarea avionului – să demenajez, să desigilez și să deschid lada în care se afla bustul pe care îl duceam, cerându-mi să demonstrez – vă rog să nu râdeți – că „nu este o statuie a lui Brâncuși". Mă loveam de ridicol și absurd. Nu găseam o soluție pentru ieșirea din această situație. Reacțiile mele – mai mult niște interjecții dând glas uimirii mergând până la consternare – păreau să nu aibă niciun

efect. Stăteam imobili – eu și vameșul – de o parte și de alta a lăzii ce apăra bustul. Atunci când nu mai speram nimic, „soluția" s-a născut datorită unei șurubelnițe. Eu nu aveam la purtător o șurubelniță stea, cei de pe aeroport – vameșii – nu aveau o șurubelniță stea pentru desfacerea lăzii cu pricina. Cineva – un șef?! – a cerut imperios să eliberăm spațiul blocat de ladă și atunci vameșul, până atunci intratabil, m-a împins spre poartă, uitând de grija lui ca nu cumva să fug peste hotare cu un presupus bust făcut de Brâncuși.

Când am descins la Geneva, m-a întâmpinat Gilbert Monney Câmpeanu. Ne-am îmbarcat – având alături prețiosul „colet" – în mașina cu care venise gazda mea (un station, poate una dintre mașinile sale personale sau una închiriată). M-a consultat dacă să mergem spre Vetroz pe autostradă sau pe o șosea traversând localitățile cantoanelor pe care le-am văzut atunci pentru prima dată.

Am ales cea de a doua formulă.

S-au scurs, iată, 12 ani. Memoria mea păstrează imagini fermecătoare. Totul părea realizat de arhitecți și pictori flamanzi. Dincolo de particularitățile locuințelor, am rămas cu bucuria întâlnirii cu gospodari desăvârșiți. Ca român, atât de dezamăgit după 1990 de felul în care conaționalii s-au manifestat față de pământuri, păduri și ape, am înțeles ce ne desparte de elvețieni (și de alții) – dragostea de mediu, gradul de implicare în muncă, rigoarea profesională și solidaritatea comunitară.

Am ajuns puțin după prânz în mica localitate Vetroz, dominată de imaginea majestuoasă a Alpilor.

În mica vilă a familiei dr. Gilbert Monney Câmpeanu m-au întâmpinat mama doctorului, soția acestuia – ea însăși doctoriță – și cei doi copii.

Nu știu dacă bătrâna doamnă știa, în amănunt, scopul vizitei mele. Nu știu dacă, mai ales, știa că adusesem de la București replica bustului ce i-l făcuse Militza Pătrașcu.

Dr. Gilbert a montat o mică surpriză. În salonul vilei, pe un piedestal procurat din timp, am așezat împreună piesa semnată de eleva lui Brâncuși. Am savurat intrarea în „scenă" a bătrânei doamne, întâlnirea cu statuia. Am văzut o femeie impresionată, dar nu emoționată. În viața ei de emigrant, trecuse prin momente dificile. O căliseră. Se comporta ca o șefă de trib.

În tren, cu un tezaur la purtător

Stăpâna casei ne aştepta cu masa. Aşa că, la puţin timp de la sosire, luam loc alături de membrii familiei, în cocheta sufragerie, care degaja o bunăvoinţă lipsită de ostentaţie.

În ciuda faptului că gazdele mele se comportau ireproşabil, eu încercam o stare de tensiune cu greu stăpânită.

Voiam să mângâi documentele promise, voiam să le răsfoiesc cu câteva ceasuri mai devreme decât ceilalţi.

Probabil că dr. Gilbert Monney Câmpeanu a citit, dincolo de aparenta mea linişte, interesul şi nerăbdarea. Din sufragerie am trecut afară, într-un pavilion de vară, unde, cu o cafea alături, am parcurs cele câteva pagini ale Actului de donaţie. Textul era clar, fără echivocuri, certificând că fusese redactat de un profesionist.

Astfel, în după-amiaza zilei de 26 octombrie 2002, dr. Gilbert Monney Câmpeanu ca donator, iar eu, George G. Potra, director al Fundaţiei Europene Titulescu, ca donatar, am semnat la Vetroz (Elveţia) Actul de donaţie mult aşteptat.

Concomitent, George G. Potra, director al Fundaţiei Europene Titulescu, ca donator, şi Gilbert Monney Câmpeanu, ca donatar, au semnat contractul de donaţie prin care Fundaţia Europeană Titulescu punea la dispoziţie familiei Monney Câmpeanu, în contrapartidă cu documentele Titulescu, replica lucrării *Cap de fată* a sculptoriţei Militza Pătraşcu.

Am avut încă de atunci, în acea zi superbă de toamnă elveţiană, de neuitat pentru mine, conştiinţa că, împreună, am semnat un act care consacra salvarea unui important fond de documente Nicolae Titulescu şi integrarea acestora într-un circuit de cercetare şi valorificare adecvat şi necesar.

Odată consumat actul de predare-primire, mi-am luat rămas bun de la cei ai casei. Dr. Gilbert Monney Câmpeanu m-a condus la gara din Vetroz, pentru a lua trenul spre Geneva. S-a grăbit să-mi ia bilet, refuzând cu orice chip să-l plătesc eu.

Ţineam în mână documentele Titulescu cu mult mai mare emoţie şi grijă decât aş fi încercat pentru transportul unei valize cu valori bancare elveţiene sau de altă provenienţă. Orice s-ar fi întâmplat cu o asemenea sumă de bani, mulţi sau puţini, s-ar fi găsit, mai devreme sau mai târziu, o soluţie. Cât priveşte riscurile pe care le implica transportul unui tezaur documentar, acestea mi se păreau infinit mai mari, căci pierderile de acest tip sunt irecuperabile.

În tren m-am comportat ciudat. Am căutat un loc mai departe de ceilalţi călători (oricum puţini). Încercam o stare de fibrilaţie. Deschideam şi închideam metodic dosarul fabulos, cu ochii roată. Cineva care m-ar fi observat puţin mai mult m-ar fi considerat un suspect. Şi nu chiar pe nedrept. Mă comportam ca un urmărit. Peisajul de dincolo de geamurile vagonului unde m-am aşezat mi-a rămas străin. Am coborât în gară ca un drogat. Voiam să ajung cât mai repede la hotel. N-am luat nici tramvai, nici autobuz, nici taxi, de frică să nu fiu atacat de cineva sau, şi mai rău, să mi se fure sau să pierd inestimabilul dosar. Cu mâinile tremurând de emoţie, cu palmele umede, ţinând la piept dosarul cu documente, am parcurs drumul gară-hotel cu un pas alert, în căutarea unui adăpost.

Am tras storurile, am aprins lumina.

„Stăpân pe situaţie“, constatam că au intrat astfel în posesia Fundaţiei Europene Titulescu un total de 1.630 pagini-document (telegrame, note personale, note de convorbiri, memorandumuri, declaraţii de presă, discursuri) şi 425 scrisori adresate de personalităţi române şi străine, toate elaborate în perioada 1923–1931.

Printre scrisorile şi telegramele trimise lui Nicolae Titulescu se află înscrisuri – menţionate aleatoriu – semnate de: Regina Maria a României, Regina Olga a Greciei, Patriarhul Miron Cristea, Alexandru Averescu, Ion I.C. Brătianu, Elisa Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Ion Gh. Duca, Gheorghe Gh. Mironescu, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, dr. N. Lupu, Ioan Cantacuzino, Ion Antonescu, C.I.C. Brătianu, Elena Văcărescu, Martha Bibescu, Dimitrie I. Ghika, Grigore Gafencu, Constantin Vişoianu, Nicolae Petrescu-Comnen, Vespasian V. Pella, Viorel Virgil Tilea, Dimitrie Gusti, Constantin Diamandy, Dimitrie Drăghicescu, Radu Tr.G. Djuvara, Alexandru I. Lapedatu, Virgil Madgearu, Mircea

Djuvara, Dragoș Protopopescu, Constantin Hiott, dr. Constantin Angelescu, Ion M. Mitilineu, Sextil Pușcariu, Barbu Știrbey, Dimitrie Negulescu, Ion Lugoșianu, Traian R. Ionașcu, Eric Drummond, Mineitciro (Mineichiro) Adatci, Édouard Herriot, Winston Churchill, Ramsay MacDonald, Austen Chamberlain, Gustav Stresemann, Philip John Noel Baker, Dino Grandi, François Poncet, Frank Billy Kellogg, Felix Charles Saint-Aulaire, Wickham Steed, Henri de Jouvenel, Ifor Leslie Evans, Madeleine Brisson, Louise Weiss, Lucien Wolf ș.a.

La București, pe îndelete, aveam să constat că mă confrunt cu o provocare fascinantă, dar dificilă. M-am angajat într-un laborios proces de prelucrare, arhivistică și redacțională, traducere și adnotare, împreună cu câțiva colegi. Doi ani mai târziu, în 2004, sub egida Fundației Europene Titulescu, o parte din documentele aduse din Elveția, și anume scrisorile adresate lui și primite de Titulescu, donate de dr. Gilbert Monney Câmpeanu, aveau să-și vadă apariția într-un volum impresionant, care a impus dintru început prin ținuta sa academică.[199]

N-am încetat să mă gândesc, de când am publicat acest volum, pe care îl revendic ca pe o reușită editorială, că el nu s-ar fi putut realiza dacă, fideli memoriei lui Nicolae Titulescu, unii dintre foștii săi colaboratori nu ar fi păstrat pentru posteritate înscrisuri care să ne permită să aruncăm un nou și puternic fascicul de lumină asupra personalității și operei marelui nostru compatriot, om de stat și diplomat, Nicolae Titulescu.

Relațiile cu dr. Gilbert Monney Câmpeanu și familia sa au continuat să fie foarte bune. I-am primit la București, pe toți, Gilbert, soția sa, cei doi copii, și mama sa, doamna Câmpeanu. La un moment dat, pe fundalul unei comunicări regulate (telefoane, urări cu ocazia sărbătorilor, întâlniri cu ocazia repetatelor vizite în România a lui Gilbert privind probleme legate de revendicarea și obținerea unor terenuri agricole), relațiile au încetat, în sensul că la niciunul dintre mesajele mele (mai multe), de vreun fel sau altul, n-am primit niciun răspuns. M-a întristat. M-am gândit că era vorba de o intrigă. Supoziția avea să mi se confirme după aproape un an, într-o întâlnire aleatorie, la Casa Titulescu, cu cineva care, una-două, fără să ne cunoaștem, fără să fi avut o conversație pe această temă, mi-a reproșat „modul cum ați pus mâna pe documentele Titulescu de la dr. Monney

Câmpeanu", „lucru pe care l-ați încercat cu Antoniazii, dar nu v-a reușit". Fără comentarii!

N-am considerat necesar, nici atunci, nici ulterior, să dau replică unor insinuări abjecte, considerând că editarea documentelor încredințate constituie dovada cea mai convingătoare a onestității Fundației Europene Titulescu și a profesionalismului celor care le-au pus în valoare.

În căutarea de noi documente Titulescu

Paralel cu investigarea și studierea documentelor Titulescu din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, din Biblioteca Academiei Române, din Arhivele (Fond Colecții speciale) Bibliotecii Centrale de Stat (Bibliotecii Naționale) a României, din Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României, din Arhiva Muzeului Național de Istorie a României, din Arhiva Băncii Naționale a României, din alte fonduri județene (Craiova, Slatina, Iași, Galați ș.a.), am contactat o sumă de persoane care au avut, într-un fel sau altul, direct sau prin predecesorii lor, legături cu Nicolae Titulescu.

Am insistat pe lângă aceste persoane fie pentru a le dărui Fundației Europene Titulescu, pentru a le integra și prezerva astfel într-un fond coerent, bine determinat, structurat și organizat după criterii științifice, fie pentru a-mi da direct sau indirect accesul la acesta prin xerocopierea lor, pentru a le putea fructifica în volumele de documente avute în vedere sau în curs de realizare.

Au fost oameni cărora nu le-am cerut nimic și care au avut inițiativa de a oferi tot ce mai aveau despre sau în legătură cu Nicolae Titulescu. În 2003 am tipărit lucrarea *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii.* A fost un moment emoționant când, la lansarea acestui volum[200], am putut saluta în Casa Titulescu pe câțiva dintre urmașii lui Nicolae Titulescu și ai Catherinei Titulescu sau urmași ai prietenilor familiei Titulescu: Simona Burcă, dr. Nicolae Cuclelis, Sanda Argeșeanu, Irina Raicoviceanu. La câteva săptămâni după acest eveniment, doamna Irina Raicoviceanu m-a vizitat la Casa Titulescu, aducându-mi un dosar firav, cu câteva înscrisuri, cu regretul că nu mai avea nimic altceva care să ne ofere. Nu puține documente – potrivit mărturiilor Domniei Sale – fuseseră distruse de tatăl ei, Nicolae Raicoviceanu, după 1944, din temerea de a nu fi incriminat și condamnat de organele represive, folosind aceste înscrisuri ca documente acuzatoare, iar ceea ce mai rămăsese familia le-a pus la

dispoziție – prin donație sau vânzare – Muzeului Național de Istorie a României. Cu emoție, am pus mâna pe un exemplar din ziarul „România Nouă", tipărit în exil, în care am găsit un discurs ținut de Nicolae Titulescu în Franța, în 1918, ca membru al Consiliului Național al Unității Române, în campania desfășurată în Occident pentru cauza unității naționale a românilor; cu emoție, am citit o cartolină a Reginei Maria către Nicolae Titulescu și două scrisori, una semnată de Catherine Titulescu și destinată Irinei Procopiu, alta semnată de Marys Nenișor (născută Iuca) adresată lui Nicolae Raicoviceanu, cu referiri relevante și inedite privind ultimele zile de existență ale lui Nicolae Titulescu.[201]

Peste un timp, unul din fiii doamnei Simona Burcă, domnul Dinu Nicolau, mi-a adus un întreg plic de fotografii Titulescu, marea majoritate cunoscute și o bună parte valorificate de noi sau de alții în lucrări tipărite anterior. Gestul nu-și pierde nimic din semnificație, cu atât mai mult cu cât a fost un gest spontan și din proprie inspirație.

În 2004, doamna Dorli Blaga a oferit în „dar" Fundației Europene Titulescu manuscrisul conferinței despre Nicolae Titulescu, ținută de Lucian Blaga la 23 noiembrie 1945 la Cluj, la Colegiul Academic. Spre surpriza și tristețea mea, un an mai târziu doamna Dorli Blaga și-a retras „darul":

„Domnului
George G. Potra,
Director al «Fundației europene N. Titulescu»

Îmi face o deosebită plăcere, în calitate de fiică și moștenitoare a scriitorului Lucian Blaga, să vă ofer în dar pentru „Fundația europeană N. Titulescu", pe care o conduceți, manuscrisul [25 file] conferinței tatălui meu despre N. Titulescu, pe care a ținut-o în 23 noiembrie 1945 la Cluj, în sala Colegiului Academic. Textul face parte din volumul «Izvoade», Ed. Humanitas, 2002. Pentru tipar tatăl meu a făcut unele modificări în text. Adaug două telegrame adresate de N. Titulescu tatălui meu, care demonstrează excelentele relații dintre ei.

Primiți vă rog asigurarea stimei mele deosebite,

(ss.) Dorli Blaga

08.03.04"[202]

„Declarație

Subsemnata Ana Dorica Bugnariu (Dorli Blaga), fiica scriitorului Lucian Blaga, retrag azi 14.06.05 manuscrisul original al conferinței lui Lucian Blaga despre N. Titulescu, oferit anul trecut Fundației N. Titulescu (aprilie 2004, 25 file) pentru a-l transfera la Bibl. Centrală Universitară «Lucian Blaga» din Cluj, unde continui arhiva «Lucian Blaga».

14.06.05"[203]

(ss) Ana Dorica Bugnariu

Nu știu dacă o donație se poate retrage, nu știu dacă Fundația Europeană Titulescu era obligată să restituie manuscrisul donat și primit în bună regulă.

Doamna Dorli Blaga a menționat că dorește să transfere acest manuscris la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" din Cluj, în cadrul căreia se află arhiva Lucian Blaga.

Trebuie precizat că această arhivă exista de ani buni, că doamna Dorli Blaga a încredințat acesteia în timp tot ceea ce considera că trebuie să se prezerve în acest cadru și că, dintru început, Domnia Sa știa că dispune de manuscrisul conferinței lui Lucian Blaga despre Nicolae Titulescu.

Într-o discuție particulară, venind să-și retragă „darul", Dorli Blaga mi-a împărtășit, cu voie sau fără voie, cu nejustificat aplomb, rațiunea reală a Domniei Sale: nemulțumirea că domnul Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu, nu intervine prompt și eficient pentru blocarea construcției unei săli de sport în coasta cimitirului din localitatea Lancrăm, județul Alba, unde se află mormântul lui Lucian Blaga.

Faptul că i-am adus la cunoștință doamnei Dorli Blaga că domnul Adrian Năstase nu mai era prim-ministru, că nu mai face parte din Executiv, că nu are nici într-un fel dreptul legal de a interveni, după cum faptul că plasarea în spațiu a respectivei săli de sport ține de Consiliul local respectiv și de nimeni altcineva, nu i-a schimbat în niciun fel hotărârea.[204]

În memoria prieteniei celor doi titani, am iertat-o pe doamna Dorli Blaga, nu i-am reproșat nimic nici atunci, nici ulterior – doar poate cu privirea mea – i-am transmis, cu ocazia unor vizite la locuința sa din Bulevardul

Dacia, edițiile de documente Titulescu tipărite sub auspiciile Fundației Europene Titulescu până atunci și după aceea.

Sunt convins că Dorli Blaga a regretat gestul, cu atât mai mult cu cât l-am primit în tăcere, trist, fără explozii de interjecții.

Poate și de aceea, este o presupunere a mea, Dorli Blaga mi-a oferit ulterior spre consultare și publicare acele fotografii Titulescu–Brediceanu–Blaga (care ne redau o familie)[205] și m-a ajutat cu memoria-i fabuloasă să obțin precizările genealogice necesare pentru editarea scrisorilor trimise în timp de Traian Vuia lui Caius Brediceanu.[206] În 2011, Domnia Sa mi-a pus la dispoziție un set de fotografii privind perioada în care Lucian Blaga a funcționat ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Lisabona. Toate acestea le-am introdus într-un volum de studii și comunicări dedicat activității diplomatice a lui Lucian Blaga.[207]

Cu scriitorul George Corbu m-am întâlnit în timp de mai multe ori. Mai întâi cu epigramele sale, mai apoi cu eseistica sa și nu în ultimul rând cu articole și studii serioase privind diverse personalități românești, inclusiv din spațiul culturii și diplomației.

Lansarea la Casa Titulescu a culegerii de articole semnate de Valentin Lipatti, adunate și editate de George Corbu sub titlul *Carnet pestriț*, mi-a prilejuit o mai mult decât agreabilă întâlnire, chiar emoționantă, cu George Corbu, întrucât eu însumi fusesem colaborator mai tânăr al lui Valentin Lipatti la Comisia Națională a României pentru UNESCO, întrucât eu însumi fusesem în casa lui în momente de glorie sau de tristețe, înconjurat de cei apropiați, de prieteni, sau însingurat și părăsit. La lansarea acestei lucrări am ținut să iau cuvântul, să-l evoc pe Valentin Lipatti, reamintind pentru toți cei prezenți adagiul plin de semnificație cu care încheia unul dintre volumele sale și pe care l-am comentat public: „Sunt prea bătrân, prea bolnav și prea lipsit de veleități ca să nu spun adevărul, tot adevărul!".

Peste puțin timp, George Corbu mi-a încredințat spre studiu un număr de 28 de scrisori, în copie, privind familiile Nenișor și Titulescu.

Acestea au intrat în posesia lui George Corbu fie de la Gheorghe Nenișor (mort în 1976), fie, mai sigur, de la cea de-a doua soție a acestuia, Marieta Rareș (moartă în 1994).

M-a bucurat faptul că George Corbu le-a publicat[208] (deși fragmentar) în cursul anului 2012.

Timp de mulți ani de zile, poate chiar de peste 25 de ani, am reînnoit periodic, direct sau indirect, domnului Luchian Deaconu, un valoros cercetător craiovean, rugămintea de a-mi pune la dispoziție textul conferințelor ținute de Nicolae Titulescu în 1918 în Franța și Italia.

În comunicările susținute și studiile publicate[209], în text și în note de subsol, Luchian Deaconu făcea referiri în mai multe rânduri la respectivele conferințe, de care dispunea, citându-le locul și data pronunțării, lăsând fără răspuns întrebări privind statutul lor (colecție particulară sau de stat și locul de depozitare).

Dincolo de promisiuni, făcute an de an, am rămas mult timp fără aceste conferințe, trăind temerea că ele s-ar putea distruge sau înstrăina, lipsindu-ne posibilitatea de a le introduce în circuit public și a face cunoscute celor interesați mărturii substanțiale ale pledoariilor pentru cauza unității românilor făcute de toți cei ce s-au angajat în acei ani în primele linii ale cauzei românești.

În cursul anului 2011, colegii de la Muzeul de Istorie Olt m-au sesizat despre editarea de către Luchian Deaconu a arhivei Consiliului Național al Unității Române, în care s-au conservat documente care privesc direct sau indirect pe Nicolae Titulescu.[210]

Există în România locuri legate mai strâns de numele lui Nicolae Titulescu: Craiova, Iași, București, Slatina, Brașov, Ploiești.

În muzeele din aceste localități se află o serie de documente Titulescu. E dificil să dezvoltăm aici o analiză privind condițiile în care documente Titulescu au ajuns în aceste muzee, în fiecare caz în parte, dacă ele sunt originale sau copii, dacă ele au parvenit de la rude sau prieteni, de la foști diplomați sau de la negustori de profesie.

Ceea ce știm astăzi este că în provincie cel mai important fond de documente Titulescu se află la Muzeul Olteniei (Craiova), iar unele piese importante la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova și la Arhivele Naționale Istorice – Iași.

Am scris și în altă parte și nu voi pierde ocazia de a o repeta și acum, că în arhivele și muzeele românești unii funcționari, căci nu le pot spune

altfel, s-au comportat și, uneori, din păcate, se comportă ca niște proprietari ai acestor documente, care ar avea dreptul de cunoaștere și folosință exclusivă, ceea ce contravine tuturor prevederilor legale și obișnuințelor intelectuale. Și mai grav este faptul că aceștia nu întocmesc niște inventare riguroase ale acestor fonduri, că nu publică nimic din documentele respective.

Pensionarea prematură (chiar dacă făcută la termen, ea rămâne prematură) a doamnei Otilia Gherghe, un om de mare modestie, dar și de o deosebită hărnicie și probitate profesională, a îngreunat accesul metodic la fondul Titulescu de la Muzeul Olteniei (Craiova).

În ce mă privește, am făcut cercetări relativ sumare, în 2002, în Muzeul Olteniei, cercetări atât cât mi-au permis rigorile subiective ale celor care conduceau Muzeul, cât și timpul limitat afectat proiectului editorial pe care îl urmăream.

Consider că Fondul Nicolae Titulescu din acest Muzeu rezervă încă surprize celor care îl vor putea consulta metodic și îl vor exploata riguros.

Semnale succesive venind din această zonă lasă speranța inventarierii și deschiderii acestui fond pentru cercetare publică.[211]

La Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova (Ploiești), documentele Titulescu au ajuns, după știința mea, la mijlocul anilor '60, datorită indiferenței lui George Macovescu, pe vremea aceea prim-adjunct al ministrului Afacerilor Externe. Gheorghe Nenișor și alți câțiva diplomați români, mai mult sau mai puțin muritori de foame, au oferit conducerii Ministerului Afacerilor Externe, în original sau în copie, o serie de documente având contingență cu numele lui Nicolae Titulescu. La propunerea Oficiului de studii și documentare din Ministerul Afacerilor Externe (unde lucram împreună cu Constantin I. Turcu) de a accepta oferta făcută, George Macovescu ne-a replicat că avem suficient, ba chiar arhisuficient de multe documente Titulescu, că nu puține din documentele oferite erau exemplarul 2 sau 3, și, în consecință, George Macovescu a dispus să se comunice ofertanților un răspuns negativ.

Într-o atare situație, având în vedere relația de prietenie[212] dintre tatăl meu, prof. George Potra, și prof. Nicolae Simache, am sugerat celor ce făcuseră sus-numita ofertă să se adreseze directorului Muzeului Județean de Istorie Prahova (Ploiești), rugându-l pe profesorul Nicolae Simache să

achiziționeze aceste documente. Domnia Sa a făcut-o cu promptitudine; nu lăsa nimic să se prăpădească, pe mâna unor neștiutori. Așa a înzestrat și a inaugurat aproape 20 de muzee, ctitorie fără egal în România din secolul XX.[213]

În septembrie 2008, directoarea Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova (Ploiești), doamna Lia Maria Voicu (fostă Dulgheru), mi-a confirmat dorința de a colabora cu Fundația Europeană Titulescu la punerea în valoare a documentelor Nicolae Titulescu aflate în gestiunea sa. Am făcut și după aceea apeluri succesive în răstimp mai mare de un an, prin istoricii Petre Țurlea, Gavrilă Preda, Narcis-Dorin Ion.

La începutul anului 2010 – urmare a insistențelor președintelui Fundației Europene Titulescu –, Lia Maria Voicu (Dulgheru) a încredințat Fundației Europene Titulescu copii (scanate) ale unui număr de 64 documente din perioada 1912–1935 aflate în proprietatea Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova (Ploiești).

Rămân, de asemenea, fără răspuns solicitările adresate de mine - e adevărat, nesistematic – direcțiilor județene (acum serviciilor județene) ale Arhivelor Naționale și muzeelor județene de istorie pentru obținerea de informații privind înscrisuri Nicolae Titulescu de orice fel aflate în posesia lor.

Deși nu aparțin în niciun fel categoriei de documente diplomatice, voi menționa sumar aici câteva donații care au întregit patrimoniul intelectual-artistic al Fundației Europene Titulescu.

De la relansarea Fundației Europene Titulescu, în 2002, domnul Adrian Năstase, președintele acesteia, a dăruit, spre expunere în Casa Titulescu, piese de patrimoniu: fotografii cu autograf ale fostului ministru de Externe – 2002; broșuri de la începutul secolului trecut reprezentând alocuțiuni rostite la începutul activității publice a lui Nicolae Titulescu, ca deputat și apoi ca ministru de Finanțe – 2003–2006; caricaturi – 2004–2007; un portret în ulei, de mari dimensiuni, realizat de Traian Brădean – 2009 ș.a.

Colegul Nicolae Petrescu, istoricul, muzeograful, autor al unor articole și studii interesante despre Nicolae Titulescu, mi-a dăruit, în 2011, pe lângă diverse cupuri de presă, o caricatură semnată de Ion Anestin, făcută în

contextul generat de stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și URSS, la 9 iunie 1934.

La capitolul cadouri, se impune să menționez prototipul efigiei Titulescu făcut de sculptorul Gheorghe Adoc, precum și însemnul de președinte al celei de a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, aparținând lui Nicolae Titulescu, dăruit la 4 septembrie 2002 de ing. Vasile Stoian.

Nu voi uita pe distinsul pensionar care, constrâns de nevoi, a vândut Fundației Europene Titulescu, la un preț modic, discul de patefon pe care este imprimată o parte a discursului „Idealul creator", pronunțat de Nicolae Titulescu în 10 iunie 1921 și înregistrat de BBC, în 1927, în colecția „His Master's Voice". Nu voi uita, de asemenea, nici pe cei care, anonimi sau nu, s-au vânturat pe la Casa Titulescu cu scrisori și fotografii Nicolae Titulescu, dispărând în ceață, fără a le putea vedea în amănunt, fără a putea discuta și negocia un preț rezonabil de achiziție.

Dacă apariții ca cea care privește discul, o piesă rarisimă, ne umple inimile de bucurie, dispariții ca cele privind posesorii pasageri (și poate ilegali) ai unor documente Titulescu ne întristează, fiind scoase din circuitul intelectual piese poate chiar indispensabile, intrate și păstrate sub un obroc neprofesional și egoist.

Definitivând, în 2002, albumul ce avea să apară în același an sub titlul *Nicolae Titulescu. Un mare Român. Un mare European. Un mare Contemporan. O restituire foto-documentară*, am mai trecut încă o dată prin Fondul Nicolae Titulescu de la Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe.

Ca și prima dată, în perioada 1964–1966, când pregăteam primul volum Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, în casetele Fondului Nicolae Titulescu am găsit în devălmășie documente de tot felul – în original sau în copie –, telegrame, rapoarte, interviuri, declarații, conferințe, dar și certificate medicale, chitanțe de tot felul, felicitări, invitații ș.a.

Investigând atunci, în 2002, încă o dată și încă o dată, pentru a identifica tot ceea ce ar fi fost susceptibil să fie luat în discuție pentru ilustrația albumului în discuție, am avut o revelație.

Dar nu doresc să anticipez.

Căci ceea ce supunem atenției presupune, mai mult decât alte „cazuri", o evocare mai amplă de context.

O cabală a nevestei și a familiei

La sfârșitul anului 1939, Nicolae Titulescu se afla în Elveția, la cură, ca de obicei în acest sezon. Nu renunțase la această nevoie și la această plăcere nici chiar după ce fusese înlăturat din guvern.

Relațiile cu soția sa, Catherine, au înregistrat în anii 1937–1939, cu fluxuri și refluxuri, o continuă deteriorare.

Concurau la o asemenea situație bolile amândurora, ambii fiind de timpuriu sau de ani buni suferinzi.

Nicolae Titulescu a resimțit puternic până la moarte, aproape ca o suferință fizică, imunda lovitură ce i-o dăduseră guvernanții de la București. Psihologi de profesie sau doar observatori atenți din alte sfere au constatat, în contact cu „Patronul", efectele stăruitoare ale acestei lovituri asupra psihicului său, asupra prezenței și prestației intelectuale, asupra capacității de concentrare și a disponibilității pentru un efort coerent și constant, remarcând la el accentuarea manifestărilor de susceptibilitate și nervozitate, abandonarea progresivă a spiritului de comunicare și o părăsire a dialogului în favoarea monologului, cu manifestări repetitive și discontinue, o accentuare a temerii de sărăcie, mizerie și moarte.

Propriile sale necazuri au întâlnit la Catherine Titulescu o tensiune nervoasă, cu greu stăpânită, pe care, în mod firesc, o genera schimbarea brutală de statut, presiunile financiare și, nu în ultimul rând, multiplicarea atacurilor care, din varii părți, se îndreptau împotriva lui Nicolae Titulescu.

Ar fi fost firesc ca, în cazul său, Catherine Titulescu să manifeste mai multă înțelegere față de soțul ei și o resemnare în privința noului statut. Din păcate – și scriu aceste lucruri cu greutate – Catherine Titulescu nu a conștientizat ireversibilul ce intervenise în cariera soțului ei, cu toate efectele legate de poziție, putere, mijloace, imagine etc. etc. Ea a crezut că își poate permite mondenități, angajându-se, în numele soțului ei, în cheltuieli pe care cei doi nu și le mai permiteau și în împrumuturi despre care nu l-a informat. Nesăbuința Catherinei l-a supărat pe Nicolae, dar și mai

mult l-a supărat lipsa de sinceritate. După 30 de ani de conviețuire, șocul a fost teribil pentru Nicolae Titulescu. S-au formulat neîndoielnic reproșuri, s-au pronunțat cuvinte dezagreabile, n-au lipsit probabil și vorbe spuse pe un ton mai ridicat. Catherine Titulescu a gândit doar la efecte, nu și la cauze. A crezut și a afirmat că tot ceea ce se întâmplă între ei își găsește explicația în starea de sănătate psihică a lui Nicolae Titulescu. A hotărât să-l interneze într-o casă de sănătate – pentru a folosi un eufemism – invocând „autoritatea" unor medici de circumstanță, ale căror opinii erau îndeajuns de contradictorii pentru a anula sau măcar a amâna orice măsură extremă. S-a apelat la forța polițienească pentru internarea obligatorie a lui Nicolae Titulescu și numai ajutorul șoferului englez, Arthur John Corley, îngerul său păzitor de peste un deceniu, l-a ajutat să scape de sub escorta celor veniți să-i răpească libertatea.[214]

Carol al II-lea confirmă

În cercuri bine informate din București au ajuns ecouri ale tentativei de a-l izola pe Nicolae Titulescu. Carol al II-lea, ale cărui sentimente față de fostul ministru de Externe erau departe de a fi amicale,[215] nota în însemnările sale din 10 ianuarie 1940, la puține zile de la consumarea acestui eveniment: „Vorbind, după obicei, cu Duduia la telefon, aflu că la București e frig și, ceea ce e și mai interesant, e că toată chestiunea cu Titulescu nu-i adevărată și pare a fi o cabală a nevestei și a familiei".[216] Aproape după o lună, la 6 februarie 1940, consemnând o întâlnire cu un nou-numit ministru, Suveranul reținea: „Christu s-a întors din Franța și a primit noua funcțiune, cu care trebuie însărcinat, dar cere vreo 14 zile ca să se puie la curent, deci semn de seriozitate. Despre Titulescu zice că s-a convins că nu e deloc nebun și că totul a fost o intrigă montată de nevastă și de cutra aia de Sergiu Nenișor".[217]

Totul s-a frânt atunci între cei doi. După 30 de ani de căsnicie, Nicolae Titulescu a intentat divorț[218] și la 4 martie 1940 a redactat un nou testament[219], anulând *ipso facto* pe toate cele anterioare, Catherine Titulescu nemaifigurând printre moștenitori.

Încercarea de reținere a lui Nicolae Titulescu și fuga sa din Elveția, care țin de un film de aventuri au avut, neîndoielnic, ecouri nu doar în cercuri medicale și în familie, ci și în unele cercuri oficiale. Fără a dispune de amănunte, putem afirma cu toată răspunderea că oficialitățile elvețiene s-au simțit mai mult decât jenate de această întâmplare și au luat cea mai penibilă și nejustificată măsură – să-l pedepsească pe Nicolae Titulescu, să-l considere *non grata* în Elveția.

Nu voi stărui în acest context asupra amănuntelor acestui episod tragic, care face în cercetările mele obiectul unei alte lucrări.

Mă rezum să spun că gustul amar pe care i l-au lăsat respectivele întâmplări nu l-au făcut pe Nicolae Titulescu să abandoneze gândul reîntoarcerii.

Era legat de această țară prin mii de fire, cunoscuse acolo, la tribuna Societății Națiunilor, consacrarea internațională, iar peisajul și clima din Elveția reprezentaseră pentru el mediul fizic și psihic cel mai reconfortant.

În una din băncile elvețiene, pe lângă puținii bani ce-i mai avea, Nicolae Titulescu depusese documente diverse și cărți care îl însoțiseră în misiunile sale diplomatice.

Elveția îl respinge pe Titulescu

În februarie–martie 1940, Nicolae Titulescu s-a adresat succesorului lui Giuseppe Motta la conducerea Departamentului Politic Federal, într-o formă insolită, căci nu-i cunoștea numele, pentru a solicita și a obține intrarea în Elveția și asigurări că se va bucura de imunitățile diplomatice și, în consecință, va fi scutit de orice noi surprize neplăcute.

Îmi refuz deliberat orice întreruperi în scrisoarea lui Nicolae Titulescu,[220] un adevărat monument epistolar, de mare densitate ca informație și de mare rigoare ca expresie.

„Domnule ministru,

Ați citit lucrarea lui Zweig *Scrisoarea unui necunoscut?*

A mea s-ar putea intitula «scrisoare către un necunoscut». Nu spun asta pentru a dovedi că am scrisori, dar nu știu cui scriu în carne și oase.[221]

Gândesc că scriu celui care îl înlocuiește pe președintele Motta, acel președinte Motta care nu m-a adoptat decât în 1930, când m-a văzut prezidând cea de a XI-a Adunare a Societății Națiunilor, acel președinte Motta care a avut sinceritatea de a-mi spune, cu ocazia realegerii mele ca președinte al celei de a XII-a Adunări a Societății Națiunilor, că a votat contra mea, pentru că el era împotriva principiului ca aceeași persoană să poată ocupa succesiv fotoliul prezidențial de mai multe ori, acel președinte Motta cu care am avut unele divergențe de principiu, nu foarte grave, în problema sancțiunilor, căci, dacă amândoi iubeam Italia, eu voiam ca Societatea Națiunilor să pună pe picioare un sistem de sancțiuni care să poată servi la nevoie țării mele, acel președinte Motta care, luna trecută, deși muribund,[222] mi-a răspuns la telegrama prin care îi ceream o anchetă privind interceptarea scrisorilor mele, adresate fie și Regelui (chestiune în care stărui, dar asupra căreia vom reveni cu altă ocazie).

Oricum, telegrama de răspuns, de a doua zi,[223] care se ocupa de problema mea, purta semnătura «Motta» și acest fapt m-a mișcat profund.

Pentru ce vă scriu această scrisoare?

Deoarece doresc să revin în Elveția pentru rațiuni multiple.

Mai întâi, atmosfera îmi este mai familiară.

Dacă se face un examen al vieții mele, se va vedea că locurile în care am preferat să locuiesc au fost Londra și Geneva, cu împrejurimile care depășesc prin ceață pe acelea din Anglia. Sau provincia franceză și Italia.

Sunt cu siguranță un parizian ca spirit, dar nu mi-a plăcut niciodată să trăiesc mult timp la Paris. E prea multă lume. Spiritul nostru trebuie să fie mereu pe Mont Blanc.

Apoi, dacă fac din România, Franța, Anglia și Elveția un tot indivizibil, în Elveția am petrecut cel mai mare număr din anii de activitate. Grație tribunei pe care ne-o oferea cândva Societatea Națiunilor, care funcționa în Elveția, numele meu a devenit cunoscut, și acest lucru nu-l uit.

Trebuie să adaug că viața în Elveția este mai puțin scumpă decât viața la Paris, în ciuda diferențelor de curs de schimb. Există apoi în Elveția *pensiunea,* care nu este cunoscută în marile hoteluri din Paris. Chestiunea banilor contează pentru mine în acest moment, în ciuda împrumuturilor pe care le-am făcut în urmă cu trei ani – am fost foarte prevăzător – în Anglia și Elveția, căci în cele două țări creditul meu era cel mai mare, ca și în ciuda calității mele de avocat internațional. Dar cât timp societățile care m-au angajat în trecut cu anul vor mai considera serviciile mele utile?

În fine, este vorba de fractura umărului meu drept, cauzată de o alunecare în Elveția. Cred că în această țară se tratează cel mai bine afecțiunile de acest gen. Aici, după o examinare de patru ore, doctorii mi-au spus: «N-aveți nimic, și mai ales nu consultați medicii». Fapt este că niciun doctor n-a trecut pragul ușii mele – spre marea mea plăcere de altfel – de trei săptămâni de când mă aflu la Paris.

Vă scriu toate aceste amănunte nevrând să plătesc o poliță nimănui, pentru a vă dovedi că nu am păstrat nicio pică Elveției pentru ceea ce s-a întâmplat.

Mi-am dat seama pe deplin că s-a dorit să se aplice în privința mea o lege exagerată, care exista de asemenea în Franța până cu câtva timp în urmă, că autoritățile elvețiene au fost fără reproș în ceea ce mă privește, cu excepția agentului pe care l-am cerut eu însumi Departamentului Politic, fără să știu

că i s-a vorbit înainte de a-i fi vorbit eu însumi. Acesta nu a încetat să se lamenteze de-a lungul drumului nostru de la Coire la Delles spunând: «Cum mă veți putea ierta? De două zile de când sunt cu dumneavoastră, văd că sunteți ca întotdeauna ministrul nostru Titulescu». I-am răspuns: «Sunteți deja iertat».

Doresc să mă întorc la Montreux Palace, la Montreux sau în vecinătăți.

Dar, înainte de a o face, trebuie să am o garanție, în special aceea că nu mi se vor mai întâmpla situații de genul celor pe care le-am cunoscut la Palace Hôtel din Saint-Moritz și la Coire.

Nu doresc să insist asupra acestor scene penibile. De altfel, le cunoașteți.

Mă voi mulțumi să vă spun că optanții unguri, colonii unguri, Conferința de la Haga etc., tot ceea ce este considerat succes diplomatic în trecutul meu, nu înseamnă nimic față de ceea ce a trebuit să pledez pentru a îndepărta autoritățile elvețiene, care, la cererea soției mele, voiau să-mi împiedice libertatea de mișcare.

Credeți-mă, domnule ministru, că realizez trista situație în care mă aflu, fiind obligat să vă scriu în legătură cu această chestiune. Dar dorința mea de a mă întoarce în Elveția este mai puternică ca orice.

Știu că mi-ați putea răspunde: «Dar ceea ce dumneavoastră ne cereți este o garanție că nu se va aplica o lege elvețiană!»

Sunt în prea mare măsură jurist – mi s-a reproșat atât de mult acest lucru – pentru a nu vă da răspunsul pe care o asemenea obiecție îl comportă.

Sunt membru al Comisiei de Cooperare Intelectuală. Știu că în Elveția nu se acordă imunități diplomatice persoanelor decât în timpul exercitării funcțiilor lor. Dar, dat fiind faptul că am fost în două rânduri succesiv președinte al Societății Națiunilor, că am fost timp de 20 de ani ministru al țării mele, că am o misiune permanentă din partea președintelui Comisiei de Cooperare Intelectuală, Herriot, și anume de a mă ocupa în Elveția de anumite chestiuni privind cooperarea intelectuală, că sunt în prezent în proces de divorț cu soția mea tocmai pentru fapte care s-au petrecut în Elveția, cred că mă găsesc totuși într-o situație diferită de aceea a unor membri ai altor comisii ale Societății Națiunilor.

Acțiunea mea de divorț se bazează pentru moment doar pe injurii grave, fără a preciza faptele. Dar, presupunând că tot ce s-a spus în privința mea ar fi adevărat, i se pot acorda îngrijiri pentru asemenea suferințe unui om politic, care a fost port-parolul țării sale timp de 20 de ani, apelând la agenți și scandal? Și aceasta ar putea fi adevărat când se cunoaște activitatea mea politică, voi spune pur și simplu activitatea mea, de 20 de ani? Dosarelor doctorilor care nu mi-au vorbit niciodată de această chestiune, dar care s-au lăsat convinși de pălăvrăgelile altora, eu le opun un dosar de certificate medicale. Și ce veți spune dacă unele acte contradictorii poartă aceeași semnătură? Inutil să vă spun că sunt obiectul unei mistificări, că accept consecințele politice care decurg din aceasta, eu le realizez mai bine ca oricine. Cu toate acestea, doresc să trăiesc acolo unde vreau și nimeni n-a pretins, după câte știu, că aș fi un pericol public.

În orice caz, ceea ce vă cer nu este o favoare prea mare.

Dar eu doresc să am o acoperire a Departamentului Politic, altfel reîntoarcerea mea în Elveția ar fi imposibilă.

Credeți dumneavoastră, domnule ministru, că nu îmi dau seama de situația penibilă în care mă aflu, fiind obligat să vă scriu o scrisoare de genul celei actuale? Credeți că nu îmi dau seama că vă dau prea multe detalii care sunt infime în raporturile unui om politic cu Ministerul Afacerilor Străine al unei țări? Dar când, prin surprindere, se întâmplă cuiva ceea ce mi s-a întâmplat mie, problema propriei apărări devine principala problemă și detaliile pe care vi le dau pe deplin conștient că ele nu mă pot interesa decât pe mine însumi, nu sunt de prisos.

Știam că viața comportă suferințe, dar nu m-am așteptat niciodată ca acelea ce aveau să mi se întâmple mie să ia forma acelora care au fost și care sunt."

Cred că dincolo de rațiuni privind îngrijirea sănătății personale, Nicolae Titulescu vrea să părăsească Franța, care se angajase în război, pentru a-și găsi securitatea într-o Elveție neutră.

Meschinăriile Departamentului Politic Federal

Nu am găsit un răspuns la această scrisoare, ceea ce mă face să cred că nu i s-a răspuns lui Nicolae Titulescu.

Consecvenți cu ei înșiși, elvețienii nu numai că i-au refuzat viza de intrare, ci au continuat să-i facă mizerii lui Nicolae Titulescu. La 5 aprilie 1940, Departamentul Politic Federal se adresa Legației României de la Berna cu solicitarea ca Nicolae Titulescu să restituie placa de înmatriculare, cu insemne diplomatice, a automobilului pe care fostul ministru de Externe român, de două ori președinte al Adunării Societății Națiunilor, îl avea înregistrat în cantonul Geneva, invocând drept argument faptul că delegația permanentă a României pe lângă Societatea Națiunilor fusese desființată.

Șocat de această meschinărie și de această inelegantă ieșite din comun, care discreditează aceste oficialități dincolo de timp, Nicolae Titulescu a găsit totuși puterea să-și înfrângă amărăciunea și să trimită un scurt memoriu șefului Departamentului Politic Federal, demontând demostrația acestuia:

„Cu toate că Guvernul român nu mi-a anulat niciodată calitatea de delegat permanent pe lângă Societatea Națiunilor – reînnoită în 1928 și constituind un act *in se,* care nu era consecința faptului că aveam o altă calitate (aceea de ministru la Londra sau aceea de ministru al Afacerilor Străine) și cu toate că delegația permanentă a României pe lângă Societatea Națiunilor n-a fost suprimată, ci pur și simplu transferată de la Geneva la Berna, Departamentul Politic Federal a avut amabilitatea să-mi conserve beneficiul acestei plăci de înmatriculare, nu ca membru al delegației României pe lângă Societatea Națiunilor, ci ca membru al Comisiei de Cooperare Intelectuală, care își are sediul la Geneva.

Este adevărat că Departamentul Politic Federal este mai restrictiv în materie de imunități diplomatice pentru membrii și reprezentanții Societății Națiunilor; dar nu este mai puțin incontestabil că el recunoaște imunitățile și privilegiile diplomatice membrilor Societății Națiunilor de-a lungul perioadei de desfășurare a reuniunilor lor ordinare și extraordinare.

Într-adevăr, conform articolului 7 al Pactului Societății Națiunilor, membrii și reprezentanții Societății Națiunilor sunt îndrituiți să beneficieze de privilegii și imunități diplomatice.

Astfel deci, dacă restitui placa de înmatriculare nu voi dispune de mașină cu insemne diplomatice în timpul reuniunilor Comisiei de Cooperare Intelectuală. Or, în timpul acestora, chiar după doctrina respectivă a Departamentului Federal, eu am dreptul la imunități diplomatice.

Cât privește restul timpului, eu nu țin automobilul meu în Elveția, ci în Franța, unde guvernul Republicii mi-a acordat privilegiile și imunitățile recunoscute șefilor și membrilor de misiuni de reprezentare a puterilor străine în Franța.

În plus, voi adăuga că am o misiune permanentă din partea Comisiei de Cooperare Intelectuală, care justifică cu atât mai mult placa de înmatriculare a orașului Geneva.

Cred că Excelența Voastră va binevoi să accepte considerentele pe care i le-am expus și-mi va permite să păstrez placa de înmatriculare a orașului Geneva.

Nu mă pot împiedica să spun Excelenței Voastre cât sunt de întristat să văd că legăturile pe care le-am avut timp de 20 de ani cu Elveția slăbesc; să fac totul pentru a le conserva reprezintă pentru mine o chestiune de dragoste."[224]

La prima vedere, scos din context, acest demers al lui Nicolae Titulescu pare un act de deșertăciune.

Nicolae Titulescu lua de fapt atitudine împotriva unei acțiuni restrictive, care nu putea fi motivată de autoritățile elvețiene, care era un act de crasă ingratitudine și care, în plus, era de natură să-i creeze dificultăți cu ocazia viitoarelor sale, eventuale, vizite în Elveția.

Sigur era și actul de orgoliu al unei mari personalități căreia i se răpea într-o zi și acest minor privilegiu de a călători într-o mașină cu insemne diplomatice, care să fie apărată de toate posibilele vexațiuni.

La începutul toamnei anului 1940, Nicolae Titulescu a făcut un nou demers pentru a obține viza de ședere în Elveția, dar a fost încă o dată obstrucționat.[225]

O nouă solicitare, un nou refuz

Măsura, incredibilă, dar care spune atât de mult despre felul în care autoritățile elvețiene au acționat în timp, în diverse împrejurări, l-a mâhnit profund pe compatriotul nostru, care s-a adresat din nou, nu după mult timp, Departamentului Politic Federal, cu același „succes" de până atunci:

„Domnule ministru,

Refuzul vizei de intrare în Elveția pe care am cerut-o de curând m-a mâhnit profund. N-am niciun fel de mândrie a v-o ascunde.

Am lucrat în țara dumneavoastră în timpul ultimilor 20 de ani mai mult decât în oricare alta.

Este imposibil să mi se refuze de pe o zi pe alta intrarea în Elveția, pe care cred că am onorat-o.

Cunosc rațiunile care au determinat aceste măsuri și tocmai în scopul de a le face să dispară vă solicit din nou intrarea în Elveția.

Ce lucru ar putea fi mai normal decât acela de a întâlni, la Geneva, de exemplu, pe soția mea, care trăiește în Elveția, pentru a pune toate lucrurile la punct? Măsurile adoptate fără a se vedea și fără a se explica sunt cele care provoacă consecințele cele mai dezagreabile.

Și odată reglementate chestiunile pendinte, de ce aș fi privat, după 20 de ani, de cură de altitudine la Saint-Moritz, de aceea pe care medicii mi-o impun în prezent, având în vedere, mai ales, că am pierdut-o pe aceea de anul trecut?

Sunt ani de când trăiesc în afara vieții politice, fapt atestat de guvernul actual al României și ca atare șederea mea pe teritoriul indiferent cărui stat nu ar putea reprezenta o complicație pentru acesta din urmă.

Oricare ar fi răspunsul Departamentului Politic, v-aș fi obligat să mi-l adresați direct la Hôtel Carlton, la Cannes, Alpii Maritimi, Franța, și nu ca în trecut la Legația de la Berna sau la Legația de la Vichy.

Personalul acestora din urmă s-a schimbat. El a fost promovat de către mine ca ministru al Afacerilor Străine și mi-ar fi neplăcut să fac cunoscut prezentul meu demers pe lângă dumneavoastră."[226]

Nici această solicitare nu a primit un răspuns favorabil. Este greu de spus dacă rațiunile de ordin personal sau de ordin politic sunt cele care au condus la adoptarea acestei măsuri. Nicolae Titulescu face aluzie la ambele categorii de argumente.

Insistența lui Nicolae Titulescu de a găsi un refugiu în Elveția își găsește explicația și în (sau mai ales) proliferarea războiului, noi și noi țări – Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg – căzând sub ocupație germană, în faptul că însăși Franța, una din țările sale de adopție, fusese obligată să cedeze în fața agresiunii hitleriste (la 16 iunie 1940, Franța cere armistițiu, încheiat la 22 iunie cu Germania și la 24 iunie cu Italia). Nicolae Titulescu s-a refugiat în „Franța liberă", devenind într-un fel prizonier. „Elveția neutră" îi apărea ca o insulă a propriei supraviețuiri, ca un spațiu al speranței.

La 17 martie 1941, după multe luni de agitație frenetică subsumată ideii de a părăsi Europa, Nicolae Titulescu se stingea din viață la Cannes.

Secretele de dincolo de ușile blindate

Nicolae Titulescu nu a mai revăzut Elveția, nemaiputând recupera cele depuse într-o bancă elvețiană, care până acum nu au fost recuperate și tare îmi este frică să nu se fi pierdut odată pentru totdeauna.

La 17 octombrie 1940, Credit Suisse din Geneva închiria pe numele lui Nicolae Titulescu o cameră blindată pe o perioadă de trei luni, începând cu 23 octombrie 1940, până la 22 ianuarie 1941.

Suntem confruntați cu un document de excepție. De ce?

Originalul acestei chitanțe[227], căci despre așa ceva este vorba, o recipisă, de fapt, având nr. 24 006, eliberată la Geneva, la 17 octombrie 1940, dovedește cel puțin două lucruri: faptul că s-a făcut o depunere pe numele lui Nicolae Titulescu, dar că depozitul n-a mai fost deschis de depunător, nici la termen, nici după aceea. Orice depunere se face pe baza achitării unei sume, ea se certifică printr-un act (o chitanță, în cazul în speță), iar depunătorul poate ridica cele depuse numai pe baza respectivei chitanțe și a depunerii ei, la lichidarea depozitului.

Actul în discuție precizează că s-a procedat la închirierea unei *chambre fort* și nu a unui seif, ceea ce dă temeiul să se afirme că era vorba de o cantitate apreciabilă de bunuri!

Nu am găsit niciun inventar și nicio altă semnalare privind această depunere. Așa fiind, este hazardat să facem presupuneri în privința conținutului. Ferindu-mă de orice speculații, îndrăznesc totuși să presupun că în această *chambre fort* s-au aflat și documente primite sau elaborate de Nicolae Titulescu în îndelungata perioadă de activitate în care a acționat la Societatea Națiunilor.

De ce au fost depuse aceste documente la Geneva? De ce pe termen limitat?

Nu există niciun temei să se creadă că ele au fost aduse din altă parte, se poate presupune că în urma părăsirii precipitate a Elveției și din cauza răspunsului negativ la cererile sale succesive de a putea reveni în Elveția, Nicolae Titulescu a apelat la această soluție, sperând, totuși, că va reveni cândva.

Închirierea pe o perioadă limitată, dar nu mică, a acelei *chambre fort* indică intenția și speranța revenirii în același loc, într-un spațiu de locuit similar, lasă să credem cu îndreptățire că Nicolae Titulescu nu s-a gândit să ducă aceste documente în Franța ocupată, fie numai pe jumătate, de armatele germane, și nici nu avea sau nu vroia să le încredințeze altcuiva.

Nu trebuie să fii un specialist în lumea bancară pentru a înțelege diferența între *coffre fort* și *chambre forte*. Deci, Nicolae Titulescu (sau un intermediar, în numele lui) apelase la un spațiu mai amplu pentru a depozita un volum mai mare de bunuri. Refuzăm să credem cel puțin două lucruri: că ar fi apelat, fără rost, la un spațiu supradimensionat în raport cu necesitățile reale ale deponentului, pe de o parte; că ar fi apelat la o *chambre forte* pentru bunuri comune și, cu atât mai puțin, perisabile, pe de altă parte. Supoziția că Nicolae Titulescu ar fi depus valori financiare, documente politico-diplomatice, caiete cu însemnări zilnice, scrisori, este mult mai credibilă.

Cine a deschis acest depozit la Credit Suisse?

După aparențe, unii grăbiți ar putea afirma că acesta a fost Nicolae Titulescu.

Ar fi o gravă eroare.

Pentru că:

– din decembrie 1939, până la moartea sa, în martie 1941, Nicolae Titulescu nu a mai vizitat Elveția, în ciuda dorinței sale și a tuturor solicitărilor succesive adresate Departamentului Politic Federal;

– la această afirmație categorică se adaugă – deși nu cu aceeași greutate – rezultatele analizei grafologice, care conduc la concluzia indubitabilă că respectiva chitanță nu a fost completată de Nicolae Titulescu;

– întrucât s-ar putea invoca și admite că nu funcționa obligația ca beneficiarul (depozitarul) să fie una și aceeași persoană cu cel care completa chitanța (sau un act similar), precizez că o asemenea situație nu presupune *ab contrario* că Nicolae Titulescu ar fi fost de față și că ar fi apelat la un secretar sau un cunoscut, neprezența sa în Elveția în decembrie 1939–martie 1941 fiind mai presus de orice îndoială.

Suma cerută pentru închirierea acestei *chambre fort* nu era mică. Spre comparație, dacă pentru taxele de autentificare a testamentului lui Nicolae Titulescu din 4 martie 1940 s-au perceput 33,80 franci elvețieni (adică 884 lei), pentru depozitul de la Credit Suisse s-a achitat suma de 500 franci elvețieni (adică 13.077 lei), de aproape 15 ori mai mult.

Cine a făcut depunerea?

Mărturii nu avem.

Să fi cerut Nicolae Titulescu soției sale să facă în numele său și pentru sine acest lucru? Nu este exclus, dar mă îndoiesc, căci unul dintre motivele pierderii încrederii lui Nicolae în Catherine era nesinceritatea acesteia.

Putea să o facă și altcineva, o rudă, un colaborator sau un prieten. Nu este exclus niciunul din aceste cazuri. În privința rudelor, Nicolae Titulescu ar fi putut apela doar la unul dintre cei cu care continua să aibă relații (Gheorghe Nenișor și Ionel Christu), dar nu avem mărturii că a făcut-o și nici nu cunoaștem persoanele la care a apelat.

Nu-mi pot refuza categoric presupunerea că persoana care a făcut o depunere *în numele* sau doar *pe numele* lui Nicolae Titulescu a fost chiar soția sa, Catherine Titulescu. *Pe numele* pare o formulă mai credibilă, cei doi soți fiind în divorț. Un fapt care mă tentează să iau în considerare un asemenea ultim procedeu sunt antecedentele sale, mai grave, care au generat tensiuni între cei doi: împrumuturi bănești de la diverși bancheri elvețieni, făcute de Catherine Titulescu, în numele și pe numele lui Nicolae Titulescu. Ca o ultimă ipoteză, care nu poate fi ignorată, ar fi și acordul celor doi soți, dincolo de starea de divorț în care se aflau, de a-și pune la adăpost în Elveția valorile pe care le aveau, în condițiile în care în Franța nu mai aveau nicio certitudine.

Aș putea continua cu supozițiile, dar exercițiul ar fi lipsit de sens.

Nu știm astăzi dacă acest înscris (chitanță) i-a parvenit direct lui Nicolae Titulescu și, în caz afirmativ, când și pe ce canal, în posesia cui s-a prezervat acest document până la intrarea sa în posesia Arhivei Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe, probabil în anii '70 ai secolului trecut; nu știm, de asemenea, de ce nu s-a folosit nimeni de el pentru deschiderea acestui depozit.

Sunt tentat să cred că nici Catherine Titulescu și nici executorii testamentari, potrivit testamentului din 4 martie 1940, nu au avut în mână acest document în timpul războiului de care s-ar fi folosit cu promptitudine sau oricum în timp după moartea lui Nicolae Titulescu în martie 1941 pentru a deschide respectivul depozit, ca parte a unui demers mai larg.

Nu înțeleg de ce, după moarte, după război, nimeni, Catherine Titulescu, Sergiu (Gigi) Nenișor sau Gheorghe (Georgel) Nenișor, nu a ridicat depunerile de la Crédit Suisse. Pentru că în arhiva Nicolae Titulescu această chitanță s-a păstrat. Să fi intervenit uitarea sau cei ce au vrut s-o facă, după moartea lui Nicolae Titulescu, în timpul războiului sau după aceea, s-au lovit de impedimente de nedepășit (inexistența unui legat sau testament care să-i îndrituiască în acest sens)?

Nu-mi rămâne decât să presupun că această chitanță s-a rătăcit printre celelalte documente Titulescu, aflate la unii sau la alții, rudenii sau cunoscuți, și că chiar cei care au avut-o în mână nu i-au acordat importanța cuvenită.

Acest document, ajuns în Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, în condiții pe care nu le știm și care, în ultimă instanță, nu mai au astăzi niciun fel de importanță majoră, acest document probează că beneficiarul (Nicolae Titulescu sau un intermediar) nu a eliberat acest depozit, căci lichidarea ar fi implicat predarea chitanței, prelungirea unui asemenea depozit impunând predarea vechii chitanțe și eliberarea alteia noi, pe un alt termen.

În ciuda interesului personal de a cunoaște procedurile băncilor elvețiene la expirarea termenului pentru un asemenea depozit, nu am obținut niciun fel de informații clare și sigure. Mă domină îngrijorarea că, la un moment dat, după ani de „abandonare", această *chambre fort* a fost deschisă și conținutul, mai ales dacă nu erau valori care să rețină atenția băncii, a fost transferat cine știe unde și că la o anumită parte s-ar fi și renunțat, orice considerente de evaluare fiind depersonalizate până la eliminarea totală a determinărilor ținând de afectivitate.

Aducerea lui Nicolae Titulescu acasă[228] nu se poate reduce la reînhumarea în pământul țării a osemintelor sale, ci presupune în mod necesar redobândirea întregii sale moșteniri intelectuale, parte de mare importanță a patrimoniului național.

În necesarul efort de a recupera, într-o formă sau alta, toate cele depuse în numele și pentru Nicolae Titulescu, autoritățile române sunt chemate să îndeplinească demersurile cuvenite cât mai urgent posibil, cu discreție și cu tact, dar și cu perseverență.

Sper că la București nu se va replica încă o dată că avem alte priorități; calitatea de membru al Uniunii Europene ne va oferi ca români mai multe facilități în materie de contacte și demersuri, chiar dacă Elveția nu face parte din Uniunea Europeană și rămâne îndeajuns de departe de noi.

Statului român îi revine obligația de a cerceta și clarifica această situație. Recuperarea unor posibile documente Nicolae Titulescu este mai importantă decât recuperarea unor posibile valori financiare ale familiei păstrate în respectivul depozit.

Anii ce vin pot să ne ofere tot felul de surprize, termenele de 40 sau de 50 de ani fixate pentru deschiderea unor fonduri s-au scurs, așa că este posibil să apară documente bănuite, dar nevăzute până acum. Deschiderea pentru cercetare a arhivelor Federației Ruse, un adevărat eveniment al anilor '90, ne-a făcut să sperăm în noi orizonturi pentru cercetările privind istoria politicii externe și a diplomației românești (inclusiv celor privind pe Nicolae Titulescu), cu atât mai mult cu cât în acestea se află documente (originale sau doar copii) germane sau franceze capturate de către sovietici odată cu ocuparea Germaniei în anul 1945.

Este, de asemenea, greu de spus actualmente – în ciuda deschiderilor operate, cu mai multă generozitate în trecut, cu oarecare parcimonie după aceea și cu o serie de restricții în prezent – dacă arhivele ruse (foste sovietice) cuprind – în loturile confiscate în România, și avem în vedere în principal Arhiva Cabinetului militar al Mareșalului Antonescu – și documente privind pe Nicolae Titulescu (indicii în acest sens sunt).

Arhivele diplomatice românești, la începutul anilor '40 – de la dezordine la degradare –

În studiul[229] privind Ministerul Afacerilor Străine și Serviciul Diplomatic Român, F.C. Nanu[230], o personalitate autentică a diplomației românești interbelice, releva dintru început:

„Printre așezămintele românești care au o mare nevoie de o primenire tehnică, se prenumeră firește și diplomația română. Nu vorbesc aci de «diplomația» în înțelesul țelurilor urmate de România în politica ei din afară, ci mă mărginesc la înțelesul tehnic al cuvântului, adică organismul de stat înființat spre a sluji de unealtă de informare și executare a guvernului, pe tărâmul politicii externe."[231]

„Se înțelege că și Serviciul arhivei și al registraturii ar trebui să fie rânduit pe temeiuri moderne, cu dosare de metal, fișe alfabetice, o «evidență» a hârtiilor care așteaptă răspuns, spre a se face reveniri după un timp de așteptare potrivit etc., apoi cu destule dactilografe, spre a putea înmulți hârtiile privind mai multe chestiuni ca să poată rămâne câte o copie la fiecare dosar interesat etc. Sistemul de azi se bizuie numai pe memoria și experiența a doi vechi și foarte buni funcționari, dar ne putem întreba cu groază ce se va întâmpla când ei vor ieși la pensie, ceea ce nu va întârzia mult. La fel în legațiile din străinătate, ar trebui «uniformizate» și «standardizate» sistemele de «dosarizare» a dosarelor și hârtiilor. Astfel, s-ar ușura mult munca funcționarilor, atât în legații, cât și în centrală, s-ar câștiga un timp prețios, pierdut în căutarea hârtiilor greșit clasate, și s-ar evita multe greșeli datorite lipsei unor hârtii din dosarele unde ar trebui să se afle. Apoi cum, orice s-ar face, sunt hârtii care nu pot fi găsite, ar trebui o «dosarizare» dublă, una după subiect, alta cronologică.

Dacă, în același timp, s-ar părăsi sistemul vechi și cu totul nepotrivit de a folosi coli duble, din care a doua rămâne mai totdeauna albă, înlocuindu-le cu foi simple, locul ocupat de arhivă nici nu s-ar mări.

Totodată, dosarele ar fi mult mai ușor de studiat și s-ar pierde mai puține hârtii dacă dosarele, în loc să fie cusute la sfârșitul anului, ar fi fixate zilnic cu șine și ace de metal. O lucrare de mare folos ar fi întocmirea unor fișe înșirând după țări și materii toate «precedentele». Cum stau lucrurile astăzi, misiunile diplomatice străine își pot bate joc de noi după plac, obținând lucruri pe care ele însele ni le-au refuzat acum doi-trei ani, căci nimeni nu-și aduce aminte că avem un «precedent» în favoarea noastră. Pe de altă parte, noi cerem de multe ori azi unui guvern străin lucruri pe care ieri le refuzasem. Vorbesc firește de chestiuni juridice și administrative privitoare la imunități diplomatice ș.a.m.d. Cu întocmirea acestui «fișier», ar putea fi însărcinată secția istorică sus-amintită, pe lângă clasarea și eventual publicarea actelor de stat mai vechi, de interes istoric.

. Direcția tratatelor ar trebui să țină la zi condica tratatelor scoasă în 1938 și să mai scoată în fiecare an o culegere cuprinzând textele tratatelor noi."[232]

În ciuda cerințelor exprese ale Conducătorului Statului privind o activitate intensă și coerentă pentru reorganizarea ministerelor, legea pentru (re)organizarea Ministerului Afacerilor Străine a întârziat cu mai mult de trei ani de zile, apelându-se la decrete-lege pentru clarificarea, precizarea și reglementarea parțială a unor probleme referitoare la structură, încadrare cu personal, funcționare și asigurarea financiară.

Întârzierea cu care s-a acționat în cadrul Ministerului Afacerilor Străine l-a determinat pe Ion Antonescu[233] să ceară în mai multe rânduri, prin secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, măsuri pentru accelerarea eforturilor și finalizarea demersurilor pregătitoare.

La 21 noiembrie 1941, dând expresie stării de nemulțumire față de neajunsurile acumulate în timp în funcționarea Ministerului Afacerilor Străine și față de încetineala cu care acționa conducerea ministerului, Ion Antonescu punea următoarea rezoluție pe una din notele produse de Ministerul Afacerilor Externe, indicând să fie adusă la cunoștința ministrului[234] și a autorului notei.

Întrucât privește direct și arhiva (documentele) Ministerului Afacerilor Străine – și prin extensie și arhivele României – am preluat integral această rezoluție:

„Legea de organizare nu se poate face cu ușurința cu care se lucrează la Ministerul de Externe. Ea este în studiu și va apare la timp. Ea va satisface interesele generale ale Țării, nu acelea ale câtorva persoane.

Bugetul «nu poate fi întocmit» din această cauză?

Este o modalitate de a acoperi dezordinea birocratică în care înoată acest minister.

Dl care a întocmit această notă și acela care a văzut-o și înaintat-o ca șef să-și dea osteneala să vadă în ce hal se găsește arhiva acestui minister.

Eu am spus odată Regelui Carol că Ministerul de Externe este o instituție căreia ar trebui să i se pună gaz și să i se dea foc.

Am făcut această afirmație pe baza unei experiențe făcute timp îndelungat.

Am fost din 1920 și până azi însărcinat cu multe chestiuni grele și delicate. Aceste însărcinări m-au pus în contact cu Ministerul de Externe de foarte multe ori și cu legațiile noastre de la Varșovia, Constantinopol, Belgrad, Paris, Bruxelles, Londra și cu acei care au lucrat la Comisia de reparații și Congresul Suprem[235].

Peste tot, fără excepție, am constatat o dezordine, o incurie, o nepăsare, o necunoaștere a problemelor, o dezorientare, o lipsă de inițiativă, de conștiință, de suflet și de dragoste românească îngrozitoare.

În schimb, am întâlnit peste tot în diplomația noastră «prinți» improvizați, «conți» acuzați de homosexualitate, știutori pe dinafară ai Almanahului Gotha, unghii lustruite, oameni care veneau la 11½ la birou în plină desfășurare a unor acțiuni și tratative capitale pentru interesele neamului și plecau la 13, oameni care se lăudau că nu citesc nici «Universul» (fiindcă îi dezgustă) și că nu cunosc nici Constituția Țării; oameni care făceau confuzie între tratatele de pace care ne priveau direct, în schimb făceau trafic de devize, de parfumuri și nu aveau decât preocupări financiare personale; oameni care criticau, în limbi străine, bineînțeles și față de străini; oameni care se lăudau că nu au nicio legătură cu țara pe care însă o sugeau cât puteau, oameni care nu vorbeau nici românește și care făceau din această demență un titlu de glorie etc. etc.

Iată de ce legea nouă întârzie. Ea trebuie să fie bine studiată, fiindcă noua organizare trebuie să pună capăt acestei cangrene, care dăinuiește și astăzi.

Și în trecut și în timpul cât am dirijat Ministerul de Externe[236], m-am lovit necontenit de dezordinea haotică a acestui minister, care nu are nimic ținut în ordine, nicio urmă a efortului și activității foștilor miniștri (tratative, conversații, memorii, declarații, luptă etc.). Niciun dosar în ordine, nicio clasare a documentelor. Când am cerut în octombrie trecut documentarea în privința tratativelor de la Craiova[237], de la Turnu Severin[238], de la Budapesta din 1940, mi s-a prezentat un *morman de zdrențe*.

Nicio urmă în privința desfășurării tragice a acțiunii care s-a sfârșit cu Arbitrajul de la Viena. A trebuit să forțez saltarele dlor Gigurtu[239], Tătărescu[240] și Manoilescu[241], ca să aduc în arhiva ministerului schimbul de scrisori între Regele Carol[242] și Führer[243] și între dl Gigurtu și Göring[244].

Dumnezeu știe dacă nu au dispărut din nou.

Lucrările prezentate Comisiei de reparații și în dezbaterile Genevei, lucrări capitale pentru noi, erau de o superficialitate criminală.

Iată de ce am toată desconsiderarea mea pentru oamenii care servesc astfel țara și care în schimb își plimbă cu importanță insuficiența prin toate saloanele și prin mijlocul tuturor străinilor care ne judecă pe toți după ușurința lor, fiindcă cei care muncesc nu au timp să se plimbe cu aere bismarkiene printre oglinzi și oameni care îi privesc și îi judecă cu dispreț.

Singura preocupare și mai importantă a acestor domni este să se scoale târziu, să se plimbe umflați de ei, să stropească cu noroi în tot ce este românesc și muncitor și să se preocupe de avansarea, de decorațiile și de devizele care cred că li se cuvin.

Pentru partea finală a comunicării, să se găsească o soluție care să realizeze automat dezideratul Ministerului de Externe. Secretariatul propuneri.

Mareșal Antonescu"[245]

Considerându-se vizat de rezoluția lui Ion Antonescu din 21 noiembrie 1941, F.C. Nanu adresa, la 2 decembrie 1941, lui Ovidiu Vlădescu, secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri, o notă[246] în care recunoștea paternitatea notei din 29 octombrie și o nega pe aceea din 15 noiembrie, atrăgând atenția că încă de la 15 ianuarie înaintase conducerii Ministerului Afacerilor Străine un amplu studiu privind reorganizarea Departamentului.

„Fără funcționarii trebuincioși și fără bani nu se poate organiza ministerul, în primul rând arhiva. Am cerut de 15 ani dezlegarea acestei probleme, pe care am privit-o totdeauna ca fiind de cea mai mare însemnătate, precum pot mărturisi toți colegii mei și o dovedește și studiul meu din 15 ianuarie. M-am și specializat întrucâtva în această chestiune. Însă pentru înfăptuirea unei organizări moderne a arhivei, ce cere întâi un număr îndestulător de funcționari specialiști, precum și dulapuri speciale și fișiere și cămăși de dosare moderne. Până acum, nu am putut obține nici personalul, nici uneltele de lucru trebuincioase.

De altfel, trebuie ținut în seamă că nici sistemul nostru învechit de arhivare nu a putut funcționa anul acesta măcar ca în timpuri normale, date fiind mobilizarea mai multor funcționari și faptul că dosarele politice au fost mutate de 5 ori în decursul celor din urmă 12 luni: întâi când Direcția politică a trebuit să facă loc Președinției, mutându-se în Palatul Sturdza, apoi când a fost mutată înapoi, după cutremur, apoi iarăși în Palatul Sturdza și, în sfârșit, cu prilejul împrăștierii, când a fost mutată în str. Av. Demetriade, și înapoi în Palatul Sturdza."[247]

Paris–Berlin–Moscova–Paris–București

O întâmplare intervenită cu cincisprezece ani în urmă confirmă ca realitate ceea ce avansam ca scenariu posibil privind circulația în timp a unor părți a arhivelor Nicoale Titulescu (și nu numai).

Aflate pe pământ francez (o parte, desigur), aceste arhive au fost capturate de germani în timpul ocupării Franței. La sfârșitul războiului, Armatele Sovietice de ocupație (și de ce numai ele?!) au pus mâna pe arhivele germane (mai bine zis pe arhivele aflate în mâinile germanilor, inclusiv pe cele capturate în Franța) și le-au transportat în Uniunea Sovietică. În anii '90, ca urmare a unor aranjamente intervenite între Moscova și Paris, precum și între Moscova și Bonn, sovieticii au restituit respectivelor țări o parte din arhivele care le privesc în mod direct (ca și alte valori), într-un gest de aparentă bunăvoință, dar în realitate de profund calcul politic (elementul mercantil nelipsind niciodată, atunci când n-a fost, într-un fel sau altul, elementul declanșator sau dominant).

Iată ce ne-a împărtășit prof. univ. dr. Ion Calafeteanu[248] în legătură cu evenimentul la care făceam referire mai sus:

„Prin intermediul Ambasadei României la Paris, Direcția Arhivelor Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe a intrat de curând în posesia unui număr de patru cutii conținând documente diplomatice românești din perioada 1934–1936. Este vorba de patru cutii, cu circa 2.000 pagini de documente, primite de la Direcția Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe al Franței. Documentele respective au făcut parte din arhiva personală a lui Nicolae Titulescu (se cunoaște că acesta păstra copii după toate documentele ce plecau de la el sau pe care le primea) și reprezintă o parte din arhiva acestuia pierdută în condiții neclare în anii celui de-al Doilea Război Mondial (cea mai mare parte a ei se află în prezent la Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, Palo Alto, Ca, SUA).

Nu cunoaștem împrejurările în care documentele respective au ajuns în posesia Ministerului Afacerilor Externe francez și nici nu putem reface complet itinerariul lor. În mod sigur însă ele s-au aflat o perioadă (în anii ultimului război mondial) în posesia statului german. Argumentele în acest sens sunt numeroase. Numai așa se poate explica faptul că pe dosare se află inscripții în limba germană: *«Anlage zu Arch. Komm.../42»*, (pe dosarele de pe care această inscripție lipsește sunt decupări în hârtie, ceea ce arată că a fost tăiată). De asemenea, pe un dosar scrie *«Telegramme an Titulescu von... bis...»* (de fapt, este tradus textul românesc scris pe dosar de Nicolae Titulescu însuși). Semnalăm, apoi, că pe un dosar ce conține ciorna demisiei lui N. Titulescu adresată în 1935 primului-ministru Tătărescu scrie *«Demissionschrift Titulescu's»*. Și, în sfârșit, un ultim argument: un dosar conține trei documente traduse integral în limba germană și pe care este pusă ștampila *«Geheim»* (secret). Documentele traduse se referă la declarația prof. Gamillscheg, directorul Institutului german de la București, făcută unui diplomat român privind conținutul convorbirilor avute de Gh. Brătianu, în februarie 1936, cu von Neurath și Göring; la o convorbire a lui C. Vișoianu cu ambasadorul Marii Britanii la Varșovia despre relațiile polono-germane și ultimul la modul de reglementare a unor probleme financiare între Germania și Polonia.

Documentele Nicolae Titulescu sunt grupate pe două categorii.

Prima, documente primite: în cea mai mare parte, telegrame primite la Ministerul Afacerilor Străine de la diverse oficii diplomatice și retransmise (prin cifru sau curier) lui Nicolae Titulescu în străinătate și numai foarte puține primite direct de Nicolae Titulescu.

A doua, documente expediate: aproape în exclusivitate telegrame adresate MAS.

În majoritatea cazurilor, problematica dosarelor este diversă (ordinea documentelor fiind cronologică), cu o preponderență a temelor aflate în perioada respectivă «la ordinea zilei». Majoritatea documentelor nu sunt originale, dar unele dintre ele (puține) au însemnări marginale făcute de Nicolae Titulescu, ceea ce le crește valoarea istorică și documentară.

Iată, pe scurt, conținutul celor patru cutii:

Cutia nr. 1 cuprinde un dosar cu documente din perioada 1–31 mai 1936. Aici se află și câteva telegrame primite de N. Titulescu la Cap Martin, direct de la ministrul Dinu Cesianu de la Paris. Un alt dosar conține rapoarte de presă din perioada februarie–mai 1935. Două dosare, de dimensiuni mai mici, cuprind demisia lui N. Titulescu din 1935 (este vorba de ciorna scrisă de mână de către N. Titulescu, o copie bătută la mașină și o altă copie, cu intervenția în text a lui N. Titulescu, pregătită pentru a fi transmisă Regelui Carol al II-lea) și telegrame primite între 1–9 iunie 1936. În sfârșit, în această primă cutie se mai află o scrisoare (originală) a lui Milan Stojadinović, ministrul de Externe al Iugoslaviei, din 1 august 1935, însoțită de o copie a proiectului convenției militare între România, Turcia și Iugoslavia și un plic, cu antetul MAS, cu telegrame din perioada 1–15 august 1934.

Cutia nr. 2 cuprinde trei dosare cu o tematică variată. Primul dosar conține telegrame primite la MAS între 16–30 aprilie 1936 și retransmise de Savel Rădulescu lui Nicolae Titulescu, aflat în străinătate (problematica precumpănitoare este cea a Strâmtorilor Mării Negre). Al doilea dosar conține, de asemenea, telegrame primite la MAS între 1–15 aprilie 1936 și retransmise de Savel Rădulescu, prin cifru sau telefonic. În al treilea dosar sunt telegrame primite între 1 februarie–1 martie 1936. În acest ultim dosar se află și cele trei telegrame traduse în germană, amintite anterior. Câteva telegrame au însemnări făcute de Nicolae Titulescu, prin care respinge acuzațiile ce i se aduceau în epocă că ar fi negociat un tratat de asistență mutuală cu URSS. Un pasaj dintr-o telegramă din Londra (29 februarie 1936), care prezintă modul cum a fost receptată în Marea Britanie ratificarea Pactului de asistență franco-rus de către Franța, este tradus, pe document, în limba germană.

Cutia nr. 3 cuprinde, de asemenea, trei dosare. Unul are telegrame cifrate din perioada 1–15 martie 1936. Aici se află și două telegrame în clar de la președintele Cehoslovaciei, Thomas G. Masaryk și de la Regina Maria. Problematica dominantă: conflictul din Etiopia și intrarea trupelor germane în Renania. Al doilea conține 165 telegrame, pe teme diverse, expediate de Nicolae Titulescu între 25 martie–31 august 1935, iar în ultimul sunt

telegrame primite de N. Titulescu între 16–31 martie 1936, când se afla la Londra.

Ultima cutie conține un lung raport (89 p.), din iunie 1934, al ministrului României la Sofia, Vasile Stoica, în care se face o analiză extrem de pertinentă asupra situației generale din Bulgaria, un dosar cu rapoarte din anii 1935–1936 trimise de Legația României la Buenos-Aires, un altul cu rapoarte și telegrame privind situația internă din Germania în anii 1934–1935 (semnalăm aici un raport al lui Nicolae Petrescu-Comnen, ministrul României la Berlin, din 28 octombrie 1935, în care sunt prezentate persecuțiile împotriva cetățenilor români de origine evreiască aflați în Germania, precum și protestele și intervențiile în favoarea lor făcute de către Legație), și un dosar documentar privind *«Chestiunea Habsburgilor»*.

Toate aceste documente vor fi accesibile cercetătorilor la începutul anului viitor."

Un episod plin de semnificații ridică noi întrebări și face plauzibile noi supoziții, într-un subiect care nu numai că nu este închis, ci va rămâne, după părerea mea, timp îndelungat deschis, oferind nu puține surprize.

Acest episod vorbește de la sine de sustragerea unor documente Nicolae Titulescu de către forțe externe ostile acestuia.

Există temeiuri – și referirile ample de mai sus le confirmă cu certitudine – că hitleriștii au pus mâna pe documente Titulescu cu ocazia ocupării Parisului. După demitere, așa cum se știe, Nicolae Titulescu s-a stabilit, temporar după credința lui, în Sudul Franței. A revenit periodic la Paris – pentru întâlniri cu personalități ale vieții politice și ale lumii diplomatice – ceea ce ne face să credem că, într-un fel sau altul, el și-a păstrat acolo un cadru de lucru, dispunând de cărți de referință și de documente esențiale. Atacul fulger împotriva Franței, în mai 1940, a surprins pe toată lumea, creând panică în rândurile oamenilor politici și ale militarilor, ale diplomaților și ale oamenilor de afaceri, francezi sau străini, care au căutat formule de supraviețuire, abandonând sedii, arhive, valori de tot felul. Când au ocupat Parisul, armatele germane au pus mâna – prin Abwehr[249] – pe documente detaliate privind planurile anglo-franceze de

distrugere a instalațiilor petroliere din zona Ploiești. Capturarea altor documente Titulescu (alături de acelea ale altor personalități franceze și străine) față de cele încredințate Ministerului de Externe al României de către Quai d'Orsay, apare, ca atare, și posibilă și probabilă.[250]

Mihai Antonescu cere Reich-ului documentele Titulescu

Un document, până acum inedit, aruncă o lumină nouă în această direcție.

La 4 decembrie 1942, Mihai Antonescu[251], vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și președinte al Consiliului de Miniștri a.i., ministru al Afacerilor Străine a.i., adresa (nota va fi trimisă efectiv la 5 decembrie 1942) lui Gheorghe Davidescu[252], secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, următoarea notă:

„Dl vicepreședinte al Consiliului de Miniștri a luat cunoștință cu întârziere de nota dlui Davidescu în legătură cu convorbirea cu dl Stelzer[253], prin care ni se cere ca Auswärtiges Amt[254] să folosească un document găsit în arhiva lui Nicolae Titulescu, purtând asupra relațiilor ruso-americane.

Deși verbal i-am comunicat, îndată ce dl ministru m-a întrebat la telefon, părerea mea [e] că în niciun caz nu ni se poate cere o autorizare despre o arhivă care nu a fost remisă guvernului aliat român, după care procedura cererii de autorizare s-ar fi putut produce normal, astfel că în principiu nu am nicio autorizare de dat.

Cred însă că acum este timpul ca să cerem dlui dr. Stelzer, care a pus această problemă, ca să semnaleze guvernului Reichului că ar fi potrivit, față de un aliat, ca arhiva lui Nicolae Titulescu să fie pusă la dispoziția guvernului regal român."[255]

Nota adresată de Mihai Antonescu către Gheorghe Davidescu (nu am găsit nota de convorbiri Davidescu–Stelzer) nu lasă niciun echivoc asupra faptului că în decembrie 1942 Germania hitleristă deținea documente (greu de spus câte) care aparținuseră lui Nicolae Titulescu.

Este absolut clar că acestea au intrat în posesia lui Auswärtiges Amt nu pe cale politico-diplomatică sau comercială. Nu oficiile diplomatice germane, ci serviciile de spionaj hitleriste fuseseră acelea care puseseră mâna pe documente. De ce au fost expediate aceste documente la Auswärtiges Amt? Au fost transmise ele într-adevăr? Au fost transferate în totalitate?!

Întrebările nu sunt deloc gratuite, cunoscute fiind jocurile de interese dintre diversele servicii hitleriste, conflictele de competență, concurența și adversitatea dintre ele.

Nu dispunem de nicio informație care să confirme, în mod direct sau indirect, că demersurile oficialităților românești au primit vreun răspuns pozitiv din partea autorităților celui de-al treilea Reich. De fapt, pentru a fi deosebit de preciși, ar trebui să spunem că nota adresată de Mihai Antonescu lui Gheorghe Davidescu este o precizare de poziție pe care ministrul Afacerilor Străine o împărtășește secretarului general al Ministerului Afacerilor Străine, demnă, dar prudentă. A adresat, oare, în urma acestei note, Gheorghe Davidescu o cerere expresă legației celui de-al treilea Reich pentru restituirea arhivei lui Nicolae Titulescu sau s-a mulțumit să constate, așa cum o făcea Mihai Antonescu însuși, că locul acestor documente ar fi în România și că ele ar trebui să fie remise guvernului român?![256] Nu dispunem de informații pentru a formula un răspuns peremptoriu. Să sperăm că șansa ne va surâde cândva – nouă sau altora – pentru a găsi un răspuns la această chestiune de cea mai mare importanță, întrucât privește unul din fondurile cele mai prețioase de documente ale arhivei naționale politico-diplomatice.

Rațiunile faptului că nemții doreau să folosească – desigur pentru a face referiri publice – un document din arhiva lui Nicolae Titulescu privind relațiile ruso-americane nu pot fi încă descifrate. Momentul exprimării unei asemenea dorințe – formulată așa cum lasă să se înțeleagă Mihai Antonescu, mai devreme decât cel al elaborării de către el a unei note de răspuns pentru secretarul general al Ministerului Afacerilor Străine, Gheorghe Davidescu – nu îl putem pune, cel puțin deocamdată, în relație cu evenimentele intervenite în raporturile ruso-americane în anii 1941–1942. Cererea germană la care ne-am referit mai sus, intervenită probabil în noiembrie 1942, nu avea în vedere desigur dezvăluiri care să stimuleze o atitudine anti-americană la București, în sensul declarării războiului, care la acea dată era un fapt împlinit; nu era desigur nici intenția de a identifica elemente care să ducă la o reconsiderare în sens pozitiv a raporturilor româno-americane de la acea dată. Aceste constatări pe care mă simt obligat să le fac nu permit totuși a avansa niciun fel de supoziții în legătură cu

substratul real al demersului legației germane la București. Cert este că nu era o chestiune de rutină; este sigur că nu din delicatețe oficialitățile diplomatice hitleriste la București cereau acordul guvernului român pentru folosirea unui asemenea document; este indiscutabil că scopul urmărit și modul în care s-ar fi folosit acest document ar fi implicat public statul român, impunând acestuia adoptarea – chiar în condițiile politico-militare date – unei reacții. Nu menajamentele față de „un aliat", ci dorința de a preveni reacția acestuia au determinat oficialitățile germane să ceară acordul pentru folosirea respectivului document. O asemenea cerere nu numai că nu a primit un răspuns pozitiv, dar a lărgit contenciosul relațiilor româno-germane.

Un document Titulescu – o armă de război

O notă informativă a Direcției Generale a Poliției, din primăvara anului 1942, aduce indirect informații suplimentare privind arhivele lui Nicolae Titulescu:

„Legația franceză este informată că direcțiunea ziarului «Journal de Genève» obținuse, încă din timpul vieții lui Nicolae Titulescu, autorizarea de a publica anumite documente, legate de activitatea lui, în special în legătură cu politica față de URSS.

Aceleași cercuri adaugă că Grigore Gafencu – în timpul când era ministru de Externe – a reușit să amâne, prin intervențiuni, publicarea acestor documente.

Informațiile Legației arată că, acum, aceste documente vor fi publicate, însă nu în presa elvețiană, ci în presa engleză.

Documentele s-ar referi la prietenia și securitatea pe care o oferise URSS-ul României, recunoscându-i și frontiera Nistrului, «prilej pe care însă politicienii din România l-au scăpat, deoarece nu au știut să aprecieze împrejurările».“[257]

O asemenea notă informativă permite câteva constatări:

Moartea lui Nicolae Titulescu nu a pus capăt prigoanei împotriva ideilor sale.

Documente în discuție fuseseră împiedicate să apară în timpul mandatului lui Grigore Gafencu[258] la Ministerul Afacerilor Străine (21 decembrie 1938–1 iunie 1940). Indiscutabil că această poziție era determinată de Regele Carol al II-lea și prim-miniștrii Armand Călinescu și Gheorghe Tătărescu.

Dacă la nivelul anilor 1938–1940 rațiunea nepublicării unor asemenea documente avea o determinare obiectivă și una subiectivă (aceasta din urmă chiar mai pronunțată), la nivelul anului 1942 preocuparea pentru nepublicarea acestor documente ținea de înalta politică, România fiind în stare de război cu URSS. Este de la sine înțeles că evidențierea unei asemenea

presupuse atitudini din partea URSS (am spus *presupuse* în mod deliberat, căci disponibilitatea sovieticilor în privința recunoașterii integrității teritoriale a României este departe de cea invocată în nota informativă la care ne referim) ar fi pus România în situația nedreaptă de a fi judecată ca un stat care, dincolo de rațiune, victimă a tuturor prejudecăților și adeptă a unei linii agresive în politica sa față de URSS, ar fi refuzat mâna întinsă de URSS, dând cu piciorul unei șanse reale de a rezolva pe cale pașnică un litigiu teritorial.

Cât privește dorința englezilor de a publica aceste documente, este evident că o asemenea intenție urmărea să creeze noi dificultăți regimului de la București, calificat ca un regim agresiv, în ciuda faptului că rațiunea fundamentală a intrării sale în război împotriva URSS alături de puterile Axei a fost redobândirea de către țara noastră a teritoriilor ce îi fuseseră smulse de către URSS în anul 1940.

N-am identificat, în ceea ce avem în țară, aproape nimic din presa britanică interbelică, o publicație engleză care să fi publicat un asemenea presupus document.

În fine – și acest lucru interesează cu precădere în cadrul actualei lucrări –, ceea ce mi se pare de reținut este faptul că în anul 1942 în Elveția și în Anglia se aflau aceste documente privind evoluția relațiilor româno-sovietice.

Cred că nu mă hazardez – oricum, nu prea mult – avansând presupunerea că era vorba de memoriile trimise de Nicolae Titulescu, în 1939 și 1940, lui Carol al II-lea.

Titulescu la Hoover Archives[259]

La fiecare aniversare sau comemorare s-a discutat în cercuri de specialitate și în cercuri oficiale despre identificarea fondurilor de arhivă din străinătate susceptibile să cuprindă documente Nicolae Titulescu, despre investigarea acestora și obținerea într-o formă sau alta a tuturor, sau măcar a unora, dintre înscrisuri.

Ar fi nedrept să ignorăm preocupările reale în materie, dar ar fi și inexact să nu spunem că au lipsit programe coerente și mijloace financiare adecvate. După știința mea, nu a existat un organism care să stabilească exact și clar obiectivul aducerii în țară – într-o formă sau alta, așa cum am menționat – a documentelor Nicolae Titulescu, un organism care să definească repere acționale, în plan geografic și instituțional, care să prevadă responsabilități, să urmărească și să obțină sumele necesare deplasării în zonele de interes, destinate cumpărării sau copierii respectivelor documente. Între „sărbători" s-a așternut tăcerea, preocupările s-au estompat, iar demersurile – fără a fi fost vreodată blocate – au devenit cu totul aleatorii.

Aveam să constat, aflându-mă, în decembrie 2003, la Hoover Archives, că, în timp, pe la prestigioasa instituție au trecut mai mulți cercetători români – Florin Constantiniu, Ilie Ceaușescu, Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Stanciu, Ioan Chiper, Gheorghe Buzatu, Ion Calafeteanu, Ion Saizu, Dumitru Șandru – venind de la Arhivele Statului, de la universități, institute și centre de cercetare, din București și provincie, pentru a mă referi la România, dar și din alte țări.

Deși n-am forțat indiscreția gazdelor, am ajuns la concluzia – referindu-mă la cercetătorii români – că stagiul lor la Hoover Archives a fost scurt, că temele de investigare au fost foarte diverse, în funcție de mandatul și exigențele celor care i-au sponsorizat sau expediat, că aproape toți – și nu le fac un reproș – nu și-au propus acoperirea cap-coadă a fondului Nicolae Titulescu și, cu atât mai mult, niciunul nu a urmărit (îndrăznit) aducerea lor în țară.

Unii dintre cei pe care i-am întâlnit în timp mi-au vorbit de dificultățile cu care s-au confruntat în diverse arhive din lume interesând pe istoricii români.

Aveam să constat eu însumi că în multe arhive europene existau fonduri închise, fonduri doar parțial deschise, persistând condiționări temporale din partea vânzătorilor sau donatorilor și, nu în ultimul rând, restricționări privind numărul de dosare consultabile și chiar numărul de copii acceptate pe parcursul unui stagiu anual de cercetare.

Temerile pe care mi le-au inoculat, direct sau indirect, unii dintre conlocutorii români și cu care am plecat la drum, pe urmele arhivelor lui Nicolae Titulescu, în arhivele americane, aveau să se dovedească în cea mai mare măsură nefondate și nu oricum de nedepășit.

Se impune a spune că minusurile în cercetarea arhivelor străine franceze și britanice, dar cu precădere a celor americane au afectat valoarea încercărilor monografice dedicate lui Nicolae Titulescu, atât sub raportul structurii, cât și, mai ales, sub acela al bazei lor ideatice și documentare. „Exceptându-i pe Jacques de Launay și, îndeosebi, pe Walter M. Bacon jr. – afirma Gh. Buzatu în urmă cu peste trei decenii – studiile de specialitate de până acum nu s-au întemeiat pe *arhiva personală* a ilustrului diplomat, aflată mai demult în posesia *Fundației Hoover* din cadrul Universității Stanford (Palo Alto, California, SUA) și pusă în ultimii ani la dispoziția tuturor cercetătorilor."[260]

Singurul cercetător român care a făcut, până în anii 2000, o cercetare mai serioasă a fondului Nicolae Titulescu de la Hoover Archives a fost istoricul ieșean Gh. Buzatu, aflat la Stanford University la începutul anului 1980.

La sfârșitul anului 2003, visul meu de a cerceta la Hoover Archives avea să se împlinească; după ce trecusem, în anul precedent, pentru prea puține zile, pe la Biblioteca Palatului Națiunilor de la Geneva, pe la Arhiva Academiei Diplomatice Internaționale de la Paris și la Biblioteca Congresului Statelor Unite ale Americii.

Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României (2000–2004), președinte al Fundației Europene Titulescu, a aprobat ca în perioada 1–21 decembrie 2003 să efectuez, cu doamna Delia Răzdolescu, o vizită

de documentare și cercetare la Hoover Institution on War, Revolution and Peace – Hoover Archives and Library, Stanford University, Palo Alto, California, USA.

Până acum, Adrian Năstase rămâne primul și singurul înalt demnitar român care a dovedit un interes autentic față de această problemă și care a făcut posibilă susținerea acestui proiect. Un asemenea demers făcea parte dintr-un program național, care includea arhivele și bibliotecile tuturor marilor capitale occidentale, europene în primul rând, și acelea ale vecinilor României, foști sau nu aliați.

Mai fusesem în Statele Unite de trei ori – de două ori în trecere, iar în 2002, în Anul Titulescu, în calitate de comisar al unor expoziții consacrate marelui nostru înaintaș la Washington, New York, Cleveland, Detroit, Chicago, Las Vegas – dar trăiam de astă dată o febră deosebită. Ce mă așteaptă, ce voi găsi, cum voi fi primit, ce voi putea cerceta, ce voi obține și, mai ales, ce voi putea aduce Fundației Europene Titulescu?

La câtva timp după reîntoarcerea în România, i-am scris domnului Sorin Ducaru, trimis extraordinar și ambasador plenipotențiar al României la Washington. La 25 iunie 2003, i-am exprimat mulțumiri pentru sprijinul acordat itinerării în Statele Unite ale Americii a expoziției consasrate lui Nicolae Titulescu, pe de o parte, și i-am solicitat concursul, în numele Fundației Europene Titulescu, pentru o cercetare la Hoover Archives, în scopul identificării și aducerii în țară a unui număr cât mai mare de documente privind opera politico-diplomatică a fostului ministru de Externe al României, pe de altă parte:

„Stimate domnule ambasador,

Vă felicit pentru rodnica și prestigioasa activitate.

Țin să vă mulțumesc încă o dată pentru primirea deosebit de călduroasă și sprijinul activ acordate, în decembrie 2002, colegilor mei, în demersul american pentru itinerarea expoziției consacrate lui Nicolae Titulescu, la care continuăm să primim ecouri dintre cele mai pozitive.

V-am vorbit cu ocazia discuțiilor cu dumneavoastră despre intenția de a investiga – conform programului Fundației Europene Titulescu – fondul arhivistic existent la Institute of War, Revolution and Peace, Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, California. În ciuda trecerii în

timp pe la aceste arhive a câtorva istorici români, a semnalării în reviste și ziare românești a unora dintre piesele întâlnite, documentele de interes rămân în mare parte necunoscute, nouă, în România.

Recent, domnul Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președintele Fundației Europene Titulescu, a cerut în mod expres să urmărim acest program, relansat la mijlocul anului trecut, program înregistrând împliniri notabile, amintind doar cele 4 cărți apărute, expozițiile organizate în peste 35 de state, simpozioanele desfășurate în colaborare cu alte fundații și prestigioase instituții academice din țară și străinătate ș.a.

În consecință, aș dori ca în ultima parte a anului, de preferință în perioada 15 noiembrie–15 decembrie 2003, pentru circa 10–14 zile, să mă pot afla la Hoover Archives, împreună cu un colaborator, pentru cercetarea și aducerea în țară, sub formă xerografiată, a unui număr cât mai mare de documente Titulescu, care ne lipsesc, o mare parte din ele fiind încredințate sau vândute acestei instituții în urmă cu circa trei decenii și jumătate de Ecaterina Titulescu.

Dispunem la București de lista – cred completă – a Fondului România și, în acest cadru, a Fondului Titulescu, alcătuit din telegrame, memorandumuri, declarații, interviuri, procese-verbale, comunicate de presă, articole de și despre Nicolae Titulescu, scrisori, trimise sau primite, fotografii (portret sau de grup), tăieturi din presa română și internațională, trimițând direct la opera și activitatea fostului ministru de Externe român.

Din informațiile generoase găsite pe site-urile instituției ce găzduiește acest fond arhivistic, nu reiese nicio interdicție sau limitare a cercetării și copierii acestor documente la fața locului, cel puțin în cazul Fondului Titulescu.

Stimate domnule ambasador,

Profitând de promisiunea verbală pe care mi-ați făcut-o, vă adresez de această dată rugămintea de a sprijini cât mai călduros și mai urgent demersul pe care îl avem în vedere, transmițând, în modul pe care îl veți considera adecvat, un mesaj doamnei Elena Danielson, care răspunde de conservarea acestor arhive, evocându-i profesionalismul, continuitatea preocupărilor, fertilitatea demersului în cadrul Fundației Europene Titulescu, precum și generozitatea pe care cercetătorii americani au găsit-o

întotdeauna în România – în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și Arhivele Naționale Istorice Centrale de la București.

Am dori să putem obține, în măsura posibilului, un răspuns cât mai prompt, pentru care vă sunt deja îndatorat.

Fundația Europeană Titulescu, la început de drum, dispune de posibilități limitate, așa că am fi recunoscători dacă, pe perioada scontatei cercetări la Hoover Archives, am putea beneficia de cazare, contra cost, la un preț rezonabil, în campusul universitar, orice detalii de preț, inclusiv cele privind costul xerocopiilor sau al fotocopiilor, ar fi mai mult decât utile.

Fundația Europeană Titulescu este gata să analizeze la fața locului cu factorii responsabili de la Hoover Archives posibilitățile de colaborare, inclusiv publicarea de documente sub egida ambelor noastre instituții, fiind gata să doneze un set de valoroase lucrări, în limba română și în limbi străine, materializând tocmai rezultatele eforturilor de cercetare întreprinse la noi, în România, și în alte state.

În paralel, adresez o scrisoare doamnei Elena Danielson, menționând că solicitarea o fac ca director executiv al Fundației Europene Titulescu și director științific al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale.

Convins de vibrația pe care o aveți pentru orice cauză românească, de atașamentul dumneavoastră față de valorile perene ale Patronului diplomației românești, țin să vă mulțumesc anticipat pentru efortul și implicarea în acest demers științific de interes național, blocat prea mult timp de dezinteres și ignorare.

Cu cele mai alese sentimente de prețuire,

George G. Potra"[261]

Două zile mai târziu, la 27 iunie 2003, i-am trimis un e-mail doamnei Elena Danielson, director al Hoover Archives and Library, care urma să viziteze România în luna lui Gustar:

„Stimată doamnă Danielson,

Mă adresez dumneavoastră ca cercetător, profesor și editor, ca director executiv al Fundației Europene Titulescu și director științific al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale din România.

La capătul a aproape 40 de ani de activitate științifică și profesională, începută în arhivele Ministerului Afacerilor Externe, continuată apoi la instituții academice, mari edituri și publicații de vocație națională și internațională, am satisfacția de a înregistra, printre cele 40 de cărți publicate, un număr de 10 volume dedicate lui Nicolae Titulescu.

Pe plan național, mi s-a încredințat coordonarea programului de publicare integrală a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, operă vastă, ale cărei urme se găsesc în marile arhive ale lumii, dintre care în mod firesc, România deține cantitatea cea mai mare și cea mai relevantă.

Recent, am obținut la Geneva peste 2000 de documente Nicolae Titulescu (de și despre), de la urmași și foști colaboratori ai acestuia.

În mod firesc, deși nu v-am vizitat niciodată, cunosc multe lucruri despre arhiva dumneavoastră, despre Fondul România și, cu precădere, despre Fondul Titulescu.

Pentru urmărirea în continuare a programului despre care v-am vorbit mai sus, studierea și folosirea documentelor Titulescu din arhiva dumneavoastră, apare Fundației Europene Titulescu și Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale, pe care le conduc, ca o necesitate intelectuală de prim ordin.

Ca om de știință, veți înțelege că numai apelul la totalitatea documentelor în discuție, fructificarea lor ar fi în măsură să restituie integralitatea vieții și operei lui Nicolae Titulescu, ferindu-ne de acuza unei abordări și tratări partizane, limitative și deformante, ceea ce ar fi exact contrariul față de ceea ce ne propunem.

Nu ne lovim astăzi, în România, de niciun fel de cenzură, cu atât mai mult în domeniul științific, iar studiile și volumele publicate în materie certifică deopotrivă buna credință și profesionalismul nostru.

Știu foarte bine de la colegii mei care v-au vizitat în timp arhivele, pe regretatul George Duca și pe dumneavoastră și pe alți colaboratori ai dumneavoastră de receptivitatea cu care au fost primiți, ceea ce îmi dă speranța și încrederea că veți acorda aceeași solicitudine instituțiilor pe care le reprezint, asigurându-mi posibilitatea de studiere și fructificare a documentelor ce ne interesează în scopul și cu rigorile mai sus prezentate.

Știu de la domnul Dorin Matei, redactor șef al revistei «Magazin Istoric», revistă cu care colaborez de la înființare, că veți veni în România în luna august a.c., pentru un număr de zile, din păcate prea scurt.

M-ar bucura să vă pot saluta la Fundația Europeană Titulescu și la Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale (București, Șoseaua Kiseleff 47; tel.: 260.28.01.; fax.; 260.28.00.) și să vă prezint universul în care a trăit și a creat Nicolae Titulescu, în care ne străduim să perpetuăm ideile marelui nostru compatriot, un om care și-a depășit secolul și care își păstrează tocmai de aceea actualitatea.

Aș dori ca, împreună cu unul dintre colaboratorii mei, să pot fi la Hoover Archives în perioada 15 noiembrie–15 decembrie 2003, pentru 10–14 zile maximum, cu speranța că voi putea fructifica la maximum timpul de cercetare, astfel ca să pot îmbogăți fondul documentar al volumelor din colecție, unele aflate sub tipar, altele în curs de pregătire.

Sper că vă veți exprima acordul, oferindu-mi în același timp detalii privind costul xerocopiilor și fotocopiilor, pe de o parte, precum și al unei posibile cazări în campusul universitar, desigur contra cost, pe de altă parte.

Din site-ul dumneavoastră, deduc că – împlinindu-se peste 60 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, neexistând în același timp nicio contingență cu evenimentele politico-militare și de securitate de după cel de-al Doilea Război Mondial, și cu atât mai puțin cu cele actuale – nu există astăzi niciun fel de restricții, de orice natură, în privința cercetării Fondului.

Îmi cer scuze pentru acest mesaj poate prea lung, dar când ne vom întâlni la București și apoi la Stanford, vă asigur că voi încerca să fiu mai scurt.

În așteptarea unui răspuns din partea dumneavoastră, pentru care vă mulțumesc anticipat, cu deplin respect colegial, vă rog să primiți expresia sentimentelor mele de aleasă prețuire.

George G. Potra"[262]

La mijlocul lunii august 2003 m-am întâlnit cu doamna Elena S. Danielson, însoțită de Ron Danielson, soțul ei, care a inclus în vizita întreprinsă în România și o întrevedere la Casa Titulescu. Atunci și aici, distinsa cercetătoare americană a avut revelația cunoașterii mai îndeaproape a preocupărilor titulesciene ale cercetătorilor români, producția editorială în materie, întregul ansamblu de manifestări desfășurate sau avute în vedere de Fundația Europeană Titulescu. A fost un punct câștigat, un punct foarte important, al pregătirii vizitei în SUA.

Am discutat despre intenția unei cercetări la Stanford University, despre ceea ce îmi propun și am avut surpriza unei reacții pline de solicitudine de mare promptitudine.

M-a impresionat faptul că Elena S. Danielson a venit în România cu gândul să ajungă la Casa Duca de la Măldărești, din județul Vâlcea. A fost, într-un fel, „elevă" a lui George I. Duca, a crescut și s-a format în apropierea diplomatului român, s-a bucurat de prețuirea și prietenia acestuia. Prin el s-a apropiat de România, de istoria și cultura ei. S-a îndrăgostit de țara noastră. La 16 august 2003, aflată la Casa Memorială Duca, Elena S. Danielson a dăruit Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu" Vâlcea, sub formă de microfilme, documentele Fondului Duca de la Hoover Archives.

Am studiat cu creionul în mână paginile substanțiale dedicate de Gh. Buzatu tezaurului Nicolae Titulescu de la Hoover Archives. Am făcut xerocopii după ele, le-am luat cu mine, pentru a nu uita nimic, pentru a verifica la fața locului unele date și informații.

Intuiția îmi spunea că Gh. Buzatu nu reușise să vadă totul, că aveam să aflu ceva ce el nu aflase și relatase, că aveam să pot cerceta documentele în integralitatea lor, depășind ceea ce istoricul ieșean ne pusese la îndemână prin regestele pe care le-a făcut pe marginea a 435 de înscrisuri și, în fine, să obțin xerocopii după cât mai multe dintre ele.

Cu două săptămâni înainte de plecare, am primit prin FEDEX scrisorile de invitație adresate de cei de la Hoover Archives and Library, mie în calitate de director, doamnei Delia Răzdolescu în calitate de expert. Nu aveam probleme cu pașapoartele, dispuneam de viza americană pe 10 ani, dar aveam să constat la vama americană, atunci când am ajuns la San Francisco, după mai mult de 20 de ore de călătorie, că respectivele invitații pe care le aveam asupra noastră au facilitat toate formalitățile, desfășurate sub semnul unei bunăvoințe speciale, traducând respectul și considerația pentru instituția gazdă și, implicit, pentru oaspeții săi.

Am dus la Hoover Archives and Library mai multe cutii cu cărți dedicate lui Nicolae Titulescu – cu siguranță toate cele editate sub egida Fundației Europene Titulescu de la crearea ei în 1991 –, lui Ion Gh. Duca, Grigore Gafencu, Constantin Vișoianu, altele privind istoria României, politica externă și diplomația românească, din păcate prea puține în limba engleză.

La sosirea pe aeroportul din San Francisco – care înregistrase în 2002 aproape 32 milioane pasageri sosire/plecare – ne aştepta un Lincoln Imperial, condus de un şofer creol, care avea ceva din alura unui atlet şi comportamentul unui majordom de casă mare.

Am debarcat la Palo Alto – după câteva zeci de mile, pe o autostradă perfectă, dar relativ aglomerată – pe Calle Real, o şosea care mergea din California până în Mexic şi pe care s-au scurs timp de decenii pelerini fără număr. Ne-am înregistrat la „Coronet", un motel de trei stele, pe care îl alesesem şi unde făcusem rezervare pe Internet, un motel pe măsura buzunarelor noastre de cercetători români, în două „double", dispunând de toate facilităţile elementare: cabină de duş, frigider, inventarul minim pentru gătit, ceai şi cafea, în fine, televizorul cu câteva zeci de canale. În „curte" – palmieri şi cocotieri, magnolii, alte şi alte flori, pe care, prin mulţimea şi varietatea lor, betonul şi asfaltul nu reuşeau să le copleşească în ciuda maşinilor aflate într-un dute-vino, sosind, după cum aveam să observ, din varii state americane.

Am crezut că după atâtea ore de nesomn, după atâtea ore de zbor, după trecerea mai multor meridiane, vom cădea frânţi de oboseală. Nu reuşeam să adormim, după toată agitaţia de dinaintea plecării şi de pe parcursul zborului, ne era pe undeva frică să nu adormim buştean şi a doua zi să ne sculăm prea târziu pentru ca să mai putem ajunge la prima oră la „program".

A doua zi, la 7,30, după micul dejun de rigoare – agrementat de cafea filtru, căci nu aveam de unde să servesc sau să-mi prepar cafea turcească – am coborât la recepţie, cerând informaţii cum putem să ajungem la Hoover. Hotelierul – german de origine, cu care Delia Răzdolescu a încropit un dialog despre România, despre Nadia Comăneci ş.a. – ne-a spus că la mai puţin de 100 de m. opreşte autobuzul care duce la Hoover.

Zis şi făcut. Am luat autobuzul. Curat, ceva mai aglomerat la ora aceea, dis-de-dimineaţă, mergând după ceas. Surpriza avea să fie dată de faptul că transportul era gratuit, fiind acoperit de municipalitate.

Palo Alto nu este un oraş al clădirilor înalte. Atâta cât aveam să văd – în puţinul timp liber aflat la dispoziţie – am constatat un amestec de arhitectură modernă, tipic americană, cu arhitectură latino-americană, alături de clădirile mai înalte, ridicate în anii '90, coexistând cu altele mai mici, cu

destinaţii foarte diferite, de la shopuri pentru utilităţi minore de primă necesitate până la ateliere de reparaţii.

Zonele populate, gospodăreşte întreţinute, alternează cu spaţii care îşi aşteaptă construcţiile viitoare – supermarketuri, stadioane, parcuri de agrement.

Cu ochii pe fereastră privesc la cei ce urcă în autobuz. Aşteaptă liniştiţi, în ordine, tineri sau mai puţin tineri, la urcare în autobuz îşi acroşează bicicletele într-un fel de rastel în partea din faţă a autobuzului. Nimeni nu este nervos, nimeni nu se împinge, nimeni nu ţipă şi, mai ales, nimeni nu jigneşte pe nimeni. Cohorte de asiatici – în principal chinezi – gânguresc în şoaptă. Şoferul îşi continuă drumul impasibil, pe firul şoselei impecabile de aici, ca toate celelalte pe care aveam să le întâlnesc.

Când şoferul ne-a spus că am ajuns la Hoover, prima impresie a fost că ni se dă o informaţie incorectă, fie că noi n-am întrebat clar, fie că am fost înţeleşi greşit.

Şi toată această falsă impresie era dată de prima percepţie, şi anume că ne aflăm în faţa unui parc imens.

Stanford University se află pe câteva zeci de hectare, reunind facultăţi de profil divers, laboratoare de referinţă, biblioteci de mare prestigiu, săli de conferinţe şi, desigur, Hoover Archives and Library.

Am intrat în clădirea având doar parter şi am fost conduşi la Elena S. Danielson – un birou mic, funcţional, nimic orgolios, având lângă cărţi şi manuscrise numeroase amintiri, mai ales ceramică, aduse din România. Parcă ne despărţisem ieri.

Am făcut formele de înregistrare, am luat cunoştinţă de rigori – toate hainele se depun la garderobă, orice obiecte: cărţi, manuscrise, stilouri, pixuri, foarfece ş.a. se depun în fişete personalizate – ni s-au distribuit pentru notiţe hârtii cu antetul instituţiei şi creioane obişnuite şi am pătruns în universul lor.

Un spaţiu modern, cu toate facilităţile de studiu, având la nevoie putinţa să-ţi branşezi laptopul, iar într-un colţ xeroxuri pentru copierea documentelor alese, folosindu-te fie de un abonament cumpărat *ad-hoc* pentru un număr de copii, fie folosindu-te de monedă cash. Totul pare perfect, cu excepţia aerului condiţionat. Simţi că îţi îngheaţă capul şi gâtul. Majoritatea

arhivarilor sunt ruși și polonezi. Nu lipsesc americanii. Unii au pregătire de specialitate, alții nu. Arhiviștii în totalitatea lor au studii universitare și cursuri de specialitate. La un birou special, cu vedere asupra întregii săli, supravegherea este asigurată non-stop. La ieșire, toate paginile xeroxate sau copiate de mână, pe hârtie cu antet, se verifică și se ștampilează. Fără grabă, fără greșeală. Intrarea și ieșirea din sălile de studiu se monitorizează.

Pentru un sandvici, o cafea sau un suc, ieși fie pentru a te așeza pe una din numeroasele bănci din imensul parc, deosebit de îngrijit, fie pe una din terasele chioșcurilor ce servesc, fără niciun fel de discriminări, profesori, studenți sau personalul de întreținere.

În așteptarea primelor materiale documentare de contact, arunc o privire în jurul lui Hoover Archives. În tot arealul de la Stanford se circulă cu bicicleta, nu cu mașina, excepție fac cei care aduc poșta, materiale de consum sau de întreținere, ridică gunoiul. Gazonul este tuns impecabil, iar pomii – mai ales cei din vegetația specifică zonei californiene – beneficiază de abordări dintre cele mai îndrăznețe. E liniște, este puțin mai răcoros, dar aerul este curat, se aude ciripit de păsări și de jur-împrejur zeci și zeci, poate sute, de veverițe brune sau argintii în căutare de hrană sau doar ieșite la plimbare.

În acea zi de 1 decembrie 2003 a început stagiul nostru de cercetare și l-am continuat necondiționat timp de 3 săptămâni. Opt ore zilnic, o întrerupere de ½ oră, ca toți ceilalți, predarea materialelor la 16,30; părăsirea spațiului de întregul personal la ora 17; activarea sistemului de securitate integral.

Pe baza opisurilor puse la dispoziție de arhiviștii de la Hoover Archives am pășit la (re)parcurgerea fondului Nicolae Titulescu.

În cele ce urmează mă voi opri doar asupra organizării fondului, pentru a înțelege construcția lui, facilitățile și dificultățile de abordare, dimensiunea eforturilor de a-l parcurge și, nu în ultimă instanță, de a-l copia și, în cele din urmă, de a-l edita și tipări.

Fondul Nicolae Titulescu cuprinde 16 cutii mari.

Înțeleg să apelez la prezentarea descriptivă făcută în 1982 de istoricul Gh. Buzatu, nu pentru că nu aș fi putut-o face personal, ci pentru că

Domniei Sale îi revine această prioritate nu îndeajuns lăudată; în ciuda unor impreciziuni sau lipsuri, este edificatoare și o reproduc ca atare:

„Se poate desprinde că piesa de rezistență a întregului fond Titulescu o constituie ceea ce deținătorii au denumit, poate puțin prea pretențios, *Jurnal/Diary* (cutiile 1–12). Despre ce este vorba de fapt? Fondul respectiv cuprinde în total 187 de caiete-tip (modelul Tinto-script, nr.690) numerotate chiar de Titulescu. Pe aceste caiete, diplomatul a făcut între 1923 și 1931 diferite însemnări ori a așternut textele primare ale unor telegrame, memorandumuri, note, rapoarte etc., destinate unor persoane și instituții, cu precădere Ministerului Afacerilor Străine din București; tot pe aceste caiete aflăm unele consemnări ale unor cunoscuți (Vintilă Brătianu, de pildă) sau transcrise de către destinatar textele unor scrisori expediate de N. Iorga, I.G. Duca ș.a. Fiecare caiet avea câte 100 de file, însă numerotarea era de la 1 la 50, filele duble având rostul lor: Titulescu și-a făcut toate însemnările pe file cu indigo, astfel că, deși prima filă, transmisă de obicei colaboratorilor (pentru traducere, cifrare etc.) și chiar direct destinatarilor, era decupată din caiet, textul se păstra în copie pe cea de-a doua filă. Unele documente necesitau mai multe file și diplomatul desprindea el însuși pe cele de deasupra, acoperite cu scrisul său original, iar în caiete rămâneau copiile la indigo. Procedeul s-a repetat pentru fiecare dintre cele 187 de caiete ale *Jurnalului*. În totalitatea sa, *Jurnalul* se extinde pe nu mai puțin de 9 350 file, cuprinzând sute și sute de documente, dintre care, în timpul ce am avut la dispoziție pentru cercetări, am transcris – integral, parțial ori în rezumat – aproximativ 500. Natura documentelor este extrem de diversă (minute și concluzii ale unor întrevederi, programe de activitate, textul unor telegrame către Ministerul Afacerilor Străine din București, scrisori trimise ori primite, note și memorandumuri, manuscrisele unor lucrări, proiectele unor interviuri și articole de presă, numeroase telegrame de felicitare transmise oamenilor politici și de afaceri ai timpului, unor militari români și străini etc., etc.) și acesta este motivul pentru care credem că denumirea de *Jurnal* este pretențioasă. Ne aflăm, mai degrabă, în fața unui *pseudo*-jurnal. Istoricii care l-au consultat înaintea noastră și pe care i-am menționat (Bacon și Launay) nu apelează la termenul de «jurnal», ci preferă să indice «documente diplomatice și personale» ori «caietul personal» ale

lui N. Titulescu. Cu aceste rețineri, propunem, totuși, ca documentul în discuție, de o valoare științifică excepțională pentru studierea politicii externe a României și a relațiilor internaționale după Primul Război Mondial, să-și păstreze titlul de *Jurnal*, dat de posesorii săi actuali. Facem această propunere, având în vedere și intențiile diplomatului atunci când s-a decis și a perseverat aproape un deceniu la consemnarea în caiete a activității sale. Între 1923 și 1931, Titulescu a reprezentat România la Londra, în cursul sesiunilor Ligii – la Geneva, la unele conferințe politice și economico-financiare, a reglementat datoriile de război către Marea Britanie și SUA, fiind doar o scurtă perioadă (1927–1928) la conducerea Ministerului Afacerilor Străine din București. Tocmai această perioadă este mai «slab» ilustrată de *Jurnal*, întrucât, în calitatea-i de lider al politicii externe românești, el *primea* documentele și era înconjurat de un întreg aparat de colaboratori, ceea ce-l dispensa de «obligația» de-a mai face însemnări, în afară de ocaziile sau de documentele pe care le aprecia extrem de importante. În restul perioadei, Titulescu, de obicei singur, rezolva, în cursul nopților, problemele corespondenței și misiunilor sale diplomatice și de aici au rezultat cele 187 de caiete, *Jurnalul* său, cu o triplă menire, după convingerea noastră: de a-i servi în cursul tratativelor; de a constitui proba irefutabilă a eforturilor sale în slujba țării, față de atacurile adversarilor săi politici cunoscuți sau potențiali, interni și externi; de a-i oferi temeiul *Memoriilor* pe care intenționa încă de prin anii '20 să le scrie după retragerea sa din serviciul diplomatic și pe care a întrevăzut-o în alte împrejurări decât cele în care s-a produs. Numai așa se explică de ce N. Titulescu, în toate peregrinările sale, ținea să fie «însoțit» mereu de *Jurnal*, căci, desigur, acesta îl «servea» cu credință și promptitudine ori de câte ori avea nevoie. Pe de altă parte, atât înainte, cât și după 29 august 1936, Titulescu s-a slujit de notele sale dintre 1923 și 1931 fie în întocmirea unor materiale oficiale, fie, mai cu seamă, la redactarea a ceea ce trebuia să constituie nu numai o lucrare memorialistică, ci și motivația sensului întregii sale activități diplomatice – cartea *Politica externă a României*, redijată și definitivată în 1936–1937 și proiectată s-o publice în 1937–1938, în limbile română, engleză și franceză."[263]

Un segment la fel de important, inedit în totalitatea sa, al fondului Nicolae Titulescu de la Hoover Archives and Library îl constituie cele circa 350 de scrisori primite de omul politic și diplomatul român de la numeroase personalități române și străine dispuse în cutiile 13–14. Printre semnatarii unor asemenea scrisori, plasate în perioada 1921–1939, regăsim următoarele nume: Ion Antonescu, Albert Apponyi, Gheorghe Argeșeanu, Constantin Argetoianu, Herbert Henry Asquith, Alexandru Averescu, Italo Balbo, Edvard Beneš, Léon Blum, Ion I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Aristide Briand, Gheorghe Buzdugan, Alexandru Cantacuzino, Carol al II-lea, Robert Cecil, Austen Chamberlain, Winston Spencer Churchill, Dimitrie N. Ciotori, Arthur Connaught, Julius Curtius, George Nathaniel Curzon, Angelo Maria Dolci, Paul Doumer, Eric Drummond, Ion Gh. Duca, Principesa Elena a României, Grigore Gafencu, Dimitrie I. Ghika, Dino Grandi, Arthur Henderson, Édouard Herriot, Principesa Ileana a României (Maica Alexandra), Take Ionescu, Nicolae Iorga, Henri de Jouvenel, Frank Billings Kellogg, David Lloyd George, Louis Loucheur, Ramsay McDonald, Iuliu Maniu, Mihail Manoilescu, Regina Maria a României, Jan Masaryk, G.G. Mironescu, Ion M. Mitilineu, Jean Monnet, Gilbert Murray, Benito Amilcare Mussolini, Prințul Nicolae al României, Harold Nicolson, Štefan Osusky, Joseph Paul-Boncour, Nicolae Petrescu-Comnen, Raymond Poincaré, Nikolaos Politis, Stelian Popescu, Nicolae Rădescu, Charles Saint-Aulaire, Barbu Știrbey, Mihail R. Sturdza, André Tardieu, Gheorghe Tătărescu, Albert Thomas, Eleutherios Venizelos, Constantin Vișoianu.

În fine, cutiile 14–16 cuprind alte documente privind demiterea sa la 29 august 1936, cuvântări și articole din perioada 1935–1936, cuvântări și articole, extrase din presa română și străină, din perioada 1926–1936.

Mă opresc aici cu această prezentare, relativ tehnică, vizând în principal definirea vastității, diversității și complexității fondului Nicolae Titulescu, precum și organizarea lui, suficiente prin ele însele pentru a formula judecăți de valoare.

Scrierea politicii externe și a diplomației românești din perioada interbelică – demers de anvergură în care ultimele patru decenii au marcat pași substanțiali – nu va putea să fie împlinită fără studierea profundă a fondului documentar Nicolae Titulescu, în general, și a celui de la Hoover Archives and Library, în particular.

Odată cu publicarea sa integrală, cercetătorii români și străini vor avea la dispoziție noi și importante mărturii pentru o judecată obiectivă a omului și operei, pentru aprofundarea filosofiei sale politice și cunoașterea în detaliu a acțiunii sale politico-diplomatice, pentru eliminarea unor hiatusuri de până acum și pentru înlăturarea unor aprecieri sumare sau eronate. Valorificarea acestui fond documentar Nicolae Titulescu, de la Hoover Archives and Library, pe care în copie îl avem acum și în patrimoniul nostru național, reprezintă în egală măsură o șansă și o obligație pentru istoricii români în general, pentru cercetătorii de la Fundația Europeană Titulescu în particular. Am îndeplinit această misiune cu satisfacția și bucuria pe care ți le dă șansa poate unică a unei vieți.

Experiența americană de la Hoover Archives and Library m-a condus la constatări și comparații pe care le fac cu decență, sinceritate și bunăvoință.

La București, pe parcursul a câteva decenii de cercetare în arhive românești, centrale și locale, m-am întâlnit, nu de puține ori, cu atitudini cel puțin ciudate, din partea administratorilor lor, care de multe ori au adăugat comodității și lipsa de elementară receptivitate, ca și când arhivele ar fi fost o proprietate personală, accesul la acestea apărând ca un gest de favoare.

De la Palo Alto, Stanford University CA – SUA aveam să plec cu amintiri de neuitat, dar și cu regretul că am ajuns prea târziu și că n-am putut rămâne mai mult. Dacă nu știu ce-ar putea dobândi de la ei arhiviștii noștri, în materie de management, sunt sigur că ar putea învăța ceva în materie de comportament, de promptitudine, solicitudine, bunăvoință și colegialitate de-a dreptul exemplare.

Sejurul la Hoover Archives and Library avea să se încheie pentru noi cu o surpriză depășind orice așteptări.

Părăseam Palo Alto cu un adevărat tezaur oferit de gazde, în semn de prețuire pentru Fundația Europeană Titulescu, pentru cercetătorii ei, pentru seriozitatea și devotamentul arătate în munca de cercetare întreprinsă la ei și alături de ei.

La 8 ianuarie 2004, la puțin timp după revenirea în țară scriam conducerii Fundației Europene Titulescu:

„Vă informăm că misiunea a fost îndeplinită cu deplin succes, reușind să aducem în țară întregul fond documentar Nicolae Titulescu, existent în Arhivele Hoover, completând în modul cel mai fericit informația de care dispunem în arhivele din țară.

Apreciem că este vorba de aproximativ 12 000 de pagini, în xerocopii și 24 role de microfilme.

Reprezentanții Fundației Europene Titulescu au fost primiți cu deosebită receptivitate și tratați cu un spirit de colegialitate fără reproș.

Precizăm că tratamentul de care ne-am bucurat este fără precedent, consultarea și copierea Fondului fiind fără niciun fel de restricții (potrivit regulilor de cercetare ale Arhivelor Hoover pot fi xerocopiate doar 100 de file pe an universitar).

În plus, cu totul remarcabil, în cazul tuturor acestor documente, xerocopiile și microfilmele ne-au fost asigurate cu titlu gratuit.

Acest gest dă expresie înaltei aprecieri pe care Arhivele Hoover o dau activității prestigioase a Fundației Europene Titulescu [...] și Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale.

Contactele stabilite de reprezentanții Fundației Europene Titulescu la nivelul conducerii Arhivelor Hoover consolidează o relație de colaborare și deschide noi perspective de cercetare, în colecțiile acestora aflându-se fonduri documentare de mare valoare despre multe alte personalități politice și diplomatice românești.

Un rol determinant în desfășurarea activității reprezentanților Fundației Europene Titulescu sub aceste auspicii favorabile l-a avut doamna Elena S. Danielson, Associate Director – Hoover Institution on War, Revolution and Peace și director – Hoover Library and Archives, care are o afecțiune deosebită pentru România, fiind timp de peste un deceniu colaboratoare apropiată a diplomatului român George Duca, fiul lui I.Gh. Duca, care, stabilit după război în Statele Unite ale Americii, a funcționat la Hoover Archives, având un rol major în arhivarea fondurilor românești din Colecția Europeană Centrală și de Sud-Est".[264]

Reacția cercurilor românești de specialitate a fost surprinzătoare. Unii dintre „colegi" nu au întârziat să-și manifeste surprinderea și chiar suspiciunea față de rezultatele comunicate, iar și mai mulți au manifestat față

de această reușită o indiferență abia disimulată, neputând accepta faptul că Fundația Europeană Titulescu nu numai că și-a asumat acest rol bine delimitat, ci a parcurs întregul drum de la dorință la reușită.

În mod firesc, am dorit să fac cunoscută această informație privind îmbogățirea fondului documentar al Fundației Europene Titulescu, dar am fost atent la formula respectivă pentru a nu trezi susceptibilități sau a genera reproșuri care să creeze dezagremente prietenilor noștri americani de la Hoover Archives.

Adresându-mă, la 14 ianuarie 2004, doamnei Elena S. Danielson, îi scriam:

„Dragă Elena,

Președintele Fundației Europene Titulescu, domnul Adrian Năstase, prim-ministru al României, a salutat cu satisfacție rezultatele vizitei noastre de documentare la Hoover Archives, apreciind în mod deosebit activitatea pe care o desfășurați, înaltul profesionalism al echipei pe care o conduci și, mai ales, disponibilitatea pe care ai avut-o față de cercetătorii români.

Este firesc ca site-ul nostru de pe internet să menționeze călătoria de studii la Hoover Archives, scopul, substanța și rezultatele ei.

În consecință, pentru deplina corectitudine și pentru modul cum vom înscrie în site generosul vostru gest colegial de a ne pune la dispoziție întreg Fondul Titulescu, preocupați ca nu cumva să genereze comentarii neavenite, te rog să-mi propui formula pentru a consacra faptul de prestigiu pentru noi și de semnificație pentru relațiile noastre.

Știu cât ești de ocupată, dar am ținut întotdeauna să fiu foarte riguros cu lucrurile sensibile.

Nu am uitat studiul tău în curs și, în consecință, transmite-mi prin e-mail informațiile de care ai nevoie pentru a le aduce la cunoștință domnului academician Paul Cernovodeanu și doamnei doctor în științe Georgeta Filitti, eminenți cunoscători ai perioadei și problematicii de interes pentru tine.

Al tău sincer,

George“[265]

Spontan, conducerea Fundației Europene Titulescu a avut inițiativa de a propune președintelui României decorarea doamnei Elena S. Danielson.

Conform bunelor uzanțe, am informat-o la sfârșitul lunii ianuarie 2004 despre această intenție, cerându-i acordul:

„Dragă Elena,

Apreciind în mod deosebit rolul esențial pe care l-ai avut și îl ai în conservarea și fructificarea fondurilor de documente privind România și, mai mult decât atât, lărgirea accesului cercetătorilor români, precum și încredințarea în totalitate, în copie, pentru consultare directă și neîngrădită a unui număr mare de documente, având în vedere contribuția adusă pe această cale la consolidarea relațiilor dintre comunitățile științifice română și americană, există intenția de a ți se acorda un Ordin de Merit din partea Președintelui României.

Conform bunelor uzanțe îți solicităm acordul.

Cancelaria Ordinelor solicită de urgență un CV al tău.

Te rog să faci să-mi parvină cât mai urgent.

Te felicit cu anticipație pentru recunoașterea meritelor tale și te îmbrățișez cu cele mai alese sentimente de prietenie.

George G. Potra“[266]

Din păcate, Elena Danielson n-a putut veni în România în martie 2004 pentru a i se înmâna personal ordinul acordat de către președintele României.

La mijlocul lui noiembrie 2004, distinsa doamnă avea să ne viziteze din nou, însoțită de Ron Danielson, soțul ei, eminent universitar american, specialist în IT.

Primirea sa la Fundație Europeană Titulescu, la 15 noiembrie 2004, avea să se transforme într-un eveniment cultural-științific, onorat de personalități din lumea academică și diplomatică românească.

Mi-a revenit onoarea, ca director al Fundației Europene Titulescu și consilier personal al primului-ministru, s-o salut în numele conducerii Fundației Europene Titulescu și să-i înmânez ordinul acordat.

Adresându-mă asistenței, afirmam:

„Excelențe,

Doamnelor și domnilor,

Dragi colegi,

Am plăcerea să salut astăzi, la Fundația Europeană Titulescu, un oaspete de seamă, pe doamna Elena Danielson, director al Arhivelor și al Bibliotecii Hoover din Statele Unite ale Americii.

Domnia Sa nu este pentru prima dată în România.

Cu fiecare vizită a cunoscut ceva în plus din spațiul și spiritul românesc, și-a sporit numărul de prieteni.

Prezența la această întâlnire a unor personalități ale mediului academic românesc, a unor diplomați români de rang înalt, a unor conducători ai instituțiilor de autoritate națională în domeniul arhivelor – de stat, diplomatice și militare – este o dovadă a considerației de care doamna Elena Danielson se bucură în cercurile științifice, culturale și diplomatice românești.

În persoana doamnei Elena Danielson salutăm un eminent cercetător.

Domnia Sa a parcurs toate gradele ierarhice de la Hoover. În fruntea Arhivelor și Bibliotecii Hoover își exercită mandatul cu profesionalism, autoritate, inteligență și diplomație.

Domnia Sa se recomandă nu doar prin prestigioasele titluri științifice, ci și prin numeroasele articole și studii, prin colaborarea la volume de prestigiu dedicate unui diapazon larg de probleme și personalități, care se constituie – fiecare din ele și toate la un loc – în contribuții la deslușirea biografiei acestora, în relevarea sensului și substanței acțiunii lor.

Ca director al Arhivelor și al Bibliotecii Hoover, doamna Elena Danielson a contribuit la menținerea, ba chiar la ridicarea, prestigiului acestora, prin îmbogățirea fondului arhivistic și de carte, prin măsurile de conservare și valorificare a tezaurului lor, prin larga deschidere spre publicul de toate categoriile, studenți, cercetători din domeniile politologiei, istoriei, dreptului, sociologiei, diplomației ș.a., de pe toate meridianele.

Oaspetele nostru de astăzi, doamna Elena Danielson, se afirmă ca un autentic ambasador cultural, promotor și purtător de idei, inspirator și autor de proiecte de rezonanță națională și internațională. O regăsim frecvent la simpozioane, mese rotunde, expoziții, în diferite locuri din lume, o regăsim în reviste de mare autoritate, contribuțiile sale științifice fiind receptate cu deosebit interes.

În întreaga sa carieră, doamna Elena Danielson a manifestat un respect deosebit și o disponibilitate remarcabilă față de cei ce au venit să cerceteze la Hoover.

Față de români a avut ceva în plus. Poate și pentru faptul că timp de mai mulți ani s-a aflat ca apropiat colaborator alături de renumitul diplomat român George Duca, fiul ilustrului om politic și diplomat român I.G. Duca.

Ar fi fastidios să-i numesc pe toți acei cercetători români care au trecut pe la Hoover. Îi mulțumesc doamnei Elena Danielson în numele lor, al tuturor, pentru receptivitatea exemplară și cordialitatea desăvârșită.

Domnia Sa are meritul de a fi creat o punte statornică, o nouă punte, între cercurile științifice americane și românești.

România acordă o aleasă prețuire rolului doamnei Elena Danielson la promovarea și îmbogățirea relațiilor de colaborare româno-americane, precum și respectului Domniei Sale pentru valorile românești.

Excelențe,

Doamnelor și domnilor,

Dragi colegi,

La propunerea primului-ministru al guvernului României, Excelența Sa domnul Adrian Năstase,

care a ținut să sublinieze rolul important avut de doamna Elena Danielson în conservarea și fructificarea bogatelor fonduri documentare privind România ale Arhivelor Hoover, sprijinul deosebit oferit cercetătorilor români și donarea, în copii, a fondurilor documentare I.G. Duca și Nicolae Titulescu unor instituții culturale românești,

președintele României, Excelența Sa domnul Ion Iliescu, a conferit, la 8 martie 2004, Ordinul Național «Pentru Merit», în grad de Comandor, doamnei Elena Danielson, director al Arhivelor și Bibliotecii Hoover – Statele Unite ale Americii.

Excelențe,

Doamnelor și domnilor,

Dragi colegi,

Îmi revine onoarea, stimată doamnă Elena Danielson, să vă înmânez acest înalt ordin cultural-științific, să vă felicit în modul cel mai călduros și

să vă fac urări de succes în numele tuturor prietenilor dumneavoastră din România.

Încerc o satisfacție deosebită pentru faptul că evenimentul înmânării acestui înalt ordin are loc în Casa Titulescu, casa celui mai strălucit lider al diplomației românești din secolul XX, personalitate de dimensiune internațională, un prieten statornic al poporului american și un admirator al democrației americane."[267]

Profund emoționată, adresându-se auditoriului venit să participe la înmânarea prestigiosului ordin acordat și s-o omagieze, eminenta noastră colegă a rostit o alocuțiune de mare căldură și sinceritate:

„Este o deosebită plăcere să fiu astăzi împreună cu prof. George Potra, Delia Răzdolescu, prietenii și colegii mei de la Fundația Europeană Titulescu și cu această distinsă adunare de istorici și directori de arhivă: prof. Constantin Ene (decan al Academiei Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe); prof. Dan Berindei (președinte al Secției de Istorie a Academiei Române); director Cornel Lungu (director general al Arhivelor Naționale ale României); director Alexandru Oșca (director general al Arhivelor Militare); Costin Ionescu (director adjunct al Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe); Dorin Matei de la „Magazin Istoric"; prof. Dumitru Preda și alte persoane din acest cerc de oameni devotați păstrării istoriei României.

Sunt de două ori copleșită de primirea de astăzi. Ospitalitatea de care m-am bucurat în țara dumneavoastră este cu adevărat deosebită și mi-am dat seama că are rădăcini în tradiții străvechi. Pe măsură ce România se modernizează și se va alătura principalului curs al vieții europene, sper ca ea să nu renunțe la unele din aceste vechi și poate arhaice, dar atât de minunate tradiții. Cu fiecare vizită în România mă simt din ce în ce mai mult îndatorată. Bilanțul de plăți este categoric în favoarea dumneavoastră.

Sunt, de asemenea, copleșită de gestul de a mi se conferi această onoare ca reprezentant al Arhivelor Institutului Hoover. „Ordinul de Merit" îl voi purta în același timp cu mândrie și modestie. Îmi dau perfect de bine seama că Arhivele Hoover sunt cele care au primit această onoare, iar fondatorul lor, Herbert Hoover, un american activ pe scena diplomatică europeană în anii '20 și la începutul anilor '30, este răspunzător de atenția pe care am primit-o.

Woodrow Wilson și Herbert Hoover au acționat împreună pentru a ajuta statele din Europa de Răsărit – care s-au născut ca urmare a luptelor dintre marile imperii, otoman, rus, austro-ungar și german – să-și consolideze independența. Hoover cunoștea condițiile acestora direct, mai întâi din activitatea sa de om de afaceri în Europa Răsăriteană și în Rusia și, mai târziu, ca filantrop aducând ajutoare alimentare într-o vreme când era necesar să fie stabilizate statele naționale din regiune. Dorința sa de a confirma prin documente apariția acestor noi țări este principiul care se află la baza Arhivelor Hoover.

Primul colecționar est-european pentru Arhivele Hoover, Frank Golder, a călătorit la București la începutul anilor '20. Scrisorile trimise Arhivelor descriu cât de dificil a fost să dobândească documente până la întâlnirea sa directă cu Nicolae Iorga. Atunci a primit seturi de ziare din perioada Primului Război Mondial apărute la București. Acele exemplare le păstrăm astăzi ca singurele în Statele Unite din această sursă.

Colecționarea documentelor provenind de la exilații români a început în cea mai mare parte în anii '70, odată cu donarea memoriilor-manuscris ale fostului prim-ministru român Ion Duca, un dar din partea fiului său, George Duca, care a început cu răbdare să mă instruiască în istoria României. Am discutat cu el în fiecare dimineață despre amintirile sale privind pe tatăl său și despre anturajul tatălui său din România interbelică. George Duca a ținut un jurnal zilnic și am pregătit o expoziție a jurnalelor sale cu bogate comentarii despre personalitățile și evenimentele din România de dinainte de epoca comunistă și despre comunitatea emigrației din Vest din timpul său. Vorbea despre oameni precum Titulescu de parcă erau vii și, de fapt, pentru el reprezentau o prezență vie.

După moartea lui George Duca, m-am gândit adesea la modalitățile de a-i continua munca. Am început într-adevăr să adunăm colecții ale exilului românesc, chiar fără el. Am colaborat cu un ziarist de la secția română a postului de radio «Europa Liberă», Liviu Floda, care mi-a donat benzile magnetice cuprinzând interviuri cu sute de personalități românești.

Când am fost promovată la conducerea Arhivelor, am avut ocazia unică de a face o nouă angajare, așa că am precizat în fișa postului că, în privința solicitanților, cunoașterea limbii române ar fi în cea mai mare măsură de dorit. Doar unul dintre solicitanții vorbitori de română era născut în România, Laura Cosovanu, o foarte talentată absolventă a Universității Central-Europene de la Budapesta. Ea a insuflat energie programului nostru de colectare; chiar dacă acum este absolventă a Facultății de Drept de la Columbia și locuiește la New York, continuă să publice documente din Arhivele Hoover în «Magazin Istoric». Am angajat un nou arhivist român, Rodica Claudino, care este la fel de devotată istoriei țării sale.

Microfilmarea documentelor unice este esențială pentru păstrarea lor. Documentele Duca și documentele Titulescu au fost microfilmate cu scopul de a împlini misiunea noastră de conservare. Copierea rolelor de microfilme pentru Fundația Titulescu și Casa Duca a fost logică. Aceste materiale aparțin poporului român și mă simt obligată să le pun la dispoziția cercetătorilor români de aici și a celor din diaspora. Voi continua să lucrez la acest proiect din alte câteva unghiuri de vedere.

Există o justificare tehnică pentru folosirea microfilmelor pe argint haloid. Când s-a căzut de acord asupra normelor de conservare a lor, se știa că ele sunt socotite să dureze 100 de ani, iar testele științifice dovedesc că păstrarea pe această cale ar putea fi tot atât de lungă sau mai lungă decât cele pe hârtie, probabil 500 de ani. Unul dintre principii este acela de a păstra copii în diferite locuri ca o măsură de precauție împotriva focului sau altor pericole pentru longevitatea surselor istorice. Așa fiind, aducerea filmelor în România a fost în concordanță cu o practică sănătoasă. A fost, de asemenea, o deosebită plăcere. Istoricii de la Fundația Titulescu mi-au reînnoit credința în importanța acestui fond documentar pentru scrierea exactă a istoriei, atât a istoriei României, cât și a istoriei europene.

Într-un anume sens, eu nu mi-am făcut decât datoria, onorând încrederea unor donatori ca George Duca și Liviu Floda. Iar istoricii români mi-au confirmat credința întrucâtva intuitivă că la Hoover se află un foarte important fond documentar, plin de substanță, și că eforturile de a-l conserva și de a-l face accesibil cercetării sunt apreciate chiar mai mult de

experți, precum dumneavoastră, decât aș putea eu înțelege pe deplin, ca american.

Așa cum am menționat în afirmațiile mele de la început, aș dori să repet cât de mult mă îndatorează fiecare vizită în România. Această distincție este o mare onoare. Dar sunt deosebit de conștientă că munca pentru care am primit-o nu s-a încheiat. Microfilmele asigură conservarea documentelor, dar presupun o tehnologie dificil de folosit. Pentru a face aceste documente pe deplin accesibile se cere un pas în plus. Ele au nevoie să fie digitalizate. Astfel, această mare onoare este doar pe jumătate câștigată. Dați-mi voie să închei asigurându-vă că voi continua să lucrez pentru a merita pe deplin această onoare, făcând ca aceste materiale de la Hoover să fie mai ușor accesibile cercetătorilor, precum și dumneavoastră. Bilanțul de plăți este încă în favoarea dumneavoastră! Voi încerca să fac în așa fel încât să-mi plătesc această datorie de gratitudine.

Vă mulțumesc foarte mult."[268]

Evenimentul stăruie în memoria noastră, a tuturor, îmbogățind cronica relațiilor cultural-științifice româno-americane.

Am rămas într-o constantă și fructuoasă colaborare, procedând la un generos și util schimb de idei privind demersurile în curs sau de perspectivă.

Din păcate, la mijlocul anului 2005, prin pensionarea sa, Elena S. Danielson avea să părăsească conducerea lui Hoover Archives and Library.

N-am putut participa la ceremonia omagială organizată cu această ocazie de colegii ei. Am considerat însă de datoria noastră să-i transmitem un mesaj de profundă și statornică prețuire, de colegialitate și prietenie:

„Omagiu pentru Elena Danielson.

Amintirea întâlnirii de la Hoover Archives cu Elena Danielson este tot atât de vie ca și când ar fi avut loc ieri, este tot atât de puternică ca și când are în spatele ei o prietenie de decenii.

Să afirmi că Elena Danielson este un profesionist exemplar ar fi aproape un lucru gratuit și fastidios, oricum ar fi insuficient, lăsând de o parte multe alte lucruri esențiale.

În 30 de zile cât am stat la Hoover Archives și apoi, în două rânduri, când a fost în România, am văzut-o aproape zilnic.

Prin ea am simțit, mai mult ca oriunde în altă parte, că Arhiva și Biblioteca sunt organisme vii, că ele au viață, că ele respiră, că au nevoie de sângele și nervii unui om care iubește și știe ce face, care-și confundă aspirațiile cu destinul însuși al instituțiilor pe care le reprezintă.

Elena Danielson și-a trăit și-și trăiește viața în mod firesc.

Toți cei ce o știu – și alții mai bine decât noi – i-au remarcat siguranța și liniștea cu care se mișcă printre documente și cărți, ca printre ființe vii, care trebuie înconjurate cu grijă și delicatețe.

Elena Danielson are eleganța unei doamne din acele case americane cu înalte nobilități intelectuale.

Din prima clipă ne-am întâlnit cu remarcabilele sale spontaneități colocviale, cu disponibilitățile sale colegiale exemplare, cu dorința și capacitatea de a veni în întâmpinarea tuturor celor ce i se adresează.

Elena Danielson este un coleg. Pentru cei de acasă și pentru cei de departe. Colegul dintotdeauna, colegul pe care ți-l dorești, colegul de care îți vei aminti mereu.

Am trecut prin multe locuri din lume. Am cunoscut oameni atât de diferiți, spații mai calde sau mai reci, oameni mai mult sau mai puțin generoși, joviali sau introvertiți. Sunt oameni care au făcut o proprietate personală din documentele și cărțile care li s-au încredințat temporar spre gestionare.

Elena Danielson este o generoasă, care are înțelegerea exactă, adică superioară, a rostului funcției cu care a fost investită.

O autoritate incontestabilă din punct de vedere profesional, ea se mișcă prin Arhivă sau prin Bibliotecă nu ca un monument, ci ca un om, în ea simți nu supraveghetorul, ci pe cel gata să-ți dea o informație înainte de a îndrăzni să o ceri, un sfat atunci când intuiește că ai nevoie de el, un ajutor atunci când n-ai curajul să-l speri.

Elena Danielson nu este directorul. Elena Danielson este colegul.

Elena Danielson știe că acolo unde a ajuns a făcut-o prin muncă, prin rigoare, după aproape două decenii. Ea cunoaște greutatea și responsabilitatea funcției, dar ea rămâne un om modest.

În cazul unora, odată cu trecerea anilor, unii oameni pierd bucuria trăirii. Lecturile și studiile îi îndepărtează de cele vii, plasându-i într-un turn de fildeș, în care comunicarea nu mai are loc nici dinăuntru înspre afară, nici din afară înspre înăuntru.

Elena Danielson are blestemul fericit al contactelor umane, pe care le cultivă cu delicatețe și inteligență, cu farmec și perseverență. Ea este martoră la nașterea unor prietenii și hrană pentru îmbogățirea lor.

Am cunoscut în viață oameni care ajunși în funcții mari își pierd cumpătul, abandonează de a doua zi felul firesc de a fi, adoptă o poză care nu e a lor, își schimbă comportamentul, care, dacă nu devine autoritar, devine oricum distant, alterând latura emoțională și afectivă a comunicării.

Devenind șefă, Elena Danielson nu aduce nimănui aminte că este, nu încearcă să impună în mod administrativ o realitate. Ea știe că cei ce te recunosc o fac pentru că simt în tine că ești și nu pentru că o ceri. Bunul simț lucrează peste tot așa, dar în ciuda învățăturii a mii de ani de relații umane, unii dintre semenii noștri nu rețin nimic din acest mesaj.

Mândră că este americancă, Elena Danielson nu are orgoliul dăunător al unora dintre semenii ei.

Toți oamenii de pe pământ, dincolo de zeii la care se închină, sunt frații și surorile ei și ea le arată încredere și respect. Făcând-o așa față de toți, Elena Danielson beneficiază de încrederea și respectul celorlalți.

Elena Danielson știe că încrederea și respectul nu se negociază, că nu se cumpără, că ele se nasc uneori spontan și pot dăinui pentru o viață, dar pot muri într-o clipă fără putința de a le recâștiga.

În România fiind, am văzut-o pe Elena Danielson cât de mult știe să se bucure de frumos, fie că se află în fața unui altar multisecular sau ascultă un cor bisericesc ce a cântat alături de îngeri, fie că atinge cu picioarele iarba grasă a acelui joc unic deal-vale de pe la noi sau cu buzele sale lutul ulcioarelor ieșite de sute de ani din imaginația olarilor români, știe să descopere ineditul și unicitatea obiceiurilor, îmbogățindu-și memoria afectivă.

Elena Danielson nu este americancă.

Elena Danielson este româncă.

Este adevărat dacă voi spune că glumesc.

Nu glumesc dacă voi spune că este adevărul adevărat.

Cei care fac ceea ce fac din vocație și din pasiune nu se despart sufletește de nimic din ceea ce au fost iubirile lor; ei preiau ceva din suflul locurilor

și din căldura oamenilor, le încorporează în propria ființă și se însoțesc cu ele în anii ce vin, asigurându-le ceva din certitudinea verificată de care au nevoie.

Elena Danielson este un om care nu pleacă, ea este un om care rămâne.

Înțelepciunea te ajută întotdeauna să poți trece cu seninătate dintr-o etapă într-o altă etapă de viață, să găsești forța de a face același lucru într-un alt fel, într-un alt loc, într-un alt timp. Dacă putința de acomodare cu noile realități este o trăsătură a firilor pragmatice, imaginative, pline de vitalitate, perseverența este, la rândul ei, o trăsătură a celor care știu că fără ea nu se ajunge la nimic sau nu rezistă trecerii timpului.

Elena Danielson este un caracter puternic și integru.

La mai multe mii de mile depărtare, Elena Danielson ne rămâne aproape și apropiată.

Elena Danielson ne este un prieten și are în noi prieteni printre miile de prieteni cunoscuți și necunoscuți.

Te invidiem pentru bogăția prieteniilor tale, pentru familia pe care ai avut-o și o ai în continuare la Hoover, pentru propria ta familie, în care ai știut să fii și să rămâi soție și mamă. Peste tot și totdeauna ai fost și ești Acasă.

Alături de noi rămâi mamă și moașă pentru volumele pe care le pritocim în onoarea și memoria perpetuă a prietenului nostru comun, Nicolae Titulescu.

În trecerile tale prin Casa Titulescu de la București, vei găsi în salonul în care Titulescu se întreținea cu prinți ai gândirii, ai artelor, ai politicii și diplomației, un loc la masa unde convivialitatea reușea să domine interesele și aspirațiile egoiste, lăsând pentru o clipă speranța că toți stăruim întru aflarea Adevărului și Iubirii Aproapelui.

La mulți ani, Elena!

George G. Potra
Cancelar al
Ordinului Iubirii

Delia Răzdolescu
Păstrătoare a Marelui Sigiliu
al Sufletelor

Emis în această sfântă zi de 12 august 2005
La Palatul Titulescu
În București, undeva în Europa."[269]

Restituirea operei științifice și politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu – între ambiții și realitate[270]

Publicarea operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu a fost resimțită și afirmată ca o necesitate cu peste o jumătate de veac în urmă, dar în mod special atunci când, în 1966, s-au comemorat, în România și străinătate, 25 de ani de la trecerea în neființă a marelui om de stat și diplomat român.[271]

Într-un climat de oarecare dezgheț ideologic[272], în 1967, s-a reușit tipărirea volumului Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*[273]. Volumul a fost realizat în cadrul Oficiului de Studii și Documentare, Direcția Politică de Sinteză a Ministerului Afacerilor Externe. Au văzut atunci lumina tiparului 491 de documente, în marea lor majoritate inedite, înscrise în perioada 1920–1939.

M-am simțit flatat să lucrez împreună cu Dinu C. Giurescu, Constantin I. Turcu, Ileana Băncilă.

Am muncit fără odihnă, cercetând zeci de fonduri, sute de dosare, în condiții neprielnice. În arhiva Ministerului Afacerilor Externe, plasată mai întâi în subsolul clădirii din Bulevardul Republicii, transferată apoi în subsolul Palatului Victoria (această din urmă clădire având ca arhitect pe Petre Antonescu, destinată de la început, din 1937, a fi sediul Ministerului Afacerilor Străine), documentele erau departe de starea în care să poți afirma că sunt o arhivă. Multe sute, foarte multe sute de kilograme de documente veniseră de la diverse oficii diplomatice românești din străinătate, înfundate cu piciorul în „saci diplomatici", fără nicio grijă pentru prezervarea integrității fizice a documentelor.

Conducerea Arhivei era asigurată atunci, cel puțin așa a fost în anii 1964–1969, cât m-am aflat la Ministerul Afacerilor Externe, de Ion Vlasiu, un personaj modest, cu studii medii (având probabil doar o școală de partid), încadrat ca șef de serviciu; în subordinea sa funcționau câțiva

arhiviști, dintre care unii cu studii superioare, dar și alții cu studii medii. Li se adăugaseră doi legători de profesie, bine pregătiți și harnici.

M-am gândit atunci, cercetând diverse materiale, la numele mari de diplomați (unii cu titlu de ministru plenipotențiar) care s-au aflat în fruntea Arhivelor diplomatice ale României.

La un moment dat, în fruntea lor s-a aflat istoricul de renume Constantin Giurescu, membru al Academiei Române.

Volumul, o adevărată premieră în istoriografia românească postbelică, a fost primit cu interes de cercurile de specialitate (istorici, juriști, economiști, filosofi, sociologi, diplomați), dar și de publicul larg, punând la dispoziție un corpus compact de documente esențiale pentru cunoașterea gândirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu, pentru mai buna înțelegere și tratare științifică a direcțiilor și demersurilor de politică externă românească dintre cele două războaie mondiale oferind, în ultimă instanță, un nou orizont ideatic și faptic.[274]

„Incontestabila valoare științifică a cărții – releva istoricul Petre Bărbulescu – rezidă deopotrivă în prezentarea de documente, în mare parte inedite, rezultat al unor îndelungate cercetări efectuate de autori în arhive ale Ministerului Afacerilor Străine, la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, la Academia Republicii Socialiste România (Secția manuscrise), în publicațiile oficiale ale Societății Națiunilor (lucrările Adunării Generale și ale Consiliului), în presa epocii etc., cât și în selectarea minuțioasă a altor documente."[275]

„Volumul reprezintă o culegere de 491 de documente: rapoarte, conferințe, circulări, note, cuvântări, interviuri, declarații, articole, scrisori, comunicate și procese verbale etc., în cea mai mare parte inedite și culese din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Generală a Arhivelor Statului București, Academia Republicii Socialiste România (Secția manuscrise), din publicațiile oficiale ale Societății Națiunilor (dezbaterile Adunării Generale și ale Consiliului), din presa vremii română și străină, din dezbaterile parlamentare și din alte lucrări tipărite.

Faptul că documentele în cea mai mare parte sunt adresate de Nicolae Titulescu către Ministerul Afacerilor Străine, Regele Carol al II-lea, președintele Consiliului de Miniștri, Ministerul de Finanțe și altor demnitari

ai statului român și au un caracter strict confidențial – aprecia istoricul Vasile Gr. Bobocescu –, le conferă o înaltă valoare științifică și obiectivă și prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea politicii externe a României între cele două războaie mondiale."[276]

„Lăsând o operă valoroasă ca urmare a unei prodigioase activități diplomatice, desfășurată aproape două decenii, devenise o necesitate imperioasă publicarea unei culegeri de documente, care să învedereze acțiunile cele mai semnificative întreprinse de diplomatul român, precum și principiile diriguitoare în rezolvarea problemelor stringente ale epocii.

Întrezărind importanța unei astfel de lucrări pentru istoriografia diplomatică românească – afirma istoricul Gheorghe Gheorghe –, un colectiv de autori, condus de profesor universitar George Macovescu și format din Dinu Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George Potra, Constantin Turcu, în urma unei munci asidue de investigație, au selectat 491 documente, din anii 1920–1939, de la primele negocieri purtate de diplomatul român la Paris în calitate de ministru de Finanțe al României, și până în preajma celui de al Doilea Război Mondial.

Rezultatele cercetărilor efectuate s-au finalizat în editarea unui volum de documente, grație colaborării fructuoase dintre autorii mai sus citați și redacția «Politică mondială» din cadrul Editurii Politice, sub auspiciile căreia a apărut lucrarea."[277]

Deși era recomandat de curajul demersului istoriografic și de ineditul documentelor cuprinse, de valoarea politico-diplomatică și de rigoarea editării acestora, volumul nostru nu s-a bucurat de o lansare publică, nici măcar în incinta Ministerului Afacerilor Externe.[278] N-aș fi sincer dacă n-aș mărturisi că am fost mâhnit.

George Macovescu et Co. a primit, în calitate de coordonator al volumului, toate felicitările pentru apariția volumului.

Aparent, normal. Fusese doar „redactor responsabil"!

Dar... meschin, Mac nu ne-a împărtășit niciuna dintre aceste aprecieri și știam că au fost destule. Și bănuiam că au fost chiar mai multe decât știam. Și am așteptat ca niște proști un gând, o vorbă, o interjecție. Am așteptat în continuare zadarnic să ne cheme, să ne felicite, dacă nu să ne

mulțumească chiar. Să ne invite pentru 10 minute la o cafea sau, dacă nu, măcar la un suc ordinar. Nimic din toate acestea.

Nu am găsit în *Memoriile* sale nimic despre acest reper esențial în istoriografia românească de după 1944, pe care l-a marcat volumul nostru.

Surprinzător în cel mai înalt grad, atunci când ai în vedere un volum de amintiri ale unui fost ministru de Externe[279], așa cum este acesta, îl reprezintă faptul că George Macovescu nu pomenește nimic nici despre momentul 1967 și nici despre tot ansamblul de manifestări din țară și străinătate din 1982, la împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu. Trist. Nedrept. Inacceptabil. A trăit și acest eveniment atunci când l-a trăit, în 1982, fără inimă. Adică, degeaba! Sigur, nu mai era ministru de Externe. Nu a știut însă să se bucure de bucuria altora, de bucuria noastră, a tuturor.

Constrângerile regimului – motivate direct sau subtextual de rațiuni interne și externe – au împiedicat, în ciuda tuturor tentativelor și demersurilor făcute, includerea în volumul tipărit atunci a unor înscrisuri esențiale privind probleme de fond și evenimente referențiale ale istoriei naționale, ale politicii interne și externe a României, a unor pagini importante ale gândirii și acțiunii lui Nicolae Titulescu în probleme ca: regimul de proprietate, reforma agrară, legislația fiscală, statutul minorităților, pluripartitismul interbelic, Partidul Comunist din România și Mișcarea Legionară, sistemul parlamentar, frontierele României, războaiele balcanice, semnificația și importanța Războiului de Reîntregire, acțiunea politică și diplomatică a clasei politice și a monarhiei pentru făurirea României Mari și recunoașterea Unirii pe plan internațional, pozițiile și inițiativele Micii Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice, consolidarea relațiilor cu marile democrații occidentale, spiritualizarea frontierelor ș.a. Din volumul pregătit au fost scoase referiri la Basarabia, Bucovina de Nord, Cadrilater, teritorii ce aveau să fie înstrăinate, în 1940, prin șantaje și presiuni externe și care, prin Tratatul de Pace de la Paris din 1947, impus țării noastre, aveau să rămână în afara granițelor istorice ale României.

Ignorând realitățile din România acelei perioade, cronicari și comentatori din străinătate au reproșat îngrijitorilor acestui volum lipsa documentelor privind poziția lui Nicolae Titulescu în toate acele probleme mai sus

menționate, lăsând pe alocuri să transpară acuza unei selecții arbitrare și neștiințifice din partea editorilor, ceea ce era și rămâne total nedrept.[280]

Confruntați cu această realitate, de nedepășit atunci, editorii primului volum de documente diplomatice (Ileana Băncilă, Dinu C. Giurescu, George G. Potra, Constantin I. Turcu) privind marele om politic și diplomat român au alcătuit, în perspectiva schimbării ce avea să vină, un corpus de documente[281] Nicolae Titulescu, de uz intern, însumând 7 volume, ce au adunat 1.336 piese, totalizând 3.039 pagini dactilografiate. La nivelul anului 1966, acest corpus era departe de a grupa toate materialele de interes privind pe Nicolae Titulescu – fie că avem în vedere arhivele de stat, bibliotecile naționale și colecțiile particulare din România, pe de o parte, fie că ne referim la arhivele din străinătate, cu precădere la cele din Statele Unite ale Americii (Hoover Archives), la cele ale ministerelor de Externe și ale unor fundații, din Franța, Marea Britanie, Germania, Italia, Federația Rusă de astăzi, la arhivele politico-diplomatice din statele vecine și, nu în ultimul rând, la Arhivele și Biblioteca Societății Națiunilor de la Geneva, pe de altă parte. Acest corpus reunește, selectiv, documente aflate în principal în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe; el a fost conceput ca o premisă substanțială, de neocolit, pentru noi demersuri de investigare, colectare, ordonare și valorificare științifică ale fondurilor Nicolae Titulescu, din țară și străinătate.

În mai multe rânduri, am constatat că semnatari ai unor articole sau studii, ba chiar, mai grav, editori ai unor grupaje (volume) de documente folosesc incorect acest corpus de documente: nu îl citează așa cum trebuie, ceea ce ar implica recunoașterea muncii celor care au alcătuit cele 7 volume menționate; acești „cercetători" procedează la un furt intelectual, citând, pentru un document sau altul, fondul documentar pe care nu l-au vizitat niciodată, la care au ajuns doar intermediat prin colecția noastră. Rușinos, dar adevărat.

În același an cu lucrarea Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* a văzut lumina tiparului Nicolae Titulescu, *Discursuri*.[282] Sub acest titlu, înglobând 76 documente ce acoperă perioada 1904–1939, pe lângă

discursuri propriu-zise sunt reunite conferințe, lecții introductive la diverse cursuri, răspunsuri la interpelări parlamentare, interviuri, declarații de presă, articole de presă, prefețe la lucrări științifice și conferințe publice ș.a. Reunind documente privind atât politica internă, cât și politica externă, unele editate deja în Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, culegerea Nicolae Titulescu, *Discursuri* a contribuit și ea – în ciuda insuficiențelor științifice, date mai ales de apelul la formule secundare, atunci când în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice al CC al PCR și Biblioteca Academiei Române existau actele oficiale originale, tipărite în broșuri în țară sau în străinătate sau aflate în manuscris – la susținerea efortului de a-l reda pe ilustrul înaintaș publicului românesc, mai ales celui care nu îi fusese contemporan și care fusese privat timp de peste două decenii și jumătate de ideile sale.[283]

„Apariția volumului *Discursuri,* prin care se pun la îndemâna publicului larg adevărate pagini de antologie retorică cu un conținut plin de semnificații, cu o importantă valoare documentară – comenta istoricul Ion Agrigoroaiei –, reprezintă totodată îndeplinirea unei datorii patriotice. N. Titulescu a militat neobosit pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a României, pentru încredere și colaborare între popoare. Strălucită personalitate a diplomației românești, el ocupă un loc de cinste în istoria diplomației mondiale. Tocmai de aceea așteptăm editarea *în întregime* (în mai multe volume) a *tuturor* discursurilor, interviurilor, declarațiilor, articolelor, studiilor etc., aparținând marelui diplomat, nutrind și speranța descoperirii, în scurt timp, a materialelor semnalate, dar necunoscute până în prezent."[284]

Mi s-au pus în timp întrebări în legătură cu percepția personală privind valoarea și locul unor proiecte și lucrări dedicate lui Nicolae Titulescu în istoriografia românească.

Înainte de orice, trebuie precizat că la noi, în România, timp de 80 de ani, procesul de recuperare și restituire a operei științifice și mai ales a celei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu s-a aflat sub semnul conjuncturilor politice, care, în majoritatea timpului, dacă nu i-au fost evident ostile, au rămas departe de a-i fi favorabile.

Procesul la care mă refer n-a făcut, la modul serios, obiectul unui proiect național, cel puțin până în anul 2002, preocupările și demersurile având un caracter aleatoriu, iar între acestea s-au produs fracturi care au alterat atât recuperarea și valorificarea, pe de o parte, cât și percepția, atât în cercurile de specialitate, cât și în opinia publică, pe de altă parte.

Am afirmat cu toată rigoarea și greutatea că la noi „Proiectul Titulescu" – dacă am putea accepta că a existat așa ceva – nu a avut pe plan național susținerea necesară.

Au existat aniversări și comemorări – în 1966, 1982, 1991, 2002, 2012 – când s-a vorbit și s-a scris despre Nicolae Titulescu câteva zile, după care s-a așternut tăcerea.

Urmăresc de 50 de ani camera de rezonanță pentru „cazul Titulescu" în societatea românească.

Am menționat și în această lucrare, dar și cu alte ocazii, că s-au organizat simpozioane, că s-au susținut conferințe, că s-au publicat zeci și zeci de articole, poate sute, că au apărut studii – unele remarcabile – în diverse colțuri ale țării, sub auspicii diverse. Multitudinea și diversitatea acestora nu mă împiedică să remarc faptul că în acest plan au fost prezenți oameni de calitate foarte diferită, pe lângă personalități de autoritate intelectuală și morală insinuându-se neaveniți de tot felul.

Departe de mine de a incrimina și, cu atât mai puțin, de a condamna lărgirea cadrului, diversificarea formelor, dorința unor structuri sau persoane de a se implica activ și onest în acest proces.

Bibliografia domeniului, pe care o urmăresc de mulți ani, constată însă o inflație care nu îl servește pe Nicolae Titulescu.

Dincolo de orice orgoliu, trebuie să recunoaștem că puține au fost lucrările serioase, care s-au constituit în contribuții solide la istoria politicii externe și a diplomației românești, în analize ale personalității și activității lui Nicolae Titulescu.

Am precizat destul de clar – și o fac încă o dată pentru a evita reproșuri gratuite – că mi-am propus, așa cum am definit-o prin titlu, să mă refer la demersuri științifice legate de salvarea și valorificarea arhivelor, de editarea documentelor diplomatice privind gândirea și acțiunea lui Nicolae Titulescu.

Ar fi nedrept – chiar dacă nu fac obiectul lucrării de față – să nu evoc, fie chiar și sumar, câteva cărți despre Nicolae Titulescu pe care, ca cercetător și cititor, le-am parcurs cu interes la timpul apariției lor și continui să le prețuiesc, având în vedere locul exact pe care îl au ca pași în adâncirea unor analize, fundamentarea unor aprecieri și consolidarea unor judecăți.

La nivelul anilor '60–'80, nu mă pot opri decât la Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu,* Editura Științifică, București, 1966; Ion C. Grecescu, *Nicolae Titulescu. Gândire și acțiune,* Editura Politică, București, 1980; Constantin I. Turcu, Ioan Voicu, *Nicolae Titulescu în universul diplomației păcii,* Editura Politică, București, 1984; Vasile Malinschi, *Economia, dreptul, diplomația în viziunea lui N. Titulescu,* Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985.

O primă constatare are în vedere faptul că toate lucrările mai sus citate au fost publicate în timpul unui regim politic unipersonal. Închiderile și deschiderile acestui regim se regăsesc, mai discret sau mai evident, sub raportul unghiurilor de abordare, al evaluărilor și al limbajului. Spre onoarea tuturor, autorii au avut decența de a ceda formal nimic mai mult decât li s-a impus ca minim ideologic necesar.

Dacă Ion M. Oprea ne oferă o monografie istorică, Ion C. Grecescu ne antrenează într-o analiză juridico-diplomatică, dacă Constantin I. Turcu și Ioan Voicu ne sugerează o ieșire dintr-un labirint irenologic, Vasile Malinschi ne schițează un studiu socio-economic avându-l în centru pe Nicolae Titulescu.

Vârsta, formația și profesiunea, experiența de cercetător sau profesor, de scriitor sau/și editor își pun amprenta în mod distinct asupra fiecăreia dintre lucrări.

Dacă unii ar putea regreta că nu regăsesc polifonia titulesciană într-un singur volum, majoritatea vor saluta poate că avem mai multe voci, care folosesc, surprinzător sau nu, chei de abordare diferite.

Nimeni nu le-ar putea reproșa autorilor lipsa de informare bibliografică. Li s-ar putea reproșa însă, poate, apelul exagerat la unele surse (puncte de vedere), ceea ce riscă să obtureze perspectiva personală.

Într-un anume fel, fiecare lucrare este un reflex al nivelurilor atinse de cercetare și cunoaștere în domeniul respectiv la momentul dat.

Două minusuri sunt evidente.

Marile lucrări (sinteze sau nu) apar după acumulările furnizate prin sute de articole, zeci și zeci de studii și, uneori, de mici culegeri de articole, studii, comentarii.

În istoriografia românească, timp de aproape 20 de ani, abordările științifice reale a unor probleme de politică externă românească au lipsit aproape cu totul, fiind înlocuite cu artefacte de import.

Dincolo de constrângerile politice și ideologice, o asemenea realitate își găsește o cauză și în lipsa documentelor.

De multe ori, chiar acolo unde s-a permis cercetarea, nu s-a acceptat citarea sau reproducerea unui document, uneori nici măcar parțial. În 1967, prin *Documente diplomatice* și *Discursuri,* se fac primele mari și autentice breșe. De atunci s-au publicat alte și alte documente de politică externă, revistele (anuarele) din marile centre culturale ale țării, publicațiile unor institute de cercetare sau ale unor muzee județene au deschis secțiuni (rubrici) de politică modernă și contemporană și, în cadrul acestora, de politică externă și diplomație românească.

Cu excepția lucrării semnate de Ion M. Oprea, ceilalți autori – erudiți autentici – s-au bazat în cărțile dedicate lui Nicolae Titulescu, în cea mai mare parte a demersului lor, pe lucruri edite (cuvântări, declarații, interviuri, documente diplomatice, articole, studii, exegeze române și străine), neaducând în lucrările proprii file din documente de arhivă până la ei inedite.

Ne aflăm în fața unei constatări și nu a unui reproș. Texte publicate zeci și zeci de ani pot fi și constituie adesea – și la noi și aiurea – obiectul unor reluări, noi lecturi oferind nu doar alte puncte de vedere, ci și adevărate surprize. În ce mă privește, continui să pun accentul pe cei care, luând în considerare tot ce a fost înainte, caută să îmbogățească prin informații, știri, documente inedite.

Nu voi încheia referirile și considerațiile mai sus citate înainte de a face o trimitere la contribuția istoricului Gheorghe Buzatu, care, în urmă cu peste trei decenii, a coordonat volumul colectiv *Nicolae Titulescu și strategia păcii,* Editura Junimea, Iași, 1982, o valoroasă culegere de ample studii,

semnate de istorici români reputați și un număr substanțial de documente inedite privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu.

Caracterul ambivalent al acestui volum relevă o concepție științifică modernă, în care cei doi piloni ai oricărui demers se regăsesc susținându-se reciproc. Țin să remarc și să apreciez în mod deosebit diapazonul problematic larg și divers, documentarea impresionantă (ca surse, ca număr de trimiteri, edit/inedit).

Volumul a pus la dispoziția cercetătorilor politicii externe și diplomației românești, ai operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, documente dintr-un diapazon larg de surse arhivistice interne și externe, din arhive polone, germane, britanice, elvețiene, americane.

Îndrăznesc să cred că exemplul oferit prin acest volum a făcut să prolifereze diversitatea tematică, calitatea analizei și soliditatea documentării studiilor titulesciene.

Din păcate, institutele, centrele de cercetare și muzeele de istorie din România nu dispun astăzi de forțe necesare, atât ca număr, cât și ca experiență, care să fructifice noile disponibilități oferite atât în arhivele din țară, cât și în arhivele din străinătate.

La împlinirea a 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, s-a făcut – nu fără dificultăți complexe și prelungite – un nou pas pe linia restituirii operei omului politic și diplomatului român cercurilor intelectuale, dar și opiniei publice din străinătate. Antologia *Titulescu notre contemporain*[285] – un adevărat document – a încercat cu onestitate și acribie o structurare a ideilor universului intelectual[286], politic și moral al celui pe care îl numim, pe bună dreptate, contemporanul nostru, titlu onorific acceptat azi de toți cei avizați și de bună credință, de la noi sau de aiurea.

Iau în mâini din când în când acest volum[287] și nu-mi vine nici mie să cred că el a fost inspirat de autoritățile comuniste de la București, că Ștefan Andrei, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., elogia nedisimulat figura și opera lui Nicolae Titulescu, că acest volum, consacrat unui român de talie europeană, a fost aruncat, după 1989, în cele mai imunde subsoluri al unor ambasade românești din străinătate, că ulterior titulari ai Ministerului de Externe și comilitoni ai lor, crezând că, prin

interzicerea acestei lucrări, îl sancționează pe Ștefan Andrei, l-au lovit pe Nicolae Titulescu, descalificându-se pe sine.

Obicei prost, pe care-l întâlnești la românii de ieri și de azi și tare mă tem că vom avea parte de el și în viitor.

Reamintindu-mi ceva din avatarurile elaborării și ale editării acestui volum, trebuie să spun că din textul său au fost eliminate unele paragrafe, că ochi vigilenți din conducerea de partid și de stat au trecut printr-o sită deasă ansamblul adjectivelor folosite de editorii volumului, de care Ștefan Andrei și Valentin Lipatti au trebuit să țină cont.[288]

Din schimburile de vederi făcute aproape săptămânal în acele luni cu Valentin Lipatti, am înțeles că Ștefan Andrei a îndrăznit maximum posibil, eliminând tot ceea ce nu risca să irite iremediabil pe Conducător, cu atât mai mult cu cât yesmen intriganți erau gata să-i inducă acestuia ideea subversivă că este concurat.

Antologia *Titulescu notre contemporain* n-a fost difuzată niciodată pe piața românească.[289] Doar puțini au văzut-o și și mai puțini au intrat în posesia ei.

Pe un exemplar din acest volum, aproape miraculos păstrat, Ștefan Andrei mi-a pus, peste ani, următoarele rânduri: „Lui Potra, un împătimit de istorie, de dreptate și adevăr. Cu simpatie și prețuire care vin de departe. Șt.A. Andrei 6 apr. 2001".

Dacă în privința unor ecouri pozitive mă voi rezuma doar la a le menționa[290], mă voi opri, în schimb, ceva mai mult asupra unui comentariu dezagreabil și nedrept asupra acestei cărți, semnat de George Anastasiu, pronunțat la „Europa Liberă".[291]

Recunosc și astăzi că România trebuia să fi făcut mai mult, că s-ar fi putut face mai bine, dar sunt îndreptățit să cer atât celor de ieri, cât și celor de azi un minimum de respect (pentru ceea ce făcusem din 1964 până în 1982 și de atunci până astăzi), să ni se recunoască buna-credință și, deopotrivă, nu în ultimul rând, să fie mai puțin pretențioși, atâta timp cât, cu această ocazie, în emigrație nu s-a făcut ceva cu totul deosebit[292] în memoria marelui dispărut.

Înțeleg suferința acelor români care au ales sau care au fost obligați să aleagă calea exilului, înțeleg că n-au avut posibilitatea sau determinarea

să fructifice, într-un mod superior, timp de câteva zeci de ani (nici în 1966, nici în 1982, nici după aceea), în articole, studii și lucrări temeinice, bogatul fond de documente pe care le-au avut la dispoziție, în păstrare pasageră sau în proprietate, înțeleg, înțeleg..., dar nu pot accepta superioritatea cu care judecă pe ceilalți, superbia cu care dau note. Potențialul cititor al lucrării (sau lucrărilor în discuție) nedispunând de acestea, este obligat să-l creadă pe comentator pe cuvânt; în unele cazuri va trebui să-i accepte nu doar afirmațiile gratuite, nu doar exagerările nejustificate, ci chiar și neadevărurile flagrante.

Din asemenea considerații, oricât de dezagreabile și nejustificate ar fi în unele părți ale lor, lăsând cititorului unica și deplina judecată asupra lucrării noastre, un demers de parcurs, editat în 1981/1982, mă opresc la și reproduc în acest volum un interviu acordat de George Anastasiu postului de radio „Europa Liberă“, text care nu poate fi apreciat și judecat în afara contextului internațional.

Domnilor care ne judecă că n-am fost suficient de antisovietici, că nu ne-am revendicat cu glas înalt Basarabia și Bucovina, le reamintesc că, în ciuda faptului că trupele sovietice părăsiseră România, în 1958, poziția geografică a țării noastre rămăsese aceeași, România având în continuare același vecin obsedant și opresiv, că eram constrânși de calitatea de membri ai Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) și ai Tratatului de la Varșovia.

Venerabilul diplomat român s-a expus ridicol cu prea multe inadvertențe, pentru a folosi un eufemism. Pentru el, autorii cărții „rămân însă necunoscuți“, deși cu un minimum de atenție – sau cu elementară bună credință – ar fi constatat că pe contrapagina de titlu se precizează că această lucrare este o ediție îngrijită de Valentin Lipatti, George G. Potra și Constantin I. Turcu. „Ghiveciul“ de care vorbește George Anastasiu nu are nimic „aranjat“, „potrivit“, fiind o selecție tematică logică. Dacă pentru nemulțumitul comentator al lucrării noastre acest act științific se numea falsificare, înseamnă că vorbeam două limbi diferite, că Domnia Sa nu cunoștea sensul acestui cuvânt.

Am citit și recitit cu tristețe rândurile în care George Anastasiu ne certa pentru ortografierea numelui lui Titulescu, sfârșind prin a ne califica drept

lipsiți de decență, de ținută, de demnitate, subdezvoltați pe plan intelectual. Aceasta se cheamă pilpulistică. Cât privește amintirile unor contemporani ai lui Titulescu, din care am reprodus parțial, am spus și reafirm că ele sunt strict autentice, chiar dacă n-au fost indicate sursele, având în vedere că în cazul în discuție nu era vorba de o lucrare științifică. Explicațiile la fotografii sunt riguroase și exacte. Este posibil ca atunci când am introdus textul lui Take Ionescu despre Nicolae Titulescu să fi apelat la o retraducere, nu din rea credință, ci din cauza faptului că nu am dispus de publicația „La Roumanie“. În fine, dar nu în ultimul rând, dezlănțuirea lui George Anastasiu împotriva lui Petru Groza este cel puțin supradimensionată, ca să folosim un eufemism. Nu-mi propun în acest cadru să analizez și cu atât mai puțin să reabilitez pe Petru Groza, dar, totuși, voi spune că a venit la conducere după un regim de dictatură militară antonesciană, că a fost recunoscut de Marile Puteri (URSS, SUA, Marea Britanie și Franța), că a avut un rol politico-diplomatic efectiv în redobândirea de către România a Transilvaniei de nord-vest, pierdută temporar prin Dictatul de la Viena din 1940.

La peste 30 de ani de când George Anastasiu a încercat nereușit o analiză de caz, oferind în schimb o delațiune publică, mă gândesc că în spațiul românesc abordările echilibrate, oneste, fără patimă, degrevate de reproșuri gratuite și injurii străine oricărei decențe, rămân un deziderat prea îndepărtat, calitatea scrisului românesc înregistrând în general adevărate prăbușiri.

Continui excursul retrospectiv evocând contribuțiile documentare aduse, din 1966 până astăzi, de cercetători români și străini, la cunoașterea vieții lui Nicolae Titulescu. Istorici, juriști, diplomați, publiciști au făcut să apară, mai mult sau mai puțin aleatoriu – în articole și studii, în reviste de istorie, de drept, de istoria relațiilor internaționale, în gazete și reviste de cultură generală, o serie de documente de real interes. Chiar dacă demersurile acestora nu au condus la editarea unor volume distincte de documente, chiar dacă sub semnătura lor au apărut texte ambivalente, exegezele și comentariile fiind îngemănate cu documente propriu-zise în lucrări, studii și articole, și chiar dacă rigorile științifice nu au fost onorate în toate cazurile până la cap și cu toată acribia, aceste întreprinderi intelectuale își merită pe

deplin locul în orice evocare. Nu pretind o enumerare exhaustivă a acestor demersuri, nu pentru că ar fi fastidioase, ci pentru că sursele de informații, cu precădere cele de după 1990, au devenit în acest domeniu mai rare și, adeseori, tributare lipsurilor de rigoare.

Documentele aparținând acestei categorii de editări sunt revelatorii pentru cunoașterea unor probleme și aspecte ca: reperele cronologice și genealogice ale familiei Titulescu; studiile din țară și străinătate, precum și etapele carierei sale universitare; participarea sa la lucrările Consiliului Național al Unității Române în 1918, conferințele publice și întâlnirile cu personalități politice în cadrul cărora a susținut cauza unității naționale a României; relațiile cu Academia Română; sărăcirea patrimoniului omului politic român; tentativele cercurilor și grupărilor extremiste din țară și străinătate de a-l lichida fizic; spionarea sa de către serviciile secrete românești și străine; responsabilii demiterii lui Nicolae Titulescu; reacțiile române și străine față de scoaterea sa din viața politică; testamentele sale succesive; eșecul lui Nicolae Titulescu la alegerile de deputați din județul Olt din 1937; conferințele ținute în străinătate în timpul mandatului său de ministru al României la Londra și anii emigrației; factorii și personajele care au împiedicat înmormântarea sa în țară în martie 1941 și readucerea osemintelor sale ulterior, în ciuda tuturor solicitărilor făcute până în 1992; relațiile cu oameni politici, diplomați și oameni de cultură precum Take Ionescu, Ion I.C. Brătianu, Vintilă I.C. Brătianu, Octavian Goga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Antonescu, Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu, Gheorghe Argeșeanu, Stelian Popescu, Petru Groza, Viorel Virgil Tilea, Constantin Vișoianu, Carol (Citta) Davila, Constantin (Dinu) Cesianu, Sextil Pușcariu, Ion Cantacuzino, Dimitrie Gusti, Vasile Pârvan ș.a.; relațiile României cu Franța, Marea Britanie, Italia, Germania, URSS, Polonia, Iugoslavia; pozițiile adoptate de Nicolae Titulescu în chestiuni ca reglementarea datoriilor de război față de Franța, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și Canada; reacția Bucureștilor față de proiectul Pactului celor Patru Puteri prin care se dorea realizarea unui directorat european și demersurile de contracarare făcute la Paris și la Londra; pozițiile cercurilor politice românești și străine față de proiectul semnării unui Pact de asistență mutuală româno-sovietic, eforturile de contracarare a demersurilor

diplomatice ale lui Nicolae Titulescu, presiunile acestora pentru înlăturarea sa de la Palatul Sturdza; relațiile cu oameni politici ca Austen Chamberlain, Winston Churchill, Louis Barthou, Joseph Paul-Boncour, Yvon Delbos, Maksim Maksimovici Litvinov, Edvard Beneš, Milan Stojadinović, Miroslaw Arciszewski ș.a. Un aport considerabil la cunoașterea pieselor documentare privind pe Nicolae Titulescu l-a constituit indiscutabil identificarea și prezentarea a 435 documente – integrale, extrase sau rezumate – aflate la Hoover Archives. Alte contribuții documentare aduse de cercetători români și străini, unii mai vârstnici, alții mai tineri, fiecare dintre ei și toți la un loc merită aprecierea și respectul nostru pentru interesul și pasiunea lor față de problematica titulesciană: Costin Murgescu[293], Walter M. Bacon Jr.[294], Valeriu Florin Dobrinescu[295], George G. Potra[296], Ioan Lăcustă[297], Dan Berindei[298], Vasile Matei[299], D. Ivănescu[300], Emil Popescu, Gheorghe Buzatu[301], Al. Bălintescu[302], Dinu C. Giurescu[303], Alexandru Dobre[304], Robert Deutsch[305], Nicolae Petrescu[306], Emil Păunescu[307], George Oprescu[308], Grigore Geamănu[309], Adrian Năstase[310], Jacques de Launay[311], Aurelia Grosu[312], Laurențiu Guțică-Florescu[313], Cristina Păiușan[314], Constantin I. Turcu[315], Ion Calafeteanu[316], Marian Ștefan[317], Iosif Constantin Drăgan[318], D. Șandru[319], Mihai Pelin[320], Ion M. Oprea[321], Ion C. Grecescu[322], Mihai Iacobescu[323], Tatiana Pokivailova[324], Laura Cosovanu[325], Viorica Moisuc[326], Luchian Deaconu[327], Otilia Gherghe[328], George Corbu[329], Radu Dan Vlad[330], Alexandru Șerban[331], Ioan Șerb[332], Mircea Mușat, Leon Kalustian[333], Magdalena Vulpe[334], Marcel-Dumitru Ciucă[335], Narcis-Dorin Ion, Stelian Neagoe[336], Al.Gh. Savu[337], Ion Mamina[338], Nicolae C. Nicolescu[339], Georgeta Filitti[340], A.P. Samson[341], Cristian Popișteanu[342], Marian Ștefan, Ioana Ursu, Nicolae Dinu[343], Virgil Z. Teodorescu[344], Ioan Chiper, Florin Constantiniu[345], Eliza Campus[346], Constantin Bușe[347], Ioana Veturia Ciupercă[348], Alecsenia Andone, Ștefan Hurmuzache[349], Ștefan Stanciu[350], Traian Zorzoliu[351], Elena Deleanu[352], Ion Vârtejaru[353], Dumitru Botar[354], Zaharia Gărău, Adriana Gărău[355], Gheorghe Mihai[356], Dorin Teodorescu[357], Costică Prodan[358], Ileana Stanca Desa[359], Daniela Boriceanu[360], Petre Popescu-Gogan[361], Vladimir Osiac, Marusia Cîrstea[362], Liviu Vălenaș[363], Nadia Marcu-Pandrea[364], Paul Alexandru Georgescu[365], Gabriel Petric[366] ș.a.

Pe parcursul anilor, sub egida Fundației Europene Titulescu au apărut lucrările: *Nicolae Titulescu – précurseur de l'unité européenne*[367] și *Nicolae Titulescu – contemporanul nostru / Nicolae Titulescu – notre contemporain*[368].

Prima lucrare reunește comunicările prezentate în martie 1991 la Sesiunea științifică comemorativă Nicolae Titulescu, ocazionată de împlinirea a 50 de ani de la moarte; mesajele adresate aceleiași Sesiuni; diverse documente legate de constituirea Fundației Europene Titulescu; comunicări și conferințe consacrate lui Nicolae Titulescu susținute de personalități române și străine, în 1991, în afara României.

Cea de a doua lucrare reunește studii și comunicări ale lui Adrian Năstase, publicate și susținute în țară și străinătate, diverse înscrisuri legate de repatrierea lui Nicolae Titulescu (testament, demersuri politice și juridice, ecouri de presă), diverse documente legate de constituirea Fundației Europene Titulescu și activitățile sale (reuniuni comemorative, cursuri de vară) ș.a.

Ambivalente, cele două lucrări, reunind, fiecare dintre ele, studii și documente, sporesc suportul informațional și ideatic pentru dezvoltarea și adâncirea demersului consacrat gândirii și acțiunii omului politic și diplomatului român.

Salutând aceste două lucrări, mă gândesc că se impune, deopotrivă, publicarea comunicărilor susținute la sesiunile naționale din 1966, 1972, 1982, 1991 și 2007, ocazionate de împlinirea a 25 de ani de la moartea, respectiv 90 de ani și 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, 50 de ani de la moartea, respectiv 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu.[369] Cu trecerea timpului, aceste comunicări devin tot mai mult documente, ceea ce justifică plasarea lor, încă de acum, în sfera preocupărilor privind documentele Nicolae Titulescu. Având această calitate de „document", ele se supun analizei și judecății. Trecerea de la comunicările unui simpozion la comunicările altui simpozion nu mi-a adus niciun fel de revelații, actorii operând în perimetrul certitudinilor biografice și profesionale admise și general recunoscute. În cazul tuturor autorilor, diferența o dau, poate, intelectul, personalitatea, caracterul, curajul de a fi autentic, gradul de adorație pentru ideile promovate și valorile apărate de Nicolae Titulescu. Alocuțiunile, de la o sesiune la altă sesiune, pun în relief nu doar

oportunismul de etapă, gata să se alinieze la ce trebuie, la ceea ce place, la timpul, temperatura și politica momentului național și european. De la sesiune la sesiune, uneori de la voce la voce, distinge fără prea mult efort „obiectivitatea alterată".

După câțiva ani de așteptare de la lansarea Proiectului tipăririi operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, în intervalul 1994–1996, aveau să apară, sub egida Fundației Europene Titulescu, lucrările: Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*[370]; Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*[371]; Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*[372], volume îngrijite de George G. Potra și Constantin I. Turcu.

Elaborată în 1937, lucrarea lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, cunoscută de unii sub sintagma „cartea secretă a lui Titulescu", n-a putut fi tipărită până în anii 1994–1996, din cauza conjuncturilor complexe și contradictorii, potrivnice oricum – regimurile carlist, antonescian, dejist, ceaușist – întâlnite pe parcursul acestui întreg interval. În ciuda eforturilor făcute pe linia publicării de documente politico-diplomatice privind pe Nicolae Titulescu până în 1990, se impune constatarea că majoritatea înscrisurilor relative la gândirea și acțiunea sa politico-diplomatică constituiau doar obiective înscrise pe lista de proiecte a unor institute de cercetare sau edituri de specialitate.

Atrăgând atenția asupra acestei realități, Teodor Meleșcanu, ministru de Externe al României, președinte al Fundației Europene Titulescu, atrăgea atenția că:

„Pe parcursul anilor, au văzut lumina tiparului nu puține documente având ca autor pe Nicolae Titulescu. Fie că ne referim la cele publicate în timpul vieții sale (discursuri, conferințe, interviuri, răspunsuri la interpelări parlamentare ș.a.), fie că avem în vedere pe cele editate începând cu deceniul al șaptelea (cu preponderență rapoarte, memorii, note, telegrame ș.a.) se impune constatarea că ele nu acoperă nici pe departe întreaga perioadă activă a lui Nicolae Titulescu și întregul spectru al activității sale. Nicolae Titulescu nu a fost un grafoman, ci un om de mare hărnicie, un intelectual de mare profunzime și un «servitor al națiunii» care a făcut tot

ce i-a stat în putință pentru ca țara să fie bine informată, să beneficieze de analize riguroase și de susțineri solide în toate problemele de interes major. În consecință, el a scris mult. După evaluări cu totul aproximative, ne-au rămas de la el peste 12.000 pagini, în mare majoritate inedite.

Evocând eforturile salutare făcute de o serie de specialiști români, atât pe linia publicării, cât și pe aceea a analizării operei sale, suntem obligați să constatăm că cea mai mare parte a documentelor provenite de la Nicolae Titulescu nu au putut vedea lumina tiparului în anii precedenți, întrucât cenzura a operat o selecție strictă în toate problemele considerate «sensibile» sau «delicate».

Este de intuitivă evidență că numai publicarea integrală a documentelor permite radiografierea exactă a unei epoci sau a unei probleme, cunoașterea profundă a unui eveniment sau a unei personalități, că numai ea este în măsură să arunce deplină lumină asupra motivațiilor, raporturilor cauzale, coincidențelor și divergențelor de interese, impactului factorilor emoționali, efectelor scontate și consecințelor reale ale unui demers, să se intre în laboratorul de idei al unui organism sau al unei personalități, să se urmărească reconsiderările de parcurs, dar și constanța unor idei, principii, preocupări".[373]

Timp de aproape trei decenii, în ciuda informațiilor certe că o asemenea carte existase, inclusiv ca șpalturi, cercetătorii români și cei din străinătate nu au avut acces la amintita lucrare, riscând să presupună că s-a pierdut.

În anii '60, lucrarea *Politica externă a României* a intrat în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, în două variante și mai multe exemplare.

O primă variantă, în engleză, după părerea mea un original, în trei exemplare, a fost încredințată Ministerului Afacerilor Externe, în 1965, alături de numeroase documente și fotografii, de unul dintre cei mai apropiați colaboratori, Savel Rădulescu, profesor universitar, fost subsecretar de Stat la Ministerul Afacerilor Străine, executor testamentar (in timp) al marelui dispărut.

O a doua variantă, în engleză, după părerea mea un original, în două exemplare, reprezintă de fapt textul definitiv al lucrării, în care sunt inserate toate observațiile, adnotările și corijările lui Nicolae Titulescu. Această versiune, în două exemplare, a intrat în posesia Ministerului Afacerilor

Externe al României, așa cum am arătat pe larg într-un capitol anterior, prin achiziționarea, cu forme legale, în 1968, la Paris, împreună cu alte documente diplomatice românești, de la doamna Maria (Marys, Marize) Nenișor (născută Iuca), prima soție a lui Gheorghe (Georgel) Nenișor, nepot de soră al lui Nicolae Titulescu.

În 1995, Fundația Europeană Titulescu a avut șansa, grație amabilității domnului Gilbert Monney Câmpeanu, să intre în posesia textului francez al lucrării lui Nicolae Titulescu. Potrivit informațiilor ce mi s-au dat, textul a rămas, după moartea lui Nicolae Titulescu, în arhiva personală a diplomatului român George Anastasiu, care primise încă din 1935, din partea ministrului de Externe al țării noastre, sarcina de a-i strânge și ordona toate înscrisurile necesare unor eventuale memorii.

Analiza critică a versiunilor dovedește că textul în limba franceză a servit drept bază textului în limba engleză.

Fundația Europeană Titulescu a realizat aranjamente cu Editura Enciclopedică din București, convenindu-se ca Editura Enciclopedică să tipărească – ca prestare de servicii – lucrarea lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României* (edițiile în limbile română, engleză și franceză), iar Ministerul Afacerilor Externe și Fundația Europeană Titulescu să achiziționeze majoritatea tirajului în cazul ediției în limba română și tirajul integral în cazul edițiilor în limbile engleză și franceză.

La finanțarea editării în limba română o contribuție substanțială a avut SC ARPECHIM Pitești.

Cele trei ediții ale lucrării s-au tipărit la nivelul standardelor europene, executându-se 200 de exemplare de lux, legate, numerotate de la 1 la 200.

Tirajele (10.000 exemplare – în limba română; 5.000 exemplare – în limba engleză; 2.000 exemplare în limba franceză) nu s-au bucurat de o difuzare prea fericită în mediile românești și străine: academice, diplomatice, universitare, ziaristice ș.a.

Lansarea cărții lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, s-a produs la sediul Ministerului Afacerilor Externe, la 29 martie 1994, într-un moment aniversar.

La eveniment au participat, în Sala Gafencu, în fața unei asistențe de 100–120 de persoane, câteva personalități importante: Adrian Năstase,

președinte al Camerei Deputaților[374]; Teodor Viorel Meleșcanu, ministru al Afacerilor Externe[375], președinte al Fundației Europene Titulescu; Gheorghe Tinca, ministru al Apărării Naționale[376]; Virgiliu Niculae Constantinescu, președinte al Academiei Române[377]; Corneliu Mănescu, fost ministru de Externe al României, președinte al celei de a XXII-a sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite[378]; Petre Roman, fost prim-ministru[379]; istoricul Florin Constantiniu; Adrian Dohotaru, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe.

S-au rostit câteva cuvântări, mai mult sau mai puțin inspirate, cu mai mult entuziasm decât astăzi, despre Nicolae Titulescu, vorbitorii s-au felicitat între ei, invocând contribuții personale la lansarea și succesul proiectului.

Am urmărit alocuțiunile celor din prezidiu, nu cu prea mult interes, ceea ce afirmau erau pentru mine lucruri comune. Pe scaunele din mijlocul Sălii Gafencu, s-au aflat autorii ediției – George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea –, precum și Marcel Popa, directorul Editurii Enciclopedice.

M-a surprins la un moment dat când unul dintre vorbitorii din prezidiu – sunt aproape sigur că a fost Gheorghe Tinca – m-a observat și salutat public pentru fotografiile Nicolae Titulescu panotate într-o microexpoziție organizată în holul central al Ministerului Afacerilor Externe. Mihai Oroveanu, mare maestru al tuturor expozițiilor, a fost solicitat să o facă doar cu 24 de ore înainte. Cineva i-a spus de mine și am fost prezent a doua zi dimineață, răspunzând dorinței gazdelor. Mihai Oroveanu a avut onestitatea să nu pretindă nimic pentru sine, toate fotografiile expuse, cașerate, fuseseră oferite de mine, cu explicațiile de rigoare, căci le pregătisem din timp pentru ceea ce propusesem să fie un album dedicat vieții și activității ilustrului diplomat.

Am plecat de la această festivitate cel puțin nedumerit; nimeni n-a considerat necesar să spună măcar un cuvânt despre editorii volumului. Spre deosebire de ceilalți, trecuți total cu vederea, eu unul m-am bucurat de cuvintele câtorva cunoscuți, care, neavând în mână cartea lansată, plecau de la această festivitate cu impresia că m-am aflat acolo spre a aduce pentru expunere câteva fotografii Titulescu.

Peste câteva săptămâni, la Librăria „Mihail Sadoveanu" din București, de pe Bd. Magheru, aveam să urmăresc, de asemenea, tot din sală, o a doua lansare a cărții *Politica externă a României (1937)*, „binecuvântarea" celor din prezidiu, având din păcate ceva din formalismul celei evocate mai înainte.

Publicul însă, mai numeros decât mi-aș fi putut închipui, m-a surprins prin spontaneitatea și autenticitatea interesului pentru a intra în posesia „cărții secrete", doritor să o aibă cu un ceas mai devreme, după ce ea însăși a așteptat peste jumătate de veac, fără succes însă, să treacă pe sub furcile caudine ale regimului carlist, antonescian, dejist și ceaușist.

Lucrarea n-a ajuns – în toate versiunile ei – în marile biblioteci din țară și, cu atât mai puțin, în bibliotecile județene și municipale.

Aș fi fost fericit să pot consemna și sublinia interesul diplomaților români – din Centrala Ministerului Afacerilor Externe și de la oficiile diplomatice – pentru această lucrare, pe care majoritatea – o afirm cu toată răspunderea – o au dacă au primit-o cadou. Cât despre citirea ei, ce să mai spun?! Snobismul și suficiența i-a făcut pe nu puțini să o considere depășită, fără a fi catadicsit să o deschidă și să mediteze asupra judecăților grave și asupra marilor întrebări pe care Nicolae Titulescu le formula în legătură cu destinul românesc și al civilizației umane în general.

M-a bucurat faptul că, începând cu ediția a IV-a a Cursurilor de vară organizate sub auspiciile Fundației Europene Titulescu, participanților străini, din zeci și zeci de țări ale lumii, le-a fost distribuită gratuit această lucrare, care, fără îndoială, a constituit pentru mulți dintre ei o introducere utilă în biografia marelui om politic și diplomat român.

Constatările personale – vizite în străinătate, făcute în intervalul 1994–1998, participarea la diferite simpozioane și conferințe, seminarii și mese rotunde, expoziții și târguri de carte – m-au făcut atunci să subliniez că ar trebui să se gândească în continuare la difuzarea acestei lucrări (și a altora asemănătoare), pentru ca ea să ajungă în toate cancelariile diplomatice și în toate marile biblioteci ale lumii, în cele mai prestigioase institute și centre de cercetări în domeniul relațiilor internaționale, la prestigioase fundații, la mari personalități din domeniul relațiilor externe, diplomației, dreptului, politologiei, sociologiei, istoriei ș.a., la alți interesați.

Am crezut atunci – și continui să cred – că în această acțiune trebuie și își pot da mâna în mod fericit Ministerul Afacerilor Externe (prin Direcția Culturală, care a făcut deja multe lucruri în acest sens), Fundația Europeană Titulescu, Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale, Comisia Națională a României pentru Unesco ș.a. Sper ca într-o bună zi – dar sper de prea mult timp – în această acțiune să se implice și Institutul Cultural Român, aflat încă departe de ceea ce ar trebui să fie vocația sa reală – promovarea valorilor românești, dintotdeauna și de tot felul, pe toate meridianele, în formele cele mai adecvate.

În depozitele Ministerului Afacerilor Externe și ale Fundației Europene Titulescu s-au aflat timp de ani – ca un imens reproș – prea multe din exemplarele lucrărilor lui și despre Nicolae Titulescu, ca și multe alte lucrări, din cele mai diverse domenii, nedistribuite din lipsă de bani pentru taxele poștale, din lipsă de personal care să facă listele de trimiteri adecvate, din lipsă de profesionalism, din lene, din prostie, din inconștiență.

Debutul colecției, atât de încurajator, n-a avut o continuare la fel de fericită. În ciuda interesului manifestat de îngrijitorii colecției, a faptului că s-a procedat la pregătirea și definitivarea altor volume ce figurau în Proiectul aprobat al *Operei politico-diplomatice al lui Nicolae Titulescu*, timp de câțiva ani – sub egida Fundației Europene Titulescu – n-a mai apărut niciunul dintre aceste volume.

În a doua jumătate a anului 1996, în Colecția „Biblioteca de istorie contemporană a României", a apărut volumul Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*[380].

Discursurile, cuvântările, conferințele lui Nicolae Titulescu ocupă un loc aparte în oratoria românească.

Includerea sa de timpuriu în prestigioasa *Antologie a oratoriei românești* realizată în anul 1944 de V.V. Haneș certifică înalta apreciere pe care contemporanii o acordau altitudinii ideatice și frumuseții stilistice ale intervențiilor publice având drept autor pe marele om politic și diplomat român.

Prezența oratorică a lui Nicolae Titulescu reflectată în acest volum se întinde pe mai mult de două decenii, mai exact de la 20 decembrie 1913 – primul său discurs în Adunarea Deputaților – până la 27 iunie 1937 – ultima

sa conferință ținută la Bordeaux, la Congresul Asociației Mutilaților și Foștilor Combatanți.

Nu dispun, deocamdată, de o listă completă și exactă (adică infailibilă) a tuturor intervențiilor publice ale lui Nicolae Titulescu.[381] Pot afirma însă cu certitudine că marile sale discursuri, cuvântări și conferințe au fost identificate, în ciuda faptului că sunt răspândite în arhive din țară și din străinătate, ca și în publicații românești și străine greu accesibile, că unele ne-au parvenit abia cu câțiva ani în urmă.

Din perspectiva publicării întregii opere politico-diplomatice a marelui bărbat de stat român o cercetare exhaustivă a acestei laturi a activității sale se impune în mod stringent.

La capătul unei selecții dificile, care a ridicat nu puține întrebări, editorii s-au oprit asupra unui număr de 22 intervenții publice.

Criteriile de selecție au avut în vedere, în mod firesc, importanța acestor intervenții, precum și ilustrarea întregului interval temporal și a întregului spațiu geografic în care conaționalul nostru s-a manifestat.

Cititorii acestui volum au putut remarca preocuparea editorilor pentru cuprinderea întregii perioade de manifestare a ilustrului nostru înaintaș și, în mod indiscutabil, pentru editarea tuturor marilor discursuri, cuvântări și conferințe, apreciate de către titulescologi ca fiind în cel mai înalt grad ilustrative pentru bogăția și originalitatea ideilor lui Nicolae Titulescu.

Densitatea prezențelor sale în acest plan este inegală în timp. Potrivit informațiilor de care dispun, segmentele temporale cele mai dense din acest punct de vedere sunt anii 1913–1915, 1929–1931, 1933–1936, 1937.

Dimensiunea volumului m-a obligat să las deoparte numeroase piese de o indiscutabilă valoare pentru cunoașterea gândirii titulesciene și a poziției românești în varii probleme internaționale ale vremii sale.

Astfel, nu am inclus în volum decât o mică parte din cuvântările sale la Societatea Națiunilor. Reținând în selecția noastră discursurile rostite ca președinte al celei de a XI-a și a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor, am lăsat în mod deliberat deoparte practic toate celelalte intervenții ale sale în Adunarea și Consiliul Societății Națiunilor, cu o tematică pe cât de diversă, pe atât de interesantă.

Faptul că Nicolae Titulescu s-a putut manifesta pe acest teren și după eliminarea sa nedreaptă și dăunătoare din guvernul României, la 29 august 1936, atestă prețuirea pe care i-o acordau unele cercuri politice, academice și opinia publică din diverse țări, dovedind încă o dată și încă o dată că ecoul discursurilor și conferințelor sale nu era legat în mod direct de calitățile sale oficiale, ci era întotdeauna un reflex al punctelor de vedere exprimate, al coerenței gândirii, al solidității argumentelor, al arhitecturii demonstrației, al patetismului pledoariei, al perfecțiunii formei, al aprecierii sau doar al interesului oamenilor politici, diplomaților, personalităților publice în general, dar și al oamenilor de rând.

S-a afirmat – și pe bună dreptate – că marile idei ale lui Nicolae Titulescu își păstrează, în ciuda trecerii timpului, o inalterabilă actualitate.

Selecția operată atunci – reunind luări de poziție în problemele unității naționale și integrității teritoriale, independenței și suveranității țării, dezvoltării relațiilor bilaterale, politice, economice, culturale și umane, spiritualizării frontierelor, ale construcției unui sistem viabil de securitate regională și continentală, ale raportului dintre securitate și dezarmare, ca și dintre revizionism și terorism, ale contracarării curentelor și politicilor extremiste și totalitare, ale consolidării organizațiilor de vocație universală, ale prezervării păcii și preîntâmpinării războiului – nu face decât să confirme în mod strălucit o asemenea afirmație.

Demersul care a condus la apariția volumului *Pledoarii pentru pace* se distinge de altele precedente prin câteva elemente de substanță.

Pentru prima dată au fost reunite în acest volum doar discursuri, cuvântări și conferințe, ceea ce îl deosebește de experiențele, fără doar și poate utile, pe care le-au reprezentat la vremea lor volumele Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967 și Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, care, pe lângă discursuri, cuvântări, conferințe au inclus interviuri, declarații de presă, comunicate de presă – indiscutabil acte importante, care deși țin de sfera manifestării publice nu au nicio legătură cu oratoria – ca și documente de alt gen, care țin de laboratorul intim al oricărei cancelarii diplomatice, precum telegrame, note, rapoarte, memorandumuri ș.a.

Așa fiind, el are o evidentă și deplină coerență.

Volumul cuprinde pentru prima dată conferințele ținute de Nicolae Titulescu în Marea Britanie în vara anului 1937, cunoscute până atunci doar prin relatări fragmentare și reduse ca dimensiuni, pe care presa celei de-a doua jumătăți a deceniului al patrulea le-a evocat sumar în condițiile de manifestă ostilitate a cercurilor guvernante de la București.

Așa fiind, volumul *Pledoarii pentru pace* are un conținut în mare măsură inedit, accentuând caracterul de restituire documentară și sporindu-i cota de interes.

În fiecare dintre cazuri au fost cercetate arhivele și publicațiile, românești și străine, pentru a descoperi piesele originale, eliminând, pe bază de confruntare, formulele primare sau prelucrările de presă în scopul unor redări abreviate. Această operațiune s-a impus cu atât mai mult cu cât nu în toate cazurile am putut intra în posesia versiunilor autorizate de către Nicolae Titulescu.

Dorința de a nu altera în niciun fel frumusețea expresiei i-a determinat pe editori să includă în toate cazurile textul original și traducerea lui. Din cele 22 de discursuri, cuvântări și conferințe, unul a fost rostit în limba română, 7 în limba engleză, 13 în limba franceză și unul în limba germană[382]. Pentru discursul *Inima României* nu am dispus de o traducere în limbi străine, astfel că l-am însoțit de o traducere de primă apariție în limba engleză. În cazul conferinței *Progresul ideii de pace*, al cărei text în limba engleză nu a fost găsit până în prezent (există riscul să se fi pierdut) am procedat la includerea unei traduceri în limba engleză, limbă în care cu siguranță a fost rostită.

Din rațiuni metodologice fiecare dintre textele în limba română a fost așezat lângă textul în limba străină respectivă, permițând duble confruntări, atât pentru români, cât și pentru străini (în special romaniști).

Volumul, tipărit cu sprijinul Ministerului Cercetării și Tehnologiei – Colegiul Consultativ pentru Cercetare Științifică și Dezvoltare Tehnologică, asigură astfel o cameră de rezonanță infinit mai mare discursurilor, cuvântărilor și conferințelor titulesciene, oferind un extraordinar material de studiu deopotrivă istoricilor, juriștilor, politologilor și stiliștilor.

În afara cazurilor în care discursurile, cuvântările și conferințele respective au intrat în istoria oratoriei românești cu titluri date de însuși

Titulescu – *Politica și pacea, Dinamica păcii, Societatea Națiunilor și minoritățile, Progresul ideii de pace, România și revizuirea tratatelor, Ordinea în gândire* – pe toate celelalte le-am titrat cu sintagme titulesciene, proprii fiecărui discurs, esențializând metaforic fiecare demers în parte.

S-a asigurat astfel textelor cuprinse în volum un plus de diversitate și plasticitate, sporind puterea de atracție a fiecărui demers.

Editorii și-au propus și au realizat o confruntare a traducerilor, fie că este vorba de traducerea din engleză, franceză și germană în limba română, fie că este vorba de retroversiunea din română în una din limbile mai sus citate. În cazul traducerilor în limba română, publicate la vremea respectivă, multe dintre ele în ziare și reviste din țară, s-a intervenit masiv, textele având numeroase inadvertențe date de transmiterea lor parazitată din străinătate în România, de traducerea grăbită și adesea superficială impusă de exigențele publicării operative, de la o zi la alta, de culegerea plină de greșeli și omisiuni. Intervențiile au fost făcute cu mare prudență, manifestând grijă deosebită pentru restituirea sintagmelor titulesciene și pentru păstrarea limbajului de epocă.

Volumul își are astfel asigurată o acuratețe mai mare decât toate precedentele în materie.

Lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, la 14 martie 1997, la Casa Titulescu, a fost salutată de un public select, în care s-au numărat juriști, istorici, sociologi, literați, diplomați, ziariști ș.a. Când definitivez acest text, în septembrie 2014, parcurg cu ochii o imagine, de acum istorică, de la acest eveniment, conservată în albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. M-au onorat atunci: Gheorghe Tinca, Teodor Meleșcanu, Andrei Magheru, Florin Constantiniu, Adrian Severin, ministru al Afacerilor Externe[383], Cristian Popișteanu, Gabriel Gafița, Mircea Malița, Ion Datcu, Ștefan Andrei, Dan Berindei; câțiva dintre ei au trecut în lumea umbrelor. Au rămas discreți, în asistență, Sergiu Celac, Vasile Șandru, Constantin I. Turcu ș.a. Din păcate n-am mai regăsit casetele audio cu înregistrările celor ce au luat cuvântul la acest eveniment. Dar din notațiile mele, am reținut intervențiile domnilor Adrian Severin, Mircea Malița, Teodor Meleșcanu, Cristian Popișteanu, Andrei Magheru, George G. Potra.[384]

Am încercat în trei rânduri, în iunie 1992, în iulie 1994 și în martie 1995, să sensibilizez Ministerul Afacerilor Externe și apoi Consiliul Județean Olt pentru a realiza un album consacrat vieții și activității lui Nicolae Titulescu.

Am prezentat într-un capitol anterior pe larg demersurile înaintate, în 1992 și 1994, domnului Adrian Năstase, mai întâi când avea calitatea de ministru de Externe, mai apoi în calitatea de președinte al Camerei Deputaților, și apoi, în 1995, domnului Marin Ionică, președintele Consiliului Județean Olt, și domnului Dumitru Ilie, consilier șef pentru Cultură și Culte Olt.

Dacă în cazul demersurilor înaintate domnului Adrian Năstase am înregistrat amânări, solicitări pentru actualizarea propunerii, în cazul oficialităților județului Olt, după un timp de ciudată tăcere, mi s-a transmis politicos că își propun un demers personal, făcut într-o concepție proprie, cu mijloacele locale. N-am să revin aici asupra orgoliilor și intereselor locale care au făcut ca, în locul unui eveniment editorial, să facă să apară doar o lucrare care n-a putut depăși ca aspirație și reușită altitudinea locală.

În 1996, la Slatina, a apărut lucrarea *Nicolae Titulescu și județul Olt*[385], o construcție ambivalentă, în care textele *Nicolae Titulescu – Origini; Nicolae Titulescu, personalitate proeminentă a diplomației românești; Nicolae Titulescu – deputat de Romanați și de Olt; Complexul Memorial Nicolae Titulescu; Mărturii peste timp*, alternează cu imagini diverse.

Străin oricărei meschinării, invidiilor pernicioase, felicitându-i pe cei ce au făcut această lucrare, chiar dacă orgoliul i-a făcut uneori să frizeze ridicolul, am realizat atunci și nu am încetat să subliniez că este necesar ca Fundația Europeană Titulescu să încerce un album consacrat omului de stat și diplomatului european, care să fie, prin compoziție și stil, prin rigoare și rafinament, o lucrare cu adevărat monumentală, demnă de marele nostru înaintaș.

În cadrul preocupărilor titulesciene, se impun a fi menționate lucrările semnate, în prima jumătate a anilor '90, de Valeriu Florin Dobrinescu: *Titulescu și Marea Britanie*[386] și *Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*[387]. Autorul fructifică cu sagacitate și rigoare frecvente și

statornice cercetări în arhivele britanice, americane și românești, dându-ne studii aprofundate privind relațiile româno-britanice, la care adaugă documente inedite, având legături directe sau indirecte cu persoana, viața și activitatea lui Nicolae Titulescu: 85 de documente în primul volum, 30 de documente în al doilea volum, ambele citate mai sus. Aportul editorului la cunoașterea fondului documentar Nicolae Titulescu este valoros și acoperă un segment în mare parte neinvestigat, care fundamentează cercetările de până acum și altele noi posibile, atât privind relațiile bilaterale ale celor două țări, cât și prezența și acțiunea lui Nicolae Titulescu în spațiul politic, economic și cultural britanic.

Trecând în revistă demersurile întreprinse în anii '90 pentru tipărirea documentelor privind pe Nicolae Titulescu, mă opresc sumar și asupra lucrărilor lui Ion Grecescu: *Nicolae Titulescu. Documente confidențiale*[388] și *Nicolae Titulescu. Basarabia pământ românesc*[389]. „Volumul de față – afirmă autorul în prima lucrare citată – cuprinde unele din memoriile, rapoartele și scrisorile cu caracter confidențial prezentate sau trimise șefului statului și primului-ministru al României de către Nicolae Titulescu în timp ce funcționa ca ministru al Afacerilor Externe și mai ales după înlăturarea sa din această funcție. // Fragmente, extrase sau citate din aceste documente au fost inserate de diverși cercetători în lucrările lor, însă publicarea în întregime a acestora nu s-a putut face decât în prezent."[390]

Afirmația este cel puțin inexactă.

Unele din aceste documente fuseseră publicate cu ani în urmă, fie în țară, fie în străinătate: Memoriul adresat de Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea în legătură cu Proiectul Pactului celor Patru Puteri, 9 aprilie 1933 – de către Dinu C. Giurescu, *La diplomatie roumaine et le Pacte des Quatre (1933)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom III, nr.1, 1969, pp. 77–102; Memoriul adresat de Nicolae Titulescu Regelui Carol al II-lea privind relațiile româno-sovietice, sfârșitul anului 1939–începutul anului 1940 – în *Antonescu, mareșalul României și războaiele de întregire*, vol. III (mărturii și documente îngrijite de Iosif Constantin Drăgan), Editura Nagard, Milano, 1989, pp. 44–76; Scrisoarea trimisă de Nicolae Titulescu lui Winston Churchill, prim-ministru al Marii Britanii, 10 decembrie 1940 – în

Titulescu și strategia păcii, coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iași, 1982, pp. 467–470; Deplinele puteri acordate de Guvernul român lui Nicolae Titulescu pentru semnarea unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, 14 iulie 1936 – în Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Editura Politică, București, 1967, pp. 796–797; Textul protocolului Nicolae Titulescu-Maksim Maksimovici Litvinov privind Pactul de asistență mutuală româno-sovietic, 21 iulie 1936 – de către Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Editions Byblos, Nyon, 1976, pp. 155–158, de către Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european*, Editura Militară, București, 1981, p. 389 și de către Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Junimea, Iași, 1991, pp. 193–194; Testamentul lui Nicolae Titulescu prin care solicită să fie îngropat la Brașov, 5 ianuarie 1940 – de către Grigore Geamănu, *Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XV, nr. 9, septembrie 1981, pp. 8–11, 61 și Grigore Geamănu, *Nicolae Titulescu's Political Testament*, în „Romania Today", nr. 1, ianuarie 1982, pp. 47–49.

Apreciindu-l pe Ion Grecescu, autorul monografiilor *Nicolae Titulescu, gândire și acțiune*, Editura Politică, București, 1980 și *Nicolae Titulescu, concepție juridică și diplomatică*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1982, nu mi-am putut reprima, la capătul unei lecturi atente, câteva observații critice făcute cu preocuparea nu atât de a sancționa, cât mai ales de a semnala și împiedica pericolul unei improvizații neștiințifice:

„Grav este oricum faptul că Editura Academiei Române a coborât de această dată ștacheta calității în mod incredibil și inacceptabil – preluând *copy right*-ul de la o dubioasă Editură «Rum-Irina»?! – și a dat girul său unei «producții» care dă serioase motive de îngrijorare în legătură cu modul în care unii-alții gândesc și pun în practică valorificarea moștenirii titulesciene.

Nu vom mai stărui asupra insuficiențelor lucrării în cauză – un studiu introductiv amestecând haotic concepte și informații care nu se leagă într-o demonstrație și, mai ales, nu prea au legătură cu documentele publicate, o selecție după criterii care scapă oricărei abordări logice, amestecând documentele de politică externă cu actele personale, o lipsă totală de spirit critic în privința substanței documentelor care fac obiectul publicării,

o ilustrație întâmplătoare, cu inserții de-a dreptul hilare aici – «Împărțeala moștenirilor» lângă «Dictionnaire diplomatique», «Protocolul Nicolae Titulescu–Maksim Litvinov privind Pactul de asistență mutuală româno-sovietic» lângă «Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești» și Testamentul lui Nicolae Titulescu, un indice fără valoare, în care lipsurile elementare și inexactitățile se numără cel puțin cu zecile.

«Inițiativa» Editurii Academiei Române – un eșec penibil – ridică mai presus de orice problema: cine și cum publică documente.

Rezervându-ne dreptul la o intervenție mai largă pe această problemă, vom spune doar, în acest cadru, că există texte care reprezintă evaluări destinate exclusiv – chiar și peste timp – laboratorului politic al unui stat, în cazul în speță România, că există documente în care analistul – în cazul de față Nicolae Titulescu – evaluează cu luciditate, spirit critic, străin oricăror himere și false iluzii, cântărește situația, argumentele pro și contra, evidențiind punctele forte, dar atrăgând atenția și asupra punctelor slabe ale propriilor poziții. A face din publicarea unor asemenea documente un act de curaj, un act patriotic, arată superficialitatea și necugetarea celor care confundă susținerea drepturilor naționale cu simpla copiere și publicare a unor acte de arhivă, pe care nu înțeleg să le adnoteze corespunzător, pentru a plasa afirmațiile, considerațiile și judecățile avansate în planul conceptual și temporal în care au fost făcute, în circumstanțele politice și istorice ale momentului dat, pe care evoluții politice, diplomatice și militare le-au făcut – cel puțin pe unele dintre ele – inoperante, inoportune sau îndoielnice ca valoare din punctul de vedere al susținerii intereselor naționale."[391]

La 60 de ani de la moartea pe meleaguri străine a ilustrului înaintaș, am publicat *Titulescu. Spre Țara Drepților*[392].

După apariția, în anul 1994–1996 a lucrării Nicolae Titulescu. *Politica externă a României (1937)*, ediții în limbile română, engleză și franceză, și a lucrării Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, constatam că se scurg ani fără a mai interveni ceva, cât de cât substanțial, cu precădere documente, privind viața și opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu.

Această tristă constatare m-a preocupat și, în consecință, am inițiat un proiect care să dea continuitate programului lansat la începutul anilor '90 și pe care miniștrii de Externe, de după Adrian Năstase și Teodor Meleșcanu, păreau să-l plaseze într-o jalnică periferie, dacă nu chiar să-l abandoneze.

Circumstanțele în care Nicolae Titulescu a fost obligat să părăsească România, la mijlocul anului 1936, când a fost demis din funcția de ministru de Externe, pentru prima oară, și, pentru a doua oară, de astă dată definitiv, la sfârșitul anului 1937, erau, în general, cunoscute la mijlocul anilor '90.

Pentru omul politic și diplomatul român, la sfârșitul anului 1937 începea cea de a doua parte a exilului său, care nu se va încheia nici măcar odată cu moartea, revenirea în țară a rămășițelor sale pământești realizându-se abia în anul 1992.

Trecând în revistă documente, articole, studii și lucrări publicate în anii 1966–1996, am constatat că, din perioada 1936–1941, anul 1938 era cel mai puțin cunoscut.

Cercetările mele metodice făcute în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe mi-au permis constatarea că în dosarele fondului Nicolae Titulescu se aflau documente privind și acest segment temporal, dar că cei care au trecut pe lângă ele nu s-au oprit asupra lor, fie că li s-au părut irelevante, fie că s-au simțit blocați de amploarea și dificultatea volumului de muncă.

Sub raport tehnic, cercetătorul anului 1938 identifică în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe următoarele înscrisuri:

- o agendă, cu 365 pagini, hârtie cretată, format 11/13,5 cm, legată în marochin roșu. Însemnările acoperă practic toate cele 365 de zile, acestea fiind de dimensiuni variate, în funcție de substanța evenimentelor din fiecare zi și starea fizică și psihică a autorului însemnărilor. Notațiile sunt făcute de către Nicolae Titulescu cu un creion negru, moale, ceea ce a făcut ca scrisul, după atâția ani, să fie greu lizibil. Prescurtările, metatezele, ștersăturile, efasarea textului din cauza suportului cretat și a cărbunelui moale au făcut din descifrarea acestui text un demers deosebit de dificil, absolut necesar însă, căci el constituie principala noastră sursă de informație pentru această perioadă;

– o agendă absolut identică, care are însemnări doar pe un număr foarte redus de pagini, uneori absolut identice cu cele din agenda menționată anterior. Personal nu mi-am putut explica, nici atunci, nici ulterior, rațiunile pentru care Nicolae Titulescu a început cvasiconcomitent cele două agende; mai mult decât atât, n-am identificat informații care să susțină supoziții în legătură cu rostul fiecăreia dintre ele;

– un caiet dictando broșat, cu copertă neagră, format 17/22 cm, având înscris, pe eticheta lipită pe coperta I, „25 octombrie 1938". Acest caiet cuprinde însemnări înscrise în perioada 25 octombrie–31 decembrie 1938. Notațiile au fost scrise în acest caz cu cerneală neagră, ceea ce a făcut ca textul să se păstreze mai bine, chiar dacă el rămâne greu de descifrat, din cauzele arătate mai sus, la care trebuie adăugate altele legate de starea de sănătate generală sau de starea emoțională de moment.

Utilizarea acestui caiet dictando m-a făcut să cred că, pe lângă agende, ca aceea la care m-am referit mai sus, la fel ca celelalte evocate în altă parte, ale așa-zisului „jurnal", Nicolae Titulescu se folosea și de caiete mai mari, așa cum este cel amintit la poziția a treia, pentru dezvoltarea informațiilor obținute, pentru analize și comentarii în legătură cu aceste evenimente. Coroborarea agendei de la poziția întâia, cu caietul de la poziția a treia, pentru perioada 25 octombrie–31 decembrie 1938, confirmă această concluzie.

Fondul de informații conținut în agenda menționată la poziția întâia, pe care l-am fructificat în 2001, era complet inedit.

Segmentul 25 octombrie–31 decembrie 1938, care constituie substanța caietului dictando negru, a făcut, în 1992, obiectul unor demersuri publicistice semnate de Constantin I. Turcu.[393]

Existența caietului dictando, de culoare neagră, la care am făcut referire, m-a obligat să mă întreb dacă nu cumva și pentru celelalte perioade au existat asemenea caiete (și, desigur, am în vedere nu doar anul 1938). E în logica lucrurilor să fac această supoziție. N-ar fi logic să cred că Nicolae Titulescu a ținut să detalieze doar perioada 25 octombrie–31 decembrie 1938. Când a dorit să se aplece în mod special asupra unui aspect a procedat la un demers aparte, așa cum a fost cazul cu studiul său despre criza europeană din septembrie 1938, chiar dacă notațiile în legătură cu aceasta

abundă în agendele sale. În sensul celor afirmate de mine mai sus concură și faptul că în numeroase rânduri Nicolae Titulescu menționează în mod expres ore consacrate scrisului – corespondenței și „jurnalului". În fine, pledează în același sens cele 187 caiete, aflate la Hoover Archives, și cele 12 caiete, aflate la Fundația Europeană Titulescu, păstrate de la Nicolae Titulescu, în care acesta consemna activitățile sale, actele primite, înscrisurile elaborate și trimise etc. etc.

Din momentul în care m-am angajat în acest proiect, dorind să lărgesc cunoștințele publice privind anul 1938, am decis – constrâns de timpul avut la dispoziție până la data comemorării a 60 de ani de la moarte, în martie 2001 – să nu public integral „jurnalul", ci să fac o „lectură" spre beneficiul specialiștilor, dar și a cititorului de rând, apelând – prin reproducere – la părți relevante din documentul în discuție.

Am organizat analiza și prezentarea materialului existent pe trei paliere, ceea ce nu alterează cu nimic nici substanța, nici forma însemnărilor.

Astfel, într-o primă parte, m-am concentrat asupra problemelor de sănătate ale lui Nicolae Titulescu. Practic, la nivelul fiecărei zile, am găsit însemnări mai mici sau mai mari despre problemele sale de sănătate, despre analizele și diagnosticele doctorilor, dar mai ales despre aprecierile și judecățile proprii privind anumite stări fizice și mai ales psihice. Una peste alta, am constatat că, la nivelul anului 1938, Nicolae Titulescu nu părea să aibă probleme deosebit de grave de sănătate.

A doua parte a înseriat – încercând o grupare tematică – notații care privesc direct legăturile lui Nicolae Titulescu cu spațiul românesc (fie că este vorba de aspecte de politică internă românească, fie că este vorba de probleme de politică externă românească; de întâlniri și convorbiri cu români, rude, foști colaboratori, prieteni; de campaniile denigratoare dirijate împotriva lui din țară, de operațiunile de supraveghere dictate și susținute financiar de către autoritățile de la București; de demersurile lui Nicolae Titulescu în slujba cauzelor românești; de afecțiuni și dezafecțiuni, de certitudini și incertitudini ș.a. ș.a.), notații conturând micul univers în care s-a mișcat marele om politic și diplomat român la nivelul anului 1938, context explicând nivelul său de informare, percepțiile sale sub raportul

exactității și fidelității, reacțiile față de unele evenimente și persoane, căderile sale psihice, prăbușirea unor iluzii și nașterea unor speranțe.

În fine, în a treia parte a grupajului am pus la dispoziția cercetătorului și cititorului contemporan acele notații ale lui Nicolae Titulescu care priveau evoluțiile politice europene și internaționale, crizele majore apărute în Europa și în Asia, aprecierile sale privind cauzele care au dus la acele stări de lucruri, analizele și prognozele sale privind curente și tendințe în viața internațională, dar mai ales judecățile sale privind răspunderile celor care au privit cu indulgență politica agresivă a Germaniei hitleriste, Italiei fasciste și Japoniei militariste. Deopotrivă, în această secțiune se regăsesc notații privind întâlniri intelectuale și de suflet, despre reîntâlniri cu foști colaboratori de la Societatea Națiunilor, despre clipe rare și scurte de satisfacție și reverie și despre clipe lungi și dese de deznădejde, care conturează aria de mișcare redusă și frustrantă a lui Nicolae Titulescu în perioada de după demiterea sa.

Anul 1938 rămâne semnificativ nu doar pentru încercările lui Nicolae Titulescu de a fi în continuare activ, în serviciul Țării, ci și pentru imposibilitatea de a ieși din cercul strâmt pe care i-l impune statutul său, de simplu particular, urmărit, spionat, boicotat.

Lucrarea a fost lansată la Slatina, la 15 martie 2001, în cadrul celei de a XI-a ediții a „Zilelor Nicolae Titulescu", organizată sub auspiciile Prefecturii județului Olt, Consiliului Județean Olt, Muzeului Județean de Istorie și Artă Olt, Casei Memoriale Titulescu, Inspectoratului pentru Cultură și Culte Olt.

La eveniment au participat și au luat cuvântul Aurelia Grosu, director al Muzeului Județean de Istorie și Artă Olt; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu; Marian Ștefan, redactor la „Magazin Istoric"; prof. Dorin Teodorescu, consilier în Inspectoratul pentru Cultură și Culte Olt; George G. Potra.[394]

La puțin timp după aceea, la 22 aprilie 2001, la Radio România Actualități, scriitorul Titus Vîjeu m-a onorat la „Cafeaua de dimineață" cu o tabletă din care rețin:

„Titulescu socotea că «poporul român are trei calități neprețuite: un puternic sentiment național, o loialitate profundă, o generozitate înnăscută».

Acestui popor i-a închinat el întreaga sa viață, până la stingere. Ultimii ani ai acestei existențe febrile ne sunt restituiți cu nesfârșita iubire pentru omul și diplomatul Nicolae Titulescu, dar și pentru adevărul reprezentat de acesta, în noua carte a lui George G. Potra. O carte ce se citește cu o plăcere aparte. Căci, ajuns la capătul acestei lucrări științifice, fiecare cititor are dreptul de a medita la un posibil roman: romanul amurgului unei vieți pline de patos, întrerupte brutal de o moarte asupra căreia încă mai planează suspiciuni. Căci, cum bine își argumentează George G. Potra lucrarea, «nevoia de Titulescu impune – în demersul cuprinzător pe care viața și opera îl implică – și restituirea exilului acestui român care n-a putut reveni acasă și care a trebuit să aștepte peste 50 de ani pentru a reveni în inima României».“[395]

La împlinirea a 120 de ani de la nașterea marelui nostru înaintaș, Fundația Europeană Titulescu i-a adus un vibrant omagiu, publicând albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*[396].

Adevărată istorie în imagini a ilustrului nostru compatriot, acest album este o necesară și fericită complementaritate a operei scrise de omul politic și diplomatul român și a culegerilor de documente, antologiilor și exegezelor tot mai numeroase, elaborate și editate în țară și în străinătate în ultimele câteva decenii.

Albumul se întemeiază pe munca anevoioasă, de investigare și cercetare efectuată în arhive, biblioteci, anticariate, în colecții particulare, în țară și străinătate, și fructifică rezultatele identificării și selecției unei mari cantități de material foto-documentar, din fonduri care – în nu puține cazuri – au fost și continuă să nu fie aranjate după rigorile fototecilor de specialitate (având, mai grav încă, referințe pline de inadvertențe), acoperind aproape un secol de istorie, gândul și fapta, viața și moartea, contemporaneitatea și posteritatea lui Nicolae Titulescu.

Prețurile solicitate pentru fotografii de epocă în marile biblioteci și arhive din străinătate sunt atât de mari încât acestea au devenit practic prohibitive. Instituții din țara noastră, depozitare și ele a unor arhive foto, a unui material iconografic, au adoptat în ultimii ani măsuri similare cu

rezultate de așteptat, dar ignorate; în loc să-și mărească veniturile, aceste instituții nu mai beneficiază de sumele de până acum, căci tot mai puțini particulari cumpără asemenea mărturii fotografice.

În ciuda căutărilor, în Album nu se regăsesc unele segmente ale prezenței și activității sale în spații temporale și geografice substanțiale, fie că mărturiile au fost pierdute sau distruse în timp, că rămân rătăcite în fonduri ce nu au cunoscut prelucrarea arhivistică și, ca atare, nu au fost puse la dispoziția nici măcar a cercetătorului, fie că egoismul le oculteaza, cu efecte dăunătoare asupra efortului nostru de reconstituire integrală.

În spațiul românesc, mulți dintre oamenii politici și diplomații români ai perioadei interbelice au fost lipsiți, la arestare, în crunții ani ai stalinismului, de o mare parte a înscrisurilor și fotografiilor lor – adeseori chiar în totalitate –, familiile lovite de nenorocire, nu puține, procedând la distrugerea a tot ceea ce le mai rămăsese, pentru a nu fi invocate ca probe incriminatorii în procesele ce li se înscenaseră.

Documentele lui Nicolae Titulescu – inclusiv materialul iconografic – au avut ele însele un destin cel puțin ciudat, o traiectorie care nici până astăzi nu poate fi reconstituită cu exactitate, aflându-se nu doar în arhive și biblioteci publice din România, ci și în străinătate, ale căror fonduri din perioada respectivă au fost și rămân uneori închise sau doar restrictiv deschise, pe de o parte, și în colecții particulare, în care adesea moștenitorii nu știu ce au și cum ar trebui să procedeze cu aceste mărturii, pe de altă parte.

În ciuda celor peste 600 de imagini reunite în Album, am încercat părerea de rău de a nu fi putut include secvențe de la întâlnirile lui Nicolae Titulescu cu: președintele SUA, Calvin Coolidge, cu secretarul de Stat american Frank Billings Kellogg; de la prezentarea scrisorilor de acreditare Regelui Marii Britanii, George al V-lea, de la convorbirile cu Winston Churchill, Ramsay MacDonald, Austen Chamberlain, Edgar Algernon Robert Cecil of Chelwood, Samuel John-Guerney Hoare of Templewood, Arhur Henderson, Edward Wood Halifax, Robert Anthony Eden of Avon, Frederick William Leith-Ross, Otto Niemeyer; de la primirea de către președintele Franței, Albert Lebrun și de la alte contacte și convorbiri cu Philippe Berthelot și Alexis Léger Léger; de la discuțiile cu Salazar și Mussolini; de la convorbirile cu președintele Turciei, Kemal Atatürk sau cu

Regele Iugoslaviei Alexandru I Karadjordjević; de la primirea de către Papa Pius al XI-lea și Negusul Etiopiei, Hailé Selassié; de la complexele și frecventele schimburi de opinii cu Eric Drummond și Joseph Avenol, secretari generali ai Societății Națiunilor, de la onorarea sa cu titlul de doctor *honoris causa* al Universității din Atena, de la conferințele ținute la Academia Diplomatică Internațională, Camera Comunelor, Universitățile de la Cambridge și Oxford, de la întâlniri cu multe, multe ale personalități.

Albumul, primul de acest fel de la noi, reprezintă o construcție organică, reunind o amplă evocare a reperelor temporale și acționale ale demersului ce a dus la apariția lucrării, setul masiv de foto-documente, ce beneficiază de explicații și repere bibliografice, toate în limbile română, franceză și engleză, în fine, restituiri genealogice.

Construcție deopotrivă riguroasă și imaginativă, Albumul, prin el însuși un document, reconstituie, cu o fluență aproape filmică, biografia individuală și cea publică, intelectuală și politică, a marelui dispărut, viața, moartea și posteritatea sa, cu oamenii și locurile sale, cu ineditul și parfumul lor de epocă, peste care timpul a trecut nemilos.

Albumul restituie[397] celor de azi – intelectuali sau oameni de rând, politicieni sau diplomați, tineri sau mai puțin tineri, români și străini – itinerarii ale cunoașterii, tensiuni și confruntări, pagini ale luptei cu blocaje egoiste sau conservatoriste, cu interese înguste sau ostile, ale succesului și descurajării, momente ale victoriei și înfrângerii trăite de conaționalul nostru, investit cu misiunea de luptător pentru demnitatea și dreptatea neamului românesc.

Salutând acest demers editorial impresionant, omul politic și diplomatul Adrian Năstase scria:

„Datorăm acest Album confratelui George G. Potra, care adaugă lucrărilor închinate lui Nicolae Titulescu. pe parcursul a aproape patru decenii, o nouă reușită de excepție, ce îmbogățește și onorează cartea de vizită a Fundației Europene Titulescu.

Inspirația și imaginația, rigoarea și perseverența, erudiția și profesionalismul, la care se adaugă dragostea și devotamentul său merită pe deplin omagiul și gratitudinea noastră, ce se extind și asupra celor care i s-au

alăturat, redactori, traducători, graficieni, fotoreporteri, tipografi, care au dăruit, fiecare în felul său, ceva din inima lor."[398]

Publicistul Augustin Macarie aprecia:

„Albumul – în toată complexitatea structurii sale – se constituie atât din punct de vedere ideatic, cât și grafic, într-o tipăritură de excepție, capabilă să ne reprezinte – dată fiind universalitatea diplomatului român – pe toate meridianele Pământului. [...]

Albumul Titulescu – operă științifică și de artă, se constituie într-un prilej de lectură și reflecții și, reconstituind destinul unui om și a unei epoci, ne oferă un înalt exemplu de patriotism și solidaritate umană universală."[399]

Elogiind acest eveniment cultural, maestrul Ion Brad scria:

„Cred că nu greșesc afirmând că albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan,* recent apărut sub egida Fundației Europene care-i poartă numele, reprezintă un nou și original monument al neuitatului diplomat și om politic. [...]

Trebuia neapărat să figureze pe frontispiciul acestui album monumental, bogat cât un muzeu întreg, acest gând titulescian: «Cei ce mor pentru o idee sunt eroi al căror unic testament este un singur cuvânt: continuați!»"[400]

La sfârșitul anului 2002, am venit în Statele Unite ale Americii pentru a itinera o expoziție Nicolae Titulescu, la împlinirea a 120 de ani de la nașterea marelui om de stat și diplomat.

La Washington, unde m-am aflat cu ocazia sărbătorii zilei naționale a României, am fost primit – împreună cu colegii mei de echipă: Lilian Zamfiroiu, director general adjunct al Direcției de Diplomație Publică din Ministerul Afacerilor Externe; Costin Ionescu, director adjunct al Direcției Arhive Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe; Delia Răzdolescu, expert la Fundația Europeană Titulescu – de James Billington, director al Library of Congres, personalitate remarcabilă a societății americane.

Am trăit o emoție puternică atunci când am pătruns în cea mai mare bibliotecă din lume, un punct de referință pe harta geografiei intelectuale a mileniului trei. Am realizat instinctual că Library of Congress este mai mult decât parametrii tehnici (chiar dacă la superlativ) privind clădirea și valorile ei, pe care i-am găsit cu ușurință pe site-ul instituției. Am avut

șocul intrării într-un spațiu deschis/închis al unui act inițiatic a cărui energie cuprinzătoare o resimți și după ce părăsești ceea ce poate fi numit un templu modern.

M-au impresionat măsurile de securitate de aici, mai ceva decât cele pe care le-am constatat direct, când am fost la Bruxelles, la sediul NATO, în 1971, în calitate de corespondent al revistei „Lumea".

E firesc, căci aici se află lucruri a căror pierdere ar fi ireparabilă.

În biroul său generos, James Billington ne-a salutat având alături pe Grant Harris, șef al European Reading Room, Germanic and Slavic Division.

După consumul amabilităților, Sorin Ducaru, ambasadorul României la Washington, a oferit lui James Billington cadoul adus de mine de la București, din partea Fundației Europene Titulescu, o piesă bibliofilă, albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.*

N-am încercat nici atunci – și cu atât mai puțin acum, după 12 ani – vreo frustrare, dar m-a uimit aplombul Excelenței Sale, căruia nu i-a trecut nicio clipă prin minte să ne consulte asupra asumării gestului, pe care nu l-am dorit oficial, ci colegial, ca între oameni de carte.

James Billington s-a aplecat colegial și profesional, fără grabă, asupra albumului adus de la București. Reacția Domniei Sale m-a intrigat în prima clipă (întrebându-mă cine a conceput albumul, cui aparține grafica și unde s-a tipărit), dar am sfârșit prin a vedea că, dincolo de întrebări, era o admirație, pe care a formulat-o expres, repetat, la sfârșitul întâlnirii noastre.

Schimbul de păreri – atâta cât a fost – despre Nicolae Titulescu, mai ales cu trimiteri la vizita sa oficială în SUA și Canada, în 1925–1926, a dat un plus de substanțialitate întâlnirii. Am folosit prilejul abordării acestui subiect pentru a solicita gazdelor noastre referiri din presa americană privind vizita întreprinsă cu peste trei sferturi de veac în SUA de conaționalul nostru, în fruntea unei delegații de experți, pentru tratative privind datoriile de război ale României față de SUA. M-au ascultat, nu mi-au promis nimic, dar la scurt timp mi-au trimis la Bucureștii informații utile, pe care le-am inclus într-un studiu amplu dedicat acestui subiect, publicat în „Revista româno-americană".

De atunci, din 2002, de fiecare dată când am revenit în SUA pentru cercetări sau pentru a-mi vizita fiica, am adus cărți pentru Library of Congress și Hoover Archives.

Cu satisfacție și orgoliu înregistrez azi, la sfârșitul anului 2014, că la Biblioteca Congresului se află peste 60 de titluri Titulescu, printre care toate cele editate de Fundația Europeană Titulescu în perioada 1991–2003.

Fundația Europeană Titulescu s-a lovit permanent de lipsa de fonduri la toate capitolele.

Am perseverat însă și am reușit să trimit acest album – așa cum aveam să insist și să reușesc și în privința altor lucrări tipărite sub aceeași egidă – tuturor bibliotecilor județene și municipale, pe parcursul întregului meu mandat de 12 ani de director executiv al Fundației Europene Titulescu.

Această bijuterie bibliofilă am pus-o la dispoziția misiunilor diplomatice românești de peste hotare. Cine a dorit albumul, l-a obținut și l-a oferit unor universități, biblioteci, institute și centre de cercetare din țara respectivă.

Îmi face plăcere să inserez aici o scrisoare de mulțumire adresată mie, la sfârșitul anului 2004, de ambasadorul României la Praga, Gheorghe Tinca, fost director executiv al Fundației Europene Titulescu:

„Doresc să vă mulțumesc în modul cel mai sincer pentru sprijinul pe care mi l-ați acordat în munca mea de relații, oferindu-mi cele 11 exemplare ale albumului privind viața și activitatea marelui diplomat Nicolae Titulescu. Am început deja să ofer la rândul meu exemplare ale albumului unor personalități politice din Republica Cehă și vreau să vă încredințez că valoarea acestora este unanim apreciată. Aș dori deci să vă felicit pentru apariția acestei lucrări de ținută și sunt încrezător că sub îngrijirea dumneavoastră atentă vor continua să apară alte lucrări în legătură cu personalitatea lui Nicolae Titulescu. În fine, doresc să-mi cer scuze pentru întârzierea cu care confirm gestul dumneavoastră generos și să vă asigur, totodată, de întreaga mea considerație."[401]

În același An Titulescu, sub egida Fundației Europene Titulescu, s-a adăugat restituirilor de documente, publicate anterior, volumul *Pro și contra Titulescu*[402].

Acesta reunește 284 mărturii, având ca autori doar contemporani ai lui Nicolae Titulescu; șefi de stat, prim-miniștri români și străini, nu puțini miniștri de Externe, alți membri ai echipelor guvernamentale, șefi de partid, oameni politici de la extrema stângă până la extrema dreaptă, din România, dar și din democrațiile occidentale, din regimurile totalitare sau profasciste ș.a., diplomați prestigioși, oameni de știință și cultură, ziariști, creatori de opinie, figuri proeminente ale organizațiilor cu vocație de universalitate.

Noutatea și originalitatea volumului constă, înainte de toate, în faptul că, pentru prima oară, personalitatea și opera lui Nicolae Titulescu sunt prezentate din perspective contradictorii aparținând partizanilor, colaboratorilor și susținătorilor, guvernanți sau nu, pe de o parte, opozanților și adversarilor din interior și exterior, pe de altă parte, sub semnături dând expresie unei palete de orientări și interese politice, economice și militare foarte diverse. Dispare, dintr-o asemenea perspectivă, o unilateralitate dăunătoare, redând cercurilor științifice și opiniei publice un om politic și diplomat viu, care a fost chemat să urmărească o linie națională, în condițiile unei confruntări permanente cu diverse partide, fracțiuni, grupări sau persoane care s-au înscris pe un larg diapazon de atitudini și poziții, fără a căror cunoaștere nu s-ar putea înțelege tensiunea, dramatismul și tragismul destinului politic al marelui nostru înaintaș.

Au văzut astfel lumina tiparului – dintr-o asemenea perspectivă și pentru a reconstitui tocmai o asemenea proiecție – aprecieri și poziții provenind dintr-o mare diversitate de surse: telegrame, rapoarte, memorandumuri, scrisori, însemnări zilnice, amintiri, memorii, interviuri, declarații, interpelări și intervenții parlamentare, articole și comentarii de presă ș.a.

Alăturându-se celor editate (uneori redate fragmentar), abuziv citate și defectuos reproduse, mai ales în cazul unor traduceri, sau puțin cunoscute, mărturiile nou introduse în circuitul public larg – în marea lor majoritate inedite – reintegrează imaginea noastră despre lume și actorii ei, aducând în prim-plan interese, tensiuni, conflicte, valori, virtuți, tare politice și morale.

În mod deliberat, am lăsat cititorului, specialist sau nu, revelația uneia sau alteia dintre mărturii, propria judecată, posibilitatea de a compara

sursele și evaluările, de a le confrunta valoarea și autenticitatea, importanța lor ca izvor pentru cercetările istorice și literare.

Analistului și criticului nu le vor scăpa valoarea documentară a acestui volum, în care a predominat preocuparea de a surprinde și aduce o selecție cât mai largă de voci, curente, poziții, atitudini, înscrise pe o gamă largă de genuri, în care se regăsesc analize și comentarii, elogii pline de căldură umană și diatribe fără rezerve, pagini poematice sau de pamflet. Pagini memorabile, oriunde s-ar afla, care se citesc cu o plăcere indicibilă sau doar cu interes, sub semnături nedrept ignorate sau prea puțin cunoscute.

Ecourile deosebit de pozitive pe care lucrarea *Pro și contra Titulescu* le-a avut în rândurile diplomaților, istoricilor, sociologilor, politologilor, scriitorilor și publiciștilor, ale publicului larg – interesați de cunoașterea obiectivă și profundă a politicii externe și a diplomației României în perioada interbelică, a deschiderilor și închiderilor unui univers dispărut, a unor unghiuri de abordare necunoscute sau ignorate, a cutelor intime ale relațiilor interumane, personale sau politice, să depășească cât mai mult posibil aparentul, pentru a pătrunde cu adevărat realul – m-au reconfortat psihic, dându-mi temeiuri intelectuale și morale pentru a continua cercetarea.

După zece ani, o a doua ediție a lucrării *Pro și contra Titulescu*[403] a apărut nu doar pentru a răspunde faptului că prima ediție, cea din 2002, s-a epuizat în foarte scurt timp de la apariție, ci pentru a aduce un dublu de mărturii – peste 600 – ale unor partizani, colaboratori și susținători, guvernanți sau nu, sau ale unor opozanți și adversari din interior sau exterior, sub semnături dând expresie unei palete largi de orientări și interese politice, economice și militare foarte diverse.

Am considerat că martorii lui Nicolae Titulescu trebuie chemați și aduși la radiografia politicii externe și a diplomației românești din prima jumătate a secolului XX.

Așa fiind, pot deveni mai clare unele evenimente, întâlniri sau absențe, succese sau nereușite, vom ști, prin amănuntele oferite voluntar sau involuntar de cei convocați la antologia pe care am propus-o publicului, ce a determinat unele inițiative, care au fost rațiunile oficiale sau absconse ale

unui demers, care au fost determinările imediate, dar și diapazonul de forțe și interese concurente sau adverse, pe un plan regional sau continental, ce ecouri au avut gândurile și demersurile diplomatului român în câmpul politicii interne românești, dar și în marile cancelarii ale epocii.

Nici în 2002, nici în 2012, nu am aliniat artificial adversarii și partizanii. Prin ele însele, pozițiile se disting tranșant sau discret, așa cum s-a dorit de către fiecare, înainte de toate prin sens și substanță și abia apoi prin formă. Până la urmă, fiecare cititor va avea de ales din câteva posibile chei de lectură; cea mai păguboasă alegere ar fi aceea care s-ar opri la o cheie corespunzătoare unor prejudecăți.

Nicolae Titulescu, omul de stat și diplomatul român, nu s-a confruntat doar cu nazismul, fascismul și bolșevismul, cu regimurile totalitare, ci și cu figurile politice ultraconservatoare, mergând până la obnubilare, din marile democrații occidentale.

Nicolae Titulescu, conaționalul nostru, nu s-a confruntat doar cu dușmanii și adversarii din exterior, ci și cu cei din interiorul țării. Că aceștia veneau din partidele și facțiunile politice de extrema dreaptă ar fi de înțeles; mai greu este însă de acceptat când aceștia făceau parte din structurile de putere, din guvernele pe care le-a servit sau din care a făcut parte.

Ticăloșia politică a mers până acolo încât monarhul, Carol al II-lea, a conspirat cu primul-ministru, Gheorghe Tătărescu, aliniindu-și toți complotiștii și condotierii de profesie, pentru a-l înlătura pe unul dintre cei mai fideli și prețioși membri ai echipelor guvernamentale românești pe parcurs de douăzeci de ani.

Dincolo de efectul imediat asupra destinului politic al lui Nicolae Titulescu, acțiunile adversarilor s-au răsfrânt în timp, în mod negativ, asupra propriului lor destin, au maculat memoria lor și proiecția conștiinței lor în posteritate.

Am publicat mărturii, aprecieri elogioase, uneori riscând hiperbola, din timpul când, la putere fiind, Nicolae Titulescu i-a avut subalterni sau colaboratori, dar și de apoi, când, înlăturat de la putere, Nicolae Titulescu a cunoscut lichelismul lor comportamental desăvârșit, acoperit sau justificat prin false principii.

Nu mi-am propus aici să analizez, în niciun fel, dacă și cât de credul a fost Nicolae Titulescu, să stărui asupra efectului jocului infam al forțelor și figurilor politice de pe scena politică internă asupra destinului șefului diplomației românești, dar și asupra viețuirii și supraviețuirii României la granița dintre o pace fragilă și un război devastator.

În cele trei volume ale lucrării *Pro și contra Titulescu* se găsesc analize grave sau cursive ocazionale, delațiuni joase sau atacuri comandate, pagini elogioase sau sughițuri pamfletare, portrete în acvaforte mergând până la caricatură, însemnări cu rost imediat și memorii pentru mai târziu, restituiri parfumate ale atmosferei de epocă – bucureșteană, pariziană, londoneză sau geneveză –, alături de reportaje ale unor mizerii cotidiene, cereri de ajutor, mulțumiri standard și felicitări convenționale. Diverse ca gen publicistic, inegale ca valoare literară, mai rar niște bijuterii, toate aceste pagini se recomandă ca oglindă a fiziologiei lumii politice românești, a realităților conjuncturale și a valorilor contestate, în care semenii noștri nu doar au supraviețuit, ci și s-au comportat dureros uneori sau cu o frenezie perversă alteori.

Cele peste 600 voci adunate în volum, adăugate câtorva mii de pagini-document, editate și comentate în lucrări precedente, ne apropie mai mult de Nicolae Titulescu, de omul de știință, de omul politic, de diplomatul român, de Om.

Contemporanii – fie că a fost vorba de admiratori sau de detractori – l-au privit mai mult sau mai puțin subiectiv, chiar când au vrut să fie obiectivi. Au fost influențați de vârstă, de relații de rudenie sau de prietenie, de raporturi de colegialitate sau de subalterneitate, de intervenția unor factori externi, de apropierea temporală sau spațială a autorului de evenimentul evocat.

Cei ce au în față aceste volume pot să le parcurgă sau să le lase deoparte. Dacă pentru unii, nu mulți, modelul nu prezintă pur și simplu interes, iar ansamblul nu este convingător, considerându-l depășit sub aspectul abordărilor și rezolvărilor propuse – și mă feresc să le fac proces de intenție, să-i judec și să-i caracterizez pe cei ce subscriu unor asemenea perspective –, alții, tot mai mulți, rămân seduși în continuare de creativitatea și fulgurанța lui Nicolae Titulescu, de luciditatea cu care ne coboară cu picioarele pe pământ, dar ne și ajută să urcăm pe scara aspirațiilor, amintindu-ne mereu de calitatea de români-europeni, de responsabilitatea pentru propriul destin, dar și de aceea de coautori de fiecare zi ai efortului de a ne prezerva pacea și frățietatea dincolo de numărul din ce în ce mai mare de nimicnicii adăugate an de an.

În ultimă instanță, în universul intim al fiecărui român Nicolae Titulescu va găsi locul pe care i-l acordă nevoia de modele.

Am lăsat să vorbească în această lucrare voci de tot felul, de la extrema stângă la extrema dreaptă, partizani și adversari.

Dorind să facă rating, cronicari inventați au decupat și au relevat toate ororile adversarilor lui Nicolae Titulescu, riscând ca cei grăbiți sau ignoranți să ia reproșurile drept adevăruri, acuzele drept judecăți. Nedrept și trist, asemenea jalnice însăilări, ce se vor comentarii de specialitate, aduc un real deserviciu adevăratei noastre cărți de vizită naționale.

Ministerul Culturii și Cultelor și Societatea Națională a Petrolului – PETROM SA, în cazul primei ediții, și Administrația Fondului Cultural Național, în cazul celei de a doua ediții, au susținut moral, intelectual și material apariția lucrării *Pro și contra Titulescu,* proiect cultural pe care niciun biograf al marelui om de stat și diplomat român nu-l va putea ignora.

La 130 de ani de la naștere și la 70 de ani de la trecerea în eternitate a lui Nicolae Titulescu, asemenea pagini, pro și contra, în alb și negru, s-au adăugat documentelor de cancelarie diplomatică, din țară și străinătate, punând o oarecare frână sentințelor grăbite, reclamând o abordare și o evaluare cu mai multă rigoare a unor segmente de viață publică sau personală, deasupra cărora stăruie mituri vechi pentru a da loc, uneori, nu adevărului, așa cum ar fi de dorit, ci altor mituri, construite de amatori sau profesioniști interesați.

Ambele ediții ale lucrării *Pro și contra Titulescu* au fost salutate[404] de scriitori, juriști, istorici, sociologi, diplomați, oameni politici, ziariști ș.a.

Alegerea unor reacții și comentarii am făcut-o cu dificultate.

La lansarea primei ediții a lucrării *Pro și contra Titulescu,* la 17 martie 2003, la Casa Titulescu, juristul, sociologul, diplomatul și om politic Adrian Năstase afirma:

„Ceea ce avem astăzi în acest volum – și nu cred că greșim definindu-l drept un tezaur – este rodul unei largi investigări de ani, al unui efort

sistematic de acoperire a tuturor potențialelor surse, dar și rezultatul descoperirii unor surse noi, al unei rigori și onestități exemplare, în care cercetătorul George G. Potra își calcă poate pe inimă – uitând o clipă chiar de dragostea pentru Titulescu – pentru a lăsa loc să vorbească doar Adevărul.

Ca om de știință cred că am toate temeiurile să pot afirma că această antologie – o adevărată bijuterie – este un exemplu al înțelegerii cum putem face și prin știință un act în serviciul țării."[405]

În ziua lansării celei de a doua ediții a antologiei *Pro și contra Titulescu*, desfășurată la Casa Titulescu, la 28 iunie 2012, filosoful, politologul și diplomatul Constantin Vlad a ținut să releve importanța mărturiilor date publicității pentru fixarea în eternitate a portretului marelui nostru compatriot, ca și pentru reconstituirea percepției sale în propria lui contemoraneitate:

„Imaginea noastră despre Titulescu dobândește noi valențe dacă o privim prin prisma modului cum el a fost receptat în epocă. Este un interesant caz de raporturi complementare între contemporaneitate și posteritate în aprecierea personalităților istorice. Iar o ilustrare vie și convingătoare a acestor raporturi de complementaritate este lucrarea *Pro și contra Titulescu*, prezentată într-o a doua ediție, mult lărgită, de George G. Potra.

Datorită acestui volum vedem cum a fost perceput Titulescu în vremea lui, înțelegem mai bine condițiile în care a creat și acționat ca om politic și diplomat, ce aprecieri pozitive, multe elogioase au avut despre el contemporanii săi, dar și câte adversități a avut de înfruntat, câte atacuri a trebuit să îndure și să respingă.

Înainte de toate, impresionează numărul imens de intrări în volume – peste 600; e greu de găsit un contemporan al său a cărui activitate să fi trezit un interes atât de mare, să fi generat atât de multe opinii, luări de poziție etc. exprimate public. Impresionează apoi, nivelul celor mai mulți dintre cei care au ținut să vorbească despre Titulescu, între aceștia fiind adevărate personalități ale timpului, românești și străine. Nu în ultimul rând, impresionează marea varietate a orientării acestor personalități și a opiniilor exprimate despre Titulescu.

Îndrăznesc să afirm că textele cuprinse în volume spun ceva esențial nu numai despre Nicolae Titulescu, ci și despre oamenii care s-au referit la el, la epoca în care și ei și Titulescu au trăit. Nu pot decât să sper că lucrarea prezentată astăzi va avea un număr cât mai mare de cititori. Prin Titulescu, prin oamenii care-l prezintă avem prilejul să ne cunoaștem mai bine un trecut nu prea îndepărtat, dar, nu mai puțin, să dobândim cunoștințe, instrumente de a judeca prezentul nostru, de care cu greu putem fi mândri.

În ansamblu, cartea de față dovedește o dată în plus că Nicolae Titulescu a fost și rămâne o figură luminoasă a românilor, a României."[406]

Juristul și diplomatul Ioan Voicu, titulescolog de marcă, trimitea din Bangkok participanților la festivitatea din aceeași zi un mesaj cordial de solidaritate intelectuală și prețuire profesională:

„Vă trimit aceste rânduri din Orașul Îngerilor în semn de omagiu pentru activitatea neobosită și exemplară desfășurată de-a lungul deceniilor de profesorul George G. Potra pentru imortalizarea moștenirii lui Nicolae Titulescu, inegalat pelerin al păcii al cărui nume este înscris definitiv la loc de înaltă cinste în istoria diplomatică a veacului trecut. [...]

Paginile celor trei volume, oferite cu generozitate unică de profesorul George G. Potra, conțin un îndemn convingător și vibrant de a medita cu responsabilitate și simț vizionar la destinul unei națiuni și la drumul ei anevoios într-o lume a perplexităților și vulnerabilităților regionale și globale."[407]

„Recomand politicienilor români de astăzi această carte ca un dar prețios. Aceasta nu este doar o carte de istorie, este o carte de învățătură – afirma maestrul Eugen Uricaru la lansarea celei de a doua ediții a cărții *Pro și contra Titulescu*, întâmplată în Sala Mitiță Constantinescu a Băncii Naționale a României, la 23 octombrie 2012.

Doresc să reînnoiesc eruditului George G. Potra sentimentele mele de prețuire pentru spiritul și opera sa, doresc să-i urez multă sănătate și putere de muncă.

Nimeni nu va putea ocoli constatarea că valorificarea ingenioasă a celor peste 600 de documente atât de diverse, amplu și riguros comentate și adnotate, depășește activitatea unui institut, unde lucrează o armată de oameni."[408]

În același spirit, mai tânărul meu coleg Adrian-Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu, completa, lărgind perspectiva:

„*Pro și contra Titulescu* este cartea la a cărei lansare ne reunim în acest spațiu extraordinar și plin de semnificații profunde. Dar *Pro și contra Titulescu* reprezintă mult mai mult decât o carte. Este o enciclopedie, o vastă analiză istorică și politică, este o punte în timp și spațiu. Îmi vine în minte chiar imaginea unui caleidoscop aproape tridimensional, prin care părți nebănuite ale vieții, muncii și personalității marelui om de stat și diplomat sunt compuse într-un întreg fascinant. [...]

Dumneavoastră veți avea deliciul unei asemenea descoperiri. Ceea ce vă pot spune, ca privilegiat martor al derulării și al împlinirii acestui proiect, ca martor al muncii și eforturilor titanice – și vă rog să mă credeți că nu este o metaforă – depuse de domnul profesor George G Potra, este faptul că Domnia Sa, cu grija unui bijutier, a așezat cu minuțiozitate și atenție la detaliu toate aceste mărturii, echilibrând de fiecare dată întregul.

Parcurgând aceasta lucrare-document absolut impresionantă, am făcut cu ușurință o paralelă, peste timp, între cele două spații: România de atunci și România de acum. A valorilor, a principiilor, a oamenilor de stat, a personalităților în general, a perceptelor de gândire, a sentimentelor de patriotism, eforturilor de prezervare și promovare a interesului național și, de ce nu, a destinelor. A destinelor noastre comune."[409]

În 2002, după lansarea primei ediții, renumitul critic literar și editor Valeriu Râpeanu scria:

„Ținuta științifică a acestei cărți pentru realizarea căreia a fost necesar un travaliu imens – domnul George G. Potra fiind și beneficiarul unei apropieri de decenii de această fascinantă, contrariantă, enigmatică personalitate – este lăudabilă. Dar se cade să nu o privim în sine, ci să ne gândim la faptul că *numai astfel* se pot restitui o operă, un om, o epocă. Graba cu care se tipăresc anume cărți de memorii, jurnale, documente fără aparatul critic necesar, fără apropierile și disocierile, fără precizările de rigoare nu poate să fie decât păgubitoare."[410]

Istoricul și editorul Virgiliu Z. Teodorescu, distinsă personalitate a arhivisticii românești, nu se rezumă la a fixa locul acestei lucrări în efortul de a restitui literatura memorialistică, ci și formulează cu înțelepciune o sugestie pe care numai timpul va verifica dacă urmașii au fost de acord sau nu cu aceasta:

„O apreciere de ansamblu obligă la salutarea unei asemenea apariții, pe care o considerăm însă ca deschizătoare a unei viitoare colecții, necesară prin relevanța degajată la elaborarea judecăților moștenirii primite de la înaintași. Fie ca aceea referitoare la Nicolae Titulescu să îndemne alte energii spre a proceda și în cazul multor altor personalități, apreciate, contestate sau chiar ignorate de prea multul subiectivism care ne domină deseori aprecierile tributare unor formulări anterioare de neclintit, prin tacite tabuuri."[411]

Fascinat ca scriitor de diversitatea vocilor, Nicolae Mareș nu-și pune pe plan secundar calitatea de cercetător al surselor și pozițiilor pro și contra, apelând – pe orizontală – la noi voci, sau doar noi interpretări, nu pentru a înclina balanța, ci doar pentru a scoate din circuit, atunci când nu este științific, judecăți și calificări în marginea adevărului:

„Pentru George G. Potra, care trudește de mai bine de patruzeci de ani pe ogorul cunoașterii titulesciene, cunoașterea fiind făcută din varii unghiuri, cum îi stă bine unui cercetător rasat, se pare că a fost «un act de justiție» să pună în valoare textele contemporanilor săi, adunate din cele mai diverse surse în întinsul volum *Pro și contra Titulescu*. Cu regret, oricât de interesați de diplomație am fi fost sau am fi, în continuare, unele din contribuțiile sau declarațiile contemporanilor diplomatului român, cu privire la manifestarea și caracterul șefului diplomației românești de odinioară, risipite prin publicații, ne-au scăpat. Împătimitului întru Titulescu, George G. Potra, nu numai că nu puteau să-i scape, dar, după ce le-a identificat cu mare trudă, atât prin arhive, cât și prin tot felul de lucrări inedite, el le-a pus la un loc, într-o filă densă cu însemnări și adnotații utile, însoțite de însemnările și notele sale, toate evidențiindu-i marea lui erudiție în materie. Din acest punct de vedere, *Pro și contra Titulescu* este o carte model. [...]

Trebuie să o spun de la început că se constituie într-un volum de mare ținută, alcătuit cu o acribie ieșită din comun, realizat *da capo al fine* de un titulescian, am spune înnăscut, căruia puține lucruri îi mai rămân ascunse din biografia și activitatea marelui nostru înaintaș. Fără teama de a greși, pot afirma că nu ne mai putem aștepta de acum încolo să fie scoase la iveală mari revelații documentare în sfera istorică, legate de activitatea

diplomatului și a omului politic, după apariția acestei cărți. Poate doar stenogramele parlamentare să mai aducă lumini relevante, probabil, la capitolul *contra*. Lucrarea în sine este cât se poate de bine și la timp venită; mi-am dorit cu o ardoare nedisimulată s-o citesc, mai ales pentru dimensiunea *anti*, intrigat fiind să cunosc obiecțiunile adversarilor lui Titulescu – *obiecțiuni* eufemistic spus, dacă analizăm o parte din ele, dar mai ales interpretarea și judecățile emise pe baza lor de istoricul scriitor, Alex. Mihai Stoenescu, în prodigioasa sa contribuție: *Istoria loviturilor de stat din România*, inserate în cel de-al treilea volum, subintitulat *Cele trei dictaturi*, la adresa fostului ministru de Externe, care îl pune într-o lumină delicată în contextul larg istoric românesc; asupra judecăților respective doresc să revin.

Cu siguranță, cei care vor scrie de acum încolo despre Titulescu vor trebui să înceapă «documentarea» cu această carte de referință, care se constituie într-o mană cerească pentru viitorii biografi."[412]

Apariția celei de a doua ediții, revăzută și adăugită, a lucrării *Pro și contra Titulescu* în 2012, a provocat alți specialiști, diplomați, scriitori, ziariști.

„Cele trei volume intitulate *Pro și contra Titulescu* de George G. Potra sunt cartea cea mai sinceră care a fost scrisă – și de fapt care ar putea fi scrisă – despre celebrul diplomat român – scria publicistul Corneliu Vlad. În aproape 2.000 de pagini depun mărturie pro sau contra Titulescu câteva sute de contemporani ai săi, figuri politice și diplomatice ale lumii interbelice. George G. Potra știe și lămurește mai bine decât oricine – din țară și din lume – viața și lucrarea acestui protagonist incitant și copleșitor al scenei publice europene, iar pentru a-i trasa cumva traiectoria și fixa reperele în clipa labilă, frământată și pe muchie de cuțit între război și pace în care a trăit, aduce în această instanță editorială depoziții din cele mai surprinzătoare. [...] Cartea lui George G. Potra s-ar putea subintitula, de aceea, «Aproape totul despre Titulescu» sau, poate, și mai potrivit «Aproape toți despre Titulescu»."[413]

Diplomatul ia locul scriitorului în eseul lui George Apostoiu, care remarcă, pe bună dreptate, că *Pro și contra Titulescu* nu-și propune nici să ridice o statuie, nici să distrugă un mit:

„Atmosfera purificată ce susține legenda unui mit se risipește dezamăgitor de îndată ce intrăm în detalii. Titulescu, olteanul care câștigase prin geniu

diplomatic Europa interbelică, a fost sacrificat în propria-i țară de adversarii lui politici. Acest adevăr, cunoscut în date generale, îl relevă istoricul George G. Potra în antologia *Pro și contra Titulescu*. Spiritul liber al cercetătorului – autorul a îngrijit și publicat cea mai mare parte a operei lui Titulescu – ne pune în față, alături de mărturii ale prețuirii lui Titulescu, documente care ne vexează sensibilitatea. Într-o accepțiune comună, un astfel de risc ar trebui evitat. Dar George G. Potra nu ne oferă o carte de admirație, ci una de înțelegere a adevărului. Riscul fusese testat prin publicarea primei ediții a antologiei, în 2002, și a volumului *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe*, în 2011, în care cei doi titani sunt puși față în față ca admiratori și adversari. Ediția nouă, adăugită și completată, a antologiei evită capcana distrugerii mitului lui Titulescu prin includerea unui aparat științific riguros (note, adnotări, explicații, indice) și a două studii care fixează mai bine informațiile și dau interpretările istorice și politice necesare înțelegerii acestora."[414]

Salutând lucrarea ca pe o „bijuterie bibliografică", sociologul și publicistul Ioan C. Popa invită cititorul la o lectură în cheie contemporană:

„Cele trei volume îngrijite de profesorul George G. Potra aduc în lumină nu doar drama lui Titulescu și a unei țări sfâșiată de discordii, ci oferă mult mai mult: tabloul complex al unei epoci care are locul său unic în istoria națională, un tablou realist, neretușat, din care fiecare are de învățat ceva. Măcar acum, când vremurile sunt poate la fel de tulburi."[415]

Gândurile poetului și diplomatului Ion Brad mă onorează în cel mai înalt grad:

„Ori de câte ori l-am auzit vorbind, de fiecare dată când i-am citit cărțile prin care George G. Potra aducea în actualitate viața și opera lui Nicolae Titulescu, am avut impresia că asist la un adevărat sacerdoțiu, în care se oficiază o slujbă în Templul Diplomației Românești. Căci, în opinia mea, a existat acest templu, iar cel care l-a înălțat și desăvârșit cu strălucire a fost omul născut acum 130 de ani, într-un sat din Oltenia, cel care a dovedit, încă o dată, că geniul creator românesc poate rodi numai atunci când se dedică, până la jertfă și sacrificiu, construcției, nu demolărilor, dând astfel patriotismului sensul lui adevărat, înălțător, ca o pecete voievodală pe documentele istoriei.

Iar dacă aceasta a fost verificată în timp, viața și opera lui Nicolae Titulescu, atunci nu greșesc afirmând că avem dreptul să-l vedem oficiind în acest Templu, în chip de sacerdot, pe colegul și prietenul nostru George G. Potra, cel pe care l-am auzit mărturisind aici, în casa aceasta binecuvântată: «M-am întâlnit cu Titulescu în urmă cu peste 45 de ani. A fost șansa vieții mele. Am fost și am rămas fascinat de inteligența sa fulgurantă și de gândirea sa fertilă. M-am robit voluntar unei mari și perpetue descoperiri».

Așadar, acest rob în chip de sacerdot are natura unui benedictin, care, în drum spre noi și majore descoperiri, își topește privirile în mii de file îngălbenite prin arhivele și bibliotecile românești și străine, prin manuscrisele, telegramele și însemnările lui Nicolae Titulescu, prin cărțile, revistele și jurnalele interbelice, pentru a ne aduce acum, într-o formă nouă și masiv amplificată, opera, cred, a vieții sale: *Pro și contra Titulescu.*

În luminile și umbrele acestui adevăr, eminentul istoric al diplomației românești își dovedește acribia și obiectivitatea sa permanentă în descoperirea și consemnarea faptelor care au determinat evoluția aprecierilor, criticilor și denigrărilor de care s-a bucurat personalitatea inconfundabilă a lui Nicolae Titulescu, din partea altor personalități ale timpului său. Printre români, unii au trecut de la dragoste la ură, în stilul marilor defecte omenești și românești."[416]

Oprindu-se la ultima bornă pe „Magistrala Titulescu", eminentul gazetar Neagu Udroiu sugerează că sutele de voci restituite marelui public nu vin doar din inspirația arhitectului, ci si din sudoarea constructorului:

„Instructivă, cuprinzătoare, savuroasă această carte care vine spre noi din cotloanele arhivelor diplomatice, din coloanele diverselor publicații române și străine, din telegrame și alte diverse surse documentare. Studiul introductiv este semnat de George G. Potra, directorul executiv al Fundației Titulescu, în mod categoric omul cel mai adâncit în studierea activității și operei rămase de la Nicolae Titulescu, la noi și aiurea. Coborâtor din familie de cărturari, istoric prin formație, cercetător științific autorizat, certificat prin tot ce face de amar de ani. Sub mâna lui trudește o mână de oameni, calfe și zidari, care sunt atât de puțini încât nu-mi îngăduie să recurg la facilul... și cu George zece, care-i și întrece. Mă mărginesc a mai aminti că urmărindu-i la lucru în spațiile de lucru de la Șosea, ai impresia

că privești o brigadă de fierari-betoniști antrenați până la uitare în finalizarea unui nou tronson din Autostrada Titulescu. Ultima realizare – în paginile la care ne referim în rândurile de mai sus."[417]

„Eu cred că peste timp – spunea istoricul și editorul Georgeta Filitti la lansarea acestei lucrări –, începând de câțiva ani buni, dar mai ales din acest moment, numele lui Nicolae Titulescu rămâne indisolubil legat de principalul lui exeget, de profesorul George G. Potra. Este dacă vreți, un titlu de glorie pentru Domnia Sa, nu putem să-l privim decât cu respect, să-i recunoaștem munca și cât mai mulți dintre noi să încercăm să-l imităm".[418]

Din zecile de mesaje primite, telefonic sau în scris, din partea celor care au fost martori la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu,* am reținut doar trei, cu părerea de rău că nu le pot cuprinde pe toate.

Diplomatul și publicistul Ion Pătrașcu scria:

„Citindu-l și recitindu-l pe istoricul George Potra, nu pot decât să-mi exprim întreaga admirație față de devotamentul cu care îl servește de peste 45 de ani pe „Patronul" diplomației românești și să mă declar fericit că am în biblioteca personală această minunată antologie despre viața și opera lui Nicolae Titulescu."[419]

Profesor Valeria Grigorescu mă emoționa:

„În acest cadru, îngăduiți-mi să vă mulțumesc din toată inima mea pentru generosul dar pe care mi l-ați făcut, oferindu-mi monumentala carte *Pro și contra Titulescu.*

Am sentimentul că această operă contribuie fundamental la Mântuirea lui N. Titulescu, asupra căruia n-am crezut că s-au putut revărsa atâtea vitregii și răutăți nemeritate, care au mers până la denaturarea efigiei personalității sale de mare patriot român, în ipostaza de diplomat genial. [...]

Am avut atunci revelația combustiunii pe care a trăit-o omul de știință, dar și a unui eroism nerostit care a răzbătut dincolo de cuvinte.

Românii toți trebuie să vă mulțumească pentru că le-ați pus înaintea ochilor adevăratul chip al lui N. Titulescu, demers care a solicitat, «se sparie gândul», munca de 45 de ani a cercetătorului care s-a aplecat asupra atâtor mărturii pro și contra Titulescu, risipite în arhivele românești și străine, pe care le-a judecat, le-a cumpănit, îndreptățindu-i eroului său locul în panteonul ce i se cuvine."[420]

Istoricul și muzeograful Emil Păunescu m-a bucurat salutând combustia intelectuală a acestui eveniment cultural:

„Am răspuns invitației dvs. de a participa la lansarea noii ediții *Pro și contra Titulescu* din același sentiment de solidaritate care i-a adus acolo pe cei mai mulți dintre participanți, dincolo de alte motive personale. M-am bucurat, alături de dvs., de succesul acțiunii și de faptul că – în covârșitoare majoritate – participanții nu au adresat în final aplauze de complezență, ci v-au dat recunoașterea meritată. Am plecat (să prind ultima cursă spre Giurgiu) cu convingerea că am asistat la unul din rarele momente de consens apreciativ din aceste vremuri triste."[421]

Mă opresc pe scurt asupra câtorva întâlniri pe care le-am avut cu oameni care prețuiesc cu sinceritate gândirea și acțiunea lui Nicolae Titulescu.

La 21 septembrie 2012, m-am aflat la Giurgiu, unde Muzeul Județean „Teohari Antonescu" – Giurgiu, Biblioteca Județeană „I.A. Basarabescu" – Giurgiu și Fundația Europeană Titulescu au organizat și găzduit Simpozionul „130 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu". M-am bucurat să am alături pe Neagu Udroiu, ambasador; Ion Andreiță, scriitor; Adrian-Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu. Emil Păunescu, director adjunct al Muzeului Județean „Teohari Antonescu" din Giurgiu, și Ion Gaghii, director al Bibliotecii Județene „I.A. Basarabescu" din Giurgiu au moderat cu tact și cordialitate un eveniment care s-a bucurat de un public numeros și cald, interesat și participativ. Au fost lansate volumele *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* și *Pro și contra Titulescu.* Colegii și prietenii prezenți au avut intervenții, în care dominantă a fost relevarea nevoii de Titulescu. Domniilor Lor li s-a alăturat din sală scriitorul Nicolae Tzone, care ne-a încălzit sufletele cu metaforele sale de artist. Cea mai mare bucurie mi-a fost dată de încântarea de pe fețele celor care au primit cărțile *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* și *Pro și contra Titulescu.*

În perioada 23–25 septembrie 2012, membri ai Fundației Europene Titulescu – George G. Potra, director executiv, Nicolae Ecobescu, ambasador, Aurel Turbăceanu, ambasador, cu soțiile, și doamna Sorana Georgescu-Gorjan – au participat ca invitați ai Consiliului Județean Gorj la „Săptămâna turismului gorjean". Pe parcursul a trei zile, membrii

Fundației Europene Titulescu au participat la câteva manifestări din diversul și bogatul program.

În cea de a doua jumătate a zilei de 23 septembrie 2012, au fost vizitate monumentele brâncușiene dispuse pe axa Calea Eroilor din Tg. Jiu, stăruind asupra fiecărui obiectiv, beneficiind de informații și procedând la un interesant schimb de păreri privind modalități de sporire și satisfacere a interesului pe plan național și internațional privind acest complex muzeal.

Pentru noi, cei de la Fundația Europeană Titulescu, principalul eveniment al zilei de 24 septembrie a fost lansarea lucrării *Brâncuși-Titulescu. Suflete pereche,* ediție trilingvă (română, franceză, engleză), îngrijită de George G. Potra, realizată de Fundația Europeană Titulescu, cu sprijinul Consiliului Județean Gorj. Manifestarea a avut loc la Sala Maură a Palatului Administrativ al județului Gorj, în prezența domnilor Ion Călinoiu, președinte al Consiliului Județean Gorj; Ion-Claudiu Teodorescu, prefect al județului Gorj; Florin Cârciumaru, primar al municipiului Tg. Jiu, a altor președinți de consilii județene, prefecți, responsabili culturali și agenții de turism din Zona de Dezvoltare Sud-Vest a Olteniei.

Lucrarea a fost salutată de președintele Consiliului Județean și a fost prezentată de maestrul Nicolae Dragoș, scriitor și publicist, Sorana Georgescu-Gorjan, scriitor și traducător, fiica lui Ștefan Georgescu-Gorjan, constructorul Coloanei Infinite, și George G. Potra, directorul Fundației Europene Titulescu, îngrijitorul ediției.

La sfârșitul manifestării, au fost acordate autografe celor prezenți pe această carte, distribuită gratuit.

Cu aceeași ocazie, ca director al Fundației Europene Titulescu, am înmânat oficialilor gorjeni lucrarea *Pro și contra Titulescu.* Consiliului Județean i-a fost acordată medalia jubiliară de argint, realizată de Banca Națională a României și Fundația Europeană Titulescu la împlinirea a 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu.

În dimineața zilei de 25 septembrie 2012, George G. Potra, Nicolae Ecobescu și Aurel Turbăceanu au avut o întâlnire cu Moise Bojincă, rectorul Universității „Constantin Brâncuși" din Tg. Jiu și vicerectorii acestei instituții de învățământ superior privind posibile proiecte de colaborare pe probleme de drept internațional, relații comunitare, desfășurări

geo-strategice euroatlantice, politica externă a României, istoria diplomației românești etc.

La orele 10,00 a aceleiași zile, la Biblioteca Județeană „Christian Tell" din Tg. Jiu a avut loc lansarea lucrărilor *Pro și contra Titulescu* și *Nicolae Iorga-Nicolae Titulescu. Interferențe,* pe care le-am publicat sub auspiciile Fundației Europene Titulescu. Festivitatea a fost ocazionată de împlinirea a 130 de ani de la nașterea marelui om politic și diplomat român Nicolae Titulescu. La lansare au participat și au luat cuvântul: Ion Călinoiu, președinte al Consiliului Județean Gorj; Olimpia Bratu, director al Bibliotecii Județene „Christian Tell"; Moise Bojincă, rector al Universității „Constantin Brâncuși" din Tg. Jiu; ambasador Nicolae Ecobescu; ambasador Aurel Turbăceanu; publicistul Nicolae Dragoș; prof. univ. dr. Nicolae Brânzan; profesor Gheorghe Nichifor; George G. Potra.

Directorul Fundației Europene Titulescu a acordat interviuri mass-mediei locale și a dat autografe.

La Râmnicu Vâlcea, la 28 septembrie 2012, Muzeul Județean Vâlcea, Asociația Culturală „Curierul de Vâlcea", în colaborare cu Fundația Europeană Titulescu, au omagiat împlinirea a 130 de ani de la nașterea marelui om politic și diplomat Nicolae Titulescu.

Prefațând acest eveniment, decanul presei vâlcene, scriitorul Ioan Barbu, m-a întâmpinat cu un articol elogios, care m-a emoționat:

„Când m-am apucat să scriu aceste rânduri despre profesorul dr. George G. Potra, amintirile m-au purtat la începuturile vieții sale academice și la debutul strălucit al tânărului istoric și publicist care, la nici 30 de ani, în baza unor merite incontestabile, a reușit să pătrundă în formidabila echipă redacțională a săptămânalului de politică externă «Lumea», lucrând alături de titani ai genului: George Ivașcu, Ion Cârje, Sergiu Verona, Cristian Popișteanu, Florica Șelmaru, Felicia Antip ș.a. «Erau – își amintește profesorul Potra – oameni extraordinari, era începutul de epocă al unei reviste; era o deschidere cum nu se realizase până atunci, era un exercițiu intelectual și jurnalistic extraordinar».

Pasiunea pentru istorie o avea deprinsă încă din copilărie de la tatăl său, unul dintre părinții fondatori ai istoriei Bucureștiului. Deși este bucureștean de când se știe, familia sa având rădăcini transilvănene și-a legat sufletul

și de acest minunat ținut românesc. La un moment dat, profesorul George G. Potra a declarat: «Sunt născut în București, dar am dreptul să mă revendic și ca transilvănean – și fac din asta o chestiune de prestigiu».

La revista «Lumea» i se întrevede o impunătoare carieră. În 1971, i se încredințează postul de corespondent de presă la NATO, fiind primul român care ocupă o asemenea demnitate de publicist.

De la debutul său publicistic a trecut aproape o jumătate de veac. În acest răstimp a scris la mai multe reviste din țară și din străinătate, în arhiva sa aflându-se peste 500 de studii și articole de specialitate publicate. S-a remarcat, însă, mai cu seamă, prin cărțile sale, circa 50, la unele fiind coautor. George G. Potra se numără printre acei istorici (din păcate, astăzi, foarte puțini), care înfățișează în mod obiectiv faptele, Domnia Sa susținându-și tezele cu un puternic arsenal de argumente. Totodată, cărțile sale se disting printr-un lirism impregnat de substanță și expresivitate. A abordat diverse teme, a scris despre reprezentanți de seamă din generații și școli politice diferite, dar tema sa predilectă a fost și rămâne Nicolae Titulescu – omul, opera, idealul creator. Este o pasiune care încă arde ca o flacără vie, dovadă cea mai recentă carte a sa, de fapt o adevărată capodoperă, despre care vom vorbi înspre finalul acestor însemnări. Chiar profesorul Potra recunoaște că această plăcere deosebită, această proprietate de preferință, «mână a destinului», o datorează unei întâlniri fericite cu un om deosebit pe care îl evocă întotdeauna cu drag și cu înaltă recunoștință: «Este eminentul diplomat Mircea Malița, membru al Academiei, care m-a chemat la Ministerul de Externe, unde aveam să mă ocup de elaborarea unui prim volum de documente diplomatice dedicat lui Nicolae Titulescu». Se întâmpla în 1964 – și de atunci scrie cu un curaj unic de a privi adevărul în față cu tot cortegiul lui de avantaje și dezavantaje, lăsând posterității cărți cu o argumentație strictă și de o logică desăvârșită despre Nicolae Titulescu, unul dintre cei mai mari gânditori ai Planetei din prima jumătate a secolului 20. Legătura definitivă cu *diplomatul și ministrul Europei* s-a întâmplat în 1991, odată cu înființarea *Fundației Europene Titulescu,* iar cel care a potențat îndemnul lui Mircea Malița este omul politic Adrian Năstase, președintele fondator al Fundației respective, creată cu misiunea de a restitui conștiinței noastre viața și opera celui considerat «vioara întâi a Societății Națiunilor».

Cartea care i-a șocat pe români, apărută sub semnătura lui George G. Potra, *Pro și contra Titulescu*, publicată în 2002, a cuprins 280 de mărturii de la contemporanii marelui om politic și diplomat. Pentru redarea chipului acestuia în toate fațetele sale (niciun om de pe pământ nu este lăsat perfect de Dumnezeu!), George G. Potra a pus în fața opiniilor *pro* și pe cele *contra*, reținute de la o seamă de personalități care nu l-au agreat pe Titulescu, între care Nicolae Iorga, Octavian Goga, Gh. Brătianu, dar mai ales Regele Carol II, cel mai înverșunat dușman al diplomatului (se pare că-i dorea chiar moartea!). După zece ani, profesorul Potra publică, în trei volume, o altă ediție *Pro și contra Titulescu*, revăzută și adăugită, care cuprinde, de această dată, peste 600 de mărturii de la personalități înalte, diplomați, miniștri sau prim-miniștri, scriitori, gazetari, consăteni și prieteni ai diplomatului etc. Este o carte actuală fiindcă ea măsoară și dimensiunea prezentului, care se repetă, parcă, în mod ciclic. Și mai este actuală și, totodată, absolut necesară pentru ca generațiile de astăzi, mai cu seamă tinerii, să cunoască în adevărata ei înfățișare icoana fidelă asupra disciplinei istoriei, asupra evenimentelor din trecutul nostru. Chiar profesorul Potra subliniază: «Noile generații au uitat, din păcate, marile figuri politice și culturale, ceea ce ne obligă să le readucem în actualitate. Și o facem cu bucurie, pentru că observăm receptivitate și interes».“[422]

La Muzeul de Artă „Casa Simian“, au fost lansate lucrările: *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* și *Pro și contra Titulescu*, realizate de George G. Potra. La eveniment, moderat de Ioan Barbu, jurnalist și scriitor, directorul ziarului „Curierul de Vâlcea“, au participat și au vorbit: George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu; Adrian Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu; ambasador Neagu Udroiu, scriitor; Ion Andreiță, jurnalist și scriitor; preot Nicolae State-Burluși, directorul Editurii Bunavestire. Participanților – scriitori, preoți, artiști plastici, ziariști, directori de edituri – le-au fost distribuite gratuit exemplare din fiecare lucrare lansată.

La 20 februarie 2013, am participat la o întâlnire cu studenți și cadre didactice de la Universitatea „Valahia“ din Târgoviște, unde s-au lansat lucrările *Pro și contra Titulescu* și *Grigore Gafencu. Jurnal.* S-au adresat participanților: George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu,

membru AOȘR; ambasador Neagu Udroiu, publicist; prof. univ. dr. Constantin Bușe, membru AOȘR; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu; prof. univ. dr. Gheorghe Sbârnă; conf. univ. dr. Silviu Miloiu, președinte al Asociației Române de Studii Baltice și Nordice (ARSBN), Universitatea „Valahia“ din Târgoviște.

În decursul îndelungatei, complexei și substanțialei sale activități politico-diplomatice pentru apărarea intereselor naționale, Nicolae Titulescu a avut o întreagă pleiadă de colaboratori, dintre care unii i-au rămas prieteni statornici, profund devotați.

Dintre aceștia de detașează personalitatea lui Nicolae Raicoviceanu, care l-a secondat constant pe „Patronul“ său, pe parcursul unei cariere excepționale, în calitate de confident și partener, secretar și la nevoie supleant, consilier și procurator al averii în perioadele în care acesta nu se afla în țară. Titulescu l-a fascinat pe Raicoviceanu din chiar momentul cunoștinței lor întâmplătoare, devenind ulterior pentru avocatul cu nici cinci ani mai tânăr un model și un ideal de viață. Așa se face că de la practicant în biroul de avocatură al lui Titulescu și unul dintre numeroșii săi secretari particulari, Raicoviceanu va ajunge să-l suplinească la catedra universitară, dar și în activități pe plan internațional.

Bogata bibliografie titulesciană a fost până în anul 2000 relativ săracă în studii privind relația Titulescu–Raicoviceanu, deși unele documente privind acest binom erau cunoscute și fuseseră introduse în circuit științific încă de la Centenarul nașterii sale.

În perioada 1966–1982, dar mai ales în anii 1982–2002, s-au înregistrat pași concreți pe linia identificării de documente Nicolae Raicoviceanu, a obținerii unora dintre ele, prin donație sau achiziție, a conservării și a fructificării prin studii de caz și în expoziții, la nivel național sau la nivel local.

La începutul anului 2000, într-o convorbire avută la Casa Titulescu, Irina Raicoviceanu și Maria Raicoviceanu mi-au evocat suferințele tatălui lor, care, într-o conjunctură politică apăsătoare, a distrus o serie de documente care i-ar fi putut crea probleme, așa cum s-a întâmplat unor rudenii sau colaboratori ai lui Nicolae Titulescu. Domniile Lor mi-au

mărturisit că, date fiind condițiile material-financiare dificile care confruntau pe urmași, înscrisurile diverse rămase după moartea lui Nicolae Raicoviceanu, în 1962, au fost vândute Muzeului Național de Istorie a României.

Am fost convins că surorile Raicoviceanu nu mai posedau nimic substanțial privind pe tatăl lor. Considerând că nu mai puteam aștepta nimic spectaculos, cel puțin în țară, privind relația lui Nicolae Titulescu cu Nicolae Raicoviceanu, am decis, în consecință – împreună cu Nicolae Petrescu și Emil Păunescu – să ne concentrăm eforturile pentru a face cât mai repede publice documentele privind acest subiect, existente la Muzeul Național de Istorie a României, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhiva Fundației Europene Titulescu, Direcția Județeană Giurgiu a Arhivelor Naționale.

În anul 2003, sub egida Fundației Europene Titulescu, a văzut lumina tiparului culegerea de documente *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*[423], lucrare pe care, lăsând modestia la o parte, nu încetez să o consider o mică bijuterie, nu doar prin piesele inedite făcute publice, ci și prin bogatele note și comentarii, adeseori revelatorii, care devin prin ele însele puncte de referință în reconstituirea biografiei private și profesionale a lui Nicolae Titulescu.

Un prim segment al volumului reunește 8 texte memorialistice, din anii 1913–1936, pe care Nicolae Raicoviceanu le-a consacrat lui Nicolae Titulescu. Cel de-al doilea segment al volumului cuprinde documente și acte: 103 piese (57 scrisori, 38 telegrame, 5 bilete și 3 cărți poștale ilustrate, din care 9 au fost expediate de Catherine Titulescu); 12 piese (4 scrisori și 8 telegrame), expediate de Nicolae Raicoviceanu. Lotul de documente este completat cu 2 declarații de avere, un proces-verbal și o adresă. Acest segment de corespondență, totalizând 119 piese, acoperă cronologic intervalul 1918–1940.

În marea lor majoritate inedite, înscrisurile publicate în acest volum, desfășurate pe un arc temporal de peste două decenii, se referă la un evantai larg de probleme. Prin numeroasele și substanțialele informații necunoscute, la care textele oficiale nu fac decât rareori referiri, aceste documente permit reconsiderarea și completarea unor segmente de viață și activitate, (re)scrierea unor momente sau capitole de existență.

Paginile memorialistice dedicate de Nicolae Raicoviceanu relației Take Ionescu–Nicolae Titulescu înlătură o sumă de inexactități și speculații, permițând înțelegerea mai adâncă a contextului intern și internațional în care între cei doi oameni politici au apărut disensiuni, fixând rolul nefast jucat de intriganți de profesie, din propriul partid – Partidul Conservator Democrat –, dar și din alte partide.

Scrisorile trimise prietenului său de la București aruncă un fascicul de lumină asupra împrejurărilor în care Nicolae Titulescu a părăsit viața politică internă, i s-a propus și a primit mandatul de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra. Alegațiile detractorilor săi că a acționat pentru a-și obține o sinecură, că a trăit la Londra – ca și în alte locuri – ca un nabab sunt infirmate categoric de propriile apeluri repetate privind salariile neplătite ale colaboratorilor săi, de cererile sale insistente privind neacoperirea cheltuielilor implicate de numeroasele reparații ale reședinței în care locuia și de informațiile mai presus de orice dubiu privind dificultățile pentru a organiza, modest dar decent, acele manifestări pe care le presupuneau obligațiile sale protocolare ca șef de misiune.

De-a lungul mandatului său la Londra, lui Nicolae Titulescu i-a revenit deopotrivă, ca o sarcină majoră, obligația de a susține interesele României în ceea ce a fost cunoscut și a intrat în istoria diplomației interbelice sub numele de „chestia optanților". Dacă în unele culegeri de documente avem azi la îndemână un număr important de înscrisuri (scrisori, memorandumuri, interviuri, declarații) privind aspectele de fond ale confruntării, în scrisorile trimise lui Nicolae Raicoviceanu își găsesc expresia frământări și temeri ale lui Nicolae Titulescu, ecouri ale muncii sale istovitoare. Devotamentul pentru țară a mers până la sacrificiu. Obligația de a pleda cauza românească, într-un moment important, l-a împiedicat să ajungă să-și mai vadă mama bolnavă înainte ca aceasta să-și dea obștescul sfârșit.

Documentele inserate în volum ni-l fac mai bine cunoscut pe omul politic și de stat Nicolae Titulescu, promotor și susținător, ca idee și acțiune, al reformelor democratice în toate domeniile: politic, administrativ, economico-financiar, agrar, instrucțiune publică. În mod special, în aceste pagini găsim reconfirmări ale atitudinii sale profund democratice în problema agrară, în general, și în chestiunea Legii agrare, în particular. Cititorul

acestor documente, specialist sau nu, ia cunoştinţă cu noi mărturii privind dificultăţile, din ce în ce mai grave, pe care Nicolae Titulescu le-a trăit în timpul şi ca urmare a crizei agrare şi financiare, accentuate de lipsa din ţară, timp de mulţi ani, şi de împrumuturile oneroase la care s-a apelat pentru a susţine cauza naţională, al căror efect negativ a fost accentuat de speculaţiile lipsite de orice scrupul ale unor bănci.

Nicolae Titulescu a fost deosebit de preocupat de contracararea acuzaţiilor ce i se aduceau în privinţa condiţiei sale economice şi a conduitei sale financiare, înainte de a fi şi după ce a devenit demnitar, în privinţa onestităţii şi raţionalităţii cheltuielilor angajate în numele şi pe banii statului. Lui Nicolae Titulescu i s-au reproşat prodigalitatea, cererile financiare exagerate şi cheltuielile uriaşe nejustificate, ca ministru de Finanţe sau de Externe, ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra şi ca reprezentant permanent al României pe lângă Societatea Naţiunilor, fiind acreditat de către adversarii săi ca un „fiu risipitor", care cheltuieşte ca un nabab banii ţării prin capitalele Europei Occidentale şi dincolo de Ocean. Împărtăşind prietenului şi colaboratorului său Nicolae Raicoviceanu preocuparea faţă de acuzele, nedrepte până la ticăloşie, ce i se aduceau, indignarea, tristeţea, dezamăgirea şi disperarea că, în ciuda argumentelor, adversari vechi şi noi proliferau un evantai divers de inexactităţi şi minciuni sfruntate, Nicolae Titulescu a evocat în mai multe rânduri obiectivele pentru care a cheltuit şi cât a cheltuit: crearea de noi misiuni diplomatice în state ale Europei şi în ţări de pe alte continente, din America Latină, Asia şi Africa; aderarea României la noi şi noi organizaţii şi organisme internaţionale; participarea sporită ca frecvenţă şi substanţă la şi organizarea de conferinţe internaţionale, cu caracter subregional, regional şi continental pe diverse probleme. Înţelegând foarte bine rostul, ponderea şi importanţa reprezentării politico-diplomatice (amploarea şi nivelul de reprezentare, încadrarea şi statutul personalului Ministerului Afacerilor Străine), Nicolae Titulescu a pledat în sensul acordării de condiţii materiale şi financiare aparte pentru personalul acestui minister, condiţii în concordanţă cu standardele internaţionale, care să asigure reprezentanţilor români o poziţie egală, un statut similar cu acela al diplomaţilor occidentali, să le înlăture orice inhibiţii şi complexe de inferioritate. Nicolae Titulescu

a apelat la Nicolae Raicoviceanu pentru a obţine concursul său la acest război mediatic, pentru a face cât mai bine cunoscute probele şi argumentele, confirmând că în înaltele posturi de conducere sau de reprezentare pe care le-a deţinut cheltuielile omului de stat şi diplomatului român au fost puse sub semnul necesităţii, eficienţei şi legalităţii.

Din schimbul de scrisori cu Nicolae Raicoviceanu reiese că Nicolae Titulescu a trăit – nu cu frică, ci cu responsabilitate – tensiunea pregătirii, elaborării şi trimiterii la Bucureşti a declaraţiei de avere, ce i se cerea ca fost demnitar, în virtutea decretelor-lege din 7 şi 23 septembrie 1940. În ciuda dificultăţilor de a aduna şi ordona toate informaţiile cerute de declaraţie, Nicolae Titulescu a salutat această exigenţă, căci răspunsul cerut îi oferea posibilitatea de a-şi apăra onoarea, atacată într-un mod mizerabil de cohorte de detractori interni şi externi, de a răspunde direct şi cu acte tuturor insinuărilor şi calomniilor şi de a reaminti serviciile aduse ţării, făcute de foarte multe ori nu doar cu inteligenţa şi pasiunea ce-i erau proprii, ci şi cu bani personali, pe care i-a pus la dispoziţia a numeroase acţiuni având ca finalitate apărarea interesului naţional.

În volum se găsesc nu puţine mărturii privind precaritatea stării de sănătate a lui Nicolae Titulescu; respectul său pentru profesiunea de jurist şi preocuparea pentru catedra de profesor, pe care n-a putut-o onora, aşa cum a dorit, din cauza obligaţiilor devorante; ecouri ale deteriorării relaţiilor dintre soţii Titulescu, Nicolae şi Catherine, mergând până la divorţ, pe de o parte, şi ale crizei apărute în relaţiile Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu, intervenită ca urmare a unei comunicări alterate în privinţa acestui subiect şi a intruziunii şi comentariilor unor indivizi lipsiţi de caracter, pe de altă parte.

„Amintirile" lui Nicolae Raicoviceanu restituie, cu autenticitatea martorului, atmosfera unor momente de criză politică – demisia din 12 noiembrie 1932 şi demiterea din 29 august 1936 –, fixând pentru posteritate ecouri, comentarii şi reacţii ale adversarilor şi prietenilor lui Nicolae Titulescu, din ţară şi străinătate.

Am fost şi am rămas fascinat că în 1924 – acum 90 de ani –, aflat abia la începutul carierei sale politico-diplomatice, Nicolae Titulescu a jucat un rol remarcabil în depăşirea unor momente de tensiune între Londra şi Paris.

Nicolae Raicoviceanu ne-a lăsat informații de primă mână despre circumstanțele în care ministrul român pe lângă St. James's Court a fost solicitat să ajute la deblocarea unui proces delicat, despre modul cum a intermediat întrevederile Édouard Herriot–Ramsay MacDonald, ca și despre plusul de autoritate, prestigiu și receptivitate pe care Nicolae Titulescu l-a dobândit în cele două capitale occidentale.

Volumul *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii* aduce cercetătorului politicii externe și diplomației românești interbelice, istoricului, juristului, sociologului, psihologului, politologului și publicistului noi și valoroase informații pentru evaluarea circumstanțelor și reconstituirea unor momente de criză, temeiuri pentru identificarea și stabilirea responsabilităților unor personalități în decizii cardinale.

La capătul lecturii acestor documente, cititorul va ști mai multe despre omul Nicolae Titulescu, cu aspirațiile, trăirile, împlinirile și dezamăgirile sale, despre tăria sa de caracter și vulnerabilitatea sa psihologică.

Acest volum deschide noi orizonturi investigării și fructificării fondurilor sau pachetelor documentare Nicolae Titulescu aflate în țară și străinătate. S-a prefigurat încă de la mijlocul anilor '90 și cu atât mai mult în deceniul imediat următor alcătuirea și editarea unor volume de documente similare privind relațiile lui Nicolae Titulescu cu Vintilă I.C. Brătianu, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, Gheorghe Brătianu, Savel Rădulescu, George Oprescu, Constantin Vișoianu, Constantin Antoniade, Carol al II-lea, Gheorghe Tătărescu ș.a.

Lansată la 2 iulie 2003, la Casa Titulescu, lucrarea *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii,* apărută cu sprijinul Băncii Române de Dezvoltare – Groupe Societé Générale și al Băncii Comerciale Române, a fost onorată de prezența și comentariile prof. univ. dr. Ioan Scurtu, prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu, prof. univ. dr. Ion Calafeteanu. Domniilor Lor li s-au adăugat intervenții din partea coautorilor[424].

M-am bucurat în mod deosebit că la acest eveniment au participat: dr. Nicolae Cuclelis, Simona Burcă, Sanda Argeșeanu, Irina Raicoviceanu, oameni legați prin relație de rudenie sau prietenie de marele Nicolae Titulescu.

În 2003, am supus atenției specialiștilor și marelui public volumul: Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)*[425], care acoperă primul mandat ca ministru de Externe al lui Nicolae Titulescu (6 iulie 1927–30 iulie 1928).

Oricare dintre cititori ar putea pune întrebarea: de ce acesta și nu altul? De ce această perioadă și nu alta?

Rațiunile pentru care m-am oprit asupra acestui segment temporal au fost multiple. Prima dintre ele – și cea mai importantă – este că acest volum reflecta o perioadă cu adevărat substanțială și relevantă a activității sale politico-diplomatice. O a doua ar putea fi aceea că, după lucrarea lui Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* (în cele trei versiuni), publicarea acestui volum se impunea cu prioritate. În fine, câteva volume, acoperind alte perioade, așteptau documente din unele surse externe, identificate, dar neintrate în posesia noastră, din motive care ne depășeau, pe de o parte, iar altele urmau abia să fie puse în lucru, pe de altă parte, resursele umane și materiale de care am dispus fiind limitate.

Această abordare tactică nu a afectat orientarea strategică, adică dorința de a urmări și aplica întregul program de publicare a *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.*

În paginile acestui volum sunt reunite un număr de 383 documente (note de lucru, telegrame, rapoarte, memorii, memorandumuri, interpelări și răspunsuri la interpelări parlamentare, procese-verbale ale Comisiei juridice a Ministerului Afacerilor Străine, intervenții în structurile Societății Națiunilor – Adunare și Consiliu –, cuvântări, conferințe, declarații și comunicate de presă, interviuri, înalte decrete, decizii ministeriale, scrisori ș.a.), față de doar 20 de documente, privind aceeași perioadă de referință, în Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* și față de doar 2 documente, privind aceeași perioadă de referință, în Nicolae Titulescu, *Discursuri*, ceea ce impune de la sine sub raportul capacității de cuprindere.

Sursele la care am apelat pentru acest volum au fost în ordinea importanței și a cantității materialului pe care ni le-au oferit: Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Biblioteca Academiei Române, Muzeul Județean de Istorie Galați, Arhiva

Fundației Europene Titulescu (Fond Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu).

Faptul că am publicat mai multe documente privind anii 1927–1928 decât în demersurile anterioare mai sus citate se explică prin extinderea investigației. Am reluat fonduri cercetate în anii 1964–1967, am atacat fonduri neabordate până atunci (printre care amintesc dosarele personale ale diplomaților și consulilor români, așa-zisele „caziere“) și am despuiat colecții de ziare de vocație națională, care au oferit nu numai informații complementare, ci și note, articole și comentarii, care ne-au permis să înțelegem și să facem inteligibile documente din Hoover Archives. Știam că în bogata și prestigioasa arhivă americană se afla un prețios fond de documente Nicolae Titulescu, inclusiv pentru anii 1927–1928, a cărui consultare și, mai ales, a cărui fructificare erau restricționate prin termenii și exigențele proprii arhivei în general și fondului arhivistic respectiv în particular. Decesul lui George Anastasiu, al lui Gheorghe Antoniade și al Mariei Yvonne Antoniade a înlăturat unele restricții. Fundația Europeană Titulescu a convenit o înțelegere cu Hoover Archives privind consultarea și publicarea libere a acestor documente începând cu anul 2003. În mod firesc, aceste documente – și nu puteam evalua atunci cu exactitate numărul de piese și de pagini însumate – aveau să fie incluse în volumele aflate în lucru sau care urmau să facă obiectul unei *Adende* la acest volum. Noi cercetări în arhivele diplomatice ale ministerelor de Externe din Marea Britanie, Franța, Germania, Italia ș.a. – din care Arhivele Naționale au adus și vor aduce în România și vor pune la dispoziția publicului numeroase înscrisuri – vor deschide noi fonduri sau doar dosare privind viața și opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu. Nu se putea aștepta cu publicarea până în momentul când vom avea certitudinea – dacă o vom avea vreodată – că editorii sunt în posesia tuturor documentelor Nicolae Titulescu.

Construcția volumului se articulează după cum urmează: un *Cuvânt înainte; Prefață* (de fapt un ministudiu introductiv); *Notă asupra ediției* semnate de editori; *Rezumatul documentelor*; *Documente* propriu-zise; *Repere* privind viața și activitatea lui Nicolae Titulescu pe durata primului portofoliu de ministru al Afacerilor Străine (6 iulie 1927–30 iulie 1928);

Scurte note biografice privind personalități politice, diplomatice, științifice și culturale evocate sau citate; *Ilustrații; Legendele ilustrațiilor; Indice de persoane.*

Precizez că textele la *Cuvânt înainte, Prefață, Notă asupra ediției și Rezumatul documentelor* au fost traduse și tipărite și în limbile franceză și engleză.

Reperele biografice privind pe Nicolae Titulescu au avut la bază, în principal, *Însemnările zilnice* ale „Patronului“ din anii 1927 și 1928.

Sursă remarcabilă de informații pentru editorii acestui volum, pentru cercetătorii istoriei politicii externe și ai diplomației românești, umplând goluri și invitând la noi direcții și subiecte de cercetare, aceste agende – calificate de unii, în mod nejustificat, ca memorii – trebuie văzute doar ca un reper faptic și cronologic utilizabil de Nicolae Titulescu pentru memoriile ce ar fi putut să le scrie.

Descifrarea acestor însemnări zilnice a fost deosebit de dificilă, majoritatea notațiilor fiind puse pe hârtie în condiții de oboseală și stres, cele mai multe în cursul nopții, uneori bolnav, sub imperiul mereu prezent al crizei de timp. Dat fiind că aceste pagini sunt scrise uneori cu prescurtări doar de el știute, fără nicio intenție de a ascunde identitatea interlocutorilor, faptul că ici-acolo se amestecă unele cuvinte în care se regăsesc influențe ortografice ale limbii franceze sau ale limbii engleze, că pe alocuri apar inconsecvențe sub raportul notării numelor de persoane, de localități sau de instituții, înțelegerea și transcrierea lor (notate destul de des cu creion moale, cuvinte sau părți ale cuvintelor se șterg de pe paginile de hârtie cretată, devenind aproape ilizibile) a fost și rămân un exercițiu de efort, perseverență și profesionalism, apelându-se la studii de grafologie, la comparații cu alte manuscrise titulesciene, la dicționare de limbă și enciclopedii istorice, diplomatice, la atlase geografice.

Am elaborat scurte note biografice pentru un număr de 420 persoane. În ciuda consultării unui mare număr de enciclopedii și dicționare, generale sau specializate, din țară și străinătate, de anuare, a dosarelor personale din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe și a documentelor aflate în Biblioteca și Arhivele Oficiului Națiunilor Unite pentru Europa de la Geneva, pentru unii dintre cei citați n-am găsit niciun fel de informații

sau atât de puține ajungând în final doar la redactarea câtorva rânduri. Îndrăznesc totuși să cred că notele biografice incluse în volum au fost apreciate drept contribuții și corecții utile la un necesar dicționar de personalități și oameni politici, diplomați, scriitori și oameni de știință-diplomați ai perioadei interbelice.

Documentele selectate au fost reproduse în integralitatea lor, mergând la formula originală, lăsând de-o parte forme secundare, inserate mai ales în presa vremii. Nu mi-am permis abrevieri sau eliminări din text. În cazul proceselor verbale ale lucrărilor Adunării și Consiliului Societății Națiunilor, incluzând în una sau alta din ședințe mai mulți vorbitori, m-am oprit doar la intervențiile lui Nicolae Titulescu.

Textele tipărite sau nu, dactilografiate sau în manuscris, au fost culese și confruntate cu rigoare, intervenind în text, doar atunci când a fost cazul, pentru a îndrepta evidente greșeli de decriptare sau de ortografiere a termenilor comuni, a numelor de persoane sau de localități, a dezacordurilor de caz sau de gen ș.a.

Am procedat la traducerea integrală în limba română a documentelor redactate și transmise în scris, pe cale diplomatică, sau prezentate oral, în limbile franceză, engleză, germană, italiană, inclusiv a locuțiunilor în limba latină. Fideli stilului titulescian și lexicului vremii, am păstrat în traducere formule și cuvinte care pot părea astăzi vetuste, dar care au un incontestabil parfum de epocă.

Dimensiunea volumului mi-a impus organizarea materialului documentar în două părți consistente, paginile acestora fiind numerotate în continuare și bucurându-se de un singur indice.

Dat fiind că nu am dispus la începutul anului 2003 de toate documentele posibile, pe care intenționam să le aduc în corpusul *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, faptul că nu am putut evalua anticipat, cu exactitate, dimensiunea volumelor ca număr de pagini, precum și în ce măsură construcția poate afecta ordinea inițială în 16 volume și, nu în ultimul rând, faptul că nu am urmărit tipărirea acestora în ordine strict cronologică, am procedat – și am făcut la fel și ulterior – la indicarea pe coperte și paginile de titlu a perioadelor strict delimitate.

La lansarea volumului, eveniment desfășurat la Casa Titulescu, la 10 februarie 2004, au participat și au vorbit[426], pentru un public select de diplomați, oameni de știință și cultură, ziariști: prof. univ. dr. Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu; academician Dan Berindei, vicepreședinte al Fundației Europene Titulescu; prof. univ. dr. Constantin Bușe, prorector al Universității din București; prof. univ. dr. Ioan Chiper; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu. Acestora li s-a adăugat George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

Prefațând această lucrare, președintele Fundației Europene Titulescu aprecia:

„Am scris și am vorbit în mai multe rânduri despre aparițiile editoriale de până acum ale Fundației Europene Titulescu, evidențiindu-le originalitatea, ineditul, profesionalismul, camera de rezonanță, prestigiul național și internațional. De fiecare dată – și meritau – le-am relevat autoritatea de evenimente.

Volumul de față este o confirmare și o prelungire a acestui spirit, de astă dată într-un demers de mare complexitate și anvergură căruia actualii editori îi fac de fapt o nouă inaugurare. [...]

Ca cercetător și profesor, ca om de știință și ca om politic, îndrăznesc să cred că am, prin formație și experiență, prin cunoașterea profundă a domeniului, în particular, și a spațiului cultural românesc, în general, deplina autoritate de a formula o judecată de valoare și în acest caz.

Mă voi limita doar – așa cum sugeram mai sus – la a saluta curajul întreprinderii, amploarea și complexitatea demersului, profesionalismul desăvârșit al editorilor și colaboratorilor, standardele înalte urmărite și atinse, de o echipă în care seniori și juniori se unesc în mod fericit în urmărirea programului de tipărire a *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*.

Istorici, sociologi, juriști, diplomați, români și străini, au pe masă, prin acest prim volum, dosarul unui an de existență, poate nu cel mai dens, dar oricum fertil și dramatic, plin de idei și fapte, de inițiative curajoase și proiecte îndrăznețe, vizând arhitectura politicii externe a țării noastre și ansamblul problematicii europene de după Primul Război Mondial.

Documentele inserate, comentariile și notele care le însoțesc servesc deopotrivă cunoașterii biografiei politice a lui Nicolae Titulescu și aprofundării direcțiilor de politică externă și obiectivelor diplomatice românești din perioada interbelică."[427]

Într-o scurtă alocuțiune, academicianul Dan Berindei releva locul pe care demersul Fundației Europene Titulescu îl câștiga, prin acest volum, în efortul istoriografiei naționale:

„Legat de evenimentul de astăzi, trebuie să spun că ceea ce rămâne în viață sunt marile lucrări, lucrările fundamentale. Eu sunt foarte mulțumit în ceea ce mă privește că am reușit să ajung cu *Istoria României* la volumul 8. Ce-o fi mai departe, nu știu, sper să reușim până la capăt.

Dar iată că acum suntem în fața unui act de cultură și de știință apropiat, de aceleași dimensiuni, redus la o persoană de dimensiuni universale. Această colecție de documente va fi una din marile colecții de izvoare, în fond, în urma istoricilor rămân izvoarele, lucrările de interpretare se tot schimbă, dar izvoarele rămân.

Și iată că suntem confruntați cu acest volum, în fond două volume, cele două părți ale sale, care acoperă un singur an din viața, trebuie să mărturisim acum, de la distanță, extraordinară a lui Nicolae Titulescu. Nu numai prin ceea ce a făcut, dar prin ceea ce a lăsat în urma sa, prin această extraordinară imagine pe care o proiectează încă până în zilele noastre.

Sunt convins, mă uit la domnul Potra, la energia lui, că vom avea și celelalte 15 volume.

În orice caz, astăzi are loc aici un act de fundare important."[428]

La rândul său, într-un gest de autentică solidaritate intelectuală, de prețuire a demersului științific și a reușitei editoriale, prof. univ. dr. Ioan Chiper spunea:

„Încep prin a remarca că, mai mult sau mai puțin întâmplător, în prezidiu se află, după câte îmi dau seama, membri fondatori ai ADIRI. [...] Vreau să spun că Fundația Titulescu s-a născut din acei oameni care au cunoscut momente de glorie aici, la ADIRI, când a fost un adevărat laborator de cercetare. [...]

V-aș recomanda să citiți cuvântul înainte la aceste două volume, unde veți găsi crezul, veți găsi speranța, veți găsi efort, foarte mult efort, veți găsi amărăciunea unor dificultăți întâmpinate pe parcurs, dar, repet, efort, foarte mult efort, care s-a concretizat în mersul înainte al Fundației și în realizarea acestor lucrări, care nu sunt singurele, de altfel Fundația are o activitate mult mai bogată.

Este foarte important să creăm instituții și mai ales foarte important să le protejăm. Din păcate sunt mulți români care au ca scop demolarea unor instituții și monumente, cred că nu spun ceva nou. Cu atât mai mult trebuie să ne adunăm și să apărăm ceea ce se creează și, după mine, a crea o instituție este unul din lucrurile cele mai importante.

În al doilea rând, trebuie să fim recunoscători celor care au realizat acest proiect, în primul rând programul întreg, care înseamnă valorificarea integrală a operei lui Titulescu și, dat fiind că mă aflu în situația de a fi stat cu anii în arhive, în cazul celor germane, dar și multe luni în America, sunt în măsură să-mi dau seama ce înseamnă acest efort al colegului și prietenului George Potra și ce efort va fi de aici încolo.

Îmi permiteți să felicit pe domnul George Potra, pe domnul Costică Prodan, pe mai tinerele noastre colege, pe Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu și Cristina Păiușan, aici de față, cărora le datorăm această realizare."[429]

În timp am mai înregistrat semnalări, ecouri, recenzii, note de lectură din partea istoricilor Virgiliu Z. Teodorescu, Gheorghe Buzatu, Florin Constantiniu și a diplomatului Nicolae Mareș.[430]

Relevând dimensiunea și complexitatea programului de editare a operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu, eforturile multidisciplinare care s-au conjugat într-un demers profesional coerent și fertil, istoricul Virgiliu Z. Teodorescu, nume de marcă al arhivisticii românești, scria:

„Printre cei care au perseverat pentru cunoașterea și reliefarea personalității lui Nicolae Titulescu este istoricul George G. Potra, continuator fidel al ceea ce a fost respectul pentru document al tatălui său, pasionatul istoric George C. Potra, scrupulos colecționar de relicve cărora le-a conferit calitatea de nesecat izvor întru evocarea trecutului multora din instituțiile Bucureștilor și nu numai. Cele dobândite de la tatăl, de la școala urmată și mai ales de la realitățile zilelor l-au ajutat, l-au format ca cercetător și editor al acestor înscrisuri ale trecutului."[431]

Evocând suita de apariții, ceea ce considera a fi un „recital Titulescu", eruditul istoric Gheorghe Buzatu scria:

„Acestora, cu totul recent, li s-au adăugat primele două volume (dintr-o serie de cel puțin 16) din monumentala *Operă politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, editată prin grija lui G.G. Potra și a colaboratorilor săi (București, 2003, CLIX – 1 202 pagini + 37 planșe). [...] Programul lansat cu aceste volume acoperind perioada iunie 1927–august 1928 se anunță nu numai cel mai ambițios, dar și cel mai consistent și mai realist, cu cele mai temeinice șanse de a fi tradus în viață."[432]

Savantul istoric Florin Constantiniu scria:

„Dacă se poate vorbi de existența în istoriografia română a unei direcții de cercetare, denumită, evident convențional, «titulescologie», reprezentantul ei cel mai strălucit este dl George G. Potra, autorul unui lung șir de contribuții documentare și de interpretare la cunoașterea biografiei și activității politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Era firesc, așadar, ca încununarea acestui atât de fecund efort să fie un proiect ambițios și grandios: editarea *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*. Nimeni altul nu era mai recomandat – și mai îndreptățit – să purceadă la înfăptuirea lui ca dl George G. Potra. Primele două tomuri: Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică, iulie 1927–iulie 1928*, partea I și a II-a (București, Fundația Europeană Titulescu, 2003, 1.201 p. + 38 planșe) stau mărturie a unei investigații de caracter exhaustiv și a unei competențe de editor mai presus de orice elogiu."[433]

La 26 septembrie 1986, George Anastasiu[434], diplomat de carieră, fost colaborator al lui Nicolae Titulescu, a desemnat ca moștenitor al tuturor lucrurilor sale din Elveția (inclusiv cele privind pe Nicolae Titulescu) pe domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu.

La opt ani de la primele contacte, după alte întâlniri și convorbiri, pe care le-am avut cu domnul doctor Gilbert Monney Câmpeanu, Domnia Sa a decis donarea acestor documente Fundației Europene Titulescu, prin actul de donație pe care l-am semnat ca director executiv al Fundației Europene Titulescu, în calitate de donatar, la 26 octombrie 2002, la Vétroz (Elveția), documentele preluate fiind aduse în aceeași lună în țară.

Au intrat astfel în posesia Fundației Europene Titulescu un total de **1.630** pagini-document (telegrame, note personale, note de convorbiri, memorandumuri, declarații de presă, discursuri) și **425** scrisori[435] adresate de personalități române și străine, toate elaborate în perioada 1921–1931.

Un an mai târziu, în 2004, am făcut să apară lucrarea Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931).*[436]

Am păstrat integralitatea fondului, așa cum este normal și cum mi-a cerut-o donatorul. Am hotărât de la început ca scrisorile provenind din alte fonduri – de la Hoover Archives, din Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională a României – Fondul Colecții speciale, Muzeul Național de Istorie a României ș.a. – să facă obiectul altor volume distincte.

Piesele cuprinse în acest prim volum de corespondență Nicolae Titulescu sunt în imensa lor majoritate originale, fiind redactate în limbile română, engleză, franceză, germană și italiană. Semnatarii scrisorilor sunt personalități politice, diplomatice, oameni de știință și cultură, ziariști ș.a.

Diapazonul problematic este foarte divers, mergând de la probleme de principiu până la chestiuni personale, de la analize de fond până la propuneri de demersuri politico-diplomatice, de la solicitări sau sugestii privind rezolvarea unor chestiuni de ordin economic sau administrative până la intervenții pentru numiri sau promovări în post, de la felicitări pentru succesele înregistrate pe plan internațional, în susținerea și promovarea intereselor românești, până la urări de sănătate cu ocazia sărbătorilor, de la cereri de interviuri sau declarații de presă până la invitații de a susține conferințe sub auspiciile unor instituții academice, române sau străine, de la rugămintea de a-și exprima părerea asupra unor proiecte politice, culturale, asupra unor lucrări și studii sau de a accepta cooptarea în conducerea unor prestigioase instituții academice sau organizații internaționale până la informații privind decorarea sa, invitații de participare la acțiuni protocolare sau acțiuni informale cu personalități din înalta societate.

Neîndoielnic, lectura acestor scrisori poate oferi în sine surse bogate de informații, aprecieri inedite privind evenimente și persoane, demersuri neașteptate, aducând în prim-plan personalități ale unei lumi dispărute,

cu virtuțile și tarele lor, cu individualitatea inconfundabilă a scrisului lor, exemplu în multe cazuri de calofilie.

Desigur, ar fi fost o situație fericită să pot publica în unul și același volum scrisorile adresate lui Nicolae Titulescu și răspunsurile acestuia. Nu a fost posibil. Fondul Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu nu le cuprindea. Unele din răspunsurile sale s-au pierdut neîndoielnic, iar altele se află în cu totul alte fonduri. Chiar în cazul în care am identificat scrisorile sau telegramele lui Nicolae Titulescu ce puteau constitui relația firească cu scrisorile ce i-au fost adresate, nu le-am inclus, întrucât alterau exigența inițială de a păstra integritatea și individualitatea fondului în discuție. Așa fiind, cititorul este invitat să procedeze la lectura pieselor din actualul volum în corelație cu cele din volumele de documente Nicolae Titulescu deja publicate de noi sau cele ce vor vedea lumina tiparului în viitor.

Publicarea scrisorilor s-a făcut în limba originală și în traducere, operându-se, în mod tacit, minimul de retușuri, privind greșeli de ortografiere sau de limbă, lăsând inalterate topica, limbajul, formele vetuste, păstrând identitatea și originalitatea lor.

Textele publicate sunt în majoritatea lor scrise de mână, ceea ce a impus în nu puține cazuri eforturi aparte de descifrare, ductul autorilor fiind adesea nervos și neglijent. În unele cazuri, din fericire puține, numele real al autorilor nu a putut fi identificat, ceea ce nu m-a împiedicat însă să le păstrez locul în cadrul fondului pe care l-am publicat.

În mod firesc, pentru a face inteligibile aceste piese-document, le-am însoțit de un minim de adnotări privind persoane, evenimente, acte politice sau manifestări publice.

Volumul este astfel structurat încât cuprinde: o amplă *Prefață*, o *Notă asupra ediției*, *Lista documentelor*, *Note biografice* privind doar autorii scrisorilor, *Indice de nume de persoane*, precum și fotocopii documentare.

Pentru a lărgi camera de rezonanță a prezentului volum, la fel ca în cazuri precedente, am procedat la traducerea în limbile franceză și engleză a *Prefeței*, a *Notei asupra ediției* și a *Listei documentelor*.

Demersul meu și al celor ce mi s-au alăturat eforturilor de editare a acestui volum s-a bucurat, de asemenea, deopotrivă, de solicitudinea și

profesionalismul colegilor Costin Popescu, Ana Potra, Liliana Bilcea, Șerban Stati.

Publicarea acestui prim volum de corespondență a fost posibil datorită faptului că George Anastasiu, fidel colaborator al lui Nicolae Titulescu, a păstrat cu sfințenie acest fond de documente, intrat în posesia noastră prin generoasa donație a domnului doctor Gilbert Monney Câmpeanu, care, fără a fi titulescian, deși aflat departe de țară, a manifestat respect pentru valorile și personalitățile românești și solidaritate cu demersurile noastre intelectuale.

La fel ca în cazurile precedente mai sus evocate, lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931)*, la 22 februarie 2005, s-a bucurat de un public larg, care a urmărit cu interes alocuțiunile rostite de prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu; acad. Dan Berindei, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române; prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu; ministru-consilier dr. Nicolae Mareș; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.[437]

În *Cuvânt înainte* la acest volum, prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu, a dezvoltat o amplă analiză, ținând să sublinieze:

„Cu fiecare pagină a unor asemenea scrisori facem un pas într-o lume dispărută, pe care dacă nu înțelegem s-o retrăim, n-am avea dreptul și n-am putea s-o ignorăm, căci e vorba de istoria noastră, de viața predecesorilor noștri, de victoriile și înfrângerile națiunii noastre, de valori perene și erori de parcurs, ele ne aduc în prim-plan secvențe și informații privind prietenii și inamicii noștri, ne aduc dovezi ale prețuirii și aprecierii de care Nicolae Titulescu s-a bucurat într-o lume în care a făcut Istorie.

Efortul colegilor mei de la Fundația Europeană Titulescu – stimulați și coordonați de istoricul și editorul George G. Potra – merită aprecieri călduroase, profesionalismul și dăruirea lor dând acestui nou volum o ținută la fel de înaltă ca aceea a volumului precedent.

Ceea ce se face la Fundația Europeană Titulescu confirmă un spațiu de vibrație intelectuală autentică, existența unui laborator fertil de cercetare, vivacitatea și coerența unei tribune prestigioase de idei, o atmosferă de

convivialitate și confort sufletesc pe care le-aș dori extinse în cât mai multe centre de iradiere culturală."[438]

Într-una din cele trei relatări de presă, consacrată acestui eveniment editorial, scriitorul și diplomatul Ion Brad:

„Dar viața și opera lui Nicolae Titulescu, mutate în cărți, se dovedesc de un interes mai larg și pentru cititorii obișnuiți, care pot găsi în desfășurarea lor spectaculoasă peisaje umane și morale noi, atractive, petrecute în văzul lumii sau numai în culisele secrete ale politicii și diplomației.

La o astfel de lectură ne invită din nou distinsul istoric George G. Potra, care studiază în arhivele din țară și din străinătate, de peste 40 de ani, documentele menite să pună în lumină, treptat-treptat, toate faptele și amănuntele vieții lui Nicolae Titulescu. [...]

Profitul și substanța acestei adevărate comori epistolare sunt studiate în profunzime și înfățișate cititorilor în cele peste 100 de pagini monografice ale Prefeței lui George G. Potra. [...]

Iar meritul de a fi strâns și studiat, împreună cu un colectiv de oameni înzestrați, devotați cercetării vieții și operei lui Titulescu, aceste documente și de a le publica în cărți de primă mărime, revine acestui istoric pe cât de competent, pe atât de modest și discret, care este George Potra. Ca scriitor provenind din Transilvania, ca fost ambasador, nu mă sfiesc a-i aduce aici laudele cuvenite și îndemnul de a continua, oricâte dificultăți i s-ar ivi în cale!"[439]

Nicolae Mareș, un fidel și profund analist al demersurilor editoriale titulesciene, releva:

„Nu știu dacă s-a uscat cerneala de pe primele două volume din *Opera politico-diplomatică* a șefului diplomației românești și a marelui bărbat de stat din perioada interbelică, Nicolae Titulescu, că Fundația Europeană, instituție care cu mare destoinicie, îi perpetuează numele, a scos de sub tipar un volum din toate punctele de vedere insolit. Cu ceva ani în urmă, niciun titulescian nu bănuia, cred, că o adevărată comoară documentară se mai păstrează de la marele nostru înaintaș. Cu acribia unui istoric înnăscut, cu finețea și gentilețea unui intelectual de marcă, prof. dr. George G. Potra, care de patru decenii neostoit sapă și plivește pe ogorul titulescian, nu ratează nicio ocazie pentru a-l pune în adevărata sa lumină pe Titulescu,

după cum n-a ratat nici ocazia prilejuită de unele contacte personale, stabilite cu posesorul unui tezaur nebănuit, să întreprindă grabnic diligențele necesare pentru a-l aduce acasă, dăruindu-l astfel prezentului și posterității."[440]

La 10 iunie 2003, la Palatul Parlamentului, s-a inaugurat expoziția „Nicolae Titulescu. Mărturii", organizată de Muzeul Parlamentului, Muzeul de Istorie al României, Fundația Europeană Titulescu, Muzeul Olteniei – Craiova.

Deschiderea expoziției a fost onorată de alocuțiuni rostite de Valer Dorneanu, președinte al Camerei Deputaților, și Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României.

La un an după aceea – fructificând această expoziție, un reușit eveniment cultural –, în iunie 2004, Camera Deputaților a făcut să apară *Nicolae Titulescu. Mărturii*[441], o lucrare bivalentă, punând în fața publicului documente Titulescu (alocuțiuni, cuvântări ținute în Parlamentul României, ca deputat, ministru de Finanțe sau ministru de Externe); elogii aduse lui Nicolae Titulescu de personalități ale mediului politic; mărturii iconografice și alte fotografii.

Editorii au publicat – în limbile română, franceză, engleză și germană – extrase din cinci discursuri rostite de Nicolae Titulescu, la 20 decembrie 1913, 20 aprilie 1914, 10 iunie 1921, 4 aprilie 1934, 11 mai 1935, pe probleme de politică internă și de politică externă, precum și alocuțiunile rostite la inaugurarea Expoziției pe care am evocat-o mai sus de președintele Camerei Deputaților și de primul-ministru, la 10 iunie 2003, în aceleași patru limbi ca și celelalte documente inserate în volum.

Celor 191 mărturii iconografice li se adaugă 17 imagini de la inaugurarea expoziției din 10 iunie 2003.

Piesele adunate în acest volum pot interesa pe cei venind din rândul marelui public, dar nu oferă revelații celor care, cu o cultură istorică, așteaptă, dacă nu ineditul, cel puțin memorabilul.

Surprinde faptul că au fost inserate imagini care nu au nicio legătură cu Nicolae Titulescu, că se repetă unele dintre ele, că sunt aduse în prim-plan personalități de mai mică relevanță, că sunt lăsate în afară importanți lideri

politici din marile state occidentale și că, nu în ultimul rând, unele din explicațiile date fotografiilor sunt sărace sau greșite.

Ar fi fost cu totul salutar ca albumul să prezinte pe omul de stat și diplomatul Nicolae Titulescu, în mediul propriu, în Parlamentul României, în alte parlamente – britanic, german –, la întâlniri memorabile cu șefi de stat sau de guvern, regi, președinți.

Lăsând de-o parte aceste observații, gândesc astăzi, în 2014, la punerea pe suport electronic a întregului fond de imagini privind pe Nicolae Titulescu și epoca lui, Nicolae Titulescu și contemporaneitatea.

O sumară trecere în revistă permite constatarea că imaginile – locuri, personaje și evenimente – privind pe Nicolae Titulescu, adunate în albume, pliante, CD-uri realizate din 1966 până astăzi însumează cel puțin 1.500 de piese.

Gândul meu merge mai departe spre acel demers rațional și național de angajare a specialiștilor și mijloacelor cerute pentru salvarea în beneficiul urmașilor noștri, din următoarea sută de ani, a documentelor Nicolae Titulescu.

O dată cu revitalizarea, în 2002, a Fundației Europene Titulescu, s-a trecut nu doar la relansarea proiectelor privind editarea operei politico-diplomatice și a operei științifice a lui Nicolae Titulescu, ci și la inițierea unor demersuri privind istoria politicii externe și a diplomației românești, care nu pot face abstracție de evoluția instituțiilor și biografia personalităților reprezentative.

La 2 septembrie 2004, Guvernul României a adoptat hotărârea privind editarea Colecției naționale de documente diplomatice românești.[442]

Această hotărâre a consolidat proiectele în curs, a deschis noi orizonturi, asigurând infrastructura și finanțarea și, în fine, un suport politic și o egidă academică corespunzătoare pentru volumele următoare parte a colecției.

La sfârșitul anului 2003/începutul anului 2004 am propus domnului Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, un proiect: Colecția „Evoluția istorică a Ministerului Afacerilor Externe". Colecția propunea patru volume masive: primele trei dedicate „Organizării instituționale a Ministerului Afacerilor Externe", iar cel de-al patrulea dedicat personalităților diriguitoare ale politicii externe și diplomației românești (1859–2004), o adevărată enciclopedie, prima de acest fel de la noi.

În 2004, împreună cu Ion Mamina și Gheorghe Neacșu, am făcut să apară primul volum din colecție: *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, volumul I (1859–1919)*[443].

Acoperind anii 1859–1919, cele 55 acte și documente fundamentale pun cu pregnanță în relief rolul Parlamentului României în definirea și statuarea locului, rolului și atribuțiilor Ministerului Afacerilor Externe în ansamblul executivului, conferindu-i de la început responsabilitatea de a fi „direcțiunea superioară și controlul relațiilor internaționale".

Salutând acest volum, ce inaugura Colecția „Evoluția istorică a Ministerului Afacerilor Externe", Adrian Năstase scria într-un cuvânt înainte:

„Ineditul și densitatea documentelor publicate, restituite și adnotate cu acribie, fac din acest volum, cu valoare enciclopedică, un instrument documentar indispensabil pentru istorici, juriști, sociologi, oameni politici și diplomați, oferind spre cunoaștere și judecată pagini dense de istorie ale începutului României moderne."[444]

Lansarea acestei cărți avea să aibă loc la Casa Titulescu, la 23 martie 2005. Ea a fost salutată printr-un mesaj trimis de prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu și prezentat de prof. univ. dr. Adrian Severin, deputat, fost ministru de Externe, președinte al Secției de Integrare Europeană a Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale, și coordonatorul colecției, George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

Doi ani mai târziu, în 2006, am publicat – împreună cu Ion Mamina (decedat între timp), Gheorghe Neacșu și Nicolae Nicolescu – al doilea volum al colecției: *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, volumul II (1920–1947)*[445].

Volumul reunește 72 de documente, care ilustrează direcțiile și demersurile semnificative înregistrate în organizarea și funcționarea acestei principale instituții a statului român.

Toate aceste documente, pe care le-am publicat integral în acest volum – legi, decrete-lege, regulamente, decizii ministeriale –, sunt legate de nume

precum: Take Ionescu, Ion Gh. Duca, Nicolae Titulescu, Gheorghe Gh. Mironescu, Victor Antonescu, Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Mihail Manoilescu, Mihai A. Antonescu, Grigore Niculescu-Buzești, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu.

Mă opresc asupra câtorva documente care dau expresie acțiunii desfășurate de Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, în perioada 6 iulie 1927–30 iulie 1928, în direcția modernizării și dinamizării activității departamentului.

La 1 august 1927, la doar trei săptămâni de la numirea sa ca titular la Palatul Sturdza, Nicolae Titulescu înainta Înaltei Regențe proiectul de decret privind o nouă reorganizare și restructurare a administrației centrale a Ministerului Afacerilor Străine (doc. 14), care, „fixând precis atribuțiunile fiecăruia în cadrul existent, va ușura lucrările ministerului până la votarea unei noi legi de reorganizare".

Printre modificările structurale mai importante prevăzute în decret (doc. 15) se numărau despărțirea în diviziuni de sine stătătoare ale Afacerilor politice și Afacerilor juridice și contenciosului (anterior acestea fuseseră grupate într-o singură direcție), precum și ale Afacerilor consulare și Afacerilor comerciale (de asemenea, anterior, acestea fuseseră grupate într-o singură direcție), precum și înființarea unei noi structuri – Direcția afacerilor administrative. Prin noua structurare a direcțiilor din administrația centrală, aria preocupărilor fiecărei diviziuni în parte se răsfrângea în favoarea unei specializări stricte și de mai mare profunzime. Sporea, în consecință, operativitatea în rezolvarea problemelor ce reveneau fiecărei direcții.

Faptul că modernizarea ministerului a fost o preocupare constantă de-a lungul întregului său prim mandat este demonstrat și de măsurile luate spre sfârșitul anului 1927, la mai puțin de șase luni de la numirea sa la conducerea diplomației românești, respectiv, crearea Diviziei economice și, consecință a acestui act, reunirea Direcției afacerilor comerciale cu Direcția afacerilor consulare.

Prin decretul privind înființarea unei Divizii economice (doc. 18) se fixau preocupările și competențele: „în afară de atribuțiunile pe care ministrul de Externe le poate da, potrivit trebuințelor, prin deciziune ministerială, Diviziunea economică va referi asupra aspectelor financiare și

economice ale chestiunilor de care ministrul de Externe este sau va fi chemat a se ocupa; va fi organul de legătură pentru toate aceste chestiuni între Ministerul de Externe și Ministerul de Finanțe, Ministerul de Industrie și Comerț sau alte organe interesate; va studia chestiunile financiare și economice de care se ocupă în special Societatea Națiunilor și conferințele internaționale; va îngriji colectarea publicațiilor economice și financiare, care interesează statul român în legăturile sale cu străinătatea".

Organism de sinteză, Ministerul Afacerilor Străine își asuma, pentru prima dată la noi, abordarea corelativă a problemelor politice și economice, o conlucrare între toate instituțiile interesate și o exprimare unitară a punctelor de vedere din domeniul respectiv în fața Societății Națiunilor, a organismelor și conferințelor internaționale de profil economic sau financiar.

La fel de importantă a fost inițiativa lui Nicolae Titulescu care a condus la adoptarea decretului privind crearea unei Diviziuni juridice în cadrul administrației centrale a Ministerului Afacerilor Străine (doc. 19). Dând expresie abordării coerente a tuturor problemelor juridice care confruntau sau urmau să confrunte statul român, decretul stabilea: „În afară de atribuțiunile pe care ministrul de Externe le poate da, potrivit trebuințelor, prin deciziune ministerială, Diviziunea juridică: va referi asupra aspectelor juridice ale chestiunilor de care ministrul de Externe este sau va fi chemat a se ocupa; va apăra, pe baza unei delegații speciale, interesele statului în fața instanțelor judecătorești sau a organelor internaționale din țară sau din străinătate; va studia problemele de drept internațional, în special cele de care sunt chemate a se ocupa Societatea Națiunilor și Curtea Permanentă de Arbitraj din Haga; va îngriji colectarea publicațiilor juridice de orice fel din țară sau străinătate, care interesează statul român." Prin această nouă diviziune, prima de acest fel în Ministerul Afacerilor Străine al României, se asigura baza abordării de principiu și a urmăririi coerente a tuturor problemelor juridice de interes național pentru statul român pe plan extern, se asigura legătura organică cu organismele de vocație internațională, se fixau obiectivele și modalitățile de constituire, structurare și îmbogățire a bazei documentare a statului român în respectivul domeniu.

Se înscrie în rândul măsurilor importante inițiate de Nicolae Titulescu și înființarea, la 1 februarie 1928, a Consiliului superior diplomatic

(doc. 20), chemat și însărcinat să examineze „chestiunile externe de căpetenie" și, de asemenea, să refere și să consilieze titularul departamentului „asupra tuturor chestiunilor ce-i vor fi supuse în acest scop". Acest organism va fi înlocuit, începând cu 1 februarie 1937, cu un altul – Consiliul consultativ diplomatic – cu aceleași atribuțiuni (doc. 33).

În condițiile unor modificări structurale, s-au deschis noi legații ori sau redeschis altele ce fuseseră închise temporar din rațiuni economice (doc. 16, 17, 21). În concepția lui Nicolae Titulescu, succesul în politica externă a unui stat se baza, în primul rând, pe contacte strânse, nemijlocite, constante și active cu celelalte țări. Legațiilor României – pe care ministrul român al Afacerilor Străine le considera drept cartea de vizită a țării – le reveneau în această privință multiple și importante misiuni și sarcini. Regretând că mijloacele financiare ale țării nu permiteau extinderea sistemului reprezentanțelor românești, așa cum îl gândea și cum îl dorea el, Nicolae Titulescu a reușit, totuși, în mai puțin de un an de zile, să sporească cu patru numărul legațiilor românești. Au fost înființate noi legații ale României în Europa – la Geneva, pe lângă Societatea Națiunilor (prima de acest fel a vreunui stat pe lângă acest organism internațional) și la Riga; în America de Sud, pentru prima dată în istoria diplomației românești – la Rio de Janeiro, acoperind serviciile diplomatice inclusiv la Buenos Aires; în Africa – la Cairo (înainte de 1927, aici funcționase numai o agenție diplomatică a României). Totodată, au fost repuse în activitate unele legații care, din rațiuni economice, fuseseră temporar închise, cum a fost cazul legațiilor României de la Lisabona, Helsinki, Christiania (Oslo) și Tokio.

Nicolae Titulescu, în timpul primului său mandat (1927–1928) și în timpul celui de-al doilea mandat al său (1932–1936), a dat o nouă dimensiune acțiunii pentru înlăturarea spiritului, structurilor, regulilor și comportamentului de castă, pentru aducerea în rândurile corpului diplomatic românesc a unor oameni care se recomandau exclusiv prin calități intelectuale și virtuți morale, printr-un angajament profesional care să rupă cu formalismul prezențelor decorative, ineficiente adeseori și nocive nu arareori.

La 24 mai 2006, acest volum a fost lansat la Casa Titulescu și prezentat de prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu, ambasador Adrian Constantinescu, secretar general în Ministerul

Afacerilor Externe; prof. univ. dr. Viorica Moisuc; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.[446] La eveniment au participat numeroase personalități din mediul academic și diplomatic, istorici, juriști, profesori, sociologi, doctoranzi, jurnaliști etc.

Cred că nu mă înșel (și aș vrea să fie) afirmând că asupra acestor volume nu s-au aplecat, în scris, prea multe persoane.

Din cronica semnată de scriitorul și diplomatul Nicoale Mareș, am reținut câteva sublinieri care trimit la nevoile momentului politic:

„În aceste momente în care remarcăm tot mai pregnant cum diplomația românească, și în primul rând șeful acesteia, din lipsă de profesionalism ne dovedește cu prisosință cât de searbede și dezarticulate pot deveni demersurile personale și ale instituției pe care o conduce în plan extern, exact în această perioadă istorică pentru țară din toate punctele de vedere, a apărut – sub auspiciile Fundației Europene Titulescu –, lucrarea insolită: *Organizarea Instituțională a Ministerului Afacerilor Externe* din 1859 până în 1947. Asupra alergiei, ca să nu spun disprețul, manifestate de Ministerul Afacerilor Externe de sub conducerea lui Răzvan Ungureanu față de Fundația ce poartă numele celui mai de seamă diplomat român vom reveni cu un alt prilej. De data aceasta aș dori să subliniez, încă de la început, că cele două volume, care au văzut lumina tiparului în 2004 și în 2006, însumând cca. 1.400 de pagini, apar la aproape 150 de ani de la înființarea Ministerului Treburilor din Afară al Afacerilor Străine, dovedind cu prisosință că în momente cu mult mai dificile decât cele de azi, când ceea ce în materie de demers extern se hotărăște (spun unii că spre binele nostru), mai mult în afară decât la București, loc în care încercăm să dovedim, și asta mai ales pe micile ecrane, că ni s-a dezlegat mai mult româna *light* decât gândirea aplecată spre interesele țării, constatăm cu mândrie că înaintașii noștri au făcut prin gândul și fapta lor diplomatică, istorie. O lectură a legilor organice, actelor normative și regulamentelor de funcționare, ca și a dezbaterilor din Corpurile legiuitoare ne pun în fața unor pagini dense de acțiune și gândire în pas cu trebuințele și evoluțiile pe plan internațional a problematicii externe, cum am spune azi. Nu puține sunt numele unor ctitori în diplomație, pe care, în continuare, le voi evoca cu mare stimă, spre luare aminte, mai ales a celor din Modrogan, dar și pentru cei parașutați

la Cotroceni, sau în sutele de instituții plătite mănos de contribuabilul român, aș spune, fără să greșesc, mai mănos decât oricând."[447]

Cele două volume din Colecția „Evoluția istorică a Ministerului Afacerilor Externe" au fost realizate de colaboratori ai Fundației Europene Titulescu, cu mijloace materiale și financiare ale acesteia, în condiții de instabilitate funcțională și precaritate financiară.

Niciunul dintre aceste volume nu s-a bucurat de o lansare la Ministerul Afacerilor Externe. Mai mult decât atât, Ministerul Afacerilor Externe nu numai că nu a solicitat, dar nici măcar nu a acceptat să preia aceste volume, fără niciun fel de obligații materiale, pentru a fi trimise tuturor ministerelor de Externe (cel puțin din țările europene și de dincolo de Ocean), ambasadelor și legațiilor României în străinătate, tuturor marilor biblioteci, institutelor și centrelor de cercetare de relații internaționale din străinătate.

Considerente de ordin politic, războaie între palate, mizerii politicianiste, plata unor polițe mai vechi sau cine știe ce alte note subiective au făcut ca încă o carte și încă o carte privind istoria României, privind interesele României, principiile și obiectivele politicii externe și diplomației românești să fie blocată înainte de a fi putut trece granița pentru a răspunde celor interesați și pentru a lua parte la un dialog cu oameni care, dacă nu ne erau ostili, nu ajunsesem să-i cucerim prin scris pentru a ne fi prieteni.

Aceste lucrări nu au fost scoase, din păcate, niciodată la vânzare pentru publicul larg. Depozitul din subsolul Palatului Victoria (atât pentru cărțile preluate de guvern sau de Ministerul Afacerilor Externe) a înghețat, mai mult de zece ani, multe (prea multe) lucrări, până în 2010, când mi s-au încredințat, tot ce mai rămăsese, ca și când s-ar fi comis un act de generozitate, când, de fapt, „gospodarii" Palatului procedau la „curățenie". Am reușit să expediez unele din aceste lucrări unor facultăți, institute de istorie din țară, să le dăruiesc unor cercetători, profesori, studenți, masteranzi, participanților la conferințele și simpozioanele de la Casa Titulescu.

Voi adăuga aici constatarea că, periodic, la orice schimbare de regim sau, pur și simplu, de ministru de Externe, unele din volumele menționate, elaborate și publicate sub egida Ministerului Afacerilor Externe sau Fundației Europene Titulescu, au fost scoase din circuit. Nu se poate afirma că, formal, a existat o listă de cărți interzise, dar unele volume dedicate lui Nicolae Titulescu nu mai sunt accesibile și nu se mai recomandă studenților din facultățile de istorie și drept.

Principiile promovate de Nicolae Titulescu (înainte de toate principiul suveranității) deranjează, până la iritare, în anumite zone ale politicii oficiale; cei care se vor mai abili afirmă, spre stupefacția oricărui cititor de bună credință, ca să nu mai vorbim de specialiști, că Nicolae Titulescu este „depășit". De la anumite tribune s-a decretat că totul trebuie să facă loc „dreptului comunitar"?!

Am încercat o tristețe deosebită văzând scoase din circuit vrafuri de cărți gândite, elaborate și publicate de mine personal sau în colaborare cu alți cercetători români, vrafuri de cărți făcute pachete pentru a fi trimise spre depozite de reciclare a hârtiei folosite. Pretextul formal l-a constituit faptul că respectivele volume au „introduceri semnate de comuniști și neo-comuniști", precum George Macovescu, Ștefan Andrei, Teodor Meleșcanu, Adrian Severin, Adrian Năstase. Apelul – mai mult nevoit, decât voit – al editorilor la introduceri semnate de miniștri a avut, pe termen lung, efecte dramatice pentru autorii acestor cărți. Mai mult decât o nedreptate personală, asemenea decizii au însemnat destinul frânt al unor cărți valoroase, rezultat al unor eforturi individuale sau de echipă, întinse pe ani și ani de zile.

La împlinirea a 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, în 2007, juristul Adrian Năstase și istoricul George G. Potra au finalizat și tipărit volumul *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*[448].

Lucrarea a cunoscut, în 2008, o a doua ediție[449]. Rațiunile sunt de intuitivă evidență.

Cele 47 de contribuții (în prima ediție), recte 50 contribuții (în a doua ediție, revăzută și adăugită), abordează o largă varietate tematică.

Studiile și articolele aruncă noi fascicole de lumină asupra gânditorului și omului de acțiune, asupra vieții sale publice și private.

Acest volum ambivalent, de contribuții teoretice și documentare, lărgește în mod semnificativ orizontul titulescian pentru cititorii din România și de peste hotare.

Autorii au valorificat piese documentare privind: demersurile conaționalului nostru în marile capitale occidentale, după înlăturarea sa, la 29 august 1936, de la conducerea diplomației românești; încercările sale de a reveni pe scena politică internă și în viața universitară din România; agravarea stării sale de sănătate; deteriorarea relațiilor între soții Titulescu; starea sa patrimonială în 1940; reacția oficialităților române și a cancelariilor diplomatice din statele europene la moartea în exil a lui Nicolae Titulescu; sondaje pentru și tentative de readucere în România și înmormântarea la Brașov a rămășițelor sale pământești; investigații și demersuri pentru identificarea de documente uitate sau răvășite în lume și recuperarea lor, prin cumpărare sau copiere, în scopul de a le valorifica în beneficiul public ș.a.

129 ilustrații (în prima ediție), recte 169 ilustrații (în a doua ediție, revăzută și adăugită), redau celor de azi secvențe din viața publică și privată a lui Nicolae Titulescu, piese inedite sau puțin cunoscute din arhivele și rămasurile sale și, nu în ultimă instanță, imagini de la lansările de lucrări din opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu sau alte evenimente, aniversări sau comemorări, ce i-au fost dedicate.

La 22 iunie 2007, la Casa Titulescu, volumul a fost salutat[450] de prof. dr. Georgeta Filitti; prof. univ. dr. Constantin Bușe; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu; prof. univ. dr. Ioan Scurtu. În mod firesc, au luat cuvântul și coautorii acestui volum, Adrian Năstase și George G. Potra.

Am ținut în mod deosebit la această carte. Aproape la fel de mult ca la prima carte privind pe Nicolae Titulescu, apărută în 1967, în urmă cu aproape 50 de ani.

Din păcate, mass-media din țara noastră nu a fost prea generoasă cu noi – ca să folosesc un eufemism –, manifestând, de fapt, dezinteres față de actul cultural, sacrificat pentru mondenități, care, în cel mai bun caz, ar putea fi considerate îndoielnice.

Observând această reacție tristă, publicistul Șerban Cionoff scria:

„Nu m-a mirat faptul că remarcabila carte *Titulescu – ziditor de mari idealuri*, scrisă de Adrian Năstase și George G. Potra, apărută cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la nașterea marelui diplomat, sub egida Fundației Europene Titulescu, a trecut neobservată.

La noi, unde, de prea multe ori, interesul pentru politică nu depășește apetența pentru coteria politicianistă și pentru denunțul mediatic, Titulescu este, încă, un subiect fără miză.

Ce rezonanță poate avea pentru înfocații promotori ai «capitalismului de cumetrie», pentru care sintagma «Interesul Național» nu este decât o reminiscență naționalist-comunistă, crezul lui Titulescu: «Partidul meu de azi se cheamă România!»?“[451]

Am fost compensați de aprecieri puține, dar profunde.

Ambasadorul Dumitru Mazilu scria:

„«Și chiar de nu voi fi un far, ci o candelă, ajunge. // Și chiar de nu voi fi nici candelă, tot ajunge, căci m-am străduit să aprind lumina».

Sub semnul acestei confesiuni a lui Nicolae Titulescu, doi celebri analiști ai operei ilustrului diplomat, Adrian Năstase și George G. Potra, au dat publicității o sinteză de referință intitulată *Titulescu – ziditor de mari idealuri*, la Fundația Europeană Titulescu.“[452]

Eruditul Nicolae Mareș conota:

„Așa sună titlul extrem de fericit [*Titulescu – Ziditor de mari idealuri*] pe care doi dintre cei mai prestigioși titulescologi ai vremurilor noastre, Adrian Năstase și George G. Potra, l-au ales pentru a intitula contribuțiile personale strânse în volumul de referință, publicat la cea de-a 125-a aniversare de la nașterea diplomatului nepereche, ctitor de școală în diplomația românească și universală, Nicolae Titulescu. Numai în cazul Papei Ioan Paul al II-lea, exegeții Sfântului Părinte, vaticanologii sau mediile ecleziastice și civile de pretutindeni i-au găsit, din câte am reușit eu să surprind, peste 40 denumiri definitorii: *Dar celest, Atlet al lui Dumnezeu, Papă Poet, Pelerinul Păcii, Apostolul Pelerin, Evanghelizatorul Popoarelor și al Sufletelor, Papă Superstar, Conștiința lumii, Ultimul Mare European, Liderul Spiritual al Omenirii, Pelerinul Libertății, Karol cel Mare etc.*

Nu-mi propun, în cele ce urmează, să selectez denumirile care au încercat să dea aura cuvenită imaginii titulesciene de-a lungul unui secol, lăsând să realizez această întreprindere cu un alt prilej; subliniez, de data aceasta, că diplomatului român, ca oricărei mari individualități logodită cu universalul, i se atribuie epitete de rigoare, tocmai pentru a surprinde *diferența specifică* pe care logica în sine o cere în formularea definiției, exact

pentru a-i asigura acesteia conturul cel mai adecvat. Ce frumos și cât de distinct sună: *Ambasador al conștiinței și vocației poporului român, ridicând Pacea de la Ideal la Realitate* sau *O mare Conștiință*."[453]

La 7 decembrie 2007, la reuniunea științifică omagială de la Slatina consacrată împlinirii a 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, istoricul și neobositul animator cultural Dorin Teodorescu scria:

„Doar cei obișnuiți cu scrisul știu ce sentimente poate avea cineva care are în față o filă albă ce așteaptă să fie «înnobilată» cu judecăți de valoare, iar în cazul întocmirii unei recenzii la o carte ai cărei autori sunt personalități de prestigiu ale vieții spirituale românești, responsabilitatea față de cuvinte și aprecieri este imensă. Și deși subiectul volumului *Titulescu – Ziditor de mari idealuri* realizat cu acribie științifică de profesorul universitar dr. Adrian Năstase și dr. George Potra îmi este cunoscut într-o oarecare măsură, fiind implicat personal într-o serie de activități științifice și comemorative dedicate marelui diplomat român, am constatat încă de la primele pagini că există în volum o abordare extrem de modernă a diferitelor aspecte ale vieții și activității lui Titulescu care redefinesc trăsăturile umane, intelectuale, politice și diplomatice ale marii personalități internaționale interbelice. Se dovedește fără putință de tăgadă că principiile de politică externă enunțate de reprezentantul de excepție al României în cele mai înalte cercuri ale politicii mondiale sunt valabile și astăzi în noile condiții geopolitice ale lumii.

Diversificarea tematică, logica discursului și ținuta academică, rigoarea aparatului științific și, de ce nu, talentul structurării volumului fac din această apariție editorială un eveniment, iar din lecturarea ei un extrem de interesant exercițiu intelectual de cea mai bună calitate.

Este demn de subliniat că toate aceste pagini au fost prezentate într-un răstimp de cinci ani cu varii prilejuri comemorative determinate sau sprijinite de Fundația Europeană Nicolae Titulescu, o instituție al cărei prestigiu este unanim apreciat în lumea diplomatică din «bătrânul continent» și nu numai. Cu atât mai importantă mi se pare realizarea acestui volum, cu cât el însuși ilustrează evoluția cunoașterii și propagării ideilor și judecăților pertinente și extrem de actuale ale «marelui Tit» care va continua să fie totuși «un far» și nu «o candelă»."[454]

În una din puținele reviste de cultură istorică, Cristina Păiușan-Nuică se distinge nu doar prin elogiul ce ni-l aduce, ci și prin curajul reproșului pentru ceea ce i s-a părut a fi o „lipsă de obiectivitate":

„Analiza vieții și operei politico-diplomatice a Marelui Tit este realizată de două personalități care-l iubesc pe Titulescu, cu o dragoste perseverentă și necondiționată, care le-a marcat cariera și existența umană câteodată, care au făcut eforturi pentru a fi marcată aniversarea marelui mentor în anul 2007 și cărora cititorul de astăzi și de peste câteva decenii le va aprecia scrupulozitatea științifică în evidențierea operei juridice și politico-diplomatice, precum și dorința de a proiecta personalitatea lui Titulescu în epoca împlinirii idealurilor sale europene.

Dacă putem reproșa ceva volumului *Titulescu – Ziditor de mari idealuri* și autorilor săi este faptul că admirația și împărtășirea acelorași idealuri încalcă obiectivitatea rece a scriiturii. Autorii par să sugereze că nu te poți apropia de Titulescu decât înclinându-te cu admirație, fără însă a-i construi o statuie rece, ci mai degrabă un omagiu plin de lumină și căldură."[455]

Volumul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*[456] acoperă – prin 382 documente – cel de al doilea an al exilului marelui nostru compatriot, om de stat și diplomat român.

De ce am ales, în continuare, în succesiunea volumelor publicate sau publicabile, acest segment temporal?

Aș fi putut răspunde că, pur și simplu, din rațiuni de ordin formal, acest volum, parte a colecției de documente Nicolae Titulescu, era mai aproape, de fapt gata, de a fi editat și tipărit, și, ca toate celelalte, are coerența și identitatea sa.

Au fost și alte câteva argumente care au pledat cu aparte greutate.

Piesele care compun acest volum contrazic afirmația făcută în timp – care astăzi nu mai poate fi susținută convingător în niciun fel – că o dată cu înlăturarea sa din guvernul României, la 29 august 1936, Nicolae Titulescu ar fi încetat să aibă o prezență publică relevantă. Paginile acestui volum certifică faptul că, deși nu mai avea o demnitate oficială, Nicolae Titulescu a rămas și s-a manifestat ca un om politic activ, în acest interval conaționalul nostru având numeroase și importante contacte și schimburi

de păreri cu personalități de prim-rang dintr-o serie de state europene, susținând deopotrivă conferințe și făcând expuneri pe teme actuale de relații internaționale, sub auspiciile unor structuri parlamentare, în mediile universitare sau la tribuna congreselor unor societăți savante sau asociații de interes public. În aceeași perioadă, a gândit și elaborat o lucrare științifică (de dimensiuni apreciabile) consacrată politicii externe interbelice a României. În fine, la sfârșitul anului 1937 s-a consumat o ultimă tentativă, eșuată însă, a lui Nicolae Titulescu de a reveni în viața și pe scena politică internă românească.

Acest volum acoperă și reflectă o perioadă importantă a vieții și activității lui Nicolae Titulescu, are omogenitate, coerență și densitate.

Pentru prima dată s-a reunit într-un singur volum, acoperind anul 1937, tot ceea ce s-a identificat cu privire la Nicolae Titulescu: documente emise de Titulescu, altele transmise lui Titulescu și, în fine, altele relative, direct sau indirect, la Titulescu.

Cele emise de Titulescu: *aide-memoires*-uri, scrisori, declarații de presă, interviuri de presă, articole, conferințe, expuneri, studii (inclusiv forme primare) și lucrări pe probleme de politică externă ș.a.

Cele transmise lui Titulescu: scrisori, adrese, mesaje ș.a.

Cele relative la Titulescu: memorialistică (însemnări și note zilnice), telegrame, informări, rapoarte, apeluri publice, note și articole ș.a.

Precizez că unele din piesele componente ale acestui volum au apărut în România după 1989, până la acea dată fiind parțial necunoscute sau în totalitate inedite.

Apariția decalată a acestor piese nu a permis până acum celor interesați – decât poate cu excepția bibliofililor sau a cercetătorilor preocupați în mod special de perioadă și autor – să identifice și să studieze tot ce a rămas mărturie privind acțiunea și opera lui Nicolae Titulescu în 1937.

Am considerat necesar, înainte de toate, să ofer cititorului, în general, cercetătorului, în particular, precizări de ordin „tehnic“ privind documentele fundamentale emise de Nicolae Titulescu, ceea ce permite plasarea lor exactă în ansamblul preocupărilor publice din anul 1937, precizarea circumstanțelor în care ele au intrat în posesia arhivelor românești sau străine și au făcut obiectul primelor editări.

Cele trei versiuni ale lucrării *Politica externă a României (1937)* – partea cea mai consistentă a ediției din 2007 a *Operei politico-diplomatice* – au apărut în 1994 (română și engleză) și în 1996 (franceză). La toate aceste trei versiuni m-am bucurat de colaborarea domnului Constantin I. Turcu, care la acea dată avea responsabilitatea de șef al Arhivei Ministerului Afacerilor Externe.

Publicarea lor în România, în această succesiune, are două explicații: publicul românesc era, de drept, primul și cel mai interesat cititor; versiunea în limba franceză a intrat mai târziu în posesia noastră, după cea în limba engleză, dar nu am lăsat-o în afară, atât pentru faptul că ea constituie textul originar, pe de o parte, cât și pentru faptul că ea lărgea audiența publicului interesat din zonele francofone, pe de altă parte.

Editarea în România a celor trei versiuni comportă câteva precizări.

A circulat în timp afirmația că ar fi existat și o variantă inițială în limba română. Cercetările noastre, în arhive românești și străine, nu au dus la identificarea unei asemenea versiuni, care rămâne doar o supoziție.

Este dincolo de orice îndoială că textul francez a servit drept bază versiunii engleze, care a ajuns în faza de corectură. Această versiune engleză, datorată lui Paul Mantoux (economist și diplomat francez, interpret al lui Clemenceau la Conferința de Pace de la Versailles, director al Direcției politice din Secretariatul Societății Națiunilor în anii 1919–1927, precum și cofondator al Institutului Universitar de Înalte Studii Internaționale de la Geneva) a fost revizuită de renumitul publicist britanic Wickham Steed (fost editor al ziarului „Times“, proprietar și editor al publicației „Review of Reviews“), ambii prieteni ai diplomatului român.

Traducerea în limba română, din limba engleză, a lucrării *Politica externă a României (1937) a* aparținut domnului Sergiu Celac. Ea a fost efectuată la sfârșitul anilor '60. Editând-o, în 1994, am precizat – și repet – că acele pasaje din documente de tot felul (pacte, convenții, acorduri, înțelegeri, intervenții personale la tribuna a diverse forumuri internaționale, conferințe, interviuri, declarații de presă ș.a.), citate de Nicolae Titulescu, le-am luat din textele originale, înlăturând distorsiunile nedorite, dar inevitabile, uneori chiar de sens, pe care traducerea din franceză în engleză și din engleză în română le presupune *volens-nolens,* cel ce a revizuit textul traducerii în

limba engleză permițându-și „modificări stilistice" în textul unor documente, ceea ce apare drept inacceptabil. Am intervenit, în consecință, asupra traducerii în limba română, care a fost realizată de cel care a întreprins-o, la cererea conducerii Ministerului Afacerilor Externe, ca un text de lucru, pentru uz intern, și nu ca un text definitiv, destinat tiparului, operând acele retușuri care să restabilească sintagma inconfundabilă și frumusețea inegalabilă a discursului titulescian.

Pentru ediția în limba franceză, am ținut cont de toate observațiile lui Nicolae Titulescu, introducând tot ceea ce el a adăugat marginal sau printre rânduri, eliminând tot ceea ce el a șters, dintr-o rațiune sau alta, din manuscrisul care mi-a fost încredințat. Unele din aceste sintagme, șterse din versiunea franceză, au rămas în cea engleză, fie că autorul s-a grăbit cu cea engleză, fie că a mai revenit asupra celei franceze; în ce mă privește, nu mi-am propus nicio clipă să uniformizez versiunile, chiar dacă le-aș fi avut concomitent pe birou; dar nefiind așa, ceea ce pot spune este că a fost de două ori un noroc că respectivele versiuni ne-au parvenit la un răstimp una de alta și, în consecință, ele au apărut așa cum au fost.

Am dat dovadă de cea mai mare prudență, căci, dincolo de intervențiile *manu propria* aparținând incontestabil lui Nicolae Titulescu, există și altele, a căror paternitate este nesigură – sigur este că nu aparțin lui Nicolae Titulescu – și par să releve intenția de a elimina note polemice, invocate mai târziu pentru a împiedica (sau justifica) apariția (neapariția) lucrării.

Puriștii pot proceda la o comparație între versiunile engleză și franceză, pe de o parte, și între aceste două versiuni în limbi străine și cea în limba română. Vor putea constata că nu este vorba de deosebiri esențiale, ca finalitate și argumente, ca substanță și expresie, și că, oricum, nu de modificări oportuniste de sens în aprecierile făcute pe marginea unuia sau altuia dintre evenimente sau în legătură cu una sau alta din problemele fundamentale atacate de autor.

Din dorința de a facilita consultarea acestei lucrări, în cele trei versiuni, parte substanțială a volumului de față, înțelegerea și percepția exactă a referirilor la evenimente, proiecte, inițiative, demersuri, personalități, am dat, de fiecare dată, când se simțea nevoia, acum, la fel ca și în urmă cu zece

ani, acel plus de informație sau acele explicații indispensabile cititorului de astăzi, atât pentru specialist și, cu atât mai mult, pentru nespecialist.

Un alt segment important al volumului l-au reprezentat conferințele susținute de Nicolae Titulescu, în anul 1937, în Franța, Marea Britanie și Cehoslovacia, reunite, pentru prima dată, cu celelalte înscrisuri din acest al doilea an al exilului lui Nicolae Titulescu. Ele au fost publicate integral în România, în original și traducere, pentru prima dată, în 1996, în volumul Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace,* semnat împreună cu Constantin I. Turcu, volum primit cu real interes și epuizat de câțiva ani buni.

Și astăzi țin să subliniez însemnătatea deosebită a recuperării acestor conferințe – cu precădere a celor din Marea Britanie – rămase necunoscute publicului larg, din țară și străinătate, timp de aproape șase decenii. La vremea respectivă, adică în 1937, despre aceste conferințe s-au publicat relatări – și acestea doar în „Universul" – în condițiile unei manifeste ostilități din partea cercurilor guvernante de la București. O excepție a făcut-o *Ordinea în gândire,* ținută la Bratislava, publicată în serial de ziarul „Universul". Subzistă întrebarea: de ce Nicolae Titulescu n-a oferit prietenului său, Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul", și conferințele susținute în Marea Britanie, așa cum a făcut-o cu cea susținută la Bratislava? Nu este exclus ca ele să fi fost transmise redacției cotidianului bucureștean, dar că rațiuni care ne scapă – și ar fi fastidios să speculăm – au împiedicat publicarea lor la timpul respectiv și cu atât mai puțin ulterior. Din corespondența lui Nicolae Titulescu cu Arnold J. Toynbee știm că, potrivit regulilor Chatham House, conferința ținută la Royal Institute for Foreign Affairs nu era destinată publicității. Textul pe care l-am dat publicității pare a fi – potrivit dimensiunilor reduse – mai mult o schiță a expunerii. Din informațiile disponibile, provenind de la unii contemporani, participanți la această conferință, am aflat că expunerea a fost amplă și că discuțiile ce au urmat, întrebări-răspunsuri, s-au prelungit pe aproximativ două ore.

Dorința de a nu altera în niciun fel rigoarea judecății și frumusețea expresiei m-au determinat, și în acest caz, ca și în acela al altor documente din volum, să includ textul original și traducerea. Din cele 8 discursuri, cuvântări și conferințe adunate în acest volum, 3 sunt în limba franceză,

5 în limba engleză. Nu mi-am permis niciun fel de abatere de la rigorile editării de texte.

Unele discursuri, cuvântări și conferințe au intrat în istoria oratoriei românești cu titluri date de însuși Nicolae Titulescu; altele le-am titrat cu sintagme titulesciene, proprii fiecărui discurs, esențializând metaforic fiecare demers în parte. Am urmărit astfel ca textele cuprinse în volum să aibă un plus de plasticitate, sporind, sperăm noi, puterea de atracție a fiecărui demers.

La fel ca și pentru lucrarea *Politica externă a României (1937)*, pentru toate piesele de oratorie, ca și pentru alte înscrisuri, am procedat la precizări privind nume de personalități, am inclus detalii indispensabile privind proiecte politico-diplomatice, convenții, acorduri, tratate, organizații internaționale din sistemul Societății Națiunilor, dând, deopotrivă, traducerea unor cuvinte rare sau a unor expresii în limbi clasice, ținând mai ales de domeniul dreptului.

Am avut deopotrivă satisfacția de a oferi cititorilor, în general, și cercetătorilor, în particular, proiectele a două discursuri elaborate în perioada 21–24 și 24–28 mai 1937, la Cap Martin. Primul, *Mijloacele practice de a menține pacea actuală,* însumează 40 de pagini manuscris; cel de-al doilea, *Problema sancțiunilor,* însumează 30 de pagini manuscris. Le-am inclus doar în limba franceză, substanța fiecăruia dintre aceste texte regăsindu-se parțial, într-o măsură mai mare sau mai mică, în celelalte intervenții publice din Franța, Marea Britanie și Cehoslovacia, care au făcut obiectul unor traduceri integrale.

În mod firesc, am introdus în acest volum interviuri, declarații de presă și mesaje electorale, rânduri omagiale ș.a.

Dorința de a face cunoscută specialiștilor, ca și marelui public, atitudinea lui Nicolae Titulescu față de ideologia și acțiunea forțelor extremiste din România m-au determinat să introduc în volum amplul său articol *Eu și Garda de Fier* și replicile pe care le-a dat luărilor violente de atitudine ale adversarilor săi, care, declinându-și răspunderile politice, continuau să-l indice pe Nicolae Titulescu drept factorul inspirator al scoaterii Gărzii de Fier în afara legii în 1933. Oricare ar fi părerile de fond ale unor specialiști, am considerat că marele public din România de astăzi cunoaște prea puțin despre această fațetă a activității lui Nicolae Titulescu. Aceasta pe de o parte. Dacă aș fi lăsat în afara volumului aceste documente, aș fi realizat o recompunere vinovată a biografiei politice a lui Nicolae Titulescu la nivelul anului 1937. Aceasta pe de altă parte. Este timpul să eliminăm – așa cum am spus-o și scris-o – atât falsele pudori, cât și clișeele agreabile. Adversitatea sa categorică față de legionari îl definește ca pe unul dintre campionii democrației românești. Față de speculațiile – de ieri sau de astăzi – ale unora sau altora privind textul *Eu și Garda de Fier,* voi spune că atitudinea de dușmănie ireductibilă la adresa lui Nicolae Titulescu și pe care o întâlnim în prezent în curente, cercuri și publicații neolegionare[457], certifică, fără putință de tăgadă, că într-adevăr în persoana sa întâlnim dușmanul oricărui fel de extremism, fascism, nazism, bolșevism ș.a., că nu a făcut niciodată un compromis cu acestea.

Am considerat necesar să introduc, de asemenea, în volum telegrame, rapoarte, informări, adrese, note ș.a., unele inedite, aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, altele edite, aflate în volume de documente diplomatice franceze, germane, engleze, ruse, publicate de-a lungul anilor, care privesc direct pe Nicolae Titulescu, și care fac referiri la diversele sale contacte cu personalități străine și românești, la manifestările sale publice (conferințe, interviuri, declarații etc.), dar și altele care fac referiri indirecte sau doar tangențiale la adresa conaționalului nostru. Unora li se va părea o exagerare publicarea integrală a câtorva documente care cuprind doar segmente sau doar câteva rânduri referitoare la Nicolae Titulescu. Personal am considerat că abstragerea din contextul lor a respectivelor referiri, segmente sau doar sintagme privind pe Nicolae Titulescu, le-ar fi făcut dificil de înțeles.

Nu puteau lipsi, din această perspectivă, segmente din memoriile unor personalități române: Carol al II-lea, Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, Victor Slăvescu, Nicolae Iorga.

În ciuda cercetărilor, nu am identificat decât câteva scrisori adresate de sau adresate lui Nicolae Titulescu în 1937. Nemaifiind într-o funcție oficială, Nicolae Titulescu nu s-a mai bucurat de atenția de altădată, de felicitările care i se adresau și elogiile care i se făceau cu ocazia marilor succese pe plan internațional, nu i se mai transmiteau informații din toate

zonele societății și sferele activității publice (politice, economice, sociale, culturale) interne și externe, nu i se mai formulau nici măcar solicitări, căci omul politic și diplomatul român nu mai putea răspunde concret și pozitiv acestora. În 2003 am avut șansa să aduc din Elveția un număr de 418 scrisori adresate lui Nicolae Titulescu, în anii 1921–1931. Le-am publicat în 2004, în volumul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, vol. I (1921–1931)*. În anul 2003, am adus, de asemenea, de astă dată, din S.U.A., de la Hoover Archives, copii xerox după 381 scrisori adresate de un număr de 88 de personalități române și străine în perioada 1921–1939. În acest depozit documentar, pe care l-am publicat în 2013, am găsit însă doar o singură scrisoare, incompletă și ea, din anul 1937, trimisă lui Nicolae Titulescu de Stelian Popescu. Deci, nimic altceva din anul 1937. Revenind la afirmațiile inițiale privind judecățile relative la corespondența lui Nicolae Titulescu, mi se pare logic să susțin că, dacă pentru 1937–1941 există explicații parțial plauzibile pentru lipsa unui volum substanțial de corespondență, pentru 1932–1936 explicația nu se mai poate plasa în sfera faptelor obiective. Din contră, aș putea afirma că așteptările noastre legate de acest segment temporal au fost și rămân mai mari decât față de oricare altul. Aceste scrisori există (câte și de la cine, nu știm). Cât privește locul unde se află, rămân în sfera bănuielilor plauzibile. Cele trimise de Nicolae Titulescu în această perioadă au fost sau sunt în zeci de arhive (fonduri, colecții) publice sau personale. Unele din acestea poate că subzistă, altele poate au dispărut din cauza vicisitudinilor vremilor; în cazul celor care au supraviețuit, pentru a ne referi la cele din țară, multe din cele personale au fost răvășite, cenzurate de frica posesorilor lor de a nu li se intenta procese politice (și câți oameni de la noi nu au avut de suferit din cauza unor fotografii sau scrisori care au fost invocate ca piese incriminatorii în anii '50). Cât privește un posibil fond documentar, cuprinzând inclusiv scrisori primite, în anii 1932–1940, atrag atenția încă o dată asupra unei informații care nu poate fi ignorată. În Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României se află originalul unei recipise, certificând închirierea pe numele lui Nicolae Titulescu, la Crédit Suisse din Geneva, a unei *chambre forte* pentru trei luni, pe durata 22 octombrie 1940–22 ianuarie

1941, în care se poate presupune că ar fi depus valori financiare, documente politico-diplomatice, caiete cu însemnări zilnice, scrisori ș.a.

Cercetătorul român – și nu doar el – al relațiilor internaționale, în general, al politicii externe și al diplomației românești, în particular, a apelat și apelează, în mod firesc și necesar, la tot ceea ce îi poate oferi presa, ca informație și comentariu. Am crezut și cred că atât pentru politica internă, cât și pentru politica externă, presa constituie o sursă indispensabilă. Ea este deopotrivă o oglindă a acestora și o radiografie a lor. Ea reprezintă percepția opiniei publice față de actele de guvernare, aducând în prim-plan opinii și poziții ale forțelor politice nonguvernamentale, ale unor personalități. În paginile presei își găsesc locul nu puține documente de politică externă – uneori de negăsit în arhivele diplomatice propriu-zise – ca și alte înscrisuri (interviuri, declarații, precizări), fără de care nu se pot întotdeauna percepe și înțelege complexitatea unei probleme, resorturile, implicațiile și consecințele lor.

Fiind vorba de o personalitate de talia lui Nicolae Titulescu, fiind vorba de un om de stat și de un diplomat român care nu se mai afla într-o funcție oficială, dar care, mai ales în condițiile accentuării confruntărilor pe scena politică internă în legătură cu orientările și acțiunile de politică externă românească, el se afla în centrul atenției, susținut și apărat de unii, dar discreditat și atacat de alții, fie că era vorba de ideile sale, fie că era vorba de acțiunile sale, am apelat la presa română și străină.

Am consultat colecțiile mai multor publicații românești, la nivelul întregului an 1937, pe care le evoc într-o ordine aleatorie: „Universul"; „Credința"; „Epoca"; „Dreptatea"; „Curentul"; „Neamul Românesc"; „Mișcarea"; „Facla"; „Adevărul"; „România Nouă"; „Țara Noastră"; „Lupta"; „Lumea Românească"; „Frontul"; „Porunca Vremii"; „Vremea Nouă" ș.a. Cel care se va apleca asupra articolelor și comentariilor incluse în acest volum va întâlni numele lui Stelian Popescu, Grigore Filipescu, Grigore Gafencu, Cicerone Teodorescu, N.N. Petrașcu, Nicolae Iorga, Pamfil Șeicaru, Atta Constantinescu, Benno Brănișteanu, Em. Serghie, Camil Baltazar, Ilie Rădulescu, H. Soreanu, Istrate N. Micescu, D.I. Cucu, Eugen Crăciun, George Mihail Zamfirescu, Grigore Roșu, Niculae P. Carp, G. Spina, Gheorghe I. Brătianu, Constantin Hentzescu, Ovidiu Constant,

Leon Kalustian, Nichifor Crainic, Liviu Vornicu, Petre Bănescu, Nicolae Georgescu ș.a.

Am introdus în acest volum o cronologie a activității politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu în anul 1937.

Elaborarea și substanța acestui segment impun câteva precizări.

Au fost identificate până astăzi – așa cum am mai menționat în altă parte – 12 agende anuale ale lui Nicolae Titulescu: 9 în Arhiva Fundației Europene Titulescu (1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930), o agendă în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (1938), 2 agende (1939, 1940) deținute în original de Vlad Antoniade (și în copie la Hoover Archives, Stanford University, CA–USA).

Faptul că nu am dispus de o asemenea agendă pentru anul 1937 a făcut deosebit de dificilă identificarea reperelor parcursului biografic, public și particular, al lui Nicolae Titulescu, din acest an. Am fost privați de impresiile și comentariile sale pe marginea unor întâlniri și convorbiri cu diverse personalități și cu deosebire de cele privind factorii generatori și momentele adoptării unor decizii. Suita agendelor de care dispunem (1922–1930 și 1938–1940) ne dă temeiurile să afirmăm că Nicolae Titulescu a avut însemnări zilnice și la nivelul anului 1937, așa cum a făcut-o în anii anteriori, așa cum a făcut-o în anii ulteriori.

Lipsa agendelor pentru un număr de ani nu justifică afirmația că în acei ani Nicolae Titulescu nu ar fi procedat la însemnări zilnice. Redactarea unor însemnări zilnice nu a ținut în niciun fel de statutul oficial al lui Nicolae Titulescu. A făcut însemnări zilnice când a fost și atunci când nu a fost la putere, în perioadele de mare densitate și tensiune, dar și în cele de mai mică solicitare și confruntare. Orice supoziție cum că Nicolae Titulescu nu ar fi procedat la însemnări în 1937 cade în fața tuturor considerațiilor făcute mai sus și a argumentelor menționate.

Am surmontat o parte din dificultăți datorită șansei de a putea consulta însemnările zilnice ale lui Savel Rădulescu din anul 1937, aflate în Arhivele Naționale Istorice Centrale ale României. Cei care vor consulta acest volum și se vor apleca, în căutarea unor detalii de loc și de timp, de subiect și participare, vor avea în acest segment satisfacția de a identifica informații (alteori doar segmente de informații) necunoscute până acum, dar și

insatisfacția de a nu avea toate acele date pe care le-ar fi sperat în legătură cu Nicolae Titulescu. Sigur, nu se poate reproșa *post-mortem* lui Savel Rădulescu că nu a făcut mai mult în acest sens. În ultimă instanță, el nu ținea jurnalul zilnic al fostului său Patron. Ca o trăsătură generală a însemnărilor zilnice ale lui Savel Rădulescu – texte dificil lizibile – voi remarca faptul că ele sunt, în general, foarte sumare, mai totdeauna strict informative și mai rar apreciative, că informațiile privind o acțiune sau alta, implicând pe Nicolae Titulescu și Savel Rădulescu, care s-au aflat în acest an mult timp aproape unul de altul, nu permit să se stabilească cu certitudine care acțiune revine unuia, care acțiune revine altuia, la care a participat unul, la care a participat celălalt, lăsându-ne să credem că, în unele cazuri, deși este menționat doar unul dintre ei, sunt temeiuri să se presupună că au participat amândoi. Sunt pagini goale, fără nicio însemnare, din perioada în care cei doi s-au aflat în străinătate, dar și din luna decembrie 1937, când cei doi au revenit pentru scurt timp în România.

Afirm că, în ciuda tuturor „minusurilor", datele furnizate de Savel Rădulescu au fost esențiale, aș putea spune chiar indispensabile, că ele au constituit scheletul pe care am adăugat informația furnizată de presă și de celelalte documente românești și străine.

Toate reperele activității politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu au fost invocate și menționate în corelație directă cu evenimentele semnificative de pe scena politică românească și din viața politică internațională, așa cum se procedează de mai mult timp, în mod firesc, în lucrările cu caracter monografic. Nici nu s-ar fi putut face altfel. Chiar dacă în 1937 el nu mai avea o funcție oficială, Nicolae Titulescu a fost profund interesat de toate marile evenimente și tensiuni de pe scena internațională; departe de țară, continua să urmărească ceea ce se întâmpla în România și își completa informația sumară din presa străină sau din cea română, atât cât îi parvenea, oricum cu întârziere, cu ceea ce obținea în întâlnirile și convorbirile cu foști colaboratori și prieteni. Identificarea a noi documente – ca să nu mai vorbim de cazul pe de-a-ntregul fericit în care am descoperi originalele cu însemnările zilnice din 1937 – ar permite adaosuri și precizări semnificative cronologiei pe care o public.

Așa cum am procedat la volume anterioare din corpusul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică*, am elaborat și inclus și în volumul privind cel de al doilea an al exilului lui Nicolae Titulescu note biografice pentru un număr apreciabil de persoane. Cei avizați asupra dificultăților pe care le întâmpină un asemenea demers vor înțelege de ce, în unele cazuri, în ciuda consultării a numeroase surse străine și românești, nu am găsit niciun fel de informații sau atât de puține ajungând în final doar la redactarea câtorva rânduri.

Un set de 94 ilustrații – fotografii sau copii după varii documente –, prin forța lucrurilor mai redus, completează acest volum. Câteva precizări și în acest sens. Nicolae Titulescu nu se mai bucura de o funcție oficială, nu se mai afla frecvent pe prima pagină a ziarelor și revistelor. Sigur, a avut perioade foarte dense în contacte și convorbiri. În ciuda acestui fapt, nu dispunem astăzi de fotografii de la numeroasele întâlniri, convorbiri și conferințe din această perioadă din Franța, Cehoslovacia (o excepție fac cele de la decernarea titlului de doctor *honoris causa* la Universitatea Komensky din Bratislava) și Marea Britanie.

După un efort de câteva decenii, nu am încetat să le caut, atât în România, cât și în alte țări, convins că ele există în fonduri sau colecții care nu au fost deschise sau rămân doar parțial prelucrate arhivistic. Timpul și stăruința noastră, bunăvoința și generozitatea altora pot aduce noi și plăcute surprize.

Textele editate de mine, identificate sub forma unor dactilograme sau a unor pagini manuscris, au fost culese și confruntate cu rigoare, intervenind doar atunci când a fost cazul, pentru a îndrepta evidente greșeli de decriptare sau de ortografiere a termenilor comuni, a numelor de persoane sau de localități, a dezacordurilor de caz sau de gen. Apelând la regulile ortografice și la punctuația contemporane, nu ne-am atins de sintagme și cuvinte care pot părea vetuste, dar care vor fi gustate pentru parfumul lor de epocă.

Dimensiunea volumului mi-a impus organizarea materialului documentar în trei părți consistente, paginile acestora fiind numerotate în continuare și având un singur indice.

Tipărirea *Operei politico-diplomatice* a lui Nicolae Titulescu nu poate fi realizată – așa cum am mai precizat – în ordine strict cronologică, căci nu

am dispus în punctul zero al demersului de toate documentele pe care am scontat și care trebuie să-și găsească locul în acest corpus; așa fiind, am procedat – ca și până acum – la indicarea pe coperțile și paginile de titlu a perioadelor strict delimitate.

Conducerile Arhivelor Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Bibliotecii Naționale a României – Colecții Speciale, Bibliotecii Academiei Române ș.a., au răspuns cu amabilitate solicitărilor noastre, au deschis cercetării toate fondurile de interes. Rememorez cu plăcere numele tuturor (redactori, traducători, tehnoredactori, graficieni, tipografi ș.a.) care, într-un fel sau altul, s-au aflat alături de mine, în timp, la editarea și tipărirea lucrărilor Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)* (edițiile română, engleză și franceză) și Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*. Traducerile cerute de editarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*, în/din engleză, franceză, germană și slovacă, altele decât cele reprezentând originale, au fost realizate de Sergiu Celac, Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Lelia Bretan, Grete Ungureanu, Ștefan Unatinski.

Acest volum nu ar fi fost posibil fără sprijinul Niro Investment Group, care l-a sponsorizat integral.

Din rațiuni care m-au depășit, lansarea acestei lucrări a avut loc cu câteva luni mai târziu, la 15 aprilie 2008, tot la Casa Titulescu. M-a onorat un public larg, de înaltă ținută intelectuală. Au rostit alocuțiuni: acad. Dan Berindei, prim-vicepreședinte al Academiei Române; prof. univ. dr. Ioan Scurtu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România (AOȘR); prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu; acad. Florin Constantiniu; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.[458]

Am decupat din intervenția academicianului Dan Berindei, personalitate de primă mărime a culturii istorice românești contemporane, câteva gânduri și aprecieri prilejuite de această lansare, deopotrivă reconfortante prin recunoașterea valorii științifice a efortului de ani întreprins pentru a îmbogăți cunoașterea, în noi cute, a personalității și vieții lui Nicolae Titulescu, pe de o parte, și emoționante prin greutatea și căldura arătate

demersului titulescian, căruia îi adăugăm fără emfază o nouă contribuție, pe de altă parte:

„Iată, ne aflăm din nou în fața unei realizări, este un lucru îmbucurător. Avem destule probleme, dar din când în când să ne putem bucura de un pas înainte, un pas frumos înainte și iată că avem în față trei volume însumând vreo 2.500 de pagini și care în fond constituie un fragment din viața unei personalități de excepție. Neîndoielnic, Nicolae Titulescu este una dintre ele și trebuie să ne bucurăm că există Fundația Europeană Nicolae Titulescu, care și-a luat această sarcină de a urmări cu multă voință și cu multă dăruire o reconstituire treptată a ceea ce a însemnat Nicolae Titulescu. [...]

Oricum însă, în ansamblu, nu pot spune decât că e o lectură deosebit de interesantă, îți ia câteva seri și câteva nopți parcurgerea volumului, volumelor mai bine zis că sunt trei, dar merită acest lucru pentru a-l înțelege pe Titulescu încă o dată în dimensiunile pe care el le-a avut, pe care puțini oameni le-au avut.

Oricum, eu vreau să felicit, în primul rând, pe domnul președinte al Fundației, care bănuiesc că sprijinul său a fost esențial ca aceste volume să le avem în față, și să mulțumesc domnului Potra pentru efortul și străduința sa extraordinară, pe care o urmăresc de ani de zile, această pasiune titulesciană care merită toate elogiile și ar fi bine ca niște tineri să i se alăture. Îi urez ca să ne pună în față și alți ani din existența lui Titulescu în astfel de volume masive care să ne încânte."[459]

Luând cuvântul, prof. univ. dr. Ioan Scurtu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie, un om rezervat în materie de epitete, sublinia, spre satisfacția mea și a colaboratorilor mei:

„În primul rând aș vrea să exprim admirația mea pentru munca desfășurată aici, la Fundația Europeană Titulescu, și pentru aceste noi trei volume consacrate lui Nicolae Titulescu, prin care se îmbogățește istoriografia românească, se îmbogățește cultura românească în general, și se pune în valoare cu o pregnanță și mai mare una dintre marile personalități ale românilor, și anume Nicolae Titulescu. Cred că după Academia Română, care a publicat cele trei volume de tratate din Istoria românilor, Fundația

Europeană Titulescu este cea care, prin activitatea sa, practic prin ceea ce pune la dispoziția celor interesați, se situează pe locul imediat următor."[460]

În intervenția sa, academicianul Florin Constantiniu concluziona:

„Vreau să spun în final că domnul Potra și echipa Domniei Sale a realizat, așa cum spuneam și la începutul acestei luări de cuvânt, un model de tipărire de surse și de investigație în ceea ce privește biografia lui Titulescu. Eu nu cred, așa din câte cunosc eu bibliografie română și străină, nu cred că un om politic a beneficiat de un efort de documentare și de erudiție ca acela pe care l-a desfășurat domnul Potra și echipa sa pentru a reconstitui biografia lui Titulescu și, în cazul specific, biografia lui Titulescu în 1937."[461]

În *Cuvântul înainte* acordat acestei lucrări, prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu, scria:

„Cu siguranță, acest volum – despre care ar trebui să scriu rânduri mai numeroase decât cele pe care le-ar îngădui un *Cuvânt înainte* – va trezi un real interes nu doar în cercurile științifice, ci și în rândurile opiniei publice.

Având în spate o experiență titulesciană de cel puțin un sfert de veac, îndrăznesc să afirm că actualul volum permite cunoașterea în profunzime a unui segment important din viața compatriotului nostru, înlăturând un hiatus prea mult prelungit.

Încerc o dublă satisfacție – ca cercetător și diplomat, dar și ca om politic – având șansa de a mă număra printre primii cititori ai acestei lucrări care, la împlinirea a 125 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, aduce în România cea mai prețioasă contribuție la reconstituirea/restituirea personalității și operei titulesciene și fixarea lor în biografia secolului XX, românesc și european.

Într-o suită de demersuri similare, însumând peste patru decenii de activitate, George G. Potra ne oferă astăzi un volum de ținută academică desăvârșită, în care celor aproape 400 de documente le adaugă un amplu studiu, o adevărată carte în carte, despre destinul dramatic al unui mare Român, mare European, mare Contemporan, care confirmă că *nimeni nu este profet în țara lui.*"[462]

Ulterior, s-au oprit asupra acestei lucrări, în București și provincie, câțiva diplomați, istorici, ziariști.[463]

Ambasadorul Dumitru Mazilu ţinea să releve în revista „Lumea":

„Fundaţia Europeană Titulescu a dat publicităţii o lucrare de referinţă, care va rămâne drept una din operele de căpătâi consacrate omului politic şi diplomatului de excepţie care a fost Nicolae Titulescu. [...]

George G. Potra – sub îngrijirea căruia a apărut această monumentală cercetare ştiinţifică – a efectuat un studiu introductiv impresionant însumând 137 pagini, în care ne dezvăluie date şi evenimente de natură să reconstituie biografia politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu din anul 1937. [...]

Lucrarea monumentală pe care v-o prezentăm reprezintă o cercetare de referinţă a acelor momente semnificative din viaţa politică şi diplomatică a României."[464]

În chiar ziua lansării, Mihai-Răzvan Ungureanu, fost ministru al Afacerilor Externe, director al Serviciului de Informaţii Externe, îmi scria:

„Felicitări pentru ampla editare a Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu! Excepţională tratare, cu adevărat riguroasă şi ştiinţifică – demnă de numele personajului istoric astfel omagiat. // Cu admiraţie academică".[465]

Din Caraibe, unde onora postul de însărcinat cu afaceri al României la Havana, diplomatul şi cărturarul, prezent timp de ani la Paris, la Ambasada României şi la Misiunea României de pe lângă UNESCO, colegul şi prietenul George Apostoiu, cu care m-am întâlnit încă de la sfârşitul anilor '60, mi-a trimis rânduri de caldă preţuire ce-şi găsesc un loc aparte în camera de rezonanţă a demersului meu titulescian:

„Am primit răspunsul. Chiar m-a impresionat, ca să nu spun că m-a întristat. Cum să fiu atât de departe de tine la lansarea cărţii, noii cărţi despre Titulescu! Se întâmplă ceva curios cu prietenii: dracul vrea, din când în când, să-i ţină despărţiţi la bucurii. Eu nu am uitat gestul tău de mare generozitate făcut pentru lansarea «Talleyrand»-ului. Dar nu din praful înecăcios al obligaţiilor confecţionate vin mâhnirea şi tristeţea mea că nu sunt la lansare, ci din stima pe care o port celui care şi-a consacrat energia unuia dintre geniile tutelare ale românilor şi şi-a sacrificat propria creaţie

cu un devotament pe care nu vom şti să-l preţuim niciodată destul. Nici măcar noi, cei care te cunoaştem.

Ştiu că va fi un nou succes. Ştiu cât ai muncit. Ştiu câtă devoţiune pui în integrala Titulescu.

Mai ştiu că pentru publicarea operei complete a lui Eminescu s-a sacrificat Perpessicius şi că Academia a trebuit să creeze grupuri de cercetători conduse de Oprea si Eugen Simion, care au muncit decenii pentru a înainta într-o muncă atât de dificilă. Tu faci pentru Titulescu această muncă aproape singur, cu sprijinul şi calificarea desăvârşită ale Anei. Îi transmit omagiile mele."[466]

La cea de a XVIII-a ediţie a „Zilelor Nicolae Titulescu" (Slatina, 17 martie 2009), istoricul dr. Dorin Teodorescu afirma:

„De multă vreme, Fundaţia Europeană Nicolae Titulescu nu încetează să ne uimească, realizând, prin ştiinţa, munca extraordinară şi devotamentul unui pumn de *oameni* sub coordonarea dlui dr. George G. Potra, o binecunoscută personalitate a istoriografiei diplomatice româneşti, nenumărate volume exhaustive asupra vieţii şi activităţii formidabile în plan intern, dar mai ales internaţional, a marelui diplomat român Nicolae Titulescu.

Pentru anul 1937, opera politico-diplomatică titulesciană este cuprinsă într-o lucrare în trei volume (chiar dacă ele, cu modestie, sunt intitulate «părţi» ale unei singure cărţi), care cuprinde nu mai puţin de 2.500 de pagini."[467]

M-am referit în altă parte a lucrării de faţă la preocupările şi demersurile de după 1990 pentru valorificarea arhivei Ministerului Afacerilor Externe.

În anii 2008 şi 2010, sub auspiciile Institutului Diplomatic Român au fost publicate două volume masive de documente diplomatice[468] privind anul 1936.

Primul volum (1 ianuarie–30 iunie 1936) cuprinde 649 documente, iar cel de-al doilea (1 iulie–31 decembrie 1936) cuprinde 547 documente.

Editorii apreciază că „intervalul de timp acoperit de prezentul volum (1 ianuarie–30 iunie 1936) este marcat de un eveniment de o covârşitoare însemnătate politică şi strategică ale cărui dimensiuni reale nu au fost evaluate atunci în toată amploarea şi gravitatea lor de contemporani: remilitarizarea Renaniei (7 martie 1936)"[469], iar „cea de a doua jumătate a anului

1936 a fost marcată, în activitatea diplomației românești, de două mari evenimente: pe plan intern, înlăturarea lui Nicolae Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Străine (29 august); pe plan extern, de remilitarizarea Renaniei (7 martie), mai exact, de consecințele ei în plan geopolitic și geostrategic. Cele două evenimente sunt strâns legate, cel de-al doilea jucând un rol determinant în provocarea celui dintâi."[470]

Din păcate, pe marginea acestor două idei, corect relevate, autorii se rezumă la o introducere de o pagină și jumătate, în partea I a volumului, și la o introducere de două pagini și jumătate, în partea a II-a a volumului.

Nimic nu explică și nimic nu justifică o abordare atât de sumară.

Nu cer editorilor să citească și să comenteze documentele, pagină cu pagină, în locul tuturor celor interesați, profesioniști sau nu, dar cititorii actualului volum, printre care mă număr și eu, sunt îndrituiți să aștepte din partea editorilor o mai amplă și mai profundă analiză pe un segment temporal bine determinat, de mare gravitate, întemeiată pe aproape 1.100 de documente. Aceasta ar fi permis evaluări mai nuanțate privind forțele care au dus la înlăturarea lui Titulescu de la conducerea Ministerului Afacerilor Externe, atât a celor interne, cât și a celor externe, a coluziunii dintre adversarii interni și dușmanii externi. O anumită „grabă" în redactare din partea editorilor lasă pe cititorul neavizat să creadă că eliminarea lui Nicolae Titulescu a fost o necesitate și o reușită, că aceasta ne-a scăpat de „pactomanie" și să accepte *ad litteram* aprecierea care i se oferă, cum că aducerea lui Victor Antonescu la conducerea Palatului Sturdza a însemnat aproape o binefacere, un nou stil în politica externă și în diplomația românească, reușind „să-și asigure o mai mare libertate de acțiune", „să prezinte limpede politica externă a țării sale".[471]

Dincolo de obligația *ipso facto* de a face publice, după criterii academice, documentele diplomatice ale perioadei pe care și-au propus-o, editorii, deopotrivă cercetători și analiști, sunt chemați să facă evaluări privind consonanța între liniile directoare ale politicii externe și prestația diplomației românești. Cred că avem nevoie să știm, după aproape 80 de ani, care a fost și cum a fost acoperit spațiul geopolitic de aparatul diplomatic românesc, cum poate fi evaluată prestația acestuia sub raportul operativității, capacității de pătrundere și înțelegere a gândirii și jocului politico-diplomatic

al cancelariilor diplomatice europene și nu numai. Am avut din partea personalităților diplomatice românești previziuni profunde sau doar analize *post-factum?* Folosind o terminologie actuală, pun întrebarea: am avut o atitudine proactivă sau o atitudine reactivă?

Nu stărui asupra liniilor de analiză pe care le sugerează și le permit numeroasele documente reunite în volum.

Mă refer la aceste două volume, reunind documente diplomatice românești din anul 1936, pentru că ele cuprind circa 60 de piese avându-l ca autor pe Nicolae Titulescu.

Mi s-ar fi părut normal ca editorii să menționeze faptul că documente Nicolae Titulescu din anul 1936 (inclusiv din acest volum) au fost publicate cu ani în urmă, în studii de mai mare amplitudine sau în volume de documente. În lucrarea *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice,* Editura Politică, București, 1967 – 62 de documente; în lucrarea *Nicolae Titulescu. Discursuri,* Editura Științifică, București, 1967 – 12 documente. La dispoziția editorilor s-a aflat, de asemenea, culegerea *Documente privind activitatea politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu,* aflată în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, pe care un colectiv din cadrul Oficiului de Studii și Documentare a întocmit-o în anii 1964–1965. În volumul VI (1936–1941) se află 173 de documente din anul 1936, care privesc direct sau indirect pe Nicolae Titulescu.

Fără a aduce reproșuri colegilor mei, nu înțeleg de ce în volumul lor, acoperind anul 1936, nu se regăsesc importante documente privind pe Nicolae Titulescu. Menționez, doar cu intenția de a evidenția o nelămurire și un alt punct de vedere: declarația făcută de Nicolae Titulescu asupra situației internaționale și asupra rolului Societății Națiunilor în rezolvarea conflictului italo-etiopian (7 ianuarie 1936); discursul lui Nicolae Titulescu la ședința Consiliului Ligii Națiunilor privind remilitarizarea Renaniei (18 martie 1936); discursul lui Nicolae Titulescu la întrunirea șefilor de stat ai Micii Înțelegeri (6 iunie 1936); discursul lui Nicolae Titulescu rostit la ședința de deschidere a Conferinței presei Înțelegerii Balcanice (11 iunie 1936); discursul lui Nicolae Titulescu la ședința de deschidere a Conferinței Strâmtorilor (22 iunie 1936); discursul rostit de Nicolae Titulescu la cea de a 92-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor relativ la cererea

guvernului chilian pentru reforma Pactului Societății Națiunilor (26 iunie 1936); discursul lui Nicolae Titulescu rostit cu prilejul semnării Convenției Strâmtorilor (20 iulie 1936); interviul acordat de Nicolae Titulescu ziarului „Le Temps" (29 iulie 1936); discursurile rostite de Nicolae Titulescu la încheierea misiunilor diplomatice în România de ministrul Franței, de ministrul Argentinei, de nunțiul apostolic (15, 16 și 17 iunie 1936).

Dincolo de posibile replici, invocând termenul „documente diplomatice", afirm că aceste interviuri, toasturi, declarații, discursuri, conferințe sunt acte de politică externă și de diplomație românească, având ca autor pe Nicolae Titulescu, șeful diplomației românești, ministru al Afacerilor Străine. O conferință sau un discurs rostit de Nicolae Titulescu, ca ministru al Afacerilor Externe, la o reuniune internațională, în numele țării, își reclamă și își justifică prezența într-un volum de documente diplomatice. Nu se pot realiza analize și evaluări corecte și profunde de politică externă românească fără aceste documente, pe care unii nu vor să le recunoască drept „documente diplomatice". Diplomația românească se bazează, înainte de toate, pe luările de poziție privind liniile directoare de politică externă, de orientările privind obiectivele strategice și mijloacele tactice.

Nu pledez pentru o încărcare artificială a notelor de subsol. Dar un plus de informație ar fi fost necesară. Trimiteri la studii și lucrări (românești în primul rând) în legătură cu probleme și evenimente majore de relații internaționale și politică externă românească, din această perioadă, ar fi fost utile cercetătorului și cu atât mai mult cititorului obișnuit. O astfel de „lectură" este îmbogățită, prin date, informații, opinii aduse din alte surse și prelucrate prin filtrul unor cercetări științifice de autoritate.

Cu respect pentru acest domeniu al editării de documente și pentru acest demers al colegilor mai tineri, le semnalez faptul că o cercetare a dosarelor personale ale diplomaților români din arhiva Ministerului Afacerilor Externe (cunoscute drept „caziere") ar fi putut completa numele unora dintre cei citați, oferind și un plus de date esențiale pentru activitatea lor.[472]

Formulez aceste remarci și observații cu bună credință și sper ca ele să fie luate în considerare de editorii celorlalte volume, pentru ca să-și pună și mai mult în valoare efortul și știința lor, în primul rând prin sublinierea

judecăților revelate de o analiză profundă a documentelor, corelată cu acumulări dobândite în demersuri similare ale altor colegi.

Studierea vieții politice din România interbelică m-a pus în fața unor constatări extrem de contrariante privind relațiile interumane dintre unele personalități afirmate în prima jumătate a secolului XX.

Am trecut peste stereotipuri, peste afirmații din partea unor necunoscători sau alegații din partea unor oameni care sunt „specialiști" în toate epocile, problemele și personalitățile istoriei naționale.

În 2009, am fost solicitat de prof. univ. dr. Constantin Bușe, prestigios istoric, care înregistra, la acea dată, ca editor, zece volume de studii dedicate lui Nicolae Titulescu, aparținând unui număr de aproape 100 de cercetători, să-i dau o contribuție, fie din partea tatălui meu, fie din partea mea.

Constantin Bușe știa că George C. Potra i-a fost student și doctorand lui Nicolae Iorga.

În ce mă privește, fostul meu coleg, Constantin Bușe, m-a provocat, în același sens, solicitându-mi să aprofundez o cercetare privind relația Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu.

În legătură cu solicitarea unui text din partea tatălui meu, nu am avut nicio reținere; i-am trimis, în consecință, paginile memorialistice – parțial tipărite, înainte de moarte, ca răspunsuri la un interviu –, cărora le-am dat titlul *„Întâlnirile" mele cu Domnul Profesor.*[473]

Am amânat propriul meu răspuns.

De ce?

Pentru că era vorba de o relație conflictuală între două nume mari ale României moderne. Pentru că s-au aruncat acuze și s-au dat replici care nu se iartă și nu se uită.

Pentru că tatăl meu și-a făcut un idol din Iorga. Ca urmare a „războiului" dintre Școala veche de istorie și Școala nouă de istorie, George C. Potra n-a mai putut susține teza de doctorat la Iorga (mutat de la Universitatea din București la Academia de Studii Comerciale), ci la Constantin C. Giurescu (care a devenit șeful catedrei de istoria României la Universitatea din București). Războiul dintre „școala veche" și „școala nouă" s-a consumat în condițiile abandonării normelor minimale de conduită civilizată,

aruncându-se avalanșe de injurii, de o parte și de alta. Spre cinstea sa, George C. Potra a rămas fidel părintelui istoriei naționale.

Pentru că din tot ceea ce studiasem (dezbateri parlamentare și articole de presă) se releva realitatea că Nicolae Iorga a excelat prin ironii groase, jigniri dureroase, acuze, injurii aproape de nereprodus (și aș putea spune nedrepte) la adresa lui Nicolae Titulescu, idolul tinereții și maturității mele.

Pentru că n-aș fi putut ocoli o analiză științifică, corectă, riguroasă, pentru că n-aș fi putut să nu-i fixez și cercetez responsabilitățile, cel puțin cele comportamentale.

De când mă știu, în spatele biroului său, tatăl meu avea portretul dat lui de Nicolae Iorga. L-a luat cu sine în timpul bombardamentelor Aliaților asupra Bucureștilor, în timpul refugiului din fața trupelor sovietice ocupante ale Capitalei României.

Am vii în memorie povestirile tatălui meu despre Nicolae Iorga, pe care ajunsesem și eu să-l consider un fel de supraom. Asasinarea lui Nicolae Iorga l-a făcut pe tatăl meu să sufere ca atunci când și-a pierdut mama. Îl divinizase, chiar dacă acesta era egoist și parcimonios, imprevizibil și nedrept nu de puține ori cu apropiații și devotații săi. L-a iubit până la moarte. Nu și-a ascuns iubirea.

George C. Potra știa și aprecia ceea ce făceam pentru și în legătură cu Nicolae Titulescu. Aprecia tăcut faptul că n-am întredeschis acea pagină tristă din viața politică românească. Nu mi-a vorbit niciodată despre tensiunea dintre cei doi titani. Nu pentru că nu știa despre ea. Mă îndatora cu tăcerea lui recunoscătoare.

Nu puteam să-i umbresc tatălui meu bătrânețea. Trecuse prin multe și de tot felul încercări, de nedreptăți, dar se considera bogat (și căuta să ne inducă și nouă, copiilor săi, această stare) cu manuscrisele și cărțile sale, cu fotografia aceea dominantă a lui Nicolae Iorga, ca un pașaport de autenticitate a tinereții sale universitare, ca o icoană pentru momente de restriște din toate anotimpurile.

La 20 de ani de la trecerea în neființă[474] a lui George C. Potra, am îndrăznit să pun pe hârtie ceea ce deslușisem din lecturi numeroase și reflecții negrăbite despre știință și politică, despre neîmpăcarea geniilor, despre egodulie și psihoză.

Am adâncit cercetarea privind relațiile Iorga–Titulescu, i-am încredințat colegului Constantin Bușe studiul *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe*, care l-a publicat în volumul *Nicolae Iorga. 1871–1940. Studii și documente*, vol. XI[475], și, în fine, în 2011 (la 140 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga și la 70 de ani de la trecerea în neființă a lui Nicolae Titulescu) l-am publicat, dezvoltat, cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național.[476]

Am subliniat dintru început că această lucrare reprezintă o cercetare personală și originală. Activitatea laborioasă aflată la baza acestui volum a implicat cu prioritate investigații în biblioteci și arhive din țară și din străinătate.

Am crezut și continui să cred că studiul consistent și cele 39 de documente, din care o parte erau inedite sau puțin cunoscute, deschid noi perspective asupra relațiilor publice și personale dintre cele două personalități ale primei jumătăți a secolului XX.

Informațiile și considerațiile din volum s-au adăugat celor anterioare, contribuind la înțelegerea unor preocupări și proiecte, a unor atitudini de partid și a unor acte de guvernare atât în politica internă, cât și în politica externă.

Mai mult decât atât, paginile acestui volum deschid noi orizonturi privind conlucrarea celor doi savanți și oameni politici în promovarea și apărarea în străinătate a valorilor și intereselor românești, la catedre universitare sau la tribune publice, în presă și prin cărți.

Mărturiile aduse în această carte confirmă că cele două personalități au avut puncte de vedere și acțiuni politice convergente, dar și serioase deosebiri de vederi și confruntări publice, la tribuna parlamentară și prin presa română și străină.

Am pus pe masă toate probele, am făcut cunoscute, fără parcimonie, pozițiile amândurora, am adus în prim-plan documentele, lăsându-le să vorbească, am scris fără partizanat, m-am ferit să dau sentințe, am invitat pe toți cititorii, specialiști sau nu, la un plus de meditație asupra relațiilor dintre cei doi oameni de stat.

În paginile lucrării veți găsi ceva din geneza tensiunilor dintre cei doi oameni, veți putea urmări accentuarea lor, formele de manifestare, veți

putea remarca asimetria permanentă a reacțiilor, agresivă din partea lui Nicolae Iorga, diplomatică din partea lui Nicolae Titulescu.

Intervenții în Parlament sau luări de poziție în presă arată un Nicolae Iorga impulsiv, inegal, contradictoriu, ignorând marile deservicii aduse țării pe plan internațional prin campania denigratoare dezlănțuită împotriva șefului cancelariei diplomatice românești.

La aproape 80 de ani de la demiterea lui Nicolae Titulescu, rămâi cu un gust amar văzând că Nicolae Iorga, chiar dacă nu a avut un rol efectiv în înlăturarea ministrului de Externe român, s-a bucurat fără jenă. Era lovit infam de tandemul Carol al II-lea–Gheorghe Tătărescu, de camarila regală, care se făceau vârf de lance pentru toată intriga internă și conspirația externă anti-Titulescu.

Suficiente informații mai presus de orice dubiu relevă marile calități, dar nu și puținele scăderi ale personalităților din viața politică românească, relevând concluzia obiectivă că orgoliile au avut un efect dăunător în judecarea și adoptarea unor decizii.

Dincolo de ceea ce i-a despărțit, Nicolae Titulescu și Nicolae Iorga se proiectează în istorie ca personalități dominante în prima jumătate a secolului XX, iubitori de neam și de țară.

Am încheiat analiza mea subliniind:

„Figuri legendare ale istoriei naționale, părinți fondatori ai României moderne. Oameni care au trăit și au murit pentru țară, Iorga și Titulescu n-au mai avut timp să se împace.

Au slujit amândoi neamul românesc fără rezerve, cu totală dăruire. S-au înfruntat și s-au confruntat doar din dorința de a face mai bine, mai repede, mai durabil.

România ar fi avut nevoie de ei atunci când tenebrele războiului au îndoliat în Europa și mai ales atunci când, după suferințe fără margini, încercau încă o dată speranțe de pace. Gesturi criminale ni i-au răpit pe amândoi, lăsând ca invalizi politic și infirmi moral să ne reprezinte și să ne apere interesele.

România are nevoie de ei și azi, de lumina lor, când țara și neamul se află în impas.

S-au născut și au murit români, creștini, amândoi având la căpătâi câte o candelă în Panteonul recunoștinței naționale."[477]

La 22 decembrie 2011, la Casa Titulescu, lansarea cărții mele *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* a adunat un public rafinat și un parter de somități –prof. univ. dr. Viorica Moisuc, istoric; maestrul Ion Brad, scriitor, ambasador; prof. dr. Radu Ciuceanu, director al Institutului Național pentru Studierea Totalitarismului; prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu, critic, editor; prof. univ. dr. Petre Țurlea, istoric; acad. Florin Constantiniu, istoric – care m-au onorat cu analize profunde, cu judecăți echilibrate, totul sub semnul unei prețuiri autentice și a unei colegialități superioare.[478]

Ca moderator, distinsul publicist Octavian Știreanu, vicepreședinte al Fundației Europene Titulescu, afirma în deschiderea dezbaterii ocazionate de lansare:

„Cartea apare în niște circumstanțe care trebuie remarcate, și anume a apărut într-un an în care se împlinesc 140 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga și 70 de ani de la încetarea din viață a lui Nicolae Titulescu. Iorga era cu 11 ani mai în vârstă decât Titulescu. Sub aceste auspicii domnul profesor a realizat, a finalizat un efort de mai lungă durată. Cartea, totodată, reprezintă – cred eu – o sinteză a tuturor fațetelor pe care le ilustrează personalitatea domnului profesor Potra. Istoricul a cercetat faptele, publicistul le-a redactat, editorul le-a selectat, politologul le-a interpretat și nu în ultimul rând scriitorul le-a asamblat, oferind acest tot nu doar interesant, ci de-a dreptul captivant. Cartea este o carte de aventură spirituală în sensul superior al cuvântului. [...] Cuvântul interferențe e bine ales, e de echilibru, pentru că nu se putea vorbi acolo nici de convergențe, decât în sporadice cazuri, și nici de coliziuni, decât, de asemenea, în anumite cazuri. Interferențe este un cuvânt acoperitor. Cartea este scrisă de un titulescofil, de un titulescolog. Domnul profesor este cu siguranță, îndrăznesc eu să spun, unul dintre exegeții cei mai importanți din cultura română ai operei și ai vieții lui Nicolae Titulescu."[479]

Doamna Viorica Moisuc a deschis seria alocuțiunilor. A onorat Casa Titulescu ani de-a rândul, chiar atunci când a avut misiunea de europarlamentar, participând, sub arcadele Fundației Europene Titulescu la dezbateri profunde pe teme ale relațiilor internaționale în perioada interbelică și ale

politicii externe și diplomației românești din secolul XX. De fiecare dată, intervențiile Domniei Sale au impus deopotrivă prin forța argumentelor și curajul abordării. A inițiat și coordonat volume de serioase studii internaționale, care, dincolo de atitudinea unor oportuniști, își păstrează valoarea și continuă să trezească interes în cercurile științifice care nu se lasă sabordate de presiunile și atacurile criticaștrilor de partid. Viorica Moisuc nu s-a cantonat la probleme externe. Am fost alături la dezbateri privind etape și figuri ale guvernărilor din perioada interbelică. Distinsa mea colegă a luptat pentru punerea în practică a Hotărârii guvernamentale de editare a documentelor diplomatice românești. Am considerat necesar să introduc în lucrarea de față pagini ale acțiunii sale, desfășurate nu în numele unei ambiții și cu atât mai puțin în numele unui interes personal. Din păcate, a fost învinsă de birocrația ministerială, de gelozie și interese partizane, de oameni al căror profesionalism scăzut nu răspunde exigențelor unui demers de ținută academică. Viorica Moisuc este nu doar un cercetător și editor de înaltă clasă, ci și un om de atitudine, un om de mare caracter. Intervenția sa pe marginea cărții mele *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* a dat, dintru început, un semnal pentru o dezbatere neconvențională. Întrebările formulate la lansarea cărții mele, oricât de incomode pot fi pentru unii sau alții, stimulează dezbaterea, eliberând judecățile de efectele unei false idolatrii:

„M-am întrebat la sfârșitul lecturii acestei cărți dacă nu cumva un psiholog ar fi fost mai potrivit să ne explice de ce s-a întâmplat ce s-a întâmplat între Iorga și Titulescu, între Goga și Titulescu și ceilalți oameni politici care l-au văzut într-un anume fel pe Titulescu.

Nu este vorba de interferențe aici, este vorba de opoziția lui Nicolae Iorga față de Nicolae Titulescu, pe care eu personal ca istoric și ca om nu o înțeleg. Nu o înțeleg pentru că amândoi au fost niște titani: Nicolae Iorga a fost cel mai mare istoric al românilor, fără doar și poate, Nicolae Titulescu a fost cel mai mare diplomat al românilor, iarăși fără doar și poate.

Nicolae Titulescu s-a menținut în această poziție și se menține și astăzi, a făcut o școală de diplomați, a făcut o școală de diplomație, a imprimat o anumită mentalitate în ceea ce privește politica externă a României și a dus această politică externă împotriva tuturor vicisitudinilor.

Nicolae Iorga a fost cel mai mare istoric, dar, amestecându-se în politică și vrând să fie un om politic, n-a prea reușit.

De aici au intervenit aceste foarte mari divergențe între Iorga și Titulescu, pozițiile nefericite ale lui Iorga față de Titulescu. Un psiholog ar putea să ne explice mai bine ce-a putut să fie între ei.

Cine va citi cartea, va vedea că Titulescu l-a sprijinit foarte mult pe Iorga să primească titlul de doctor *honoris causa* al universităților din Marea Britanie. S-a străduit să includă pe Iorga în programul de predare al celor două universități renumite, Oxford și Cambridge, din Marea Britanie. N-a reușit pentru că Iorga nu stăpânea suficient de bine limba engleză ca să se exprime fluent în această limbă; în consecință, a refuzat, lucru care desigur l-a pus într-o postură deloc fericită.

De ce Nicolae Titulescu «s-a bucurat» de atâta adversitate din partea lui Nicolae Iorga? De ce Nicolae Iorga a fost împotriva Pactului Briand-Kellogg, a aderării României la Pactul Briand-Kellogg? Este inexplicabil. Mai mult, împotriva acelui Protocol Litvinov care i-a urmat. De ce? Era un lucru pozitiv pentru România. Sigur că au fost rezerve. Cine știe cât de cât istoria diplomatică știe că România, ca și alte state, a făcut rezerve aderând la Pactul Briand-Kellogg, cu toate că acest pact, pentru prima dată în lume, scotea războiul în afara legii. Faptul că, aderând la pact, statele trebuiau să renunțe la războiul de apărare, a determinat Societatea Națiunilor să creeze o comisie pentru a pune de acord Pactul Briand-Kellogg cu Pactul Societății Națiunilor. Sigur, era o chestiune perfectibilă. Că n-a ajuns să se perfecționeze, asta e cu totul altceva. Dar nu înțeleg de ce Nicolae Iorga n-a putut să fie de acord cu această aderare a României la acest pact foarte important.

Nicolae Titulescu s-a confruntat cu Regele Carol al II-lea în multe probleme pe care Suveranul poate că nu le înțelegea sau poate că orgoliul său, pe care îl cunoaștem cu toții, nu-i permitea să accepte ideile lui Nicolae Titulescu. La un moment dat, atunci când ministrul Afacerilor Externe a pledat atât de mult pentru încheierea unui tratat de asistență cu Uniunea Sovietică, Carol al II-lea nota în însemnările lui zilnice spusele lui Nicolae Titulescu: e mai bine să-i ai pe ruși ca prieteni, decât ca dușmani. Deși l-a convins pe Carol al II-lea, Titulescu n-a reușit să-l convingă pe Iorga.

Este un lucru la fel de neînțeles de ce Pactul Balcanic a fost atât de mult criticat de Nicolae Iorga, Pactul Balcanic, proiect care i se datorează în cea mai mare măsură lui Nicolae Titulescu. Înțelegerea Balcanică, împreună cu Mica Înțelegere puneau în aplicare acel proiect al lui Take Ionescu, elaborat încă în timpul Primului Război Mondial, de creare a unei alianțe în cinci. De ce Pactul Balcanic n-a fost agreat de Nicolae Iorga? Rămân un lucru inexplicabil, dincolo de tot ce a scris și a spus Nicolae Iorga în Parlament.

Nicolae Iorga a avut o atitudine similară în ceea ce privește Pactul de la Londra, din 1933, de definire a agresiunii. Iorga l-a bagatelizat și de asemenea și pe Titulescu ca promotor sau colaborator la elaborarea acestui act de foarte mare importanță.

În problema agresiunii Italiei împotriva Etiopiei, Societatea Națiunilor a dat un răspuns pe măsură, votând sancțiuni împotriva Italiei. Iorga n-a fost de acord cu asemenea măsuri și, mai mult, l-a criticat dur pe Titulescu pentru atitudinea pe care a avut-o în apărarea Negusului. Aprecierile și exprimările sale au fost de-a dreptul vulgare. Personal, nu înțeleg și nu pot să înțeleg; poate doar un psiholog ne-ar putea explica ce a determinat poziția lui Nicolae Iorga față de agresiunea Italiei în Etiopia.

În sfârșit, în privința demiterii lui Titulescu din guvern, în 1936, Iorga a avut, evident, un rol activ în «realizarea» acestei acțiuni, pe care a salutat-o nedisimulat.

Sunt lucruri absolut de neînțeles, care îi pun pe istorici într-o grea postură. Nu se pot explica rațional aceste atitudini, ura aceasta viscerală a lui Nicolae Iorga împotriva lui Nicolae Titulescu. Și nu numai a lui Iorga, ci și a lui Gheorghe Brătianu și a lui Octavian Goga. [...]

Poate fi acuzat, de exemplu, Nicolae Iorga că a simpatizat sau a pactizat cu legionarii? Nu, pentru că i s-a tras și moartea de la poziția lui față de Garda de Fier. În schimb, Gheorghe Brătianu și Octavian Goga au fost printre cei care au militat activ pentru eliminarea lui Titulescu din guvern, din motivele pe care le cunoaștem. Carol al II-lea a mers pe mâna lor și a ieșit ce a ieșit – demiterea lui Titulescu din guvern și numirea lui Victor Antonescu.

Colegul și prietenul nostru George Potra ne-a adus în fața unei situații extrem de delicate, să încercăm să înțelegem ceva care nu este de înțeles.

O să încercăm să înțelegem și, până la urmă, poate iese ceva din toate acestea. [...]“[480]

Maestrul Ion Brad m-a emoționat, ca de fiecare dată, prin căldura intervenției sale. Într-o societate în care eforturi culturale individuale riscă să fie pe deplin ignorate sau persiflate, alocuțiunea lui Ion Brad a însemnat, înainte de toate, crearea unui câmp generos de abordare, sub semnul respectului, al interesului real. L-am întâlnit de mai multe ori la Casa Titulescu și în alte incinte. Asociez îndreptățit intervențiile sale acelora ale academicianului Șerban Cioculescu, care, înainte de a critica, releva ceea ce distingea lucrarea respectivă, noutățile în materie de informare sau în formularea de judecăți de valoare. De fiecare dată îl îmbrățișa pe autor, la propriu sau la figurat, avansând sugestii pe care cel vizat le putea primi ca un cadou. Ion Brad aparține unei aristocrații intelectuale autentice și de aceea și această întâlnire, ca toate celelalte, a fost pentru mine o bucurie.

Afirma, de această dată, Ion Brad:

„Ori de câte ori apare o nouă carte semnată de George G. Potra (și în ultimele două decenii au apărut multe și importante), lectura fiecăreia dintre ele devine o bucurie și un nou prilej de a cunoaște mai profund, mai atent, istoria diplomației românești. [...]

Din nou, o lectură originală și iarăși o lecție despre genialitatea românilor, aflați în colaborare, dar și în contrarietate, situație împinsă uneori până la polemica acerbă, până la orbirea gravă și păgubitoare vieții politice și spiritualității noastre naționale.

Este, de asemenea, un merit deosebit al excelentului istoric, care se dovedește a fi cu această nouă carte, George G. Potra, atunci când, în cadrele bine conturate ale unei epoci încărcată de evenimente naționale și internaționale, pline de contradicții și pericole, își întemeiază toate considerațiile și asertiunile pe documente autentice, pe amănuntele lor revelatorii, așa cum sunt cele ce alcătuiesc relațiile Iorga–Titulescu, începând cu data de 10 iulie 1917 și terminând cu 23 decembrie 1937. Adică, 93 de scrisori, însemnări personale, telegrame și articole de presă, o veritabilă și palpitantă radiografie a legăturilor de atâtea ori benefice, lor și națiunii lor, dar de tot atâtea ori dăunătoare celor doi stâlpi de boltă ai spiritualității naționale, amândoi amenințați, în fond, până la moarte, de aceiași adversari

și dușmani ai cauzelor esențiale pentru care s-au jertfit și au fost jertfiți Iorga și Titulescu."[481]

Este dificil să spun ce anume, și înainte de toate, m-a determinat să rog insistent pe domnul Radu Ciuceanu să vină și să vorbească la lansarea lucrării mele având drept actori pe Iorga și Titulescu. Unii vor presupune că solidaritatea de breaslă și calitatea de directori ai unor instituții științifice convergente explică suficient și convingător gestul meu. Fără a nega aceste argumente, voi adăuga prețuirea și admirația colegială pentru fertila activitate de cercetare și substanțiala producție editorială dirijate de Domnia Sa, care impresionează și generează deopotrivă invidie în spațiul academic. Oricât va surprinde pe unii sau pe alții, mărturisesc că Radu Ciuceanu face parte dintre puținii cărora nu îndrăznesc să le trec pe dinainte, pentru demnitatea, credința și suferința arătate de-a lungul multor ani de închisoare politică, pentru spiritul creștin arătat după, animat de dorința de a spune adevărul, dar nicidecum de revanșă. Admirația sa față de cei doi apostoli ai neamului românesc, pe care îi îmbrățișează mai presus de slăbiciunile umane, definește un om de convingeri ce înnobilează.

După intervenția doamnei Viorica Moisuc, surprinzătoare într-un anumit fel, Radu Ciuceanu m-a emoționat, afirmând *ex abrupto:*

„Aduc mulțumiri, la vârsta pe care o am, domnului profesor George G. Potra pentru lucrarea lansată astăzi, pentru opera sa în general. Asociez acestor mulțumiri omagiul pe care îl aduc părintelui Domniei Sale, istoricul George Potra, un om de mare cultură, de o cultură mereu aprovizionată. Îi exprim recunoștință, peste timp, pentru ceea ce am putut interfera cu dânsul, pentru ceea ce ne-a împrumutat nouă, celor care ieșisem proaspăt din universul concentraționar."

Radu Ciuceanu n-a mai adăugat întrebări celor formulate de Viorica Moisuc. A subliniat că lucrarea ce o lansam nu era doar o premieră ca subiect, ci și una ca stil. A citit textul pe care l-am înscris pe coperta a IV-a a lucrării, afirmând cu gravitate că „ar fi suficient să prindem conținutul acestui roman".

„Închei și felicit încă o dată pe domnul Potra pentru inițiativă și pentru curaj. Îl îndemn să treacă și la o ediție pentru străinătate. Cred că atât polonezii, cât și francezii, ar fi interesați să prindă ceva din această confruntare. Dacă Iorga și Titulescu ar fi fost împreună, vârfurile lor s-ar fi transformat într-un platou și ar fi fost un platou de granit, indestructibil. Păcat că n-au mai avut timp să se împace."[482]

Dacă aspiri să dai unei lansări de carte ceva mai mult decât valoarea unei convenții oneste și riguros onorate, îl inviți pe Valeriu Râpeanu, personalitate de vârf a culturii românești contemporane, indispensabil pentru a asigura altitudine intelectuală unui eveniment cultural-editorial, ci și pentru a-i asigura culoare parterului personalităților convocate sub arcadele Casei Titulescu. L-am salutat ca oaspete în mai multe rânduri, la lucrări personale sau ale altor oameni de carte, istorici, juriști, diplomați, ziariști ș.a. În memoria fiecărui participant stăruie intervențiile Domniei Sale. Departe de acte de complezență, spusele lui Valeriu Râpeanu sunt judecățile unui om cu lecturi, studii și cărți acoperind, peste 60 de ani de viață, ale unui cercetător, critic, publicist, scriitor și editor pe care istoria literaturii române și istoria presei românești îl înscriu fără rezerve printre cei care s-au purtat ca oameni de onoare și ale cărui judecăți autorul și le poate revendica fără niciun fel de jenă. Fiind vorba de Iorga și Titulescu, nu puteam să pierd șansa de a-l avea alături de noi. Cei care îi cunosc opera știu prea bine de ce. Ceilalți ar trebui să parcurgă câteva pagini de biobibliografie, fixând doar repere esențiale. Ca editor, Valeriu Râpeanu ne-a restituit lucrări ale lui Iorga, după ani de interdicție totalitară, dovedind curaj și profesionalism. Cu puțin timp în urmă, adică în anii 2009–2012, Valeriu Râpeanu a publicat prima ediție critică integrală a lucrării lui Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost,* o capodoperă. Laudele ar fi de prisos. În 2002, în ce mă privește, l-am avut alături la lansarea primei ediții a lucrării mele *Pro și contra Titulescu,* pe care a salutat-o și a comentat-o doct și cu prețuire.

Reliefând valoarea lucrării pe care o propuneam publicului românesc, Valeriu Râpeanu a afirmat:

„Cartea domnului George G. Potra este, dacă vreți, începutul unor dezbateri asupra relațiilor care au fost între oameni de frunte ai țării noastre în perioada dintre cele două războaie mondiale. În fond, și Titulescu și Iorga au ilustrat această perioadă. Cu ei se încheie o epocă, pe care au ilustrat-o în cel mai înalt grad. Relațiile dintre ei au înregistrat nu puține momente de adversitate, triste prin tensiunea și virulența limbajului.

Psihologii au un teren de cercetare care nu se mai limitează acum doar la cele oferite de presă, așa cum a fost cazul meu, când n-am putut face mai mult. Corespondența, atâta cât este cunoscută și tipărită, și cu atât mai mult dacă vom identifica alte piese documentare, oferă încă de pe acum temeiuri pentru adâncirea cercetării, pentru abordarea unor fațete lăsate până acum de-o parte sau expediate în mod artificial. Nu este vorba de a face dreptate cuiva, de a găsi vinovați, ci a ști mai mult de ce, care a fost declicul unui conflict de peste un deceniu și dacă, discutând la condițional, în ce fel și cine ar fi fost posibil să-i pună capăt, pentru ca aceste două forțe ale geniului național să se găsească alături în momentele grave din preajma izbucnirii celui de al Doilea Război Mondial."[483]

Petre Țurlea s-a impus în istoriografia românească actuală prin diversitatea și soliditatea cercetărilor formulate prin lucrări ample, documentate, căutate, citite și comentate cu voci diverse ca sorginte, atitudine și profunzime. Las deoparte cărțile despre Școala românească din Franța și Frontul Renașterii Naționale, despre atrocitățile maghiare și monumentele non-grata pe pământ românesc, despre evreii din România, despre Ion Antonescu, Carol al II-lea, Mihai I și relațiile dintre aceștia. Am parcurs cu interes *Nicolae Iorga în viața politică a României; Nicolae Iorga. O viață pentru Neamul Românesc; Nicolae Iorga între Dictatura Regală și Dictatura Legionară; Nicolae Iorga la Vălenii de Munte; Nicolae Iorga și Universitatea din Cluj*. Am răsfoit cu creionul în mână *Scrisori către Nicolae Iorga* (volumele III, IV, V, VI).

Invitația pe care i-am adresat-o a fost primită de Petre Țurlea cu spontaneitate și bunăvoință. Având lucrarea mea cu mai mult timp în urmă, Domnia Sa a putut medita mai mult asupra subiectului, a avut timp să se enerveze și să formuleze puneri la punct împotriva tuturor adversarilor lui Nicolae Iorga, de ieri și de astăzi.

M-a salutat colegial:

„Domnul George Potra a făcut din Fundația Europeană Titulescu un loc în care se petrec niște evenimente cărturărești cu totul deosebite. Am avut eu însumi cinstea să-mi prezint două cărți în acest spațiu. Domnul George Potra ne întâmpină azi, atât ca gazdă, cât și ca autor al cărții a cărei lansare ne prilejuiește întâlnirea de azi.

Cartea este excepțională. Ea este necesară. Autorul trebuie felicitat pentru că a avut această idee, punând față în față două personalități uriașe ale culturii naționale.

Am avut această carte înainte de a apărea sub egida Fundației Europene Titulescu; a fost inclusă în volumul XI din *Nicolae Iorga. Studii și documente.*

Continui să cred că atunci când mari personalități ale românilor sunt lăsate în uitare sau, și mai rău, blamate într-un mod mizerabil, o carte ca aceasta își are cu atât mai mult rostul."[484]

N-am fost surprins de nervozitatea lui Petre Țurlea, care a afirmat: „ca vechi iorghist, am și eu un alt punct de vedere". Colegul meu a avut corectitudinea să spună că „asta nu scade cu absolut nimic valoarea deosebită a cărții pe care o aveți dumneavoastră în față".

L-am înțeles până la un punct pe. Nu puteam să nu bănuiesc iritarea pe care i-au provocat-o întrebările doamnei Viorica Moisuc, seria de întrebări privind atitudini, față de care cercetătorul nu se poate mulțumi să le constate și înregistreze, trebuind să apeleze nu doar la acuratețea istoricului, ci și la profunzimea psihanalistului.

În ce mă privește, nu am fost tentat să dau vreo replică lui Petre Țurlea. Am publicat documente autentice, mai multe inedite, aducând contribuții reale în cunoașterea unor momente de conlucrare sau adversitate ale celor doi. Am avut un punct de vedere, dar niciodată nu l-am formulat apodictic. Comentariile rămân la libertatea oricărui cercetător. Nimeni nu ar putea afirma că am procedat la o selecție de documente care să altereze judecata.

Am spus dintru început cât de greu mi-a fost să purced la această carte și cu atât mai mult s-o tipăresc. Având în ADN-ul meu loc atât pentru Iorga, cât și pentru Titulescu, nu mi-am propus să infirm sau să confirm, să neg sau să dau dreptate și, cu atât mai puțin, să indic vinovați. Nedumerirea unora, tăcerea altora, întrebările unora, supărările altora – toate îmi confirmă că acest subiect nu trebuia ocultat la infinit. Poate că, acum, dacă nu suntem în stare să ne ridicăm deasupra propriilor subiectivități, trebuie să punem pe hârtie, pe masă, probele spre cunoaștere și judecată, în ultimă instanță, spre mântuire.

Voi continua să cercetez și să scriu despre „interferențe" – fie că termenul va fi agreat de unii sau alții –, despre relațiile „ciudate" (s-ar putea folosi cel

puțin zece alte epitete, care să definească mai profund, mai subiectiv, mai patetic, mai publicistic o stare, o relație, un punct de vedere) ale lui Nicolae Titulescu cu Take Ionescu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, Gheorghe Brătianu, Grigore Gafencu, Mihail Sturdza, Gheorghe Tătărescu, Carol al II-lea, Ion Antonescu. Avansez doar ca o idee gândul că va trebui cândva să analizăm și să facem cunoscut cum a fost perceput în intimitatea sa și apreciat public Nicolae Titulescu de către miniștrii de Externe ai României din 1914 până în 2014. Liderilor politici din perioada interbelică, trebuie să le adăugăm judecățile (sau doar referirile, directe sau aluzive) din partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu, Ion Iliescu, Emil Constantinescu, Traian Băsescu. Atâtea câte au fost, și nimic mai mult.

Nu pot să nu menționez – și o voi face și în viitor – că Florin Constantiniu a fost un generos că a răspuns, fără a fi fost nevoie de insistențe, invitațiilor adresate de colegi și prieteni, ca și de cunoscuți mai puțin celebri, pentru a vorbi despre ei, despre cărțile lor, uneori doar la prima carte.

A venit pe parcursul a 12 ani, la Casa Titulescu, de mai multe ori, când l-am invitat la lansarea cărților mele sau ale altora, la dezbaterea unor subiecte de istorie, de filozofie sau de politologie, înscrise pe agenda Fundației Europene Titulescu.

Deși în 1966, iată, cu aproape 30 de ani în urmă, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", am avut – pe marginea unei conferințe personale pe tema cauzelor înlăturării lui Nicolae Titulescu din guvernul României (29 august 1936) – un schimb de idei ușor dezagreabil, Florin Constantiniu intervenind prețios didactic, iar eu reacționând prompt rebarbativ, am depășit relativ rapid momentul și am găsit calea spre o relație de prețuire reciprocă verificată în timp.

În 2011, în preajma Crăciunului, deși grav bolnav, Florin Constantiniu a venit la Casa Titulescu. Nu știu în câte alte locuri avea să se mai ducă în cele câteva luni, până când, în primăvara anului următor, avea să treacă în lumea umbrelor.

A fost atunci, sub coloanele Casei Titulescu, la înălțimea discursului său de totdeauna. Eram lângă el și-l priveam discret, dar îngrijorat cum, pe parcursul a circa 20 de minute, a luat două nitroglicerine. Spunea că-și

dorea moartea. O repeta cu gravitate și insistență. Credeam că este o cochetărie. Nu știam că moartea este atât de aproape.

Apreciind că „această carte este pe cât de deconcertantă, pe atât de necesară" Florin Constantiniu sintetiza pentru a conchide:

„E de neimaginat, e de neînțeles, cum a fost posibil ca aceste două mari personalități ale istoriei românești și care în perioada interbelică au dat atâta prestigiu, atâta notorietate României, să se afle într-un raport conflictual [...], este cam greu să găsim justificare la această ostilitate pe care în mod constant o manifestă Iorga față de Titulescu."

Înțelept, seren, la sfârșitul alocuțiunii sale, Florin Constantiniu afirma:

„George Potra a fost un Moș Crăciun extraordinar de generos și ne-a adus un cadou care ne va delecta și ne va folosi într-o măsură considerabilă pentru a înțelege aceste aspecte care, să fim foarte deschiși, sunt, de regulă, ocultate în istoriografia noastră, tot genul intră așa într-un canon din acesta, toate sunt excelente, noi suntem nemaipomeniți, colosali, românii. Vedem că personalitățile de vârf ale societății românești au și ele păcate, la fel ca oricare dintre noi. Poate că acesta este un sentiment reconfortant și pentru noi, ăștilalți, care nu avem harurile și darurile pe care le-au avut aceste personalități."[485]

Nu-mi aduc aminte exact numele tuturor celor cărora le-am adresat invitația de a veni în acea zi la Casa Titulescu. Știu că i-am scris și lui Carol Roman, de care mă leagă o veche prietenie, din chiar secolul trecut. N-a putut veni, dar mi-a mulțumit pentru exemplarul pe care i l-am trimis. A reacționat cu remarcabilă promptitudine, mulțumindu-mi și promițându-mi că va saluta acest eveniment editorial în revista „Balcanii și Europa", pe care o conduce. Am avut surpriza – îi spun totuși surpriză – că în chiar numărul de revistă aflat pe punctul de a fi trimis la tipar, în ianuarie 2012, maestrul Eugen Uricaru, fost președinte al Uniunii Scriitorilor, dedica două pagini emoționante lucrării pe care o realizasem.

Au trecut aproape trei ani de atunci, am recitit aceste pagini și îmi este greu să aleg dintre judecățile și sublinierile Domniei Sale, care confirmă cu prea plin că marele scriitor este dublat de un psiholog de vocație, de un critic încercat, un artist care face chiar dintr-o intervenție în presă o bijuterie:

„Tot George G. Potra este semnatarul unui amplu studiu introductiv care analizează, cu multă atenție și profunzime, complicatele relații dintre cei doi mari slujitori ai intereselor fundamentale ale neamului românesc. Credem că respectivul studiu are marele merit al sesizării unei constante a vieții politice și intelectuale românești moderne, și anume maladia cronică răvășitoare de care ea suferă – orgoliul totalitar. Elitele românești sunt bântuite de o ambiție totalitară chiar dacă se declară democratice sau dimpotrivă. După cum elocvent arată domnul George G. Potra în studiul său și după cum transpare din textele publicate în volum, cele două personalități, de dimensiuni copleșitoare, mai cu seamă în comparație cu lumea contemporană, deși angajate deplin în opera de consolidare a României Mari, atât pe plan intern, cât și în planul politicii externe, având, în cele din urmă, același țel, se avântă într-o polemică necruțătoare, neezitând să-și administreze chiar lovituri *ad-personam* [...] din motive care nu privesc nici măcar interese materiale, ci doar orgoliul personal. Concurența este un cuvânt adecvat, întru admirație și prestigiu public, a avut în România interbelică consecințe nefaste. Și nu doar în perioada interbelică! [...]

Volumul domnului George G. Potra este o probă de onestitate profesională și de curaj civic. Nu sunt simple cuvinte, ele spun în fapt că avem în fața ochilor proba veridică și necruțătoare că nu ne aflăm în faza maturității politice deoarece ceea ce s-a întâmplat, cu urmări nefaste pentru poporul român, se întâmplă din nou sau se întâmplă în continuare."[486]

La mai puțin de o lună după apariția recenziei menționate în revista „Balcanii și Europa", Șerban Cionoff, un prieten statornic al Fundației Europene Titulescu, un spirit neliniștit, un observator atent, s-a dovedit încă o dată un valoros comunicator între Fundația Europeană Titulescu și opinia publică, încredințând prestigioasei reviste „Cronica de Iași" o radiografie a cărții *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* din care deduc „lecția unei nedrepte înfruntări":

„George G. Potra revine cu o sinteză dedicată unui subiect pe cât de dureros, pe atât de incitant. *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* se numește cartea în care excursul documentar se conjugă cu o pătrunzătoare analiză a confruntărilor politice și culturale, cărora, pe alocuri, li se adaugă

și o veritabilă schiță de moravuri din acei ani de referință pentru istoria României moderne."[487]

De Corneliu Vlad mă leagă ani de colaborare rodnică – printre care „frumoșii" de la „Lumea" – în domeniul publicisticii externe. Deși conviețuirea sub acest simbol a fost de mică durată, nu pot uita că ne-am întâlnit la mari proiecte, la simpozioane și conferințe internaționale, că am traversat, la răstimp de luni sau de ani, aceleași meridiane sau că am întârziat pe străzi cunoscute amândurora, în Europa, Africa, America Latină, Orientul Mijlociu, Asia Centrală și Asia Extrem-Orientală. Lectura cărților sale de reportaj (mă tem că cineva s-ar putea să considere că-l expediez nedrept pe distinsul meu prieten) a sporit prețuirea mea pentru călător, observator, povestitor, pentru talentul și onestitatea sa. De astă dată, doar pentru o clipă, Corneliu Vlad se apleacă asupra lucrării mele *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* subliniind:

„Autorul cărții nu-și propune să facă, postum, dreptate, între cele două mari personalități ale României interbelice, ci tratează cu maximă obiectivitate comportamentul și spusele lor. [...] Cartea, pe un subiect atât de delicat, a competentului și documentatului istoric și politolog George G. Potra elucidează o relație, până acum tulbure pentru mulți, între două figuri de proră ale spiritualității și acțiunii românești din perioada dintre cele două războaie.".[488]

Iată o judecată rece, dreaptă, care face mai mult decât o căruță de metafore plină de amabilități colegiale.

Mărturisesc că la fiecare nouă carte a mea am așteptat o reacție din partea scriitorului și diplomatului Nicolae Mareș. Din 2002, Domnia Sa a fost prezent aproape la toate lansările lucrărilor mele. Eu însumi am salutat lucrările sale despre „diplomații" Lucian Blaga, Mircea Eliade, Eugen Ionescu. Am gândit și organizat, uneori împreună, pe parcursul câtorva ani, la Festivalul Internațional „Lucian Blaga", secțiunea de diplomație culturală. Rețin din comentariul la lucrarea în discuție:

„Concluzia pe care am desprins-o după lectura studiului însoțitor este că nu i-a tremurat mâna. A făcut această operație – nu cu plăcere –, ci parcă din «obligația» că cineva trebuia să o întreprindă. A folosit un bisturiu fin și a lucrat cu teamă de Dumnezeu. Cu frică de creștin în suflet și dragoste

față de cei doi mari înaintași, cu respect față de posteritate. Fiecare afirmație pe care o emite George Potra este acoperită cu argumente suficiente, încât nimeni să nu-l judece vreodată strâmb pentru «dezvăluirile» făcute."[489]

La începutul activității sale profesionale, în anii '70, Emil Păunescu s-a întâlnit la Slatina, la Muzeul Județean de Istorie Olt, dar și în împrejurimi, cu umbra lui Nicolae Titulescu. Mărirea registrului preocupărilor, în următorii ani, în alt spațiu geografic și cultural, i-a intermediat, prin George Oprescu și Nicolae Raicoviceanu, noi întâlniri cu Nicolae Titulescu. Nu voi uita lucrurile făcute împreună la București, Slatina, Brașov și Giurgiu. În memoria lui Nicolae Titulescu.

La capătul lecturii cărții pe care i-am trimis-o, Emil Păunescu scria:

„Cu o modestie calculată, autorul cărții atrage atenția că nu au fost epuizate nici sursele documentare și nici posibilitățile de studiere a complexelor relații dintre cei doi tizi. Apreciind în cel mai înalt grad inițiativa și efortul domnului George G. Potra, sperăm să nu se oprească aici și să continue proiectele anunțate, spre îmbogățirea istoriografiei noastre contemporane. Volumul *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* reprezintă, fără îndoială, o provocare pentru tinerii slujitori ai muzei Clio și un îndemn de a diversifica unghiurile din care este privită epoca și din care se încearcă înțelegerea deopotrivă a succeselor și eșecurilor ei."[490]

L-am întâlnit pe Dumitru Mazilu în urmă cu peste 30 de ani, la Redacția publicațiilor pentru străinătate „România", pe care o conduceam. I-am solicitat câteva eșeuri pe probleme de politică externă, de relații internaționale ș.a. În mod deosebit, am fost interesat de o contribuție a Domniei Sale: România și dreptul mărilor; preocupările în acest domeniu l-au făcut cunoscut și l-au consacrat pe plan internațional. Câțiva ani nu l-am mai văzut. Am aflat că are mari probleme cu autoritățile. În urmă cu câțiva ani, Dumitru Mazilu mi-a înmânat, la Casa Titulescu, cu o dedicație colegială, un volum amplu, cu profil memorialistic, privind drama pe care avea s-o trăiască, timp de câțiva ani, până la sfârșitul lui 1989. În memoria mea păstrez amintirea umbrei sale cândva, în a doua jumătate a anilor '80, când suporta un soi de domiciliu obligatoriu, în str. Batiștei. M-am dus acolo la părinții mei; l-am văzut în hol, o dată, de două ori, a trecut pe lângă mine ca o nălucă, nu m-a recunoscut, nu mi-a vorbit și... pe urmă l-am văzut la televizor în decembrie 1989, în direct, în studioul Televiziunii Române și apoi, în ianuarie 1990, pe un tanc în Piața Victoriei... S-a făcut să-l reîntâlnesc la Viena, ca ambasador pe lângă OSCE. Mă oprisem acolo pentru o zi, venind de la Frankfurt/Main, unde participasem la un târg internațional de carte.

Las amintirile de-o parte și voi spune că *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* s-a bucurat, ca alte lucrări, de o primire favorabilă din partea juristului și diplomatului, profesorului și omului politic Dumitru Mazilu. Domnia Sa mi-a făcut o reală plăcere reținând rigoarea cercetării și corectitudinea judecăților. Mai mult decât atât, cel puțin de astă dată, m-a făcut să vibrez afirmația:

„Apreciem în mod deosebit concluziile eminentului cercetător științific care este George G. Potra cu privire la Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu: cele două «figuri legendare ale istoriei naționale, părinți fondatori ai României moderne, oameni care au trăit și au murit pentru Țară, Iorga și Titulescu n-au mai avut timp să se împace»."[491]

În efortul de a-l readuce pe Titulescu – și a fost un câmp de câteva decenii – s-au regăsit solidar istorici, juriști, diplomați, politologi, scriitori, ziariști.

Mi-am exprimat, fără rezerve, prețuirea pentru toți cei care, dincolo de sorginte, de statut profesional și social, și-au onorat calitatea de cercetători și editori onești și devotați, care au pregătit și publicat volume de documente, care au dat articole, studii și cărți, o adevărată literatură titulesciană.

În ce mă privește, am mângâiat aproape 50 de ani documente Titulescu îngălbenite și uneori deteriorate de vreme; flerul și norocul, curiozitatea și stăruința m-au dus pe urmele sale, prin lume, căutându-i rămasurile de tot felul, în biblioteci și arhive din țară și străinătate; am adus acasă, în România, mii de documente titulesciene în copie sau original; am arhivat metri lineari de piese arhivistice; am publicat câteva mii de pagini-document, din colecția națională de documente politico-diplomatice Titulescu și am onorat-o cu ediții realizate la nivelul celor mai pretențioase rigori academice, l-am condus pe Titulescu când a revenit în Europa și America, reactualizându-i mesajul prin expoziții pe simeze montate pe sub arcadele unor

temple centenare sau moderne ale științei și culturii; i-am purtat vorbele și cărțile, gândurile și sentimentele, în sute de locuri, pentru tineri și vârstnici, civili și militari, credincioși și atei; mi-am lipit sufletul de impulsul ce a fructificat în medalii, efigii, statui; le-am reamintit românilor să pună o floare la mormântul său de la Șcheii Brașovului, unde stă santinelă la integritatea și supraviețuirea României.

În demersurile pe care le-am întreprins în ultimii zece ani, editarea și publicarea corespondenței expediate și primite de Nicolae Titulescu a ocupat un loc distinct.

În 2004, am publicat 418 documente, provenind din fondul Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, adus integral de mine, în original, în țară, în 2002, din Elveția.

În 2013, la nouă ani de la publicarea acestui prim volum de corespondență a apărut lucrarea Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul II (1920–1939)*[492], reunind 354 documente, provenite din Fondul Titulescu de la Hoover Archives din Statele Unite ale Americii, adus integral de mine, în copie, în România, în 2003.

Ambele volume de corespondență fac parte din Proiectul național *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu.*

În segmentul temporal scurs din 2002, sub auspiciile Fundației Europene Titulescu au mai fost editate 383 de documente din perioada iulie 1927–iulie 1928, corespunzând primului mandat de ministru de Externe al lui Nicolae Titulescu; 382 de documente, din perioada 1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937, adică primul an al exilului lui Nicolae Titulescu; 127 de documente (piese) privind relația lui Nicolae Titulescu cu Nicolae Raicoviceanu, din perioada 1913–1940; 611 mărturii/documente, pro și contra Titulescu, provenind de la 353 contemporani ai marelui diplomat român; 93 de documente privind relația lui Nicolae Titulescu cu Nicolae Iorga.

Desigur, cele două volume de corespondență, publicate în 2004 și 2013, reprezintă doar o parte a eforturilor întreprinse în acest sens, urmând a fi completate cu lucrări fructificând documente de acest gen aflate, înainte de toate, în Arhivele Naționale Istorice Centrale, Biblioteca Academiei Române și Biblioteca Națională a României, dar și în Colecția Muzeului Național de Istorie a României.

Am afirmat, cu onestitate și modestie, că scrierea adevăratei monografii a lui Nicolae Titulescu nu poate face abstracție de asemenea scrisori. Acestea fiind spuse, sunt dator să precizez că nu ignor în niciun fel efortul și valoarea demersurilor monografice, de mai mici sau mai mari dimensiuni, întreprinse în țară și peste hotare, din 1966 – la împlinirea unui sfert de veac de la trecerea în eternitate a lui Nicolae Titulescu – până astăzi. Dar nici nu pot să ignor că de atunci s-au scris sute de studii și articole, că în afara volumelor editate sub egida Fundației Europene Titulescu au apărut nu puține alte documente – scrisori sau nu – care au îmbogățit substanțial perspectiva, acoperind goluri pe care nici nu le bănuiam, căci aceste scrisori/documente au revelat noi perioade, preocupări și acțiuni ale biografiei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu.

Piesele cuprinse în prezentul volum sunt în imensa lor majoritate originale, fiind redactate în limbile română (186), franceză (113), engleză (44), italiană (9), germană (2).

La fel ca la celelalte volume de documente editate sub egida Fundației Europene Titulescu, publicarea scrisorilor s-a făcut în limba originală și în traducere, operându-se, în mod tacit, minimum de retușuri, privind greșeli de ortografie sau de limbă, lăsând inalterate topica, limbajul, formele vetuste, păstrând identitatea și originalitatea lor.

Majoritatea textelor publicate în acest volum sunt scrise de mână, ceea ce ne-a impus în nu puține cazuri eforturi aparte de descifrare. Dacă textele scrise de Nicolae Petrescu-Comnen și Constantin Vișoianu par caligrafiate, cele ale lui Vintilă I.C. Brătianu și Dimitrie I. Ghika sunt – prin ductul convulsiv al scriiturii, prin zonele îmbâcsite și prin inconsecvența grafierii unor litere, ceea ce poate conduce la perceperea altor cuvinte decât cele avute în vedere de autor – adevărate probe de rezistență nervoasă.

Peste 20 de texte din acest volum mi-au pus probleme de datare și localizare: unele nu aveau niciun fel de elemente (de timp și de loc), altele (majoritatea celor semnate de Dimitrie I. Ghika) beneficiind de datări de genul: „vinerea asta". Am recitit în mai multe rânduri asemenea scrisori-document pentru a identifica cele mai mici amănunte susceptibile să sprijine încadrarea lor temporală și topografică. De real folos ne-au fost *Însemnările zilnice* ale lui Nicolae Titulescu – atâtea câte s-au păstrat – în care am aflat

uneori puncte de sprijin pentru clasificarea sigură (uneori doar posibilă) a acestora.

În acest volum, ca și în precedentul, găsim personalități provenind dintr-un spațiu divers ca sorginte intelectuală și ca manifestare profesională, dintr-o amplă arie geografică și dintr-un spectru lingvistic divers.

Semnatarii scrisorilor sunt personalități dintr-un larg șir de români și străini: civili, militari, clerici, membri ai Casei regale sau ai Regenței, membri ai guvernului, parlamentari, diplomați, înalți funcționari internaționali, oameni de știință și cultură, dar și publiciști, militanți ai unor organizații pacifiste sau ai unor structuri etnice promotoare ale unor mișcări social-politice vizând obținerea autonomiei spațiilor din care proveneau, ziariști, simpli particulari ș.a.

Printre semnatarii români ai acestor scrisori publicate în actualul volum se află *13 prim-miniștri* (foști, actuali și viitori): Dumitru (Take) Ionescu, Ion I.C. Brătianu, Alexandru Averescu, Vintilă I.C. Brătianu, Ion Gh. Duca, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, Gheorghe G. Mironescu, Gheorghe Tătărescu, Gheorghe Argeșeanu, Constantin Argetoianu, Ion Antonescu, Nicolae Rădescu; *5 miniștri de Externe* (din perioada activității sale politice): Dumitru (Take) Ionescu, Ion Gh. Duca, Ion Mitilineu, Dimitrie I. Ghika, Gheorghe G. Mironescu; *6 viitori miniștri de Externe:* Nicolae Petrescu-Comnen, Grigore Gafencu, Mihail Manoilescu, Mihail R. Sturdza, Constantin Vișoianu, Gheorghe Tătărescu.

Cât privește personalitățile străine, politice, diplomatice, ecleziastice, acestea veneau din Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Cehoslovacia, Grecia, Ungaria, Vatican etc.

Din perioada 1920–1936 provin 346 de scrisori-document; din perioada de după demitere (1937–1939) dispunem în actualul volum doar de 8 piese.

Sub raportul genurilor, volumul înseriază: scrisori, telegrame, cărți poștale, cărți de vizită, memorii ș.a.

Diapazonul subiectelor este foarte divers, mergând de la probleme de principiu până la chestiuni personale, de la analize la proiecte, de la sugestii la indicații exprese, de la mulțumiri pentru urări de sănătate cu ocazia sărbătorilor până la răspunsuri la felicitări pentru succesele înregistrate pe plan internațional, de la invitații la acțiuni protocolare până la participarea

la momente de vârf ale unor societăți academice, al căror membru era, până la delegarea de către autoritățile române la aniversarea unor universități multicentenare, de la cereri de ajutor din partea unor instituții culturale în dificultate până la cele formulate de indivizi sărmani, de la solicitări pentru promovarea în funcție și grad sau pentru sporirea salariului unor persoane din spectrul corpului diplomatic român până la manoperele unui joc politic meschin sau diligențele generoase pentru promovarea valorilor și personalităților românești ș.a.

Pentru istoria politicii externe și a diplomației românești, veți găsi în acest volum analize economico-financiare de mare profunzime și rafinament, însoțite de adevărate programe de acțiune pentru negocierile privind despăgubirile și datoriile de război, pentru apărarea intereselor românești atât pe plan bilateral, cât și la conferințele internaționale, pentru promovarea valorilor românești, pentru conturarea unei poziții oficiale, deplin concordantă cu Tratatul minorităților și interesele naționale, pentru susținerea punctului de vedere titulescian în chestiunea optanților ș.a.

Nu mi-am propus în niciun fel să inventariez aici toate subiectele pe care acest volum le face cunoscute.

Așa cum subliniam într-un masiv volum anterior, cu același profil, parcurgerea unor asemenea scrisori poate oferi surse bogate de informații, aprecieri inedite privind evenimente și persoane, demersuri neașteptate, aducând în prim-plan personalități ale unei lumi dispărute, cu virtuțile și tarele ei, cu individualitatea inconfundabilă a scrisului lor, exemplu în multe cazuri de calofilie.

Să fiu bine înțeles. Nu toate scrisorile-document oferă revelații. Valoarea lor este inegală. Unele sunt profunde, altele sunt formale, unele dau glas unor factori vădit implicați, altele sunt ale unor martori pasivi la evenimente de pe scena națională sau internațională. Ca și în cazul Fondului Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu, în calitatea mea de editor am păstrat și de astă dată inalterabilă integralitatea segmentului *Corespondence* din Fondul Nicolae Titulescu de la Arhivele Hoover; chiar în cazul în care am identificat în altă parte scrisori sau telegrame ale lui Nicolae Titulescu aflate în relație firească imediată sau indirectă cu scrisorile ce i-au fost

adresate, nu le-am inclus întrucât ar fi alterat exigența inițială de a păstra integralitatea și individualitatea fondului în discuție.

Nu este în intenția mea de a cântări și de a compara formal fondul de corespondență adus din Elveția cu cel adus din SUA. Informația din cele două fonduri se completează. Fiecare document poate fi citit în sine, dar și mai înțelept este de a-l citi în corelație cu altele similare, cu informația furnizată de biobibliografia Titulescu, dar și de istoria, cultura și civilizația societății românești din prima jumătate a secolului XX.

N-am fost sedus nicio clipă de a aprecia un document după mărime sau după semnatarul său. Sunt telegrame de două rânduri care prețuiesc mai mult decât o relatare pe pagini întregi. Au mai multă emoție rândurile unui prieten decât declarațiile unui oficial. Au mai multă autenticitate relatările, de vreun fel sau altul, al celor din apropierea lui Titulescu, decât relatările și portretele realizate de cei care l-au urmărit de departe, cu detașare sau superioritate.

N-am crezut niciodată că datoria mea de editor este să iau fiecare scrisoare drept un pretext pentru a face un studiu și, cu atât mai mult, o micromonografie. Am dat în subsolul fiecărei scrisori doar strictul necesar, considerând că specialistul – doritor să adâncească cazul sau problema – va face conexiunile necesare, extinzându-și, conform propriei dorințe și perspective, cercetarea aferentă.

Din respect atât pentru specialist, cât și pentru marele public, am adus în prefața acestui volum o serie de elemente inedite. N-am vrut să epatez cu judecăți personale; am considerat de datoria mea să fac cunoscute cât mai repede posibil lucruri gândite, spuse și scrise de Nicolae Titulescu, prezervate în cele 10 volume din *Însemnările zilnice* și în cele circa 190 de caiete personale ale lui Nicolae Titulescu care s-au mai salvat.

Departe de a comenta fiecare scrisoare, departe de a certifica sau infirma fiecare informație sau apreciere, am parcurs cu egală atenție aceste scrisori și m-am prezentat în fața cititorului cu ceea ce mi s-a părut substanțial și definitoriu, relevând, de câte ori a fost cazul, ineditul și revelatoriul unor judecăți și atitudini, altitudinea sau mizeria morală a unora dintre autori.

Nu am dat deoparte, editând acest volum, vreun înscris dezagreabil memoriei lui Nicolae Titulescu.

Cercetarea acestor documente va fi facilitată de o necesară corelare cu parcurgerea documentelor publicate în lucrările cu profil identic sau similar menționate la începutul acestei Note asupra ediției.

Așa cum am procedat întotdeauna, pentru a face inteligibile aceste piese-document le-am însoțit de un număr de adnotări privind persoane, evenimente, acte politice sau manifestări publice. M-am ferit de excese și prețiozități.

Volumul a fost structurat după cum urmează: *Prefață, Notă asupra ediției, Rezumat al documentelor, Documente, Note biografice* pentru toți autorii documentelor, plus alte personalități, *Indice* de nume de persoane, precum și fotocopii documentare.

Din rațiuni lesne de înțeles, am procedat la traducerea în limbile franceză și engleză a *Prefeței*, a *Notei asupra ediției* și a *Rezumatului documentelor*. Accesul și camera de rezonanță ale altor cercetători vor fi astfel sporite.

Dificultățile financiare ale Fundației Europene Titulescu au împiedicat apariția acestui volum în 2011 – la 70 de ani de la moartea (17 martie 1941) și în 2012 – la 130 de ani de la nașterea (16 martie 1882) marelui nostru compatriot, așa cum preconizasem.

Acest volum nu ar fi fost posibil fără disponibilitatea exemplară arătată, în 2003, Fundației Europene Titulescu, de conducerea Arhivelor Hoover, despre care am scris mai pe larg într-un alt capitol al actualei lucrări.

Am părăsit Palo Alto la sfârșitul anului 2003 cu un adevărat tezaur oferit de gazde, în semn de prețuire pentru Fundația Europeană Titulescu, pentru cercetătorii ei, pentru seriozitatea și pentru devotamentul arătate în munca de cercetare întreprinsă la ei și alături de ei.

Am prezentat pe larg aventura mea americană, la Arhivele Hoover, în „Cultura“[493] și în „Revista româno-americană“[494].

Reînnoiesc pe această cale mulțumiri speciale doamnei Elena S. Danielson, director la acea dată la Hoover Archives și Hoover Library, precum și simpatia mea pentru doamna Linda M. Bernard, arhivist asociat la Hoover Archives, care mi-a dat un răspuns prompt și concret la întrebările formulate în timpul cercetărilor de arhivă și după aceea.

Traducerea în limba română a documentelor publicate în acest volum a fost realizată de Delia Răzdolescu și George G. Potra.

Traducerea în limba franceză a *Prefeței* a aparținut doamnei Georgeta Constantin, iar traducerea în limba engleză a fost realizată de doamna Diana Ioncică.

Traducerea în limba franceză a *Notei asupra ediției* și a *Rezumatului documentelor* a revenit doamnei Lelia Bretan, iar traducerea în limba engleză doamnei Delia Răzdolescu.

Efortul de a face și finaliza demersuri de genul celui de față s-a dovedit din ce în ce mai greu din cauza lipsei mijloacelor financiare, dar și din cauza restrângerii numărului celor pregătiți pentru acest tip de activitate complexă și, mai ales, a celor dispuși să se implice într-un exercițiu intelectual care presupune dăruire până la sacrificiu.

Solicitările mele, bine motivate și susținute științific, au întâlnit sprijinul substanțial al Administrației Fondului Cultural Național.

În primăvara anului 2013, atunci când dădeam o ultimă lectură unui segment al acestei lucrări, la 15 aprilie 2013, Delia Răzdolescu a plecat în lumea umbrelor. Am adus și aduc și pe această cale un profund omagiu de prețuire celei care a fost o colaboratoare eminentă, timp de un deceniu, ca traducător, redactor, editor, om de relații. Fundația Europeană Titulescu îi incrustează cu onoare numele în memoria sa colectivă pentru devotamentul, profesionalismul și responsabilitatea arătate în pelerinajul pentru aducerea în țară a unor mărturii titulesciene aflate pe diverse meridiane, pentru aventura conlucrării la edițiile din opera politico-diplomatică a marelui om de stat și diplomat român, dar și pentru sufletul pus în organizarea unor expoziții comemorative Nicolae Titulescu de rezonanță în Europa și spațiul nord-american.

În efortul de a-l restitui pe Titulescu celor care mai cred în testamentul politic al acestuia, Ana Potra a rămas alături de mine, angajată moral și profesional, sprijinindu-mă să trec peste valul de dificultăți de tot felul și de decepții date de abandonul neprevăzut al unor colaboratori incapabili să rămână angajați până la capăt într-un demers care doar arareori se bucură de mai mult decât de recunoașterea celor care împărtășesc aceleași idei și aspirații.

La capătul acestor lecturi, Nicolae Titulescu, văzut în oglindă de semeni, apare mai complex, mai convingător, mai uman, adică viu, atât de viu încât

îl simțim, prin preocupări și suferință pentru destinul poporului său, contemporanul nostru.

La 28 noiembrie 2013, Casa Titulescu avea să găzduiască lansarea acestei lucrări. Au luat cuvântul: prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu; Neagu Udroiu, ambasador; prof. univ. dr. Ioan Scurtu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, președintele Secției de Științe Istorice și Arheologie; prof. univ. dr. Constantin Vlad, ambasador, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România; prof. George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România.[495]

Am reținut din cuvântul lui Adrian Năstase:

„Aceste volume fac parte dintr-un proiect mai ambițios. Parte din el s-a împlinit, rămân în continuare lucruri de înfăptuit. Noi, în cadrul Fundației, privim spre trecut pentru a vedea mai bine viitorul. Cu cât vom înțelege mai bine ce s-a întâmplat în trecut, nelăsând pe alții să ne ocupe trecutul, vom reuși să ne apărăm și frontierele, dar mai ales așteptările, speranțele, să promovăm interesele legitime ale poporului român.

Spuneam că este vorba de un proiect care a început, sau a reînceput, pentru că nu aș vrea să minimalizăm unele dintre eforturile realizate înainte de 1989, pe această linie, dar după 1989 am realizat împreună cu mulți dintre dumneavoastră, cu ajutorul extraordinar al domnului profesor George G. Potra, un proiect care a însemnat aducerea acasă a lui Nicolae Titulescu și aducerea în contemporaneitate a ideilor sale.

Viața lui a fost destul de complicată, așa cum știți. Multe dintre semnele de inteligență, de înțelepciune pe care el le-a sădit s-au pierdut, altele s-au rătăcit, unele dintre ele au mers împreună cu el o vreme, altele au ajuns pe meleaguri foarte îndepărtate, iar volumele acestea reprezintă efortul, pe care l-a realizat domnul profesor Potra, de a aduce de la Hoover Institution, de la Hoover Archives, documente care au ajuns acolo prin forța destinului, în condiții mai speciale, dar legate până la urmă de destinul dramatic, din perioada războiului, al lui Nicolae Titulescu.

Volumele acestea sunt impresionante prin diversitatea lor. Fundația a mai publicat o serie de documente – acel efort s-a datorat tot domnului profesor Potra, documente din Elveția, din partea familiei. Au fost unele

lucruri extrem de interesante și acolo. Aceste documente însă, cele de acum, ne arată până la urmă relaționarea lui Titulescu cu oameni politici din afara țării, dar și foarte multe contacte, felul în care a funcționat relația lui cu oamenii politici ai vremii. [...]

Mă opresc aici cu aceste comentarii preliminarii. Vreau să îl felicit încă o dată pe domnul profesor George G. Potra pentru încăpățânarea cu care ni-l aduce de fiecare dată în prezent pe Nicolae Titulescu, pentru eforturile de a pune împreună documente disparate, documente aflate în diferite locuri în lume. Descoperim în permanență fotografii, documente, unele dintre ele cu adevărat extrem de interesante, altele care țin de rutina vieții personale, de rutina vieții publice, mai puțin interesante poate. Dar ele toate, împreună, ne arată imaginea unui mare om de stat și a unui personaj care a avut și prieteni, dar și adversari foarte puternici.

Încă o dată felicitări!

Mă bucur că ați venit în număr mare la acest moment care marchează încă una dintre etapele acestui proiect important pe care l-am pornit cu mai mult de 20 de ani în urmă, și care iată, produce, generează efecte, reacții, comentarii, dar mai ales documente care vor rămâne."[496]

Era pe vremea când Adrian Năstase mă prețuia și felicita public!

Ulterior, la rândul său, într-o revistă de istorie, prof. univ. dr. Radu Ștefan Vergatti, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România scria:

„Volumul de față denotă o muncă titanică. Din fericire, ea s-a putut materializa în cele două părți, două tomuri, care alcătuiesc volumul al doilea din *Corespondența* lui Nicolae Titulescu în cazul de față. Cred că mai nimerit ar fi fost ca titlul volumului să fie «0 viață privită prin scrisori». Textul, trilingv, în limbile română, franceză și engleză, reușește să surprindă și să redea în culori vii frământările vieții profesionale și particulare a lui Nicolae Titulescu. Fiind vorba de scrisori care nu erau destinate publicității, caracterul lor veridic este deosebit, prin aceasta accentuându-se valoarea de document a epistolelor publicate de dl George G. Potra.

Cartea de față începe cu o amplă prefață (100 pagini), scrisă în limbile română, engleză, franceză, semnată de dl G. Potra, urmată de o notă asupra ediției, rezumatul documentelor, textul celor 354 scrisori traduse și redate în cele trei limbi folosite de editori, note biografice, lista ilustrațiilor, indice de persoane și ilustrații.

Textul scrisorilor abordează o problematică amplă, complexă, care l-a preocupat pe Nicolae Titulescu în calitate de om politic, diplomat și om de cultură, european și român. [...]

Însoțirea cuprinsului acestor scrisori, în final, de note biografice și de indice, este bine-venită. Toate aceste elemente și structura generală dau un caracter riguros științific întregii lucrări. Astfel, se aduc lămuriri pentru oamenii obișnuiți, cititori puțin deprinși cu lumea diplomatică, personalitățile, obiceiurile și tainele ei.

Munca dlui George G. Potra și a colectivului coordonat de Domnia Sa este meritorie. Prin volumul II (partea I și II) a Corespondenței lui Nicolae Titulescu se pune la dispoziția cercetătorilor un valoros instrument de lucru, care va folosi și curiozității cercului larg al publicului dornic să mai ridice un colț al vălului care acoperă tainele politicii internaționale."[497]

Distinsul muzeograf Emil Păunescu, coautor, cu mine și cu Nicolae Petrescu, la realizarea unei lucrări privind relațiile lui Nicolae Titulescu cu Nicolae Raicoviceanu, comenta:

„Sfârșitul anului 2013 a reprezentat un adevărat triumf pentru reputatul istoric George G. Potra, directorul executiv al Fundației Europene Titulescu. [...]

Lansarea cărții în ziua de 28 noiembrie, la sediul F.E.T., a prilejuit unei impresionante adunări de distinși intelectuali, în principal istorici și diplomați, să-și manifeste admirația pentru noua realizare a magistrului Potra și a micului său grup de colaboratori. Recunoașterea de către un public avizat a meritelor editorului a compensat neîndoielnic de acum obișnuitele atitudini de inaderență și dezinteres ale majorității instituțiilor oficiale, care mai mereu strălucesc prin absență de la asemenea evenimente."[498]

Publicistul Dan Sulugiuc își încheia amplul comentariu pe marginea lucrării Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul II (1920–1939)*, afirmând:

„Subscriem la părerea realizatorului acestor volume potrivit căreia efortul de a face demersuri de genul celui de față devine din ce în ce mai greu din cauza lipsei mijloacelor financiare, dar și din cauza restrângerii numărului

celor pregătiți pentru acest tip de activitate complexă și, mai ales, a celor dispuși să se implice într-un exercițiu intelectual care presupune dăruire până la sacrificiu.

În același timp, însă, nu avem nicio îndoială că restituirea adevărată a lui Nicolae Titulescu, a românului cu cea mai vastă proiecție europeană din prima jumătate a secolului XX, precum și valorificarea operei acestuia, veritabil tezaur de cultură politico-diplomatică, reprezintă nu doar o necesitate de ordin științific, ci și o îndatorire patriotică și morală, care merită orice sacrificiu."[499]

La capătul unor ani de cercetare în țară și străinătate, în 2013, am oferit publicului lucrarea *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*[500], o reconstituire profundă și riguros documentată a dosarului tragediei celebrului om de stat și diplomat român.

Am adus în mod necesar în fața publicului ultimii săi ani de viață.

Există profunde temeiuri documentare – relevate în timp prin studii și articole de serioasă ținută intelectuală – că Titulescu a murit de două ori.

Prima dată la 29 august 1936.

Atunci când, nedrept, dușmanii din țară și străinătate l-au scos pentru totdeauna din viața politică activă.

Pe parcurs de câteva decenii, cu precădere din 1966, când s-au împlinit 25 de ani de la moartea marelui nostru conațional, s-a publicat, în reviste de specialitate sau publicații pentru publicul larg, un bogat evantai de studii privind „cazul Titulescu".

Am adus în prim plan două sinteze – una despre intriga internă și alta despre conspirația externă – care au condus la o „mazilire perfidă", adevărată execuție politică la care au concurat și s-au dedat guvernanții de la București.

Înlăturarea lui Titulescu din viața politică a României a generat, în țară și peste hotare, un larg evantai de ecouri și reacții, atât în rândul cercurilor guvernante, cât și în rândul opiniei publice și a cercurilor de presă.

Cercetările arhivelor și ale bibliotecilor, ale colecțiilor de documente sau de ziare, au relevat și confirmat că decizia înlăturării lui Titulescu – cauze, forțe, mijloace, consecințe ș.a. – a fost analizată în multe cancelarii diplomatice și a fost plasată pe prima pagină a presei internaționale.

A doua oară la 17 martie 1941.

Atunci când, prematur, a cedat suferinței fizice și morale, abandonându-se în brațele lui Thanatos.

Proscris, Titulescu a fost obligat să ia calea exilului.

Timp de 1.660 zile, Titulescu a parcurs însingurat drumul Golgotei, care l-a dus implacabil spre Țara Drepților. A rămas însă devotat fără rezerve Țării. Înfrângând boala, ostilitatea, izolarea politică și fizică, a pus în slujba Neamului și a Lumii epocii sale un univers de Idei și Acțiune.

Cercetători de pe diverse meridiane au analizat prezențele sale din această perioadă în lumea politică, diplomatică, științifică, universitară și ziaristică, contactele, ca și întâlnirile cu personalități străine și românești, ocazii care au prilejuit tot atâtea semnale de alarmă împotriva somnului rațiunii care copleșea cercurile politice și părți importante ale opiniei publice.

Față de ascensiunea forțelor revanșarde și de accentuarea pretențiilor privind modificarea geografiei politice a continentului, Titulescu a chemat – prin conferințe, articole, declarații, interviuri, azi recuperate și publicate în mare măsură – la un efort de stimulare a proceselor de solidarizare și coagulare a tuturor forțelor progresiste și democratice împotriva dictaturilor și dictatorilor.

Lucid și curajos, Titulescu a respins toate regimurile totalitare, afirmând că nu există deosebiri de fond între dictaturi, că în esență acestea sunt identice.

Informații de necontestat privind poziții tranșant anti-titulesciene ale regimurilor fascist și nazist, precum și planurile și tentativele serviciilor secrete din aceste țări, certifică că acestea vizau lichidarea fizică a lui Titulescu.

Titulescu a somat democrațiile europene să abandoneze definitiv lumea himerelor și a compromisurilor, conciliatorismul cu regimurile totalitare, cu promotorii revizionismului și revanșismului.

A avut din nefericire destinul Casandrei.

Permițându-și să aibă vederi personale și să și le exprime public, uneori nu doar neconcordant, ci de-a dreptul contradictoriu în raport cu pozițiile oficiale de la București, care înregistrau un clivaj în materie de politică

externă, Titulescu a sfârșit rapid prin a fi calificat de către guvernanți drept trădător de țară.

Tandemul nefast Carol al II-lea–Gheorghe Tătărescu a pus în operă o acțiune anti-Titulescu de mare desfășurare, încercând nu doar obstruarea oricăror camere de exprimare politică, ci și anularea oricăror posibilități de existență materială.

Carol al II-lea și Gheorghe Tătărescu au transmis instituțiilor din subordine cuvântul de ordine care însemna moarte civilă.

Ei s-au servit de cohorte de lichele politice, de intriganți de carieră, de delatori de profesie, de jolly-jokeri ai camarilei regale, de condotieri de duzină, care luni la rând și-au revărsat în ziare și reviste subvenționate atacuri imunde. Mărturii – atâtea câte s-au păstrat – oferă substanța unui dosar probant.

În cadrul unui ansamblu de măsuri represive îndreptate împotriva lui Titulescu – acuzat că sabotează politica externă a României – guvernanții de la București au acționat pentru blocarea demersurilor sale de obținere a unor contracte de asistență juridică sau de colaborare în presă – deci a unor surse de existență –, pentru luarea catedrei universitare și, mai mult decât atât, pentru ridicarea cetățeniei române.

Cei care l-au urât și au conspirat împotriva lui Titulescu au întocmit și urmărit un plan diabolic de discreditare, de contracarare, de distrugere fizică și morală.

Se dovedea că Titulescu ocupa încă, și după eliminarea sa din viața politică, un loc prea mare în conștiința publică.

Titulescu a încercat infructuos în 1937 – după ce s-a făcut primit cu respect de marile cancelarii occidentale, ascultat cu interes în amfiteatre de larg ecou, publicat prompt în ziare și reviste cu milioane de cititori – să revină în viața politică internă, precum și în învățământul universitar.

Titulescu a întâlnit o atmosferă de-a dreptul sufocantă.

Temerea de asasinat nu era o invenție.

Nu am să evoc aici toate tentativele de acest gen din 1934 și 1936.

În iarna lui 1937, Titulescu avea să fie întâmpinat la București cu afișe incitând la lichidarea fizică, răspândite pe principalele străzi ale Capitalei.

A fost obligat să părăsească România, din păcate pentru totdeauna, după mai puțin de o lună.

Titulescu nu-și mai găsea locul într-o asemenea lume. Nu era vorba de o ieșire voluntară a lui Titulescu din viața politică, ci de imposibilitatea acestuia de a se mai manifesta pe scena politică românească.

Ostilitatea și boicotul l-au silit să se expatrieze.

A devenit un Proscris.

N-a încetat însă să lupte pentru supraviețuirea democrației, pentru conlucrare și pace.

Celor care îl acuză, nedrept, de prăbușirea României și dezagregarea sistemului de securitate europeană li se opun realitatea și logica faptelor istorice.

Titulescu a trăit dramatic întreaga tragedie a sfârtecării României – la Est prin pierderea Basarabiei și a Bucovinei, la Nord-Vest prin pierderea unei mari părți a Transilvaniei, la Sud prin pierderea părții de sud a Dobrogei („Cadrilaterul").

Dincolo de nedreptatea ce i s-a făcut, de suferința ce i s-a provocat, prin mintea acestuia n-a trecut niciodată, dar absolut niciodată, un alt gând decât acela în legătură cu interesele Țării și ale Neamului Românesc.

Am analizat pe larg în volum testamentele lui Titulescu, mai ales cele din ultima parte a vieții sale: 18 noiembrie 1937; 5 ianuarie 1940; 4 martie 1940.

A dat expresie unei opțiuni politice indiscutabile:

„În ce mă privește – testa Titulescu la 5 ianuarie 1940 –, cum m-am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 și 1920, doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor ști să găsească un loc potrivit dorinței mele. // Take Ionescu sus la Sinaia și eu la picioarele lui, jos la Brașov, pentru repauzul etern, este felul cel mai convenabil și doresc ca locuitorii Brașovului să accepte rugămintea mea."[501]

A ales simbolic inima României. Dator față de și iubitor de Neam, Titulescu a dorit să vină Acasă pentru veșnicie lângă ai săi și pentru ai săi, statornicind noi bastioane ale demnității românești.

Îndurerat că nu și-a putut servi în continuare Patria, pe care o reprezentase de-a lungul anilor cu atâta strălucire și căreia i se dedicase cu tot devotamentul, Titulescu s-a stins din viață prematur, la Cannes, în Franța.

Dictatorii de la Berlin și Roma s-au opus categoric înmormântării lui Titulescu în România, impunând această hotărâre generalului Ion Antonescu.

În circumstanțele complexe ale respectivului moment politic, familia a decis, în cele din urmă, ca Titulescu să fie înmormântat provizoriu la Cannes, urmând ca, ulterior, rămășițele pământești ale marelui diplomat să fie aduse în România, potrivit dorinței sale testamentare.

Nedreptatea ce i s-a făcut în viață l-a urmărit însă și după moarte. Pagini dense ale unor capitole din prezentul volum probează că Ion Antonescu a interzis unei delegații române a Partidului Național Țărănesc să participe la funeraliile lui Nicolae Titulescu, după cum și faptul că știrea morții lui Titulescu avea să fie inserată în presa română într-un mod mai mult decât straniu. Foarfecele cenzurii antonesciene nu a făcut nici prima și nici ultima nedreptate făcută lui Titulescu. Spre onoarea sa, Academia Română a sfidat consemnul și l-a elogiat sub arcadele sale pe ilustrul om politic și diplomatul român.

Au fost mulți ani de tăcere, după înlăturarea nedreaptă, la 29 august 1936, și, cu atât mai mulți după moartea sa prematură, la 17 martie 1941.

„Tăcerea" a înghețat cu frigul său câteva decenii de istorie românească.

Dictaturilor carlistă și antonesciană i-a urmat dictatura comunistă.

De la un moment dat, regimul de la București a înțeles că evocarea operei lui Nicolae Titulescu poate fi utilă în efortul României de a se elibera de orice tutelă, de orice constrângere, de a urma o politică independentă, de a-și afirma și prezerva suveranitatea națională și integritatea teritorială.

Pas cu pas, manifestările publice dedicate lui Nicolae Titulescu (comemorări/aniversări) – reconstituite în volum prin apelul la sute de surse documentare – au fost deturnate de oficialități, confiscând, dincolo de limitele înțelegerii și suportabilității, aproape întreg spațiul public de comunicare.

Deși s-au folosit de numele lui Nicolae Titulescu pentru a-și urmări interesele specifice, deși i-au confiscat personalitatea și opera, ascunzând opiniei publice adevărata sa dimensiune intelectuală și morală, unele valori ale gândirii sale politice, adevăratele imbolduri și linii de forță ale acțiunii sale, autoritățile de la București au reușit să păcălească opinia publică internă și internațională – cel puțin o parte din ea – acreditând pentru cei naivi ideea unei alese receptivități și a unui profund respect pentru opera înaintașilor.

Nu este mai puțin adevărat că demersul Bucureștilor s-a dorit și un test, nu atât față de Occident, cât mai ales față de Răsărit, dorind să se cunoască reacția acestuia față de preluarea și promovarea ideilor lui Titulescu privind independența și suveranitatea națională, integritatea teritorială etc.

Urmărind un câștig de imagine, în perioada 1963–1982, liderii de partid și de stat din România au indicat unor instituții de primă mărime – în primul rând Ministerul Afacerilor Externe – să facă direct și indirect demersuri pentru repatrierea rămășițelor pământești ale lui Titulescu.

Toate aceste demersuri s-au lovit de un refuz.

Pentru a reveni Acasă, Nicolae Titulescu a așteptat 50 de ani.

Din varii motive și din diverse părți i s-a ignorat dorința de a fi așezat în pământul Țării.

Până la trecerea sa în neființă, Catherine Titulescu a refuzat categoric aducerea rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu în România, invocând statornic existența regimului comunist de la București.

Catherine Titulescu nu i-a respectat deci ultima dorință.

După moartea acesteia, pe o poziție la fel de intransigentă, s-au plasat soții Marie Yvonne și Gheorghe Antoniade.

Dincolo de rațiuni ideologice, aceștia au fost animați de interese patrimoniale.

Nedreptatea de a fi împiedicat să revină Acasă apasă greu asupra conștiinței celor care nu i-au respectat testamentul.

Lungul drum al lui Titulescu către casă s-a încheiat la 7 martie 1992.

Readucerea sa în țară după 50 de ani de la așezarea sa în cripta Bisericii „Sf. Mihail" din Cannes a încheiat un efort de câteva decenii, în care s-au vehiculat mari principii și s-au consumat interese meschine, în care serenitatea a lăsat loc pasiunilor și intrigilor, confruntărilor și acuzelor.

Dincolo de nume și date notabile, din acest demers rămâne realitatea că în 1992 în efortul final de readucere a lui Nicolae Titulescu s-au regăsit solidare toate forțele politice majore ale țării.

Titulescu a fost readus Acasă de Țara însăși, care și l-a revendicat ca fiu și care l-a primit cu brațele deschise, dându-i loc în inima fiecăruia dintre noi.

Obosit de atâta așteptare, a venit să se odihnească Acasă, în inima Transilvaniei, la Brașov.

Din suflet, a devenit simbol.

De iubire de țară și neam.

Cu ochii roată spre toate zările, Titulescu ne cheamă în armata marilor idei pe care le-a imaginat și condus cu speranța că ele pot constitui temeiul tuturor întreprinderilor de conlucrare și pace, hrănite cu dreptate, adevăr, umanism, încredere.

Chiar dacă la 7 martie 1992, când a fost adus Acasă, n-a fost trecut pe sub Arcul de Triumf, Titulescu rămâne pentru noi un Erou.

În Panteonul recunoștinței naționale, el s-a așezat alături de făuritorii de țară, de cei ce au servit-o și apărat-o, fără ostenire și rezervă, proiectând deopotrivă un vizionar și precursor, efigia unui om care a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a aduce România în Europa și Europa în România.

Sprijinindu-mă pe o cercetare cuprinzătoare, fundamentându-mi evocările și judecățile pe un diapazon variat de documente (1.187 trimiteri și note de subsol; 98 imagini de istorie contemporană și de istorie recentă) și ferindu-mă de judecăți vinovate, prin *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă* am urmărit să reconstitui și să restitui o pagină dureroasă de istorie românească.

Acest „dosar“ a fost deja evocat și salutat cu diferite atribute, la fel de onorante pentru autor.

Acest roman istoric – cum l-a apreciat un maestru al literelor românești – a apărut la Sebeș cu sprijinul Fundației Culturale „Lucian Blaga“.

Lansarea acestei cărți a avut loc la Casa Titulescu, la 10 decembrie 2013. Au luat cuvântul: prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu; Gheorghe Tinca, ambasador; Marian Ștefan, istoric; Corneliu Vlad, publicist; Anton Vătășescu, ambasador; Adrian-Marius Dobre, analist, secretar general al Fundației Europene Titulescu; Mugurel Sârbu, președinte al Fundației Culturale „Lucian Blaga“–Sebeș, jud. Alba; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.[502]

Adrian Năstase, Gheorghe Tinca și Anton Vătășescu au fost, așa cum am arătat în cartea mea, actori ai „aventurii“ aducerii lui Nicolae Titulescu Acasă.

M-am bucurat că au fost prezenți la Casa Titulescu în această zi memorabilă.

L-am invitat pe Adrian Năstase să aibă cuvântul introductiv la festivitatea lansării acestei cărți, recunoscându-i rolul de „șef al marelui stat major“ care a pus în practică proiectul revenirii lui Nicolae Titulescu în țară și al așezării lui pentru eternitate la Brașov:

„Mă bucur tare mult să participăm astăzi la acest eveniment, o rememorare pentru cei mai mulți, dar și o lecție de viață pentru cei mai tineri. Cartea domnului profesor George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* este, fără îndoială, cel mai frumos omagiu ce putea fi adus lui Nicolae Titulescu. Fundația noastră a respectat dorința finală a marelui diplomat român. Acest volum evocă istoria eforturilor pe care mulți dintre cei prezenți aici le-au închinat unui gest de recunoștință față de marele Titulescu.

Mi-aduc aminte, eram ministru de Externe și colegii mei mă ironizau, unii dintre ei, pentru că le vorbeam în permanență despre testamentul lui Titulescu și despre faptul că avem datoria să-i aducem osemintele în țară. [...]

Sunt mulți colegi prezenți astăzi aici care ar putea să depună mărturie despre acest efort comun, care a fost în definitiv un pretext pentru a demonstra solidaritatea națională în jurul unui simbol de verticalitate, de demnitate națională.

Cred că pentru noi, membrii Fundației, simpatizanții Fundației, această carte este de fapt un raport de activitate, este o modalitate de a arăta felul în care a fost îndeplinit unul dintre obiectivele consemnate în Statutul Fundației.

Săptămâna trecută am salutat eforturile domnului profesor Potra, constând în îndeplinirea unui alt obiectiv, și anume punerea în valoare a documentelor pe care Titulescu le-a lăsat, dar care au fost într-un fel împrăștiate în diferite locuri în lume. De data aceasta, am prezentat public documente din Fondul Titulescu de la Hoover Archives. [...]

Acest gest, acest omagiu vine după foarte mulți ani de eforturi, în care am încercat să punem în valoare nu doar testamentul lui Titulescu, ci și operele lui, lucrările lui. Una dintre lucrările fundamentale, așa cum știți, este cartea despre politica externă, pe care dorim să o republicăm într-o variantă adnotată și care poate să folosească ca un ghid de învățătură pentru tinerii diplomați și nu numai.

Mă bucur că astăzi avem foarte mulți invitați la această omagiere și la această lansare a unui volum absolut remarcabil, pe care doresc să-l consider ca o mărturie de prietenie, de prețuire, din partea noastră, a tuturor, pentru cel care a fost Nicolae Titulescu.

Vreau să-i mulțumesc încă o dată domnului profesor Potra pentru efortul deosebit pe care l-a realizat în obținerea unei lucrări absolut remarcabile.

Avem mai mulți colegi care doresc să comenteze acest volum. Pentru început îl invit pe domnul ambasador Gheorghe Tinca să ia cuvântul."[503]

Adresându-se publicului, Gheorghe Tinca afirma:

„Vreau să încep prin a continua ce a spus domnul președinte Adrian Năstase, și anume că ceea ce a făcut domnul Potra prin această carte, la care se adaugă fără îndoială multe alte lucrări scrise de dânsul, este cu totul și cu totul excepțional, nu pentru că întâmplător mă aflu și eu în ea, ci pur și simplu pentru că este o carte care se citește ușor, cu toate că este impresionantă ca mărime. În același timp, este scrisă cu sufletul. Eu am răsfoit mai multe pagini, 400 și ceva de pagini probabil, însă am rămas la ultimul capitol, acela care este un fel de destăinuire, un fel de mărturisire a domnului Potra, este vorba de discursul ținut atunci când a primit Premiul internațional «Nicolae Titulescu». Cred că dacă Titulescu ar fi avut un fiu sau o fiică, n-ar fi putut să pună atâta suflet în ceea ce scrie domnul Potra în acel capitol. Eu laud mult cartea aceasta, nu știu cât costă, dar vă rog să o procurați pentru că este un eveniment, e scrisă cu sufletul, probabil a împrumutat de la Titulescu ce avea el în suflet, și anume: patria și interesul țării.

Este foarte actuală și mă gândesc că dacă cineva ar avea destui bani să cumpere suficiente volume, să le trimită la ambasadele române din străinătate, pentru că este reconfortant să citești ce scrie în această carte. Eu îl felicit și în același timp îi mulțumesc foarte mult domnului Potra."[504]

Adresându-se asistenței pe un ton grav, dar prietenos, colegul Marian Ștefan spunea:

„Mă simt dator în primul rând să le mulțumesc celor care au reușit până la urmă să pună un capăt fericit acestei aventuri a aducerii lui Titulescu în țară. Sunt însă îngrijorat pentru că, deși Titulescu este acasă, el încă nu și-a găsit locul cuvenit în inimile tuturor românilor. Din păcate, anumite sentimente anti-Titulescu continuă până în zilele noastre. Din aceste motive, pentru mine cartea care ne-a unit astăzi în această casă este o carte tristă. Este o carte tristă pentru că vorbește despre noi, despre români, și ne arată așa cum suntem, cu calitățile și cu defectele noastre. Aș spune că suntem un popor puțin recalcitrant la sfaturile istoriei, pentru că nu prea vrem sau nu prea avem timp și nici dorința să-i învățăm lecțiile pe care ni le-a oferit până acum. Din păcate, uităm prea repede. Eu cred că drama Titulescu este o mică parte din drama României, care în momentul 1918 a crezut că lucrurile s-au terminat și ne-am bucurat prea mult, fără să avem grijă să ne pregătim pentru ziua de mâine. [...]

Drama Titulescu cred că a fost posibilă și prin dispariția unor mari personalități și mă gândesc în primul rând la Regele Ferdinand și la Ionel Brătianu. [...]

Citind această carte am mai înțeles un lucru foarte important. Că Titulescu – și puțini oameni politici din România au făcut ce-a făcut el – s-a simțit ostaș al României, el s-a raportat în permanență la țară. Lui Titulescu nu i-a prea plăcut politica de partid, politica de grup, el s-a raportat în permanență la țară și cred că din acest motiv mulți l-au urât și mai ales nu l-au înțeles. El s-a considerat întotdeauna ministrul României, mai puțin ministru într-un guvern de la București. El a vorbit în numele României și se pare că așa a și fost receptat în străinătate de marile personalități. România a avut un glas ascultat în Europa atâta vreme cât destinele politicii externe românești au fost în mâinile lui Titulescu.

Ce m-a impresionat foarte tare este valul de ură care s-a abătut asupra unui om care n-a avut nicio vină decât aceea de a-și servi patria.

Vorbind despre cartea semnată de și oferită nouă astăzi de domnul George G. Potra sigur că sunt subiectiv. Eu sunt un prieten apropiat al domnului Potra, îl admir pentru ceea ce face, el îl admiră pe Titulescu și mă

ajută să înțeleg niște lucruri pe care de unul singur le-aș fi priceput mai greu.

Cartea aceasta se încheie cu un discurs pe care l-a rostit acum trei ani, cu prilejul conferirii Premiului internațional Titulescu pe anul 2010. Textul acestui discurs l-am recitit – l-am ascultat atunci și m-a impresionat profund – l-am recitit acum și v-o spun cu o bucurie imensă: nu există cuvânt, nu există virgulă în acest text care să nu fie justificate de atitudinea și de activitatea domnului Potra.

Domnul Potra ne oferă un exemplu de profesionalism și moralitate și mai ales de iubire, căci fără iubire nimic nu-i durabil. Eu însumi mă simt mic uneori văzându-i statornicia în dragostea lui pentru Titulescu și i-am și spus-o de câteva ori și mi-a spus: nu-i adevărat, eu iubesc adevărul; iubind adevărul, iubesc și pe Titulescu.

Cineva spunea într-o zi că domnul Potra l-a sechestrat pe Titulescu și ni-l restituie pe bucățele. Știam unde bate respectivul, fiind unul dintre cei care nici nu pot, nici nu știu să se bucure. Eu știu doar că domnul Potra, de aproape o jumătate de secol, se află pe urmele domnului Titulescu și adună fărâmă cu fărâmă, tot ce ține de activitatea lui și de persoana lui și aduce acasă. Și mai știu un lucru: că la Fundația unde lucrează domnul Potra se desfășoară o activitate care în țările civilizate cade în sarcina unor institute, care au zeci de specialiști, fonduri corespunzătoare și domnul Potra, spre uimirea mea, nu l-a sechestrat pe Titulescu. Mai săptămâna trecută ne-a oferit un alt volum în care Titulescu ne este restituit în straie de sărbătoare, cu respectul și iubirea de care trebuie să se bucure asemenea personalități."[505]

Manifestări similare celei de la Casa Titulescu aveau să aibă loc, la 27 martie 2014, la Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia și la Colegiul Național „Lucian Blaga" din Sebeș (cu participarea domnilor Gheorghe Tinca, ambasador; Marian Ștefan, istoric; Mugurel Sârbu, președinte al Fundației Culturale „Lucian Blaga"–Sebeș, jud. Alba; Radu Totoianu, director al Muzeului Numicipal „Ioan Raica"–Sebeș, jud. Alba; George G. Potra), precum și, la 17 aprilie 2014, la Universitatea „Valahia" din Târgoviște (cu participarea domnilor Constantin Vlad, ambasador,

membru al Academiei Oamenilor de Știință din România; Nicolae Ecobescu, ambasador; George G. Potra).

Dintre vocile care s-au exprimat, în scris, în săptămânile și lunile de după apariția lucrării, m-am oprit doar la câteva.

Salutând apariția acestei cărți în prestigioasa revistă „Cultura", maestrul Ion Brad scria:

„Această nouă și monumentală carte vine să certifice încă o dată ceea ce diplomații și literații cunoșteau de multă vreme: George G. Potra este cel mai autorizat istoric dintre toți cei care s-au ocupat de opera și personalitatea lui Nicolae Titulescu, părintele diplomației moderne românești. [...]

Această devoțiune s-a tradus în munca sa de benedictin cercetător și culegător, în țară și străinătate, din arhive și biblioteci, a zeci de mii de documente titulesciene, studiate și adunate în volume originale, revelatoare pentru ceea ce a însemnat proiecția unui diplomat și om politic de geniu pe ecranul unei Românii care era supusă, din interior și exterior, la cele mai cumplite încercări istorice. [...]

În cele optsprezece capitole ale volumului de față, apărut cu sprijinul Fundației Culturale «Lucian Blaga» din Sebeș, Alba, George G. Potra pune în pagină, cu acribie științifică, sute și sute de documente (unele reproduse în facsimil) și fotografii, care atestă și fac convingătoare împrejurările deosebite ale ultimilor ani din viața și activitatea lui Nicolae Titulescu."[506]

Accentuând asupra zonelor de mare tensiune ale sfârșitului lui Nicolae Titulescu, dar și asupra ticăloșiilor consumate în 50 de ani de după moartea acestuia, în care marele dispărut a continuat să rămână departe de țară, scriitorul și publicistul Corneliu Vlad scria:

„Agonia și dispariția din viață ale lui Nicolae Titulescu au avut ca ultim, tragic și mult întârziat gest național de supremă cinstire, așezarea eroului păcii europene și mondiale în Panteonul martirilor neamului care este, pentru noi, întregul pământ românesc. [...]

Acestui act de reparație morală și istorică datorat de noi singurului demnitar din lume ales pentru două mandate președinte al Ligii Națiunilor îi este consacrată cartea *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă.* O nouă carte a prof. dr. George G. Potra despre Titulescu. A câta oare? Nu mulți dintre marii români au, asemenea lui Titulescu, privilegiul de a putea fi

cunoscuți în posteritate cu întreaga operă, larg accesibilă, corect restituită și competent explicitată. În plus, și cu reconstituirea riguroasă și migăloasă a întregului parcurs al unei vieți tumultuoase și expusă, de-a lungul vremii, feluritelor mistificări. Ceea ce a izbutit G. Călinescu în privința biografiei și scrierilor lui Eminescu (lăsând, însă, și el, un noian de întrebări fără răspuns) întreprinde, cu tenacitate, prof. George G. Potra prin cărțile și edițiile de și privitoare la Titulescu.

Cartea despre ultimul drum al lui Titulescu este scrisă în registru grav de recviem. Calvarul final al lui Nicolae Titulescu atinge paroxismul în ultimii săi cinci ani de viață. Anii cumpliți dintre înlăturarea lui brutală din viața politică activă, la 29 august 1936, și sfârșitul vieții sale pământene, la 17 martie 1941. Un sfârșit prematur și precipitat de un mediu politic, intern și internațional, dar și familial, ostile toate, care parcă au conjurat împotriva acestui cavaler al marilor cauze ale civilizației. Împrejurări aparent surprinzătoare, dar de fapt explicabile, apropie Golgota ultimilor ani ai lui Titulescu de ultimul deceniu de viață de infern al lui Eminescu. Proscriși și blamați, repudiați și ignorați, denigrați și scoși cu violență, dar și cu viclenie din viața publică în plină forță, condamnați de fapt la moarte civilă, declarați nebuni și duși cu forța către case de sănătate mintală, acești doi eroi de «început de calendare» ai românilor, cum ar spune Ion Barbu, nu-și găsesc nici azi pe deplin liniștea bine cuvenită din cauza feluriților detractori de – să sperăm – ultimă oră, care cred că fac jocuri utile cuiva dacă împroașcă insanități pe ceea ce avem pur în istorie și în cultură."[507]

Distinsul muzeograf și cercetător, istoricul și publicistul Emil Păunescu, care a arătat interes și preocupare pentru subiecte precum relația Nicolae Titulescu–George Oprescu; Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu, nota:

„Sfârșitul anului 2013 a reprezentat un adevărat triumf pentru reputatul istoric George G. Potra, directorul executiv al Fundației Europene Titulescu. [...]

Casa de la Șosea a găzduit o nouă lansare, de această dată fiind vorba de un volum monumental al autorului George G. Potra, intitulat *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*. Lucrarea a apărut datorită sprijinului financiar oferit de Fundația Culturală „Lucian Blaga" din Sebeș și tratează exhaustiv odiseea îndeplinirii voinței testamentare a Marelui Tit, aceea de

a fi înhumat în pământul Țării, în inima ei (și a Transilvaniei), la Brașov. Ea are 516 de pagini și o anexă cu 98 de ilustrații. Dintre cele 15 capitole primul și ultimul sunt două frumoase eseuri, referitoare la «ultimele zile ale unui Proscris», respectiv la relația autorului cu personalitatea căreia i-a consacrat cea mai fructuoasă parte a carierei sale, George G. Potra a rememorat, deopotrivă pentru inițiați și pentru marele public iubitor de istorie, condițiile morții și înmormântării de la Nisa [Cannes], receptarea dispariției sale în epocă și reînvierea lui politică din anii 1944–1945. A trecut apoi în revistă aniversările (din 1962, 1972, 1982 și 1992) și comemorările (din 1966 și 1991), tratând influența lor pe parcursul unei jumătăți de veac asupra cunoașterii și înțelegerii dimensiunile renumitului diplomat. O parte substanțială a cărții este consacrată analizei documentelor testamentare și demersurilor întreprinse de cei ce au încercat – mai mult sau mai puțin dezinteresat – să-i îndeplinească dorința. Toate acestea converg către elucidarea ori măcar limpezirea celor mai multe dintre controversele pe care le-a iscat postumitatea lui Titulescu. Dincolo de unele accente polemice, remarcăm strădania autorului de a fi cât mai obiectiv, modestia și perseverența sa întru a ne oferi o imagine cât mai clară asupra subiectului."

Salutând reconstituirea odiseei postume a lui Titulescu, publicistul Șerban Cionoff scria:

„Dureroasă și nedreaptă soartă a avut Nicolae Titulescu și după moarte! De parcă nu ar fi fost de ajuns ura și înverșunarea unor contemporani, între care un rușinos loc de frunte îl au Carol al II-lea și Gh. Tătărescu, intrigile perfide țesute pentru a-l îndepărta de la cârma diplomației românești și, în final, de a-l exila definitiv, a fost nevoie să mai treacă 50 de ani până când să își găsească odihna veșnică în pământul țării pe care a iubit-o și a slujit-o cu o rară devoțiune. Această odisee postumă se regăsește, în datele sale esențiale și mai ales în dedesubturile sale, încă puțin știute până azi, în cartea lui George G. Potra *Titulescu. După 50 de ani din nou acasă*, apărută, recent, sub egida Fundației Europene Titulescu (Sebeș, 2013).

Fără îndoială, George G. Potra era printre cei mai potriviți pentru a scrie această carte. [...]

Cercetând cu atenție toate variantele de testament existente, George G. Potra operează fine disocieri, compară argumente, descoperă erori de

interpretare sau chiar denaturări de o crasă rea-credință a voinței lui Titulescu, dintre care cea mai otrăvită mi se pare aceea că el nu a dorit să fie îngropat la Brașov, mai brutal spus, nu a dorit să fie îngropat în România. La capătul unei analize de o impecabilă rigoare, concluzia lui George G. Potra vine să așeze faptele în ordinea lor morală și juridică firească: Reînhumarea sa la Brașov, la jumătate de secol de la trecerea sa în eternitate, a împlinit gândul marelui dispărut și o obligație a poporului român, în fapt unicul și cel mai important executor testamentar al său». Motiv pentru care acest capitol al cărții se și numește: «Testamentul politic al lui Titulescu – o opțiune politică indiscutabilă». [...]

Pe bună dreptate, cartea lui George G. Potra acordă o atenție aparte eforturilor uriașe (nu am nicio reținere ca să folosesc termenul) ale instituțiilor democratice ale României de după 1990, în mod cu totul deosebit ale ministrului de Externe, Adrian Năstase, pentru îndeplinirea Testamentului lui Nicolae Titulescu. Această secțiune a cărții este plină de multe întâmplări – unele mai frumoase, altele mai puțin frumoase – care, împreună, dau dimensiunile unui impresionant proiect politic și diplomatic din care mai avem, încă, mult de învățat. [...]

Lecția acestei întâmplări este, cred, foarte simplă: atunci când România vrea cu adevărat să își pledeze cauza și să susțină Interesul Național, trebuie să caute și reușește să își afle, în Europa și în lume, cei mai buni pledanți! [...]

Cu *Titulescu. După 50 de ani din nou acasă,* George G. Potra a dat o carte care poate fi socotită una de excepție în toată puterea cuvântului."[508]

Pe parcursul a peste zece ani, m-am întâlnit frecvent cu domnul Constantin Vlad, de regulă la Casa Titulescu, sub semnul provocator al unui schimb de idei privind „bolile" planetei și „accidentele" umanității. Modest – dincolo de titluri, premii și decorații –, prietenul meu nu vine în agora să facă paradă de erudiție, ci ni se alătură cu prudența și gravitatea unui gânditor care i-a cercetat pe mulți înțelepți de ieri și de astăzi, pentru a ne împărtăși judecățile și întrebările născute din lecturi larg acoperitoare. Am declarat public că îl prețuiesc pe Constantin Vlad pentru faptul că nu lasă gândul să se odihnească. Nu îl citesc și nu îl ascult pentru a-mi da direct sau indirect dreptate, îl citesc și îl ascult pentru a mă verifica, pentru a-mi îmbogăți propriile percepții și judecăți cu noi unghiuri de abordare.

Vocațiile și experiențele diverse, dar complementare, ale acestei distinse personalități a culturii românești se regăsesc simbiotic într-o voce de autentică individualitate și originalitate. Conferințele sale – mă conving, fiecare dintre ele – vor să ne ferească de riscul de a supraviețui ignoranți și, cu atât mai mult, indiferenți față de provocările timpului istoric căruia îi suntem contemporani.

La 17 aprilie 2014, în fața unor prestigioși membri ai corpului profesoral, a unor doctoranzi și studenți în ani terminali, de la Universitatea „Valahia" din Târgoviște, ambasadorul Constantin Vlad, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, a procedat la o fină radiografie a lucrării *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* focalizând asupra actualității mesajului ideatic și moral al marelui neînfrânt:

„Sunt bucuros că astăzi mi se oferă prilejul de a exprima câteva gânduri despre cea mai recentă carte a lui George G. Potra: *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă* aici, în Târgoviște, veche și venerabilă Cetate de Scaun a românismului, în incinta Universității «Valahia» – instituție de învățământ superior tânără, dar aflată deja pe o treaptă înaltă a profesionalismului și prestigiului academic.

Cartea pe care o supunem atenției publice este, prin dimensiuni și caracter, o lucrare-document. Prima parte se citește greu. Nu din cauza felului cum este scrisă, ci pentru ceea ce ne pune sub ochi, întrucât se ocupă de atitudinea autorităților vremii față de Titulescu în intervalul 1936, când a fost eliminat din guvern, și 1941, când a trecut în eternitate, precum și față de memoria lui Titulescu în zilele când trupul său neînsuflețit era inhumat în pământ străin. Este o lectură tristă despre un destin amar, destinul în ultimii ani de viață a celui care a fost și rămâne, în ciuda tuturor împotrivirilor, marele Nicolae Titulescu. Acest destin pune în relief încă odată, dacă mai era nevoie, o zodie nefastă care, parcă, urmărește nația noastră română. [...] Celelalte părți ale lucrării se ocupă de soarta rămășițelor pământești și moștenirii lui Titulescu – moștenire formată atât din faptele sale, consemnate de istorie, cât și din creația sa în domeniul ideilor, al teoriei. Cu câteva luni în urmă, la Fundația Europeană Titulescu a fost evocat mai ales modul cum cartea lui George G. Potra reface drumul osemintelor lui Titulescu din mormântul provizoriu de la Cannes în pământul

Patriei, la Şcheii Braşovului, potrivit dorinţei sale testamentare. În cuvântul meu de astăzi aş vrea să mă refer la valoarea deosebită a cărţii menţionate în reliefarea personalităţii lui Titulescu. George G. Potra realizează acest lucru nu prin reproducerea unor texte originale: documente, conferinţe, interviuri, telegrame etc. elaborate de Titulescu în activitatea lui diplomatică. Asemenea texte dau conţinut unei serii de tomuri apărute sub egida Fundaţiei Europene Titulescu, alcătuite tot de domnul Potra după ani, zeci de ani de căutări răbdătoare şi migăloase în arhive, inclusiv în faimoasa *Hoover Archives,* în reviste, în presa cotidiană, în colecţii particulare. Numai datorită acestei dedicaţii a autorului cărţii de faţă cititorul de azi şi de mâine are acum la îndemână, pe rafturi de bibliotecă, o bună parte din creaţia lui Titulescu. Acest lucru îl subliniam când rosteam un Laudatio cu prilejul primirii de către George G. Potra a Premiului Internaţional «Nicolae Titulescu»: «Se poate afirma, cred, fără teamă de a greşi că în istoria ţării au fost puţine împrejurările când s-a depus atâta dăruire şi abnegaţie pentru valorificarea creaţii unor mari fii ai neamului, ca în cazul moştenirii lui Titulescu. Şi de câtă perseverenţă a fost nevoie, câte obstacole au trebuit depăşite, câtă nepăsare, dar şi împotrivire ascunsă sau făţişă au trebuit învinse spre a se ajunge aici!». Conţinutul volumului la care mă refer e dat de ceea ce au spus despre Titulescu numeroşi, foarte numeroşi contemporani ai săi. Prin aceasta, cartea *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* împreună cu lucrarea impunătoare în trei volume *Pro şi Contra Titulescu,* datorată tot lui George G. Potra, se constituie într-un veritabil monument de preţuire şi de neuitare dedicat personalităţii lui Titulescu, activităţii sale în slujba României, a păcii şi securităţii în Europa şi în lume, moştenirii sale teoretice, ştiinţifice. Reproduc în paginile ce urmează câteva asemenea aprecieri într-o ordine absolut întâmplătoare, cu menţiunea că ele sunt selectate din multe, multe sute. O fac conştient de faptul că nu există în istoria ţării un om politic care să fi stârnit atâta interes cât a provocat Titulescu, despre care să fi simţit nevoia să se pronunţe, public, atâtea personalităţi ale vremii. [...]

În sfârşit, un îndrăgostit de Titulescu, contemporan nouă, autorul cărţii pe care o discutăm, George G. Potra:

«Nu trebuie să uităm că Titulescu a trăit şi a murit pentru ţară, că s-a săvârşit prematur, cu faţa la duşman.

Nu trebuie să uităm că Titulescu a văzut românismul şi europeismul ca termeni posibil armonici, oricum nu obligatoriu adversativi.

Nu trebuie să uităm că Titulescu a fost un mare european.

A fost unul dintre cei care au reliefat în modul cel mai pertinent acele contribuţii care asigură Europei un loc proeminent în istoria civilizaţiei.

A fost unul dintre cei care au apărat valorile Europei, reliefând capacitatea de iradiere a culturii şi civilizaţiei continentului nostru.

A fost unul dintre promotorii cei mai fervenţi ai cooperării europene, ai lărgirii şi diversificării acesteia.

A fost unul dintre cei care au atras atenţia asupra marilor răspunderi ale Europei pentru evoluţiile la scară planetară.

Titulescu a gândit întotdeauna angajamentele şi şansele, însuşi destinul României, în coordonate europene, înţelegând că România este în Europa şi că Europa fără România nu poate fi.

Titulescu n-a gândit niciodată Europa în termeni Vest şi Est şi nu a confundat Europa doar cu o parte a ei, Europa fiind popoarele şi culturile ei, toate, ideile şi aspiraţiile ei, toate, valorile sale, toate, victoriile şi înfrângerile ei, toate».

Iată cum s-a scris şi încă se poate scrie despre Nicolae Titulescu. O astfel de personalitate nu putea să nu stârnească invidii, adversităţi, duşmănii. În acest sens, unul dintre autorii citaţi mai înainte arăta că Titulescu făcea prea multă umbră pentru nu puţini dintre contemporanii săi. [...] Pe măsură ce România postbelică şi-a câştigat independenţa faţă de Moscova, ideile lui Titulescu, luate în seamă, şi-au reliefat prospeţimea şi vigoarea. Aceeaşi atitudine faţă de Titulescu a avut România în primii ani după decembrie 1989. [...] Acest curs însă a încetat brusc în ultimul deceniu. Să fie oare prea mare, prea deasă şi, aş spune, prea acuzatoare umbra lui Titulescu pentru cei ce au deţinut puterea în acest ultim deceniu? Întrebarea apare firesc întrucât toate guvernele care s-au perindat la cârma ţării în ultimii 10 ani l-au ignorat pe Titulescu şi, nedeclarat, au instaurat o tăcere care seamănă a carantină în ceea ce priveşte numele şi opera sa. Acelaşi lucru se constată şi în ceea ce priveşte clasa politică în întregul ei, fără deosebire

între «dreapta"» și „«stânga"». Să se repete istoria? Să copleșească statura lui Titulescu pe diriguitorii recenți și contemporani ai treburilor țării? Să se jeneze aceștia când se pune față în față strălucirea politicii externe românești promovate de Titulescu și mediocritatea prestațiilor internaționale ale României post-decembriste? [...]

Repet întrebarea de mai înainte: se explică actuala atitudine de ignorare a lui Titulescu prin simple slăbiciuni omenești: invidie, complex de inferioritate, etc.? Ar fi bine să fie așa, dar mi-e teamă că lucrurile au cauze mai adânci și mai grave. Am în vedere că de 7 ani România este membră a Uniunii Europene, calitate în virtutea căreia, potrivit tratatelor UE, o serie de atribute ale suveranității, inclusiv din domeniul politicii externe, trec în competențe comunitare. Din păcate în cazul României asemenea transferuri de suveranitate sunt însoțite de tendințe spre desconsiderarea valorilor naționale, care uneori nu este departe de nihilism național. Între altele, este vorba tocmai de diminuarea staturii și importanței unor mari personalități ale neamului, de subaprecierea creației autohtone și a tradițiilor naționale. Cred că acesta este și cazul lui Nicolae Titulescu. [...] Ce poate să însemne pentru noi, astăzi, personalitatea lui Titulescu, chiar proeminentă la timpul său? Ce semnificație, principială, dar și practică pot avea acum modul în care el a gândit și a făcut politică externă, ideile lui despre rolul diplomației României?

Nu intenționez în acest cadru restrâns să procedez la demontarea unor asemenea puncte de vedere, care se bazează pe sofismul că prezentul nu are nimic de învățat și de preluat din trecut. Remarc doar că existența unor astfel de viziuni arată că atitudinea actuală de ignorare a lui Titulescu nu este generată de trăsături umane, de factori de conjunctură. De aceea, nu putem să prețuim îndeajuns ceea ce fac oameni precum George G. Potra pentru punerea la dispoziția românilor a acelui summum de idei care au călăuzit politica externă și diplomația României sub Nicolae Titulescu, precum și studiile, exegezele aprofundate asupra unora sau altora dintre dimensiunile gândirii lui Titulescu. Pentru că creația titulesciană nu face parte, pur și simplu, din trecut. Ea este o moștenire valoroasă, o componentă intrinsecă a conștiinței noastre naționale, definește și potențează, prin conținut și semnificație, ceva esențial din ethosul național al românilor. De aceea, nu pot să închei decât citându-l pe George G. Potra: «Avem nevoie de Titulescu. Opera sa păstrează și proiectează valoarea unui mesaj de incredibilă și dureroasă actualitate».“[509]

EPILOG

Nimeni nu poate risca să pună grăbit capăt demersului românesc consacrat descoperirii și recuperării documentelor pierdute ale lui Nicolae Titulescu.

Unii vor spune, nu fără oarecare temei, că principalele documente ale activității sale politico-diplomatice sunt cunoscute și că este greu de crezut că orice alte piese nou descoperite să poată da peste cap concluziile evidențiate de ceea ce se află, direct sau indirect, la dispoziția cercetătorilor români și străini interesați de problemă.

Așa fiind, mi se pare totuși obligatoriu să angajăm eforturi de cercetare în zone care ascund posibile surprize:

Am semnalat, înainte de toate, un depozit (*chambre fort*) închiriat pe numele lui Nicolae Titulescu, în 1940, la o bancă elvețiană, depozit pentru care nu există indicii, și cu atât mai puțin mărturii, că titularul sau urmașii lui l-ar fi închis (lichidat), intrând în consecință în posesia conținutului său. Faptul că nu am identificat un inventar al acestui depozit, nu mă împiedică să presupun că în acesta, orice o fi găzduit, s-au aflat, pe lângă valori de un fel sau altul, și documente politico-diplomatice.

Arhivele cancelariilor diplomatice din țările europene rămân zone de mare interes în care trimișii arhivelor naționale ale României trebuie să-și continue cercetările din anii precedenți, trecând de la abordări panoramice la focalizări pe evenimente și personalități, din care nu poate lipsi personalitatea lui Nicolae Titulescu. Relația lui Nicolae Titulescu cu lideri dintr-un mare număr de state europene, cu juriști, economiști, oameni politici și-a găsit reflexul într-o cantitate apreciabilă de înscrisuri, o parte fiind dată de înscrisurile sub semnătura lui Nicolae Titulescu, iar o alta, nu mai puțin importantă, de comentarii și ecouri, în primul rând din partea șefilor oficiilor diplomatice străine la București sau a trimișilor speciali în capitala României sau din partea acelora care au avut întâlniri și discuții cu șeful diplomației românești cu ocazia unor reuniuni internaționale pe teme

economico-financiare, de securitate-dezarmare, de statut al minorităților, de reglementare a datoriilor și despăgubirilor de război ș.a.

Nu mai puțin importante mi se par scrisorile trimise de Nicolae Titulescu, având ca destinatar oficiali sau particulari, români sau străini, scrisori nu ușor de identificat, căci dispersia și numărul lor pot întrece orice presupunere. De intuitivă evidență, dificultatea de a ajunge la ele – pe baza unor indicii privind relațiile lui Nicolae Titulescu sau urmând intuiții de cercetător – are în vedere numeroasele fonduri personale, voluminoase uneori, inventariate sumar adeseori, aflate în arhive de profil sau mari biblioteci din țară și de peste hotare, dar și implicațiile financiare pe care le presupune desemnarea de specialiști, cu profil istoric și cu pregătire lingvistică.

Recuperarea firească și adoptarea măsurilor de conservare biotehnice și de prelucrare arhivistică a documentelor Nicolae Titulescu își urmează de ani de zile în România drumul firesc de publicare prin reviste de specialitate și prin volume (culegeri) de documente, cu apariții preocupant de rare.

Răspunderile în ambele direcții, convergente, vor trebui reconfirmate sau asumate pentru a depăși cât mai curând problemele blocante în desfășurarea acestui demers de interes național.

De ani de zile și conservatorii valorilor arhivistice din țara noastră sunt preocupați de punerea acestora pe suport film și, mai recent, pe suport electronic.

La Hoover Archives, fondul Nicolae Titulescu a fost pus pe suport film încă de la începutul anilor 2000, iar în prezent se află și este accesibil pe suport electronic.

S-au păstrat doar puține imagini filmate Nicolae Titulescu. Cercetări întreprinse în 1981–1982 de publicistul și regizorul Pompiliu Gâlmeanu și echipa sa în țări din Europa și de peste ocean, pentru realizarea unui film documentar-artistic consacrat lui Nicolae Titulescu, au condus la constatarea că în prezent nu mai există decât un număr redus de metri de peliculă cinematografică privind pe fostul om de stat și diplomat român, acoperind maximum 3–4 minute.

În 1966, la împlinirea a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, preocupările pentru identificarea, salvarea și valorificarea de fotografii Nicolae Titulescu au parcurs un drum îmbucurător, dar nu suficient. Pledez

pentru o arhivă de imagini foto Nicolae Titulescu (antume și postume), însumând, după aprecieri judicioase, peste 1.000 de imagini.

Copii ale filmului documentar *Un om trăind în viitor*, cu titraj în limbi de mare circulație internațională, însoțite de casete cu CD-uri privind viața, opera și posteritatea lui Nicolae Titulescu trebuie depuse în toate marile arhive și biblioteci ale lumii, dar și circulate în propria noastră țară ca martori ai valorilor și permanențelor naționale.

Oricâte probleme economico-financiare confruntă sau vor confrunta societatea românească, acțiunea în această direcție este o exigență inelucabilă și stringentă. Trag un semnal de alarmă ca student la școala unora dintre cei mai mari arhiviști români din secolul XX; ca fiu al unui mare colecționar, care a făcut eforturi recunoscute de salvare și editare de documente ținând de domenii, evenimente și personalități ale istoriei naționale; ca truditor în ambele direcții, timp de o jumătate de secol, ca martor al îndepărtării actualei și viitoarelor generații, cu toate pericolele implicite, de înscrisuri pe suport clasic în favoarea civilizației IT.

Nicio sumă nu va trebui considerată prea mare când este vorba de punerea la adăpost a documentelor Nicolae Titulescu.

Timpul nu are răbdare.

În aceste documente se regăsesc analize, judecăți, previziuni.

Păstrătoare de „idei-baricadă“, aceste documente sunt purtătoare ale adevărului și forței noastre. Ele nu sunt doar mărturii ale trecutului, ci și idei ale viitorului.

NOTE

[1] „...Tot ce este hârtie, corespondență, acte etc., unde s-ar afla ele, le leg cu titlu particular scumpului meu pretin [sic!] Savel Rădulescu. // Deși nu doresc ca ele să fie obiectul unor memorii, va uza de ele pentru a restabili adevărul în interesul țării și al meu" – Codicil la testamentul lui Nicolae Titulescu, Monte Carlo, 18 noiembrie 1937, cf. Ion C. Grecescu, *Ultima dorință a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XV, nr. 3 (168), mai 1981, p. 61; Idem, *Un codicil al testamentului lui Nicolae Titulescu*, în „Tribuna României", an X, nr. 203, 15 aprilie 1981, p. 7; *apud* Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea a II-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacșu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, doc. nr. 251, p. 1 256. Cercetătorul american Walter M. Bacon jr. a accentuat asupra acestei păreri. În conferința sa *Titulescu's Secret Book. A Synopsis of Romania's Foreign Policy by Nicolae Titulescu*, prezentată în mai 1982 la Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale din București, analistul american afirma: „Citind însemnările din ce în ce mai patetice din Jurnalele sale din acei ani, nu am descoperit niciun indiciu că ar fi intenționat să-și scrie și să-și publice memoriile politice. // Nu avea nici timpul și, aparent, nici motivația să o facă" – vezi Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea; cuvânt înainte de Teodor Meleșcanu, ministru al Afacerilor Externe al României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 1994 [în continuare Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*], Notă asupra volumului, p. 20.

[2] Faptul că în testamentele sale din 5 ianuarie 1940 și din 4 martie 1940 Savel Rădulescu nu figurează printre executorii testamentari nu ne îndreptățește să afirmăm că „Patronul" a renunțat la preocuparea sa pentru destinul *post mortem* al înscrisurilor sale (trimise sau primite). (George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, Fundația Europeană Titulescu, Sebeș, 2013 [în continuare *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*], pp. 344–346).

[3] Gr. Silvian, *Azi, de vorbă cu secretarul particular al ilustrului defunct, povestindu-ne Amintiri despre Nicolae Titulescu*, în „Ultima Oră", 22 aprilie 1945 – *apud Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, volumele I–III, ediție îngrijită, selecție, cuvânt înainte și postfață, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2012 [în continuare *Pro și contra Titulescu, ediția a II-a*], vol. II, p. 469. În ciuda statutului său, de astă dată Sergiu Nenișor comite

o crasă eroare. Nicolae Titulescu n-a elaborat și dictat memorii, ci a copiat cu frenezie, timp de câteva luni, dosare esențiale privind Conferința de Pace de la Paris, puse la dispoziția sa, doar spre consultare, de André Tardieu. Cf. George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Drepților*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți", Slatina, 2001, pp. 67–71.

[4] Octavian Goga, *Jurnal politic, 1931* (21 martie 1931), text stabilit și prezentat de Ioan Șerb; argument și note istorice de Mircea Mușat, în „Revista de Istorie și Teorie Literară", an XXXIII, nr. 3/1985, pp. 162–163.

[5] Wickham Steed, *Nicolae Titulescu – Late Roumanian Ambassador to Britain*, în „New Times and Ethiopia News", an VII, nr. 324, 18 iulie 1942; *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, vol. III, p. 285.

[6] Constantin Xeni, *Nicolae Titulescu*, în Arhivele Naționale Istorice Centrale [în continuare ANIC], Inventar nr. 1 851, dosar nr. 2; cf. și Constantin Xeni, *Nicolae Titulescu*, în *Figuri ilustre din epoca României Mari*, text stabilit, prezentare și note Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009, p. 210. Nu există vreo altă sursă care să afirme și să confirme depunerea temporară de documente Nicolae Titulescu la misiunea diplomatică din capitala Spaniei.

[7] Procesul optanților.

[8] Lucian Blaga, *Niculae Titulescu*, conferință rostită la Colegiul Academic din Cluj, 23 noiembrie 1945, în *Isvoade. Eseuri, conferințe, articole*, ediție îngrijită de Dorli Blaga și Petre Nicolau, prefață de George Gană, Editura Minerva, București, 1972, pp. 182–199; Lucian Blaga, *„Insomnie lângă destinele țării"*, în *Lucian Blaga în diplomația românească*, în colaborare, îngrijitor de ediție George G. Potra; colaborări: Nicolae Mareș, Alexandru Popescu, Ion Brad, Ion Floroiu, Pavel Țugui, George G. Potra, George Corbu, Municipiul Sebeș, Fundația Europeană Titulescu, Centrul Cultural „Lucian Blaga" – Sebeș, Fundația Culturală „Lucian Blaga" – Sebeș, Sebeș, 2011, pp. 162–163.

[9] Constantin Vișoianu, *Nicolae Titulescu – elemente pentru un portret*, în „Ființa Românească", nr. 5, 1966; *apud* Constantin Vișoianu, *Misiunile mele* (culegere de documente), ediție îngrijită de George G. Potra, Nicolae Dinu (coordonatori), Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu; cuvânt înainte Adrian Severin, ministru al Afacerilor Externe, Editura Enciclopedică, București, 1997, doc. nr. 79, p. 385.

[10] Liviu Vălenaș, *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică 1934–1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol*, volum apărut sub îngrijirea Antoniei-Clara Marnea și Anei-Maria Trăușan, Editura Vremea, București, 2001, pp. 95–96.

[11] Scrisoare, București, 29 septembrie 1926, Vintilă I.C. Brătianu către Nicolae Titulescu – Hoover Archives, Stanford University, CA, USA, Fond Nicolae Titulescu, Box XIII:15; vezi Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul II (1920–1939), partea a II-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013

[în continuare Nicolae Titulescu, *Corespondență, volumul II (1920–1939)*], doc. nr. 133, p. 682.

[12] Nicolae Iorga făcea referiri la „geamantanele" cu documente care îl însoțeau pe Nicolae Titulescu – cf. N. Iorga, *Vrem să știm cine conduce*, în „Neamul Românesc", 5 iunie 1937; *apud* George G. Potra, *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2011 [în continuare *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe*], doc. nr. 85, p. 238.

[13] Informații obținute de la Savel Rădulescu la 6 iulie 1966. Aflat pe coasta Mediteranei, la Nisa, în primăvara anului 1926, Nicolae Titulescu solicita soției sale, Catherine Titulescu: „Te rog adu-mi caietele mele începând cu 1 martie 1925" – Telegramă, Nisa, 26 martie [1926], Nicolae Titulescu către Catherine Titulescu, Londra, Arhiva Fundației Europene Titulescu [în continuare AFET], Caiete Nicolae Titulescu, Personale, VII, 17 august 1925–30 martie 1926, p. 48. În perspectiva plecării lui Catherine Titulescu din Londra, pentru mai mult timp, spre Elveția, pentru a-l revedea la Geneva, Nicolae Titulescu îi scria: „Te rog depune la Bancă valizele cu acte, ca și toate hârtiile mele în cutii de lemn și hârtiile de birou și etajera" – Telegramă, Geneva, 23 martie 1926, Nicolae Titulescu către Catherine Titulescu, Londra, AFET, Personale, VII, 17 august 1925–30 martie 1926, p. 45. La prezențele în Parlament, mai ales dacă era vorba de interpelări (atunci când îndeplinea misiunea de ministru de Externe), Nicolae Titulescu era însoțit de o „armată" de secretari, care aveau, în proximitatea „Patronului", unul sau mai multe geamantane pregătite ca secreteruri, în care, pe polițe, erau dispuse într-o ordine cunoscută numai de cei inițiați și investiți cu obligația de a oferi la cerere, instantaneu, documentul, oricare ar fi fost el, pentru a fi folosit ca argument-probă sau ca act-replică. Savel Rădulescu mi-a descris cu atâta precizie o asemenea scenă – în care Iorga se confrunta cu Titulescu – încât a făcut din mine, la peste 35 de ani de la eveniment, aproape un participant. La rândul meu, la peste 40 de ani de la întâlnirile mele cu Savel Rădulescu din locuința sa aproape goală din str. Ion Luca Caragiale, unde revenise din pușcărie, pot developa „filmul" cu aceeași acuratețe cu care o făcuse pentru mine Domnia Sa în calitate de gazdă, dar mai ales de martor, care voia să spună, care voia să lase o mărturie.

[14] Oricum, Guvernul României l-a tratat cu ostilitate pe Nicolae Titulescu și, după demitere, cu atât mai mult cu cât acesta a continuat să se manifeste public, a arătat o intolerabilă indiferență față de arhivele fostului ministru de Externe. În Declarația de avere, făcută în virtutea decretelor-lege din septembrie 1940, Nicolae Titulescu sublinia: „Mai mult, deși demis din funcțiile mele ministeriale pe când eram în străinătate, între Conferința de la Montreux și Adunarea Ligii Națiunilor din septembrie 1936, *statul român nu mi-a plătit nici înapoierea mea, dar nici costul înapoierii arhivelor de care aveam nevoie la aceste două întruniri internaționale*" [*s.n. G.G.P.*] – *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, culegere de documente alcătuită de Emil

Păunescu, Nicolae Petrescu, George G. Potra, București, 2003 [în continuare *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*], doc. nr. 112, p. 189.

[15] Nae Ionescu, *De la Ion Brătianu la Nicolae Titulescu*, în „Cuvântul“, 29 ianuarie 1938.

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem.*

[18] Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice, vol. IV (1 ianuarie–30 iunie 1938)*, ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2002, p. 68.

[19] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, pp. 19–32.

[20] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea; cuvânt înainte de Teodor Meleșcanu, ministru al Afacerilor Externe al României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, 1994, 424 p. și 25 fotografii hors-texte; Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*, edited by George G. Potra, Constantin I. Turcu; foreword by Teodor Meleșcanu, Romania's Minister for Foreign Affairs, President of the Titulescu European Foundation, Titulescu European Foundation, Encyclopaedic Publishing House, 1994, 404 p. și 25 fotografii hors-texte [în continuare Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*]; Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*, édition soignée par George G. Potra, Constantin I. Turcu; avant-propos par Teodor Meleșcanu, ministres des Affaires étrangères de Roumanie, Président de la Fondation Européenne Titulescu, Fondation Européenne Titulesco, Éditions Encyclopédique, București, 1996, 440 p. și 25 fotografii hors-texte [în continuare Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*].

[21] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I, partea a II-a, partea a III-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacșu; cuvânt înainte de Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 1 445–1 639; 1 645–1 844; 1 845–2.041 [în continuare Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*].

[22] Gr. Silvian, *Azi, de vorbă cu secretarul particular al ilustrului defunct, povestindu-ne Amintiri despre Nicolae Titulescu*, în „Ultima Oră“, 22 aprilie 1945; cf. *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, vol. II, p. 469.

[23] Constantin Xeni, *Nicolae Titulescu*, în *Figuri ilustre din epoca României Mari*, p. 210.

[24] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916–1939*, ediție îngrijită de dr. Al.Gh. Savu, Editura Humanitas, București, 1990, p. 207; *apud Pro și contra Titulescu, ediția a II-a*, vol. I, p. 287.

[25] Înmânându-i unei colege, la 28 iunie 2014, un exemplar din lucrarea Nicolae Titulescu, *Corespondență, volumul II (1920–1939)*, scriam: „N-am să știu poate niciodată câte scrisori a trimis și a primit în timp Titulescu, dar știu că trebuie să le caut, să le salvez și să le citesc pentru cei care cred că merită“.

[26] A.F. Frangulis (1888–1975). Jurist și diplomat grec. Studii juridice la Atena, Berlin, Geneva și Paris. Doctor în Drept al Universității din Paris. Membru al delegației elene la Consiliul Suprem de la Londra, unde s-a discutat elaborarea condițiilor de pace în vederea încetării războiului dintre Grecia și Turcia (1921). Reprezentant al Greciei la Conferința ambasadorilor (1921–1922). Ministru și reprezentant al Greciei la Consiliul Societății Națiunilor (1921). Delegat al Greciei la prima (15 noiembrie–18 decembrie 1920), a doua (5 septembrie–5 octombrie 1921) și a treia (4–30 septembrie 1922) sesiuni ale Adunării Societății Națiunilor. Ministru plenipotențiar. Fondator și secretar general perpetuu al Academiei Diplomatice Internaționale (1926). Ulterior a fost ales președinte pe viață al Academiei Diplomatice Internaționale. Inițiator și coordonator al impresionantei lucrări *Dictionnaire diplomatique*. În calitate de secretar general perpetuu, a colaborat timp de mai mulți ani cu Nicolae Titulescu, membru fondator al Academiei Diplomatice Internaționale, în perioada în care diplomatul român a îndeplinit funcția de vicepreședinte (din 1927) și de președinte (din 1934). Colaborarea s-a extins și după înlăturarea lui Nicolae Titulescu din funcția de ministru de Externe al României. În semn de omagiu, A.F. Frangulis a semnat articolul dedicat lui Nicolae Titulescu din *Dictionnaire diplomatique* (tome V, Paris, [f.a.], pp. 1.121–1.123). A patronat reuniunea organizată de Academia Diplomatică Internațională, la 21 mai 1966, cu ocazia comemorării a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, realizând o evocare plină de căldură a omului și operei. Cf. și A.F. Frangulis, *Amintiri despre Nicolae Titulescu. „A fost, poate, cel mai mare diplomat al timpului său“*, în „Lumea“, an IV, nr. 11 (125), 10 martie 1966, p. 22; Idem, *Erinnerungen an Nicolae Titulescu. Villeicht der gröste Diplomat seiner Zeit*, în „Neur Weg“, 15 martie 1966. Vezi și Viorica Moisuc, *Un mare slujitor al Europei*, în „Magazin Istoric“, an XVI, nr. 6 (183), iunie 1982, pp. 18–20.

[27] Jacques de Launay. Scriitor și istoric belgian de expresie franceză. Specialist în istoria contemporană. Preocupări deosebite privind perioada celui de al Doilea Război Mondial. A fost secretar general al Comisiei Internaționale pentru Învățământul Istoriei (Bruxelles). Este cunoscut cititorilor români din următoarele lucrări: *Carnets secrets de Louis Loucheur* (1963); *Emile Mayrisch et la politique du patronat européen 1926–1933* (1965); *Le dossier de Vichy* (1967); *Coudenhove-Kalergi, le pionnier de l'Europe Unie* (impreună cu Vittorio Ponce, A. Zurcher, M. Kajima) (1971); *Les grandes décision de la deuxième guerre mondiale* – 3 vol. (1975). Ediții în limba română: *Istoria secretă. Mari controverse ale contemporaneității* (Editura Științifică, 1970); *Ultimele zile ale fascismului în Europa* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1985); *Mari decizii ale celui de-al Doilea Război Mondial* – 2 vol. (Editura Științifică și Enciclopedică, 1988); *Istoria secretă a petrolului. 1859–1984* (Editura Politică, 1989); *Eva Hitler născută Braun* (împreună cu Jean-Michel Charlier) (Editura Venus, 1993); *Istoria secretă a Cominternului*

(1919–1943): Eșecul unei speranțe (Editura Venus, 1993); *Morți misterioase ale istoriei contemporane: Istoria secretă a timpurilor noastre* (Editura Anotimp, 1993); *Psihologie și sexualitate la mari contemporani* (Editura Venus, 1993); *Marea prăbușire: 1944–1945* (Editura Polirom, 1996). Preocupările pentru Titulescu s-au concretizat în: Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Edition Byblos, Nyon (Suisse), 1976, 196 p.+1 il.; Idem, *A cincea valiză. Titulescu și Europa* (versiunea românească de Stelian Țurlea), Editura Agni, București, 1993, 158 p. [în continuare Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*]. Aceasta a doua carte se distinge de cea precedentă prin faptul că a adăugat capitolul „A cincea valiză“ (*op. cit.*, pp. 145–147). În 1982, în anul centenarului nașterii lui Nicolae Titulescu, Jacques de Launay a vizitat România. La 3 iulie 1982, la Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale, a susținut conferința *Titulescu et l'Europe*, în prezența unor istorici, juriști, diplomați români, dintre care menționez pe Dan Berindei, Grigore Geamănu, Nicolas Fotino, Edwin Glaser, Ioan Voicu, Constantin I. Turcu, George G. Potra, Adrian Năstase, Cristian Popișteanu. La 7 iulie 1982, a fost prezent la Redacția publicațiilor pentru străinătate „România“, unde s-a întreținut cu George G. Potra, redactor șef, și alți membri ai colegiului de redacție. Membru fondator al Fundației Europene Titulescu (creată la 15 martie 1991).

[28] Viorica Moisuc, *Un mare slujitor al Europei*, în „Magazin Istoric“, an XVI, nr. 6 (183), iunie 1982, p. 20.

[29] Corect Sir Ronald Campbell, ambasador al Marii Britanii la Lisabona în perioada noiembrie 1940–iulie 1945.

[30] *Ibidem.*

[31] Mai multe inexactități. Nicolae Titulescu nu s-a prezentat personal la frontiera elvețiană, și cu atât mai puțin împreună cu soția sa, aflată deja în Elveția și față de care intentase acțiune de divorț – cf. *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, doc. nr. 96, pp. 172–175.

[32] Nu am găsit în corespondența lui Nicolae Titulescu cu oficialitățile elvețiene vreun indiciu cum că demnitarul român ar fi exprimat cumva dorința de „a obține azil politic“. Am prezentat pe larg cauzele care l-au determinat și împrejurările în care Nicolae Titulescu a fost obligat să părăsească precipitat Elveția. Gustul amar pe care i l-au lăsat respectivele întâmplări nu l-au făcut să abandoneze gândul reîntoarcerii. Era legat de această țară prin mii de fire, cunoscuse acolo, la tribuna Societății Națiunilor, consacrarea internațională, iar peisajul și clima din Elveția reprezentaseră pentru el mediul fizic și psihic cel mai reconfortant. În februarie–martie 1940 și în noiembrie 1940, în mod sigur, deși sunt indicii că ar mai fi fost, în același sens, încă o solicitare, Nicolae Titulescu s-a adresat succesorului lui Giuseppe Motta la conducerea Departamentului Politic Federal – Marcel Pilet-Golaz – pentru a obține intrarea în Elveția și asigurări că se va bucura de imunitățile diplomatice și, în consecință, va fi scutit de orice surprize neplăcute. (AMAE, Fond 77/T.34, vol. 3–4 și 15) Insistența lui Nicolae Titulescu de

a găsi un refugiu în Elveția își găsește explicația și în (sau mai ales) proliferarea războiului, noi și noi țări – Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg – căzând sub ocupație germană, în faptul că Franța însăși, una din țările sale de adopție, fusese obligată să cedeze în fața agresiunii hitleriste (la 16 iunie 1940, Franța cere armistițiu, încheiat la 22 iunie cu Germania și la 24 iunie cu Italia). Nicolae Titulescu s-a refugiat în „Franța liberă“, devenind într-un fel prizonier. „Elveția neutră“ îi apărea ca o insulă a propriei supraviețuiri, ca un spațiu al speranței. A fost refuzat categoric. Consecvenți cu ei înșiși, elvețienii nu numai că i-au refuzat viza de intrare, ci au continuat să-i facă mizerii lui Nicolae Titulescu.

[33] La începutul anului 1940, soții Titulescu s-au separat fizic. Nicolae Titulescu a intentat acțiune de divorț de Catherine Titulescu. Acest moment trist din existența celor doi l-am prezentat pe larg în George G. Potra, *Titulescu. Avatarurile elvețiene ale unui proscris*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația Europeană Titulescu, București, 2008 [în continuare Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a], pp. 294–311 și în George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, pp. 24, 367. După un an de separare fizică, cei doi s-au reconciliat. La 5 ianuarie 1941, Nicolae Titulescu cerea lui Charles Rochat să intervină pe lângă Pierre-Etienne Flandin, prim-ministru la acea dată, pentru obținerea vizei de intrare în Franța a Catherinei Titulescu – cf. Telegramă (fr.), Cannes, [5 ianuarie 1941], Nicolae Titulescu către Charles Rochat, la Vichy – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15. La 18 ianuarie 1941, Nicolae Titulescu îi comunica Catherinei că i-l trimite în Elveția pe Gheorghe Nenișor ca să o însoțească la venirea ei în Franța pentru a se întâlni la Cannes, reședința lui de la acea dată – cf. Telegramă (fr.), [Cannes, 18 ianuarie 1941], Nicolae Titulescu către Catherine Titulescu, la Berna – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15.

[34] Comună din arondismentul Bayonne, în estuarul Bidassoa, la frontiera spaniolă. Catherine Titulescu nu a mai revenit în Franța decât în 1941, cu puțin timp înainte de moartea lui Nicolae Titulescu. Așa că nu se verifică afirmația privind tentația celor doi de a intra, împreună, în Spania prin punctul de frontieră Henday.

[35] Refuzul grănicerilor spanioli l-a determinat pe Nicolae Titulescu să întreprindă măsuri directe, dar și prin intermediul Legației României la Madrid. La 11 iunie 1940, adresa acesteia rugămintea să intervină de urgență pe lângă guvernul spaniol în scopul obținerii vizei pentru el însuși, pentru sora sa, Cornelia Nenișor, pentru nepoata sa, Maria Nenișor, pentru nepotul său, George Nenișor, și pentru valetul/șoferul său englez, John Corley – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15. După cum se observă, numele Catherinei Titulescu nu figurează pe această solicitare de viză. La 2 iulie 1940, Frederic Nanu, ministrul României la Madrid, comunica Centralei MAE acordarea vizei spaniole pentru Nicolae Titulescu et co. invocând, ridicol, că nu i-a putut transmite informația lui Nicolae Titulescu întrucât nu cunoaște adresa – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15. Din

rațiuni încă nedeplin elucidate, Nicolae Titulescu nu a mai trecut în Spania și de acolo în Portugalia, pentru a părăsi Continentul, cu direcția Brazilia, așa cum își propusese.

[36] Informații ce apar în alt plan conduc la numele lui Gheorghe (Georgel) Nenișor, semnalat la Lisabona la 25 iunie 1940. Din alte surse, știm că Nicolae Titulescu a încredințat lui Gheorghe Nenișor o sumă de bani pentru călătoria acestuia spre Lisabona, având drept obiectiv salvarea și depozitarea documentelor sale.

[37] După război, potrivit informațiilor de care dispunem, a locuit un scurt timp la Paris și apoi în Spania, la familia Antoniade, la o nepoată, dar, după afirmațiile lui Edmond Ciuntu, a murit într-un hotel din capitala Spaniei. George Antoniade – fiul lui Constantin Antoniade – se căsătorise cu Marie Yvonne Antoniade, fiica Luciei (Lucette) Brezulescu (născută Burcă), soră a Catherinei Titulescu; cf. Mihai Sorin Rădulescu, *Un diplomate d'autrefois: Edmond Ciuntu*, în „Studii și materiale de istorie contemporană", serie nouă, vol. 4/2005, p. 180; Idem, *Un diplomat român pe nedrept uitat: Edmond Ciuntu (1894–1988)*, în „Dosarele Istoriei", an XI, nr. 1 (113), 2006, p. 24. În legătură cu prezența lui Catherine Titulescu, George Corbu scria: „Când Sergiu Nenișor a încetat de a se mai afla în preajma lui Titulescu, în 1939, întorcându-se în țară, unde avea restul familiei, datorită începerii celui de-al Doilea Război Mondial, Gheorghe Nenișor, pe atunci jurisconsult de bancă, a fost rugat de N. Titulescu să rămână lângă dânsul. În acest moment, Titulescu se găsea singur, deoarece soția sa se afla la Madrid, la nepoata sa, Yvonne Antoniade, soția lui Mihail Antoniade, fratele scriitorului și diplomatului C. Antoniade" – Geoge Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Români în istoria universală (III$_1$)*, coordonatori: I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al.I. Cuza", Iași, 1988 [în continuare Geoge Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Români în istoria universală (III$_1$)*], p. 806, nota nr. 13. Documente indubitabile certifică faptul că la acea dată Catherine Titulescu se afla în Elveția. Nicolae Titulescu, care se separase de Catherine Titulescu, revenise în Franța, la Paris, de unde a inițiat, cu concursul lui Nicolae Raicoviceanu, o acțiune de divorț. Așa că, până la moartea lui Nicolae Titulescu, n-a fost vorba, în niciun fel, de o ședere, fie chiar și temporară, a Catherinei Titulescu la Madrid. În privința soțului lui Marie Yvonne, acesta a fost Gheorghe Antoniade, fiul lui Constantin Antoniade. Această relație este indubitabilă. Cf. și Mihai Sorin Rădulescu, *Anexa 4. Înrudirile Catherinei Titulescu, născută Burcă*, în *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2002 [în continuare *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară], p. 452.

[38] La Hoover Archives din SUA se află 187 agende (deși cuvântul agendă este impropriu pentru a defini aceste caiete în care erau copii ale unor scrisori sau ale altor documente expediate și, alteori, mai rar, ale unor scrisori primite).

[39] Catherine Titulescu a murit la 2 decembrie 1970. Potrivit informațiilor date mie, la 5 august 2011, de Linda M. Bernard, arhivist-asociat la Hoover Archives – „Am primit documentele Titulescu în 1974" – afirmația lui Jacques de Launay cum că „încredințarea" documentelor către Hoover Archives (nu forma contează) s-a făcut „mulțumită sprijinului doamnei Titulescu" este dubitativă. Personal, sunt tentat să cred că acest lucru a fost făcut de „urmași" aflați în străinătate (în primul rând Marie Yvonne și George Antoniade). Un set de documente cu același subiect a fost dat la Hoover Archives de către Jacques de Launay în 1975 – E-mail, Stanford, 5 august 2011, Linda M. Bernard către George G. Potra – AFET, Colecția George G. Potra.

[40] Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, pp. 145–147. Anterior vezi: Idem, *La cinquième valise de Titulescu*, comunicare prezentată de..., secretar general al Comisiei Internaționale pentru Istorie de la Bruxelles, la Sesiunea științifică internațională „Nicolae Titulescu – precursor al unității europene. 1882–1941", Academia Română, București, 16 martie 1991; Idem, *Misterul celei de a cincea valize a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXVI, serie nouă, nr. 4 (301), aprilie 1992, pp. 35–36; Idem, *Du nouveau sur la cinquième valise de Nicolas Titulesco*, în *Nicolae Titulescu – précurseur de l'unité européenne*, sous la rédaction de Marin Aiftincă, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 149–151.

[41] Pompiliu Gâlmeanu, *Opinii – controverse. Din nou despre „misterul" celei de-a cincea valize a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXVII, serie nouă, nr. 7 (316), iulie 1993, pp. 66–71.

[42] Pentru aniversarea a 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu, Pompiliu Gâlmeanu a definitivat și prezentat, după ani de muncă, un film documentar (în două versiuni, scurtă și lungă) despre marele diplomat și om de stat român, prezentat în țară și străinătate (cu precădere la misiunile diplomatice de peste hotare ale României). Ecourile au fost pozitive: D.I. Suchianu, *Un om trăind în viitor*, în „România Literară", an XV, nr. 34, 19 august 1982, p. 17; A. Mănoiu, *Omagiu lui Titulescu*, în „Scânteia", 24 iulie 1982; Nicolae Ulieru, *Un om trăind în viitor*, în „Săptămâna", serie nouă, nr. 611, 20 august 1982, p. 4; Rodica Georgescu, *Celovek jivușcii v budușcem*, în „Ruminiia", nr. 12, 1982, p. 43; Iulian Neacșu, *Un om trăind în viitor*, în „Luceafărul", an XXV, nr. 32 (1057), 7 august 1982, p. 4; cf. și Pompiliu Gâlmeanu, *Un film în recurs*, în „Națiunea", an II, nr. 7 (34), martie 1991, pp. 4–5.

[43] Strada Ioan Bogdan, perpendiculară pe Calea Dorobanților, între Șoseaua Ștefan cel Mare și strada Mihai Eminescu.

[44] Gabriela (Gaby) Nenișor (1903–1989). Născută Țiuleanu, căsătorită cu Sergiu (Gigi) Nenișor.

[45] Serviciul Special de Informații a funcționat până în aprilie 1951, când a fost desființat. Termenul „Securitatea“ este folosit la modul general în acest caz, dar și în altele, inclusiv în lucrări speciale dedicate serviciilor secrete din România. Pentru evoluția acestora de după cel de al Doilea Război Mondial, vezi și Florian Banu, *Când a fost înființat Departamentul Securității Statului?*, în „Magazin Istoric“, an XLVI, serie nouă, nr. 5 (542), mai 2012, pp. 47–52.

[46] După unele informații, acest volum (ca și alte înscrisuri) a fost încredințat/vândut de fiul lui Pompiliu Gâlmeanu lui Victor Crăciun. Am încercat în mai multe rânduri să am acces la acest volum; nu am fost refuzat, dar nici nu l-am văzut, în ciuda repetării de mai multe ori a acestei solicitări. Personal, am realizat *Pro și contra Titulescu*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2002, 687 p. și *Pro și contra Titulescu, ediția a II-a*, volumele I–III, Fundația Europeană Titulescu, București, 2012, 624 p.+560 p.+672 p.

[47] Probabil, cu două zile înainte de deces, când Nicolae Titulescu a intrat în agonie.

[48] Potrivit unor surse, nu. Gheorghe (Georgel) precizează că Sergiu (Gigi) a fost chemat la Cannes imediat după moartea lui Nicolae Titulescu. S-a păstrat o pagină scrisă de Gheorghe (Georgel) Nenișor, la 17 martie 1975, în calitate de martor al decesului lui Nicolae Titulescu, la 17 martie 1941: „Și acolo am așteptat o săptămână până ce să-i facem slujba de înmormântare – scrie Gheorghe (Georgel) Nenișor – așteptând sosirea fratelui meu Gigi din țară, chemat de Caterina să-i salveze moștenirea“ – George Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Români în istoria universală* (*III₁*), pp. 806–807.

[49] Nu am identificat niciun fel de mărturii concrete care să confirme o asemenea afirmație și intrarea lor dincolo de formă în AMAE.

[50] Confuz! Ne îndoim că atunci, în 1945, George Nenișor nu mai avea acces, în condiții normale, la un pașaport autentic, obținut pe cale legală. E dificil de crezut că George Nenișor trece frontiera română cu un pașaport fals și că sovieticii, ca forță de ocupație, aveau să-l aresteze la Viena, confundându-l cu un lider legionar.

[51] Cred că are în vedere pe Mihail (Luca, Lucă) R. Sturdza (1886–1980). Publicist, diplomat, om politic și de stat român. Licențiat în drept al Universității din Iași. Doctor în drept internațional. Atașat – neretribuit (22 decembrie 1913); atașat de legație – bugetar (10 decembrie 1918); secretar de legație cls. III (1 aprilie 1920) (cu vechimea de la 16 februarie 1918); secretar de legație cls. II (22 august 1920); secretar de legație cls. I (15 iunie 1922); consilier de legație (1 ianuarie 1927); ministru plenipotențiar cls. II (1 iunie 1937). A îndeplinit misiuni diplomatice la Durazzo, Sofia, Atena, Berna, Budapesta, Viena, Washington, Riga, Tallin, Helsinki, Copenhaga. Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Riga (1 iunie 1932–15 septembrie 1935); Tallin (Reval) (1 iunie 1932–1 octombrie 1935); Helsinki (2 septembrie 1932–1 februarie 1934); Copenhaga (1 mai 1938–15 octombrie 1939). Chemat în administrația centrală (10 octombrie 1939). Fruntaș al mișcării legionare. Ministru al Afacerilor Străine

(14 septembrie 1940–20 decembrie 1940). La 23 noiembrie 1940 semnează actul de aderare a României la Pactul Tripartit. După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, la care participă, s-a refugiat clandestin în Danemarca. În exil, face parte din guvernul fantomă de la Viena al lui Horia Sima (decembrie 1944–mai 1945), ca ministru de Externe și al Instrucțiunii Publice. După încheierea ostilităților a emigrat în America Latină, apoi în Spania. În exil și-a scris memoriile, intitulate *România și sfârșitul Europei. Amintiri din țara pierdută*, apărute la Editura Dacia, Rio de Janeiro și Madrid, 1966.

[52] Întrucât și o serie de cercetători români fac uneori confuzie între Sergiu (Gigi) Nenișor și Gheorghe (Georgel) Nenișor, fac următoarea precizare:

Sergiu (Gigi) Nenișor (1893–1961). Ofițer și om politic român. Nepot al lui Nicolae Titulescu. Fiul lui Gheorghe și al Corneliei Nenișor. Frate cu Gheorghe (Georgel), Ion (Ionel) și Ella. Colonel. Secretar particular al lui Nicolae Titulescu. L-a însoțit pe Nicolae Titulescu, cât acesta a deținut demnitatea de ministru al Afacerilor Străine al României, în aproape toate călătoriile în străinătate și la reuniunile și conferințele internaționale. În 1938, revine definitiv în țară. În același an, s-a înscris în Frontul Renașterii Naționale, ceea ce a dus la ruperea relațiilor lui Nicolae Titulescu cu acesta. „Ieri, prin lege în România, s-a făcut partid unic, Frontul Renașterii Naționale – nota Nicolae Titulescu, în *Jurnal*, la 17 decembrie 1938, la Monte Carlo. Se spune că Mihalache ar fi intrat, iar Maniu și Dinu Brătianu, nu (Mihalache n-a intrat). Au intrat Savel [Rădulescu] și Gigi [Sergiu Nenișor], fără să mă previe și fără să-mi anunțe măcar faptul împlinit.“ – cf. George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Drepților*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți“, Slatina, 2001, p. 84. În martie 1941, Sergiu (Gigi) se va afla alături de Nicolae Titulescu; după unele surse (Mariella Nenișor-Emanoil), a ajuns la Cannes pe când acesta era în agonie, după alte surse (Gheorghe Nenișor), a sosit abia după moartea acestuia, dar a participat la înmormântarea sa.

Gheorghe (Georgel) Nenișor (1908–1976). Avocat, publicist, cronicar teatral. Fiul lui Gheorghe și Cornelia Nenișor. Frate cu colonelul Sergiu (Gigi); Ion (Ionel); Ella. Nepot de soră al lui Nicolae Titulescu. Căsătorit cu Marys Iuca (prima căsătorie) și Marieta Rareș (a doua căsătorie). Când Sergiu Nenișor a încetat de a se mai afla în preajma lui Nicolae Titulescu, întorcându-se în țară, unde avea restul familiei, din cauza începerii celui de-al Doilea Război Mondial, Gheorghe Nenișor, pe atunci jurisconsult de bancă, a fost rugat de Nicolae Titulescu să rămână pe lângă dânsul. Prin testamentul autentic din 4 martie 1940, Nicolae Titulescu îl instituie legatar universal, după executarea testamentului făcut pentru Academia Română. Alături de Catherine Titulescu, Cornelia (Nelly) Nenișor, Gheorghe (Georgel) Nenișor participă la funeraliile lui Nicolae Titulescu – cf. George Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Români în istoria universală* (*III₁*), pp. 806–807.

[53] René Bérenger (1830–1915). Jurist și om politic francez. Procuror, avocat, deputat, senator. Republican catolic. Autor al legilor Bérenger (din 14 august 1885 și din

26 martie 1891). Bérenger considera că omul este perfectibil, că trebuie evitat la maximum apelul la pedeapsa materială. Autorul făcea diferența între delicvenții primari și delicvenții recidiviști. În cazul primei categorii – delicvenții primari –, legea Bérenger din 14 august 1885 prevedea posibilitatea punerii culpabilului în libertate condiționată.

[54] Luând ca reper data morții lui Nicolae Titulescu – 17 martie 1941 – Gheorghe (Georgel) Nenișor amintește de „anii de pușcărie ce aveam să-i fac cu opt ani mai târziu" – George Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Români în istoria universală (III$_1$)*, p. 806. Deci, a fost în detenție între 1949–1954.

[55] Afirmație contrazisă de Marys Nenișor. În 1963, George și Marys mai erau formal căsătoriți – vezi capitolul *Saci întregi de documente ridicate de Securitate.*

[56] La data publicării interviului, Marieta Rareș, în vârstă de 97 de ani (31 martie 1896–4 februarie 1993; pe piatra tombală de la Cimitirul Bellu se indică pentru deces anul 1994), se prăpădise. Nu deținem informații precise în legătură cu soarta bunurilor (inclusiv documente) de care a dispus Gheorghe (Georgel) Nenișor și care, în mod obiectiv, se aflau la acea dată în mâinile Marietei Rareș. Traian Zorzoliu ne-a confirmat, în mai multe rânduri, în urma unor vizite, că Marieta Rareș avea, după moartea soțului ei, Gheorghe (Georgel) Nenișor, o serie de înscrisuri și obiecte legate de familia Titulescu, care proveneau de la bunica soțului ei, Maria Titulescu, de la mama acestuia, Cornelia Nenișor și, probabil, și de la Nicolae Titulescu. În timp, Marieta Rareș a dăruit câteva piese Casei Titulescu din județul Olt, cu ocazia unei vizite la „Castel". George Corbu a intrat în posesia unor piese din patrimoniul moștenit de Marieta Rareș de la soțul ei, Gheorghe (Georgel) Nenișor, punând la dispoziția Fundației Europene Titulescu copii după 28 de scrisori schimbate între membrii familiei Titulescu. În 2012, acestea au fost parțial fructificate: George Corbu, *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu oglindită în corespondența inedită de familie,* în „Acasă", an V, nr. 1–2 (17–18), ianuarie–iunie 2012, pp. 70–81.

[57] În ianuarie 1965 – vezi capitolul *Saci întregi de documente ridicate de Securitate.*

[58] *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.* O restituire foto-documentară, foto nr. 411-412, p. 302. În testamentul lui Nicolae Titulescu din 4 martie 1941, Gheorghe Nenișor figurează ca legatar universal – *Ibidem,* foto nr. 413–414, p. 303.

[59] Într-o telegramă adresată, la 5 ianuarie 1941, diplomatului francez Charles Rochat, oficial al guvernului de la Vichy, veche cunoștință și prieten, Nicolae Titulescu îi solicita să intervină pentru a i se acorda viză de intrare în Franța soției sale, Catherine Titulescu, cu care se conciliase – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15.

[60] Corect John Corley. Cât privește pe cei prezenți, vezi *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.* O restituire foto-documentară, foto nr. 413-414, p. 303.

[61] George G. Potra, *Cortină de final. Ultimele zile ale lui Nicolae Titulescu,* alocuțiune rostită la simpozionul organizat cu ocazia împlinirii a 127 de ani de la nașterea și a 68 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, în colaborare cu Consiliul Județean Olt, Muzeul Județean Olt, Asociația „Nicolae Titulescu" Olt și primăria comunei Nicolae Titulescu, județul Olt, Casa Titulescu, București, 31 martie 2009; publicată în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu profesorului Gh. Buzatu,* vol. II, coordonator Stela Cheptea, Academia Română – Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 286–301.

[62] La acea dată, Catherine Titulescu nu exprima nicio rezervă în legătură cu aducerea în România a rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu, așa cum dorise marele dispărut.

[63] Scrisoare, [Cannes], 25 aprilie 1941, Catherine Titulescu către Irina Procopiu, la București – Muzeul Național de Istorie a României, inventar nr. 87 328; copie în AFET.

[64] Maria (Marise, Marys) Nenișor, născută Iuca, prima soție a lui Gheorghe (Georgel) Nenișor; vară cu Nicolae Raicoviceanu.

[65] Elena Raicoviceanu, soția lui Nicolae Raicoviceanu.

[66] Alexandru sau Dumitru Iuca, frați cu Caterina Raicoviceanu, născută Iuca, mama lui Nicolae Raicoviceanu.

[67] Nu vreau să mai spun nimic în plus, dar dacă lucrurile merg așa cum merg, poate că la 15 aprilie îl voi invita să facă o plimbare la mine, la Grasse (fr.).

[68] Grigore (Greg) Caracostea, avocat, căsătorit cu nepoata lui Nicolae Titulescu, Ella Nenișor.

[69] Cornelia (Nelly) Nenișor.

[70] Vezi *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii, passim.*

[71] Sergiu (Gigi) Nenișor.

[72] Alint, apelativ pentru Nicolae Titulescu, folosit de apropiații săi și ai soției sale.

[73] Scrisoare, Cannes, 5 aprilie 1941, Marys Nenișor către Nicolae Raicoviceanu, la București – Colecția George G. Potra.

[74] Marieta Rareș.

[75] Genealogistul Mihai Sorin Rădulescu aduce o prețioasă precizare privind data morții Catherinei Titulescu. În vara lui 1971, Edmond Ciuntu, colaborator al lui Nicolae Titulescu și prieten al soților Titulescu, publică un articol omagial consacrat *post-mortem* Catherinei Titulescu, menționând că aceasta se săvârșise în anul precedent, deci în 1970, la 1 decembrie – cf. Mihai Sorin Rădulescu, *Un diplomat român pe nedrept uitat. Edmond Ciuntu (1894–1988),* în „Dosarele Istoriei", an XI, nr. 1 (143), 2006, p. 24; Idem, *Un diplomate d'autrefois: Edmond Ciuntu,* în „Studii și materiale de istorie contemporană", serie nouă, vol. 4/2005, pp. 180–181. Pe piatra tombală de la Cannes, ca dată a decesului fusese înscrisă ziua de 2 decembrie 1970 (există mărturia, pe film, de la momentul dezvelirii mormântului soților Titulescu, de la Cannes, în martie 1992).

[76] Jacques de Launay, *Misterul celei de a cincea valize a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXVI, serie nouă, nr. 4 (301), aprilie 1992, pp. 35–36.

[77] În numărul din 22 aprilie 1945.

[78] Ion (Ioan, Ionel) Şerban Christu (Cristu) (1895–1953). Jurist, economist, diplomat, om politic şi de stat român. Nepot şi colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu. Licenţiat în ştiinţe economice. Doctor în drept. A luat parte la campaniile armatei române din anii 1916–1918; din 1917 a avut gradul de locotenent. Membru al Diviziei economice din Ministerul Afacerilor Străine (1928); director al Diviziei economice din Ministerul Afacerilor Străine (1932/1933). Delegat la mai multe conferinţe pe probleme economice şi financiare (în mod deosebit în domeniul reparaţiilor). Delegat al României la Conferinţa economică mondială de la Londra (1933). Ministru plenipotenţiar cls. II (20 martie 1934). Ministru secretar de Stat (9 februarie 1940). Ministru al Comerţului Exterior (16 februarie–11 mai 1940; 18 mai–28 iunie 1940). Ministru plenipotenţiar cls. I (1 aprilie 1940). Revenit în Administraţia Centrală şi numit director al Direcţiei economice din Ministerul Afacerilor Străine (1940–1943). Trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Sofia (mai 1943–iulie 1944). Membru al delegaţiei române care a semnat la Moscova Convenţia de Armistiţiu (12 septembrie 1944). Preşedinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Convenţiei de Armistiţiu (31 octombrie–20 noiembrie 1944). Mort în închisoare la Sighet.

[79] Mariella Nenişor-Emanoil afirma că anul naşterii lui Sergiu Nenişor a fost 1893, pe când la Cimitirul Bellu, pe piatra tombală, se indică anul 1891.

[80] În fapt, pe stânga, aşa cum aveam să constat personal în septembrie 2008.

[81] Ion Gheorghe Nenişor a decedat la 19 aprilie 1928 (în etate de 34 de ani, potrivit precizărilor de pe piatra tombală), deci Ion (Ionel) Gheorghe Nenişor (1894-1928). Vezi Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice*, Geneva, 21 aprilie 1928 – AFET.

[82] Decedat la 9 iunie 1915 (în etate de 56 de ani, potrivit precizării de pe piatra tombală), deci Gheorghe Nenişor (1859-1915).

[83] Leon Kalustian, *Nicolae Titulescu: „Partidul meu de azi se cheamă România!"*, în „Ramuri", an III, nr. 12 (29), 15 noiembrie 1966, p. 15; Idem, *În întâmpinarea unei comemorări. 85 de ani de la naşterea eminentului diplomat român Nicolae Titulescu. Fişe pentru o biografie (II)*, în „Ramuri", an IV, nr. 1 (31), 15 ianuarie 1967, p. 18; Idem, *Nicolae Titulescu: „România nu poate fi mare în afară decât în măsura în care e tare înăuntru". Gânditorul şi oratorul. Fişe pentru o biografie (III)*, în „Ramuri", an IV, nr. 2 (32), 15 februarie 1967, pp. 18–19; Idem, *Nicolae Titulescu: 85 de ani de la naşterea diplomatului român. „Peste Europa a pus stăpânire noaptea". Fişe pentru o biografie (IV)*, în „Ramuri", an IV, nr. 3 (33), 15 martie 1967, p. 19. Cf. şi Alexandru Rădulescu, *Bibliografie*, în „Revue Roumaine", an XXXVI, nr. 1, 1982, pp. 155–162.

[84] Notă de convorbire, Paris, 3 august 1963, T. Huc – Marys Nenişor – AMAE, Comemorarea a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, vol. II (în străinătate).

[85] *Ibidem.*

[86] *Ibidem.*

[87] *Ibidem.*

[88] În 1976, Jacques de Launay a dat o altă versiune privind aceste documente. Ea nu are nici pe departe elementele de detaliu, ce aduc cu un scenariu de film poliţist, pe care luarea de poziţie a istoricului belgian din 1993 le cuprinde. Comparaţia se impune de la sine. „Titulescu reuşeşte, totuşi, să trimită cinci valize la Lisabona, unde acestea sunt depuse la Ambasada Marii Britanii. La sfârşitul războiului, văduva sa cere restituirea acestor valize. Nu va primi decât patru. Cea de-a cincea, care a dispărut, conţinea exclusiv documente (note, telegrame şi mai multe manuscrise, printre care, foarte probabil, originalul pactului Titulescu-Litvinov din 21 iulie 1936" – în Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Éditions Byblos, Nyon, 1976, p. 184. Dincolo de comparaţii însă, apar şi semne de întrebare. Nu avea în 1976 Jacques de Launay informaţiile pe care le-a făcut publice în 1993? Care sunt sursele de informare la care a apelat, dat fiind faptul că principalii martori care ar fi putut depune în acest caz au dispărut? Nu cumva Jacques de Launay a aşteptat acest moment pentru ca propria-i versiune să nu mai poată fi conotată sau contestată?!

[89] Ne îndoim, având în vedere, înainte de toate, prevederile testamentului lui Nicolae Titulescu din 4 martie 1940: „Institui legatar testamentar pentru tot restul ce rămâne, după executarea testamentului făcut pentru Academia Română, pe nepotul meu Gheorghe Nenişor, fiul sorei mele, Cornelia Nenişor". Cf. *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară, foto nr. 413–414, p. 303.

[90] Cf. Florica Dobre, Florian Banu, Camelia Duică, Silviu B. Moldovan, Liviu Ţăranu, *Trupele de securitate (1949–1989*, Editura Nemira, Bucureşti, 2004, *passim;* Alin Spânu, *Istoria serviciilor de informaţii/contrainformaţii româneşti în perioada 1919–1945*, prefaţă de Gh. Buzatu, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2010, *passim;* Florian Banu, *„Un deceniu de împliniri măreţe". Evoluţia instituţională a Securităţii în perioada 1948–1958*, cuvânt înainte de Gh. Buzatu, Editura TipoMoldova, Iaşi, 2010, *passim.*

[91] Constantin I. Vişoianu (1898–1994). Diplomat, om politic şi de stat român. Licenţiat în Litere al Universităţii din Iaşi. Diplomat în Ştiinţe politice şi doctor în Drept la Paris. Secretar al Comisiei Mixte de Arbitraj de la Paris (1926–1929). Expert pe lângă Legaţia României la Geneva, însărcinat cu studierea problemelor aflate spre examinare şi soluţionare pe agenda de lucru a Societăţii Naţiunilor (1929–1931). Consilier tehnic al delegaţiei române la Societatea Naţiunilor (1929–1933). Reprezentant al României în Secţia informaţii din Secretariatul Societăţii Naţiunilor. Raportor pe tema „Colaborarea presei la organizarea păcii" la cea de-a XV-a sesiune a Adunării Societăţii Naţiunilor (1935). Unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Nicolae Titulescu. Trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar la Haga (1 iulie 1933–1 octombrie 1935) şi

Varșovia (1 octombrie 1935–25 octombrie 1936). Ministru al Afacerilor Străine (4 noiembrie 1944–6 decembrie 1944; 6 decembrie 1944–28 februarie 1945). A pledat documentat pentru recunoașterea calității de cobeligerant a României în războiul împotriva Germaniei hitleriste și a ultimilor ei acoliți. A subliniat semnificația actului de la 23 august 1944, consecințele politice, militare, economice și psihologice ale desprinderii României de puterile Axei. Plecat din România (1946), a devenit unul dintre liderii emigrației anticomuniste române, fiind desemnat președinte al Comitetului Național Român. A denunțat opresiunea și caracterul abuziv al autorităților sovietice de ocupație. A demonstrat simulacrul alegerilor din noiembrie 1946. Prin memorii adresate liderilor occidentali a susținut cauza poporului român, dreptul său la libertate și democrație într-o Europă unită. A prezentat consecințele nefaste ale trasării „cortinei de fier". Activ colaborator la posturile de radio „Vocea Americii" și „Europa Liberă". Ultim colaborator apropiat a lui Nicolae Titulescu, i-a evocat în mai multe rânduri personalitatea și opera, dedicându-i un portret politic și uman fără egal în literatura română – cf. Constantin Vișoianu. *Misiunile mele* (culegere de documente), ediție îngrijită de George G. Potra, Nicolae Dinu – coordonatori; Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu; cuvânt înainte Adrian Severin, ministru al Afacerilor Externe, Editura Enciclopedică, București, 1997.

[92] Alexandru-Marcel Totescu (1908–m.?). Diplomat și om politic român. Licențiat în drept al Facultății de Drept a Universității din București. Impiegat cls. I, 1 aprilie 1937; atașat de legațiune, 15 septembrie 1937; secretar de legațiune cls. III, 15 septembrie 1940; transferat legațiunea Lisabona, 1 iunie 1941; secretar de legațiune cls. II, 1942 – cf. *Anuar Diplomatic și Consular. 1942*, pp.70, 155. Reprezentant al Comitetului Național Român la Lisabona.

[93] Scrisoare, Washington, 8 martie 1954, Constantin Vișoianu către Alexandru Totescu, la Lisabona – Colecția G. Monney Câmpeanu (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[94] Ion (Ioan, Jean) Pangal (1893–1950). Publicist, ziarist, om politic și diplomat român. Studii liceale și universitare la Paris. Se pronunță în favoarea intrării României în Primul Război Mondial de partea Aliaților. Secretar al Consiliului Național pentru Unitatea Românilor (1918). Director politic al ziarului „La Roumanie". Întemeiază Partidul Socialist-Țărănesc (1920), care fuzionează, în 1922, cu Partidul Țărănesc. În 1927, participă la constituirea Partidului Țărănesc (dr. N. Lupu), fiind ales secretar general pentru propagandă și presă. Din 1932 este unul dintre fruntașii Uniunii Agrare, transformată în Partidul Agrar (1936). Mason. Mare Comandor al Marelui Orient din România. Subsecretar de Stat la Președinția Consiliului de Miniștri (27 iunie 1931–31 mai/6 iunie 1932) (de la 23 decembrie 1931 pentru Presă și Informații). Agent general pe lângă guvernul generalului Franco (1939). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Lisabona (20 aprilie 1939–15 octombrie 1940). Rechemat în țară de

conducătorul statului, Ion Antonescu, la 15 octombrie 1940, alege calea exilului. Stabilit în Portugalia, menține anumite contacte cu serviciile britanice în vederea ieșirii României din alianța cu Germania hitleristă. La 14 iunie 1948, i se retrage cetățenia română de către regimul comunist de la București – cf. Horia Nestorescu-Bălcești, *Enciclopedia ilustrată a francmasoneriei din România*, vol. 3, Editura Phobos, București, 2005, pp. 10–14.

[95] Scrisoare, Lisabona, 28 martie 1954, Alexandru Totescu către Constantin Vișoianu, la Washington – Colecția G. Monney Câmpeanu (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[96] Scrisoare, Washington, 5 aprilie 1954, Constantin Vișoianu către Alexandru Totescu, la Lisabona – *Ibidem*.

[97] Brutus Coste (1910–1984). Diplomat român. Absolvent al Facultății de Drept din București. A intrat în diplomație în 1932. A îndeplinit misiuni diplomatice la Paris, Londra, Washington, Lisabona. Atașat de legație (1933); secretar de legație cls. III (1936); secretar de legație cls. II (1939). Însărcinat cu afaceri a.i. la Washington; ulterior însărcinat cu afaceri la Lisabona. În 1946 a refuzat să revină în țară, înaintându-și demisia. În timpul Conferinței de Pace de la Paris, a fost secretar general al Biroului Românesc din Exil, condus de Grigore Gafencu, destinat să apere interesele țării înaintea învingătorilor din cel de-al Doilea Război Mondial. După 1947, s-a stabilit în Statele Unite ale Americii. A fost consilier diplomatic al generalului Nicolae Rădescu. A colaborat frecvent cu postul de radio „Vocea Americii". În 1954, s-a numărat printre inițiatorii și organizatorii Adunării Națiunilor Europene Captive, al cărei secretar general a fost în perioada 1954–1965. Consilier al Institutului de Politică Externă de pe lângă Universitatea Pennsylvania și al Institutului de Strategie Americană din Chicago (1965–1967). În perioada 1967–1976 a fost profesor titular al Universității Fairleigh Dickinson din New Jersey. În 1974, a înființat la New York comitetul Adevărul despre România. Lucrări: *Romania at the Peace Conference – Observation Concerning the Draft Peace Treaty with Romania*, Paris–Geneva, 1946; *An Episode in the Diplomatic History of Bassarabia and Northern Bucovina in the Tragic Plight of a Border Area*, Davis, California, 1983.

[98] Mihail Cămărășescu (1896–m.?). Diplomat român. Licențiat în drept la Facultatea de Drept a Universității din Iași. Atașat de legațiune, 15 septembrie 1920; secretar de legațiune cls. III, 16 septembrie 1921; pus în disponibilitate, 1 aprilie 1922; rechemat în activitate de serviciu, 1 ianuarie 1927; secretar de legațiune cls. II, 1 noiembrie 1928; secretar de legațiune cls. I, 15 aprilie 1934; transferat la legațiunea din Lisabona, 1 mai 1934; consilier de legațiune, 1 noiembrie 1939. Însărcinat cu afaceri la Lisabona; consilier la legațiunea din Roma, 15 iulie 1941 – cf. *Anuar Diplomatic și Consular. 1942*, pp. 67, 115.

[99] Dumitru D. Jurașcu (1890–m.?). Diplomat român. Studii universitare în drept și în științe politice la Paris. A parcurs toate treptele carierei diplomatice: atașat de legație, 22 decembrie 1913; secretar de legație cls. III, 16 februarie 1918; secretar de legație cls. II, 22 august 1920; secretar de legație cls. I, 15 octombrie 1923; consilier de legație, 1 august 1928; ministru plenipotențiar cls. II (1934?); ministru plenipotențiar cls. I (1941). A ocupat posturi diplomatice la Belgrad, Atena, St. Petersburg, Praga, Berlin, Bruxelles, Sofia, Roma, Vatican, Berna, Oslo, Lisabona, din care reținem ca deosebite: trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Oslo (15 aprilie–30 mai 1934); la Lisabona (10 martie–15 decembrie 1941). În perioada când a fost rechemat în Administrația Centrală a ocupat funcțiile de director al Afacerilor Consulare (1 martie 1939); director al Afacerilor Politice (1 octombrie 1939) – *Ibidem*, pp. 70, 133.

[100] Scrisoare, Lisabona, 22 aprilie 1954, Alexandru Totescu către Constantin Vișoianu, la Washington – Colecția G. Monney Câmpeanu (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[101] Corect Sir Ronald Campbell.

[102] Viorica Moisuc, *Un mare slujitor al Europei*, în „Magazin Istoric“, an XVI, nr. 6 (183), iunie 1982, p. 20.

[103] Telegramă cifrată, nr. 727, Madrid, 2 iulie 1940, Frederic Nanu către MAS, la București – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 11.

[104] Scrisoare, Lisabona, 22 aprilie 1954, Alexandru Totescu către Constantin Vișoianu, la Washington – Colecția G. Monney Câmpeanu (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[105] *Ibidem*.

[106] Nu am putut consulta această scrisoare. Informația o deținem indirect dintr-o altă scrisoare: Scrisoare, București, 30 iulie 1999, Dumitru Preda către George Antoniade, la Madrid – AMAE, Cabinetul Directorului Direcției Arhivă Diplomatică.

[107] Roxana Iordache, *S-a făcut dreptate. Așa cum a lăsat cu limbă de moarte, familia Titulescu s-a reîntregit în pământul țării. Guvernanții actuali au reparat un abuz grosolan al regimului Iliescu*, în „România Liberă“, 15 iulie 1999.

[108] Scrisoare, [Madrid], 8 septembrie 1999, George Antoniade către Dumitru Preda, la București – AMAE, Cabinetul Directorului Direcției Arhivă Diplomatică.

[109] Viorica Moisuc, *Un mare slujitor al Europei*, în „Magazin Istoric“, an XVI, nr. 6 (183), iunie 1982, p. 20.

[110] Constantin Antoniade (1880–1954). Jurist, magistrat, filosof, istoric al culturii și diplomat român. Licențiat în drept (1902) și doctor în litere și filosofie (1907) al Universității din București. A practicat magistratura, parcurgând succesiv mai multe trepte. Consilier la Curtea de Apel (1915–1925). Membru al Consiliului Superior Legislativ. Secretar general al delegației române la Conferința de Pace de la Paris (1919–1920). Arbitru pe lângă tribunalele arbitrale mixte (1921–1928). Delegat la Societatea Națiunilor

(1928–1936). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României pe lângă Societatea Națiunilor la Geneva (1928–1936); la Berna (1936–1938). Membru asociat al Academiei Diplomatice Internaționale (1929). Ca filosof, a criticat teoria kantiană și postkantiană a cunoștinței, susținând că existența și existența fenomenală sunt ideatice, de vreme ce lumea numenală nu poate fi niciodată cunoscută. Lucrări: *Iluziunea realistă* (1907), teză de doctorat; *Thomas Carlyle* (1909); *Filosofia lui Henri Bergson* (1910); *Imperialismul culturii germane* (1915); *Machiavelli. Omul. Timpul. Opera* (1931). A fost colaborator apropiat al lui Nicolae Titulescu și a rămas fidel acestuia după eliminarea de la Palatul Sturdza.

[111] George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Drepților*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți“, Slatina, 2001.

[112] 1) 25 mai 1923–25 august 1923; 2) 23 sept. 1923–14 ianuarie 1924; 3) 22 octombrie 1924–12 noiembrie 1924; 4) 12 noiembrie 1924–04 decembrie 1924; 5) 4 decembrie 1924–27 februarie 1925; 6) 27 februarie 1925–20 iunie 1925; 7) 29 iunie 1925–17 august 1925; 8) 17 august 1925–30 martie 1926; 9) 30 martie 1926–29 mai 1926; 10) 31 mai 1926–14 iulie 1926; 11) 21 iulie 1926–01 ianuarie 1927; 12) 01 februarie 1927–10 iulie 1927.

[113] 15 aprilie 2002, Geneva; 14 iunie 2002, București; 27 octombrie 2002, Geneva; 28 ianuarie 2003, Paris.

[114] Scrisoare, București, 10 iulie 2003, George G. Potra către Vlad Antoniade, la Geneva – Colecția George G. Potra.

[115] Cu scopul de a obține *captatio benevolentiae*, în anii 2008–2009, prin avocații săi, Vlad Antoniade a făcut mici donații (înscrisuri și fotografii privind pe Nicolae Titulescu) Muzeului Județean Olt, ceea ce nu înseamnă, în niciun fel, respectarea angajamentului asumat voluntar de Gheorghe Antoniade.

[116] Gh. Buzatu, *N. Titulescu: Regăsirea arhivei personale, „pierdută“ în vâltoarea războiului*, în *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1995, pp. 309–332.

[117] *Ibidem*, pp. 310–311.

[118] *Ibidem*, pp. 313–329.

[119] Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, p. 146.

[120] AMAE, Fond 77/T.34, vol. Comemorarea a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu – în țară.

[121] Pompiliu Gâlmeanu, *Opinii – controverse. Din nou despre „misterul“ celei de-a cincea valize a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric“, an XXVII, serie nouă, nr. 7 (316), iulie 1993, p. 68.

[122] În presă apar câteva articole și studii, semnate de oameni politici (de orientări diferite – Mihai Ghelmegeanu, Petre Constantinescu-Iași) sau de cercetători (Ion M. Oprea, Cristian Popișteanu): Petre Constantinescu-Iași, I.M. Oprea, *O importantă figură*

a diplomației europene – Nicolae Titulescu, în „Studii", an XIV, nr. 6, 1961, pp. 1 409–1 434; Cristian Popișteanu, *Nicolae Titulescu, un diplomat patriot*, în „Probleme internaționale", nr. 6, 1961, pp. 43–50; Petre Constantinescu-Iași, I.M. Oprea, *Nicolae Titulescu – figure marquante de la diplomatie européenne*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom I, nr. 2, 1962, pp. 375–409; M. Ghelmegeanu, *Un diplomat patriot, promotor al ideii de pace și securitate colectivă – Nicolae Titulescu*, în „Contemporanul", nr. 37 (831), 14 septembrie 1962, pp. 1, 2; Cristian Popișteanu, *O personalitate de seamă a diplomației române și mondiale – Nicolae Titulescu. Pagini din istoria realității internaționale*, în „Probleme internaționale", nr. 6, decembrie 1962, pp. 59–63; P. Constantinescu-Iași, I.M. Oprea, *O importantă figură a diplomației europene – Nicolae Titulescu*, în *Din istoria contemporană a României*, Editura Științifică, Cluj, 1965, pp. 41–71. Pentru ansamblul manifestărilor din această perioadă, vezi George G. Potra, *Prima confiscare oficială a lui Titulescu*, în „Periscop", an VI, nr. 2 (22), aprilie–iunie 2013, pp. 53–65; *apud* George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, pp. 131–146. La 13 iunie 1963, la Geneva, George Macovescu, adjunct al ministrului Afacerilor Externe al României, oferă Muzeului Societății Națiunilor, în prezența lui Pier Pasquale Spinelli, directorul Oficiului Națiunilor Unite la Geneva, un portret al lui Nicolae Titulescu.

[123] „Scânteia", 27 septembrie 1964; „Glasul Patriei", 10 octombrie 1964. Figura lui Nicolae Titulescu este omagiată de decenii în capitala Etiopiei, la Addis Abeba, dincolo de toate confruntările tribale, religioase și politice și de răsturnările de regim. Cf. George G. Potra, *Titulescu alături de sfinți*, în „Magazin Istoric", an XXXIX, serie nouă, nr. 11 (464), noiembrie 2005, pp. 63–64+2 imagini color (planșa coperta III) – *apud* Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de Mari Idealuri*, ediția a II-a, pp. 383–386. În inima capitalei etiopiene, în Holy Trinity Cathedral, principala biserică ortodoxă coptă din Addis Abeba, a fost fixată în frescă, încă din 1944, figura lui Nicolae Titulescu ca președinte al Societății Națiunilor. Această frescă se află în naos, pe peretele lateral din dreapta, în registru superior. – Cf. Dr. Richard Pankhurst, *Memories of Fascist Italy's Invasion. In Praise of Nicolae Titulescu of Romania*, în „Addis Tribune", nr. 147, 5 august 1995, p. 8 – *apud* Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare. Mica Enciclopedie*, II (India–Olanda. Supliment Albania–Grecia), Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 70.

[124] „Scânteia", 27 septembrie 1964; „Glasul Patriei", 10 octombrie 1964.

[125] În perioada 6 noiembrie 1946–15 noiembrie 1947.

[126] Telegramă cifrată, nr. 69 371, Paris, 30 decembrie 1966, Victor Dimitriu către George Macovescu, la București – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1966 (octombrie–decembrie), vol. IV.

[127] Telegramă cifrată, nr. 69 355, Paris, 23 decembrie 1966, Victor Dimitriu către Serviciul curieri diplomatici, la București – *Ibidem*.

[128] Telegramă cifrată, nr. 93 116, Paris, 22 noiembrie 1967, Victor Dimitriu către Ministerul Afacerilor Externe – AMAE, Fond 77/T.34, Dosarul aducerii osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară.

[129] Notă, nr. 21/02777, București, 13 februarie 1967, Oficiul de Studii și Documentare (Gheorghe Ploeșteanu) către George Macovescu – AMAE, Fond 77/T.34, Dosarul aducerii osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară.

[130] Telegramă cifrată, nr. 93 170, Paris, 11 decembrie 1967, Dumitru Aninoiu către Ministerul Afacerilor Externe – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1967 (noiembrie–decembrie), vol. V.

[131] Telegramă cifrată, nr. 93 203, Paris, 31 decembrie 1967, Dumitru Aninoiu către Oficiul de Studii și Documentare –AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1967 (noiembrie–decembrie), vol. V.

[132] *Ibidem;* cf. și Telegrama cifrată, nr. 21/00101, București, 3 ianuarie 1968, Oficiul de Studii și Documentare (Dionisie Ionescu) către Ambasada României la Paris – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (ianuarie–martie), vol. I.

[133] Telegramă cifrată, nr. 72 005, Paris, 6 ianuarie 1968, Victor Dimitriu către Ministerul Afacerilor Externe – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1968 (ianuarie–martie), vol. I; Fond 77/T.34, Dosarul aducerii osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară.

[134] Telegramă cifrată, nr. 72 046, Paris, 22 ianuarie 1968, Dumitru Aninoiu către Ministerul Afacerilor Externe – AMAE, Fond 77/T.34, Dosarul aducerii osemintelor lui Nicolae Titulescu în țară.

[135] Documentele au fost declasificate prin H.G. nr. 1 201/4 decembrie 2012.

[136] Telegramă cifrată, nr. 21/00105, București, 10 ianuarie 1968, Oficiul de Studii și Documentare (Dionisie Ionescu) către Ambasada României la Paris – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (ianuarie–aprilie), vol. I.

[137] Telegramă cifrată, nr. 21/00112, București, 24 ianuarie 1968, Oficiul de Studii și Documentare (Dionisie Ionescu) către Ambasada României la Paris – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (ianuarie–aprilie), vol. I.

[138] Telegramă cifrată, nr. 21/00183, București, 6 noiembrie 1968, Oficiul de Studii și Documentare (I. Vlasiu) către Ambasada României la Paris – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (septembrie–decembrie), vol. III.

[139] Telegramă cifrată, nr. 73166, Paris, 15 noiembrie 1968, Constantin Flitan către Vasile Gliga – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1968 (octombrie–decembrie), vol. V.

[140] Telegramă cifrată, nr. 73263, Paris, 21 decembrie 1968, Constantin Flitan către George Macovescu – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1968 (octombrie–decembrie, vol. V.

[141] Telegramă cifrată, Secret, Fulger, nr. 23/02894, București, 23 decembrie 1968, George Macovescu către Constantin Flitan – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (septembrie–decembrie), vol. III.

[142] Telegramă cifrată, nr. 73273, Paris, 30 decembrie 1968, Constantin Flitan către George Macovescu – AMAE, Telegrame, Intrate, Oficiul Paris, 1968 (octombrie–decembrie), vol. V.

[143] Suntem încredințați că Sergiu Dimitriu, diplomat de carieră, a sfătuit-o avizat și constant pe Marys Nenișor, în al cărei cerc apropiat s-a aflat.

[144] Nepot de frate. Fiu al lui Gheorghe Burcă și al lui Germaine Grenzard.

[145] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura Științifică, București, 1966.

[146] Scrisoare (fr.), Madrid, 6 mai 1967, Catherine Titulescu către Ion Burcă – Colecția Ion Burcă (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[147] Pentru ansamblu, vezi Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru/Notre contemporain*, ediția a doua revăzută și adăugită, Regia autonomă Monitorul Oficial, București, 2002 [în continuare Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru/Notre contemporain*, ediția a doua revăzută și adăugită], pp. 165–190. Parcurg în 2014, cu aceeași stupoare ca în 1991, lista membrilor fondatori ai Fundației Europene Titulescu. Am căutat înainte de toate să văd dacă în lista acestora se găsesc numele rudelor apropiate, supraviețuitori, ale lui Nicolae Titulescu.

I-am găsit ca „membri fondatori" pe Mariella Emanoil și pe Sanda Argeșeanu:

– Mariella Emanoil (născută Nenișor) este fiica lui Sergiu Nenișor, nepot al lui Nicolae Titulescu, și a Gabrielei Țiuleanu

– Sanda Argeșeanu (născută Nenișor) este fiica lui Ion (Ionel) Gheorghe Nenișor, nepot al lui Nicolae Titulescu, și a Irinei Duma.

Nu i-am găsit printre „membrii fondatori" pe Nicolae Cuclelis, Simona Nicolau sau Marie Yvonne Antoniade:

– Nicolae Cuclelis (fiu al soților Mariana Christu și Gheorghe Cuclelis), nepot al Paulei Titulescu (căsătorită Christu), dar și nepot al lui Nicolae Titulescu.

– Simona (Moni) Nicolau (fiică a soților Eugen Burcă și Aurelia Ionescu), nepoată a Catherinei Titulescu (născută Burcă), soția lui Nicolae Titulescu.

– Marie Yvonne (Voni) Antoniade (fiică a soților Lucia (Lucette) Burcă și Dimitrie Brezulescu), nepoată a Catherinei Titulescu (născută Burcă), soția lui Nicolae Titulescu.

Am căutat pe cei care au scris despre Nicolae Titulescu, în străinătate sau în România.

I-am găsit ca „membri fondatori" pe Jacques de Launay (istoric și publicist belgian); Miroslaw Tejchman (istoric ceh); Milan Vanku (istoric sârb); Franciszek Golemski (istoric, politolog polonez).

Lipsesc – referindu-mă la cercetători străini dedicați lui Nicolae Titulescu – nume ca: Walter M. Bacon jr. (istoric american); Živko Avramovski (istoric sârb); S. Mikulicz (istoric polonez); Antonina Kuzmanova (istoric bulgar).

S-ar putea să fi scăpat și alte nume din această categorie.

De neînțeles, până la suspect, este faptul că în această listă nu și-au găsit locul mai toți cei care au scris despre Nicolae Titulescu: Ion M. Oprea (istoric); Ion C. Grecescu (jurist); Vasile Malinschi (economist); Constantin I. Turcu (istoric, diplomat); Ioan Voicu (politolog, diplomat); Dinu C. Giurescu (istoric); George G. Potra (istoric, publicist); Robert Deutsch (istoric, publicist); Gheorghe Buzatu (istoric); Valeriu Florin Dobrinescu (istoric); Florin Constantiniu (istoric); Ioan Chiper (istoric); Ion Agrigoroaiei (istoric); Pompiliu Gâlmeanu (scenarist și operator film); Traian Zorzoliu (muzeograf); Nicolae Dascălu (istoric, diplomat); Eliza Campus (istoric); Emilian Bold (istoric); I. Saizu (istoric); I. Ciupercă (istoric); Cristian Popișteanu (istoric, publicist); Ioan Scurtu (istoric); Gheorghe Matei (istoric); Valentin Lipatti (literat, diplomat); Dumitru Tuțu (istoric); Vasile Gr. Bobocescu (istoric); D. Șandru (istoric), Mihai Iacobescu (istoric); Constantin Bușe (istoric); Vasile Arimia (istoric, arhivist); Nicolae Iordache (politolog, diplomat); Ștefan Pascu (istoric); Mihnea Gheorghiu (scriitor).

Orice s-ar spune, orice explicații s-ar da, acum și în viitor, aceste lipsuri rămân triste și nedrepte.

N-am găsit pe această listă pe Ion Gh. Maurer, George Macovescu, Ștefan Andrei, fără de care comemorările și aniversările din 1966, 1972 și 1982 nu ar fi existat.

[148] Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru/Notre contemporain*, ediția a doua revăzută și adăugită, p. 183.

[149] *Ibidem*, p. 184.

[150] *Ibidem*, p. 187.

[151] „Monitorul Oficial al României", Partea I, Legi, decrete, hotărâri și alte acte, an III, nr. 261, 21 decembrie 1991.

[152] Sergiu Celac (28 decembrie 1989–27 iunie 1990); Adrian Năstase (28 iunie 1990–16 octombrie 1991; 16 octombrie 1991–19 noiembrie 1992); Teodor Viorel Meleșcanu (19 noiembrie 1992–11 decembrie 1996); Adrian Severin (12 decembrie 1996–28 decembrie 1997); Andrei Pleșu (29 decembrie 1997–17 aprilie 1998; 17 aprilie 1998–22 decembrie 1999); Petre Roman (22 decembrie 1999–28 decembrie 2000); Mircea Dan Geoană (28 decembrie 2000–28 decembrie 2004); Mihai-Răzvan Ungureanu (29 decembrie 2004–14 martie 2007); Călin Popescu-Tăriceanu (*ad-interim* 23 martie–5 aprilie 2007); Adrian Cioroianu (5 aprilie 2007–15 aprilie 2008); Lazăr Comănescu (15 aprilie–22 decembrie 2008); Cristian Diaconescu (22 decembrie 2008–3 octombrie 2009); Cătălin Predoiu (*ad-interim* 3 octombrie–23 decembrie 2009); Teodor Baconschi (23 decembrie 2009–23 ianuarie 2012); Cristian Diaconescu (27 februarie–27 aprilie 2012); Andrei Marga (7 mai–6 august 2012); Titus Corlățean (6 august 2012–10 noiembrie 2014); Teodor Viorel Meleșcanu (10 noiembrie–24 noiembrie 2014); Bogdan Aurescu (24 noiembrie 2014–prezent). Durata unor mandate – și las deoparte în mod deliberat pe interimari – a fost de doar câteva luni:

Sergiu Celac (circa 6 luni), Lazăr Comănescu (8 luni), Cristian Diaconescu (2 luni), Andrei Marga (3 luni), Teodor Viorel Meleșcanu (două săptămâni). De intuitivă evidență, într-o asemenea viteză „titularii" nu pot trece în revistă și prelua principalele dosare de politică externă și, cu atât mai puțin, să se aplece asupra unei „probleme secundare – editarea documentelor diplomatice românești". Această constatare nu implică, *ab contrario*, că cei care au stat mai mult pe post s-ar fi aplecat cu un plus de interes și bunăvoință asupra problemei editării documentelor diplomatice românești.

[153] *Relațiile româno–sovietice. Documente, vol. I (1917–1934)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivă Diplomatică; Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse, Departamentul Istorico-Documentar, colegiu de redacție: Mihai-Răzvan Ungureanu, Șerban Stati, Nicolae Dinu, Dumitru Preda, Daniela Bleoancă, Aleksandr Alekseevici Avdeev, Vladimir Alekseevici Cijov, Piotr Vladimirovici Stegnîi, Piotr Ivanovici Pronîcev, Liudmila Viktorovna Vnukova, Editura Enciclopedică, București, 1999, 445 p.+VIII planșe; *Relațiile româno–sovietice. Documente, vol. II (1935–1941)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivă Diplomatică; Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse, Departamentul Istorico-Documentar, colegiu de redacție: Cristian Niculescu, Costin Ionescu, A.A. Avdeev, P.V. Stegnii, A.A. Tolcaci, P.I. Pronîcev, R.F. Usaciova; autori: Vitalie Văratic, Dumitru Preda, Stelian Obiziuc; introducere Ioan Scurtu, Editura Fundației Culturale Române, București, 2003, 566 p.+VIII planșe.

[154] *România–Vatican. Relații diplomatice. I (1920–1950)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivelor Diplomatice, autori: Marius Ioan Bucur, Cristina Păiușan, Ioan Popescu, Dumitru Preda; au colaborat: Alexandru Ghișa, Costin Ionescu, Nicolae-Alexandru Nicolescu; cuvânt înainte: Mihail Dobre, ambasador al României pe lângă Sfântul Scaun; mons. Jean-Claude Périsset, nunțiu apostolic în România, București, 2003, 368 p.+ VIII planșe.

[155] *România–Polonia. Relații diplomatice. I (1918–1939)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivelor Diplomatice, autori: Florin Anghel, Nicolae Mareș, Dumitru Preda; colaboratori: Costin Ionescu, Nicolae-Alexandru Nicolescu, Cristina Păiușan, Maria Preda; cuvânt înainte de Mircea Dan Geoană, ministru al Afacerilor Externe al României, Editura Univers Enciclopedic, București, 2003, 249 p.+22 planșe.

[156] *Relațiile româno-spaniole. Documente (1936–1939)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Oficiul Arhivei Diplomatice, coordonator: Doru Liciu; colaboratori: Costin Ionescu, Alin Victor Matei, Laurențiu Constantiniu; Institutul Cultural Român, București, 2006, 322 p.

[157] *Romanian-Norwegian Relations. Diplomatic Documents 1905–1947*, Ministry of Foreign Affairs of Romania, Diplomatic Archives Department; Ministry of Foreign Affairs of Norway, Department for European Affairs and Trade Policy, editori generali:

Jardar Seim, Stelian Obiziuc; editori: Jardar Seim, Alin Victor Matei; contribuții: Doru Liciu, Andrei Căpușan, Nicolae-Alexandru Nicolescu; cuvânt înainte de Jonas Gahr Støre, ministru al Afacerilor Externe al Norvegiei, și Adrian Cioroianu, ministru al Afacerilor Externe al României, Institutul Cultural Român, București, 2007, 225 p.

[158] *România–Israel. 50 de ani de relații diplomatice, vol. I (1948–1969)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, Direcția Arhivelor Diplomatice, autori: Daniela Bleoancă, Nicolae-Alexandru Nicolescu, Cristina Păiușan, Dumitru Preda; colaboratori: Teodor Gheorghe, Costin Ionescu, Cristian Tudorache; cuvânt înainte de: Victor Boștinaru, președinte al Comisiei de politică externă a Camerei Deputaților; Avraham Millo, ambasador al Statului Israel la București; postfață de Valeriu Georgescu, primul ambasador al României în Israel, Editura Sylvi, București, 2000, 458 p.

[159] *Confluențe româno-finlandeze. Trei secole de contacte. 85 de ani de relații diplomatice / Romanialais-Suomalaisia Yhtymäkohtia. 300 vuotta kosketuksia. 85 vuotta diplomaattisuhteita / Romanian-Finnish Confluences. Three Centuries of Connections. 85 Years of Diplomatic Relationships*, Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Diplomatice, Ambasada României la Helsinki, autori: Alexandru Popescu, Stelian Obiziuc, Costin Ionescu, Nicolae Nicolescu, Cristian Tudorache, Ionela Anghel, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005, 309 p.

[160] Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova* (culegere de documente), ediție îngrijită de Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Nicolae Nicolescu; cuvânt înainte de Teodor Meleșcanu, ministrul Afacerilor Externe, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995.

[161] Constantin Vișoianu, *Misiunile mele* (culegere de documente), ediție îngrijită de George G. Potra și Nicolae Dinu – coordonatori; Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu; cuvânt înainte de Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe, Editura Enciclopedică, București, 1997.

[162] Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivă și Documente Diplomatice, *Momente dramatice pentru diplomația românească: epurările din anii 1947–1948*, București, martie 1997; Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivă și Documente Diplomatice, *Scurtă istorie a organizării MAE*, București, iulie 1997.

[163] Viorica Moisuc, *România și criza cehoslovacă. Documente. Septembrie 1938*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Historia, București, 2010, pp. 31–37.

[164] „Monitorul Oficial al României", Partea I, Legi, decrete, hotărâri și alte acte, an 173 (XVII), nr. 748, 17 august 2005, pp. 1–3.

[165] *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 11, anul 1883*, volum realizat de Alin Ciupală, Rudolf Dinu, Antal Lukacs; introducere de Rudolf Dinu, Editura Academiei, București, 2006, CXLVII+595 p.; *Documente Diplomatice Române, seria I, volumul 12, 1884–1885*, editori Rudolf Dinu, Alin Ciupală, Antal Lukacs; editori asociați Anca-Grațiela Moga, Nicolae Nicolaescu; introducere de Rudolf Dinu, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2010, 932 p.; *Documente Diplomatice Române, seria I,*

volumul 13, 1886, volum realizat de Alin Ciupală, Antal Lukács și Lidia Trăușan-Matu, Editura Monitorul Oficial, București, 2014; *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea I, 1 ianuarie–30 iunie 1936*, volum realizat de Laurențiu Constantiniu, Alin-Victor Matei; introducere de Laurențiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Diplomatic Român, Editura Academiei Române, București, 2008, CXXXIV+1.002 p.; *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea a II-a, 1 iulie–31 decembrie 1936*, volum realizat de Laurențiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Andrei Șiperco; introducere de Laurențiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Andrei Șiperco; Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Diplomatic Român, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2010, CXI+918 p.; *Memorialistică diplomatică, volumul I, Alexandru Em. Lahovary, Amintiri diplomatice. Constantinopol (1902–1906), Viena (1906-1908)*, ediție îngrijită de Adrian Stănescu și Laurențiu Vlad; studiu introductiv, selecția documentelor, note, comentarii și indice de Laurențiu Vlad, Institutul European, Iași, 2009, L+150 p.; *Documente Diplomatice Române, seria a III-a, România și Tratatul de la Varșovia. Conferințele miniștrilor Afacerilor Externe și ale adjuncților lor (1966–1991)*, volum realizat de Mioara Anton; introducere de Mioara Anton, Editura Alpha MDN, Buzău, 2009, CLXXXII+1.275 p.; *Prizonieri de război români în Uniunea Sovietică. Documente 1941–1956*, colectivul de editare: Laurențiu Constantiniu, Ilie Schipor, Vitalie Văratic (coordonator), Vladimir Ivanovici Korotaev, Vladimir Nikolevici Kuzelenkov; studiu introductiv de Vitalie Văratic; Editura Monitorul Oficial, București, 2013, LXVII+874 p.

[166] Notă, București, 17 octombrie 1991, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea către Adrian Năstase, ministrul Afacerilor Externe al României, la București – copie xerox în colecția George G. Potra.

[167] Proiectul a cunoscut diverse variante, mai ample și mai amănunțite în raport cu cel de față. Actualul text reproduce *ad litteram* proiectul în varianta adusă la cunoștința opiniei publice românești – cf. *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, în „Lumea", an XXX, nr. 28 (1495), 9 iulie 1992, pp. 27–28. Intervenția unor funcționari nepricepuți a făcut ca în textul în limba franceză și în textul în limba engleză să apară o serie întreagă de inadvertențe („rearanjarea" textului inițial de către birocrații de la Fundația Europeană Titulescu ar putea lăsa să se creadă că s-a renunțat la ideea de a publica 16 volume și că sumarul acestora a fost schimbat, eliminându-se lucruri „neconvenabile"; noua titulatură a proiectului ar putea, la rândul său, să facă să se creadă că editorii au convenit asupra unui proiect și mai larg, incluzând pe lângă opera politico-diplomatică și opera științifică. Pentru edificare, cf. Fondation Européenne Titulescu, *Projet. Publication de l'œuvre politique, diplomatique et scientifique de Nicolae Titulescu*, Bucarest, 1992. Calitatea traducerii în limba franceză și în limba engleză nu onorează Ministerul Afacerilor Externe și Fundația Europeană Titulescu. În ce mă

privește, nu-mi pot asuma nicio responsabilitate, întrucât textul în cele două limbi nu mi-a fost arătat.

[168] O copie xerox în Colecția George G. Potra.

[169] Notă, București, 25 martie 1992, George G. Potra și Constantin I. Turcu către Adrian Năstase, ministrul Afacerilor Externe, președintele Fundației Europene Titulescu, la București – o copie în colecția George G. Potra.

[170] Notă, București, 19 iunie 1992, George G. Potra și Constantin I. Turcu către Adrian Năstase, ministrul Afacerilor Externe, președintele Fundației Europene Titulescu – o copie în colecția George G. Potra.

[171] Notă, București, 29 iunie 1992, George G. Potra și Constantin I. Turcu către Adrian Năstase, ministrul Afacerilor Externe, președintele Fundației Europene Titulescu – o copie în colecția George G. Potra.

[172] O copie xerox în Colecția George G. Potra.

[173] *Nicolae Titulescu și județul Olt* (album), colectiv redacțional: Agapie Vitan, Dobre Marin, Grosu Aurelia, Ivașcu Ion, Matiu Paul, Teodorescu Dorin, Zorzoliu Traian, Consiliul județean Olt și Complexul memorial „Nicolae Titulescu", Slatina, 1996.

[174] Teodor Meleșcanu, *Cuvânt rostit la lansarea proiectului tipăririi operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, Fundația Europeană Titulescu, București, 15 martie 1993 (în mss, o copie xerox în colecția George G. Potra).

[175] *** *Tipărirea operelor complete ale lui Nicolae Titulescu*, în „Meridian", 15 martie 1993; George Delacriș, *Un proiect ce va deveni realitate. Editarea operei diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, în „Meridian", 16 martie 1993.

[176] „Monitorul Oficial al României", Partea I, Legi, decrete, hotărâri și alte acte, an III, nr. 261, 21 decembrie 1991.

[177] George G. Potra, *Fundația Europeană Titulescu. 2 000 de documente Titulescu inedite. „Am ajuns la un punct critic al chestiunii aplicării tratatelor"*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 5 (424), mai 2003, pp. 13–17.

[178] Vezi George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea, *Notă asupra volumului*, în Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, pp. 19–32; George G. Potra, Constantin I. Turcu, *Note to the volume*, în Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*, pp. 19–32; Idem, *Note sur l'édition*, în Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*, pp. 21–36; George G. Potra, *Studiu introductiv*, în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I*, pp. 154–166.

[179] Interviurile au fost difuzate la Radio „Europa Liberă" la 6 și 29 iulie 1981, 7, 14, 21, 28 martie 1982, 4, 11, 18, 25 aprilie 1982, 2, 10, 16 mai 1982 – colecția George Anastasiu/Gilbert Monney Câmpeanu (*apud* AFET); cf. și Gh. Barbu, Ion Solacolu, *Schimbarea alianțelor României de la Titulescu la Antonescu*, Institutul European, Iași, 1995, *passim*. Vezi și în Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie*

1937–31 decembrie 1937), partea a III-a, doc. nr. 367–379, pp. 2 043–2 112. Vezi și George Anastasiu, *Nicolae Titulescu*, „Europa Liberă“, 18 ianuarie 1983.

[180] Savel Rădulescu (1895–1970). Economist, diplomat, om politic și de stat român. Licențiat în drept al Universității din București. Doctor în drept al Universității din Paris. Consilier financiar la Legația României din Londra (1925–1928). Consilier financiar și economist (din 1928), apoi director al Secțiunii economice în Centrala Ministerului Afacerilor Străine (din 1928). Ministru plenipotențiar (1 ianuarie 1930). Subsecretar de Stat în Ministerul Afacerilor Străine (21 octombrie 1932–29 august 1936). Participant la mai multe sesiuni ale Adunării și Consiliului Societății Națiunilor, la diferite conferințe internaționale pe probleme economice și financiare, ca și la Conferința Dezarmării (1932). Președinte al Comisiei pentru buget a Societății Națiunilor (1935). Membru asociat al Academiei Diplomatice Internaționale (1935). Cel mai apropiat colaborator al lui Nicolae Titulescu. Președinte al Comisiei Române pentru Aplicarea Convenției de Armistițiu (noiembrie 1944–aprilie 1945). Arestat și „reținut administrativ“ (1948–1950). Condamnat 24 de luni (1 august 1951–1 august 1953). Închis la Ocnele Mari. La expirarea termenului, pedeapsa i s-a prelungit cu 60 de luni (1 august 1953–1 august 1958). Pus în libertate la 23 iunie 1954. Vezi și Horia Dumitrescu, *Diplomatul Savel Rădulescu*, Editura Pallas, Focșani, 2003, *passim*.

[181] Gheorghe Paraschivescu. Diplomat de carieră. Ministru plenipotențiar cls. I. Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Japonia (1 martie 1939–15 decembrie 1940). Președinte onorific al Asociației românilor ce trăiesc în China. Pus în retragere la 1 mai 1941 – cf. *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*, ediție îngrijită de Ion Mamina, George G. Potra, Gheorghe Neacșu, Nicolae Nicolescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006 [în continuare *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*], p. 104; Iolanda Țighiliu, *Românii din China în prima jumătate a secolului XX*, p. 253.

[182] Valiză (tip ladă) din lemn (fr).

[183] Scrisoare, Geneva, 4 septembrie 1985, George Anastasiu către Ionel [Burcă?] – Colecția George Anastasiu (o copie xerox în Colecția George G. Potra).

[184] Că cei doi (sau măcar unul dintre ei) au vândut documente Titulescu (cel puțin o parte a lor) la Hoover Archives mi s-a confirmat indirect de reacția la cererea mea expresă din 2002 privind consultarea fondului Titulescu; conducerea de la Hoover Archives mi-a cerut o dovadă – drept condiție pentru consultarea unor segmente ale fondului Titulescu – că cei doi nu mai sunt în viață, dată fiind specificarea că respectivele documente au fost încredințate cu condiția ca ele să fie consultate după moartea lor. *Quod erat demonstrandum*.

[185] Inventarul fondului de la Londra, publicat de Gh. Buzatu, confirmă această presupunere – cf. Gh. Buzatu, *N. Titulescu: Regăsirea arhivei personale, „pierdută“ în vâltoarea războiului*, în *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1995, pp. 313–329.

[186] Fax, Lausanne, 25 august 1995, Gilbert Monney Câmpeanu către Vlad Andrei Moga, la București; Fax, 30 mai 1997, Gilbert Monney Câmpeanu către George G. Potra, la București – Colecția George G. Potra.

[187] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931), partea I, partea a II-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiușan, Fundația Europeană Titulescu, București 2004, 1.236 p.+32 ilustrații.

[188] 29 decembrie 1997–17 aprilie 1998; 17 aprilie 1998–22 decembrie 1999.

[189] Scrisoare, 15 ianuarie 1998, București, George G. Potra către Gilbert Monney Câmpeanu, la Lausanne – Colecția George G. Potra; AFET.

[190] George I. Duca (1905–1985). Diplomat și publicist român. Licențiat al Facultății de Drept din București. Misiuni diplomatice: Washington, Tokyo, Rio de Janeiro, Stockholm. Atașat de legație la Legația de la Washington (1 octombrie 1928). Chemat în Administrația centrală (1 ianuarie 1931). Secretar de legație cls. III (1 iulie 1932). Transferat la Legația de la Tokyo (1 ianuarie 1933); Legația de la Rio de Janeiro (1 iulie 1934). Secretar de legație cls. II (1 decembrie 1936). Transferat la Legația de la Washington (1 aprilie 1937). Chemat în Administrația centrală (1 august 1939). Secretar de legație cls. I (1 mai 1941). Director al Personalului (17 mai 1941). Transferat la Legația de la Budapesta (3 iulie 1941). Consilier al Legației României la Stockholm (1943–1946), unde a dus negocieri secrete cu reprezentanții URSS și, neoficial, în numele opoziției democrate, cu Aliații și sovieticii (1943–1944) privind ieșirea României din război. Stabilit în SUA (1948). Memorii. S-a sinucis.

[191] Memoriu, 9 februarie 1998, București, George G. Potra către Șerban Stati, la București – Colecția George G. Potra; AFET. Reacția destinatarului – sau, mai bine zis, lipsa de reacție – a adăugat o nouă dezamăgire, confirmându-mi încă o dată divorțul dintre inteligență și caracter.

[192] Cuvânt de mulțumire adresat de Adrian Năstase, ministru de Externe al României, prințului Dimitrie Sturdza pentru contribuția financiară substanțială adusă la achiziționarea săbiilor lui Alexandru Ioan Cuza și intrarea lor în patrimoniul național, în Adrian Năstase, *România după Malta. 875 de zile la Externe, vol. 8 (1 ianuarie–31 martie 1992)*, pp. 200–201.

[193] La 26 septembrie 1986, George Anastasiu a desemnat ca moștenitor al tuturor lucrurilor sale din Elveția (inclusiv cele privind pe Nicolae Titulescu) pe domnul dr. Gilbert Monney Câmpeanu.

[194] Crasă eroare! În octombrie 2002, când aveam să preiau de la dr. Gilbert Monney Câmpeanu fondul de documente Titulescu, aveam să constat că George Anastasiu/Gilbert Monney Câmpeanu se aflau în posesia unui număr mai mic (circa 1.000) de

file-document, originale, desprinse din cele 187 caiete Titulescu. Pentru a fi bine înțeles, precizez că cele 187 de caiete însumau 9.350 file. Diferența este că în caietele vândute la Hoover Archives rămăseseră doar copiile; cele circa 1.000 de file-document erau originale, în formă manuscris, imensa majoritate *manu propria* Titulescu.

[195] Scrisoare, 18 mai 1998, București, George G. Potra către Dimitrie Sturdza, la Geneva – Colecția George G. Potra; AFET. Un răspuns negativ m-ar fi dezamăgit, dar l-aș fi acceptat fără comentariu. Lipsa oricărui răspuns m-a decepționat, făcându-mă să mă întreb dacă nu cumva proiectul i s-a părut „prințului" lipsit de interes național sau dacă nu cumva „prințul" n-a identificat în el factori generatori ai unei lovituri de imagine.

[196] Scrisoare, 29 octombrie 1999, Mihai-Răzvan Ungureanu către Gilbert Monney Câmpeanu – AMAE, Cabinetul Directorului Direcției Arhivă Diplomatică.

[197] Memoriu, București, 18 iulie 2002, George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, către Șerban Mihăilescu, ministru pentru Coordonarea Secretariatului General al Guvernului României – AFET.

[198] HG nr. 870, București, 16 august 2002, în „Monitorul Oficial al României", Partea I, Legi, decrete, hotărâri și alte acte, an XIV, nr. 633, marți, 27 august 2002, p. 5.

[199] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931), partea I și partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiușan; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2004, 1.238 p.+32 ilustrații. După cum se poate observa, am înscris numele lui Gilbert Monney Câmpeanu printre colaboratori, exclusiv pentru faptul de a fi păstrat cu grijă documentele Titulescu încredințate la moarte de George Anastasiu.

[200] La Casa Titulescu, la 2 iulie 2003.

[201] Cf. George G. Potra, *Cortină de final. Ultimele zile ale lui Nicolae Titulescu,* în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu profesorului Gh. Buzatu,* vol. II, coordonator Stela Cheptea, Academia Română – Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 286–301.

[202] Scrisoare, 8 martie 2004, [București], Dorli Blaga către George G. Potra, la București – Colecția George G. Potra; AFET.

[203] Declarație, [București], 14 iunie 2005, dată de Ana Dorica Bugnariu (Dorli Blaga) Fundației Europene Titulescu, la București – Colecția George G. Potra; AFET.

[204] În anul 2012, Dorli Blaga stăruie asupra nemulțumirii generate de construcția amintitei săli de sport, dar, spre onoarea dânsei, nu mai amintește de răspunderi niciodată reale în acest sens ale fostului prim-ministru – cf. Dorli Blaga, *Tatăl meu Lucian Blaga,* Editura Humanitas, București, 2012, p. 187.

[205] George G. Potra, *Imagini inedite dintr-un album de familie. O echipă, o familie. Titulescu–Blaga–Brediceanu,* în „Magazin Istoric", an XXXIX, serie nouă, nr. 8 (461), august 2005, p. 32+2 file cu 10 ilust.

[206] George G. Potra, *Nu este momentul descurajării, ci al acțiunii (I–II),* în „Magazin Istoric", an XL, serie nouă, nr. 10 (475), octombrie 2006, pp. 39–45; nr. 11 (476), noiembrie 2006, pp. 78–83.

[207] *Lucian Blaga în diplomația românească,* în colaborare, îngrijitor de ediție George G. Potra; colaborări: Nicolae Mareș, Alexandru Popescu, Ion Brad, Ion Floroiu, Pavel Țugui, George G. Potra, George Corbu, Municipiul Sebeș, Fundația Europeană Titulescu, Centrul Cultural „Lucian Blaga" – Sebeș, Fundația Culturală „Lucian Blaga" – Sebeș, Sebeș, 2011, 188 p. și 77 ilust.

[208] George Corbu, *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu oglindită în corespondență inedită de familie,* în „Acasă", an V, nr. 1–2 (17–18), ianuarie–iunie 2012, pp. 70–81. Editorul precizează că „textul încredințat acum tiparului fusese gândit, în linii mari, încă de la începutul anului 1990, cu intenția de a fi prezentat în cadrul Simpozionului «Nicolae Titulescu – 50 de ani de la trecerea în eternitate», organizat în ziua de 15 martie 1991, în amfiteatrul Liceului «Nicolae Titulescu» din Slatina, județul Olt. // Împrejurările nu ne-au permis să onorăm invitația organizatorilor (Inspectoratul pentru Cultură al Județului Olt și Liceul «Nicolae Titulescu» Slatina), care au avut bunăvoința de a trece în programul, tipărit, al respectivei manifestări omagiale titlul comunicării" de față.

[209] Luchian Deaconu, *Nicolae Titulescu, luptător activ pentru desăvârșirea unității naționale a poporului român și recunoașterea ei internațională,* comunicare susținută la sesiunea științifică organizată de Filiala de la Craiova a Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (ADIRI), cu ocazia aniversării a 100 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu – 12–13 martie 1982; Idem, *Noi mărturii documentare referitoare la lupta pentru făurirea statului național unitar român,* în „Oltenia", V–VI (1984–1986), Craiova, 1987, pp. 99–103; Idem, *Activitatea de la Paris din anii 1918–1919, debutul diplomatic al lui Nicolae Titulescu,* comunicare susținută la sesiunea științifică aniversară „Nicolae Titulescu" organizată cu ocazia sărbătoririi a 110 ani de la nașterea marelui diplomat român, Craiova, 4 martie 1992; Idem, *Nicolae Titulescu și propaganda națională românească desfășurată în Franța în anii 1917–1919,* comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VIII-a, 1998, în „Caietul simpozionului", Slatina, 1998, pp. 30–33; Idem, *Patru discursuri inedite ale diplomatului român Nicolae Titulescu,* comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 8–14.

[210] Luchian Deaconu, *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916–1918. Documente externe din arhivele Consiliului Național al Unității Române de la Paris, redacția ziarului „La Roumanie", coloniei române din Paris, vol. I, doc. 1–235,*

5 decembrie 1916–22 noiembrie 1918; vol. II, doc. 236–550, 24 noiembrie 1918–22 iunie 1922, Editura Sitech, Craiova, 2009, 369 p.+385 p.

[211] Toma Rădulescu, *Etape și perspective ale constituirii fondului memorial Nicolae Titulescu*, Sesiunea științifică aniversară „Nicolae Titulescu", dedicată împlinirii a 110 ani de la nașterea marelui diplomat român, Secțiunea „Nicolae Titulescu – omul, cărturarul", Craiova, 4 martie 1992; Idem, *Deschidere Cabinet Titulescu la Craiova*, 16 martie 2005, Radio Oltenia, Craiova, 22 martie 2005; Idem, *Fondul „Nicolae Titulescu" din Muzeul Olteniei*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XX-a, 2009, în „Caietul simpozionului", comuna Nicolae Titulescu, 17 martie 2009.

[212] Bucur Chiriac, *Amintiri despre apusul zeilor*, vol. I, Editura Graph, Buzău, 2011, pp. 289–292 și 308–321.

[213] Cf. George Potra, *Cuvânt rostit la omagierea profesorului Nicolae Simache*, Ploiești, 19 noiembrie 1975.

[214] George G. Potra, *Titulescu. Avatarurile elvețiene ale unui proscris*, conferință susținută sub auspiciile Fundației Europene Titulescu, Casa Titulescu, București, 25 martie 2008; publicată în „Historia", an VIII, nr. 77, mai 2008, pp. 31–38; cf. și Idem, *l.c.*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 294–311.

[215] George G. Potra, *Din culisele demiterii lui Nicolae Titulescu. Treptele dizgrației (I–III)*, în „Magazin Istoric", an. XXI, nr. 3 (240), martie 1987, pp. 22–26; nr. 4 (241), aprilie 1987, pp. 22–26, 32; nr. 5 (242), mai 1987, pp. 28–32.

[216] Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. II (1939–1940)*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis-Dorin Ion, Casa de editură și presă „Șansa" SRL, București, 1996, p. 87.

[217] *Ibidem*, p. 102.

[218] Vezi *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, doc. 96, 97, pp. 172–175.

[219] Vezi facsimilul în *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară, foto nr. 413-414, p. 303.

[220] Scrisoare (fr.), [Paris, martie 1940], Nicolae Titulescu către șeful Departamentului Politic Federal, la Berna – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 3–4.

[221] După decesul lui Giuseppe Motta, conducerea Departamentului Politic Federal a fost luată de Marcel Pilet-Golaz, care a stat în fruntea acestui departament în perioada 6 martie 1940–4 ianuarie 1945.

[222] Giuseppe Motta (17 decembrie 1871–23 ianuarie 1940). În februarie 1940, Agostina Motta și copiii adresau lui Nicolae Titulescu o scrisoare de mulțumiri pentru condoleanțele transmise cu ocazia morții consilierului federal Motta – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15.

[223] Telegramă (fr.), în clar, Berna, 9 ianuarie 1940, Giuseppe Motta către Nicolae Titulescu, la Saint-Moritz – *Ibidem*.

[224] Scrisoare (fr.), Paris, 19 aprilie 1940, Nicolae Titulescu către Marcel Pilet-Golaz, la Berna – *Ibidem*.

[225] În prima decadă a lunii octombrie 1940, Prefectura Alpilor Maritimi „autoriza pe Nicolae Titulescu, fost ministru al Afacerilor Străine al României, titular al pașaportului nr. 767, să se ducă în Elveția, pe șosea, cu mașina sa nr. CD 641 X. Autorizația este *valabilă până la 15 octombrie*" – Notă, Nisa, 7 octombrie 1940, Prefectura Alpilor Maritimi, Divizia a II-a – *Ibidem*.

[226] Scrisoare (fr.), Cannes, 8 noiembrie 1940, Nicolae Titulescu către Marcel Pilet-Golaz, la Berna – *Ibidem*.

[227] *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară, foto nr. 415, p. 302.

[228] George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, Fundația Europeană Titulescu, Sebeș, 2013, 576 p.+98 ilustrații hors texte.

[229] F.C. Nanu, *Ministerul Afacerilor Străine și Serviciul Diplomatic Român. Cum este și cum ar trebui să fie* – AMAE, Problema 82, vol. 8, pp. 79–120; *apud Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*, pp. 454–485.

[230] Frederic C. Nanu (1894–1975). Diplomat român. Licențiat în drept (Paris). Atașat de legație (1918); secretar de legație cls. III (1920); secretar de legație cls. II (1921); secretar de legație cls. I (1925); consilier de legație (1930). Ministru plenipotențiar cls. II (1 octombrie 1936); ministru plenipotențiar cls. I (1 mai 1941). A avut misiuni la Berna, Londra, Washington, Berlin, Varșovia, Buenos Aires, Montevideo, Madrid. Funcții: Director ajutor la Diviziunea Tratatelor (1 iunie 1934). Director al Cabinetului și Cifrului (23 noiembrie 1936). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Buenos Aires și Montevideo (1937–1939); Madrid (1939–1940). Director al Afacerilor Administrative și Judiciare (25 februarie 1941). Membru în Comisiunea Consultativă de înaintări în grad a Ministerului Afacerilor Străine. Secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, prin delegație (8 august 1941–8 septembrie 1941). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Stockholm (1 septembrie 1943–1 octombrie 1944), unde a purtat negocieri secrete pentru încheierea armistițiului, cu reprezentanți oficiali ai URSS, în capitala Suediei, inclusiv cu ambasadoarea Aleksandra Kollontai. După război, a rămas în emigrație.

[231] *Ibidem*, p. 454.

[232] *Ibidem*, pp. 478–479.

[233] Ion Antonescu (1882–1946). Mareșal și om de stat român. A urmat cursurile Școlii Militare de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie din București (1902–1904), Școlii Speciale de Cavalerie din Târgoviște (1906), Școlii Superioare de Război din București

(1909–1911). A absolvit Cursul postacademic de informații al armatei franceze de la Versailles. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent (1904) la general de brigadă (1931), general de divizie (1937) și mareșal (1941). În timpul Primului Război Mondial a fost șeful Biroului Operații al Marelui Cartier General. În această calitate, a contribuit la elaborarea planurilor de operații ale armatei române în cele trei campanii: 1916, 1917 și 1918–1919. Comandant al Centrului de instrucție al cavaleriei din Sibiu (1926–1927) și al Școlii Superioare de Război (1927–1929; 1931–1933). Atașat militar al României la Paris (30 august 1922) și la Londra (inclusiv Bruxelles), între 22 mai 1923 și 14 iulie 1926. Nicolae Titulescu l-a desemnat ca delegat la Conferința Reparațiilor de la Londra (1924) și la Conferința pentru Dezarmare de la Geneva. Șef al Statului Major General (1933–1934). Ministru al Apărării Naționale (28 decembrie 1937–10 februarie 1938; 10 februarie–30 martie 1938). Ministru *ad-interim* al Aerului și Marinei (februarie–martie 1938). A protestat energic împotriva acceptării notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26–27 iunie 1940, cerând apărarea teritoriului național. Internat la Mănăstirea Bistrița din dispoziția Regelui Carol al II-lea (iulie 1940). În urma Dictatului de la Viena, a fost însărcinat cu formarea guvernului (4 septembrie 1940), fiind investit cu depline puteri. A impus Regelui Carol al II-lea să abdice (6 septembrie 1940), succesiunea tronului revenind lui Mihai I. În ianuarie 1941, a înăbușit rebeliunea legionară. A condus țara prin decrete-legi. A promovat o politică externă alături de Germania și Italia. În iunie 1941 a decis intrarea României în război pentru recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei. A acceptat continuarea operațiilor armatei române și dincolo de Nistru. După înfrângerea de la Stalingrad, a permis și inițiat tratative secrete privind scoaterea țării din război. A fost înlăturat de la putere prin lovitura de stat de la 23 august 1944. Preluat de Armata Roșie (septembrie 1944), a fost ținut în URSS până în aprilie 1946. În 1946 a fost adus în țară și judecat de „Tribunalul poporului" din București. A fost condamnat la moarte și executat la închisoarea Jilava (1 iunie 1946).

[234] Mihai A. Antonescu.

[235] Consiliul Suprem.

[236] Ca ministru *ad-interim* la Ministerul de Externe în perioada 20 decembrie 1940–30 iunie 1941.

[237] În urma tratativelor româno-bulgare care au avut loc la Craiova, între 19 august–7 septembrie, la 7 septembrie 1940 a fot semnat un Tratat între cele două țări, prin care partea de sud a Dobrogei (Cadrilaterul), format din județele Durostor și Caliacra, revine Bulgariei. Cu acest prilej are loc un schimb de populație. Totodată, partea bulgară se obligă să plătească o despăgubire de un miliard de lei și să îngrijească mausoleul de la Grivița al ostașilor români căzuți în Războiul pentru Independență (1877–1878) – *Istoria politicii românești în date*, coordonator Ion Calafeteanu, Fundația Europeană

Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003 [în continuare *Istoria politicii românești în date*], p. 329.

[238] În perioada 16–24 august 1940, la Turnu Severin, au loc tratative între delegația română, condusă de Valer Pop, și delegația ungară, condusă de Hory András. La 16 august delegația ungară prezintă un lung memoriu prin care cere cedarea unui teritoriu de 69.000 km2, cu o populație de 3.900.000 de locuitori, din care 2.200.000 români, 1.200.000 maghiari, 500.000 germani și alte naționalități. Delegația română respinge aceste cereri, declarând că ele nu pot constitui „o bază acceptabilă de discuție". La 19 august Valer Pop prezintă un memoriu în care propune efectuarea unui schimb de populație, însoțit, în subsidiar, de unele rectificări de frontieră. „Delegația română – se arată în memoriu – este dispusă să continue negocierile, dacă delegația ungară ar binevoi să-i comunice că este gata să accepte, în numele guvernului ungar, ca bază de discuție, principiul schimbului de populație". Delegația ungară cere ca partea română să facă o contrapropunere cu caracter teritorial, ceea ce delegația română refuză. Tratativele sunt întrerupte apoi până la 24 august, șefii celor două delegații mergând la Budapesta și București după noi instrucțiuni. La 23 august, ora 17, la București are loc un Consiliu de coroană, care formulează astfel mandatul delegației române: să obțină adeziunea delegației ungare la principiul schimbului de populație; să se hotărască după aceea numărul locuitorilor de naționalitate maghiară ce urmau să fie transferați în Ungaria și, în final, să se stabilească consecințele teritoriale ale transferului de populație. Reprezentantul ungar a primit instrucțiuni să adopte o „atitudine fermă" și să ceară propuneri teritoriale concrete din partea delegației române. La 24 august cele două delegații se reîntâlnesc pentru a constata că fiecare menține la baza propunerilor sale vechile principii: cea română – schimbul de populație; cea ungară – cedările teritoriale. În aceste condiții lucrările se întrerup, fără a mai fi reluate vreodată, deși Regele Carol II, I. Gigurtu și M. Manoilescu dau dispoziții în aceeași zi lui Valer Pop să se reia discuțiile la 28 august, când delegația română urma să prezinte o hartă pe care să fie concretizat modul în care înțelegea partea română „soluționarea diferendului" pe baza schimbului de populație; delegatul ungar pare „foarte satisfăcut" și propune continuarea negocierilor într-o localitate din Ungaria. Negocierile nu vor mai fi însă reluate, Puterile Axei impunând soluția „arbitrajului" – *Istoria politicii românești în date*, pp. 326–327.

[239] Ion Gigurtu (Gigârtu) (1886–1959). Inginer de mine, om politic și de stat român. Studii universitare la Freiburg și Charlottenburg (Germania). Director general al Societății „Mica"; președinte al Societății „Nitrogen"; președinte al Băncii de Scont. Ministru al Industriei și Comerțului (28 decembrie 1937–10 februarie 1938). Ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (24 noiembrie 1939–11 mai 1940; 11 mai–1 iunie 1940). Ministru al Afacerilor Străine (1–28 iunie 1940). Ministru secretar de stat (28 iunie–4 iulie 1940). Președinte al Consiliului de Miniștri (4 iulie–4 septembrie 1940).

Membru al Directoratului Frontului Renașterii Naționale. Arestat și întemnițat la Sighet, Malmaison; moare în închisoare.

[240] Gheorghe Tătărescu (1886–1957). Jurist, publicist, diplomat, om politic și de stat român. Licențiat în drept al Universității din București. Doctor în drept al Universității din Paris (1912). Avocat în Baroul din Gorj. Unul dintre membrii marcanți ai Partidului Național Liberal și lider al grupării „tinerilor liberali". Secretar general al Partidului Național Liberal (1931) și președinte al Partidului Național Liberal (Gh. Tătărescu), între 1945 și 1947. Deputat (din 1919). Ministru în mai multe rânduri: al Industriei și Comerțului; al Armamentelor; al Aerului și Marinei, *ad-interim*; al Afacerilor Străine *ad-interim* (2–10 octombrie 1934; 10 februarie–30 martie 1938); de Interne. Prim-ministru (5 ianuarie–1 octombrie 1934; 2 octombrie 1934–29 august 1936; 29 august 1936–14 noiembrie 1937; 17 noiembrie–28 decembrie 1937; 24 noiembrie 1939–11 mai 1940; 11 mai–4 iulie 1940). Ambasador al României la Paris (9 decembrie 1938–30 august 1939). A susținut regimul autoritar al Regelui Carol al II-lea. Vicepreședinte al Frontului Renașterii Naționale (din 23 iunie 1940). Vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Externe (6 martie 1945–6 noiembrie 1947), în guvernul Petru Groza, calitate în care a condus delegația română la Conferința de Pace de la Paris (1946). Ca urmare a votului de neîncredere din partea Parlamentului dominat de comuniști, a demisionat din guvern (6 noiembrie 1947) și s-a retras de la conducerea partidului (3 decembrie 1947). Arestat (în noaptea de 5/6 mai 1950) și închis la Sighet. Eliberat în iunie 1955. Membru de onoare (22 iunie 1937) al Academiei Române. Repus în drepturi (3 iulie 1990) ca membru de onoare al Academiei Române.

[241] Mihail Manoilescu (1891–1950). Inginer, economist, om politic și de stat român. A urmat cursurile Școlii Naționale de Poduri și Șosele (1915). Subdirector (1919), director (1920) și director general al Refacerii Industriale în cadrul Ministerului Industriei și Comerțului. Profesor universitar la Universitatea din București și la Școala Politehnică. Unul dintre întemeietorii neoliberalismului în România. A elaborat teoria corporatismului integral și pur și teoria generală a protecționismului cu taxe vamale pentru ramurile în care se realizează cea mai ridicată productivitate a muncii. Președinte al Asociației Generale a Inginerilor din România (1935). Membru al Partidului Poporului (1926–1927) și al Partidului Național Țărănesc (1927–1931). Deputat (din 1926) și senator. Subsecretar de Stat în Ministerul Finanțelor (30 martie 1926–4 iunie 1927). Apropiat al principelui Carol, a contribuit la aducerea acestuia, în 1930, pe tronul României. Ministru în mai multe rânduri: al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (13 iunie–8 octombrie 1930); al Industriei și Comerțului (10 octombrie 1930–4 aprilie 1931; 18 aprilie–14 iulie 1931); al Afacerilor Străine (4 iulie–4 septembrie 1940; 4 septembrie–14 septembrie 1940). A acceptat, sub presiunea Germaniei și Italiei, semnarea Dictatului de la Viena (august 1940). Guvernator al Băncii Naționale a României

(14 iulie–27 noiembrie 1931). Arestat în anii 1944–1945 și 1948–1950. A murit în închisoarea de la Sighet.

[242] Carol al II-lea (1893–1953). Rege al României (1930–1940). Fiul Regelui Ferdinand I și al Reginei Maria. Membru de onoare al Academiei Române (17 martie 1921), președinte de onoare al Academiei Române (8 iunie 1930–5 septembrie 1940). În perioada 1918–1927 a renunțat de mai multe ori la calitatea de moștenitor al tronului, părăsind țara. Sosit incognito în țară (6 iunie 1930), a fost proclamat rege de către Parlament. A manifestat o preocupare specială pentru dezvoltarea economică a României și pentru viața culturală. Pe plan extern, a menținut alianța cu puterile occidentale democratice. Pe plan intern, a acționat pentru dezbinarea și discreditarea partidelor politice. La 10 februarie 1938, a instaurat un regim monarhic autoritar. Măsurile adoptate (o nouă constituție, dizolvarea partidelor politice, înființarea Frontului Renașterii Naționale, reforma administrativă, a vieții parlamentare etc.) nu au putut asigura stabilitatea noului regim. După declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, a cedat presiunilor Germaniei, URSS, Italiei, Ungariei și Bulgariei, care i-au impus importante cesiuni teritoriale din trupul țării în vara anului 1940, prin ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Armata Roșie, pierderea părții de nord-vest a Transilvaniei anexată Ungariei și a Cadrilaterului în favoarea Bulgariei. La 6 septembrie 1940, a fost nevoit să abdice în favoarea fiului său, Mihai, și să părăsească țara. Căsătorit cu: Ioana (Zizi) Lambrino (1918); principesa Elena (1921), fiica Regelui Greciei, mama Regelui Mihai I; Elena Lupescu (1947). A murit la Estoril (Portugalia) și a fost înmormântat în cimitirul regal al mănăstirii São Vicente (Lisabona). În anul 2003, rămășițele pământești ale lui Carol II și ale Elenei Lupescu au fost aduse în țară și reînhumate, separat, la Curtea de Argeș.

[243] Adolf Hitler (Schicklgruber) (1889–1945). Om politic fascist german. Șeful Partidului Național Socialist al Muncii din Germania (N.S.D.A.P.) (din 1921). Cancelar (din ianuarie 1933) și conducător (Führer) al statului german (din august 1934). Unul din creatorii doctrinei naziste (*Mein Kampf*), întemeiată pe antidemocratism și rasism. Dizolvă partidul comunist și proclamă partidul nazist drept partid unic. A instalat în Germania o dictatură sângeroasă, a promovat o politică externă agresivă – în numele „spațiului vital" – care a provocat declanșarea celui de al Doilea Război Mondial și a supus aproape întreaga Europă unui regim de dominație și de teroare. Spre sfârșitul războiului, când zdrobirea Germaniei devenise evidentă, s-a sinucis.

[244] Hermann Göring (1893–1946). Mareșal, om politic și de stat fascist german. Unul dintre principalii criminali de război fasciști. Aderă la Partidul Național Socialist al Muncii din Germania (NSDAP) (1922). Șef al S.A. A participat la puciul ratat de la München (1923). Deputat (1928). Președinte al Reichstagului (1932). A contribuit în mare măsură la aducerea lui Hitler la putere (1933). Ministru al Aerului și comandant al Luftwaffe (1935). Feldmareșal (1938); mareșal al Reichului și șeful suprem al

economiei de război (1940). Succesor desemnat al Führerului din 1939 până în 1945. Unul dintre inițiatorii organizării Gestapo-ului (Geheime Staatspolitzei – Poliția secretă de stat) și al lagărelor de concentrare. Expulzat din partid (1945). Condamnat la moarte de către Tribunalul de la Nürnberg; s-a sinucis în închisoare.

[245] AMAE, Problema 82, vol. 85, pp. 190–192; *apud Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*, pp. 449–451.

[246] AMAE, Problema 82, vol. 8, pp. 178–181; *apud Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*, pp. 451–454.

[247] *Ibidem*, p. 453.

[248] Convorbire avută la începutul lunii octombrie 1999. Vezi și Ion Calafeteanu, *Arhiva Titulescu se întoarce*, în „Magazin Istoric", an XXXIII, serie nouă, nr. 12 (393), decembrie 1999, pp. 85–86.

[249] Serviciul de Informații al Statului Major german (1925–1944), condus de amiralul Wilhelm Canaris și apoi de Heinrich Himmler. Acest organism a jucat un rol esențial în lupta împotriva rezistenței în Europa ocupată.

[250] Multe documente capturate de către germani în 1940, cu ocazia invadării Franței, au intrat la sfârșitul războiului în mâna sovieticilor, fiind plasate în diverse arhive din URSS – cf. Gh. Buzatu, *Românii în arhivele Kremlinului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

[251] Mihai A. Antonescu (1904–1946). Jurist și om de stat român. A urmat cursurile Facultății de Drept din București, unde și-a obținut doctoratul. Începând cu anul 1929 va funcționa ca asistent de drept internațional la Academia de Studii Comerciale și Industriale din București, în același timp profesând și avocatura. În 1938 l-a cunoscut pe generalul Ion Antonescu, de care s-a legat cu o sinceră prietenie. A fost alături de el în furtunosul an 1940; începând cu 9 septembrie 1940 și până în ianuarie 1941, ocupă scaunul de ministru al Justiției. A îndeplinit concomitent, începând din iunie 1941 și până la 23 august 1944 funcțiile: ministru al Afacerilor Străine (30 iunie 1941–23 august 1944), al Propagandei Naționale, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și, în absența mareșalului, președinte al Consiliului de Miniștri. Activitatea și preocupările sale în vederea ieșirii României din alianța cu Germania, au fost curmate prin arestarea sa la 23 august 1944. După detenția în URSS în perioada septembrie 1944–aprilie 1946 a fost readus în țară, judecat, condamnat la moarte și executat la 1 iunie 1946 la închisoarea Jilava, împreună cu Ion Antonescu, Constantin Vasiliu și Gheorghe Alexianu.

[252] Gheorghe Davidescu (1892–1973). Jurist, diplomat și om de stat român. Doctor în drept al Universității din Budapesta. Secretar de legație cls. III (1920); cls. II (1924); cls. I (1928). Consilier de legație (1932). Ministru plenipotențiar cls. II (1935); cls. I (1941). A îndeplinit funcții diplomatice la Varșovia, Tallin, Moscova. Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Tallin (1 octombrie 1935–1 martie 1939); la Moscova (1 octombrie 1939–10 august 1940). Director al Direcției Afacerilor Politice (1939);

Director al Direcției Tratatelor (1940); Director al Direcției Afacerilor Politice (1940). Membru în Comisiunea consultativă pentru înaintări (1940). Secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (11 octombrie 1941–1 octombrie 1944) – cf. *Anuar diplomatic și consular. 1942*, pp. 46, 123; *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, vol. II (1920–1947)*, pp. 543, 562.

[253] Gerhard Stelzer, consilier al Legației germane la București.

[254] Ministerul de Externe al Germaniei.

[255] Notă, nr. 59 N, București, 5 decembrie 1942, Mihai Antonescu către Gheorghe Davidescu, la București – ANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 43/1942 sau AMAE, Fond 77/T.34, vol. I sau în vol. 15–16.

[256] Pe această notă se află următoarea adnotare: „Dir. Cab. Am rugat pe dl Stelzer a interveni. Davidescu. 8. XII. 1942".

[257] Notă informativă, nr. 935 B, 22 martie 1942, Direcțiunea Generală a Poliției către miniștrii Afacerilor Interne, Afacerilor Externe și Propagandei – AMAE, Fond 77/T.34, vol. 15 și în vol. XI.

[258] Grigore Gafencu (1892–1957). Jurist, diplomat, publicist, om politic și de stat român. Licențiat în drept al Universității din Geneva. Doctor în drept la Paris (1914). A urmat Școala de observatori aerieni din cadrul Aeronauticii militare (1914). A luat parte la Primul Război Mondial ca locotenent aviator. După război a practicat ziaristica și avocatura. A înființat „Revista vremii" (1921). Director al ziarelor „Argus" (1923) și „Timpul" (1937). S-a numărat printre fondatorii agenției de presă „Orient Radio" („Rador"), în 1921. Membru al Partidului Țărănesc și, după 1926, unul dintre fruntașii Partidului Național Țărănesc. Deputat (din 1928). Senator. Secretar general al Ministerului Afacerilor Străine (1928). Subsecretar de Stat la: Ministerul Lucrărilor Publice și Comunicațiilor (14 noiembrie 1929–7 iunie 1930; 7–8 iunie 1930); Președinția Consiliului de Miniștri (13 iunie–8 octombrie 1930); Ministerul Afacerilor Străine (9 iunie–10 august 1932; 11 august–21 octombrie 1932); Ministerul Industriei și Comerțului (14 iunie–9 noiembrie 1933). A fost favorabil instituirii regimului de autoritate monarhică. Ministru de Externe (21 decembrie 1938–1 februarie 1939; 1 februarie–28 septembrie 1939; 28 septembrie–23 noiembrie 1939; 24 noiembrie 1939–11 mai 1940; 11 mai–1 iunie 1940). A făcut parte din Directoratul Frontului Renașterii Naționale (1939). Trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Moscova (10 august 1940–22 iunie 1941). A promovat o politică de consolidare a Înțelegerii Balcanice și de contracarare a tendințelor revizioniste ale statelor vecine. Scos din cadrele Ministerului Afacerilor Străine (4 august 1941). Stabilit în Elveția (noiembrie 1941), a desfășurat o intensă activitate diplomatică pentru ieșirea României din război și, apoi, pentru susținerea intereselor naționale la Conferința de Pace de la Paris (iulie–octombrie 1946). După 1945, s-a impus drept unul dintre liderii marcanți ai emigrației române anticomuniste. În urma procesului liderilor Partidului Național Țărănesc

(octombrie–noiembrie 1947), a fost condamnat (în contumacie) la 20 ani muncă silnică. În 1947, a întreprins un turneu de conferințe și a ținut cursuri în SUA. A fost membru al Comitetului Național Român (1949–1950). I s-a retras cetățenia română (20 februarie 1948). A participat la înființarea Ligii Românilor Liberi (1950). A colaborat cu Comitetul Europa Liberă. Membru al Academiei Diplomatice Internaționale (1938).

[259] George G. Potra, *Titulescu la Hoover Archives. Prezervarea unei memorii (I–III)*, în „Cultura", serie nouă, an V, nr. 37 (292), 23 septembrie 2010, p. 22; nr. 38 (293), 30 septembrie 2010, p. 19; nr. 39 (294), 7 octombrie 2010, p. 10; Idem, *Titulescu la Hoover Archives*, în „Revista Româno-Americană", seria a doua, nr. XXI, ianuarie 2011, pp. 124–140.

[260] Gh. Buzatu, *Fundamentele strategiei păcii („Jurnalul" lui N. Titulescu)*, în *Titulescu și strategia păcii*, coordonator Gh. Buzatu, Editura Junimea, Iași, 1982 [în continuare *Titulescu și strategia păcii*], p. 71.

[261] Scrisoare, 25 iunie 2003, George G. Potra, consilier personal al primului-ministru, director executiv al Fundației Europene Titulescu, către Sorin Ducaru, ambasador al României la Washington – Colecția George G. Potra.

[262] Scrisoare, 27 iunie 2003, București, George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu și director științific al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale din România, către Elena Danielson, director al Hoover Archives, la Stanford, California, SUA – Colecția George G. Potra.

"Dear Mrs. Danielson:

I take the liberty to approach you in my capacity of scientific researcher, professor and editor, as Executive Director of the Titulescu European Foundation and Scientific Director of the Association of International Law and International Relations in Romania.

After forty years of scientific and professional activity, started at the Archives of the Ministry of Foreign Affairs, continued at academic institutes, prestigious publishing houses and periodicals of national and international standing, I am happy to record, among the forty books already published under my name, ten volumes dedicated to Nicolae Titulescu.

At a national level, I have been entrusted the creditable duty to co-ordinate the program for the integral publication of Nicolae Titulescu's political and diplomatic work, a vast oeuvre, whose traces can be found in the great archives of the world; Romania owes, of course, the greatest and most relevant quantity of such documents. I have recently obtained at Geneva, over 2000 Titulescu (by and on) documents, from his relatives or former collaborators.

Although I have never had the opportunity to visit your Archives, I have got a lot of information about them, about the Romanian Collections and, primarily, about the Titulescu Holding.

For the good progress of the above-mentioned program, the study and use of the Titulescu papers in deposited in your collections is an intellectual *sine qua non* for the Titulescu European Foundation and the Association of International Law and International Relations, under my directorship.

As a refined scholar as you are, you may understand that only an exhaustive approach of all the relevant documents, their materialization would be able to restitute to the public Nicolae Titulescu's life and work in its integrality, safeguarding us from any possible accuse of partisan, restrictive of deforming approach, that would be the exact opposite of our intentions.

We do not have in Romania today any barrier of censorship, so much the more in the scientific domain, and all the relevant studies and volumes published by us attest to our good faith and professional standing.

I have been told by my colleagues who had visited, at one time or another, your archives, who have met the late George Duca, you personally or your assistants, about the great receptivity with which they were treated, a fact which allows me to hope against hope and be optimistic that you would prove equally solicitous as concerns the institutions I am representing, offering me the opportunity to study and materialize the documents we are interested in with a view to their publication with highest scientific rigors.

I know from Mr. Dorin Matei, editor-in-chief of *Magazin istoric*, a review to which I have contributes since its inception, that you are going to come in Romania in this month of August, for, unfortunately, a much too short period of time.

I would be very happy to be able to greet you at the Titulescu European Foundation and the Association of International Law and International Relations (Bucharest, Șoseaua Kiseleff 47; phone: 260.28.01.; fax: 260.28.00.) and introduce you to the universe in which Nicolae Titulescu used to live and work, where we strive to perpetuate the ideas of our great fellow-citizen, a man who was always been ahead of his century and therefore preserving his topicality to this day.

I would like, together with one of my assistants, to be able to visit the Hoover Archives in the November 15–December 15 2003 interval, for 10–14 days at the most, hoping to make best use of the time dedicated to research, in order to enrich the documentary basis of the volumes to be published by us, some of them already in print, others prepared to be put in print.

I hope that you will express your agreement, offering me, at the same time, some details regarding the cost of Xerox and photo copies, on the one hand, as well as of a possible accommodation in the university campus, paid by us of course in cash, on the other hand.

I understand from the information provided on your site that – as there are already over 60 years since Nicolae Titulescu's death, and there is no connection whatsoever with

the post-WWII military, political and security events, and therefore with current ones – that there are no restrictions, of whatever nature they might be – in studying the said holding.

I deeply apologize for this somewhat lengthy message, but I shall try to be as brief as possible when we meet in Bucharest and, then, at Stanford.

Looking forward to your reply, at your earliest convenience, please receive my best regards, and I remain, dear Mrs. Danielson,

Sincerely yours, George G. Potra"

[263] Gh. Buzatu, *Titulescu și strategia păcii*, pp. 72–73.

[264] Notă, București, 8 ianuarie 2004, George G. Potra către Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu – AFET, Corespondență, 2004.

[265] Scrisoare, București, 14 ianuarie 2004, George G. Potra către Elena S. Danielson, director al Hoover Archives – AFET, Corespondență, 2004.

"Dear Elena:

The President of the Titulescu European Foundation, Mr. Adrian Năstase, prime-minister of Romania, greeted with pleasure the results of our documentary visit at the Hoover Archives, highly appreciating your activity, the high professional standard of the team led by you and, in particular, your spirit of receptivity shown to the Romanian researchers.

It is quite natural that our website should mention our working visit to the Hoover Archives, its aims, substance and results.

Subsequently, for the sake of accuracy and in order to find the best way to record in our site your generous support and team like spirit with which you put at our disposal the whole Titulescu Holding, and trying to avoid any undesirable comments, we would be grateful if you could suggest the due formula likely to sanction this fact, most prestigious for us and full of significance for our relations.

I know you are so busy, but I have always tried to be rigorous when sensitive matters were at stake.

I have not forgotten your ongoing study and, subsequently, would you e-mail me the information you need to convey them to academician Paul Cernovodeanu and to Mrs. Georgeta Filitti, PhD, both eminent scholars of the period and topics you are interested in.

Sincerely yours, George"

[266] Scrisoare, București, [?] ianuarie 2004, George G. Potra către Elena S. Danielson, director al Hoover Archives – AFET, Corespondență, 2004.

"Dear Elena:

Highly appreciating the essential part you have played in the conservation and efficient use of the Romanian documentary funds and, more than that, the larger access

provided by you to Romanian researchers, offering them a full, unlimited and direct opportunity to consult a great number of documents, and taking into account the contribution you have made in this way to the strengthening of the relations between the Romanian and U.S. scientific communities, the intention has been expressed that you should be granted an Order of Merit by the President of Romania.

According to etiquette, we ask your kind permission in this sense.

The Chancellery of Orders requests urgently your Curriculum Vitae.

I would very much appreciate if you could send it to me at your earliest convenience.

I congratulate you in advance for the well-deserved recognition of your merits and I remain, faithfully yours, George G. Potra"

[267] Alocuțiune rostită de George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, consilier al prim-ministrului României, la înmânarea Ordinului Național „Pentru merit", în grad de Comandor, doamnei Elena S. Danielson, directoarea Arhivelor și Bibliotecii Hoover, Statele Unite ale Americii, Casa Titulescu, 15 noiembrie 2004 – AFET, Ceremonii. Discursuri.

"Your Excellencies,

Ladies and Gentlemen,

Dear Colleagues,

Dear Mrs. Danielson,

It is a great pleasure to welcome today, at the Titulescu European Foundation, a very important guest, Mrs. Elena S. Danielson, Director of the Hoover Institution Archives and Library, the United States of America.

Mrs. Danielson is not for the first time in Romania.

With every new visit she had the opportunity to get acquainted a little more with the Romanian space and spirit and with every new visit she acquired a greater number of friends.

The presence at this meeting of personalities from the Romanian academic milieu, of Romanian high-ranking diplomats, of leaders of institutions of national importance – in the sphere state, national and military archives – is a proof of the high consideration enjoyed by Mrs. Elena S. Danielson in the Romanian scientific, cultural and diplomatic circles.

We greet in Mrs. Danielson's person the eminent researcher.

Mrs. Danielson ascended all the graded ranks of the Hoover hierarchical steps. She is fulfilling her mission at the head of the Hoover Archives and Library with professional excellence, authority, intelligence and diplomacy.

Mrs. Danielson introduces herself not only with her distinguished scientific titles, but also with a huge number of articles and studies, with contributions to prestigious volumes devoted to a long range of problems and personalities; by each of them, and by

all taken together, she managed to elaborate on and elucidate their biography, to point out the meaning and substance of their action.

In her capacity of Director of the Hoover Archives and Library she has made a substantial contribution to keeping alive and increasing their prestige, to augmenting the archives and book funds, by wise methods of conservation and best use of this treasury, by a broad overtures to the public at large, of all categories, students, researchers in the fields of political science, history, law, sociology, diplomacy, from all over the world.

All through her career, Mrs. Danielson has shown great consideration for and a remarkable benevolence to all those who came to study at Hoover.

For the Romanians she has shown something more. Maybe because for a great number of years she had been a close assistant of the renowned Romanian diplomat George Duca, the son of the illustrious Romanian politician and diplomat, I.G. Duca.

It would be fastidious to name all the Romanians researchers who studied in the Hoover Archives. I would like to express my gratitude, on their behalf, for her exemplary receptivity and impeccable spirit of cordiality.

Mrs. Danielson has had the great merit of having built a bridge, a new and long-lasting bridge, between the American and Romanian scientific circles.

Romania highly appreciates the part played by Mrs. Elena Danielson in promoting and enriching the Romanian-American ties of co-operation, as well her respect for Romanian values.

Your Excellencies,

Ladies and gentlemen,

Dear Colleagues,

Dear Mrs. Danielson,

At the proposal of the Prime Minister of Romania, His Excellency Adrian Năstase, who wished to emphasize the important role played by Mrs. Elena Danielson in the conservation and best use of the rich documentary holdings and funds regarding Romania, preserved at the Hoover Archives, her outstanding support extended to Romanian researchers and the donation of the copies of the George Duca and Nicolae Titulescu funds to Romanian cultural institutions,

the President of Romania, His Excellency Ion Iliescu, conferred upon her, on March 8, 2004, the 'National Order of Merits', in the rank of Commander, to Mrs. Elena S. Danielson, Director of the Hoover Institution Archives and Library, USA.

Your Excellencies,

Ladies and gentlemen,

Dear Colleagues,

I am highly honored, dear Mrs. Elena S. Danielson, to hand you over this high cultural and scientific order, to congratulate you heartily and wish you success, on behalf of all your friends in Romania.

I am extremely pleased that this event is taking place in the Titulescu House, the house of the most brilliant leader of 20th-century Romanian diplomacy, a personality of international prestige, a steadfast friend of the American people and an admirer of American democracy."

[268] Cuvânt rostit de Elena S. Danielson, director al Arhivelor și al Bibliotecii Hoover din Statele Unite ale Americii, la decernarea Ordinului de Merit la sediul Fundației Europene Titulescu, București, 15 noiembrie 2004 – AFET, Ceremonii. Discursuri.

"It is such a pleasure to be here today with Prof. George Potra, Dr. Delia Razdolescu, my friends and colleagues at the Titulescu European Foundation, and with this distinguished gathering of historians and Archives directors: Prof. Constantin Ene (Dean of the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs), Prof. Dan Berindei (President of the History Section of the Romanian Academy), Director Cornel Lungu (General Director of the National Archives of Romania), Director Alexandru Osca (General Director of the Military Archive), Costin Ionescu (Deputy Director of the Ministry of Foreign Affairs Archives), Dorin Matei of *Magazin Istoric*, Prof. Dumitru Preda and others of this circle of people devoted to the preservation of Romanian history.

I am doubly overwhelmed by this reception today. The hospitality I have enjoyed in your country is really very special, and I realize it has roots in ancient traditions. As Romania modernizes and joins into the mainstream of European life, I hope that you do not give up some of these old and perhaps archaic but quite wonderful traditions. With each visit to Romania I am further in debt! The balance of payments is definitely on your side.

I am also overwhelmed by the gesture of conferring this honor on me as the representative of the Hoover Institution Archives. The Order of Merit is something I will wear with both pride and humility at the same time. I am very aware that it is the Hoover Archives that has received this honor, and it was the founder of the Archives, Herbert Hoover, an American active on the European diplomatic stage in the 1920s and early 1930s who is responsible for the attention I am receiving.

Woodrow Wilson and Herbert Hoover worked together to help secure the independence of Eastern European states that were born out of the struggles between the great empires: the Ottoman, Russian, Austro-Hungarian and German empires. Hoover knew the conditions first hand from his work first as a businessman in Eastern Europe and Russia, and later as a humanitarian bringing food supplies in a time of need to stabilize the nation states of the region. His desire to document the emergence of these new countries is the founding principle of the Hoover Archive.

The first East European collector for the Hoover Archives, Frank Golder, traveled to Bucharest in the early 1920s. His letters back to the Archives describe how difficult it was to acquire documentation until he met personally with Nicolae Iorga. Then he

received sets of newspapers from World War I published in Bucharest. These copies we retain today as the only copies of these sources in the United States.

Collecting émigré papers from Romanian exiles began in a major way in the 1970s with the donation of the handwritten memoirs of former Romanian Prime Minister Ion Duca, a gift from his son George Duca. It was George Duca who patiently began instructing me in Romanian history. I talked with him every morning for years about his memories of his father and his father's circle in inter war Romania. George Duca was a diarist and I prepared an exhibition of his diaries with their rich commentary on personalities and events from Romania before the communist era, and of the émigré community in the West during that time. He talked of people like Titulescu as though they were still alive, and in fact they were a living presence for him.

After George Duca died, I often thought about ways to continue his work. We did indeed begin to bring in Romanian exile collections even without him. I worked with a journalist from the Romanian desk of Radio Free Europe named Liviu Floda, who donated interview tapes with hundreds of Romanian personalities.

When I was promoted to the head of the Archives, I had a unique opportunity to hire a new employee, so I specified in the job description that a knowledge of the Romanian language would be highly desirable for the applicants. There was only one applicant who was a native Romanian speaker, Laura Cosovanu, a young and very talented graduate of the Central European University in Budapest. She energized our collecting program and even though she is now a graduate of Columbia Law School and lives in New York she continues to publish documents from the Hoover Archives in *Magazin Istoric*. We have hired a new Romanian Archivist Rodica Claudino, who is equally devoted to her country's history.

Microfilming unique documents is essential to their preservation. The Duca and Titulescu papers were microfilmed in order to meet our mission of preservation. It was the logical thing to do to make microfilm copies to place in the Titulescu Foundation and the Casa Duca. These materials belong to the Romanian people and I have an obligation to make them available to Romanian scholars here and in the diaspora abroad. And I will continue to work on the project from several angles.

There is technical justification for the use of silver halide microfilm. When generated according to preservation standards it is known to last for a 100 years, and scientific tests indicate it could last as long or longer than paper, so perhaps 500 years. One principle is to keep copies in different locations as a precaution against fire and other dangers to the longevity of historical sources. So bringing the films to Romania was in accordance with sound practice. It was also a great pleasure. The historians at the Titulescu Foundation have renewed my belief in the importance of this documentation to a proper writing of history, both Romanian history and European history.

In one sense I was merely doing my job, keeping faith with the donors such as George Duca and Liviu Floda. And the Romanian historians have confirmed my somewhat intuitive belief that this is a very significant and meaningful set of documentation at Hoover, and the efforts to preserve and make it accessible to research are appreciated even more by experts such as yourselves than I can fully understand as an American.

As I mentioned in the opening of my remarks, I would like to repeat how each visit here to Romania puts me in debt. This award is a great honor. But I am very much aware that the work for which I receive it has not been finished. The microfilms ensure the preservation of the documents but it is a technology that is difficult to use. In order to make the documents fully accessible one more step is required. They need to be digitized. So this great honor has only been half earned. Let me just conclude by assuring you that I will work on fully earning this honor by making these materials at Hoover more easily accessible for use by scholars such as yourselves. The balance of payments is still in your favor! I will try to work my way out of this debt of gratitude!

Thank you very much."

[269] Scrisoare de felicitare adresată de George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, și Delia Răzdolescu, doamnei Elena S. Danielson cu ocazia aniversării sale.

"Our meeting with Elena Danielson at the Hoover Archives is as live in our memory as if it happened yesterday, is as strong as if buttressed by a decade-long friendship.

To say that Elena Danielson is an exquisite professional would be almost gratuitous and fastidious, anyhow insufficient, short of many other essential things.

For thirty days we had been at Hoover Archives, and then twice, when she was in Romania, we were happy enough to see her every day.

Thanks to her, we were able to feel, better than anywhere else, that the Hoover Archives and Library are live organisms, that they breathe, that they need the blood and nerves of a human being who knows what she is doing, who links her aspirations to the destiny of the institutions represented by her.

Elena Danielson has lived and is living her live naturally.

Everybody who knows her – and there are others who know her better – remarks the poise and serenity with which she moves among documents and books, as if they were live beings, that must be treated with great care and delicacy.

Elena Danielson had the dignified grace of an American aristocratic lady of high intellectual nobility.

From the very first moment we met her, we have been conquered by her remarkable colloquial spontaneity, by her exemplary team-spirit, by her desire and capacity to meet the wishes of all her interlocutors.

Elena Danielson is a fellow worker, a colleague, a partner. For those at home and for those from far away. The lifelong colleague, the colleague you wish to be your buddy, the colleague you will never forget.

We have been in many places in the world. We have known very different people, warmer or colder spaces, more or less generous people, jolly or introverted people. There are people who have turned into their personal property the documents and books entrusted temporarily to their administration, denying thus the access to those treasures to all those concerned .

But Elena Danielson is generous, a person who has got the precise understanding, better say superior comprehension of the mission she has been entrusted with.

An undeniable authority, professionally speaking, Elena Danielson paces through the Library and Archives not like a monument, but like a human being; you do not feel she is a supervisor, but the person ready to give you a piece of information before asking for it, ready to give you a piece of advice when she knows by intuition that you need it, ready to help you when you do not even dare to hope that anybody would offer you a helping hand.

Elena Danielson is not the Director. She is the Colleague.

Elena Danielson knows that she is what she is by working hard, rigorously for almost two decades. She knows the importance and responsibility of her function, but she remained the same modest, discreet and demurred person she has always been.

Some people, with the passage of time, lose the joy to live. Readings and studies have alienated them from the living people, placing them into an ivory tower, in which communication is impossible, either to or from it.

Elena Danielson has been graced with the happy malison of human contacts, which she cultivates with delicacy and wit, with charm and perseverance. She is a witness to the birth of friendships and food for their enrichment.

We have known people who, after reaching the top of the hierarchical ladder, lose their balance, abandon the next day their natural behavior, assume a pose that does not befit them, change their manner and style, which, if not authoritarian, becomes anyway distant, altering any emotional and affective component of communication.

By becoming a boss, Elena Danielson has never reminded one to be the Boss, she has never even tried to impose administratively upon others a reality. She knows that those who recognize her as a Boss are doing so because they feel that She is the Boss and not because she is asking them to do so. Common sense would work everywhere like this, but in spite of the lesson of thousands of years of human relations, some of our fellow beings do not learn anything from this message.

Proud to be an American, Elena Danielson has never affected the vainglory of some of her compatriots.

All the people on Earth, beyond all the Gods they are worshipping, are her brothers and sisters and she treats them with trust and respect. Being so with everybody, Elena Danielson enjoys the trust and respect of everybody

Elena Danielson knows that trust and respect cannot be negotiated, cannot be bought, that they are born spontaneously and can stay unaltered for one's whole life, but can die abruptly without any chance to be regained.

In Romania, we saw Elena Danielson enjoying beauty, be it in front of a century-old altarpiece or listening to a church choir, who sang with the angels; she was happy to touch under her feet the green grass of our meandering landscape, or touch with her lips the clay jugs molded long centuries ago by the imagination of Romanian potters; she knows very well to discover the originality and uniqueness of our customs, enriching her own affective memory.

Elena Danielson is not an American.

Elena Danielson is a Romanian.

It's true if one takes it as a joke.

It's not a joke if one takes as the real truth.

Those who accomplish things by vocation and passion never part with their old loves; they take over with them a little bit of the soul of the places and of the warmth of the people, incorporate them into their own being and stay in their company over the years to come, imparting to them something of the verified certitude they need so much.

Elena Danielson is a person who never leaves, she is a person who stays.

Wisdom helps one pass serenely from one stage to the other in life; find the power to make the same thing in a different way, in another place, in another time. If the power to adjust to new realities is a virtue of pragmatic, imaginative, energetic people, perseverance is, in its turn, a virtue of those people who know that without it one cannot accomplish anything or cannot do anything durable.

Elena Danielson is a strong and upright character.

At a distance of thousands of miles, Elena Danielson is always close and nearby to us.

Elena Danielson is our friend and she can trust us as her true friends among her thousands of acquaintances.

Elena, we envy you for being so rich in friendships.

We envy you for the family you had and have at Hoover, for your own family, for which you have known to be the best wife and the best mother. Everywhere and always, you were, have been and are at Home.

For us and with us you will always be the mother and the midwife of the volumes we are preparing in honor of and to the perpetual memory of our common friend, Nicolae Titulescu.

In your short passages in the Titulescu House in Bucharest, you will always be welcome in the drawing room where Titulescu entertained himself with the princes of

thought, of the arts, of politics and diplomacy, you will always have a place reserved at the table where conviviality always managed to dominate selfish interests and aspirations, hoping against hope for a minute that all of us are striving hard to find Truth and gain the Love of our neighbor.

Elena, may God give you a happy, long and prosperous life!

George G. Potra and Delia Razdolescu
High Chancellor of the Order of Love — Lady Keeper of the Grand Seal of Souls

Issued this Holy Day of August 12th, 2005
At Titulescu Palace,
in Bucharest, somewhere in Europe"

[270] O formă inițială a acestui studiu, mai restrânsă, a fost publicată în volumul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003 [în continuare Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)*], pp. XCI–CXII și în volumul Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 544–572. În volumul de față, aduc informațiile și comentariile pe această temă la nivelul anului 2014.

[271] George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, (capitolele *Prima confiscare oficială a lui Titulescu* și *Sensurile unei comemorări – între afirmare și contestare*), pp. 131–146 și 147–234.

[272] Pentru filosofia, mizele, pașii relevanți, ecouri și reacții ale ceea ce a fost denumit „drumul deschiderii" (1962–1972) confer Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului. Supraviețuirea prin diplomație, „deceniul deschiderii" (1962–1972) și crizele lumii globale*, Editura Rao, 2014, în special pp. 190–208; 209–231. Vezi și *România. Supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii Războiului Rece. Comunicări, articole, studii*, vol. I–II, coordonator ambasador Nicolae Ecobescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, *passim;* Paul Niculescu-Mizil, *Nașterea „Lumii"*, în *O istorie trăită*, volumul I, ediția a II-a, 2002, revăzută și completată, Editura Enciclopedică, București, 2002, pp. 235–247; Valeriu Râpeanu, *„Departe trebuie să te cobori în timp..."* [cuvânt rostit la o jumătate de veac de la crearea Asociației de Studii Sud-Est Europene], în „Acasă", an VI, nr. 3–4 (23–24), iulie–decembrie 2013, pp. 75–77; Nicolae Ecobescu, *A.D.I.R.I. și noua arhitectură de securitate europeană. Contribuții notabile în sfera elaborărilor conceptuale*, în *Pagini din diplomația României („semper fidelis patriae")*, Asociația ambasadorilor și diplomaților de carieră din România, vol. IV, Editura Junimea, Iași, 2012, pp. 362–376.

[273] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, colectiv de redacție: George Macovescu, redactor responsabil; Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, 1967, 894 p.+31 ilustrații. Deși a

contribuit în mod real, la fel ca noi toți ceilalți, la realizarea acestui volum, Ileana Băncilă (fiica filosofului Vasile Băncilă, prieten cu Lucian Blaga) nu a figurat pe coperta volumului, conducerea Ministerului Afacerilor Externe și a Editurii Politice găsindu-se solidare în adoptarea unei măsuri abuzive; la puțin timp după aceea, rigorile politicii de cadre din Ministerul Afacerilor Externe au făcut ca ea să nu mai poată funcționa alături de noi. După cinci ani de trudă exemplară, Ministerul Afacerilor Externe a „renunțat" la mine, ca la atâția alții, la sfârșitul anilor '60, ignorând volumul substanțial mai sus menționat, apărut la împlinirea a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu. Pentru acest volum, o certă reușită științifică, folosită pentru multe studii și cărți de istorie a politicii externe și a diplomației românești, George Macovescu nu ne-a adresat nici măcar un cuvânt de mulțumire, refuzând lui Walter Roman, directorul Editurii Politice, oferta de a ne onora financiar, ceea ce ni s-a părut nu doar un gest nepotrivit, ci și unul nedrept, căci el nu era decât unul dintre semnatari. George Macovescu a refuzat nu doar banii pentru sine, ci și pentru noi, fără să ne întrebe, fără să-i dăm acordul, neștiind niciodată câtă nevoie aveam de banii aceia. Eu unul speram să-mi iau un costum nou, căci lucrând timp de trei ani în arhivă, în praf și mucegai, se ponosise. Speram să-mi iau un palton. Ar fi fost primul meu palton nou, căci ceea ce aveam fusese purtat timp de mulți ani de tata și apoi de mine de când intrasem în serviciu la stat. Atât despre „generosul" Mac! Vezi George G. Potra, *„Generosul" Mac* (mss) și George G. Potra, *În galeria unor nume prea repede uitate*, în „Flacăra lui Adrian Păunescu", an IX, nr. 14 (385), 27 martie–2 aprilie 2009, p. 10. Mai trist mi se pare că distinsul nostru coleg, Dinu C. Giurescu, în volumul său *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, pare că uită eforturile făcute de Ileana Băncilă, George G. Potra și Constantin I. Turcu, lăsând pe cei neavizați să înțeleagă că în anii respectivi ne-am aflat pe acolo din simplă întâmplare, pe lângă Domnia Sa, ca simpli observatori sau cititori de documente.

[274] *** *În curând: Nicolae Titulescu – Documente diplomatice*, în „Scânteia", 26 decembrie 1967; N[icolae] P[opescu]-Bo[gdănești], *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice*, în „Contemporanul", nr. 1 (1108), 5 ianuarie 1968, p. 8; Vasile Gr. Bobocescu, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967, 894 p.*, în „Revista Arhivelor", an XI, nr. 1, 1968, pp. 220–222; Lector, [*Nicolae Titulescu – Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967*], în „Pentru Apărarea Păcii", an XIX, nr. 215, februarie 1968, p. 29; Gheorghe Gheorghe, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967, 894 p.*, în „Revista Română de Drept", an XXIV, nr. 2, 1968, pp. 169–178; Petre Bărbulescu, *Nicolae Titulescu. Documente diplomatice [N. Titulescu. Documents diplomatiques]*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome VII, nr. 3, 1968, pp. 454–459; Mihail Ghelmegeanu, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an II, nr. 3–4, 1968, pp. 165–168; Idem, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice [Documents diplomatiques], Editura Politică, București, 1967, 894 p.*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales",

an II, nr. 3–4, Bucarest, 1968, pp. 175–178; Ion Isaiu, *N. Titulescu, Discursuri, Ed. Științifică, 1967; Documente diplomatice, Ed. Politică, 1967*, în „Steaua“, an XIX, nr. 5 (220), mai 1968, pp. 114–115; V. Bobocescu, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967*, în „Studii și Articole de Istorie“, an XIII, 1969, pp. 303–307; I. Ciupercă, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, București, Editura Politică, 1967, 893 p.*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»“, Iași, tom VI, 1969, pp. 307–308.

[275] Petre Bărbulescu, *N. Titulescu, Documente diplomatice [N. Titulescu, Documents diplomatiques], Ed. Politică, Bucarest, 1967*, in „Revue Roumaine d'Histoire“, tome VII, nr. 3, 1968.

[276] Vasile Gr. Bobocescu, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967, 894 p.*, în „Revista Arhivelor“, an XI, nr. 1, București, 1968.

[277] Gheorghe, Gheorghe, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967, 895 p.*, în „Revista Română de Drept“, organ al Asociației Juriștilor din Republica Socialistă România, an XXIV, nr. 2, 1968.

[278] În februarie 1968, Ambasadei României la Paris i s-a indicat din Centrala Ministerului Afacerilor Externe al României să ia legătura cu A.F. Frangulis, președintele Academiei Diplomatice Internaționale, pentru a sonda dacă există posibilitatea lansării lucrării Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* într-o ședință de comunicări a Academiei – Telegramă cifrată, nr. 21/00123, București, 10 februarie 1968, Oficiul de Studii și Documentare (Dionisie Ionescu) către Dumitru Aninoiu – AMAE, Telegrame, Ieșite, Oficiul Paris, 1968 (ianuarie–februarie), vol. I. N-am identificat un asemenea demers, atât din partea Ambasadei României la Paris, cât și din partea Academiei Diplomatice Internaționale.

[279] George Macovescu, *Jurnal, vol. I (1952–1982)*, cuvânt înainte de Florin Constantiniu; ediție îngrijită de Mioara Anton, Editura Dominor, București, 2006.

[280] Indiscutabil, dincolo de oferta noastră ca redactori ai volumului, cei care aveau să decidă asupra a ceea ce rămâne au exercitat neîndoielnic o funcție de cenzură. Ca „referenți științifici“ ai acestui volum, Costin Murgescu și Cornel Bogdan duc cu ei peste timp o răspundere. Atunci, ca și acum, am avut sentimentul că ei sunt mai catolici decât Papa, că exagerează, deși linia politică de la acea dată le permitea mai mult decât au lăsat în volum. Dezvăluiri ulterioare ne îndrituiesc să credem că n-a fost vorba de frica individuală a celor doi, de instinctul lor de conservare; în cadrul diplomației românești (și nu numai) au funcționat angajamente și condiționări trimițând la o terță putere, cu efecte intuite sau identificate în varii zone ale exprimării valorilor și intereselor românești – cf. Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, Editura RAO, 2011, 720 p.

[281] Ca urmare a hotărârii conducerii Ministerului Afacerilor Externe (Notă a Direcției Politice de Sinteză nr. 1436 din 9 noiembrie 1964), colectivul Oficiului de Studii și

Documentare (format din Dinu C. Giurescu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ileana Băncilă) a studiat, în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, 898 dosare, cu aproximativ 315.000 file, din care au fost selecționate și fișate documentele și materialele interesând activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu. Au fost studiate concomitent materialele existente la Arhivele Statului din București și Biblioteca Academiei Române. Au fost redactate peste 5.500 fișe bibliografice de semnalare; pe acest temei, colectivul a întocmit culegerea Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* – Notă, nr. 21/0250, București, 25 iunie 1965, *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu* (tematică provizorie) – AMAE, Fond 77/T.34.

[282] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, studiu introductiv, texte alese și adnotări de Robert Deutsch, Editura Științifică, București, 1967, 622 p+53 ilustrații.

[283] Lucrarea a fost semnalată și comentată în presa de specialitate: Cristian Popișteanu, *Discursurile lui Nicolae Titulescu*, în „Lumea“, 12 octombrie 1967, p. 23; *** *Nicolae Titulescu – discursuri*, în „Magazin Istoric“, an I, nr. 7, octombrie 1967, p. 90; I. Agrigoroaiei, *Nicolae Titulescu, Discursuri, Editura Științifică, București, 1967, 622 p.*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»“, Iași, tom V, 1968, pp. 266–267; Constantin Vlăduț, *Nicolae Titulescu, Discursuri, Editura Științifică, București, 1967*, în „Revista Română de Studii Internaționale“, an II, nr. 3–4, 1968, pp. 168–169; Idem, *Nicolae Titulescu, Discursuri [Speeches], Bucharest, Editura Științifică, 1967, 621 p.*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales“, an II, nr. 3–4, Bucarest, 1968, pp. 179–180; V. Magdalen, *Robert Deutsch, Nicolae Titulescu, Discursuri, Editura Științifică, București, 1967, 624 p.*, în „Revista Arhivelor“, an XI, nr. 1, București, 1968, pp. 218–219.

[284] I. Agrigoroaiei, *Nicolae Titulescu, Discursuri, București, Editura Științifică, 1967, 622 p.*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»“, Iași, tom V, 1968.

[285] *Titulescu notre contemporain*, édition soignée par Valentin Lipatti, George G. Potra, Constantin I. Turcu; avant-propos de Ștefan Andrei, ministre des Affaires Etrangères, Les Editions Nagel, Paris, 1982, 222 p.+31 ilustrații.

La 5 noiembrie 1981, Valentin Lipatti supune atenției lui Ștefan Andrei, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, ministru al Afacerilor Externe al României, „spre aprobare, proiectul de sumar, însoțit de devizul estimativ, pentru lucrarea consacrată lui Nicolae Titulescu. // Pe baza elementelor cuprinse în sumarul sus-menționat, urmează să discut la Paris cu editorul Louis Nagel publicarea lucrării de către editura sa în 1982 cu ocazia centenarului nașterii lui Titulescu“ – Notă, București, 5 noiembrie 1981, Valentin Lipatti către Ștefan Andrei – AMAE, Fond 77/T.34, Mapa Nicolae Titulescu, Diverse, Centenar, 1982. Pe acest document, la 14 noiembrie 1981, șeful de cabinet al ministrului, Constantin Ghirdă, a notat: „Tovarășul ministru Ștefan Andrei a aprobat materialul anexat“. Deci, se poate afirma că această dată reprezintă actul oficial de naștere al acestui proiect. Două zile mai târziu, la 16 noiembrie 1981, Valentin

Lipatti înainta Editurii Nagel propunerea tipăririi lucrării „Nicolae Titulescu – contemporanul nostru" – Aide mémoire, Paris, 16 noiembrie 1981, Valentin Lipatti către Louis Nagel – *Ibidem*. Ambasadorul român promitea depunerea manuscrisului cel mai târziu la 25 ianuarie 1982 și exprima disponibilitatea autorităților române de a cumpăra un număr apreciabil de exemplare, plătibil cu bonuri Unesco (dolari SUA). La 16 ianuarie 1982, Valentin Lipatti confirma lui Louis Nagel expedierea textului lucrării, cu excepția cuvântului înainte semnat de Ștefan Andrei, iar la 20 ianuarie 1982 proiectul de text pentru cuvântul înainte era și el aprobat și-și lua drumul către editura genevează.

[286] Cititorul de astăzi merită să afle unele amănunte din biografia acestei lucrări.

Mai întâi despre titlu. Am propus mai multe versiuni: „Nicolae Titulescu – autoportret diplomatic"; „Nicolae Titulescu – herald al păcii"; „Nicolae Titulescu – un om pentru eternitate"; „Nicolae Titulescu – contemporanul nostru"; „Nicolae Titulescu – 20 de ani în tranșeele păcii"; „Nicolae Titulescu – un om pentru o idee"; „Nicolae Titulescu – academicianul păcii". S-a ales titlul „Nicolae Titulescu – contemporanul nostru", pe care îl dădusem deja unui eseu al meu.

Cât privește textele alese, selecția a avut în vedere părți din conferințe, de remarcabil ecou în epocă, consacrate problemelor păcii; discursuri și cuvântări rostite în calitate de președinte al Adunării Societății Națiunilor sau pronunțate în alte organisme ale Societății Națiunilor, precum și în cadrul unor organizații de securitate regională; discursuri rostite cu ocazia unor evenimente în planul relațiilor bilaterale (vizite, semnări de acorduri, tratate, inaugurarea de relații diplomatice); interviuri și declarații făcute presei străine și române; însemnări cu caracter personal.

Gruparea textelor alese a fost concepută tematic, în cadrul a patru subcapitole, puse sub titluri semnificative, preluând formulări succinte din înseși textele respective sau din aprecieri internaționale făcute în legătură cu acestea. Le menționez pentru frumusețea lor:

– „Când pacea este amenințată, nu se răspunde cu război, ci cu organizarea păcii" sau „Bunul cel mai de preț al unei țări este pacea prelungită" sau „Adevărata pace nu poate fi decât mondială" sau „Pacea nu se proclamă, pacea se cucerește".

– „Idei forță – de acord cu interesele solidare ale țării sale și ale păcii generale" sau „Ideile nu mor odată cu cei ce le întrupează" sau „Anumite idei ale lui Titulescu sunt mai actuale ca oricând".

– „Războiul nu este niciodată soluția unui conflict" sau „Opera de consolidare a păcii trebuie să continue zi de zi" sau „Pentru forța dreptului, împotriva dreptului forței".

– „Securitatea nu este o operă de formule" sau „Pacea Europei – unica preocupare a întregii mele activități de când exist ca om politic" sau „Odată ce am ieșit din domeniul principiilor și intrăm în domeniul faptelor și al ajustărilor practice, este totdeauna mijloc să ajungi la un acord" sau „Dar un început trebuie făcut. Lumea cere acte. Întârzierea e

vătămătoare" sau „A trecut ceasul vorbelor; a sunat ceasul faptelor" sau „Nu, nu asistăm la prăbușirea unei lumi. Ne aflăm doar pe șantierul unde se construiește o lume nouă".

La fiecare din capitolele acestui volum am încercat pentru prefațare o prezentare succintă de trei-patru pagini a valorilor titulesciene și a perenității lor. Deși m-am ferit de exagerări și cu atât mai mult de superlative, deși nu l-am contrapus pe Titulescu nimănui din epocă și cu atât mai mult din contemporaneitate, intenția mea, deși a fost apreciată în mod formal, a fost amendată prin intervenții succesive, ajungându-se la decizia că eliminarea acestor prefețe este cea mai bună soluție, ferind pe editor de orice comentarii negative și reproșuri grave din partea înaltelor oficialități de la București. Temerea lui Ștefan Andrei a alterat întrucâtva din personalitatea acestui volum, care și-a pierdut ceva din alura științifică, pentru a căpăta tușe de politică actuală neavute în vedere și nedorite de cei care l-au gândit inițial.

[287] *** *Prezențe românești*, în „România Literară", 8 aprilie 1982.

[288] Valentin Lipatti a avut un contact permanent cu Editura Nagel, telefonic, prin telexuri și scrisori sau personal. În perioada 27 februarie–3 martie 1982, Valentin Lipatti a făcut o ultimă deplasare la Geneva „pentru definitivarea textului și corecturilor la lucrarea *Titulescu, contemporanul nostru*, care se află în curs de tipărire la Editura Nagel și urmează să apară în prima jumătate a lunii martie, cu ocazia celebrării centenarului lui Titulescu" – Notă de propuneri, nr. 2/774, București, 13 februarie 1982, Aurel Duma către Ștefan Andrei – AMAE, Fond 77/T.34, Mapa Nicolae Titulescu, Diverse, Centenar, 1982.

[289] Ministerul de Externe al României a achiziționat un număr de 500 de exemplare – Notă de propuneri, nr. 7/437, București, 18 ianuarie 1982, Mia Groza către Ștefan Andrei – AMAE, Fond 77/T.34, Mapa Nicolae Titulescu, Diverse, Centenar, 1982. Prețul de 9.500 frs (echivalentul a 5.000 dolari SUA) a fost achitat Editurii Nagel la 28 aprilie 1982 – Factura nr. 517/82 din 6 aprilie 1982 și Chitanța din 28 aprilie 1982 – *Ibidem*.

[290] Șerban Stati, *Titulescu, our contemporary*, în „Romania Today", nr. 8, august 1982, p. 34; Idem, *Titulescu, notre contemporain*, în „La Roumanie d'Aujourd'hui", nr. 8, august 1982, p. 32; Idem, *Titulescu, unser zeitgenosse*, în „Rumänien Heute", nr. 8, august 1982, p. 34; Idem, *Titulescu, nuestro contemporaneo*, în „Rumania de Hoy", nr. 8, august 1982, p. 30; Idem, *Titulescu – naș sovremenik*, în „Rumîniia", nr. 8, 1982, p. 29; Idem, *Titulescu, Our Contemporary*, în „Romanian Review", an XXXVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1982, pp. 160–161; Idem, *La vibration de l'idée*, în „Revue Roumaine", an XXXVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1982, pp. 171–173; Idem, *Die Kraft der Idee*, în „Rumänische Rundschau", an XXXVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1982, pp. 175–176; Idem, *Rezonans idei*, în „Ruminskaia Literatura", an XXXVI, nr. 11–12, noiembrie–decembrie 1982, pp. 167–169; Gh. Buzatu, *Titulescu notre contemporain, Avant-propos de Ștefan Andrei, ministre des Affaires Étrangères de la République Socialiste*

de Roumanie, Paris, Les Éditions Nagel, 1982, 223 p. (Collection Écrits Politiques), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XX, 1983, p. 548; Nicolae Iordache, **** Titulescu notre contemporain*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an XVI, nr. 4–5 (60–61), juillet–octobre 1982, pp. 411–412.

[291] Interviu acordat de George Anastasiu postului de radio „Europa Liberă", 18 ianuarie 1983, transmis mie ca anexă la Scrisoare, 27 aprilie 1998, Lausanne, Gilbert Monney Câmpeanu către George G. Potra, la București – Colecția George G. Potra.

[292] În anul 1961, la împlinirea a 20 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu, emigrația română a publicat, în „La Nation Roumaine", un grupaj de articole și evocări ale unor străini și ale unor români care l-au cunoscut și, în unele cazuri, chiar i-au fost colaboratori: Paul Bastid, Albert Mousset, David Waley, Henri Bonnet, René Massigli, D.N. Ciotori.

[293] Costin Murgescu, *Nicolae Titul escu, negociator al acordului financiar cu Anglia din 1925*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an II, nr. 1 (5), 1969, pp. 153–185; Idem, *Documents from the Diplomatic History of Romania. Nicolae Titulescu, the Negotiator of the Financial Agreement with England in 1925*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an II, nr. 1 (5), Bucarest, 1969, pp. 161–197.

[294] Walter M. Bacon Jr., *„Nu cer lumii decât să mă lase să o iubesc și să o servesc"*, în „Magazin Istoric", an VIII, nr. 2 (83), februarie 1974, pp. 59–60, 68; Idem, *Nicolae Titulescu și politica externă a României. 1933–1934*, traducere de Cosmin Angheloni; cuvânt înainte de Valeriu Florin Dobrinescu și Kurt W. Treptow, Institutul European, [Iași], 1999, 320 p.

[295] Valeriu Florin Dobrinescu, *Noi documente străine privind activitatea diplomatică a lui N. Titulescu*, în *Titulescu și strategia păcii*, , pp. 327–347; Idem, *Mărturii din arhivele străine*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 449–471; Idem, *Noi documente despre Nicolae Titulescu (1936–1941)*, în „Anuarul Muzeului Județean", Suceava, IX, 1982, pp. 21–27; Idem, *Mărturii inedite despre Nicolae Titulescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XXV, partea I, 1988, pp. 383–389.; Idem, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991, 219 p.; Idem, *Plata și răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*, Editura Neuron, [Focșani], 1995, 153 p.

[296] George G. Potra, *Politica asasinatelor politice*, în „Magazin Istoric", an XII, nr. 12 (141), decembrie 1978, pp. 41–44; Idem, *Proiectele diplomației hitleriste vizează România*, în „Magazin Istoric", an III, nr. 4 (145), aprilie 1979, pp. 36–41; Idem, *14 august 1936. Nicolae Titulescu–Pierre Cot. Multiplele consecințe ale unui demers personal*, în „Magazin Istoric", an XIII, nr. 10 (151), octombrie 1979, pp. 42–46; Idem, *Cercul se închide. România înaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Sanația în acțiune (I)*, în „Istorii neelucidate. Almanahul Estival '85 Luceafărul", pp. 58–66; Idem, *Cercul se închide. România înaintea celui de-al Doilea Război Mondial. Sanația în acțiune (II)*,

în „Almanahul Luceafărul 1986", pp. 107–126; Idem, *Romania's Foreign Policy (1932–1936) and the Sanacja Regime*, în „Romania–Pages of History", an XII, nr. 1–2, 1987, pp. 156–178; Idem, *La Politique extérieure de la Roumanie (1932–1936) et le régime de la Sanacja*, în „Roumanie–Pages d'Histoire", an XII, nr. 1-2, 1987, pp. 156–178; Idem, *Die Aussenpolitik Rumäniens (1932–1936) und das Sanacja-Regime*, în „Rumänien–Blätter der Geschichte", an XII, nr. 1–2, 1987, pp. 156–178; Idem, *Vneșniaia politika Rumînii (1932–1936) i rejim Sanații*, în „Rumîniia–Straniți Istorii", an XII, nr. 1–2, 1987, pp. 156–178; Idem, *La politica exterior de Rumania (1932–1936) y el régimen de la Sanacja*, în „Rumania–Páginas de Historia", an XII, nr. 1–2, 1987, pp. 156–178; Idem, *Romania's Foreign Policy (1932–1936) and Mussolini's Regime*, în „Romania–Pages of History", an XI, nr. 2–3, 1986, pp. 190–219; Idem, *La politique extérieure de la Roumanie (1932–1936) et le régime mussolinien*, în „Roumanie–Pages d'Histoire", an XI, nr. 2-3, 1986, pp. 190–219; Idem, *Die Aussenpolitik Rumäniens (1932–1936) und das Mussolini-Regime*, în „Rumänien–Blätter der Geschichte", an XI, nr. 2–3, 1986, pp. 190–219; Idem, *Vneșniaia politika Rumînii (1932–1936) i rejim Mussolini*, în „Rumîniia–Straniți Istorii", an XI, nr. 2–3, 1986, pp. 190–219; Idem, *La politica exterior de Rumania (1932–1936) y el régimen mussoliniano*, în „Rumania–Páginas de Historia", an XI, nr. 2–3, 1986, pp. 190–219; Idem, *Pagini din cartea păcii și antifascismului. A fost asasinat Titulescu?*, în „Istorii neelucidate. Almanahul estival Luceafărul 1986", pp. 42–89; Idem, *Din culisele demiterii lui Nicolae Titulescu. Treptele dizgrației (I–III)*, în „Magazin Istoric", an. XXI, nr. 3 (240), martie 1987, pp. 22–26; nr. 4 (241), aprilie 1987, pp. 22–26, 32; nr. 5 (242), mai 1987, pp. 28–32; Idem, *Destăinuiri senzaționale. Arhive până acum inaccesibile vorbesc: Tilea, agent al Legației germane din București? Destăinuiri*, în „Conflict", an I, nr. 1, 1990, pp. 13–15; Idem, *Starea patrimonială a lui Nicolae Titulescu în lumina decretelor-lege din septembrie 1940 privind controlul averilor demnitarilor statului*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a X-a, 2000, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 5–27; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, coordonatori: Laurențiu Guțică-Florescu, Dorin Teodorescu, Editura Fundației „Universitatea pentru toți", Slatina, 2005 [în continuare *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*], pp. 15–30; Idem, *Starea patrimonială a lui Nicolae Titulescu*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 269–293; Idem, *Demiterea lui Nicolae Titulescu. Contracararea reacțiilor din presa internațională*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 14–31; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 203–215; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 153–182; Idem, *36 de ore la extremitatea romanității occidentale*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XII-a, 2002, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2002, pp. 5–19; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin*

exemplar, pp. 145–153; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 101–116; Idem, *Nicolae Titulescu: „Acei care nutresc asemenea idei joacă la loterie soarta țării"*, în „Adevărul literar și artistic", an XI, nr. 605, 19 februarie 2002, pp. 8–9; Idem, *Nicolae Titulescu: „Oribila povară a unei lipse de forță morală"*, în „Adevărul literar și artistic", an XI, nr. 606, 26 februarie 2002, pp. 3, 7; Idem, *Generalului, rânduri izvorâte din înaltul simțământ al datoriei față de țară. Ion Antonescu nu răspunde...*, în „Dosarele Istoriei", an VII, nr. 3 (67), 2002, pp. 37–45; Idem, *„Doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte". 1941: înmormântarea n-a putut avea loc acasă,* în „Dosarele istoriei", an VII, nr. 3 (67), 2002, pp. 46–50; Idem, *Înmormântarea n-a putut avea loc acasă,* în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 312–321; Idem, *Conducătorul Statului: „Eu nu ezit [...]. Am ales interesele țării". Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene,* în „Dosarele istoriei", an VII, nr. 6 (70), 2002, pp. 47–51; Idem, *Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene,* în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 322–337; Idem, *Academia Română sfidează consemnul,* în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 338–343; Idem, *Fundația Europeană Titulescu. 2000 de documente Titulescu inedite. „Am ajuns la un punct critic al chestiunii aplicării tratatelor"*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 5 (434), mai 2003, pp. 13–17; Idem, *2000 de documente Titulescu îmbogățesc Fundația Europeană Titulescu cu un tezaur arhivistic,* în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 425–432; Idem, *2000 de documente Titulescu inedite. „Lumea vrea administratori cu mentalitate elvețiană"*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 7 (436), iulie 2003, pp. 48–50; Idem, *„Să înlocuim frazele sforăitoare și ovațiile majorităților"*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 433–439; Idem, *2000 de documente Titulescu inedite. „Datoria de român și prieten"*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 8 (437), august 2003, pp. 69–71; Idem, *Nicolae Titulescu în Statele Unite ale Americii și Canada. Repere ale unui itinerariu politico-diplomatic,* comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XIV-a, Slatina, 17 martie 2004; Idem, *N. Titulescu în SUA și Canada,* în „Revista româno-americană", editată de Asociația „Amicii Statelor Unite", seria a doua, ianuarie 2012, nr. XXII–XXIII, pp. 149–244; Idem, *Nicolae Titulescu la alegerile din 1937. Un paradox politic. Senatorul candidează pentru un post de deputat,* comunicare susținută sub auspiciile Fundației Europene Titulescu și Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale – Secția de Istorie a Relațiilor Diplomatice Românești, Casa Titulescu, București, 16 noiembrie 2007; publicată în „Historia", an VIII, nr. 74, februarie 2008, pp. 45–50; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 258–268; cu adăugiri în „Muzeul Oltului", t. 1, Slatina, 2011, pp. 215–233; Idem, *Titulescu. Avatarurile elvețiene ale unui Proscris,* conferință susținută la Fundația Europeană

Titulescu, Casa Titulescu, București, 25 martie 2008; publicată în „Historia", an VIII, nr. 77, mai 2008, pp. 31–38; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* ediția a II-a, pp. 294–311; Idem, *„Eu și Garda de Fier" – un document controversat,* în „Oltul Cultural", an XII, nr. 1 (44), martie 2009, pp. 4–29; Idem, *Convorbirile N. Titulescu–M.M. Litvinov de la Talloires (28 mai 1937),* în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanențe. Omagiu profesorului Gh. Buzatu,* vol. I, coordonator Stela Cheptea, Academia Română – Filiala Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 393–407; Idem, *Nicolae Titulescu și dictaturile din România. De la dictatura regală la dictatura comunistă,* conferință susținută la Fundația Europeană Titulescu, Centrul de Studii Strategice, București, Casa Titulescu, 4 martie 2010; Idem, *Noi informații privind acțiunea de supraveghere de către serviciile românești a lui Nicolae Titulescu (1936–1939),* comunicare prezentată la Simpozionul științific național „Stat și societate în Europa", organizat de Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale, Consiliul Județean Dolj, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman", susținută la Secțiunea I, Sala „Nicolae Romanescu", Craiova, 29 octombrie 2010; Idem, *Internal Intrigue against Nicolae Titulescu. Irrepressible Enmities, Hostile Forces, Ways and Means of Action,* Academy of Romanian Scientists, „Annals", Series on History and Archaeology, volume 2, nr. 2, 2010, pp. 219–247; Idem, *Intriga internă împotriva lui Nicolae Titulescu. Dușmănii irepresibile, forțe ostile, căi și mijloace acționale,* în „Studii de istorie", vol. II, editori: Constantin Bușe, Ionel Cândea, Academia Oamenilor de Știință din România, Secțiunea de științe istorice și arheologie, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2013, pp. 303–331, Idem, *Înlăturarea lui Titulescu. Conspirația externă,* în „Cultura", serie nouă, an V, nr. 36 (291), joi 16 septembrie 2010, pp. 21–23; Idem, *Dismissal of Nicolae Titulescu. External Plot,* în „Revista româno-americană", editată de Asociația „Amicii Statelor Unite", seria a doua, martie 2013, nr. XXIV, pp. 81–90; Idem, *Nicolae Titulescu sub supravegherea serviciilor secrete române (1936–1939),* în „Periscop", an IV, nr. 2 (14), aprilie–iunie 2011, pp. 22–32; Idem, *Noi informații privind acțiunea de supraveghere de către serviciile secrete românești a lui Nicolae Titulescu (1936–1939),* în Stat și societate în Europa, vol. III, coordonatori: Marusia Cîrstea, Sorin Liviu Damean, Universitatea din Craiova, Departamentul de Istorie, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman", Editura Universitatea Craiova, 2011, pp. 386–409; Idem, *Candidatura lui Nicolae Titulescu în alegerile parlamentare din 1937 pentru un post de deputat în județul Olt și reacția adversarilor politici,* în „Muzeul Oltului", t. 1, Slatina, 2011, pp. 215–233; Idem, *The Speech Held by Mr. George G. Potra, Director of the Titulescu European Foundation, at the Ceremony of Unveiling Nicolae Titulescu's Bust, Athens, Rizari Park, October 17, 2012,* in Academy of Romanian Scientists, „Annals", Series on History and Archaeology, volume 4, nr. 3, 2012, pp. 38–44; Idem, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Quai d'Orsay,* în *Gheorghe Buzatu. In memoriam,* coordonatori: Marusia Cîrstea, Sorin Liviu

Damean, Lucian Dindirică, Universitatea din Craiova, Centrul de Studii ale Relațiilor Internaționale, Consiliul Județean Dolj, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman", Dolj, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 450–459; Idem, *Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu – o opțiune indiscutabilă*, în „Studii de istorie", vol. III, editori: Constantin Bușe, Ionel Cândea, Academia Oamenilor de Știință din România, Secțiunea de științe istorice și arheologie, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2014, pp. 93–152; Idem, *Demiterea lui Nicolae Titulescu văzută de Foreign Office – informații și considerații*, comunicare prezentată la Sesiunea de comunicări științifice „Știință, istorie, intelligence" organizată de Academia Oamenilor de Știință din România, Societatea culturală „Art-Emis", Asociația cadrelor militare în rezervă și în retragere – SRI Sucursala Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, 20–22 iunie 2014; George G. Potra, Constantin I. Turcu, *Centenar Nicolae Titulescu. Pledoarii românești pentru pace. Politica și pacea (Nicolae Titulescu)*, în „Magazin Istoric", an XVI, nr. 2 (179), februarie 1982, pp. 6–9.

[297] I. Lăcustă, *Paris, iunie 1937. Întrevederi necunoscute: Titulescu–Maniu*, în „Magazin Istoric", an XXIX, serie nouă, nr. 6 (339), iunie 1995, pp. 26–29.

[298] Ioan Hudiță, *Jurnal politic, 1 ianuarie–15 septembrie 1938. Începuturile dictaturii regale*, introducere și note de acad. Dan Berindei, Editura Fundației PRO, București, 2002, *passim;* Idem, *Jurnal politic, 16 septembrie 1938–30 aprilie 1939*, introducere și note de acad. Dan Berindei, Editura Fundației PRO, București, 2003, *passim;* Idem, *Jurnal politic, [1 mai–31 decembrie] 1939*, studiu introductiv de acad. Dan Berindei, Editura Fundației PRO, București, 2004, *passim;* Idem, *Jurnal politic, (1 ianuarie 1940–6 septembrie 1940)*, studiu introductiv și note de acad. Dan Berindei, Institutul European, [Iași], 1998, *passim;* Idem, *Jurnal politic, (7 septembrie 1940–8 februarie 1941)*, studiu introductiv și note de acad. Dan Berindei, Institutul European, [Iași], 2000, *passim;* Idem, *Jurnal politic, vol. III (9 februarie–21 iunie 1941)*, studiu introductiv și note de acad. Dan Berindei, Institutul European, [Iași], 2002, *passim;* Idem, *Jurnal politic, (22 iunie 1941–28 februarie 1942)*, cuvânt introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Lucman, [București, 2005], *passim;* Idem, *Jurnal politic, (1 martie 1942–31 ianuarie 1943)*, studiu introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Academica, [București, 2009], *passim;* Idem, *Jurnal politic, 1 ianuarie–24 august 1944*, studiu introductiv și note de acad. Dan Berindei, Editura Roza Vânturilor, București, 1997, *passim;* Idem, *Jurnal politic, (25 august 1944–3 noiembrie 1944)*, studiu introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Paralela 45, [Pitești, 2006], *passim;* Idem, *Jurnal politic, (4 noiembrie–6 decembrie 1944)*, studiu introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Do-minor, [București, 2007], *passim;* Idem, *Jurnal politic, (7 decembrie 1944–6 martie 1945)*, studiu introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Do-minor, [București, 2008], *passim;* Idem, *Jurnal politic, (7 martie–2 august 1945)*, vol. XIV, studiu introductiv, note și indice de acad. Dan Berindei, Editura Academica, [București, 2011], *passim.*

[299] Vasile Matei, *Aspecte ale activității diplomatice a lui Nicolae Titulescu oglindite în documente din arhivele polone*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an XVI, nr. 3 (59), mai–iunie 1982, pp. 211–224; Idem, *Aspects de l'activité diplomatique de Nicolae Titulescu rélévé par des documents contenus dans les archives polonaises*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an XVI, nr. 3 (59), mai-juin 1982, pp. 211–224; Idem, *Documente în arhivele polone*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 473–481; Idem, *Documente inedite din arhivele poloneze privind opiniile lui Nicolae Titulescu asupra unor probleme internaționale*, în „Revista Arhivelor", an LXX, vol. LV, nr. 1, 1993, pp. 67–75.

[300] D. Ivănescu, Emil Popescu, *N. Titulescu, profesor la Iași*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 481–488.

[301] Gh. Buzatu, *Călătorie de documentare științifică în Statele Unite ale Americii*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom VII, 1980, pp. 878–883.; Idem, *Nicolae Titulescu. Pagini din „Jurnal" [I–IX]*, în „Cronica", an XVII, nr. 30 (860), 23 iulie 1982, p. 10; nr. 31 (861), 30 iulie 1982, p. 8; nr. 32 (862), 6 august 1982, p. 10; nr. 33 (863), 13 august 1982, p. 10; nr. 35 (865), 27 august 1982, p. 8; nr. 36 (866), 3 septembrie 1982, p. 8; nr. 37 (867), 10 septembrie 1982, p. 10; nr. 38 (868), 17 septembrie 1982, p. 8; nr. 39 (869), 25 septembrie 1982, p. 8; Idem, *Nicolae Titulescu. Pagini din „Jurnal"*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 375–447; Idem, *Nicolae Titulescu and European Disarmament*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XXI, 1984, pp. 53–60; Idem, *I.G. Duca și N. Titulescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XXII, partea I, 1985, pp. 309–317; Idem, *N. Titulescu: Regăsirea arhivei personale „pierdută" în vâltoarea războiului*, în *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. II, Editura Enciclopedică, București, 1995, pp. 309–332; Idem, *Octavian Goga, implicat în demiterea lui Nicolae Titulescu*, în Gheorghe Buzatu, *O istorie a prezentului*, Editura Mica Valahie, Craiova, 2004, pp. 204–211; Idem, *Nicolae Titulescu – noi documente*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XVI-a, 2006, în cadrul sesiunii științifice *Nicolae Titulescu – perenitatea valorii*, consacrate comemorării a 65 de ani de la moartea marelui diplomat, Slatina, 16 martie 2006; Gh. Buzatu, Valeriu Florin Dobrinescu, *Coordonate ale diplomației titulesciene*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XIX, 1982, pp. 219–237.

[302] Al. Bălintescu, *Omagiu lui N. Titulescu. Documente craiovene. Scrisori*, în „Ramuri", an III, nr. 3 (20), 15 martie 1966, p. 6.

[303] Dinu C. Giurescu, *La diplomatie roumaine et le Pacte des quatre (1933)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", an VII, nr. 1, 1969, pp. 77–102.

[304] Alexandru Dobre, *Nicolae Titulescu la Academia Română*, în „Memoriile Secției de Științe Istorice a Academiei Republicii Socialiste România", seria IV, tom VII, 1982, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984, pp. 143–155; Idem, *Precizări bibliografice. Testamentele – mistic și de conștiință – ale lui Nicolae Titulescu. Cinci*

scrisori inedite (text stabilit, note și comentarii de...), în „Revista de Etnografie și Folclor", tom 38, nr. 1–2, 1993, pp. 129–134; Idem, *Contribuții la cunoașterea relațiilor dintre Nicolae Titulescu și Moses Gaster (perioada londoneză)*, comunicare susținută la Simpozionul organizat cu ocazia celei de ediții a „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a X-a, 2000, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 51–60; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 61–67.

[305] Robert Deutsch, *The Foreign Policy of Romania and the Dynamics of Peace (1932–1936)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom V, nr. l, ianuarie–februarie 1966, pp. 121–132; Idem, *La Roumanie et le problème des Détroits à Montreux, en 1936*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom VI, nr. l, 1967, pp. 39–56.

[306] Nicolae Petrescu, *Diplomatul român Nicolae Titulescu, președinte al Societății Națiunilor, recunoaștere a prestigiului României*, în „Muzeul Național", V, București, 1981, pp. 377–384; Idem, *Informații noi despre Nicolae Titulescu și implicațiile externe ale reformei agrare*, în „Ialomița". Materiale de istorie agrară a României, Slobozia, 1983, pp. 639–646; Idem, *Nicolae Titulescu în ultimii ani ai vieții*, în „Muzeul Național", VII, București, 1983, pp. 281–286; Idem, *Din arhiva istorică a României*, în *Românii în istoria universală (III$_I$)*, pp. 787–799; Idem, *Nicolae Titulescu și Istrate Micescu la concurență pentru o catedră universitară*, expunere la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a V-a, 1995, în „Caietul simpozionului", 1995, pp. 6–8; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 178–180; Idem, *Înalte distincții conferite lui Nicolae Titulescu: Ordinul cehoslovac „Leul Alb" și Ordinul Național „Vulturul Aztec"*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VIII-a, 1998, în „Caietul simpozionului", Slatina, 1998, pp. 21–24; Idem, *Despre colaborarea dintre Elena Văcărescu și Nicolae Titulescu*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a X-a, 2000, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 28–36; Idem, *Nicolae Raicovicianu, colaborator și prieten apropiat al lui Nicolae Titulescu*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 45–51; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 80–84.

[307] Emil Păunescu, *Cum a devenit Nicolae Titulescu membru al Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XII-a, 2002, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2002, pp. 38–47; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 172–177.

[308] George Oprescu, *Amintiri de la Liga Națiunilor. Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an III, nr. 2 (6), 1969, pp. 55–67; Idem, *Souvenirs de la Ligue des Nations. La Commission Internationale de Coopération Intellectuelle*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an III, nr. 2 (6), Bucarest, 1969, pp. 61–74.

[309] Grigore Geamănu, *Testamentul politic al lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XV, nr. 9 (1 740), septembrie 1981, pp. 8–11, 61; Idem, *The Political Legacy of Nicolae Titulescu (1882–1941)*, în „Romania – Pages of History, an VII, nr. 1, 1982, pp. 55–63; Idem, *Le testament politique de Nicolae Titulescu (1882–1941)*, în „Roumanie – Pages d'Histoire, an VII, nr. 1, 1982, pp. 55–63; Idem, *Das politisches Vermächtnis Nicolae Titulescus (1882–1941)*, în „Rumänien – Blatter der Geschichte", an VII, nr. 1, 1982, pp. 55–63; Idem, *Politiceskoe zaveșcianie Nikolae Titulesku (1882–1941)*, în „Rumânia – Straniți istorii", an VII, nr. 1, 1982, pp. 55–63; Idem, *El testamento politico de Nicolae Titulescu (1882–1941)*, în „Romania – Paginas de historia", an VII, nr. 1, 1982, pp. 55–63.

[310] Adrian Năstase, *Lungul drum al „Marelui Tit" spre casă*, în „Historia", an VII, nr. 61, ianuarie 2007, pp. 3–8; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de Mari Idealuri*, ediția a II-a, pp. 344–355.

[311] Jacques de Launay, *Misterul celei de a cincea valize a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXVI, serie nouă, nr. 4 (301), aprilie 1992, pp. 35–36; Idem, *A cincea valiză. Titulescu și Europa*, versiune românească Stelian Țurlea, Editura Agni, București, 1993, 158 p.

[312] Aurelia Grosu, *Nicolae Titulescu – deputat de Olt și de Romanați*, expunere la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VI-a, 1996, în „Caietul simpozionului", Slatina, 1996, pp. 16–17; Idem, *Nicolae Titulescu – deputat de Romanați și de Olt*, în *Nicolae Titulescu și județul Olt* (album), Consiliul județean Olt și Complexul memorial „Nicolae Titulescu" – Slatina, 1996, pp. 42–45; Idem, *Alegerile parlamentare din anul 1937 în județul Olt. Nicolae Titulescu candidat pe listele Partidului Național Țărănesc pentru Camera Deputaților*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XII-a, 2002, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2002, pp. 48–55; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 111–115.

[313] Laurențiu Guțică-Florescu, *Despre două proprietăți ale familiei Titulescu din orașul Slatina*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 57–65; Idem, *Două proprietăți ale familiei Titulescu în orașul Slatina*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 31–35; Idem, *Proprietățile din județul Olt aparținând lui Nicolae Titulescu și familiei sale sub incidența Reformei agrare din 1921*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 39–43.

[314] Cristina Păiușan, *2000 de documente inedite. Stelian Popescu către Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 6 (435), iunie 2003, pp. 21–23; Idem, *Nicolae Titulescu – corespondență inedită (1923–1926)*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 73–79.

[315] Constantin I. Turcu, *Titulescu – pagini inedite de jurnal (I–II)*, în „Lumea", an XXX, nr. 12 (1 479), 12–19 martie 1992, pp. 14–15; nr. 13–14 (1 480–1 481), 2 aprilie

1992, pp. 33–34; Idem, *Titulescu și Europa (I–II)*, în „Lumea", an XXX, nr. 23–24 (1490–1491), 18 iunie 1992, pp. 34–35; nr. 27 (1494), 2 iulie 1992, pp. 30–31; Idem, *Titulescu și Liga Națiunilor*, în „Lumea", an XXX, nr. 28 (1495), 9 iulie 1992, pp. 25–27; Idem, *Dialog diplomatic Titulescu–Tătărescu. 1936. Geneva–București (I–III)*, în „Lumea", an XXX, nr. 30 (1 497), 23–29 iulie 1992, pp. 26–27; nr. 31 (1 498), 30 iulie–5 august 1992, pp. 22–23; nr. 32 (1 499), 6–12 august 1992, pp. 38–39; Idem, *Titulescu – apărător al integrității teritoriale*, în „Lumea", an XXX, nr. 34 (1501), 20–26 august 1992, pp. 18–19.

[316] Ion Calafeteanu, *Titulescu către Take Ionescu: „Ne iubim, ne stimăm, dar nu ne înțelegem"*, în „Magazin Istoric", an XXXIV, serie nouă, nr. 7 (412), iulie 2001, pp. 10–12; Idem, *Un episod din relațiile Nicolae Titulescu–Take Ionescu*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a X-a, 2000, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 44–50; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 56–60; Idem, Nicolae Titulescu și tezaurul României de la Moscova (1917), *Ibidem*, pp. 99–103.

[317] Marian Ștefan, *Titulescu–Antonescu: epistolar inedit*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 200l, pp. 5–8; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 68–70; Idem, *„Când l-am văzut ultima oară..."*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XII-a, 2002, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2002, pp. 24–29; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 88–91; Constantin Xeni, *Nicolae Titulescu*, în *Figuri ilustre din epoca României Mari*, text stabilit, prezentare și note Marian Ștefan, Editura Oscar Print, București, 2009, pp. 179–217.

[318] Iosif Constantin Drăgan, *Antonescu. Mareșalul României și răsboaiele de reîntregire*, vol. III, Mărturii și documente, îngrijite de..., Veneția, Editura Nagard, Cannaregio, 1989, pp. 44–76.

[319] D. Șandru, *A. Chamberlain and N. Titulescu*, în *Anglo-Romanian Relations after 1821*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Iași, 1983, pp. 271–274.

[320] Mihai Pelin, *Moartea lui Nicolae Titulescu (ecouri și atitudini la București în primăvara anului 1941)*, în „Națiunea", an II, nr. 7 (34), martie 1991, pp. 4–5.

[321] Ion M. Oprea, *L'activité de Nicolae Titulescu durant sa mission diplomatique à Londres (1922–1932)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom V, nr. 3, 1966, pp. 425–439; Idem, *O etapă rodnică din istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice. 1928–1936*, Editura Politică, București, 1967, 104 p.; Idem, *Gândirea diplomatică a lui Nicolae Titulescu pe cele două continente americane*, în „Revista de Istorie. Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România, Secția de istorie și arheologie, București", an XXXV, nr. 3, 1982, pp. 433–453.

[322] Ion C. Grecescu, *Pe marginea unei scrisori inedite a lui Nicolae Titulescu*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an VII, nr. 3 (21), 1973, pp. 201–204; Idem, *Ultima dorință a lui Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XV, nr. 3 (168), martie 1981, p. 61; Idem, *Un codicil la testamentul lui Nicolae Titulescu*, în „Tribuna României", an X, nr. 203, 15 aprilie 1981, p. 7; Idem, *Dr. Petru Groza către Nicolae Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XVII, nr. 3 (192), martie 1983, p. 33.

[323] Mihai Iacobescu, *N. Titulescu și Liga Națiunilor. Rolul forului de la Geneva pe frontul păcii generale*, în *Titulescu și strategia păcii*, pp. 159–168.

[324] T.A. Pokivailova, *Titulescu sub lupa serviciilor secrete*, în „Magazin Istoric", an XXXI, serie nouă, nr. 5 (362), mai 1997, pp. 49–51.

[325] Laura Cosovanu, *Scrisori către Titulescu*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 10 (439), octombrie 2003, pp. 88–89; Idem, *Corespondență cu Austen Chamberlain*, în „Magazin Istoric", an XXXVII, serie nouă, nr. 11 (440), noiembrie 2003, pp. 67–69.

[326] Viorica Moisuc, *Un mare slujitor al Europei*, în „Magazin Istoric", an XVI, nr. 6 (183), iunie 1982, pp. 18–20.

[327] Luchian Deaconu, *Noi mărturii documentare referitoare la lupta pentru făurirea statului național unitar român*, în „Oltenia", V–VI (1984–1986), Craiova, 1987, pp. 99–103; Idem, *Patru discursuri inedite ale diplomatului român Nicolae Titulescu*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 200l, pp. 8–14; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 131–135; Idem, *Nicolae Titulescu și propaganda națională românească desfășurată în Franța în anii 1917–1919*, *Ibidem*, pp. 199–202; Idem, *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916–1918. Documente externe din arhivele Consiliului Național al Unității Române de la Paris, Redacției ziarului „La Roumanie", coloniei române de la Paris, vol. I, doc. 1–235, 5 decembrie 1916–22 noiembrie 1918*, Editura Sitech, Craiova, 2009, 369 p.; Idem, *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916–1918. Documente externe din arhivele Consiliului Național al Unității Române de la Paris, Redacției ziarului „La Roumanie", coloniei române de la Paris, vol. II, doc. 236–550, 24 noiembrie 1918–22 iunie 1922*, Editura Sitech, Craiova, 2009, 375 p.

[328] Otilia Gherghe, *Nicolae Titulescu – deputat al județului Romanați*, expunere prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a V-a, 1995, în „Caietul simpozionului", 1995, pp. 9–11; Idem, *Corespondența Ecaterinei Titulescu. 1937–1940*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VIII-a, 1998, în „Caietul simpozionului", Slatina, 1998, pp. 27–30; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 36–38; Idem, *Un manuscris inedit aparținând lui Ion N. Titulescu*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului",

Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 51–57; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 7–11.

[329] George Corbu, *Din arhiva istorică a României (III)*, în *Românii în istoria universală (III$_1$)*, pp. 801–810; Idem, *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu oglindită în corespondență inedită de familie*, în „Acasă", an V, nr. 1–2 (17–18), ianuarie–iunie 2012, pp. 70–81.

[330] Radu Dan Vlad, *Din corespondența lui N. Titulescu cu Take Ionescu*, în „Revista Arhivelor", an LIX, vol. XLIV, nr. 1, 1982, pp. 54–59; Idem, *Opt scrisori inedite ale lui Nicolae Titulescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»", Iași, tom XXV, partea I, 1988, pp. 371–381.

[331] Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, pp. 234–263.

[332] Octavian Goga, *Jurnal politic*, text stabilit și prezentare de Ioan Șerb; argument și note istorice de Mircea Mușat, în „Revista de Istorie și Teorie Literară", nr. 2/1985, pp. 155–160; nr. 3/1985, pp. 161–168; nr. 4/1985, pp. 161–168; nr. 1/1986, pp. I–VIII și 159; nr. 2–3/1986, pp. I–VIII; nr. 4/1986, pp. I–VIII; nr.1–2/1987, pp. I–VIII; nr. 3–4/1987, pp. I–VII.

[333] Leon Kalustian, *Nicolae Titulescu: „Partidul meu de azi se cheamă România!"*, în „Ramuri", an III, nr. 12 (29), 15 noiembrie 1966, p. 15.

[334] Sextil Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe; prefață de Ion Bulei; note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, Editura Minerva, București, 1978, *passim*.

[335] Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, ediție îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis-Dorin Ion, vol. I (1904–1939), Editura Silex, București, 1995; vol. II (1939–1940), Casa de editură și presă „Șansa" S.R.L., București, 1996; vol. III (1941–1942), Editura Satya Sai, București, 1996, *passim*.

[336] Grigore Gafencu, *Însemnări politice (1929–1939)*, ediție și postfață de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, 1991, *passim;* Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice*, ediție de Stelian Neagoe, vol. I (2 februarie 1935–31 decembrie 1936), Editura Machiavelli, București, 1998, *passim;* vol. II (1 ianuarie–30 iunie 1937), Editura Machiavelli, București, 1999, *passim;* vol. III (1 iulie–31 decembrie 1937), Editura Machiavelli, București, 2001, *passim;* vol. IV (1 ianuarie–30 iunie 1938), Editura Machiavelli, București, 2002, *passim;* vol. V (1 iulie–31 decembrie 1938), Editura Machiavelli, București, 2002, *passim;* vol. VI (1 ianuarie–30 iunie 1939), Editura Machiavelli, București, 2003, *passim;* vol. VII (1 iulie–22 noiembrie 1939 și Addenda 17–23 decembrie 1936), Editura Machiavelli, București, 2003, *passim;* vol. VIII (1 ianuarie–21 iulie; 25 octombrie–31 decembrie 1940), Editura Machiavelli, București, 2007, *passim;* vol. IX (21 aprilie–31 decembrie 1941), Editura Machiavelli, București, 2008, *passim;* vol. X (1 ianuarie–20 noiembrie 1942; 1 ianuarie–1 februarie, 30 martie–22 aprilie 1944), Editura Machiavelli, București, 2009, *passim;* Constantin Argetoianu,

Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri, vol. I–II, părțile I–IV. 1871–1916; vol. III–V, partea V. 1916–1918, ediția a II-a revăzută și întregită de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 2008, *passim;* Raoul Bossy, *Amintiri din viața diplomatică (1918–1940)*, vol. I (1918–1937), ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe; vol. II (1938–1940), ediție și indice de Stelian Neagoe, Editura Humanitas, București, 1993, *passim*.

[337] Armand Călinescu, *Însemnări politice. 1916–1939*, ediție îngrijită și prefațată de Al.Gh. Savu, Editura Humanitas, București, 1990, *passim*.

[338] Raoul Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940–9 iulie 1969)*, prefață de Florin Constantiniu, membru corespondent al Academiei Române; ediție îngrijită de Ion Mamina, Editura Enciclopedică, București, 2001, *passim*.

[339] Camil Demetrescu, *Note – relatări*, ediție îngrijită de Nicolae C. Nicolescu, Editura Enciclopedică, București, 2001, *passim*.

[340] Micaela Catargi, *Paris, astăzi și mâine*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Georgeta Filitti, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, *passim*.

[341] A.P. Samson, *Memoriile unui gazetar (1927–1937)*, Editura Cartea Românească, [București], 1979, *passim*.

[342] Radu R. Rosetti, *Pagini de jurnal*, ediție îngrijită de Cristian Popișteanu, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Editura Adevărul, București, 1993, *passim*.

[343] Constantin Vișoianu, *Misiunile mele* (culegere de documente), ediție îngrijită de George G. Potra și Nicolae Dinu – coordonatori; Constantin I. Turcu, Ion Calafeteanu, Nicolae Nicolescu; cuvânt înainte de Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe, Editura Enciclopedică, București, 1997, *passim*.

[344] Virgil Z. Teodorescu, *Simboluri ale cinstirii dedicate lui Nicolae Titulescu*, în „Revista Arhivelor", an LXX, vol. LV, nr. 1, 1993, pp. 27–30.

[345] I. Chiper, Fl. Constantiniu, *Din nou despre cauzele înlăturării din guvern a lui Nicolae Titulescu (29 august 1936)*, în „Revista Română de Studii Internaționale", an III, nr. 2 (6), 1969, pp. 37–53; Idem, *À nouveau sur les causes de l'éloignement du gouvernement de N. Titulescu (29 août 1936)*, în „Revue Roumaine d'Etudes Internationales", an III, nr. 2 (6), Bucarest, 1969, pp. 41–60.

[346] Eliza Campus, *Pactul cvadripartit (1933)*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei RPR, București, 1965, pp. 593–599.

[347] Constantin Bușe, *Din cronica relațiilor româno-latino-americane. Contribuția lui Nicolae Titulescu*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 154–171

[348] Ioana Veturia Ciupercă, *Nicolae Titulesco – l'européen avant l'heure. Le Figaro 1932–1936 / Nicolae Titulescu – personalitate europeană*, Editura Top Form, București, 2006, 141 p.

[349] Alecsenia Andone, Ștefan Hurmuzache, *Nicolae Titulescu mesager al aspirațiilor de pace ale poporului român*, în „Revista Arhivelor", an LIX, vol. XLIV, nr. 1, 1982, pp. 43–54.

[350] Ștefan Stanciu, *Nicolae Titulescu et la souveraineté de la Roumanie au Danube maritime*, Édition Le Brontosaure, [f.l., f.a.], 297 p.+Annexe I–V.

[351] Traian Zorzoliu, *Casa de la țară. Noi mărturii despre viața și activitatea lui Nicolae Titulescu*, Editura Cons, București, 1993, 112 p.; Idem, *Familia Burcă*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 44–48.

[352] Elena Deleanu, *Activitatea didactică a lui Nicolae Titulescu*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 181–183.

[353] Ion Vârtejaru, *Romanațiul – rampă de lansare pe scena politică a marelui diplomat N. Titulescu*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 92–96.

[354] Dumitru Botar, *Nicolae Titulescu – deputat de Romanați*, în „In memoriam Nicolae Titulescu", an I, nr. 1, 1991, pp. 1–2; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 97–98.

[355] Zaharia Gărău, Adriana Gărău, *Nicolae Titulescu văzut de graficienii vremii*, expunere la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 32–38; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 71–72.

[356] Gheorghe Mihai, *Nicolae Titulescu în sprijinul apărării drepturilor social-morale și a proprietății*, expunere la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, 2001, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2001, pp. 65–67; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 104–105.

[357] Dorin Teodorescu, *Titulescu și mișcarea legionară*, comunicare prezentată la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VII-a, 1997, în „Caietul Simpozionului", Slatina, 1997, pp. 20–24; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 106–110.

[358] Costică Prodan, *Ministerul Afacerilor Străine sub semnul modernității și eficienței (6 iulie 1927–30 iulie 1928)*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 136–140.

[359] Ileana Stanca Desa, *Nicolae Titulescu – publicist*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a X-a, 2000, în „Caietul simpozionului", Slatina – Nicolae Titulescu, 2000, pp. 37–43; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 184–188.

[360] Daniela Boriceanu, *De la magia verbului la rigoarea oratorică în discursul titulescian*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 189–193.

[361] Petre Popescu-Gogan, *Titulescu și Academia Română*, comunicare susținută la „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a VIII-a, 1998, în „Caietul simpozionului", Slatina, 1998, pp. 7–12; în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 194–198.

[362] Vladimir Osiac, Marusia Cîrstea, *Impactul demiterii lui Nicolae Titulescu asupra evoluției relațiilor anglo-române*, în *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, pp. 216–226.

[363] Liviu Vălenaș, *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică 1934–1947. Convorbiri cu Alexandru Danielopol*, volum apărut sub îngrijirea Antoniei-Clara Marnea și Anei-Maria Trăușan, Editura Vremea, București, 2001, pp. 9–31.

[364] Petre Pandrea, *Turnul de ivoriu. Memorii*, prefață de Ștefan Dimitriu; ediție îngrijită și postfață de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2004, pp. 287–289; Petre Pandrea, *Soarele melancoliei. Memorii*, prefață de Ștefan Dimitriu; ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2005, pp. 72–81.

[365] Paul Alexandru Georgescu, *Neîntrecuta culme: Nicolae Titulescu*, în *Cartea întrupărilor. 33 de bărbați iluștri văzuți de aproape și altfel*, Editura Paideia, București, 1999, pp. 17–61; 194–196.

[366] Gabriel Petric, *Echos de l'activité diplomatique de N. Titulescu dans la presse suisse*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tom XXI, nr. 1, 1982, pp. 51–58.

[367] *Nicolae Titulescu – précurseur de l'unité européenne*, sous la rédaction de Marin Aiftincă, Editura Academiei Române, București, 1993, 241 p.

[368] Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu–contemporanul nostru/Nicolae Titulescu–notre contemporain*, Editura Metropol, București, 1995, 445 p.; vezi și Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu. Contemporanul nostru/Notre contemporain*, ediția a doua revăzută și adăugită, 475 p.

[369] Vezi George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă, passim*.

[370] Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, Editura Enciclopedică, București, 1994, 423 p.+25 ilustrații.

[371] Nicolae Titulescu, *Romania's Foreign Policy (1937)*, Encyclopaedic Publishing House, București, 1994, 403 p.+25 ilustrații.

[372] Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*, editions Encyclopédiques, București, 1996, 439 p.+25 ilustrații.

[373] Teodor Meleșcanu, Cuvânt înainte la volumul Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, pp. 9–10.

[374] 28 octombrie 1992–22 noiembrie 1996.

[375] 19 noiembrie 1992–11 decembrie 1996.

[376] 6 martie 1994–11 decembrie 1996.

[377] 18 ianuarie 1994–16 ianuarie 1998.

[378] 21 martie 1961–22 octombrie 1972; 1967–1968.

[379] 26 decembrie 1989–26 septembrie 1991.

380 Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu; studiu introductiv de George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 1996, 727 p+38 ilustrații.

381 În intervalul 1996–2013, cercetând documentele Societății Națiunilor (Adunarea și Consiliul), am identificat noi intervenții, care vor fi publicate, la timpul lor, în volumele organizate pe criterii cronologice. Desigur, aceste cuvântări, nou descoperite, ar putea fi luate în considerare și pentru o nouă ediție a lucrării *Pledoarii pentru pace*.

382 Afirmația privește conferința *Dinamica Păcii*, pronunțată în Reichstag la 6 mai 1929. În legătură cu limba pronunțării sale, există opinii diferite. Petre Pandrea precizează că s-a aflat în acea perioadă la Berlin, că i-au revenit sarcini în legătură cu traducerea conferinței în mai multe limbi și difuzarea ei participanților: parlamentari, oameni politici, diplomați, ziariști ș.a. „Conferința, intitulată *La Dynamique de la Paix*, s-a ținut în franțuzește. O versiune germană am confecționat și eu. Conferința s-a tipărit în mai multe limbi. Textul fusese trimis, demult, de la Londra, și l-am prelucrat cu plăcere, fiind jurist, în text german, pe care l-am bătut la mașină și l-am împărțit, din vreme, cu note biografice despre cariera și personalitatea delegatului român. S-a publicat mult despre N. Titulescu, cu acest prilej. Problemele externe interesau pe cititori. Delegatul român se bucura de faimă internațională. Textul conferinței și notițele mele au intrat, buluc și compact, în presa de stânga pe unde mă învârteam" – Petre Pandrea, *Nicolae Titulescu, conferențiar la Berlin*, în *Soarele melancoliei. Memorii*, prefață de Ștefan Dimitriu, ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Editura Vremea XXI, București, 2005, pp. 72–73.

Unii diplomați și ziariști au afirmat că textul conferinței a fost citit în germană. Pe niciunul dintre aceștia nu l-am auzit spunând că a fost prezent în Reichstag la pronunțarea conferinței lui Nicolae Titulescu. Cred că au fost influențați de faptul că la București s-a păstrat în arhive și biblioteci o traducere oficială, în limba germană, a acestei conferințe și că aceasta a fost difuzată celor prezenți la această conferință.

În ce mă privește, în 1996, am introdus textul conferinței *Dinamica Păcii* atât în română, cât și în germană, în *Pledoarii pentru pace*, asumându-mi afirmația „conferința ținută în limba germană în Reichstag, Berlin, 6 mai 1929". Au concurat la decizia mea și informațiile privind cunoștințele lui Nicolae Titulescu de limbă germană. Acesta a fost elev la Școala „Jules Javet", unde limbile franceză și germană erau folosite la studiu pentru majoritatea disciplinelor. Au concurat la propria mea decizie și informațiile provenind de la unii colaboratori ai săi sau de la ziariști, care au gravitat în jurul lui: la întâlniri și convorbiri oficiale, în spațiu bilateral, dar și în cadrul organizațiilor și conferințelor internaționale, Nicolae Titulescu se exprima în franceză, germană, engleză, italiană.

În fine, mă voi opri o clipă și la amintiri privind relația lui Nicolae Titulescu cu Gustav Stresemann, ministru de Externe al Germaniei, care mi-au reținut atenția încă din 1994, când am tipărit versiunea în limba română a „cărții secrete" a lui Nicolae Titulescu. Referindu-se la relația lor, Nicolae Titulescu nota în această lucrare:

„îi vorbeam în germană, iar el îmi răspundea în franceză, astfel ca să putem corecta unul altuia greșelile de limbă" (Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, p. 143).

O a treia versiune, foarte credibilă, mi-a dat-o Ștefan Issărescu, cel de-al doilea soț al principesei Ileana, fiica Reginei Maria, în întâlnirea pe care am avut, în 1997–1998, în biroul lui Marcel Popa, directorul Editurii Enciclopedice. Domnia Sa mi-a precizat că a asistat la această conferință a lui Nicolae Titulescu, că înainte de a rosti conferința propriu-zisă a avut un cuvânt introductiv, rostit coerent, într-o limbă germană corectă, după care a continuat în limba franceză. Înțeleg actul de curtoazie făcut față de gazde, prin cuvântul introductiv, dar nu înțeleg de ce nu l-a dus până la capăt. Nu pot să cred că Nicolae Titulescu n-a luat în considerare și reacția negativă a celor care n-au apreciat prea mult faptul că s-a vorbit în limba franceză în Reichstag. Nu speculez pe acest aspect, constatând doar că, până la urmă, a decis să susțină conferința în limba franceză, așa cum o gândise, o pregătise și îi era mai la îndemână (mai ales sub aspectul „interpretării", căci în acele timpuri, pronunțarea unui discurs sau rostirea unei conferințe erau o probă de oratorie, o probă la un spectacol public).

383 12 decembrie 1996–29 decembrie 1997.

384 La lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace* au rostit intervenții: Adrian Severin; Mircea Malița; Teodor Meleșcanu; Cristian Popișteanu; Andrei Magheru; George G. Potra, Casa Titulescu, 14 martie 1997.

385 *Nicolae Titulescu și județul Olt*, Consiliul Județean Olt, Complexul memorial „Nicolae Titulescu", Slatina, 1996, 93 p.

386 Valeriu Florin Dobrinescu, *Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991, 220 p.

387 Valeriu Florin Dobrinescu, *Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*, Editura Neuron, Focșani, 1995, 154 p.

388 Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Documente confidențiale*, Editura Academiei Române, București, 1992, 176 p.

389 Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Basarabia pământ românesc*, Editura Rum-Irina, București, 1992, 136 p.

390 Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Documente confidențiale*, p. 9.

391 George G. Potra, *Editura Academiei Române aruncă bani pe fereastră*, în „Meridian", 9 noiembrie 1992.

392 George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Drepților*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți", Slatina, 2001, 176 p.

393 Constantin I. Turcu, *Titulescu – pagini inedite de jurnal (1,2)*, în „Lumea", an XXX, nr. 12 (1 479), 19 martie 1992, pp. 14–15 și nr. 13–14 (1 480–1 481), 2 aprilie 1992, pp. 33–34. Editarea acestor texte cu unele inadvertențe nu scade cu nimic valoarea demersului colegului nostru.

[394] La lansarea lucrării *Titulescu. Spre Țara Drepților* de George G. Potra au rostit intervenții: Aurelia Grosu; Ion Calafeteanu; Marian Ștefan; Dorin Teodorescu, Simpozionul „Zilele Nicolae Titulescu", ediția a XI-a, Slatina, 15 martie 2001; vezi și Dian Țepelea, *„Titulescu. Spre Țara Drepților" – „un segment de viață pentru care societatea română poartă răspunderea"*, în „Linia întâi", nr. 31, 22 – 28 martie 2001, p. 13.

[395] Titus Vîjeu, *Tragic și demn*, în *Eterul și eternul*, Societatea Română de Radiodifuziune, București, 2003, pp. 128–129.

[396] *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*. O restituire foto-documentară, realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2002, 453 p. (in folio).

[397] Adrian Năstase, *Ziditor de mari idealuri*, cuvânt înainte de..., prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, la albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*, o restituire foto-documentară, pp. 9–12; Augustin Macarie, *Albumul Titulescu – un fapt de cultură și dreaptă cinstire națională!*, în „Dimineața", 26 noiembrie 2002; Ion Brad, *Un nou monument. Nicolae Titulescu*, în „Curierul Național", an XIV, nr. 3613, sâmbătă 18/duminică 19 ianuarie 2003, p. 5; Ioan Opriș, *Nicolae Titulescu. Un mare Român, un mare European, un mare Contemporan. O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Paiușan și Dumitru Preda, cu un Cuvânt înainte de Adrian Năstase; volum apărut sub egida Fundației Europene Titulescu, București, Monitorul Oficial, 2002, 453 p.*, în „Dosarele Istoriei", nr. 2 (78), 2003, pp. 8–9; Laurențiu Guțică, *La 120 de ani de la naștere, sub semnul Anului Titulescu. O pledoarie pentru un Director de Conștiință Românească: Albumul „Nicolae Titulescu – un mare Român, un mare European, un mare Contemporan"*, în „Zori de zi" (revista Bibliotecii Județene Olt „Ion Minulescu"), an I, nr. 3–4, 2003, pp. 34–35.

[398] Adrian Năstase, *Ziditor de mari idealuri*, cuvânt înainte de ..., prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, la albumul *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan*, o restituire foto-documentară, p. 12.

[399] Augustin Macarie, *Albumul Titulescu – un fapt de cultură și dreaptă cinstire națională!*, în „Dimineața", 26 noiembrie 2002.

[400] Ion Brad, *Un nou monument. Nicolae Titulescu*, în „Curierul Național", an XIV, nr. 3613, sâmbătă 18/duminică 19 ianuarie 2003, p. 5.

[401] Scrisoare, 20 decembrie 2004, Praga, Gheorghe Tinca către George G. Potra, la București – Colecția George G. Potra.

[402] *Pro și contra Titulescu*, selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice de nume de George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002, 687 p.

[403] *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, volumele I–III, ediție îngrijită, selecție, cuvânt înainte și postfață, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2012, 624 p.+560 p.+ 672 p.

[404] Valeriu Râpeanu, *Nichifor Crainic despre Nicolae Titulescu: „Gloria lui internațională era mândria națională"*, în „Curierul Național", an XIV, nr. 3607, sâmbătă 11/duminică 12 ianuarie 2003, p. 5; Idem, *Pro și contra Nicolae Titulescu.* Ion Petrovici: *„O autentică strălucire intelectuală"*. N. Iorga: *„Profesorul unei universități căreia n-a avut timp să-i consacre ostenelile sale"*, în „Curierul Național", an XIV, nr. 3613, sâmbătă 18/duminică 19 ianuarie 2003, p. 5; Virgiliu Z. Teodorescu, *Pro și contra Titulescu*, în „Dimineața", 17 martie 2003; Adrian Năstase, *Un om viu, nu o statuie*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 394–399; Nicolae Mareș, *Pro și contra Titulescu sau despre luminile și umbrele unei mari personalități a diplomației românești*, în „Ecart" (supliment de cultură al cotidianului „Economistul"), nr. 251, 30 octombrie 2003, p. VIII; *apud* Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Print Internațional, Chișinău, 2010, pp. 33–38; Dorin Teodorescu, *O carte monumentală: „Titulescu Pro și contra"*, în „Oltul cultural", an XIV, nr. 4 (50)/2012, p. 2; Dumitru Mazilu, Valiza diplomatică: *Pro și contra Titulescu* (1–3), în „Lumea", an XIX, nr. 4 (241), 2013, pp. 61–63; nr. 5 (242), 2013, pp. 82–84; nr. 6 (243), 2013, pp. 86–89; Ioan Popa, *O bijuterie bibliografică: „Pro și contra Titulescu"*, în „Periscop", an V, nr. 3 (19), iulie–septembrie 2012, pp. 129–131; Constantin Vlad, *Pro și contra Titulescu*, în „Acasă", an V, nr. 3–4 (19–20), iulie–decembrie 2012, pp. 97–98; Ion Brad, *Sacerdoțiu*, în „Acasă", an V, nr. 3–4 (19–20), iulie–decembrie 2012, pp. 99–102; Corneliu Vlad, *Epopeea Titulescu*, în „Cronica Română", an XXI, nr. 82 (5616), 2 iulie 2012, p. 9; Idem, *Titulescu Saga*, în „Dialogue of the Seas", rubrica Ex libris, nr. 6, 2012, pp. 30–31 (în limba engleză); Idem, *Epopeia Titulescu*, în „Dialog Morei", rubrica Ex libris, nr. 6, 2012, pp. 30–31 (în limba rusă); Șerban Cionoff, *Titulescu, pro și contra*, în „VIP", an XXI, nr. 19 (1013), 16 iulie 2012, p. 49; Idem, *Enigma Titulescu*, în „Jurnalul Național" (ediția electronică), 5 august 2012; Ion Andreiță, Dintre sute de volume. *O impresionantă lucrare științifică: Pro și contra Titulescu*, în „Curierul de Vâlcea", an XXIII, nr. 6339, joi, 2 august 2012, p. 4; Idem, Dintre sute de volume: *Pro și contra Titulescu*, în „Bucureștiul literar și artistic", an II, nr. 10 (13), octombrie 2012, p. 14; George Apostoiu, Cronica diplomatică: *Pro și contra Titulescu. Puterea ideilor și forța adversității*, în revista „Cultura", serie nouă, an VII, nr. 31 (386), joi 23 august 2012, pp. 6–7; Eugen Uricaru, Biblioteca balcanică: *Adevărul despre Nicolae Titulescu*, în „Balcanii și Europa", nr. 127/2012, p. 31; Neagu Udroiu, *Magistrala Titulescu*, în „Bucureștiul literar și artistic", an III, nr. 9 (24), septembrie 2013, p. 15; Ion Pătrașcu, Cartea care vă așteaptă: *Evenimentul anului la Fundația Titulescu*, în „Curtea de la Argeș", an III, nr. 12 (25), decembrie 2012, p. 16; *apud* Idem, *Un argeșean prin lume*, Editura

Printech, București, 2013, pp. 228–231; Nicolae Mareș, *Titulescu în clarobscur sau Pro și contra Titulescu*, în „Economistul", (serie nouă), nr. 1 (101), 14–20 ianuarie 2013, pp. 40–41.

La lansarea primei ediții, lucrarea a fost prezentată de: Adrian Năstase, Georgeta Filitti, Valeriu Râpeanu, Marcel Popa, George G. Potra – Casa Titulescu, 17 martie 2003. A doua ediție a avut mai multe lansări, manifestări la care au avut intervenții: Ion Brad, Constantin Vlad, Neagu Udroiu, Corneliu Vlad, Adrian-Marius Dobre, George G. Potra – Casa Titulescu, 28 iunie 2012; Emil Păunescu, Neagu Udroiu, Ion Andreiță, Ion Gaghii, Adrian-Marius Dobre, George G. Potra – Giurgiu, Biblioteca Județeană „I.A. Bassarabescu", 21 septembrie 2012; Ion Călinoiu, Nicolae Dragoș, Olimpia Bratu, Nicolae Brânzan, Nicolae Ecobescu, George G. Potra – Tg. Jiu, Biblioteca Județeană „Christian Tell", 24 septembrie 2012; Ioan Barbu, Neagu Udroiu, Adrian-Marius Dobre, Ion Andreiță, Nicolae State-Burluși, George G. Potra – Rm. Vâlcea, Muzeul de Artă „Casa Simian", 28 septembrie 2012; Georgeta Filitti, Dan Berindei, Nicolae Mareș, Eugen Uricaru, Adrian-Marius Dobre, George G. Potra – Banca Națională a României, 23 octombrie 2012; Neagu Udroiu, George G. Potra – Târgoviște, Universitatea „Valahia", 20 februarie 2013.

[405] Adrian Năstase, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 2002, Casa Titulescu, 17 martie 2003.

[406] Constantin Vlad, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu, ediția a II-a*, Casa Titulescu, 28 iunie 2012.

[407] Ioan Voicu, Alocuțiune transmisă de la Bangkok prin e-mail și prezentată la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, Casa Titulescu, București, 28 iunie 2012.

[408] Eugen Uricaru, Alocuțiune rostită la dezbaterea „Nicolae Titulescu – 130 de ani de la naștere", ocazionată de lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, Banca Națională a României, 23 octombrie 2012.

[409] Adrian-Marius Dobre, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, Banca Națională a României, 23 octombrie 2012.

[410] Valeriu Râpeanu, *Nichifor Crainic despre Nicolae Titulescu: „Gloria lui internațională era mândria națională"*, în „Curierul Național", an XIV, nr. 3607, sâmbătă 11/duminică 12 ianuarie 2003.

[411] Virgiliu Z. Teodorescu, *Pro și contra Titulescu*, în „Dimineața", 17 martie 2003.

[412] Nicolae Mareș, *Pro și contra Titulescu sau despre luminile și umbrele unei mari personalități a diplomației românești*, în „Ecart" (supliment de cultură al cotidianului „Economistul"), nr. 251, 30 octombrie 2003, p. VIII; *apud* Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Print Internațional, Chișinău, 2010.

[413] Corneliu Vlad, *Epopeea Titulescu*, în „Cronica Română", an XXI, nr. 82 (5616), 2 iulie 2012.

[414] George Apostoiu, Cronica diplomatică: *Pro și contra Titulescu. Puterea ideilor și forța adversității*, în „Cultura", serie nouă, an VII, nr. 31 (386), joi 23 august 2012.

[415] Ioan Popa, *O bijuterie bibliografică: „Pro și contra Titulescu"*, în „Periscop", an V, nr. 3 (19), iulie–septembrie 2012.

[416] Ion Brad, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, Casa Titulescu, 28 iunie 2012; Idem, *Sacerdoțiu*, în „Acasă", an V, nr. 3–4 (19–20), iulie–decembrie 2012, pp. 99–102.

[417] Neagu Udroiu, *Magistrala Titulescu*, în „Bucureștiul literar și artistic", an III, nr. 9 (24), septembrie 2013.

[418] Georgeta Filitti, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu*, ediția a II-a, Banca Națională a României, 23 octombrie 2012.

[419] Ion Pătrașcu, Cartea care vă așteaptă: *Evenimentul anului la Fundația Titulescu*, în „Curtea de la Argeș", an III, nr. 12 (25), decembrie 2012, p. 16; *apud* Ion Pătrașcu, *Un argeșean prin lume*, Editura Printech, București, 2013.

[420] Scrisoare, București, 25 decembrie 2012, prof. Valeria Grigorescu către George G. Potra – Colecția George G. Potra..

[421] Scrisoare, Giurgiu, 16 iulie 2012, Emil Păunescu către George G. Potra – Colecția George G. Potra.

[422] Ioan Barbu, *Întâlnire cu discipolul lui Titulescu*, în „Curierul de Vâlcea", an XXIII, nr. 6366, miercuri, 26 septembrie 2012, p. 2.

[423] *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, culegere de documente alcătuită de Emil Păunescu, Nicolae Petrescu, George G. Potra, București, 2003, 221 p.+21 ilustrații.

[424] Alocuțiuni rostite de Ioan Scurtu; Valeriu Râpeanu; Ion Calafeteanu la lansarea volumului *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, Casa Titulescu, București, 2 iulie 2003. După invitați, au rostit intervenții George G. Potra, Emil Păunescu, Nicolae Petrescu. Pentru comentariile din presă cf.: Aurelia Grosu, *O carte inedită. Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, în „Linia Întâi", nr. 131, 10–16 iulie 2003, p. 7; P. Dunăreanu, *„N. Titulescu–N. Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii"*, în „Sud", an VI, nr. 7–8 (49–50), iulie–august 2003, p. 8; *** *Fundația Europeană Titulescu. Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, în „Riposta", nr. 739, 7 iulie 2003, p. 2.

[425] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I, partea a II-a*, volum îngrijit de George G. Potra și Costică Prodan; au colaborat: Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu, Cristina Păiușan; cuvânt introductiv de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu;

prefață de George G. Potra și Costică Prodan; notă asupra ediției George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003, CLIX p.+1.202 p.+38 ilustrații.

[426] La lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)* au rostit alocuțiuni: Adrian Năstase; Dan Berindei; Constantin Bușe; Ioan Chiper; Ion Calafeteanu, George G. Potra, Casa Titulescu, 10 februarie 2004.

[427] Cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, la volumul Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I*, pp. VII–VIII.

[428] Dan Berindei, Alocuțiune rostită la lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)*, Casa Titulescu, 10 februarie 2004.

[429] Ioan Chiper, Alocuțiune rostită la lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928)*, Casa Titulescu, 10 februarie 2004.

[430] Virgiliu Z. Teodorescu, *Astăzi se lansează primele părți ale lucrării Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, în „Dimineața", an XV, nr. 3758, 10 februarie 2004, p. 9; Gheorghe Buzatu, *Un recital Titulescu*, în *O istorie a prezentului*, Editura Mica Valahie, Craiova, 2004, pp. 51–52; Florin Constantiniu, *Exemplar și monumental*, în „Dosarele Istoriei", an IX, nr. 1 (89), 2004, pp. 3–4; Nicolae Mareș, *Despre fundamentul unei lucrări din bronz: „Nicolae Titulescu. Opera politico-diplomatică"*, în „Ecart" (supliment de cultură al cotidianului „Economistul"), nr. 264, 12 februarie 2004, pp. I, VIII; Idem, *op. cit.*, în Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2010, pp. 16–22; Adrian Năstase, *Toate au purtat un nume: Titulescu!*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp.413–424.

[431] Virgiliu Z. Teodorescu, *Astăzi se lansează primele părți ale lucrării Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, în „Dimineața", an XV, nr. 3758, 10 februarie 2004.

[432] Gheorghe Buzatu, *Un recital Titulescu*, în *O istorie a prezentului*, Editura Mica Valahie, Craiova, 2004.

[433] Florin Constantiniu, *Exemplar și monumental*, în „Dosarele Istoriei", an IX, nr. 1 (89), 2004.

[434] Gheorghe (George) Anastasiu (1905–1992). Diplomat de carieră. Licențiat în drept al Universității din București și diplomat al Academiei de Drept Internațional de la Haga. Cancelar cls. IV (1930); vice-consul (1933); atașat de legație (1934); secretar de legație cls. III (1936); secretar de legație cls. II (1939). A ocupat posturi diplomatice la Oslo (1937); Budapesta (1938); Vichy (1942); Berna (1943). În 1934 devine șef de cabinet al lui Nicolae Titulescu. În toamna anului 1935, aflat în vacanță la Cap Martin, Nicolae Titulescu – de acord cu Catherine Titulescu, Savel Rădulescu, Nicolae Raicoviceanu – încredințează lui G. A. trierea arhivelor sale aflate într-un cufăr la Londra, ca bază a viitoarelor memorii ale ministrului Afacerilor Străine. În această situație,

G. A. intră în posesia a patru saci cu note, telegrame, discursuri și declarații. A fost rugat de către Nicolae Titulescu să se ocupe de editarea versiunii române a cărții *Politica externă a României (1937)*. La cererea lui Constantin Vișoianu, ca ministru al Afacerilor Străine, a depus 6 milioane de franci elvețieni într-o bancă elvețiană, pe numele lui Alexandru Cretzianu, pe atunci ministru al României la Ankara (din fondul secret aflat la Legația României la Berna, de care putea dispune doar titularul Afacerilor Străine). Intermediar între Constantin Vișoianu, președintele Comitetului Național Român, și Regele Mihai. La 26 septembrie 1986, G. A. desemnează ca moștenitor al tuturor lucrurilor sale din Elveția (inclusiv cele având ca sursă pe Nicolae Titulescu) pe Gilbert Monney Câmpeanu. În 1964, Catherine Titulescu a dat lui G. A. depline puteri privind rămășițele pământești ale lui Nicolae Titulescu. În anii 1981–1982, G. A. are la „Europa Liberă" o suită de convorbiri cu un redactor al respectivului post de radio privind omul politic și diplomatul român cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naștere.

[435] Cât privește scrisorile din acest lot, menționez că șapte dintre aceste piese reprezintă copii xerografiate ale unor originale existente în acest fond. În consecință, cititorul va găsi în prezentul volum un număr de 418 scrisori.

[436] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931), partea I și partea a II-a*, volum îngrijit de George G. Potra; în colaborare cu Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiușan; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2004, 1.240 p.+32 p. ilustrații.

[437] La lansarea lucrării au rostit alocuțiuni: Adrian Năstase; Dan Berindei; Valeriu Râpeanu; Nicolae Mareș; George G. Potra, Casa Titulescu, 22 februarie 2005. Au publicat comentarii pe marginea volumului: Adrian Năstase, *Un laborator fertil de cercetare*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a, pp. 440–449; Ion Brad, *Titulescu redivivus*, (I, II, III), în „Cronica Română", an XII, serie nouă, nr. 3 724, 6 aprilie 2005, p. 7; nr. 3 730, 13 aprilie 2005, p. 7; nr. 3 736, 20 aprilie 2005, p. 7; Nicolae Mareș, *Despre Titulescu – într-o oglindă indirectă*, în „Economistul", an XV, nr. 1799 (2825), marți 1 februarie 2005, p. 5; Idem, *op. cit.*, în Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2010, pp. 28–30; *** *Primul volum din corespondența lui Nicolae Titulescu*, în „Cronica Română", an XII, serie nouă, nr. 3731, 14 aprilie 2005, p. 7.

[438] Adrian Năstase, Cuvânt înainte de..., prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, la lucrarea Nicolae Titulescu, *Corespondență, volumul I (1921–1931), partea I*, p. 11.

[439] Ion Brad, *Titulescu redivivus*, (I, II, III), în „Cronica Română", an XII, serie nouă, nr. 3 724, 6 aprilie 2005; nr. 3 730, 13 aprilie 2005; nr. 3 736, 20 aprilie 2005.

[440] Nicolae Mareş, *Despre Titulescu – într-o oglindă indirectă*, în „Economistul", an XV, nr. 1799 (2825), marţi 1 februarie 2005, p. 5; Idem, *op. cit.*, în Nicolae Mareş, *Diplomaţie, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2010, p. 28.

[441] *Nicolae Titulescu. Mărturii / Témoignages / Testimonies / Geständnisse*, Bucureşti, 2004, 214 p.

[442] Hotărâre de Guvern nr. 1384 din 2 septembrie 2004 privind editarea Colecţiei naţionale de documente diplomatice româneşti, publicată „Monitorul Oficial al României", Partea I, Legi, decrete, hotărâri şi alte acte, an 172 (XVI), nr. 831, 9 septembrie 2004, pp. 1–2.

[443] *Organizarea instituţională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente, volumul I (1859–1919)*, ediţie îngrijită de Ion Mamina, Gheorghe Neacşu, George G. Potra; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, preşedinte al Fundaţiei Europene Titulescu, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2004, LVIII p.+758 p.

[444] Adrian Năstase, Cuvânt înainte de..., prim-ministru al Guvernului României, preşedinte al Fundaţiei Europene Titulescu, la volumul *Organizarea instituţională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente, vol. I (1859–1919)*, p. X.

[445] *Organizarea instituţională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte şi documente, volumul II (1920–1947)*, ediţie îngrijită de Ion Mamina, George G. Potra, Gheorghe Neacşu, Nicolae Nicolescu, prefaţă de George G. Potra, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2006, LXXIV p.+582 p.

[446] La lansarea lucrării au rostit alocuţiuni: Adrian Năstase; Adrian Constantinescu; Viorica Moisuc; George G. Potra, Casa Titulescu, 24 mai 2006.

[447] Nicolae Mareş, *Actele şi documentele din Arhiva MAE privind organizarea instituţională a ministerului – carte de învăţătură pentru contemporani*, în „Luceafărul", iunie 2009. Vezi şi Idem, *O carte de învăţătură pentru contemporani*, în Nicolae Mareş, *Diplomaţie, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2010, p. 59.

[448] Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, 618 p.+129 ilustraţii.

[449] Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2008, 661 p.+169 ilustraţii.

[450] La lansarea lucrării au rostit alocuţiuni: Georgeta Filitti; Constantin Buşe; Ion Calafeteanu; Ioan Scurtu; Adrian Năstase; George G. Potra, Casa Titulescu, 22 iunie 2007. Au publicat recenzii sau comentarii: Nicolae Mareş, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, în „Economistul", an XVIII, nr. 2413 (3439), marţi 10 iulie 2007, p. 12; Idem, *op. cit.*, în *Diplomaţie, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internaţional,

Chişinău, 2010, pp. 64–69; Şerban Cionoff, *Nicolae Titulescu, 125 de ani de la naştere*, în „Jurnalul Naţional" (ediţia on-line), 21 octombrie 2007; Cristina Păiuşan-Nuică, *Titulescu – 125 de ani*, în „Historia", an VII, nr. 72, decembrie 2007, pp. 74–75; Dumitru Mazilu, Valiza diplomatică: *Titulescu – ziditor de mari idealuri*, în „Lumea", an XV, nr. 8 (197), 2009, pp. 78–80; Dorin Teodorescu, *Un destin exemplar într-o carte pe măsură*, în „Oltul cultural", an XI, nr. 1 (40), 2008, p. 56.

[451] Şerban Cionoff, *Nicolae Titulescu, 125 de ani de la naştere*, în „Jurnalul Naţional" (ediţia on-line), 21 octombrie 2007.

[452] Dumitru Mazilu, Valiza diplomatică: *Titulescu – ziditor de mari idealuri*, în „Lumea", an XV, nr. 8 (197), 2009, p. 78.

[453] Nicolae Mareş, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, în „Economistul", an XVIII, nr. 2413 (3439), marţi 10 iulie 2007, p. 12; Idem, *op. cit.*, în *Diplomaţie, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2010, p. 64.

[454] Dorin Teodorescu, *Un destin exemplar într-o carte pe măsură*, intervenţie prezentată la Reuniunea ştiinţifică omagială consacrată împlinirii a 125 de ani de la naşterea lui Nicolae Titulescu, Slatina, 7 decembrie 2007; Idem, *op. cit.*, în „Oltul cultural", an XI, nr. 1 (40), 2008, p. 56.

[455] Cristina Păiuşan-Nuică, *Titulescu – 125 de ani*, în „Historia", an VII, nr. 72, decembrie 2007, p. 75.

[456] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I, partea a II-a, partea a III-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacşu, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, pp. 1 445–1 639; 1 645–1 844; 1 845–2.041.

[457] „Gazeta de Vest" de la Timişoara excelează. Din numeroasele articole, edificatoare pentru adversitatea maladivă faţă de Nicolae Titulescu, menţionez: *** *Corespondenţă Valter Roman–Nicolae Titulescu*, în „Gazeta de Vest", serie nouă, nr. 3, noiembrie 1991, p. 4; Ovidiu Guleş, *La 1940 românii au cules roadele genialei politici dusă de Nicolae Titulescu*, în „Gazeta de Vest", nr. 7 (71), martie 1992, pp. 8–9; *** *Politica titulesciană, supusă anglo-francezilor anihilează suveranitatea României. Drept urmare, la 1940, România devine un simplu rezervor de petrol aflat la discreţia primului venit*, în „Gazeta de Vest", nr. 23–24 (87–88), iulie–august 1993, pp. 35–36; *** *Ori Eminescu, ori Titulescu*, în „Gazeta de Vest", nr. 29 (93), ianuarie 1994, pp. 23–24; *** *Despre Titulescu la TVR*, în „Gazeta de Vest", nr. 32 (96), aprilie 1994, pp. 14–15. În replică la aceste articole, vezi Ion Pavelescu, *Titulescu şi testul Göring*, în „Dimineaţa", an V, nr. 41 (1089), 1 martie 1994, pp. 1, 5.

[458] Au rostit alocuţiuni la lansare: Dan Berindei; Ioan Scurtu; Adrian Năstase; Florin Constantiniu; George G. Potra, Casa Titulescu, 15 aprilie 2008.

[459] Dan Berindei, Alocuţiune rostită la lansarea lucrării Nicolae Titulescu. *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*, Casa Titulescu, 15 aprilie 2008.

[460] Ioan Scurtu, Alocuţiune rostită la lansarea lucrării Nicolae Titulescu. *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*, Casa Titulescu, 15 aprilie 2008.

[461] Florin Constantinu, Alocuţiune rostită la lansarea lucrării Nicolae Titulescu. *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937)*, Casa Titulescu, 15 aprilie 2008.

[462] Adrian Năstase, Cuvânt înainte de…, preşedinte al Fundaţiei Europene Titulescu, la volumul Nicolae Titulescu. *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I*, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, p. 11.

[463] Şerban Cionoff, *O mare şi interesantă surpriză: „Cartea secretă" a lui Titulescu*, în „Jurnalul Naţional", an XV, nr. 4 654, 20 aprilie 2008, p. 36; Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu a făcut din slujirea ţării o religie*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediţia a II-a, pp. 229–238; Dumitru Mazilu, *„În slujba României eterne"*, în „Lumea", an XV, nr. 3 (192), 2009, pp. 61–63; Dorin Teodorescu, *Nicolae Titulescu, Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), volum îngrijit de George G. Potra; în colaborare cu: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacşu, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2007, 2.472 p.+48 pl.*, în „Caietul simpozionului", Slatina, 2009, pp. 82–83.

[464] Dumitru Mazilu, *„În slujba României eterne"*, în „Lumea", an XV, nr. 3 (192), 2009.

[465] Scrisoare, 15 aprilie 2008, Bucureşti, Mihai-Răzvan Ungureanu către George G. Potra, la Bucureşti – Colecţia George G. Potra.

[466] E-mail, 17 aprilie 2008, Havana, George Apostoiu către George G. Potra, la Bucureşti – Colecţia George G. Potra.

[467] Dorin Teodorescu, Alocuţiune rostită la cea de a XVIII-a ediţie a „Zilelor Nicolae Titulescu", Slatina, 17 martie 2009.

[468] *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea I, 1 ianuarie–30 iunie 1936*, volum realizat de Laurenţiu Constantiniu, Alin-Victor Matei; introducere de Laurenţiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Diplomatic Român, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, CXXXIV+1 002 p.; *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea a II-a, 1 iulie–31 decembrie 1936*, volum realizat de Laurenţiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Andrei Şiperco; introducere de Laurenţiu Constantiniu, Alin-Victor Matei, Andrei Şiperco; Ministerul Afacerilor Externe, Institutul Diplomatic Român, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2010, CXI+918 p.

[469] *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea I, 1 ianuarie–30 iunie 1936*, p. VII.

[470] *Documente Diplomatice Române, seria a II-a, volumul 18, partea a II-a, 1 iulie–31 decembrie 1936*, p. VII.

[471] *Ibidem*, p. VIII.

[472] Un plus de rigoare ar fi eliminat, spre exemplu, o jenantă inadvertenţă, invocând la documentele 385 şi 386 (volumul 18, partea a II-a) un Constantin Lugoşianu ca trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Londra, căci nu există un Constantin Lugoşianu, ci un Ion Lugoşianu; acesta a fost şef al misiunii române la Roma, iar şeful misiunii române la Londra – ca însărcinat cu afaceri a.i. – a fost un timp Constantin Laptew. La documentul 457 (volumul 18, partea a II-a), CC al URSS va trebui citit CC al PCUS.

[473] George Potra, *„Întâlnirile" mele cu Domnul Profesor*, în *Nicolae Iorga. 1871–1940. Studii şi documente*, vol. XI, coordonatori: Constantin Buşe, Constantin Găucan, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 281–298.

[474] 19 decembrie 1990.

[475] George G. Potra, *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferenţe*, în *Nicolae Iorga. 1871–1940. Studii şi documente*, vol. XI, coordonatori: Constantin Buşe, Constantin Găucan, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 299–524.

[476] George G. Potra, *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferenţe*, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2011, 260 p.

[477] *Ibidem*, p. 75.

[478] La lansarea moderată de publicistul Octavian Ştireanu, au rostit alocuţiuni: Viorica Moisuc; Ion Brad; Radu Ciuceanu; Valeriu Râpeanu; Petre Ţurlea; Florin Constantiniu. Au publicat comentarii şi recenzii: Ion Brad, *Emoţionantele retrăiri*, în „Acasă", an V, nr. 1-2 (17–18), ianuarie–iunie 2012, pp. 69–70; Eugen Uricaru, *Între admiraţii şi orgolii. „Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferenţe"*, în „Balcanii şi Europa", nr. 121/2012, pp. 32–33; Şerban Cionoff, *Lecţia unei nedrepte înfruntări: Iorga* adversus *Titulescu*, în „Cronica de Iaşi", februarie 2012, p. 4; Emil Păunescu, *Doi titani. Consideraţii inspirate de lectura unei cărţi necesare*, în „Informaţia de Giurgiu", 16–22 februarie 2012, p. 5; Corneliu Vlad, *Iorga şi Titulescu împreună în Panteonul naţional*, în „Cronica Română", an XXI, nr. 37 (5571), marţi, 24 aprilie 2012, p. 11; Dumitru Mazilu, *Nicolae Iorga şi Nicolae Titulescu – Interferenţe*, în „Palatul de Justiţie", serie nouă, an XXIII, nr. 4, 2012, p. 4; Nicolae Mareş, *Un studiu drept de istorie*, în „Diplomat Club", an XX, nr. 1–3 (238–240), 2012, p. 12; Idem, *op. cit.*, în „Dacia literară", revistă de restituiri culturale, an XXIII (serie nouă din 1990), nr. 108–109 (9–10/2012), pp. 69–70; Idem, *George G. Potra – Un studiu drept de istorie*, în „Economistul", nr. 10 (60), 19–25 martie 2012, p. 23; Idem, *op. cit.*, în „Biblioteca Bucureştilor", an XV, nr. 7, iulie 2012, p. 32. Lucrarea a mai fost prezentată la ediţia a XXXII-a a Festivalului Internaţional „Lucian Blaga" (Casa memorială „Lucian Blaga", Lancrăm, jud. Alba, 6 mai 2012) şi la Târgul de carte de la ediţia a III-a a Salonului internaţional de literatură şi artă „Rotonda plopilor aprinşi" (Biblioteca judeţeană „Antim Ivireanul", Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea, 13 mai 2013).

[479] Octavian Știreanu, Cuvânt introductiv rostit la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[480] Viorica Moisuc, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[481] Ion Brad, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[482] Radu Ciuceanu, Cuvânt rostit la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[483] Valeriu Râpeanu, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[484] Petre Țurlea, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[485] Florin Constantiniu, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe,* Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

[486] Eugen Uricaru, *Între admirații și orgolii. „Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe“,* în „Balcanii și Europa“, nr. 121/2012.

[487] Șerban Cionoff, Șerban Cionoff, *Lecția unei nedrepte înfruntări: Iorga* adversus *Titulescu,* în „Cronica de Iași“, februarie 2012.

[488] Corneliu Vlad, *Iorga și Titulescu împreună în Panteonul național,* în „Cronica Română“, an XXI, nr. 37 (5571), marți, 24 aprilie 2012.

[489] Nicolae Mareș, *Un studiu drept de istorie,* în „Dacia literară“, revistă de restituiri culturale, an XXIII (serie nouă din 1990), nr. 108–109 (9–10/2012).

[490] Emil Păunescu, *Doi titani. Considerații inspirate de lectura unei cărți necesare,* în „Informația de Giurgiu“, 16–22 februarie 2012.

[491] Dumitru Mazilu, *Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu – Interferențe,* în „Palatul de Justiție“, serie nouă, an XXIII, nr. 4, 2012.

[492] Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul II (1920–1939), partea I și partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, 1.096 p.+30 ilustrații hors texte.

[493] George G. Potra, *Titulescu la Hoover Archives. Prezervarea unei memorii* (I–III), în „Cultura“, an V, nr. 37–39 (292–294), 23 și 30 septembrie 2010, 7 octombrie 2010.

[494] George G. Potra, *Titulescu la Hoover Archives,* în „Revista româno-americană“, seria a doua, an XXI, ianuarie 2011, pp. 124–140.

[495] La lansare au luat cuvântul: Adrian Năstase; Neagu Udroiu; Ioan Scurtu; Constantin Vlad; George G. Potra. Comentarii și recenzii publicate: Radu Ștefan Vergatti, *Nicolae Titulescu. Corespondență, vol. II (1920–1939), partea I și partea a II-a, text îngrijit și prefață de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Editura Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, 574 p. (vol. II, partea I),*

510 p. (vol. II, partea II) + ilustrații, în *Argesis,* Studii și comunicări, seria Istorie, tom XXII, Extras, Muzeul Județean Argeș, Editura Ordessos, Pitești, 2013, pp. 431–433; Emil Păunescu, *Un triumf,* în „Cuvântul liber“ (Giurgiu), nr. 1 249, 09–16 ianuarie 2014, p. 7; Dan Sulugiuc, *Tezaurul Titulescu: „Un univers de idei și acțiune“,* în „Periscop“, an VII, nr. 1 (25), ianuarie–martie 2014, pp. 105–111; Emil Păunescu, *După zece ani,* în „Revista româno-americană“, editată de Asociația „Amicii Statelor Unite“, seria a doua, martie 2014, nr. XXV, pp. 278–280.

[496] Adrian Năstase, Alocuțiune rostită de..., președinte al Fundației Europene Titulescu, la lansarea lucrării *Nicolae Titulescu, Opera politico-diplomatică. Corespondență, vol. II (1920–1939),* Casa Titulescu, 28 noiembrie 2013.

[497] Radu Ștefan Vergatti, *Nicolae Titulescu. Corespondență, vol. II (1920–1939), partea I și partea a II-a, text îngrijit și prefață de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Editura Fundația Europeană Titulescu, București, 2013, 574 p. (vol. II, partea I), 510 p. (vol. II, partea II) + ilustrații,* în *Argesis,* Studii și comunicări, seria Istorie, tom XXII, Extras, în Muzeul Județean Argeș, Editura Ordessos, Pitești, 2013.

[498] Emil Păunescu, *Un triumf* în „Cuvântul liber“ (Giurgiu), nr. 1 249, 09–16 ianuarie 2014.

[499] Dan Sulugiuc, *Tezaurul Titulescu: „Un univers de idei și acțiune,* în „Periscop“, an VII, nr. 1 (25), ianuarie–martie 2014.

[500] George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Fundația Europeană Titulescu, Sebeș, 2013, 573 p.+98 ilustrații.

[501] *Ibidem,* pp. 344–345.

[502] Au avut intervenții la lansarea volumului: Adrian Năstase; Gheorghe Tinca; Marian Ștefan; Corneliu Vlad; Anton Vătășescu; Adrian-Marius Dobre; Mugurel Sârbu; George G. Potra. Au publicat recenzii sau comentarii: Șerban Cionoff, *Odiseea postumă a lui Titulescu,* în Jurnalul.ro (ediția on-line), 6 decembrie 2013; Corneliu Vlad, *Titulescu, tăind capetele lui Hitler și Mussolini,* în Curentul.ro (ediția on-line), 10 decembrie 2013; Carol Roman, Biblioteca balcanică: *„Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă“,* în „Balcanii și Europa“, nr. 141, ianuarie 2014, pp. 28–29; Emil Păunescu, *Un triumf,* în „Cuvântul liber“ (Giurgiu), nr. 1 249, 09–16 ianuarie 2014, p. 7; Dan Sulugiuc, *Tezaurul Titulescu: „Un univers de idei și acțiune“,* în „Periscop“, an VII, nr. 1 (25), ianuarie–martie 2014, pp. 105–111; Ion Brad, *Un roman istoric,* în „Cultura“ serie nouă, an IX, nr. 17 (468), joi 22 mai 2014, p. 14; Dumitru Mazilu, *Titulescu – „un soldat al țării mele în tranșeele păcii“,* în „Lumea“, an XX, nr. 7 (256), 2014, pp. 41–43.

[503] Adrian Năstase, Cuvânt introductiv rostit la lansarea volumului *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Casa Titulescu, 10 decembrie 2013.

[504] Gheorghe Tinca, Alocuțiune rostită la lansarea volumului *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Casa Titulescu, București, 10 decembrie 2013.

[505] Marian Ștefan, Cuvânt rostit la lansarea volumului *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Casa Titulescu, București, 10 decembrie 2013.

[506] Ion Brad, *Un roman istoric,* în „Cultura" serie nouă, an IX, nr. 17 (468), joi 22 mai 2014, p. 14.

[507] Corneliu Vlad, *Titulescu, tăind capetele lui Hitler și Mussolini,* în Curentul.ro (ediția on-line), 10 decembrie 2013.

[508] Șerban Cionoff, *Odiseea postumă a lui Titulescu,* în Jurnalul.ro (ediția on-line), 6 decembrie 2013.

[509] Constantin Vlad, Cuvânt rostit la lansarea volumului George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Universitatea „Valahia", Tîrgoviște, 17 aprilie 2014.

ANEXE

1.

„Publicarea documentelor Titulescu a dovedit o necesitate“[1]

Mihail Ghelmegeanu

Considerând pacea ca un atribut inalienabil al condiției umane și relațiile dintre state ca fiind normate pe temeiul principiilor fundamentale de drept internațional, Titulescu a conceput cooperarea statelor pentru pace ca o vastă creație spre forme superioare tot mai conștiente, mai organizate și mai eficace, ca un neîncetat dialog pentru perfectibilitate.

În opera de construcție și de afirmare a politicii externe a României la care a contribuit în epoca dintre cele două războaie mondiale, în principal între anii 1921 și 1936, ca făuritor și exponent strălucit al acestei politici, Titulescu a unit în mod exemplar „cunoașterea“ cu „acțiunea“, la care a adăugat darul unor însușiri personale, excepționale și prestigioase, puse în serviciul poporului român și al organizației comunității internaționale de state.[2]

În conferința *Ordinea în gândire*, rostită de N. Titulescu la Universitatea Komenski din Bratislava cu prilejul decernării titlului de doctor *honoris causa*, la 19 iunie 1937, el mulțumea pentru această cinstire a activității sale științifice și politice. „În ce mă privește – declara el – ele se confundă. Pentru mine, ele sunt contopite într-un singur tot, pentru că felul cum mi-am dus activitatea politică nu mi-a îngăduit niciun moment să rup legăturile cu activitatea mea științifică. În adevăr, în domeniul politic am aplicat întotdeauna legile științei, iar în domeniul științific am acceptat

[1] Mihail Ghelmegeanu, *Nicolae Titulescu, Documente diplomatice, Editura Politică, București, 1967, 894 p.*, în „Revista Română de Studii Internaționale“, an II, nr. 3–4, 1968, pp. 165–168.

[2] Activitatea diplomatică oficială a lui N. Titulescu începe la 16 decembrie 1921, când este numit ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, și se încheie la 29 august 1936, când este înlăturat din guvernul G. Tătărescu, din care făcea parte ca ministru al Afacerilor Externe al României. [*n.M.G.*]

întotdeauna regulile experienţei, pe care viaţa mi le dezvăluia la fiecare pas al carierei mele politice."

Publicarea documentelor Titulescu a dovedit o necesitate. Ideile politice şi principiile de bază în viaţa statelor şi a relaţiilor internaţionale îşi găsesc originea lor istorică în evenimentele trecutului, care ajung prin esenţa lor şi în prezent. Principiul suveranităţii, al independenţei, al neamestecului în treburile interne, ideea reglementării conflictelor pe cale paşnică, aceea a dezamăgirii, a cooperării internaţionale sunt rezultatul unui îndelung proces istoric, menţinându-şi mereu utilitatea în condiţiile schimbărilor calitative intervenite în relaţiile dintre state.

În introducerea la volumul de documente publicat, intitulată *Opera diplomatică a lui Nicolae Titulescu,* prof. univ. George Macovescu subliniază că studierea operei lui Nicolae Titulescu este semnificativă, pentru că „principiile fundamentale pentru care el a militat, departe de a-şi pierde actualitatea, devin din ce în ce mai mult stâlpii principali ai edificiului relaţiilor internaţionale. În condiţii noi, când socialismul constituie sistemul esenţial al vieţii contemporane, aceste principii se amplifică şi capătă corolare speciale, dar continuă să formeze linia diriguitoare în relaţiile dintre state şi popoare" (p. 67).

Volumul la care ne referim cuprinde 491 de documente, rapoarte, telegrame, circulări, cuvântări etc., îndeosebi din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Academiei Republicii Socialiste România, din publicaţiile oficiale ale Societăţii Naţiunilor, din comunicatele şi procesele-verbale ale Micii Înţelegeri şi ale Înţelegerii Balcanice.[1]

Travaliul activităţii diplomatice include o vastă informaţie, cunoştinţe multilaterale, o largă practică profesională şi un simţ covârşitor de răspundere faţă de ţara şi poporul propriu, de perspicacitate în judecarea exactă a unor situaţii determinate, dar în continuă prefacere, la care se adaugă mobilitatea schimbărilor în relaţiile internaţionale, de esenţa fenomenelor de criză. A introduce pe cititor într-un asemenea laborator de

[1] Volumul este rezultatul muncii asidue a unui grup de cercetători, alcătuit din dr. Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeşteanu, George Potra şi Constantin Turcu, sub conducerea prof. univ. George Macovescu. [*n.M.G.*]

travaliu asiduu, de relaţii diplomatice la cel mai înalt nivel, de creaţie şi inventivitate a soluţiilor necesare, care să corespundă însă permanenţelor politicii externe a statului propriu când un asemenea proces de creaţie şi de adaptare are ca autor pe Nicolae Titulescu constituie o metodă de informare şi de cunoaştere dintre cele mai originale şi mai instructive, mai ales că aproape de fiecare caz în parte sunt notate şi judecăţile de valoare emise de Titulescu însuşi asupra situaţiilor şi problemelor date.

Sunt abordate în modul acesta, fără să facem referiri exhaustive, ci numai de exemplificare, tratativele care au dus la încheierea păcii de la Lausanne (1923), când, în faţa divergenţelor dintre Marile Puteri, Titulescu cerea ca să fie „perfect întărite interesele româneşti" în adoptarea unei hotărâri.

Timp de aproape 12 ani, între 1920 şi 1932, Titulescu, în diferite calităţi, a participat la negocierile privind reparaţiile şi datoriile de război. Ca ministru al Finanţelor şi apoi ca ministru plenipotenţiar la Londra, Titulescu a considerat necesar să informeze forurile financiare şi politice din Apus că România nu va accepta să fie rezolvată o asemenea problemă fără participarea ei. Din îndelungata sa activitate în problema reparaţiilor şi datoriilor de război, încheiată în 1932 la Conferinţa de la Lausanne (16 iunie–9 iulie), care a anulat cea mai mare parte din reparaţiile de război restante ale Germaniei, transmiţându-se unei reglementări ulterioare problema datoriilor interaliate de război, Titulescu, după ce a apărat colectivitatea românească de plata vreunor impozite pentru datorii de război, adăuga: „Să nu privim aparenţele trecătoare, ci realitatea. În viaţa internaţională, în realitate, nu eşti stimat decât în măsura în care ştii să-ţi aperi drepturile".

Documentele evocă, pentru ca să exemplificăm de data aceasta pe probleme predominant politice, conferinţele pentru reducerea şi limitarea armamentelor, iniţiate, în urma unei rezoluţii a Adunării Societăţii Naţiunilor, încă din septembrie 1925. La închiderea celei de-a XII-a sesiuni, în septembrie 1931, ca preşedinte al Societăţii Naţiunilor, Titulescu considera că viitoarea conferinţă a dezarmării va fi „piatra de încercare" a înţelegerii dintre naţiuni pentru a pune în aplicare dispoziţiile art. 8 din Pactul Societăţii Naţiunilor, care prevedea reducerea armamentelor la minimul

compatibil cu securitatea națională și cu executarea obligațiilor internaționale care ar fi impuse de o acțiune comună.

Cu toate strădaniile, rezultatul Conferinței din februarie 1932 a fost nul, cum a constatat Titulescu într-o convorbire cu ministrul de Externe al Marii Britanii, John Simon, căruia îi dezvăluia fondul real al acestei situații în modul următor: „Cu ce am împiedicat de pildă noi, puterile mici, succesul Conferinței dezarmării? Tardieu a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Președintele Hoover a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Paul-Boncour a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. MacDonald a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Să fim franci: ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sunt complicațiunile de interese între Marile Puteri: conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez. La ele se mai poate adăuga conflictul dintre o mare putere și o mică putere, ca, de pildă, conflictul germano-polonez și italo-iugoslav. Ori de câte ori este vorba de un conflict grav care împiedică dezvoltarea normală a lucrurilor, este vorba de o mare putere...“

Documentele publicate ilustrează obiectivele principale ale politicii externe conduse de Nicolae Titulescu. Pornind de la semnificațiile majore ale intereselor României, el a selectat acele metode și mijloace de acțiune diplomatică care să poată aduce o contribuție pregnantă la cooperarea pașnică a statelor, cu respectarea demnității fiecărei națiuni. El considera că orice politică externă serioasă trebuie să se bazeze în primul rând pe bunele raporturi cu țările vecine. După impasul Conferinței dezarmării, a urmărit, împreună cu partenerii săi din această parte a Europei, să consolideze Mica Înțelegere prin pactul de la 16 februarie 1933 și să grăbească încheierea Pactului Înțelegerii în Balcani (9 februarie 1934). Conținutul lor istoric reprezenta, în fond, afirmarea popoarelor în trecut asuprite și exercitarea dreptului lor de autodeterminare. „Ideea – sublinia Titulescu – că am voit să ne ridicăm împotriva intereselor unei alte puteri, mici sau mari, este tot așa de eronată ca aceea că am fi voit să servim interesele altuia decât ale noastre. Vrem să fim prietenii tuturor națiunilor fără excepție, dar în treburile noastre nu primim ca stăpâni pe nimeni“.

Încheierea pactelor regionale defensive și introducere lor pe coordonatele acțiunilor care tind la stabilirea unui regim de securitate generală și

cooperare economică între state constituie obiectivul principal al politicii externe preconizate de Nicolae Titulescu.

Pactul Societății Națiunilor (art. 15) nu interzicea războiul în toate cazurile. Dar prin încheierea Pactului Briand-Kellogg, denumit și Convenția de la Paris din 27 august 1928, statele condamnau războiul ca mijloc de reglementare a litigiilor internaționale și declarau că renunță la el ca instrument de politică națională în cadrul relațiilor reciproce.

Definiția agresiunii, elaborată în cursul Conferinței pentru dezarmare în 1933 din inițiativa lui Maxim Litvinov și acceptarea ei în primul rând de Nicolae Titulescu, a dus la apropierea dintre Uniunea Sovietică și România și la pregătirea terenului pentru reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două state.

Convențiile ulterioare de la Londra pentru definirea agresiunii din 3 și 4 iulie 1933, semnate de Uniunea Sovietică și de mai multe state, printre care și România, având și adeziunea celorlalte state din Mica Înțelegere reprezentau un element primordial de securitate. Sintetizând importanța generală a acestui instrument juridic, el declara printre altele la 11 mai 1934: „A se angaja cu fermitate de a nu face operă de agresor... însemnează a substitui vagilor aspirațiuni de ideal care au stăpânit până astăzi eforturile națiunilor și ale conducătorilor lor o bază practică și solidă, care constituie punctul de plecare al unei *întregi vieți noi*“ [*subl.ns.–G.M.*].

Pactul Societății Națiunilor, cu toate insuficiențele dispozițiilor art. 15 pentru garantarea păcii, urmat de Pactul Briand-Kellogg, care condamna recursul la război ca instrument de politică națională în raporturile dintre state și de Convențiile de la Londra pentru punerea în vigoare a unor reguli precise definind agresiunea, marchează procesul de orientare a relațiilor internaționale spre instaurarea unui regim de pace, inseparabil de acela al stabilirii unei ordini de drept. Căci dreptul prin normele sale contribuie la stabilirea unor reguli fundamentale de comportare, având învestitura voinței suverane a statelor ce le-au acceptat.

Documentele subliniază pozițiile devenite clasice ale concepției lui Titulescu asupra a ceea ce el denumea „noi legi internaționale care organizează pacea“. „Pentru a împiedica războiul ca fenomen social – sublinia el – trebuie să începem prin a stăvili războiul ca instituție legală“ (p. 291).

Acestui scop trebuia să răspundă legea, dreptul internațional, care nu apare ca „o lege de subordonare", ci ca o „lege de coordonare", iar situația fiecărui stat față de celelalte nu apare ca o stare de „dependență", ci ca una de „independență". Nici suveranitatea, nici sentimentul național nu sunt o piedică în calea păcii. Abolirea suveranității este o soluție imposibilă, căci nu se poate încă desluși limpede „nici felul cum ar fi realizată, nici felul cum ar fi concepută organizarea nouă care ar trebui să intre în vigoare" (p. 297). În ce privește abolirea sentimentului național, aceasta ar însemna a răpi omului baza esențială a personalității sale.

Dar toate aceste noțiuni – și este necesar a fi subliniat – se integrau în concepția propagată de Titulescu asupra indivizibilității păcii ca expresie a supremației păcii și de condamnare a folosirii violenței în relațiile internaționale, chiar sub forma războaielor așa-zise locale, care s-au dovedit a fi, în practica statelor capitaliste, preludii ale conflagrațiilor armate, generale.

În relațiile interstatale se manifestă adeseori tensiunea dintre normele dreptului internațional acceptat și actele politice ca acte ale puterii de stat, formă de manifestare a contradicției posibile dintre principiile abstracte și caracterul concret al relațiilor internaționale. Caracterul exploziv al conflictului italo-etiopian, care, alături de alte războaie locale, a precedat al Doilea Război Mondial a marcat convergența acestor tensiuni.

Opera diplomatică pe care Titulescu personal a împlinit-o cu atâta strălucire și demnitate a constat în încercarea de amenajare a relațiilor internaționale din timpul său pentru ca acestea să răspundă și să corespundă principiilor fundamentale de drept internațional. În interferența dintre norme și relațiile internaționale, el a promovat primatul normei de drept, opozabilă tuturor statelor și în primul rând Marilor Puteri, deținătoare ale potențialului de forță materială. „Nu cunosc – spunea el – eroare mai periculoasă, influență mai nefastă decât exagerarea puterii magice a forței în funcționarea legilor cu caracter intern și transpunerea acestei exagerări în domeniul dreptului internațional pentru a justifica concluziile cele mai amăgitoare. Toate aceste teorii sunt expresia unei superficialități antropomorfice în cel mai înalt grad" (p. 300).

Coordonarea acțiunii politicii noastre externe inspirate de Nicolae Titulescu a pornit de la alianțele regionale cu statele vecine nouă, spre

a concepe în final apărarea păcii în Europa printr-o asociație voluntară de state, angajate reciproc prin pacte de asistență mutuală.

Titulescu a sesizat cu perspicacitate rolul și contribuția Uniunii Sovietice în garantarea păcii europene. El considera tratatul de asistență mutuală din 1935 dintre URSS și Franța drept un eveniment de o deosebită importanță. Tocmai barierele pe care Titulescu căuta să le ridice împotriva politicii statelor fasciste de dominare și de provocare la război explică ostilitatea adepților acestei politici împotriva ministrului de Externe al României din acea vreme.

Susținător al statelor din bazinul Mării Negre, el s-a găsit în Conferința de la Montreux (1936) alături de Franța, Uniunea Sovietică și Turcia pentru a reafirma interesul politic și economic al țării noastre față de regimul Mării Negre. „Dacă Strâmtorile sunt însăși inima Turciei – spunea el –, dar ele sunt în același timp plămânii României".

Succesele Conferinței de la Montreux (1936) au demonstrat că divergențele cele mai complicate pot fi soluționate pe calea tratativelor, atunci când relațiile dintre state se desfășoară pe baza principiilor fundamentale ale dreptului internațional.

Mesajul lui Nicolae Titulescu, „cel mai strălucitor și dinamic din cei care au vrut să construiască o Europă nouă bazată pe egalitatea puterilor și respectarea tratatelor"[1], este că o comunitate internațională înseamnă, cum spunea el, „o asociație voluntară de state libere, având obligația de a se supune legii acceptate de către ele în virtutea propriei lor suveranități".

[1] Mircea Augustin, *Conferința de la Montreux 1936*, în „Lumea", nr. 16/1965, p. 22. [*n.G.M.*]

2.

„*Discursuri* și *Documente diplomatice* proiectează o lumină vie asupra operei de o actualitate incontestabilă a ilustrului om de stat“[1]

Ion Isaiu

Alături de Nicolae Iorga, românul de cea mai întinsă și înaltă recunoaștere pe plan mondial a fost, fără îndoială, Nicolae Titulescu. Cele două volume apărute de curând: *Discursuri* și *Documente diplomatice* proiectează o lumină vie asupra operei de o actualitate incontestabilă a ilustrului om de stat, care, pentru noi, n-a fost numai poate cel mai strălucit diplomat al timpului său, ci a fost un mare patriot care a militat pentru suveranitate, independență și egală îndreptățire a României în relațiile internaționale, a fost un luptător intransigent pentru apărarea drepturilor românești pe locurile unde trăim din veacuri străvechi.

Cele două volume ne dezvăluie un Titulescu mare, deopotrivă prin inițiativele și acțiunile care marchează poziția constantă a României ca factor activ în soluționarea problemelor internaționale, ca promotor al cauzei păcii, precum și stegar al patriotismului, sentiment înălțător săpat adânc în conștiința poporului român.

Principiile juridico-politice de o nezdruncinată valabilitate și semnificație, prezentate într-o modalitate literară de o surprinzătoare eleganță stilistică, începând cu textele telegramelor cifrate până la discursurile rostite de la tribunele internaționale, ne demonstrează că Titulescu a știut că există o opoziție categorică și ireductibilă între naționalism și patriotism, între desconsiderarea intereselor naționale ale diferitelor națiuni în folosul altora și năzuința justă, legitimă, a fiecărei națiuni de a dispune în mod liber de

[1] Ion Isaiu, *N. Titulescu*, Discursuri, *Ed. Științifică, 1967;* Documente diplomatice, *Ed. Politică, 1967*, în „Steaua“, revistă lunară a Uniunii Scriitorilor, Cluj, an XIX, nr. 5 (220), mai 1968, pp. 114–115.

propria soartă, de a-și dezvolta în mod nestingherit forța creatoare spre a se bucura, împreună și în strânsă colaborare cu celelalte națiuni, de cuceririle progresului și de a se manifesta plenar în marele concert al civilizației umane.

Până azi nu s-a subliniat îndeajuns că Titulescu a figurat pe listele celor ce urmau să fie asasinați din ordinul naziștilor tocmai datorită patriotismului său.

În primăvara anului 1935, când „cârcoteala juridică internațională“ atinsese una din culmile ei, Titulescu, adresându-se președintelui Consiliului de Miniștri al Franței, Paul-Boncour, aflat în vizită la București, a ținut să precizeze: „Politica externă a României e o politică profund națională, ale cărei reguli, metode și țeluri, își trag toată originea din interesul patriei. Căci, vă rog să știți, ceea ce caracterizează mai înainte de toate pe români este dragostea lor arzătoare de țară, credința lor nestrămutată în destinele care o așteaptă...“

Titulescu a definit metoda principală a diplomației românești ca fiind „coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interes comun, până la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari. De la național prin regional la universal, iată lozinca României peste graniță“.

Patriotismul politicii titulesciene rezultă cu claritate dintr-o seamă de intervenții și acțiuni a căror fundamentare era făcută într-un spirit științific și umanitarist. Titulescu a militat pentru sancționarea hotărâtă a oricărui stat care îndrăznește să încalce independența națională și integritatea teritorială a vreunei țări, denunțând în același timp „diplomația cedării“.

Discutarea eventualității modificării Pactului Ligii i-a prilejuit o strălucită pledoarie în apărarea principiului egalității națiunilor. Promotor ferm al unei politici bazate pe „egalitate în drepturi și demnitate“, Titulescu avertiza în Consiliul Societății Națiunilor: „Nu vom accepta niciodată să se dispună de soarta noastră fără noi sau să ni se impună hotărâri la care nu am consimțit. Noi nu avem alt stăpân decât pe noi înșine“.

Luciditatea și caldul său patriotism l-au făcut să declare: „Nu mă amestec în politica internă a niciunui stat; pe mine mă preocupă numai politica internă a propriei mele țări. Vreau pace. Pentru aceasta ne trebuie alianțe și amiciții cu toate popoarele fără deosebire. Eu nu fac o alegere între gloanțele

care s-ar putea îndrepta spre țara noastră. Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci acțiunea ei nu consistă în a substitui o ostilitate unei alte ostilități, ci a suprapune o prietenie peste altă prietenie".

Este de reținut mobilitatea orientării titulesciene când era vorba de interesele fundamentale ale țării. Titulescu telegrafia în iulie 1935 Legației noastre din Berlin: „Dacă eventual am încheia un pact de asistență mutuală cu Sovietele, suntem dispuși să încheiem unul identic și cu Germania, cu condițiunea ca și ea, la rândul ei, să ne garanteze integritatea teritorială a noastră și a țărilor aliate nouă".

Titulescu știa prea bine că pacea are numeroși și puternici dușmani, că „sinonimul păcii nu este lipsa războiului". Titulescu nu-și lua speranțele drept realități, cum spuneau adversarii săi. El era convins că „pacea se proclamă; pacea se cucerește, iar strădaniile depuse pentru ca ea să izbândească sunt mai grele și mai îndelungate decât cele pe care le implică orice altă cucerire".

Militând pentru triumful cauzei păcii, cauză atât de actuală și scumpă tuturor popoarelor lumii, i-a fost dat lui Titulescu să vadă flăcările războiului, barbariile nazismului. A fost un chin îndelung și greu, o prăbușire lentă a omului care și în ultima clipă a vieții a ținut să-și exprime profunda solidaritate cu destinul pământului pentru unitatea și integritatea căruia a luptat o viață. Căci e bine să ne amintim în anul semicentenarului Unirii că Titulescu, agonizând în Franța ocupată, și-a dorit – în acea cumplită iarnă a anului 1941 – mormântul în Transilvania, pentru care în anii 1915–1916, alături de Iorga, Delavrancea și Goga, înflăcăra masele populare: „România nu poate fi întreagă fără Ardeal... Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața".

Colaboratorii săi apropiați, sub vraja calităților excepționale ale acestui șef admirabil, erau uimiți de capacitatea acestuia de a sesiza primejdiile și de a da soluțiile cele mai potrivite de apărare în fața acestor primejdii.

Nicolae Titulescu, membru al Academiei Române, remarcabil om de stat, autoritate internațională în teoria și practica diplomației și a dreptului, orator și negociator de prestigioasă ținută, a intrat cu un farmec personal în conștiința obștească. În toate manifestările sale, fie că încerca o frondă

politică, o controversă juridică, iniția o acțiune diplomatică sau negocia un tratat, avea spontaneitatea desăvârșită a gestului.

El a reprezentat în politica timpului său o orientare fermă, fără abateri, împotriva agresiunii, pentru organizarea unei acțiuni colective, eficiente, pentru cooperare și pace, pentru viață.

Eminent și neobosit apărător al intereselor vitale ale României, N. Titulescu a demonstrat cu fervoare strălucirea spiritului românesc.

3.

„Puțin atrăgător ca formă și necinstit ca fond"[1]

George Anastasiu

Domnule Anastasiu, anul 1982 a făcut obiectul unor stăruitoare comemorări – din partea comuniștilor români – a centenarului nașterii lui Titulescu. Comemorări stăruitoare, dar adesea și de prost gust.

Una din ultimele manifestări a fost publicarea, într-o editură elvețiană, a unei cărți intitulate: Titulescu, notre contemporain. *Știu că ați citit-o. Vă rugăm să ne vorbiți despre ea. Dar, înainte de toate, pentru ce acest „Titulescu" atunci când el a fost cunoscut în lumea întreagă, cu ortografia franceză „Titulesco", întocmai cum au fost și sunt cunoscuți și azi Take Ionescu, Maiorescu, Averescu, Filipescu sau – mai aproape de noi – Antonescu, Gafencu, Enescu, Eugen Ionescu, Elvira Popescu etc.?*

S-ar spune că sentimentul de decență care a justificat să se adopte ortografia franceză cu o final este azi abandonat în România, unde limba franceză, limba diplomatică a ultimelor secole, nu mai are curs.

[1] Interviu acordat de George Anastasiu postului „Europa Liberă", 18 ianuarie 1983; transmis mie ca anexă la Scrisoare, 27 aprilie 1998, Lausanne, Gilbert Monney Câmpeanu către George G. Potra, la București – Colecția George G. Potra; AFET.

Ca să lămurim pe ascultătorii din țară care, poate, nu sunt la curent cu trecutul chiar apropiat, trebuie să fac o serie de precizări privitoare la Titulescu.

Titulescu a plecat la Paris, în 1900, cu un pașaport pe numele Nicolas Titulesco și cu diploma de bacalaureat și actele de stare civilă, traduse oficial în limba franceză, tot pe numele Nicolas Titulesco. El a fost înscris la Paris, la poliție, ca și la universitate, pe numele indicat în actele acestea oficiale românești. De atunci, din 1900, și până la moartea lui, în 1941, pașapoartele folosite pentru a călători au fost date de autoritățile românești pe numele Titulesco.

Adaug că tot pe numele Nicolas Titulesco au fost întocmite absolut toate scrisorile de acreditare și deplinele puteri date lui și semnate de Rege și de guvern, pentru a reprezenta România la Londra, la Geneva, la Societatea Națiunilor, la diferitele conferințe internaționale (inclusiv la Conferința de Pace de la Versailles) sau pentru semnarea Tratatului din Trianon, cu Ungaria.

În corespondența oficială sau personală adresată lui Titulescu de către străini, aceștia au folosit întotdeauna și fără excepție ortografia franceză a numelui.

Pe românește – cum era firesc – Titulescu a semnat întotdeauna numele lui cu *u* final. Dar în străinătate, el a trăit și a rămas Nicolas Titulesco. Și tot așa este scris pe mormântul lui, la Cannes.

Țin să adaug că posed un exemplar din teza de licența în drept de la Paris, a tatălui lui Titulescu. Teza este publicată la Paris, în 1866. Ea are 53 de pagini tipărite mărunt, din care primele zece pagini sunt redactate în limba latină. Lucrarea este semnată Jean-Nicolas Titulesco. Este cazul să spunem că semnătura aceasta s-a transmis din tată în fiu.

Cu alte cuvinte, până la ocupația sovietică, românii – pentru considerații de decență, de ținută, de demnitate – puteau avea oficial, legal, o dublă ortografiere a numelui lor, cea românească și cea franceză.

Suprimându-se această dublă scriitură – din prostie sau din ignoranță – România de azi se prezintă ca o țară subdezvoltată pe plan intelectual.

Volumul despre Titulescu, al cărui titlu l-ați amintit, este publicat la o editură elvețiană, de mâna doua. El a fost tipărit în 1981, dar pus în vânzare

abia în 1982. El nu poartă nume de autor. Dar editorul vorbește de autorii cărții, la plural, care rămân însă necunoscuți, căci nu le dă numele.

Fuga de răspundere, ca și lașitatea care se leagă de anonimate, sunt caracteristice regimurilor totalitare.

Volumul conține 220 de pagini, plus vreo 15 pagini de fotografii, din care unele cu legende eronate. Din cele 220 de pagini de text, peste 150 reproduc – amestecate ca într-un ghiveci – fraze din discursuri, articole, telegrame de-ale lui Titulescu. Unele din aceste texte – mărturisește editorul – au fost... aranjate, potrivite. Operația aceasta se numește falsificare. În țările civilizate, ca și în România Mare, în România lui Titulescu, asemenea falsificări erau aspru pedepsite.

Dar reproșul cel mai grav cu privire la aceste texte se referă la escamotarea voită a tot ce este în legătură directă cu Basarabia. A publica un volum asupra lui Titulescu și a politicii sale externe, din care se suprimă tot ce amintește măcar lupta dusă de el în jurul frontierei basarabene, a publica un asemenea volum trunchiat este o acțiune nu numai profund necinstită, dar de-a dreptul antinațională.

Un al doilea capitol din carte este constituit din amintiri despre Titulescu ale unor contemporani, 24 la număr, din care 10 români.

O primă constatare: în toate textele provenind din limba franceză, numele lui Titulescu este ortografiat cu *u* final. Odată mai mult se recurge la fals, pentru că în toate aceste texte numele era scris Titulesco.

O a doua observație: nu se dă nicio indicație de sursă – din ce document, carte etc. sunt reproduse aceste amintiri. Am identificat totuși unul din texte, și anume acela atribuit lui Take Ionescu. Este vorba de un articol publicat în ziarul „La Roumanie" – oficiosul, în limba franceză, al Partidului Conservator – la data de 13.12.1913.

El este intitulat tocmai „Titulesco". Take Ionescu vorbea și scria o limbă franceză excepțional de pură, de bogată, de elegantă. Textul apărut în volumul comuniștilor este fără îndoială retradus din românește, dar într-o franceză școlărească, total diferită de originalul lui Take Ionescu.

De remarcat, în fine, că printre contemporanii citați se află Elena Văcărescu. Excepție? Neglijență? Numele ei este scris cu ortografia franceză:

Hélène Vacaresco? Acest fapt dovedește – și el – cât este de neserios șovinismul delirant practicat actualmente la București.

Capitolul acesta din carte cuprinde câteva date biografice privind persoanele ale căror amintiri au fost reproduse. Printre ele se află Petre Groza, care, ne spune nota autorilor, a fost, citez „președintele primului guvern democratic al României". Un guvern impus, în martie 1945, de U.R.S.S. și menținut grație trupelor de ocupație, un guvern care a cedat rușilor Basarabia și Bucovina de Nord, un guvern care a desființat partidele politice, a introdus dictatura și totalitarismul comunist, un guvern care a ucis la Canal și în temnițe mii, zeci de mii de oameni nevinovați, printre care elita politică a țării, un guvern condus de un ardelean care, din slugărnicie, a schimbat numele Brașovului în Orașul Stalin, un asemenea guvern de trădători este pentru autorii volumului „un guvern democratic".

În rezumat, se poate spune că acest volum despre Titulescu nu se prezintă ca o reușită: puțin atrăgător ca formă și necinstit ca fond.

Cartea lasă, în adevăr, impresia de a fi fost făcută de mântuială.

Și apoi, nu văd cărei categorii de cititori în străinătate se adresează. Acei care nu-l cunosc pe Titulescu nu pot dobândi – citind acest volum – decât o vedere falsă, deformată a politicii lui Titulescu. Ei vor căuta, desigur, în bibliotecile din lumea liberă să afle mai multe. Și atunci vor descoperi manipulările și escamotările operate de autorii anonimi de la București. Cititorii străini, care cunosc deja pe Titulescu din lecturi și studii anterioare, aceștia știu mult mai mult despre el decât scrie în carte.

Nu știu dacă ignoranța sau lichelismul au prezidat la întocmirea acestui *Titulescu, notre contemporain*, dar rezultatul este același.

4.

Tragic și demn[1]

Titus Vîjeu

Fiu al savantului George Potra, autorul acelei docte și pline de farmec *Istorii a Bucureștilor*, George G. Potra este el însuși istoric, parte a unei „dinastii" de slujitori ai zeiței Clio. Specializarea și-a făcut-o în istoria contemporană, cu accent pe istoria diplomației și a relațiilor internaționale interbelice. Domeniu în care a strălucit, ca un astru, conaționalul nostru Nicolae Titulescu, o personalitate copleșitoare, căreia autorul i-a consacrat mii de pagini, tipărite în reviste de specialitate ori în volume cu caracter monografic. Recent, George G. Potra a publicat în Editura „Fundației Universitare pentru toți" din Slatina o nouă carte intitulată *Titulescu – Spre Țara Drepților*. De ce Slatina și de ce poartă acest titlu ușor sibilinic? Vom încerca să răspundem pe rând... Cartea apare în capitala județului Olt, ce se mândrește cu fiul său excepțional, devenit o glorie a politicii europene și mondiale. Și-și extrage titlul dintr-o mărturie a marelui diplomat, datând din preajma dispariției sale pământești: „Eu n-am să mai apuc să văd ce se va împlini, fiindcă eu sunt un călător, cu pașaport și cu viza în regulă, în Țara Drepților". Tulburătoare această premoniție a celui care – niciun an mai târziu – avea să treacă într-adevăr în lumea drepților, adică în lumea celor puri ca ninsoarea, lipsiți de păcate, ce-și vor fi dus traiul în curățenie și-n dragoste de oameni.

Nicolae Titulescu a fost un astfel de om. Chiar dacă și-a atras vrăjmășia multor contemporani, dintre care unii chiar l-au urât, pur și simplu. Atletul diplomației europene nu putea să nu-i obosească pe nevolnici cu pasul său

[1] Titus Vîjeu, *Tragic și demn*, tabletă difuzată în cadrul rubricii „Cafeaua de dimineață cu Titus Vîjeu", emisiunea „Matinal duminical", Radio România Actualități, 22 aprilie 2001; publicată în Titus Vîjeu, *Eterul și eternul*, Societatea Română de Radiodifuziune, București, 2003, pp. 140–141.

energic, îndreptat spre o lume a înțelegerii și a echilibrului. De aceea, la 29 august 1936, Nicolae Titulescu era demis din postul său de ministru de Externe, impunându-i-se un exil dureros. Camarila regală a lui Carol al II-lea avea aceleași interese – pare-se – cu inamicii externi ai lui Titulescu, reprezentați de campionii revizionismului.

Cartea lui George G. Potra pornește chiar de la acest eveniment politic, socotit în epocă „o mazilire perfidă". Valorificând documente aflate în arhive publice și private, autorul investighează ultima parte a vieții lui Titulescu, marcată de profunda ingratitudine a contemporanilor. Însemnările zilnice ale diplomatului dovedesc faptul că, deși îndepărtat din postul de ministru de Externe, acesta rămăsese un observator activ și competent al dinamicii raporturilor internaționale din preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Mai mult decât atât: Titulescu a rămas și o conștiință lucidă a timpului său, un comentator „fără ură și patimă" al acestui fragment de Timp devenit istorie incandescentă.

Ziaristul Leon Kalustian, care a avut lungi convorbiri cu marele diplomat în acele ceasuri de amurg, nota că Titulescu „era îngrijorat de destinul țării, pe care îl solidariza cu acela al Europei (...). Și era încrezător că, peste sacrificii enorme, de sânge, peste cumplite suferinți, dezastre și ruini – cum n-au mai fost sortite omenirii să îndure – vor birui în cele din urmă Dreptul și Dreptatea". Mai mult, Titulescu socotea că „poporul român are trei calități neprețuite: un puternic sentiment național, o loialitate profundă, o generozitate înnăscută".

Acestui popor i-a închinat el întreaga sa viață, până la stingere. Ultimii ani ai acestei existențe febrile ne sunt restituiți cu nesfârșita iubire pentru omul și diplomatul Nicolae Titulescu, dar și pentru adevărul reprezentat de acesta, în noua carte a lui George G. Potra. O carte ce se citește cu o plăcere aparte. Căci, ajuns la capătul acestei lucrări științifice, fiecare cititor are dreptul de a medita la un posibil roman: romanul amurgului unei vieți pline de patos, întrerupte brutal de o moarte asupra căreia încă mai planează suspiciuni. Căci, cum bine își argumentează George G. Potra lucrarea, „nevoia de Titulescu impune – în demersul cuprinzător pe care viața și opera îl implică – și restituirea exilului acestui român care n-a putut reveni

acasă și care a trebuit să aștepte peste 50 de ani pentru a reveni în inima României".

22 aprilie 2001

5.

„O astfel de carte trebuia neîndoielnic și de mai multă vreme tipărită"[1]

Ioan Opriș

Albumul recent apărut – tipărit în excepționale condiții grafice –, dedicat celui mai de seamă diplomat român al veacului XX, Nicolae Titulescu, îl datorăm stăruinței și calificatului demers al istoricului George G. Potra. Editarea lui n-ar fi fost desigur posibilă fără sprijinul Fundației Europene Titulescu, renăscută în ultimii doi ani prin sprijinul direct al primului-ministru al României, dl Adrian Năstase. Și George G. Potra, și Adrian Năstase sunt bine cunoscuți pentru studiile asupra vieții, operei și rolului diplomatului român.

Cu atât mai mult le datorăm, în urma tipăririi albumului, laude și recunoștință pentru restituirea recentă. O astfel de carte trebuia neîndoielnic și de mai multă vreme tipărită, fie și în temeiul intereselor noastre superioare de a ne cinsti cum se cuvine înaintașii de statură europeană.

[1] Ioan Opriș, *Nicolae Titulescu. Un mare Român, un mare European, un mare Contemporan. O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Paiușan și Dumitru Preda, cu un Cuvânt înainte de Adrian Năstase; volum apărut sub egida Fundației Europene Titulescu, București, Monitorul Oficial, 2002, 453 p.*, în „Dosarele Istoriei", nr. 2 (78), 2003, pp. 8–9.

Magna voce

Volumul este o restituire a biografiei titulesciene, mereu impresionantă prin suma calităților superlative ale unui om de mare vocație în plan juridic, politic, diplomatic, cultural.

Titulescu a făcut în câteva împrejurări istorie – europeană și chiar universală. Nu doar ca unul supus rigorilor acesteia. Pentru România, contribuțiile sale, pe măsură ce va trece timpul, vor fi tot mai frecvent rememorate. Fie și din simpla constatare că a stăruit pentru ca Țara să fie mai bine cunoscută și ascultată în lume. Interesele țării l-au călăuzit – o arată atâtea documente din lucrare – în tot ceea ce a făcut. A fost desigur un vizionar, cu o *magna voce* între contemporani, depășindu-i pe mulți dintre cei străluciți și plasați de posteritate printre cei mai buni. Statura sa, darurile cu care a fost înzestrat l-au făcut de timpuriu cunoscut, anunțând lumii geniul său. Dar aceste calități l-au plasat ca extrem de vulnerabil în fața orgoliilor, intereselor contrare și răutăților omenești. De cele dintâi s-a bucurat, fiind unul dintre puțini români care a fost iubit, chiar adulat, dobândind o recunoaștere universală. De vulnerabilități și răutăți nu o dată s-a întristat, aceste gânduri grăbindu-i de altfel sfârșitul.

Șirul lung al onorurilor nu l-au ocolit și n-o pot face: nici în timpul vieții, și nici în postumitatea sa. Titulescu nu va înceta niciodată să preocupe și să acapareze interesul acelora care studiază prima jumătate a veacului XX. Să remarcăm, doar în treacăt, câteva „distincții" care, unele, anunțau valoarea individuală, altele o consfințesc pe cea publică.

Bursier al Epitropiei „Madona Dudu", din Craiova, în 1900–1903, Titulescu a fost trimis la studii la Paris, cu un stipendiu de 1.000 lei pe an, fiind selectat de epitropi alături de un alt viitor om universal, Constantin Brâncuși. Ce tulburătoare coincidență.

Ofițerului rezervist Titulescu i se confereau, în 1913, pentru participarea la campaniile din războaiele balcanice medaliile „Bărbăție și Credință" (cl. I) și „Avântul Țării", ca și ordinul „Steaua României". Ce debut ilustru al unui *cursus honorum* pentru un civil! De acum și până în 1982, când Adunarea pentru Integrarea Națională din India i-a conferit titlul de „Om al secolului pentru Pace și Înțelegere Internațională" onorurile vor fi nenumărate.

Le segneur – adevărat! – a fost imortalizat în ipostaze diferite – de orator, vizionar, om de for public. Portretele sale au fost făcute de importanți artiști, pictori, sculptori, graficieni – devenind nu doar un simplu omagiu, ci și căutarea trăsăturilor celui portretizat.

Unul dintre prietenii lui Titulescu, cehul Edvard Beneš, îl caracteriza, la 22 martie 1941, la vestea morții diplomatului, într-o scrisoare către românii din America: „Europa a pierdut în Titulescu una din cele mai *ascuțite minți* [*subl.ns.*] care ne-ar fi ajutat la crearea unei mai bune Europe". Așa apare imaginea sa surprinsă în tabloul lui Jules Perahim, un portret oferit Muzeului Societății Națiunilor din Geneva, la 13 iunie 1963. Ca și în acela datorat lui Dan Hatmanu, ceva mai târziu. Și mai pregnant – desigur, și pentru caracterul monumental – îl rememorează sculptura prin lucrările lui Ion Irimescu, Iosif Constantin și Gheorghe Adoc, iar recent prin cea a lui Nicolae Doru Drăgușin. O efigie de-a sa, făcută de Ion Jalea, este și ea de reținut prin sugestia puternică a bronzului.

Protecția valorilor culturale

Zona culturală îl mai reține pe Titulescu și pentru un interes aparte purtat patrimoniului cultural, destinului acestuia în fața amenințărilor decurgând din stările de conflicte armate.

Comisia de Cooperare Internațională – pe care a stimulat-o și unde și-a asigurat sprijinul direct al unor minți luminate ca Paul Valéry, Maria Sklodovska-Curie, Albert Einstein, Paul Painlevé, Gilbert Murray, Alfredo Rocco, dar și George Oprescu – a fost unul din sectoarele unde subiectul protecției culturale s-a dezbătut adeseori.

Din chiar cuprinsul Convenției pentru definirea agresorului (Londra, 3–4 iulie 1933), deducem preocuparea sa pentru punerea la adăpost a valorilor culturale în momentele de criză. Intuițiilor și demersurilor sale le vom datora dezvoltarea multor concepte ce vor face carieră, referitor la protejarea patrimoniului cultural în caz de conflicte militare. În baza acestora, în deceniul IV – când subiectul se va acutiza prin războaie civile (în Spania) sau agresiuni (Abisinia, Cehoslovacia, Austria, Polonia) –, subiectul va fi dezbătut pe plan internațional. Astfel, de la tezele Convenției IX privind protejarea patrimoniului cultural pe timp de război (Haga,

1907) și până la Conferința de la Washington (1922–1923) – care a elaborat „Reguli privind războiul aerian" prin care se instituiau zone de protecție pentru monumentele istorice – sau la Tratatul cu privire la protejarea instituțiilor artistice și științifice și a monumentelor istorice (Pactul Roerich, Washington, 15 aprilie 1935), ne întâlnim cu numeroase idei și teze propatrimoniu. Acestea vor fi reținute, în 1935, în corpul „Tratatului privind protecția bunurilor imobile de valoare istorică", semnat la Geneva, și inserate, în 1939, în „Convenția pentru protejarea colecțiilor naționale". Unor astfel de interese de nivel universal le va dedica Titulescu eforturi sistematice de a aduce rezolvări prin demers diplomatic și la masa tratativelor. Pentru că el (o va scrie lui Ion Antonescu, în 1940), nu cunoștea „decât un singur scop: intangibilitatea granițelor țării". Or, dacă granițele și patrimoniul erau garantate pentru țara sa, se putea trece la extindere și pentru alte țări. Pacea, credea diplomatul, era cel mai important obiectiv al lumii.

În acel context, rezultatele tratativelor n-au întârziat să se anunțe. Oficiul Internațional al Muzeelor de pe lângă Societatea Națiunilor, prin care Henri Focillon încercase să ajute statul român în demersurile sale pentru recuperarea tezaurului istoric și artistic dus la Moscova, nu a reușit. Va reuși, parțial, doar parțial, în 1936, Nicolae Titulescu, prin relația sa mai destinsă cu Uniunea Sovietică.

Din păcate, idealurile lui Titulescu au fost compromise în epoca sa, iar imensa lui energie calificată pusa în serviciul Păcii s-a dovedit, în deceniul IV al veacului trecut, zadarnică.

Excluderea din diplomația românească și izolarea lui din viața politică anunțaseră biruința Răului: „România fără Titulescu nu va mai fi România niciodată!" (scria „The Cleveland News", la 1 septembrie 1936). Lovit năprasnic pentru al său liberalism și spirit democratic, țintit ca dușman al celor ce zângăneau armele, diplomatul și-a sfârșit zilele în contextul nefericit al războiului mondial. Tot ceea ce construise în planul înțelegerii dintre oameni s-a infirmat, valorile pe care le-a servit fiind călcate în picioare. Chiar dacă nu i-a fost dat să trăiască izbânda Binelui, contemporanii săi, dar mai ales posteritatea, îl vor identifica cu acesta. Tilulescu a fost un excepțional arhitect al marilor idei pozitive și va rămâne neîndoielnic un simbol al Binelui.

Privită dintr-o atare perspectivă, restituirea documentară a vieții și operei sale vine – și prin acest album de excepție – să ne amintească despre obligații. Îi datorăm lui Titulescu mai mult decât am putut sau am făcut până acum. Revendicându-ne multe din conceptele și ideile sale, un muzeu al Diplomației române – în care el să strălucească – ar servi intereselor naționale, subliniind acele valori umane pe care și românii le-au slujit. Iar, pe un plan mai larg, instituirea unei Misiuni de documentare istorică ar lărgi șansele studierii fondurilor arhivistice din marile centre europene și americane.

România poate – pornind de la un astfel de proiect – și trebuie s-o facă, să „mobileze" spațiile sale diplomatice externe și pe cele ale organismelor internaționale cu opere excepționale și lucrări de artă ca simboluri ale serviciilor românești aduse păcii, bunei înțelegeri, culturii.

Astfel, prin Nicolae Titulescu, europenitatea – și chiar universalitatea multora dintre români – vor fi mai bine argumentate.

6.

„Este o carte extrem de actuală în sensul necesității observării celor întâmplate pentru a măsura dimensiunea prezentului"[1]

Eugen Uricaru

Ediția de față a monumentalei crestomații avându-l ca subiect pe Nicolae Titulescu, apărută la Editura Fundației Europene Titulescu, cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național, beneficiază de un cuvânt înainte, postfață, note biografice, adnotări și explicații, precum și de un indice

[1] Eugen Uricaru, *Adevărul despre Nicolae Titulescu*, în „Balcanii și Europa", nr. 127/2012, p. 31.

realizate de inițiatorul crestomației, distinsul diplomat și competentul istoric al diplomației, George G. Potra, care ne dăruiește o a doua ediție. Sub titlul acestei cărți, în trei volume impresionante, anume *Pro și contra Titulescu*, fierbe de multă vreme un cazan al istoriei noastre care nici astăzi, se pare, nu și-a găsit rezolvarea, adică înțelegerea deplină. Nicolae Titulescu, așa cum îl descoperim în lectura textelor reunite de domnul Potra, devine cu prisosință una dintre marile figuri tragice ale istoriei românilor. Nu cred că exagerez, nu cred că greșesc cu totul atunci când consider că Nicolae Titulescu este cea de-a patra figură din șirul personalităților tragice care au marcat devenirea social-politică a poporului român, prin soarta lor, aflată sub semnul jertfirii de sine și a crucificării în suferință de către cei care fie că nu le-au înțeles, fie că le-au înțeles, dar le-au considerat primejdioase, prin faptul că erau oameni de caracter și cu idealuri înalte. Cei patru cavaleri ai nobleței românești, cele patru embleme ale sacrificiului din istoria noastră modernă sunt, așa cred, Horea, Avram Iancu, Tudor Vladimirescu și, iată, cu argumentele cuprinse în cartea editată de domnul Potra, Nicolae Titulescu. Comun celor patru oameni de cumpănă le este faptul că au fost trădați, umiliți și uciși, direct sau indirect, din același motiv – își iubeau neamul și țara într-un mod atât de profund și de înălțător încât potrivnicilor lor le erau de neînțeles aceste fapte. Și tot comună le este cauza sfârșitului lor – lucrarea în rău a apropiaților lor, a celor pe care ei au înțeles să-i slujească și să-i apere până la capăt.

Textele cuprinse în cele trei volume sunt grăitoare în ceea ce privește prestigiul național și internațional de care se bucura Nicolae Titulescu, după cum sunt la fel de expresive atunci când este vorba de o scenă politică internă sfâșiată de interese și o panoramă externă bulversată de apariția statelor totalitare într-o vreme în care iluzia unei lumi a dialogului și a aplicării principiilor care stăteau la baza Ligii Națiunilor mai funcționa.

Textele adunate cu migală și acuratețe nu sunt o simplă înșiruire. Domnul George G. Potra are știința rară a alcătuirii unui context coerent din piese aparent disparate, iar în acest caz contextul coerent este România interbelică, nu o Românie idilică și o culme a democrației, ci o țară care face eforturi gigantice să-și găsească locul și identitatea după un cataclism sângeros, care pendulează între normalitate și grotesc, o societate în care

figurile politice sunt atât de contradictorii și controversate încât întrebarea firească este – chiar vine din texte – „care a fost norocul ei că a rezistat?". Nu cred că a fost vorba de un noroc, mai degrabă a fost vorba de inteligența politică și nu doar însoțită de consecvența unor mari sentimente, cum ar fi dragostea de România, a unor personalități între care se desprinde Nicolae Titulescu.

Lucrarea abundă în probe pro și contra Titulescu, de la mici reverențe la mărturii sincere și cuceritoare ale aprecierii pozitive până la obișnuitele pișcături ori grobienele atacuri.

Este uimitor cât de diferite sunt personalitățile care au găsit de cuviință să se pronunțe împotriva lui Nicolae Titulescu; dau exemplu două dintre ele, aflate în evidentă adversitate ideologică – Gheorghe Brătianu, ilustrul istoric, și Octavian Goga, ilustrul poet. Tot uimitoare sunt argumentele care se aduc în aceste vituperante atacuri, de la faptul că e bolnăvicios, la cel că prea era... o figură internațională. Toate acestea stau între aceleași coperte cu aprecieri și constatări obiective care te conving că Nicolae Titulescu era nu doar în centrul atenției naționale și internaționale, ci se bucura de stimă, simpatie și admirație. Îl amintesc numai pe Winston Churchill care, scriind despre Titulescu, constata cu amărăciune. „Dacă l-am fi ascultat mai mult pe Titulescu, n-am fi ajuns la discreția nebunului de Hitler! Poate exista un elogiu mai mare adresat unui diplomat, unui politician român?"

Cartea domnului George G. Potra, pe lângă toate meritele directe, de la cele filologice, istorice ori științifice, mai are unul. Un merit, ca să spunem așa, colateral. Este o carte extrem de actuală în sensul necesității observării celor întâmplate pentru a măsura dimensiunea prezentului. Tot ceea ce s-a întâmplat are toate șansele să se repete, ba chiar se repetă...

7.

„Salutăm această primă apariție ca pe o rara avis în analele editoriale românești“[1]

Nicolae Mareș

Fundația Europeană „Nicolae Titulescu“, care de câțiva ani ne desfată copios, în plan științific și cultural, cu acțiuni și manifestări dintre cele mai prestigioase, legate de opera și personalitatea „Patronului“, mai numeroase decât oricând în ultima perioadă, organizate sub auspiciile ei, în țară și peste hotare, ne-a adus, la sfârșitul anului 2003, un dar demult visat de cei care îl vedeau pe diplomatul român nepereche printre „titanii neamului românesc“ – primele volume din opera politico-diplomatică.

Urmare unui efort considerabil de a ajunge la tot ceea ce poate pune în lumină viața și personalitatea lui Nicolae Titulescu, respectiv la documente din Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Naționale Istorice Centrale, Biblioteca Academiei Române, Muzeul de Istorie Galați și – lucru nou – la Fondurile proprii ale Fundației, constituite recent (Fondul Gilbert Monney Câmpeanu/George Anastasiu), inclusiv la presa vremii, ca și la bogata colecție a Institutului Hoover din Palo Alto, fără de care – subliniez – nu se poate scrie la adevărata ei dimensiune istoria contemporană a României.

Recuperând din plin, la un nivel științific și editorial, ridicat la nivelul mileniului al treilea, titulescieni de formație și cu har, din cadrul Fundației, pun în circulație opera și gândirea marelui înaintaș al diplomației românești și internaționale în tot ceea ce putea fi accesibil până la data publicării.

[1] Nicolae Mareș, *Despre fundamentul unei lucrări din bronz: „Nicolae Titulescu. Opera politico-diplomatică“*, în „Ecart“ (supliment de cultură al cotidianului „Economistul“), nr. 264, 12 februarie 2004, pp. I, VIII; *apud* Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2010, pp. 16–22.

N-aș putea să nu amintesc faptul că – am fost martor – în vara anului 1990, când proaspătul urmaș al șefului diplomației românești de odinioară, încă de la instalarea sa în fotoliul pe care Nicolae Titulescu îl ocupase în mod strălucit cu peste șase decenii în urmă, chiar din primele săptămâni, acesta aducea un suflu nou de veritabil și credincios discipol al inegalabilului ministru, mă refer la Adrian Năstase, care propunea atunci – printre altele – și elaborarea grabnică a unui plan cu privire la căile de aducere în conștiința contemporanilor a înaintașului său. Faptele ce au urmat și despre care am mai scris în paginile presei arată cu prisosință că intențiile sale au avut o puternică motivație lăuntrică, respectiv aceea că Titulescu se impunea și se impune, în continuare, a fi „așezat alături de Eminescu și Blaga, Iorga și Pârvan, Caragiale și Rebreanu, de Enescu și Brâncuși, de toți ceilalți titani ai neamului românesc, pe care nu vom obosi niciodată să-i evocăm și să-i omagiem, nu doar pentru ceea ce au fost – și poate ar fi destul –, ci și pentru faptul că rămân alături de noi prin spirit“ (*Cuvânt înainte*, p. V).

Spiritul titulescian a fost omniprezent la autorul volumului *Titulescu – contemporanul nostru*, iar acum, prin instituția creată de fostul cercetător în drept internațional și de oamenii puși de acesta să vegheze la realizarea deziderатului de care nu s-a îndepărtat cu nicio iotă din 1990, ba, dimpotrivă, l-a aprofundat și dezvoltat în continuare, dovedește hotărârea și constanța fondatorului instituției de a-l aduce pe șeful interbelic al diplomației noastre cu toate luminile și umbrele sale nu numai spre inimile contemporanilor, ci și spre ale posterității, pe cât posibil, pentru totdeauna. Spun *pentru totdeauna*, deoarece aceasta a fost convingerea pe care mi-a creat-o tot ceea ce a realizat Fundația Europeană Titulescu la început de mileniu, dovedind că actele și împlinirile sale capătă trăinicia bronzului, încât răuvoitorii și impostorii nu le vor mai putea șterge niciodată cu buretele, așa după cum – cu regret – s-a dovedit a fi posibil pentru o perioadă de timp pe care editorii o pun corect în evidență, cu tot ce a însemnat aceasta. De aceea, avem tot temeiul pentru a numi apariția editorială la care ne vom referi, respectiv: *Nicolae Titulescu, Opera politico-diplomatică. Iulie 1927–iulie 1928*, în două părți, drept o operă în bronz a marelui înaintaș.

Sculptorii ei sunt George G. Potra, care trudește de aproape patru decenii la punerea în lumină, cu rezultate de cercetare și publicistice remarcabile, în ceea ce privește opera și personalitatea lui Nicolae Titulescu, ca și cercetătorul Costică Prodan, în colaborare cu Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu și Cristina Păiușan. Cele două volume reușesc să pună în lumină documentele relevante la care s-a putut ajunge prin cea mai laborioasă investigație făcută până în prezent din perioada primului mandat de ministru al Afacerilor Străine, încredințat de marele bărbat de stat, Ion I.C. Brătianu, în cabinetul căruia Nicolae Titulescu are portofoliul Externelor, între 6 iulie 1927 și 30 iulie 1928. Aprecierea editorilor că desemnarea lui Nicolae Titulescu – personalitate politică și diplomatică „deja bine conturată și unanim recunoscută la acea dată" – la conducerea Ministerului Afacerilor Străine al României „a fost o decizie benefică pentru afirmarea țării în concertul politic european, având o semnificație deosebită pentru lărgirea orizontului, bunul mers și destinul diplomației române în acea perioadă" e confirmată pe deplin în cele 383 de documente ale lucrării. În toate aceste înscrisuri și în fiecare în parte. Menționez că acestea sunt telegrame, rapoarte, memorandumuri, interpelări și răspunsuri la interpelările parlamentare, procese-verbale ale Comisiei juridice a Ministerului Afacerilor Străine, intervenții în structurile Societății Națiunilor – Adunare și Consiliu –, cuvântări, conferințe, declarații și comunicate de presă, interviuri, înalte decrete, decizii ministeriale, scrisori ș.a. Faptul că Fundația a putut apela, în demersul ei benedictin de mare anvergură, la lucrări de arhivă internă și externă dovedește încrederea și prestigiul de care se bucură această instituție.

Chiar în primul din documente recunoaștem afinitatea cordială care îl lega pe viitorul șef al diplomației de premier, amintindu-i acestuia, în telegrama pe care i-o expedia de la Paris, la 23 iunie 1927, că nu poate uita că marele bărbat de stat a fost „primul Președinte de Consiliu sub care a prestat întâiul jurământ de ministru la Iași, acum zece ani, în momente de grea cumpănă, alături de mult regretatul Take Ionescu, fiind acum chemat a lucra împreună cu buni prieteni ca Vintilă Brătianu și Duca". Am prezentat acest citat pentru a releva ce însemna în acele timpuri „spiritul de echipă", după cum rezultă clar, și cu ce personalități de marcă din viața

politică și diplomatică se acționa pe plan intern și extern de România noastră *avidă de pace* după momentul istoric din 1918, îndeobște fiind cunoscută și recunoscută audiența de care Titulescu se bucura în lume. Cele două volume pun fără echivoc în evidență claritatea cu care Titulescu prezintă încă de la începutul mandatului *strategia politicii* sale, precum și măsurile necesare pentru reorganizarea și restructurarea instituției pe care o va conduce. Ca unul care am trecut prin zeci de „reorganizări" în această instituție, nu pot să nu remarc în fapta și gândul lui Titulescu *temeiuri adevărate* în măsurile pe care le lua, rezultând fără echivoc că făcea aceasta din necesitatea și dorința de a pune în valoare *profesionalismul și competența* lucrătorilor, dorindu-și de la diplomații săi o *schimbare de mentalitate;* în fapt, voia introducerea unui **stil diplomatic modern, pragmatic, predictibil** – cum ar spune americanii – menit să susțină și să promoveze activ interesele românești. Personal chiar considera că *„nu trebuie să acționez pentru țara mea altfel decât eficace"*. Nimic mai clar și mai transparent, am putea spune.

S-ar cuveni adăugat că, în toată această perioadă, noul ministru al Afacerilor Străine nu pregetă să ceară oficiilor diplomatice și lucrătorilor acestora analize cuprinzătoare și riguroase, creșterea și diversificarea contactelor diplomatice și de presă ale oficiilor, **conduită demnă și exemplară** din partea diplomaților de toate rangurile. Înființează în cadrul ministerului Consiliul Superior Diplomatic al României, în fruntea căruia desemnează diplomați emeriți, cu o îndelungată carieră, nu noi, grabnic promovați, care de obicei au doar calitatea de a fi tineri și gălăgioși și pe care îi întâlneam și – vai! – îi tot întâlnim prin structurile MAE și chiar în posturi de ambasadori.

Plină de învățăminte și de mare actualitate rămâne declarația privind **relațiile ministerului** în fruntea căruia se afla **cu presa** și pe care noul șef al Palatului Sturdza, o face la scurt timp după preluarea investirii: „Casa aceasta vă rog să o considerați ca a dumneavoastră, fiindcă între diplomație și ziaristică este o strânsă legătură. Și unii, și alții alergăm după noutate. Unii, diplomații, mai cu prudență, alții, ziariștii, caută și senzaționalul. Dar de la dumneavoastră, ziariștii, noi, diplomații, aflăm multe, atâtea lucruri nouă folositoare, până să apuce calea oficială. Iată de ce țin ca în fiecare

săptămână sau cel mult la două săptămâni să am o conferință cu dumneavoastră, ca să vă pot împărtăși atâtea lucruri interesante pentru țară".

Această crestomație diplomatică cu caracter monografic, ca și grupajul de imagini inteligent selectate, care însoțește ultimul volum, toate îl pun în valoare nu numai pe „Patron", ci și pe cei care în anul de referință au făcut alături de el „istorie diplomatică", regăsindu-se pomeniți în texte o bună parte din atașații sau consilierii de presă activi și imaginativi ai acelor timpuri. Unii dintre aceștia își vor continua activitatea mai în toată perioada interbelică, precum Lucian Blaga, care își începuse munca la Varșovia și Praga, Elena Văcărescu, Eugen Filotti, Nicolae Dianu, Alexandru Ștefănescu, Eugen Titeanu, Iosif Șchiopul, Raul Atanasiu, Petre Ilcuș. De subliniat că Nicolae Titulescu va colabora fructuos cu toată crema jurnalisticii românești, de la Pamfil Șeicaru și Alexandru Mavrodi la Cincinat Pavelescu și Eugen Porn sau A.L. Zissu. Cunoaștem, totodată, că, în alte perioade ale vieții sale, unii publiciști străini erau căutați și cultivați din plin de Nicolae Titulescu.

Toate acțiunile, întâlnirile și contactele omului politic, șef al diplomației românești, sunt consemnate cu scrupulozitate în această lucrare. Pentru viitori biografi sau pentru cei dispuși să întocmească un calendar al vieții și activității acestui titan al diplomației noastre, lucrarea se constituie de-acum într-un document indispensabil.

Să luăm, spre exemplu, o zi din viața lui Titulescu, 31 august 1927:

Dimineața N.T. a lucrat la dosarul optanților unguri. Între orele 15 și 17, N.T. l-a primit pe Echiburú Enrique Villegas, om politic și diplomat chilian, căruia i-a explicat în detaliu fondul chestiunii optanților. Între orele 17.30 și 18.30, N.T. l-a vizitat pe Edvard Beneš. Între orele 19.30 și 20.30, N.T. a mers la Andreas Michalakopoulos, ministru al Afacerilor Străine al Greciei, unde a venit și Nikolaos Politis. N.T. a cinat în camera sa cu dr. Nicolae L. Lupu, Nicolae Petrescu-Comnen și Vasile Stoica.

Reperele respective (p. 943–1053) reprezintă cea mai elocventă ilustrație a unei activități neobosite pusă în slujba intereselor țării pe cele mai diverse planuri, folosind din plin inteligența, talentul și prestigiul de care personal se bucura șeful diplomației românești, și nu în ultimul rând printr-un stil laborios al activității sale: direct cu oamenii. Toate acestea relevă, din

perspectiva timpului, și calitatea de marcă a interlocutorilor săi: șefi de state și de guverne, miniștri de Externe, de Finanțe, de Comerț, parlamentari, diplomați de primă mână, oameni de cultură, știință și artă, ziariști, juriști etc. Numărul acestor întâlniri, contactele și acțiunile la care participă Nicolae Titulescu este impresionant. Editorii reușesc performanța de a reconstitui din surse greu accesibile, atacând fonduri colaterale din arhivă, respectiv dosarele personale ale diplomaților și consulilor români, tocmai pentru a reconstitui biografia și activitatea multora dintre ei, prezentându-i succint în peste 100 de pagini. Datele biografice esențiale ale unora dintre ei văd lumina tiparului pentru prima dată (p. 1055–1163). Doar în ceea ce îl privește pe Petrescu-Comnen, Nicolae, diplomat de prestigiu, fost ministru de Externe, ambasador pe lângă Sf. Scaun, și nu numai, calculatorul a făcut unele feste autorilor în prezentarea ultimei părți din viața acestuia. După cunoștințele mele, Petrescu-Comnen a rămas în Italia, după 1944, și a acționat în străinătate, alături de Vișoianu, Gafencu, Buzești, Sănătescu etc., la organizarea exilului românesc. Între altele fie spus, istoria diplomației române este în continuare văduvită de un studiu pertinent sau de o monografie consacrată acestui mare diplomat.

Din documentele publicate rezultă clar activitatea desfășurată de Nicolae Titulescu în Consiliul Societății Națiunilor, în cadrul Micii Antante, pentru a pune activitatea Comisiei Dunării pe un făgaș nou, modern; la fel în ceea ce privește regimul Comisiei Europene de la Galați etc., Nicolae Titulescu se impune, așadar, încă de la început, nu numai ca șef al diplomației românești, ci ca un veritabil „ministru al Europei", al unei Europe care – așa cum subliniază și editorii – „mai trăia cu optimism, speranță și principii de drept internațional".

Potrivit intențiilor inițiale ale Fundației și ale proiectului elaborat de prof. dr. George G. Potra, încă din octombrie 1991, *Opera politico-diplomatică a lui Nicolae Titulescu* este preconizată să apară în 16 volume, de cca. 400–500 de pagini fiecare, pentru a cuprinde toate actele care îl au ca emitent principal sau asociat pe Nicolae Titulescu în ipostazele de: deputat, publicist, ministru de Finanțe, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, reprezentant al României în diferite organisme internaționale sau ca participant-delegat la diverse conferințe specializate,

la nivel subregional, regional și mondial, ca și în calitate de ministru de Externe. Urmează, așadar, să fie publicate lucrări elaborate sau inspirate de el: rapoarte, memorandumuri, *aide-mémoire*-uri, note, circulare, telegrame, interviuri, declarații, cuvântări, conferințe, intervenții la tribuna internațională, în plen, consiliu sau comisii, răspunsuri la interpelări parlamentare, decizii de numire sau revocare a unor diplomați români, testamente, procuri, mesaje, articole, prefețe, evocări ale unor momente istorice și personalități politice, precum și tratate, acorduri, convenții, protocoale, hotărâri de aderare la organisme internaționale, acte de ratificare, hotărâri privind organizarea sau reorganizarea Ministerului Afacerilor Străine, de stabilirea relațiilor diplomatice sau consulare cu diferite state, de înființare, desființare sau întrerupere a unor misiuni diplomatice și consulare românești în străinătate, depline puteri etc. Am ținut să subliniez obiectivele Fundației în această direcție, tocmai pentru a fi mai bine înțeleasă măreția monumentului respectiv, dar mai ales faptul că ne aflăm la primul pas, făcut hotărât, cu o acribie științifică demnă de urmat, în mod profesionist din toate punctele de vedere. Salutăm, așadar, această primă apariție ca pe o *rara avis* în analele editoriale românești, cu convingerea că cei îndrituiți vor veghea cu aceeași constanță până la finalizarea acestei *opera omnia.*

Aș sublinia că editorii n-au uitat de virtualii cititori străini și au transpus în limba franceză și engleză: cuvântul înainte, semnat de prof. dr. Adrian Năstase, prefața substanțială a editorilor, nota asupra ediției, rezumatele celor 383 de documente, respectiv, legenda ilustrațiilor, ceea ce poate asigura receptarea lucrării și pe alte meridiane. De mare și bun-simț este **apelul editorilor** care ar dori să conteze pe „solidaritatea intelectuală și morală a tuturor celor care se vor regăsi într-un fel sau altul asociați acestui proiect și care poate fi esențial pentru succesul demersului național care încearcă să îl redea pe Nicolae Titulescu oamenilor care se hrănesc din ideile unui Om care a făcut istorie în veacul asupra căruia și-a pus pecetea ca demiurg al Păcii". Să sperăm că se va răspunde pe măsură.

8.

Un laborator fertil de cercetare[1]

Adrian Năstase

Stimați colegi,

Dragi prieteni,

Ne revedem sub arcadele Casei Titulescu într-un moment de aparte semnificație pentru istoria culturii și diplomației românești.

De aproape patru decenii, aici, sub aceste arcade, evocăm și omagiem figura și opera lui Nicolae Titulescu, omul care a îmbogățit spiritualitatea românească și universală, dobândind pe firmamentul secolului trecut locul de stea nepereche.

O facem de fiecare dată cu sentimentul datoriei, cu pioșenie și orgoliu, căci prin el și cu el – alături de ceilalți părinți fondatori ai României moderne – identitatea națională și-a dobândit expresia superioară, iar aspirația europeană a devenit sens de existență.

Nevoia noastră de Titulescu a fost și rămâne permanentă.

Am afirmat în mai multe rânduri că s-a scris mult despre Nicolae Titulescu, dar că nu va fi niciodată prea mult.

Rațiunile sunt de intuitivă valoare.

În această primăvară, în care România va semna Tratatul de aderare la Uniunea Europeană, a-l evoca pe Nicolae Titulescu reprezintă un act de justiție.

Vizionarul Nicolae Titulescu a dăruit Europei anilor '20 și '30 ai secolului trecut idei și proiecte generoase, pe care gândirea și acțiunea

[1] Adrian Năstase, Alocuțiune rostită de…, președinte al Fundației Europene Titulescu, la lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul I (1921–1931)*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2004, la Casa Titulescu, București, 22 februarie 2005; Idem, *Un laborator fertil de cercetare*, în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Fundația Europeană Titulescu, București, 2008, pp. 440–449.

continentului le înscriu în patrimoniul de aspirații perene și în istoria faptelor de construcție europeană, care au susținut și jalonat drumul de la aspirație la realitate.

Firesc, necesar, în fiecare an, în martie, la aniversarea sau comemorarea sa, dar și de Ziua Europei, evocăm pe Nicolae Titulescu, omul și opera.

Și cum am putea-o face mai bine, mai substanțial, mai relevant, mai convingător, decât identificând și restituind mediului universitar, istoricilor, juriștilor, politologilor, sociologilor, presei și marelui public noi pagini, imensă parte inedite, ale operei Patronului diplomației românești.

Cu riscul de a mă repeta, voi afirma, încă și încă odată, că noi trebuie să-l așezăm și să-l respectăm pe Titulescu alături de Eminescu, Iorga, Enescu, Brâncuși, de alți titani ai neamului românesc, pe care nu vom obosi niciodată să-i evocăm și să-i omagiem, nu doar pentru ceea ce au fost – și poate ar fi destul – ci și pentru faptul că rămân alături de noi prin spirit – azi, mâine, totdeauna.

Chiar din momentul construcției și definitivării programului național de tipărire a *Operei politico-diplomatice a lui Nicolae Titulescu*, program aflat în plină desfășurare astăzi, sub egida Fundației Europene Titulescu, a fost luată în calcul editarea scrisorilor trimise sau primite de marele nostru compatriot, în ambele ipostaze ele constituind mărturii prețioase pentru istoria vieții politice și a vieții diplomatice românești, și nu doar.

În mai puțin de un an și jumătate, au fost aduse la București, în original sau în copie, peste 800 de scrisori adresate lui Nicolae Titulescu de un spectru larg și divers de personalități românești și străine.

Consider de datoria mea, ca președinte al Fundației Europene Titulescu, să exprim sentimente de aleasă gratitudine doamnei Elena Danielson, director general al Arhivei și al Bibliotecii de la Hoover Institution, Palo Alto, California, SUA, care a permis accesul nelimitat al colaboratorilor mei și copierea integrală a documentelor de interes specific și imediat (cca. 400 de scrisori) și domnului dr. Gilbert Monney Câmpeanu, care ne-a donat un număr mare de documente, în original (printre care și cca. 400 de scrisori).

Documentele aduse în țară au cunoscut operativ toate procedurile legale de inventariere și clasificare; imediat după aceea, au demarat operațiunile complexe de editare.

Cei care încearcă bucuria întâlnirii cu manuscrise de altădată, îmi vor înțelege emoția cu care am răsfoit câteva zeci din cele peste 800 de scrisori aduse în România de colegul George G. Potra.

Sentimentul încercat atunci, cu un an și jumătate în urmă prima dată, cu un an în urmă a doua oară, când o cantitate atât de mare de documente Nicolae Titulescu poposeau în România, a fost egalat doar, în 1992 când au fost aduse rămășițele pământești ale marelui nostru compatriot și depuse în inima Transilvaniei, la Șcheii Brașovului, în curtea Bisericii Sf. Nicolae.

Dacă în 1992 am adus rămășițele pământești ale lui Nicolae Titulescu, în 2002–2004 am recuperat și adus o bună parte, extrem de importantă, din moștenirea intelectuală și morală a lui Nicolae Titulescu.

Am plăcerea astăzi să salut apariția unui volum, în două părți, care cuprinde setul de 418 scrisori păstrate succesiv de George Anastasiu, secretar particular al fostului ministru de Externe al României și de executorul său testamentar, dr. Gilbert Monney Câmpeanu.

Studiul amplu pe care ni-l propune George G. Potra face să mă opresc la câteva note distinctive ale corpusului de documente originale, conservat timp de peste 60 de ani într-o colecție particulară și devenit astăzi proprietate a Fundației Europene Titulescu.

Editorii au procedat cum trebuie, au respectat integralitatea și identitatea fondului, ferindu-l de intruziuni de piese din alte fonduri străine sau românești, chiar dacă aveau același destinatar.

Autorii paginilor trimise lui Nicolae Titulescu sunt regine, prim-miniștri și miniștri de Externe, politicieni, diplomați, artiști, scriitori, ziariști din multe colțuri de lume.

Cu adevărat extraordinar, lui Nicolae Titulescu îi scriau capete încoronate, înalți demnitari, prinți și prințese ale scrisului, bogați și sărmani, proprietari de palate sau chiriași ai sărăciei și dezamăgirii, laureați ai Premiului Nobel sau impiegați de cale ferată, oameni în ascensiune sau la capătul drumului.

Nu îndrăznesc să afirm pe un ton peremptoriu că nimeni până la el nu s-a bucurat de mesajele unui număr atât de mare de corespondenți, că nimeni până la el n-a înregistrat o diversitate atât de mare de mesaje, venind fie din palate, fie din căsuțe modeste, de la Ploiești, Craiova, Cluj, Iași, Chișinău, până la Geneva, Paris, Londra, New York, dar am temeiuri să afirm că puțini oameni din lume, a căror traiectorie a fost brutal întreruptă de forțe ostile din exterior și interior, s-au bucurat de o audiență atât de amplă și că au primit mesaje atât de numeroase din partea unui evantai atât de larg de persoane.

Scrisorile trimise lui Nicolae Titulescu – la care suntem siguri că acesta a răspuns – acoperă o gamă foarte largă și diversă de probleme politice interne, economico-financiare, sociale, culturale, atunci când este vorba de expeditori români, dar și de probleme externe, provenind de la oameni politici, diplomați și ziariști, străini sau români.

Unele dintre ele sunt adevărate analize de mare profunzime. Altele reprezintă rapoarte sau informări operative privind evoluții pe plan intern sau internațional.

Nicolae Titulescu a fost beneficiarul unor asemenea scrisori nu doar atunci când a fost ministru de Externe, ci pe întreg spațiul temporal când a continuat să fie un om politic activ, îndeplinind misiunea de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, prim-delegat la Societatea Națiunilor sau șef al delegațiilor țării noastre la varii conferințe internaționale.

Conaționalul nostru a fost inundat de solicitări, mergând de la chestiuni oficiale grave până la chestiuni personale.

I se cerea să intervină în finanțarea de către marile bănci străine a proiectelor de modernizare a salubrizării Bucureștilor sau de amenajare a zonelor inundate din sudul țării, să acorde concursul personal sau al unor oficii diplomatice delegațiilor române la diferite conferințe internaționale, să susțină rezolvarea unor probleme legate de acordarea sau recunoașterea cetățeniei române, să intervină pentru finanțarea unor instituții de interes obștesc sau sponsorizarea editării unor cărți de istorie, istorie militară, istorie a artei, de drept, să acorde ajutor unor critici și scriitori români să-și continue cercetările sau să-și poată tipări opera, să intervină pentru

restructurarea și încadrarea cu personal a unor oficii diplomatice, să accepte (sau doar să intervină pentru) numirea, promovarea sau schimbarea în diverse posturi diplomatice.

Rețin în mod deosebit atenția solicitările primilor-miniștri din epocă făcute lui Nicolae Titulescu pentru pregătirea și susținerea pozițiilor României la negocieri și conferințe internaționale, cum au fost cele privind optanții, minorități etnice sau religioase, datoriile și reparațiile de război ș.a. În aproape toate cazurile – dacă nu chiar în toate – Nicolae Titulescu a avut rolul de vioara I în delegațiile românești.

Bucureștii au apelat la Nicolae Titulescu, rugându-l să acționeze statornic în toate formele posibile și cu toate mijloacele disponibile pentru contracararea – la Londra și la Paris, dar nu numai – propagandei ostile făcute de cercurile revizioniste din țările vecine nouă care câștigaseră în cercurile politice, economico-financiare și de presă din Occident poziții ce le permiteau manipularea opiniei publice, întreținerea unui climat defavorabil țării noastre, intereselor ei imediate și de perspectivă.

Omul care „n-a suferit de modestia de a fi român“ – cum îl caracteriza mai mult decât sugestiv un contemporan al său – a avut forța de a deschide ușa tuturor marilor Cabinete și a tuturor proprietarilor și directorilor publicațiilor de prestigiu, să apere cu înțelepciune, talent și pasiune cauzele românești la tribunele cele mai înalte pe care le oferea epoca. În numeroase pagini, lideri politici sau membri marcanți ai Cabinetelor din România sau din alte țări au elogiat pregătirea exemplară a vizitelor Suveranilor români la Londra și la Geneva, relevând aportul discret dar eficient al celui care a contribuit la acest succes desăvârșit, cuvântările de mare ecou ținute la Academia Diplomatică Internațională, la Paris, în Reichstagul german, la Berlin, la Societatea Internațională de Filologie, Științe și Arte Frumoase, la Londra.

În urmă cu peste 70 de ani, Nicolae Titulescu a făcut primele demersuri pentru intrarea în cadrul marilor universități britanice a unor lectorate de limbă, literatură, istorie și civilizație românească. Scrisorile schimbate cu rectorii unor asemenea cetăți universitare aduc la cunoștința noastră frecvența și insistența demersurilor sale, spiritul imaginativ în căutarea și

identificarea formelor și mijloacelor pentru ca asemenea idei să capete concretețe.

Acuzat cu ticăloșie de unii sau de alții că a cheltuit netrebnic banii țării, Nicolae Titulescu ne apare – prin scrisorile primite de la o serie de oficialități, de la instituții academice, societăți publice sau persoane particulare – ca un om care nu s-a jucat cu banii publici, pe care i-a justificat întotdeauna până la ultimul leu, că a pledat pentru susținerea financiară de către stat a unor proiecte sau instituții culturale, care riscau să moară, că a băgat mâna de sute și sute de ori în propriul buzunar pentru a ajuta oameni de valoare aflați în nevoie, pentru a salva și onora obrazul țării.

România a traversat, în mai multe rânduri, în perioada de după Primul Război Mondial, momente de criză politică, de depresiune economico-financiară, de degradare a climatului social. Numeroase scrisori adresate lui Nicolae Titulescu erau chemări directe la guvernare, formulate de personalități politice din întreg spectrul politic. Aflat în afara partidelor, care trăiau momente de epuizare, Nicolae Titulescu apărea drept singura soluție, singura personalitate capabilă să preia conducerea guvernului, pentru a da acestuia mai multă luciditate, ca program, mai multă coerență, ca acțiune, mai multă autoritate și mai mult credit, pe plan internațional, din partea guvernelor din marile capitale occidentale și din partea instituțiilor bancare.

Se cunosc prea bine cauzele care l-au împiedicat pe Nicolae Titulescu să formeze guvernul atunci când a acceptat mandatul din partea Regenței sau a Regelui Carol al II-lea.

În funcțiile sau mandatele pe care le onora, Nicolae Titulescu a fost consultat în analiza și rezolvarea unor probleme conflictuale interstate, i s-a cerut să înscrie pe ordinea de zi a Adunării și Consiliului Societății Națiunilor un evantai de probleme privind minoritățile etnice, discriminarea rasială, să sprijine la nivelul organismelor internaționale problema invalizilor, a văduvelor și orfanilor de război.

În mod constant, Nicolae Titulescu a discutat cu factori responsabili din Secretariatul Societății Națiunilor, inclusiv la nivelul secretarului general, prezența României în diferite secții (direcții), ca și în Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală (predecesoarea Organizației Națiunilor Unite pentru Educație și Cultură).

Bucurându-se de o mare autoritate în instituțiile internaționale, lui Nicolae Titulescu – și prin el României – i s-a cerut de diverse state sprijinul pentru nominalizarea și alegerea reprezentanților lor în organele de conducere ale Adunării și Consiliului Societății Națiunilor, ca judecători la Curtea Internațională de Justiție de la Haga. Scrisorile adresate de Frank Billings Kellogg, Gustavo Guerrero, Mineichiro Adatci sunt edificatoare pentru sensul unor asemenea solicitări, ca și pentru gratitudinea pe care o exprimau scrisorile ce le expediau ca urmare a demersului titulescian eficient de care se bucuraseră.

Academii, universități de prestigiu, institute de cercetare, asociații profesionale, reviste, ziare, agenții, posturi de radio i-au cerut lui Nicolae Titulescu să țină cursuri, conferințe, să le încredințeze studii sau articole, să le acorde declarații sau interviuri. Nicolae Titulescu era un nume mare pe care solicitanții îl voiau înscris în biografia lor intelectuală, în cartea lor de vizită, era o sursă suplimentară de autoritate și prestigiu. Cercurilor academice, universitare, li se adăugau cele de opinie publică, cei din București și din alte centre ale țării reproșându-i omului politic și diplomatului român că nu le dă un răspuns pozitiv cu aceeași promptitudine cu care răspundea celor din străinătate.

Alegerea lui Nicolae Titulescu ca președinte al celei de a XI-a și celei de a XII-a sesiuni a Adunării Societății Națiunilor a fost apreciată nu doar ca un triumf personal, ci și ca un succes răsunător al României. Scrisorile și telegramele de felicitare trimise de miniștri, diplomați, scriitori, juriști, oameni de afaceri, ziariști au fost cu sutele. Unii dintre semnatari aveau funcții, alții nu, unele scrisori sau telegrame erau semnate, altele nu, îi scriau membri ai Academiei Române, ai Academiei Diplomatice Internaționale, figuri de marcă ale cabinetelor de la Londra sau Paris, temuți directori sau colaboratori ai unor publicații de prestigiu. Faptul că Nicolae Titulescu fusese ales în fruntea areopagului de la Geneva accentua dorința unor largi cercuri de opinie publică din România de a-l vedea pe omul politic și diplomatul român la conducerea unui partid viguros sau a unui guvern de autoritate și eficiență, asociind unei asemenea dorințe speranța de redresare a țării, de revigorare a tonusului național, de sporire a încrederii cetățeanului, a întregii țări.

Sensibilitatea pe care Nicolae Titulescu a avut-o față de durerile și suferințele altora, față de decepțiile și tristețile altora, că a fost vorba de boală sau accident, de ingratitudine sau denigrare în mandatele pe care le îndepliniseră, a mișcat profund pe cei ce i-au simțit căldura și solidaritatea.

Nu puțini erau cei care se simțeau îndatorați față de Nicolae Titulescu pentru greutatea cuvântului său când a fost vorba de acordarea de ordine și medalii ale României acelora care s-au dedicat cauzelor românești, care au susținut pozițiile țării noastre în organismele internaționale, în marea presă mondială ș.a.

Nu-mi propun să evoc aici toate punctele, fie chiar și cele esențiale, ale evantaiului problematic identificabil în cele 418 scrisori adunate în actualul volum.

Toate – sau aproape toate – sunt o oglindă indirectă a preocupărilor și demersurilor lui Nicolae Titulescu, aduc o contribuție substanțială la definirea locului pe care omul politic și diplomatul român îl avea pe scena românească și pe scena internațională, la cunoașterea camerei de rezonanță a personalității și operei sale, la deslușirea unor probleme și situații în care Nicolae Titulescu a fost solicitat și în care s-a implicat.

O nouă lucrare dedicată lui Titulescu – mai substanțială în informații și mai nuanțată în analiza ideilor și evaluarea demersurilor sale – are nevoie de toate aceste înscrisuri câte sunt identificate și câte sperăm, printr-o cercetare neostenită, să le aflăm locul și să le publicăm.

Azi se scriu din ce în ce mai puține scrisori – în forma lor tradițională – lăsând loc în tot mai mare măsură telefonului, fax-ului, e-mail-ului.

A fructifica într-un fel sau altul bogăția de idei și informații a fondurilor epistolare este resimțită ca o necesitate atât în străinătate, cât și la noi.

Cititorii – că sunt cercetători, istorici sau juriști, politologi sau diplomați, studenți sau universitari – vor percepe ca firească și indispensabilă includerea acestui volum de corespondență în *Colecția „Nicolae Titulescu. Opera politico-diplomatică"* și vor putea realiza o corelare și o confruntare cu informația din alte tipuri de documente ce fac parte din colecție, întregindu-și viziunea asupra omului, operei și epocii.

Cu fiecare pagină a unor asemenea scrisori facem un pas într-o lume dispărută, pe care dacă nu înțelegem s-o retrăim, n-am avea dreptul și n-am

putea s-o ignorăm, căci e vorba de istoria noastră, de viața predecesorilor noștri, de victoriile și înfrângerile națiunii noastre, de valori perene și erori de parcurs, ele ne aduc în prim-plan secvențe și informații privind prietenii și inamicii noștri, ne aduc dovezi ale prețuirii și aprecierii de care Nicolae Titulescu s-a bucurat într-o lume în care a făcut Istorie.

Efortul colegilor mei de la Fundația Europeană Titulescu – stimulați și coordonați de istoricul și editorul George G. Potra – merită aprecieri căluroase, profesionalismul și dăruirea lor dând acestui nou volum o ținută la fel de înaltă ca aceea a volumului precedent.

Ceea ce se face la Fundația Europeană Titulescu confirmă un spațiu de vibrație intelectuală autentică, existența unui laborator fertil de cercetare, vivacitatea și coerența unei tribune prestigioase de idei, o atmosferă de convivialitate și confort sufletesc pe care le-aș dori extinse în cât mai multe centre de iradiere culturală.

Aparițiile editoriale ale Fundației Europene Titulescu – și cea de azi adaugă o fericită contribuție – sporesc – prin originalitate, inedit și profesionalism – camera de rezonanță, prestigiul național și internațional al ideilor și faptelor marilor noștri conaționali.

Nicolae Titulescu s-a născut, a trăit și a murit pentru Țară, jertfindu-se pentru mari idei, pentru mari aspirații, pentru supraviețuirea, devenirea și progresul poporului român, pentru pacea și prosperitatea sa, mai presus de orice interese partizane.

La sfârșitul anilor '30, Nicolae Titulescu afirma: „Partidul meu de azi se cheamă România".

Nimic nu trebuie explicat. Nimic nu trebuie adăugat. Nimic nu trebuie justificat.

El a spus atunci totul, definind crez, cauză, jertfă.

Testamentul său ne obligă la solidaritate românească.

Trebuie să ne regăsim cu toții vibrând consonant într-o operă de interes național, restituirea universului său ne va face să ne simțim cu toții mai bogați și mai puternici prin ideile și faptele bune pe care ni le-a lăsat moștenire.

Cei ce se vor întâlni cu acest volum au șansa – cel puțin așa sper eu – de a parcurge pagini de real interes privind epoca interbelică, nume mai puțin

cunoscute azi, demersuri și momente care se cer elucidate, secvențe ale unor destine în cumpănă, noi dimensiuni ale personalității și operei titulesciene.

Scrisorile – fie că e vorba de rigoarea analizei, de exuberanța mesajului, de subtilitatea expresiei – vor oferi celor interesați și o reală bucurie estetică, aducând aminte despre vremurile în care oamenii își scriau, cotidian sau cvasicotidian, închinând cuvinte alese zeilor Logicii, Rafinamentului și Frumosului.

Vă mulțumesc pentru atenție.

9.

Titulescu – Ziditor de mari idealuri[1]

Nicolae Mareș

Așa sună titlul extrem de fericit pe care doi dintre cei mai prestigioși titulescologi ai vremurilor noastre, Adrian Năstase și George G. Potra, l-au ales pentru a intitula contribuțiile personale strânse în volumul de referință, publicat la cea de-a 125-a aniversare de la nașterea diplomatului nepereche, ctitor de școală în diplomația românească și universală, Nicolae Titulescu. Numai în cazul Papei Ioan Paul al II-lea, exegeții Sfântului Părinte, vaticanologii sau mediile ecleziastice și civile de pretutindeni i-au găsit, din câte am reușit eu să surprind, peste 40 denumiri definitorii: *Dar celest, Atlet al lui Dumnezeu, Papă Poet, Pelerinul Păcii, Apostolul Pelerin, Evanghelizatorul Popoarelor și al Sufletelor, Papă Superstar, Conștiința lumii, Ultimul Mare European, Liderul Spiritual al Omenirii, Pelerinul Libertății, Karol cel Mare etc.*

---

[1] Nicolae Mareș, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, în „Economistul", an XVIII, nr. 2413 (3439), marți 10 iulie 2007, p. 12; *apud* Nicolae Mareș, *Diplomație, politică, spiritualitate, cultură*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2010, pp. 64–69.

Nu-mi propun, în cele ce urmează, să selectez denumirile care au încercat să dea aura cuvenită imaginii titulesciene de-a lungul unui secol, lăsând să realizez această întreprindere cu un alt prilej; subliniez, de data aceasta, că diplomatului român, ca oricărei mari individualități logodită cu universalul, i se atribuie epitete de rigoare, tocmai pentru a surprinde *diferența specifică* pe care logica în sine o cere în formularea definiției, exact pentru a-i asigura acesteia conturul cel mai adecvat. Ce frumos și cât de distinct sună: *Ambasador al conștiinței și vocației poporului român, ridicând Pacea de la Ideal la Realitate* sau *O mare Conștiință.*

Însă un titlu ca: *Nicolae Titulescu – Ziditor de mari idealuri,* definit astfel la început de mileniu, în perioada contemporană, cea plină de lichelisme, sau liicheanisme – cum spun unii –, trebuie salutată, chiar de la început.

Doar Goethe spunea că se lasă „călăuzit de necontenite încercări de a se apropia tot mai mult prin acțiune, scris și viață de ceea ce plutește înaintea tuturor sufletelor noastre ca cel mai înalt ideal, deși nu l-am văzut niciodată și nici nu-l putem numi".

Idealurile românești veneau spre Titulescu de la '48 și din învățămintele pe care tânărul patriot le trăsese, ca și Take Ionescu sau Brătianu, din Războiul de Întregire a Neamului, din stările de fapte ce se plămădeau atunci în România, în Europa și în lume. Pe aceste idealuri a zidit omul de știință și politicianul doctrine și direcții de acțiune. Aceste lucruri sunt și de data aceasta tot mai corect surprinse și explicate de cei doi autori, încât Titulescu devine încă o dată *contemporanul nostru.* Și este bine, vremurile cer imperios așa ceva. Salutabilă ni se pare implicarea fostului prim-ministru în acest travaliu, dovedindu-ne încă o dată că este printre puținii politicieni români care știu să se aplece și să gândească profund asupra unor repere mereu perene pentru țară. Fericit este acompaniat, în materia titulesciană pe care a abordat-o, de un împătimit întru Titulescu, îl am în vedere pe George G. Potra. Duetul celor doi se transformă, cu trimiteri, explicații, ilustrații etc. într-un veritabil concert. Publicul numeros prezent la lansare l-a salutat în plin solstițiu de vară cu aplauze și bucuria meritate, evenimentul având valențe pe care nu le putem cuprinde în multitudinea lor în paginile unui singur articol.

Mă voi mărgini, în eseul de față, să prezint unele idei de forță ale lucrării, pornind de la contribuția ce poartă și titlul lucrării, *Nicolae Titulescu – Ziditor de mari idealuri*. Titlul îmi sugerează un răspuns fericit la întrebarea: *Ce a însemnat și ce înseamnă Nicolae Titulescu în viziunea profesorului Adrian Năstase, fost șef al diplomației românești?* Esențele ar fi următoarele, găsite de autor:

– „Om al Păcii și al Înțelegerii Internaționale" – titlu atribuit în 1982, cunoscut fiind că în 1935 a figurat printre candidații la titlul de laureat al Premiului Nobel pentru Pace;

– Ambasador al conștiinței și vocației poporului român, ridicând Pacea de la ideal la realitate;

– Liderul care a îmbogățit devenirea, aspirația, truda și jertfa Neamului Românesc;

– Personalitatea care s-a angajat cu onestitate și demnitate în slujba României, pe care a dorit-o întreagă și eternă;

– Unul din făuritorii României Mari, ca și al unei filosofii a Păcii;

– Individualitatea care întruchipa într-o singură persoană atributele inteligenței pure, cunoscută la Kant, stăpânea dialectica desăvârșită a lui Hegel, forța și lapidaritatea expresiei, cunoscute la Bergson, rafinamentul diplomatic al lui Talleyrand, impetuozitatea și patetismul oratoric al lui Barbu Delavrancea, intransigența înțeleaptă a lui Stresemann, subtilitatea clasică a lui Politis etc. (*op. cit.*, pp. 13–18). Iată *diferențele specifice* care surprind pentru aura unui nemuritor.

Într-o matrice stilistică asemănătoare, George G. Potra încearcă să răspundă la întrebarea mereu actuală privind *Nevoia de Titulescu*, nu mai înainte ca acesta să sublinieze că ministrul Afacerilor Externe român a fost eliminat – nedrept – de pe scena politică la 29 august 1936 și s-a stins în exil – prematur – la 17 martie 1941. Sunt acestea traumele vieții unui mare român pe care străinii îl glorificau, pentru că a dovedit a fi „unul dintre cei mai mari oameni politici ai României" (Wickham Steed) sau drept „unul dintre marii oameni ai Genevei, unul dintre marii oameni ai Europei" (Raymond Cartier)? Ce definiții!

Pentru George G. Potra, Nicolae Titulescu a fost și este:

– o mare Conștiință;

– un model la care trebuie să ne întoarcem continuu;

– creator de istorie mereu actuală prin modul în care a judecat și descifrat Istoria;

– gânditorul care a găsit soluțiile care să dea Sens și Continuitate Devenirii Românești;

– militant al vremurilor sale pentru o pace globală și justă, pe care a gândit-o ca pe un fenomen dinamic și de interes general („pelerin al păcii", „tribun al păcii", „academician al păcii");

– precursor al unei noi ordini economice mondiale;

– un mare umanist, un mare Patriot (*op. cit.*, pp. 22–34).

Fostul prim-ministru al României în perioada în care accederea țării noastre la structurile euro-atlantice a fost calată pe drumul cel bun și mult așteptat, reflectează la **vocația paneuropeană a mesajului titulescian.** Reținem: „Una din remarcabilele ipostaze ale operei lui Titulescu a fost crezul ancorării României în Europa și a Europei în România. Acest devotament a fost cheia de boltă a reușitelor sale de a demonstra vocația europeană a poporului român. Dacă, prin natura lucrurilor, noi, succesori săi, nu putem fi moștenitorii personalității sale strălucite, putem, în schimb, printr-un devotament similar, să fim continuatorii acestei reușite. Titulescu însuși ne-a încredințat această misiune. „Ideile – spunea el – nu mor odată cu cei ce le aduc pe lume. Cei ce mor pentru o idee sunt eroi al căror unic testament este un singur cuvânt: continuați!" (*op. cit.*, p. 60). Iar în *Perenitatea și actualitatea operei europene a lui Titulescu* reținem: „Noi înțelegem printr-o Europă Unită mai mult decât suma contribuțiilor individuale ale fiecărui stat. O comunitate europeană solidară va putea fi o construcție durabilă în măsura în care toți cetățenii vor avea sentimentul că sunt cu adevărat reprezentați și vor fi implicați în acest mare proiect. România, prin datele sale demografice, prin potențialul său economic, uman și impresionanta calitate culturală europeană, va fi un nou membru important al edificiului noii construcții europene". (*op. cit.*, p 72).

O punere la punct bine argumentată din punctul de vedere logic și istoric o face George G. Potra în eseul: „*Comunistul" Titulescu* – dovedind cât de aberante au fost speculațiile de: „slujitor al iudeo-masoneriei și al Internaționalei comuniste", „om al sovieticilor", „vândut" etc.

Ziditorul de idealuri Nicolae Titulescu „nu și-a făcut nicio iluzie în legătură cu regimurile totalitare, a avut judecăți categorice în privința lui Hitler, Mussolini și a lui Stalin; a prevăzut – cu mult înaintea altora – posibilitatea conlucrării între cel de-al Treilea Reich și Uniunea Sovietică". „Bolnav de insomnie lângă destinele țării – cum se exprima Blaga despre el –, Titulescu a iubit România, a servit-o cu patriotism, cu inteligență și ardoare, trăind la cotele suferinței dantești tragedia mutilărilor succesive din 1940". (pp. 99–100). Ideile defăimătoare la adresa lui Titulescu sunt definitiv înlăturate, credem, de autorul culegerii *Pro și contra Titulescu* despre care am scris în „Ecart".

Pot spune că fiecare eseu ne aduce aspecte definitorii privind personalitatea și gândirea titulesciană, asupra cărora viitorii biografi se vor apleca cu siguranță. Rămâne valabilă aici întrebarea: *Cine și când oare?* Cu gândul de a-i incita pe cititorii eseului de față să studieze această lucrare de mare ținută ideatică, amintesc câteva contribuții semnate de George G. Potra: *Titulescu–Portugalia. 36 de ore la extremitatea romanității occidentale; Osusky–Titulescu; Demiterea lui Nicolae Titulescu. Contracararea reacțiilor din presa internațională; Pedepsiți pentru că i-au rămas aproape; Titulescu la Londra în 1937; Ion Antonescu nu răspunde...* (articol ce ilustrează magistral capacitatea de analist a lui Titulescu, în două scrisori inedite transmise conducătorului statului din perioada războiului); *Starea patrimonială a lui Nicolae Titulescu; Înmormântarea n-a putut avea loc acasă; Moartea lui Titulescu sub foarfecele cenzurii antonesciene; Academia Română sfidează consemnul; Nicolae Titulescu – crâmpeie de viață; Paradigme titulesciene la tribuna geneveză; Arhitect și apărător al dreptului internațional; Titulescu nu a gândit Europa în termenii Est și Vest și n-a confundat Europa doar cu o parte a ei* etc.

Contribuțiile lui Adrian Năstase sunt axate pe reflecții actuale, așa cum reținem din analiza intitulată *Titulescu și Europa,* în care cu o deosebită finețe subliniază fostul ministru de Externe, el însuși arhitect și constructor al acestui edificiu pentru România, că: „În fiecare moment mai dificil din istorie, românii l-au avut în subconștient pe Titulescu, au apelat la ideile și judecățile lui, bizuindu-se pe marea autoritate morală pe care a avut-o în Europa. [...] Lui Nicolae Titulescu, în calitatea de ministru al Afacerilor

Străine, i-a revenit sarcina de a duce România în Europa și de a aduce Europa acasă, în România." Considera această misiune deopotrivă delicată și dificilă, deoarece „ca ministru de Externe urmează să ții seama – grea sarcină – de două opiniuni publice: cea de acasă și cea de peste graniță" și „greu e, oricât te străduiești, să transporți acasă o atmosferă internațională! Și misiunea mea e să fiu cărăușul în ambele sensuri!"

„Dacă vom continua să facem paralele, afirmă Adrian Năstase, putem găsi în opera lui Titulescu interesul său pentru regionalism, care este acum atât de mult promovat de către Uniunea Europeană. Este clar că nu se poate separa o țară de zona în care se află. Este important să fie creată o ambianță regională pașnică. Problemele Balcanilor, ale Europei de Sud-Est sunt legate esențial de o solidaritate regională care a funcționat, într-un anumit fel, înainte de război și care, și în prezent, își are importanța și semnificația ei. [...] Începutul secolului al XXI-lea a însemnat pentru România întoarcerea sa definitivă în sânul adevăratei sale familii, fiind revitalizată și dinamizată energia națională necesară accelerării reformelor indispensabile trecerii țării noastre de la aderarea la integrarea europeană și euroatlantică efectivă" (pp.498–499). Adrian Năstase evocă din nou *Lungul drum al „Marelui Tit" spre casă* – o pagină memorabilă legată de îndeplinirea actului testamentar titulescian, în care ministrul Afacerilor Externe și instituția pe care a coordonat-o la începutul anilor '90 s-a implicat cu dăruire și devotament. Cunoaștem mai bine aspectele legate de *Restaurarea Casei Titulescu – o provocare la adresa Timpului;* suntem martorii unei *Întâlniri cu Titulescu sub arcadele Parlamentului* etc.

Largul „diapazon problematic", înfățișat de cei doi titulescieni cu deosebit aplomb, izvorât din cunoașterea interioară a demersurilor marelui diplomat, realizează la 125 de ani de la nașterea sa un „act de justiție istorică" – așa cum și-au propus.

10.

„Nu cred că a scăpat ceva ochiului de linx al domnului Potra în legătură cu Titulescu“[1]

Florin Constantiniu

Domnule președinte,
Onorat auditoriu,

După lectura acestui volum nou despre Nicolae Titulescu, pe care l-a editat, cu o exemplară respectare a tehnicii de publicare a textelor, domnul George Potra și echipa sa, impresia cu care am rămas este poate, în puține împrejurări, o dramă personală, aceea a lui Nicolae Titulescu în anul 1937, care s-a împletit atât de strâns cu o dramă națională și cu o dramă europeană. Pentru că anul acesta, 1937, care face obiectul volumului lansat aici, aș spune că resimte foarte puternic urmările unui eveniment care se petrecuse în 1937, un eveniment pe care chiar istoricii perioadei contemporane nu îl iau întotdeauna în seamă sau nu îi recunosc dimensiunile foarte importante pe care le-a avut. E vorba de remilitarizarea Renaniei, la 7 martie 1936. Evenimentul, repet, este puțin cunoscut pentru cei care nu se ocupă cu istoria perioadei interbelice, dar vreau să vă spun că remilitarizarea Renaniei a modificat complet cadrul geostrategic al continentului european și căderea lui Titulescu în 29 august 1936. Asta este o formulă a lui Arnold Toynbee, care la data aceea făcea un fel de analiză anuală a evenimentelor care s-au petrecut pe plan internațional; Toynbee are această formulă că una din victimele, una din consecințele remilitarizării Renaniei a fost înlăturarea lui Nicolae Titulescu din guvern.

[1] Florin Constantiniu, Alocuțiune rostită la lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I, partea a II-a, partea a III-a*, volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacșu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, Casa Titulescu, București, 15 aprilie 2008.

Care este legătura de cauzalitate istorică? Nicolae Titulescu a încercat să realizeze – nu singur, împreună cu alți oameni de stat, cu reprezentanți ai altor puteri – un sistem de securitate colectivă în Europa, care să blocheze acest dinamism agresiv al politicii celui de al Treilea Reich. Eforturile lui în 1935 de încheiere a pactului franco-sovietic, a pactului cehoslovaco-sovietic, apoi în anul următor, în 1936, a pactului româno-sovietic, toate acestea țințeau la crearea unui sistem de securitate colectivă, de pe urma căruia urma să beneficieze și România, pentru că, așa cum a spus foarte frumos domnul președinte în cuvântul înainte, Titulescu a avut o religie, aceea a servirii interesului național. El și-a dat seama că mijloacele pe care le avea la îndemână România erau alianțe regionale, un sistem de securitate colectivă și legalitatea internațională garantată prin Liga Națiunilor. Or, Germania avea un călcâi al lui Achile, care era zona demilitarizată renană. În orice moment Franța, în momentul în care ar fi decis să sancționeze Germania pentru o violare a Tratatului de la Versailles, avea această ușă deschisă spre teritoriul german. Dar demilitarizarea Renaniei era un călcâi al lui Achile pentru Germania, dar era și o garanție pentru aliații din flancul oriental, așa-zisele alianțe orientale ale Franței, pentru că în momentul în care ei ar fi căzut victime ale unei agresiuni germane, Franța avea mijlocul de a pătrunde pe teritoriul Germaniei. Or remilitarizarea Renaniei, faptul că Germania a închis această poartă, faptul că din momentul acela Ruhrul, care era inima industrială a Germaniei, a fost protejat, faptul că din momentul acela Strasbourgul s-a aflat sub bătaia tunurilor germane, toate aceste elemente au schimbat complet configurația geostrategică a Europei și au dus la falimentul politicii de securitate colectivă.

Sigur, Nicolae Titulescu, ca să spun așa, era vânat de Regele Carol al II-lea, de adversarii lui din Partidul Liberal, din dreapta și extrema dreaptă, erau oameni de prestanța lui Octavian Goga, era mișcarea legionară. Pe plan exterior, diplomația poloneză, diplomația italiană, diplomația germană încercau să-l elimine, dar adversarii lui n-ar fi putut – doreau mai demult s-o facă – dar n-ar fi putut să-l elimine la 29 august 1936, dacă politica cu care el se identificase, aceea de securitate colectivă, nu ar fi falimentat ca urmare a remilitarizării Renaniei.

Deci, aceasta este drama continentului european. Odată cu remilitarizarea Renaniei, se declanșează o criză, care avea să-și găsească deznodământul la 1 septembrie 1939, prin începerea celui de al Doilea Război Mondial.

După aceea intervine drama națională. Anul 1937 este un an de confruntare pe plan intern, în care se decide soarta democrației românești. Din păcate, există tendința unor colegi, poate că eu sunt cel care mă înșel, dar eu cred că ei se înșeală, există tendința la unii colegi de a prezenta perioada interbelică ca afirmarea foarte, aș spune, plenară a democrației românești. Nu este adevărat. Democrația românească era o democrație foarte fragilă – nu am răgazul acum să intru în toate aspectele acestei probleme –, iar semnul fragilității acestei democrații românești, care moare în februarie 1938, e faptul că, atunci când s-a decis direcția în care avea să evolueze România, lupta nu s-a dat între democrație și totalitarism, ci s-a dat între două totalitarisme: totalitarismul regal – regele vroia, unii colegi spun monarhie autoritară, alții spun dictatură regală, deci regele vroia o formulă totalitară; extrema dreaptă – Garda de Fier vroia o formulă totalitară și în această confruntare între două totalitarisme, democrația românească, care era foarte, aș spune, suavă, foarte la începuturile manifestării ei, ea nu a avut timp să se maturizeze, a fost pur și simplu răpusă, fiind prinsă între aceste două forțe.

Or, Nicolae Titulescu – acum ajung la drama personală – Nicolae Titulescu era o personalitate excepțională. Gândiți-vă, aici, dumneavoastră sunteți diplomați, oameni politici, există om politic care să nu dorească să aibă succes în cariera politică? Nu. De altminteri, și intelectualii doresc același lucru, să aibă succes în meseria lor. Și diplomații, și oamenii politici, și intelectualii, toți își au orgoliile lor.

Ei bine, acest om, din 29 august 1936, care se integrează atât de puternic în viața politică și pe plan intern, dar mai ales pe plan internațional, este marginalizat și trăiește acolo, în exil, în Franța.

1937 apare ca o posibilitate pentru el de a reveni în viața politică românească prin candidarea la alegerile de la sfârșitul anului 1937. Deja făcuse un pas, ca să spun așa, spre revenirea în actualitatea politică prin întâlnirea de la Talloires cu Maksim Litvinov. Or, încercarea lui de revenire în viața

politică este întâmpinată – când am văzut aici, în volum cu câtă ură, nu cunoșteam chiar toate textele acestea pe care le-a publicat domnul Potra – cu câtă ură a putut să fie întâmpinat omul acesta, care făcuse atâtea servicii României. Cred că asta este – îmi pare rău s-o spun – o trăsătură a vieții politice românești, o trăsătură a societății românești. Oameni care servesc țara, după aceea sunt, aș spune, copleșiți, acoperiți, tencuiți în noroiul calomniei și Nicolae Titulescu a avut de suferit această dramă personală de a se vedea atacat atât de vehement și de nedrept în momentul în care credea că poate să mai aducă servicii țării. Încât lectura acestor volume, acestor trei volume despre anul 1937 este extrem de instructivă pentru că ne arată care este impactul asupra unui destin personal al marilor desfășurări care se petrec la nivelul istoriei naționale și la nivelul istoriei europene.

Eu, ca să închei, aș spune că am avut și anumite rezerve în legătură cu – nu cu prezentarea domnului Potra, care este extrem de fidelă – dar în ceea ce privește felul în care Titulescu s-a manifestat în 1937. Adică vă mărturisesc n-am putut să înțeleg dorința lui de a merge în 1937 la Moscova pentru a ține o conferință, pentru că, din august 1936, se declanșase marea teroare stalinistă, 1936–1938, anul 1937 este apogeul marii terori, este ceea ce rușii numesc *ejovșcina,* adică este perioada când Nikolai Ejov, care era mâna dreaptă a lui Stalin în acea perioadă, a condus represiunea aceea sângeroasă în care au căzut sute de mii de victime. Ca să-ți dorești să mergi la Moscova în momentul acela să ții o conferință, vă mărturisesc că pentru mine a rămas de neînțeles. Dar poate că Titulescu va fi avut rațiuni pe care eu nu am izbutit să le deslușesc.

Vreau să spun în final că domnul Potra și echipa Domniei Sale a realizat, așa cum spuneam și la începutul acestei luări de cuvânt, un model de tipărire de surse și de investigație în ceea ce privește biografia lui Titulescu. Eu nu cred, așa din câte cunosc eu bibliografie română și străină, nu cred că un om politic a beneficiat de un efort de documentare și de erudiție ca acela pe care l-a desfășurat domnul Potra și echipa sa pentru a reconstitui biografia lui Titulescu și, în cazul specific, biografia lui Titulescu în 1937. Cine a văzut volumele și-a dat seama că domnul Potra a întins, ca să spun așa, un năvod extrem de larg, nu este vorba numai de documentele rămase de la Titulescu, nu, dacă s-au găsit interviuri, până și de la „Europa Liberă"

al lui George Anastasiu, articole de presă, însemnări memorialistice, nu cred că a scăpat ceva ochiului de linx al domnului Potra în legătură cu Titulescu. Aş spune că dacă Titulescu a avut această imensă neşansă de a-şi sfârşi viaţa, sunt convins, cu un sentiment de suferinţă extraordinar de puternic, dacă trupul lui mai este aici, în casa asta, trebuie să fie recunoscător domnului Potra pentru că efectiv i-a înălţat monumentul, nu acesta din faţă, din Şoseaua Kiseleff, faţă de care am rezerve din punct de vedere tehnic, dar cred că monumentul adevărat şi monumentul care ne permite nouă să percepem dimensiunea uriaşă a lui Nicolae Titulescu, acesta l-a înălţat şi îl înalţă domnul Potra şi colaboratorii săi. Îi felicit din toată inima.

11.

„*Este cam greu să găsim justificare la această ostilitate pe care în mod constant o manifestă Iorga faţă de Titulescu*"[1]

Florin Constantiniu

Vă mulţumesc pentru cuvintele bune pe care le-aţi avut la adresa mea şi îmi exprim satisfacţia de a fi acum, în ajunul sărbătorilor, aici, la Fundaţia Titulescu, la o manifestare care are într-adevăr un caracter sărbătoresc, pentru că această carte este pe cât de deconcertantă, pe atât de necesară.

E deconcertantă pentru că, aşa cum au arătat toţi vorbitorii, e de neimaginat, e de neînţeles, cum a fost posibil ca aceste două mari personalităţi ale istoriei româneşti şi care în perioada interbelică au dat atâta

[1] Florin Constantiniu, Cuvânt rostit la lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferenţe* de George G. Potra, Fundaţia Europeană Titulescu, Bucureşti, 2011, 260 p., Casa Titulescu, 22 decembrie 2011.

prestigiu, atâta notorietate României, să se afle într-un raport conflictual şi, mai ales, cum s-a şi subliniat de către doamna profesoară Viorica Moisuc, pentru noi, istoricii, care, în principiu, ar trebui să fim de partea lui Iorga în această confruntare între istoric şi diplomat, pentru noi, istoricii, este cam greu să găsim justificare la această ostilitate pe care în mod constant o manifestă Iorga faţă de Titulescu.

Cine citeşte cartea, observă că în ceea ce priveşte, aş spune, intensitatea adversităţii, ea aparţine lui Nicolae Iorga. Adică, Titulescu a avut perioade când s-a aflat în raporturi cordiale cu Nicolae Iorga şi s-a subliniat aici rolul pe care l-a avut în acordarea titlului de doctor *honoris causa* la Universitatea din Oxford, i-a cumpărat până şi toca şi acea robă pe care o poartă doctorii de acolo, i-a organizat masa, o masă festivă cu acest prilej, pe când Iorga în mod constant manifestă această adversitate faţă de Titulescu.

Aici a fost invocată necesitatea unei analize psihologice a personalităţii lui Iorga. Eu cred că lucrul acesta este cunoscut de foarte multă lume de aici, dar îl amintesc, vreau să subliniez faptul că în şcoala franceză de istorie a relaţiilor internaţionale, care şi-a găsit fundamentele teoretice în opera lui Pierre Renouvin şi Jean-Baptiste Duroselle, acolo există un capitol în cartea lor de introducere în istoria relaţiilor internaţionale, un capitol însă care e scris de Duroselle, dar, evident, cartea fiind comună, Renouvin este şi el, ca să spun aşa, copărtaş al acestei teorii, necesitatea investigării personalităţii actorului politic şi cei doi istorici dau o tipologie a omului politic în funcţie de temperamentul lui, de caracterul lui. De pildă, fiindcă a fost evocat aici Mussolini. Mussolini, care îşi începuse cariera ca ziarist, susţine Duroselle, în deciziile pe care le lua era mai puţin călăuzit de evaluările politice, cât de ideea cum va apărea decizia lui, ştirea lui pe prima pagină a ziarelor. Şi această nevoie de publicitate, nevoia de a fi prezent în mass-media de atunci, îl făcea de multe ori să ia hotărâri care erau în dezacord chiar cu interesele naţionale ale Italiei. Deci, personalitatea omului politic este esenţială în înţelegerea unui şir întreg de manifestări. Noi în general suntem tentaţi să vedem forţele profunde ale procesului istoric, dar actorul politic care întruchipează acţiunea acestor forţe politice este de luat în considerare.

Eu sunt la o vârstă când pot să fac şi mărturisiri. Vreau să vă spun că, în ce mă priveşte, cred că nu psihologia, ci psihanaliza trebuie să fie aceea care

să ne ajute să înțelegem mobilurile anumitor atitudini politice. Nu vă ascund că eu, foarte tânăr fiind, am descoperit psihanaliza și am fost și sunt un admirator al lui Freud, bine, acum și cu anumite rezerve critice, dar atunci când am fost tânăr am fost în întregime câștigat de el, și am considerat foarte mult timp că factorul decisiv în viața unui individ este factorul erotic. Mai târziu însă, înțelepțit de anii senectuții, mi-am dat seama, mai ales în cazul românilor, că tot atât de important cât este erotismul este frustrarea. Și cine urmărește mai ales viața societății românești, nu numai în sectorul politic, în toate sectoarele, cred că ceea ce caracterizează societatea românească în perioada post-decembristă, este o societate a frustrării. Toată lumea este frustrată. Domnul Pleșu spunea că toți suntem nevrotici. Eu cred că aproape toți suntem frustrați. Este o problemă pe care aș aborda-o, dar n-am răgazul aici. Acum discut frustrarea lui Iorga. Deci Iorga – asta este pur și simplu convingerea mea – prin această ostilitate față de Titulescu, este frustrarea unui intelectual orgolios. Intelectualii în general sunt animale orgolioase. Iorga – acum ar trebui să ne raportăm și la personalitatea lui – era realmente o personalitate uriașă. Gândiți-vă dumneavoastră, un om care scrie 1.359 de cărți și broșuri și 25.000 de articole. Nicio carte a recordurilor nu a înregistrat acest record. Evident că avea conștiința valorii lui, își dădea seama că este cu mult deasupra semenilor lui. Atunci, orice succes al unui om politic, chiar și a unui coleg de breaslă, era pentru el generator de frustrare. A spus cineva, un bătrân istoric, că atunci când Pârvan a venit la Academie cu prima ediție din *Getica,* ediția aceea care a apărut atunci, în perioada interbelică, deci, Iorga, care tipărise atât, care nu avea nicio dificultate în a tipări, dar când a văzut cartea aceea – știți ce dimensiuni are *Getica* – a avut deodată așa o explozie: „Pe mine nu mă tipărește nimeni, eu nu pot să public așa". Simplul fapt că Pârvan a scos cartea aceea pe Iorga l-a frustrat. Aceștia sunt intelectualii. Eu am rămas uluit când am citit, cred că în revista „Manuscriptum", erau niște scrisori ale lui Călinescu care suferea. De ce? Atunci, prin '45–'46 era, suferea că nu e în biroul politic al Partidului Național Popular. Ce era Partidul Național Popular? Ce este UNPR-ul astăzi pentru PDL, adică o formație din asta satelit, creată ca să smulgă voturi. Aceea era PNP-ul – PNP-eaua i se spunea atunci – pentru Partidul Comunist și Călinescu suferea că nu este în biroul politic. Dacă ar

fi vrut să fie în biroul politic al Partidului Comunist, hai să spunem că era un factor de decizie și era de înțeles ambiția lui. Dar nu, el voia să fie slugă la slugoi. Asta este de neînțeles. Dorința intelectualului totdeauna de a căpăta această recunoaștere publică, chiar dacă el este o valoare incontestabilă, cum era Titulescu, cum era Nicolae Iorga, dar totuși vroia și o consacrare politică. Și imensa greșeală a lui Iorga, după părerea mea, a fost tocmai această lansare a lui în politică, pentru că dacă nu s-ar fi implicat în politică și și-ar fi văzut numai de activitatea lui de istoric, care într-adevăr era o activitate pusă în slujba poporului român, nu numai a științei românești, dar a interesului național al poporului român, Nicolae Iorga nu ar fi avut de suferit atâtea câte a suferit în activitatea lui și mai ales această suferință personală generată de faptul că frustrarea lui apărea de fiecare dată când cineva avea un succes care i se părea lui că îl umbrește. Gândiți-vă dumneavoastră, un om ca Eugen Lovinescu, care a fost tot așa abhorat de Iorga cum a fost Titulescu, ei, Eugen Lovinescu, deschizător de drumuri în critica literară, în istoria literară, n-a ajuns nici măcar la universitate, a rămas profesor în liceu, n-a ajuns niciodată în Academie. De ce? Pentru că Iorga s-a opus tot timpul, în mod constant, la promovarea lui Lovinescu. Dar, încă o dată, toate lucrurile astea sunt de înțeles. Și cine face psihanaliză, cine urmărește aceste străfunduri, acest, aș spune, prim palier al personalității noastre, care este sinele, adică o zonă destructurată, confuză și difuză, subliminală, sub pragul conștiinței, acela vede cum impulsurile acestea de multe ori întunecă rațiunea, adică întunecă eul și supraeul. Personalitatea noastră, potrivit lui Freud, are trei paliere. Deci, lucrurile acestea trebuie avute în vedere.

Al doilea lucru care cred că trebuie luat în considerare de istoric e faptul că societatea românească nu are respect pentru marile valori culturale. Nu numai de acum. Bine, acum e o situație care aș spune că ne aflăm în cea mai de jos perioadă din istoria poporului român, nici măcar în perioada lui Stalin nu a fost o situație cum este acum în România. Minus represiunea, că nu spun asta, din unghiul de vedere al tonalității generale a vieții noastre politice. Dar societatea românească nu are acest respect al omului de cultură și Nicolae Iorga, care ați văzut ce performanță extraordinară a avut din unghiul de vedere al operei lui științifice, a fost un om ironizat, discreditat,

insultat în viața publică românească. Eu eram elev de liceu când am găsit acel volumaș de versuri, de epigrame de fapt, al lui Păstorel Teodoreanu, *Strofe cu pelin de mai, contra Iorga Nicolai.* Ce știam eu despre Iorga? Eram încă elev, nu apucasem să citesc nicio carte de istorie a lui Iorga, dar citeam despre Iorga. Vă dau două exemple, două epigrame care mi-au rămas în minte: „După alegeri, iată-l trist/Iorga-și flutură bărbuța/Căci contase pe Văleni/Și ieșise la Mărcuța". Mărcuța era, știți, casa de nebuni de aici, din București. Sau: „La Sorbonna când se duce/Franțuzește să vorbească/Tot francezu-n sine-și zice/Dulce-i limba românească". Deci, iată cum era perceput în societatea românească Nicolae Iorga, cea mai strălucită minte din perioada aceea a românilor era bagatelizată, discreditată în astfel de epigrame. Și aș putea să vă dau și alte exemple. E un curent general și din acest punct de vedere Iorga s-a integrat perfect în acest refuz de a recunoaște statura reală a unei personalități.

Ne place sau nu ne place, noi suntem încă o țară primitivă, o țară înapoiată, unde spiritul public este în mare suferință, pentru că lucrurile acestea, adversitățile politice, să spunem în Franța, în Anglia, cât sunt de puternice, dar confruntarea rămâne la nivelul ideii. La noi, imediat este atacat individul, imediat să fie discreditat, imediat să fie prezentat în cele mai sumbre culori, ca individ, nu vederile lui, ci el, ca ins. Și Nicolae Iorga, din acest punct de vedere, n-a făcut excepție. Era frustrat din cauza succesului lui Titulescu. Atunci s-a revărsat așa cum vedem din cartea domnului George Potra. Dar, încă o dată, psihanaliza ne ajută să înțelegem mecanismele acestea interioare ale unor frustrări de acest gen.

Și, în final, o observație legată de poziția lui Titulescu față de mișcarea legionară, în legătură cu controversa Titulescu-Iorga atunci, în 1937, când Titulescu și-a prezentat candidatura la alegerile parlamentare.

Cred că domnul Potra trebuie să ia în considerare și mărturia lui George Duca, pentru că George Duca, în memoriile lui, *Cronica unui român în secolul 20,* în volumul 2 sau 3, nu mai mi-aduc aminte exact, vorbește despre această dispută dintre Duca și Titulescu privind scoaterea Gărzii de Fier în afara legii. Deci începuse campania electorală atunci, la sfârșitul anului 1933, și legionarii se dedau la acte de violență, erau și provocați de autorități, pentru că atunci a fost o spirală, aș spune, a violenței. Aparatul

de stat îi ataca pe legionari, legionarii răspundeau cu violență la atacurile aparatului de stat. Și Titulescu a spus: eu nu pot să fac politica României peste hotare dacă în țară anarhia legionară se poate desfășura în libertate. Trebuie împiedicat să participe la alegeri. I.Gh. Duca, care era aș spune, pe de o parte, un democrat convins, care era împotriva limitării acestor drepturi de a se prezenta la alegeri, pe de altă parte considera că e mult mai ușor de supravegheat Garda de Fier dacă ea este legală decât dacă ar fi trecută în ilegalitate, s-a opus și, într-adevăr, aici este mărturia lui George Duca, Titulescu a amenințat cu demisia. Duca, care nici el nu suferea pe Titulescu, se știe foarte bine din însemnările lui, spunea: Titulescu a făcut o scenă de isterie, acesta este termenul pe care îl folosește George Duca. Și atunci au mers la Carol al II-lea să arbitreze: care formulă a lui Titulescu sau a lui Duca să fie reținută. Și Carol a spus: Garda de Fier trebuie scoasă în afara legii, însă a intervenit imediat și lașitatea personală a lui Carol al II-lea: da, dar, zice, ei recurg pe urmă la atentate. Atunci Duca a zis: Aș dori ca Garda de Fier să fie scoasă în afara legii nu printr-un decret regal, care l-ar fi angajat personal pe rege, ci printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri, care-l angaja pe Duca. Și atunci Duca a avut această generozitate și a spus: „Maiestate, viața mea este mai puțin prețioasă decât a Maiestății Voastre", și o scoate prin jurnal al Consiliului de Miniștri și bineînțeles, la 29 decembrie 1933, legionarii l-au sancționat, ca să spun așa, pe Duca și l-au asasinat. Acum să vă povestesc o istorioară așa, ca *un petit histoire.* Când George Duca s-a întors din Japonia, pentru că I.Gh. Duca de fapt a fost îngropat abia în primăvară, el a rămas acolo la cimitir că urma să fie dus la Urșani și era zăpada foarte mare atunci în iarna 1933–1934 și s-a așteptat venirea lui George Duca, băiatul lui, care era în post la Legația noastră de la Tokyo și, primind de la guvern dispoziție să nu treacă pe teritoriul Uniunii Sovietice ca nu cumva să se nască vreun incident diplomatic, a trebuit să ocolească toată Asia ca să ajungă la București. Deci, el a venit târziu de tot și când s-a dus la Titulescu – povestește cu foarte multă ironie și cu malițiozitate, că nu-l gusta pe Titulescu –, Titulescu așa, cu un gest din acesta de părinte îndurerat: „Știu ce-ai să-mi spui, că adică eu sunt vinovat; italienii au făcut-o, acest atentat legionar. Dar eu de acum înainte mă voi ocupa de cariera dumitale" și spune George Duca: „Nu m-a mai primit pe

urmă niciodată după această declarație așa de călduroasă. De-acum înainte cariera ta este preocuparea mea". Deci, încă o dată, Titulescu s-a pronunțat atunci în favoarea scoaterii Gărzii de Fier în afara legii în 1933 și mărturia lui George Duca nu poate fi ignorată.

Eu cred – acesta este sentimentul meu, dar cred că și mulți din asistență îl împărtășesc – că acum toată lumea e cu ochii la brad, să vedem acolo ce ne-a adus Moș Crăciun. Ei bine, cel puțin istoricilor, dar și marelui public cititor, George Potra a fost un Moș Crăciun extraordinar de generos și ne-a adus un cadou care ne va delecta și ne va folosi într-o măsură considerabilă pentru a înțelege aceste aspecte care, să fim foarte deschiși, sunt, de regulă, ocultate în istoriografia noastră, tot genul intră așa într-un canon din acesta, toate sunt excelente, noi suntem nemaipomeniți, colosali, românii. Vedem că personalitățile de vârf ale societății românești au și ele păcate, la fel ca oricare dintre noi. Poate că acesta este un sentiment reconfortant și pentru noi, ăștilalți, care nu avem harurile și darurile pe care le-au avut aceste personalități.

Vă mulțumesc.

12.

Un roman istoric[1]

Ion Brad

Această nouă și monumentală carte[2] vine să certifice încă o dată ceea ce diplomații și literații cunoșteau de multă vreme: George G. Potra este cel

[1] Ion Brad, *Un roman istoric*, în „Cultura", serie nouă, an IX, nr. 17 (468), joi 22 mai 2014, p. 14.

[2] George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă*, Fundația Europeană Titulescu, Sebeș, 2013.

mai autorizat istoric dintre toți cei care s-au ocupat de opera și personalitatea lui Nicolae Titulescu, părintele diplomației moderne românești.

Într-un discurs de acceptare a Premiului internațional „Nicolae Titulescu" pe anul 2010, intitulat *Cu el rămân puternice bastioanele rezistenței și aripile speranței românești,* întâlnim și această emoționantă mărturisire:

„M-am întâlnit cu Titulescu în urmă cu peste 45 de ani. A fost șansa vieții mele. Am fost și am rămas fascinat de inteligența sa fulgurantă și de gândirea sa fertilă. M-am robit voluntar unei mari și perpetue descoperiri. Hrănindu-mă din înțelepciunea sa, am ajuns mai bogat în spirit și mai generos în trăire, mai bătrân, adică mai îngăduitor în ascultare și judecăți. Titulescu mi-a deschis ochii spre Europa visurilor noastre, dar mi-a indus deopotrivă conștiința că România este și rămâne pentru mine singurul loc pe care-l pot numi Acasă, că ea este început și sfârșit. Titulescu a devenit pentru mine alfa și omega trăirilor și judecăților mele. Titulescu avea să fie pentru mine ceea ce Bach a fost pentru Enescu".

Această devoțiune s-a tradus în munca sa de benedictin cercetător și culegător, în țară și străinătate, din arhive și biblioteci, a zeci de mii de documente titulesciene, studiate și adunate în volume originale, revelatoare pentru ceea ce a însemnat proiecția unui diplomat și om politic de geniu pe ecranul unei Românii care era supusă, din interior și exterior, la cele mai cumplite încercări istorice. Printre lucrările acestea, cea mai însemnată mi s-a părut cea intitulată *Pro și contra Titulescu,* apărută în trei volume, care se citesc pe nerăsuflate, ca un roman istoric al marilor virtuți și defecte omenești și românești, prelungite și amplificate după moartea lui Titulescu, până în zilele noastre.

În cele optsprezece capitole ale volumului de față, apărut cu sprijinul Fundației Culturale „Lucian Blaga" din Sebeș, Alba, George G. Potra pune în pagină, cu acribie științifică, sute și sute de documente (unele reproduse în facsimil) și fotografii, care atestă și fac convingătoare împrejurările deosebite ale ultimilor ani din viața și activitatea lui Nicolae Titulescu.

Întorcându-ne la paginile cărții, trebuie observat că primul capitol reprezintă un concentrat al tuturor celorlalte, fiindcă urmărește, moment cu moment, evoluția amurgului îndurerat al unui zbor înalt, cu aripi retezate de nedreptățile veacului. Căci, subliniază autorul:

„Nicolae Titulescu a murit de două ori. Prima dată la 29 august 1936. Atunci când, nedrept, duşmanii din ţară şi străinătate l-au scos pentru totdeauna din viaţa politică activă. A doua oară la 17 martie 1941. Atunci când, prematur, a cedat suferinţelor fizice şi morale, abandonându-se în braţele lui Thanatos".

Prima moarte era o urmare a actului iniţiat de regele Carol al II-lea şi semnat de Gheorghe Tătărescu, susţinut de camarila regală şi salutat de forţele de dreapta, tot mai active în acei ani. Zadarnice erau reacţiile de anvergură ale opiniei publice, ale presei româneşti şi internaţionale, ca şi protestele din rândurile corpului diplomatic românesc. Această demitere din guvernul liberal a dat şi o lovitură sănătăţii precare a lui Titulescu, socotit un fel de „proscris" şi obligat să ia calea exilului.

Biruindu-şi boala, întreg anul 1937 a fost prezent în lumea politică, diplomatică, ştiinţifică, universitară şi ziaristică, la Paris, Londra, Praga, Bratislava, a conferenţiat, a stabilit contacte cu mari personalităţi politice şi diplomatice, trăgând semnale de alarmă împotriva somnului raţiunii, împotriva curentelor şi forţelor totalitare, care puneau la cale răsturnarea echilibrului conturat de sistemul tratatelor încheiate după Primul Război Mondial, deci împotriva întregii sale activităţi de la Societatea Naţiunilor.

În faţa ascensiunii forţelor revanşarde, el a chemat la solidaritatea tuturor forţelor progresiste şi democratice, împotriva dictaturilor şi dictatorilor, de la nazism şi fascism la comunism, a somat democraţiile occidentale să renunţe la himere şi compromisuri, la concilierile faţă de promotorii revizionismului şi revanşismului.

Instituţiile din subordinea adversarilor, mercenarii camarilei, conspiratorii de meserie, toţi perverşii şi ticăloşii care dispuneau şi de sume de bani, pregăteau, la comandă, moartea civilă a lui Titulescu, ameninţându-l până şi cu ridicarea cetăţeniei române. Iar în decembrie 1937, când dorea să reintre în viaţa politică internă şi să revină la învăţământ, aceşti terorişti politici au lipit pe pereţii Facultăţii de Drept din Bucureşti şi pe stâlpii felinarelor de pe străzile Capitalei manifeste care chemau la lichidarea fizică a lui Titulescu.

Regret că nu am spaţiu să mă refer la toate celelalte pagini, cuprinzând atâtea noi şi edificatoare documente de arhivă şi de presă, care l-au dus,

toate, pe eminentul istoric şi analist politico-diplomatic George G. Potra să contureze acest tablou final, ca o recomandare de lectură, ca o invitaţie la acţiunile desfăşurate, aproape săptămânal, sub conducerea sa, la sediul Fundaţiei Internaţionale „Nicolae Titulescu" din şoseaua Kiseleff nr. 47:

„Pentru a reveni Acasă, Nicolae Titulescu a aşteptat cincizeci de ani. Din varii motive şi din diverse părţi i s-a ignorat dorinţa de a fi aşezat în pământul ţării. Până la trecerea sa în nefiinţă, Ecaterina Titulescu a refuzat categoric aducerea rămăşiţelor pământeşti ale lui Nicolae Titulescu în România, invocând statornic existenţa regimului comunist de la Bucureşti. Ecaterina Titulescu nu i-a respectat deci ultima dorinţă. După moartea acesteia, pe o poziţie la fel de intransigentă, s-au plasat soţii Marie Yvonne şi Gheorghe Antoniade. Macabru, aceşti posesori de rămasuri titulesciene au revendicat pentru sine dreptul de a negocia locul depunerii rămăşiţelor pământeşti ale lui Nicolae Titulescu. Cât de trist ar putea fi considerat, ei rămân nişte traficanţi de cadavre. Dincolo de raţiuni ideologice, aceştia sunt animaţi de interese patrimoniale. De ani de zile, urmaşul acestora se judecă cu statul român pentru a intra în posesia Casei Titulescu, societatea românească riscând astfel abstragerea ei din rostul firesc – intelectual, diplomatic, ştiinţific – şi transferul ei într-o afacere comercială. Lungul drum al lui Titulescu către casă s-a încheiat în 7 martie 1992. Readucerea sa în ţară după cincizeci de ani de la aşezarea sa în cripta Bisericii „Sf. Mihail" din Cannes a încheiat un efort de câteva decenii, în care s-au vehiculat mari principii şi s-au consumat interese meschine, în care serenitatea a lăsat locul pasiunilor şi intrigilor, confruntărilor şi acuzelor. Dincolo de nume şi date notabile, din acest demers rămâne realitatea că, în 1992, în efortul final de readucere al lui Nicolae Titulescu s-au regăsit solidare toate forţele politice majore ale ţării. Titulescu a fost readus Acasă de ţara însăşi, care şi l-a revendicat ca fiu şi care l-a primit cu braţele deschise, dându-i loc în inima fiecăruia dintre noi. Obosit de atâta aşteptare, a venit să se odihnească Acasă, în inima Transilvaniei, la Braşov. Din suflet, a devenit simbol. De iubire de ţară şi neam. Cu ochii roată spre toate zările, Titulescu ne cheamă în armata marilor idei pe care le-a imaginat şi condus cu speranţa că ele pot constitui temeiul tuturor întreprinderilor de conlucrare şi pace, hrănite cu dreptate, adevăr, umanism, încredere. Chiar dacă la 7 martie 1992, când a fost adus

Acasă, n-a fost trecut pe sub Arcul de Triumf, Titulescu rămâne pentru noi un Erou. În Panteonul recunoștinței naționale, el s-a așezat alături de făuritorii de țară, de cei ce au servit-o și apărat-o, fără ostenire și rezervă, proiectând deopotrivă un vizionar și precursor, efigia unui om care a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a aduce România în Europa și Europa în România."

Acum, când George G. Potra s-a întors din nou din SUA, de unde reușește să aducă de fiecare dată noi documente titulesciene, cum a făcut-o și din Europa, ani la rând, sunt convins că nu va trece multă vreme până va adăuga o nouă contribuție la cele peste o sută de articole și douăzeci de cărți publicate până în prezent în memoria lui Titulescu.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

1) Nicolae Titulescu. Ministru al Afacerilor Străine al României (1927–1928; 1932–1936).

2) *1922, Londra.* Nicolae Titulescu, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra (1921–1927; 1928–1932), în ținută de gală. Fotografie dată cu autograf nepotului său, Sergiu (Gigi) Nenișor, în 1930.

3) *30 august 1936, Cannes.* Nicolae Titulescu află de demiterea sa de către cercurile guvernamentale de la București la doar câteva ore după adoptarea acesteia.

4) *4/16 martie 1882, Craiova.* Buletin de naștere al lui Nicolae Titulescu.

5) *18 decembrie 1941, Cannes.* Extras din registrul de decese pe anul 1941 al Primăriei din Cannes pe numele Nicolae Titulescu (decedat la 17 martie 1941, la Hotel Carlton).

6–7) *5 ianuarie 1940, Saint-Moritz (Elveția).* Testament făcut de Nicolae Titulescu și autentificat la aceeași dată de către Legația României la Berna. *„În ce mă privește, cum m-am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 și 1920, doresc să fiu îngropat la Brașov într-un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor ști să găsească un loc potrivit dorinței mele. // Take Ionescu sus la Sinaia și eu la picioarele lui, jos la Brașov, pentru repausul etern, este felul cel mai convenabil și doresc ca locuitorii Brașovului să accepte rugămintea mea".*

8) *25 iunie 1900, Craiova.* Lista premianților Liceului „Carol I" pe anul școlar 1899/1900. Nicolae Titulescu primește premiul de onoare cu nota 9,92.

9) *19 noiembrie 1902, Paris.* Diplomă de bachelier în drept – pe baza certificatului de aptitudini acordat la 12 iulie 1902 – eliberată de Rectoratul Universității din Paris la 20 februarie 1903.

10) *29 august 1903, Paris.* Diploma de licențiat în drept al Facultății de Drept din Paris, eliberată pe numele Nicolae Titulescu de către Ministerul Instrucțiunii Publice din Franța și remisă de Rectoratul Universității la 12 octombrie 1903.

11) *16 decembrie 1921, București.* Decretul de numire al lui Nicolae Titulescu, deputat, ministru secretar de stat, ca trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României pe lângă George al V-lea, Regele Marii Britanii și Irlandei și al posesiunilor de peste mări, împărat al Indiilor, semnat de Ferdinand I, Regele României, și contrasemnat de către Take Ionescu, ministru al Afacerilor Străine.

12) *24 noiembrie 1927, București.* La moartea lui Ion I.C. Brătianu, din al cărui guvern a făcut parte ca ministru de Externe, Nicolae Titulescu este reinvestit de Înalta Regență ca titular al Afacerilor Străine, în cabinetul condus de Vintilă I.C. Brătianu.

13) *16 octombrie 1930, Sinaia.* Decretul de numire a lui Nicolae Titulescu, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Londra, ca membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga, de către M.S. Regele Carol al II-lea. Decretul este contrasemnat de Gheorghe Gh. Mironescu, președinte al Consiliului de Miniștri, ministru al Afacerilor Străine.

14) *1921–1926.* Pașaport diplomatic eliberat pe numele lui Nicolae Titulescu, folosit într-una din perioadele în care a reprezentat România la Londra, la Societatea Națiunilor și la diferite conferințe internaționale de profil.

15) *9 decembrie 1935, București.* Unul dintre pașapoartele diplomatice ale lui Nicolae Titulescu, eliberat de Ministerul Afacerilor Străine, sub semnătura lui Gheorghe Grigorcea, ministru plenipotențiar cls. I, directorul Direcției Protocolului, și având numărul 0767 seria B.

16) *Iulie 1922, [Londra].* Permis de intrare la cea de-a XIX-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor (St. James's Palace).

17) Carte de vizită a lui Nicolae Titulescu în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României în Marea Britanie și de delegat permanent al României pe lângă Societatea Națiunilor.

18) *1932–1936.* Un altfel de pașaport, dincolo de frontiere și vize.

19) *12 august [1919], Paris.* Nicolae Titulescu transmite lui Nicolae Raicoviceanu indicații privind arendarea moșiei și alte probleme administrative.

20) Nicolae Titulescu având alături pe cei doi secretari personali ai săi: Nicolae Raicoviceanu (stânga) și Sergiu (Gigi) Nenișor (dreapta).

21) *18 martie 1922, [Londra].* Nicolae Titulescu adresează Lordului Cancelar rugămintea de a face demersuri pentru primirea sa de către Regele Marii Britanii și prezentarea scrisorilor de acreditare.

22) *27 aprilie 1924, [f.l.].* Nicolae Titulescu comunică lui Vintilă I.C. Brătianu dorința Societății Națiunilor ca România să ajute Albania prin livrarea de cereale pentru a depăși o severă criză alimentară.

23) *25 iulie 1925, Londra.* Colonelul Nicolae Rădescu, adjutant regal onorific, exprimă lui Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, părerea de rău că nu l-a întâlnit la Londra și îl informează cu privire la sentimentele afectuoase ale M.S. Regina Maria și ale Principesei Elena față de marele diplomat român.

24) *3 februarie 1926, București.* Profesor Vasile Pârvan îl înștiințează pe Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, că va veni în Marea Britanie pentru a ține câteva prelegeri de istorie antică est-europeană.

25) *21 august 1926, [Acqui].* General Alexandru Averescu îi comunică lui Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, programul său în viitorul apropiat.

26) *Septembrie 1926, Geneva.* Prezenți la cea de a VII-a sesiune a Adunării Societății Națiunilor, premierul român, Alexandru Averescu, Nicolae Titulescu și Nicolae Petrescu-Comnen, în compania ziariștilor români și străini, se lasă fotografiați în fața sălii „La Réformation".

27) *14 septembrie 1926, Geneva.* Martha Bibescu mulțumește lui Nicolae Titulescu pentru un buchet de crizanteme pe care i l-a oferit diplomatul român.

28) *14 martie 1927, Cluj.* Sextil Pușcariu îl felicită pe Nicolae Titulescu pentru succesul repurtat la ședința Consiliului Societății Națiunilor în chestiunea optanților unguri.

29) *29 martie 1927, București.* Stelian Popescu mulțumește lui Nicolae Titulescu pentru vizita la ziarul „Universul" și îi solicită o scurtă întrevedere.

30) *25 iunie [iulie] 1927.* „The New York Times" adresează felicitări lui Nicolae Titulescu cu ocazia numirii sale ca ministru al Afacerilor Străine al României.

31) *16 iulie 1927, Paris.* Vicontele Joseph de Fontenay, președinte al Academiei Diplomatice Internaționale, felicită pe Nicolae Titulescu cu ocazia numirii acestuia ca ministru al Afacerilor Străine al României.

32–33) *20 iulie 1927, București–21 iulie 1927, Sinaia–București.* Abia instalat ministru de Externe, Nicolae Titulescu face notații privind dramatismul și tensiunea încercate de clasa politică la trecerea în neființă a Regelui Ferdinand I.

34) *27 septembrie 1927, București.* Ion Gh. Duca, ministru de Interne al României, cere permisiunea lui Nicolae Titulescu de a-i depune candidatura în Senatul Universității din București.

35) *28 septembrie 1927, Geneva.* Nicolae Titulescu, ministru de Externe al României, exprimă lui Ion Gh. Duca serioase rezerve privind depunerea candidaturii sale la Senatul Universității din București.

36) *1928–1930 (?).* Vintilă I.C. Brătianu, Ion Gh. Duca și Nicolae Titulescu.

37) *23 noiembrie 1927, București.* Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, notează cu maximă îngrijorare starea fizică extrem de gravă a lui Ion I.C. Brătianu, prim-ministru al României la acea dată.

38) *7 decembrie 1927, Geneva.* Sir James Eric Drummond, secretar general al Societății Națiunilor, exprimă lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, compasiunea față de încercările grele prin care a trecut România, dar și el însuși, și îi urează însănătoșire grabnică.

39) *8 februarie 1928, Berna.* Nicolae Petrescu-Comnen, ministru al României la Berlin, îi comunică lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, ultimele detalii cu privire la programul său înainte de prezentarea la post, la Berlin.

40) *17 februarie [1928, Roma].* Dimitrie I. Ghika, ministru al României la Roma, îi transmite lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, termenii elogioși în care a fost evocat de mari personalități italiene în întâlnirile ocazionate de prezentarea scrisorilor de acreditare și de vizite de prezentare.

41) *20 aprilie 1928, Geneva.* Nicolae Titulescu notează cu emoție în *Jurnal: „Azi sunt 4 ani de când a murit mama. Mama mea. // Adormit 3,30. Sculat 7 (opt ora românească), ora când a murit mama. Readormit. Sculat 9. // Mi-e dor de mama".*

42) Agende zilnice ale lui Nicolae Titulescu din anii 1927, 1928, 1930.

43) *Ante 24 iulie 1928 [f.l.].* Nicolae Iorga solicită lui Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine al României, un ajutor financiar pentru instituțiile culturale de la Vălenii de Munte.

44) *10 noiembrie 1928, București.* Iuliu Maniu, prim-ministru al României, îi solicită lui Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, sprijinul pentru constituirea noului cabinet, prin acceptarea postului de ministru de Externe.

45) *9 mai 1935, București.* Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu și Savel Rădulescu ieșind de la Camera Deputaților.

46) *Ianuarie–februarie 1929.* Proiect al studiului *Societatea Națiunilor și regula unanimității,* pregătit de Nicolae Titulescu pentru Academia Diplomatică Internațională.

47) *25 ianuarie 1930, [f.l.].* Gheorghe Gh. Mironescu, ministru al Afacerilor Străine al României, certifică și aprobă cheltuielile făcute în ianuarie 1930 de Nicolae Titulescu, ca reprezentant al României, la Conferința Reparațiilor.

48) *8 februarie 1930, Dax.* Vespasian V. Pella, membru supleant al Comitetului Societății Națiunilor pentru Amendarea Pactului Societății Națiunilor în vederea punerii de acord cu Pactul de la Paris, îl anunță pe Nicolae Titulescu că îi trimite documentația detaliată cu privire la Pactul Briand-Kellogg.

49) *21 martie 1930, București.* Constantin Argetoianu îl roagă pe Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, să intervină la Ministerul Afacerilor Străine pentru ca să nu fie transferat de la Roma consilierul de legație Constantin Zănescu.

50) *Februarie 1932, București.* Nicolae Titulescu împreună cu Constantin Argetoianu. Fotografie oferită cu dedicația lui Nicolae Titulescu: *„À la charmante Julie. Titulescu. Februarie 932, Bucarest".* Semnată și de Constantin Argetoianu.

51) *13 noiembrie 1930, Lyon.* Édouard Herriot, primar al orașului Lyon, îi adresează lui Nicolae Titulescu invitația de a deschide catedra de irenologie de la Facultatea de Drept din Lyon.

52) *29 noiembrie 1930, Londra.* Nicolae Titulescu răspunde solicitărilor lui Henric Ștefan Streitmann privind tipărirea în România a conferinței „Progresul Ideii de pace", susținută la Cambridge, la 19 noiembrie 1930.

53) *4 decembrie 1930, Haga.* Frank Billings Kellogg, judecător al Curții Permanente de Justiție Internațională, îi mulțumește lui Nicolae Titulescu pentru telegrama de felicitare adresată cu ocazia primirii Premiului Nobel pentru Pace.

54) *16 decembrie 1930, Londra.* Note personale consemnate de Nicolae Titulescu privind primirea sa de către Regele George al V-lea al Marii Britanii.

55) *14 aprilie 1931, București.* La ieșirea de la audiența comună acordată de către Regele Carol al II-lea șefilor principalelor partide politice în vederea constituirii unui guvern de uniune națională: Ion Gh. Duca (Partidul Național Liberal), Iuliu Maniu (Partidul Național Țărănesc) și Nicolae Titulescu, ministru al României la Londra, fost președinte al Adunării Societății Națiunilor, însărcinat cu formarea Cabinetului.

56) *11 septembrie 1931, Geneva.* Nicolae Titulescu adresează Regelui Carol al II-lea mulțumiri pentru aprecierile referitoare la realegerea sa ca președinte al Societății Națiunilor.

57) *29 octombrie 1935, Montreux.* Note politice ale lui Nicolae Titulescu privind relațiile româno-sovietice.

58–59) *15 decembrie 1935, [f.l.].* Cartolină primită de Nicolae Titulescu de la Regina Maria a României: *„Dragă domnule Titulescu. // O mie de mulțumiri pentru acest*

splendid buchet de trandafiri care a adus vara în camera mea. // Sunt sigură că Sovieticii nu cresc trandafiri ca aceștia. // Îi iubesc! (nu pe Sovietici!). // Marie // 15 dec. 1935".

60) *Ianuarie 1936, Londra.* Carol al II-lea, Regele României, și Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine, sosesc în capitala Marii Britanii pentru a participa la funeraliile Regelui George al V-lea.

61–62) *29 august 1936, București.* Gheorghe Tătărescu, președinte al Consiliului de Miniștri al României, comunică lui Nicolae Titulescu remanierea cabinetului, decizie care îl lasă în afara sa numai pe ministrul Afacerilor Străine.

63) *7 octombrie 1936, București.* George Oprescu îi aduce la cunoștință lui Nicolae Titulescu procurarea unui album Auguste Raffet, pe care acesta și-l dorea și expedierea lui cât mai curând.

64) *8 ianuarie 1937, St.-Moritz.* Aide-mémoire întocmit de Nicolae Titulescu pe marginea conversației cu Milan Stojadinović, președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Externe al Iugoslaviei.

65) *26 ianuarie 1937, Saint-Moritz.* Nicolae Titulescu se întreține cu Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul".

66) *12 aprilie 1937, Londra.* Institutul Regal pentru Afaceri Străine, sub semnătura lui Arnold Toynbee, invită pe Nicolae Titulescu să-și expună observațiile asupra capitolelor din „Annual Survey of International Affairs – 1936", mai ales în problemele de mare importanță în care „a jucat un rol central".

67–68) *15 mai 1937, Cap Martin.* Nicolae Titulescu are o discuție cu Iuliu Maniu, pe care presa română și din alte capitale europene a comentat-o ca pe un eveniment de semnificație politică deosebită.

69) *21 mai 1937, Cap Martin.* Nicolae Titulescu face însemnări privind *Mijloacele practice de a menține pacea actuală* (40 de pagini manuscris în limba franceză).

70) *24–28 mai 1937, Cap Martin.* Nicolae Titulescu face însemnări privind *Problema sancțiunilor* (30 de pagini manuscris în limba franceză).

71) *2 iunie 1937, Londra.* Prezent în Marea Britanie pentru un turneu de conferințe, Nicolae Titulescu face o vizită doamnei Ivy Chamberlain, soția lui Sir Joseph Austen Chamberlain, pentru a-i prezenta personal condoleanțe. Cu această ocazie, soția marelui om politic și diplomat a acordat compatriotului nostru un portret al defunctului cu următoarea dedicație: *„Lui Titulescu, în amintirea numeroaselor zile fericite. Ivy Chamberlain".*

72–73) *[Decembrie 1937, București].* Proiectul unei cuvântări a lui Nicolae Titulescu pentru o adunare electorală, preconizată în orașul Slatina. *„Vrăjmașii țării pândesc și vor împărțirea României Mari de azi, pentru care s-au jertfit 800 mii de români și pentru care am luptat timp de aproape 20 de ani".*

74) *1–2 octombrie 1938, Monte Carlo.* Nicolae Titulescu notează cu tristețe și profundă îngrijorare: *„Niciun cuvânt de milă pentru Cehoslovacia. // Sunt dezgustat de presă. Hitler a reușit să amâie războiul pentru un moment când va fi mai tare. // Și nebunii strigă că au salvat pacea."* (1 octombrie 1938) *„Polonia a ocupat azi, la 2, Teschen. // Ungaria are negociațiuni teritoriale imediate. // Doi senatori americani propun o nouă Conferință de pace în America pentru a repara erorile tratatelor."* (2 octombrie 1938)

75) *11 noiembrie 1938, Monte Carlo.* Nicolae Titulescu evocă nostalgic și îndurerat: *„Azi a 20-a aniversare a Armistițiului. Cu ce tristețe mă duce gândul la 11 noiembrie 1918, când am sărbătorit Armistițiul la Café de Paris cu familia Brisson, academicieni ca Jean Richepin, în fine mulți din prietenii ce s-au arătat înțelegători către România și buni pentru mine în timpul exilului meu în Franța cu Take Ionescu! Câte splendide speranțe autorizate s-au năruit! Azi e mai mult sărbătoarea Münchenului și a revizuirii tratatelor! Și totuși, de s-ar deștepta francezii, chiar azi, câte rele am putea încă evita!"*

76) *[11 noiembrie 1938, Monte Carlo].* Nicolae Titulescu deplânge moartea lui Mustafa Kemal Atatürk, la 10 noiembrie 1938, și felicită pe Ismet Inönü, ales președinte al Turciei la 11 noiembrie 1938. *„Dacă sentimentul meu față de Turcia aliată s-a transformat în afecțiune, faptul se datorează calităților profund umane ale Marelui Dispărut și ale miniștrilor săi, mai ales acelea ale președintelui de Consiliu, cu care am avut bucuria să colaborez."*

77) *11 septembrie 1939, Saint-Moritz.* Profund cunoscător al negocierilor și reglementărilor de pace din sistemul de la Versailles, Nicolae Titulescu s-a arătat preocupat de problemele ce vor confrunta România la o nouă Conferință de Pace, oferind în acest sens Regelui Carol al II-lea informații prețioase. *„Oricât de lung ar fi războiul, România trebuie să fie gata și, în vederea discutării condițiilor de pace, să se pregătească din timp pentru ea. Cred o datorie de conștiință să aduc la cunoștința Majestății Voastre și a guvernului român anumite fapte pe care le-am aflat recent și de care ministrul de Afaceri Străine român nu poate avea cunoștință, deoarece este vorba de documente străine, care în niciun chip nu puteau cădea în mâinile lui."*

78) *Ante 23 octombrie 1940, Cannes.* Nicolae Titulescu trimite generalului Ion Antonescu, conducătorul Statului român, o analiză detaliată a trei probleme distincte ale politicii externe românești: relațiile româno-germane, relațiile româno-italiene și relațiile româno-sovietice.

79) *24 martie 1941, Cannes.* Sicriul cu trupul neînsuflețit al lui Nicolae Titulescu, înfășurat în tricolorul românesc și înconjurat cu flori, având deasupra „Steaua României", depus în Biserica „Sf. Mihail" pentru un ultim omagiu din partea familiei, rudelor, prietenilor, oficialităților.

80) *Martie 1941.* Patul de suferință în care Nicolae Titulescu și-a petrecut ultimele clipe de viață.

81–82) *5 aprilie 1941, Cannes.* Maria (Marise, Marys) Nenișor îi face cunoscut lui Nicolae Raicoviceanu tragismul ultimelor zile de viață ale lui Nicolae Titulescu.

83) *10 octombrie 1964, Lignière.* Caterina Titulescu dă lui Gheorghe (George) Anastasiu depline puteri ca, după moartea sa, să poată aprecia condițiile unui eventual transfer în România al rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu.

84) *[A treia decadă a lunii martie, 1967, Madrid].* Caterina Titulescu respinge categoric, încă o dată, cererea lui Gheorghe Nenișor de a proceda la transferul în România al rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu, al cărui executor testamentar era.

85) *31 martie 1968, New York.* Constantin Vișoianu, fost ministru de Externe al României, președinte al Consiliului Național Român din exil, îl informează pe George Anastasiu asupra preocupărilor și demersurilor sale pe lângă case avocațiale pentru identificarea și formularea celor mai eficiente argumente de contracarare a transferului rămășițelor lui Nicolae Titulescu în România.

86) Nicolae Titulescu, *Problema responsabilității juridice a statului și a comunelor cu privire la ultimele răscoale țărănești,* Editura Librăriei Leon Alcalay, Tipografia „Gutenberg", Joseph Göbl, București, 1907.

87) *Discursul domnului Nicolae Titulescu, raportorul Comisiunii de răspuns la Mesaj, rostit în ziua de 20 decembrie 1913 în Adunarea Deputaților, cu ocaziunea discuțiunii răspunsului la Mesaj,* Atelierele grafice Socec et Co., Societate anonimă, București, 1914.

88) *Discursul domnului Nicolae Titulescu rostit în ziua de 20 aprilie 1914 în Adunarea Deputaților cu ocazia discuțiunii revizuirii Constituției,* Atelierele grafice Socec et Co, București, 1914.

89) *Proiectul de lege pentru Reforma contribuțiunilor directe prezentat Adunării Deputaților la 22 martie 1921 de N. Titulescu, ministrul Finanțelor,* Imprimeria Statului, București, 1921.

90) *Reforma financiară. Discursul dlui Nicolae Titulescu, ministrul Finanțelor, rostit în ședința de la 10 iunie 1921, în discuțiunea generală a Legii contribuțiunilor directe, Adunarea Deputaților, în discuțiunea generală a reformei contribuțiunilor directe,* Imprimeria Statului, București, 1921.

91) Nicolae Titulescu, *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de la Transylvanie devant la Société des Nations (mars-juillet 1923),* Jouve et Cie Editeurs, Paris, 1924

92) Nicolae Titulescu, *La réforme agraire en Roumanie et les optants hongrois de la Transylvanie devant la Société des Nations. Séance de Conseil du 7 Mars 1927,* Imprimerie de l'État, Bucarest, 1927.

93) N. Titulesco, ministre des Affaires etrangères de Roumanie, *Mémoire du Gouvernement Royal de Roumanie concernant la proposition du 9 Mars 1928 dans l'affaire des optants hongrois de Transylvanie,* Jouve et Cie Editeurs, Paris, 1928.

94) Nicolae Titulescu, *Quatre conférences sur la Roumanie faites par Mm. les Professeurs: Gaston Jéze, J. de la Morandière, Émile Sergent et Henri Capitant, avec une Préface de M. N. Titulesco, professeur à l'Université de Bucarest, ancien ministre des Affaires étrangères de Roumanie, ministre de Roumanie à Londres,* Éditions de la „Revue Mondiale", Paris, 1930.

95–96) *Le différend yougoslavo-hongrois devant le Conseil de la Société des Nations. Le discours de M. N. Titulesco, ministre des Affaires Etrangères de Roumanie, Président du Conseil permanent de la Petite Entente. Séance du 10 décembre 1934.*

97) Nicolae Titulescu, *Eu și Garda de Fier,* Tipografia ziarului „Universul", [București, 1937].

98) *Palais Wilson, Geneva.* Edificiu ridicat în perioada 1872–1875. Transformat în 1905. Sediu al Societății Națiunilor (1919–1937). Rebotezat Palais Wilson în 1924 în onoarea președintelui SUA, Woodrow Wilson. Actualmente, sediu al Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului. Clădirea este proprietate a Confederației Elvețiene, care a răscumpărat-o în întregime în 1998.

99) *Palais des Nations, Geneva.* Edificiu, în stil neoclasic, ridicat în anii 1929–1937, după planurile arhitecților Carlo Broggi, Julien Flegenheimer, Camille Lefèvre, Henri-Paul Nénot și Joseph Vago. Sediu al Societății Națiunilor (1937–1945), al Organizației Națiunilor Unite (1946–1966). Din 1966, sediu al Oficiului Națiunilor Unite pentru Europa. Complexul – mărit în anii 1950–1952 și 1968–1973 – adăpostește mai multe instituții specializate din sistemul ONU.

100–101) *Arhivele Națiunilor Unite, Geneva.*

102) *Hoover Tower, Palo Alto, California.* Una dintre principalele clădiri din campusul Universității Stanford. Construcția, înaltă de 87 m, a fost proiectată de arhitectul Arthur Brown Jr. și a fost finalizată în 1941. Hoover Tower adăpostește Hoover Institution Library și Hoover Archives. Bazele Arhivelor Hoover au fost puse înainte

ca Herbert Clark Hoover să devină președinte al SUA, primind din partea acestuia o largă colecție de materiale referitoare la începuturile istoriei secolului XX.

103) Herbert Clark Hoover (1874–1964). Om politic și de stat american. Al 31-lea președinte al SUA (1929–1933). Imaginea îl prezintă pe Herbert Clark Hoover lângă Hoover Tower.

104–105) *Arhivele Hoover.* Fondul Nicolae Titulescu.

106) *Arhivele Hoover.* Laborator microfilme.

107) *Arhivele Hoover.* Sală de studiu.

108) George I. Duca (1905–1985). Diplomat român de carieră. Fiul lui Ion Gh. Duca. La sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial nu a mai revenit în România. S-a stabilit în SUA. A funcționat mai mult de două decenii la Hoover Archives, având un rol activ și o contribuție importantă în organizarea și valorificarea arhivelor privind istoria țărilor din Europa Centrală și de Sud-Est.

109) *Arhivele Hoover.* Expoziție temporară.

110) *13 decembrie 2003, Arhivele Hoover.* Elena Danielson, director al Bibliotecii și Arhivelor Hoover; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, consilier al primului-ministru al României; Delia Răzdolescu, expert la Fundația Europeană Titulescu; Claudiu Lucaci, consul general al României la Los Angeles.

111) *8 martie 2004, București.* Decret prezidențial prin care se conferă doamnei Elena S. Danielson, director general al Arhivelor și Bibliotecii Hoover, Statele Unite ale Americii, Ordinului Național „Pentru Merit" în grad de Comandor.

112) *8 martie 2004, București.* Ordinul Național „Pentru Merit" în gradul de Comandor conferit doamnei Elena S. Danielson, director general al Arhivelor și Bibliotecii Hoover, Statele Unite ale Americii.

113–119) *15 noiembrie 2004, București, Casa Titulescu.* Ceremonia înmânării Ordinului Național „Pentru Merit" în gradul de Comandor doamnei Elena S. Danielson, director general al Arhivelor și Bibliotecii Hoover. Au participat: ambasador Constantin Ene, decan al Academiei Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe; ambasador Valeriu Tudor; ambasador Ion Brad; acad. Dan Berindei, președinte al Secției de Istorie a Academiei Române; Alexandru Oșca, director general al Arhivelor Militare; Costin Ionescu, director adjunct al Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe; Corneliu-Mihai Lungu, director general al Arhivelor Naționale ale României; Gheorghe Lupeș, ministru-consilier; ambasador Șerban Stati; Gheorghe Neacșu, expert, Fundația Europeană Titulescu; Cristina Păiușan, director adjunct, Fundația Europeană Titulescu; Dorin Matei, redactor șef „Magazin Istoric"; Nicolae Mareș, ministru-consilier; ambasador Romulus Budura; Dumitru Preda, ministru-consilier; Ron Danielson; Delia Răzdolescu, expert, Fundația Europeană Titulescu.

120) *21 mai 1966, Paris.* Reuniunea organizată de Academia Diplomatică Internațională de la Paris, cu ocazia comemorării a 25 de ani de la moartea lui Nicolae Titulescu. A fost patronată de A.F. Frangulis, președinte perpetuu al Academiei Diplomatice Internaționale de la Paris. Au rostit cuvântări: A.F. Frangulis și Victor Dimitriu, ambasador al României în Franța.

121) *3 iulie 1982, București, Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale.* Istoricul belgian Jacques de Launay susține conferința despre „Titulescu și Europa" în prezența unor istorici, juriști și diplomați români, dintre care remarcăm, de la stânga la dreapta: Dan Berindei, Grigore Geamănu, Nicolas Fotino, Edwin Glaser, Ioan Voicu, Constantin I. Turcu, George G. Potra, Adrian Năstase.

122) Jacques de Launay, *Titulescu et l'Europe*, Éditions Byblos, Nyon, 1976.

123) *7 iulie 1982, București.* Autograf oferit de Jacques de Launay lui George G. Potra: *„din partea lui Jacques de Launay lui George G. Potra, prietenul și camaradul său de luptă pentru pace"*, cu ocazia vizitei la Redacția publicațiilor pentru străinătate „România".

124) Jacques de Launay, *A cincea valiză. Titulescu și Europa* (versiunea românească Stelian Țurlea), Editura Agni, București, 1993.

125) Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, colectivul de redacție: George Macovescu, redactor responsabil; Dinu C. Giurescu; Gheorghe Ploeșteanu; George G. Potra; Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, 1967.

126) Nicolae Titulescu, *Discursuri*, studiu introductiv și note de Robert Deutsch, Editura Științifică, București, 1967.

127) *Titulescu notre contemporain*, edition soignée par Valentin Lipatti, George G. Potra, Constantin I. Turcu; avant-propos de Ștefan Andrei; traduction du roumain par Micaela Slăvescu, Editions Nagel, Paris, 1982.

128) *6 aprilie 2001, București.* Ștefan Andrei oferă lui George G. Potra un autograf: *„Lui Potra, un împătimit de istorie, de dreptate și adevăr. Cu simpatia și prețuirea care vin de demult. Șt.A. Andrei. 6 apr. 2001".*

129) *Nicolae Titulescu, précurseur de l'unité européenne*, Académie Roumaine, Ministère des Affaires étrangères, Fondation Européenne Titulescu, sous la rédaction de Marin Aiftincă, Editura Academiei Române, Bucarest, 1993.

130) Valeriu Florin Dobrinescu, *Diplomația României. Nicolae Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, 1991.

131) Valeriu Florin Dobrinescu, *Plata și răsplata istoriei. Titulescu, Antonescu și relațiile anglo-române din anii '20*, Editura Neuron, [Focșani], 1995.

132) *Documente confidențiale*, ediție, studiu introductiv și note de Ion Grecescu, Editura Academiei Române, București, 1992.

133) Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*, ediție îngrijită de George G. Potra, Constantin I. Turcu, Ion M. Oprea; cuvânt înainte de Teodor Meleșcanu, ministru al Afacerilor Externe al României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 1994.

134) Nicolae Titulescu, *Rumania's Foreign Policy (1937)*, edited by George G. Potra, Constantin I. Turcu; Foreword by Teodor Meleșcanu, Romania's Minister for Foreign Affairs, President of the Titulescu European Foundation, Titulescu European Foundation, Enciclopaedic Publishing House, București, 1994.

135) Nicolae Titulescu, *La Politique extérieure de la Roumanie (1937)*, édition soignée par George G. Potra, Constantin I. Turcu; avant-propos par Teodor Meleșcanu, ministres des Affaires étrangères de Roumanie, Président de la Fondation Européenne Titulescu, Fondation Européenne Titulesco, Éditions Encyclopédique, Bucarest, 1996.

136) Nicolae Titulescu, *Pledoarii pentru pace*, ediție îngrijită de George G. Potra și Constantin I. Turcu; studiu introductiv de George G. Potra, Editura Enciclopedică, București, 1996.

137–138) *29 martie 1994, București, Ministerul Afacerilor Externe, Sala Gafencu.* Lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Politica externă a României (1937)*. În prezidiu, de la stânga la dreapta: Florin Constantiniu, Gheorghe Tinca, Corneliu Mănescu, Adrian Năstase, Teodor Viorel Meleșcanu, ministrul Afacerilor Externe, Virgiliu Niculae Constantinescu, Petre Roman, Adrian Dohotaru. În asistență: Mircea Geoană; Ion Goriță; Traian Chebeleu; Ioan Maxim; Mariella Nenișor-Emanoil; Vlad Andrei Moga; Gheorghe Roșu; Mircea Malița; George G. Potra; Marcel Popa; Constantin I. Turcu; Ioan Scurtu; Dan Berindei; Ana Potra sr.; Ion Calafeteanu; Ion M. Oprea; Nicolae Ciachir; Ioan Sbârnă.

139) *14 martie 1997, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării *Nicolae Titulescu. Pledoarii pentru pace*, cu participarea unor oficialități române, istorici, juriști, diplomați. De la stânga la dreapta: Gheorghe Tinca, Teodor Meleșcanu, Andrei Magheru, Florin Constantiniu, Adrian Severin, ministrul Afacerilor Externe, George G. Potra, Cristian Popișteanu, Gabriel Gafița, Mircea Malița, Ion Datcu, Ștefan Andrei, Dan Berindei.

140) Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu – contemporanul nostru*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Monitorul Oficial, București, 2002.

141–143) *4 septembrie 2002, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării *Nicolae Titulescu – contemporanul nostru*, ediția a II-a, de Adrian Năstase. Au luat cuvântul acad. Eugen Simion, președinte al Academiei Române; Mircea Geoană, ministru de Externe al României; prof. univ. dr. Adrian Năstase, prim-ministru al României, președinte al Fundației Europene Titulescu; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

144) *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.* O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda; cuvânt înainte de Adrian Năstase, prim-ministru al Guvernului României, președinte al Fundației Europene Titulescu, Fundația Europeană Titulescu, București, 2002.

145–146) *12 noiembrie 2002, București, Casa Titulescu.* Lansarea albumului *Nicolae Titulescu, un mare Român, un mare European, un mare Contemporan.* O restituire foto-documentară realizată de George G. Potra, Cristina Păiușan și Dumitru Preda, prezentat de Adrian Năstase, prim-ministru al României, președinte al Fundației Europene Titulescu, și George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

147) *Pro și Contra Titulescu*, ediția I, selecție, cuvânt înainte, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2002.

148–152) *17 martie 2003, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului *Pro și Contra Titulescu*, ediția I. Lucrarea a fost prezentată de autorul ei, George G. Potra; prof. univ. dr. Adrian Năstase, prim-ministru al României, președinte al Fundației Europene Titulescu; prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu; prof. dr. Georgeta Filitti și editorul lucrării, Marcel Popa, director al Editurii Enciclopedice, în fața a numeroși istorici, juriști, sociologi, diplomați și politologi, cercetători, ziariști, studenți. Printre cei prezenți, de la dreapta la stânga: Constantin Sandu, Ion C. Grecescu, Leonard Pașcanu, Eugenia Coman, Traian Zorzoliu, Laurențiu Guțică-Florescu, Dic Baboian, Mircea Mitran, Nicolae Ecobescu, Mircea Aldea, Delia Răzdolescu, Nicolae Petrescu, Daniela Boriceanu, Gheorghe Lupeș, Gheorghe Adoc.

153) *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii*, culegere de documente alcătuită de Emil Păunescu, Nicolae Petrescu, George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003.

154–156) *2 iulie 2003, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii.* Lucrarea a fost prezentată de prof. univ. dr. Ioan Scurtu, prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu, prof. univ. dr. Ion Calafeteanu. Au avut intervenții, de asemenea, George G. Potra, Nicolae Petrescu și Emil Păunescu. În asistență: Ion C. Grecescu, Nicolae Ecobescu, Gheorghe Adoc, Gheorghe Lupeș, Ana Potra, Viorica Sandu, Gabriela Șuțu, Vasile Stoian.

157) *2 iulie 2003, București, Casa Titulescu.* La lansarea volumului *Nicolae Titulescu–Nicolae Raicoviceanu. Mărturiile unei prietenii* au fost prezenți ultimii urmași direcți ai familiilor Titulescu, Burcă, Raicoviceanu: Sanda Argeșeanu, Irina Raicoviceanu, Simona Burcă, Nicolae Cuclelis, alături de George G. Potra și Emil Păunescu.

158) Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (iulie 1927–iulie 1928), partea I și partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra și Costică Prodan, în colaborare cu Daniela Boriceanu, Delia Răzdolescu, Cristina Păiușan, Fundația Europeană Titulescu, București, 2003.

159) *10 februarie 2004, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Iulie 1927–iulie 1928, partea I și partea a II-a.* Au prezentat lucrarea prof. univ. dr. Adrian Năstase, prim-ministru al României, președinte al Fundației Europene Titulescu; prof. univ. dr. Constantin Bușe, prorector al Universității București; prof. univ. dr. Ioan Chiper; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

160) Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, vol. I (1921–1931), partea I și partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Gilbert Monney Câmpeanu, Daniela Boriceanu, Cristina Păiușan, Fundația Europeană Titulescu, București, 2004.

161–162) *22 februarie 2005, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, vol. I (1921–1931), partea I și partea a II-a.* Lucrarea a fost prezentată de prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu; acad. Dan Berindei, președinte al Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române; prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu; ministru-consilier Nicolae Mareș; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu.

163–166) *24 mai 2006, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente, volumul II, 1920–1947,* ediție îngrijită de Ion Mamina, George G. Potra, Gheorghe Neacșu, Nicolae Nicolescu, prefață de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006. Au luat cuvântul: prof. univ. dr. Adrian Năstase; ambasador Adrian Constantinescu, secretar general al Ministerului Afacerilor Externe; prof. univ. dr. Viorica Moisuc; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu. În asistență: Nicolae Cuclelis, Ion Buzatu, Ion Avram, Romulus Budura, Ana Potra, Dan Marin, Delia Răzdolescu, Ion Sbârnă, Nicolae Mareș, Constantin Vlad, Constantin Oancea, Ion C. Popescu, Nicolae Petrescu, Marcela Lazăr, Aurelian Lazăr, Horia Nestorescu-Bălcești, Nicolae Dragoș, Gheorghe Adoc, Alecu Ivan Ghilia, Ion Brad, Valeriu Dinică, Nicolae Nicolescu.

167) *Titulescu – Ziditor de mari idealuri* de Adrian Năstase și George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007.

168–172) *22 iunie 2007, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului *Titulescu – Ziditor de mari idealuri* de Adrian Năstase și George G. Potra, prezentat de prof. dr. Georgeta Filitti; prof. univ. dr. Constantin Bușe; prof. univ. dr. Ion Calafeteanu; prof. univ. dr. Ioan Scurtu; George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu; prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu.

173) „Trepte" din lungul drum al recuperării *Operei politico-diplomatice* a lui Nicolae Titulescu.

174) Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I, partea a II-a, partea a III-a,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Daniela Boriceanu, Ana Potra, Gheorghe Neacșu; cuvânt înainte de Adrian Năstase; studiu introductiv de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007.

175–178) *15 aprilie 2008, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică (1 ianuarie 1937–31 decembrie 1937), partea I, partea a II-a, partea a III-a.* Au prezentat alocuțiuni: acad. Dan Berindei; prof. univ. dr. Ioan Scurtu; prof. univ. dr. Adrian Năstase, președinte al Fundației Europene Titulescu; acad. Florin Constantiniu; George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu. În asistență: Ion C. Popescu, Ioan Sbârnă, Ion Brad, Virgil Constantinescu, Traian Chebeleu, Viorica Sandu, Doina Novacovici-Sandu, Vasile Sandu, Dan Novacovici, Dumitru Aninoiu, Aurel Turbăceanu, Ion Avram, Georgeta Filitti, Gheorghe Micu, Ion Porojan, Nicolae Mareș, Nicolae Ecobescu, Constantin Vlad, Ion Mielcioiu, Petre Săndulescu, Vasile Prună, Ion Calafeteanu, Marcel Popa, Marian Ștefan, Doru Drăgușin, Constantin Oancea, Paul Niculescu-Mizil, Ilie Șerbănescu.

179) George G. Potra, *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2011.

180–184) *22 decembrie 2011, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* de George G. Potra. Moderator: Octavian Știreanu, publicist, director al cotidianului „Dimineața", vicepreședinte al Fundației Europene Titulescu. Au luat cuvântul: prof. univ. dr. Viorica Moisuc; ambasador Ion Brad, scriitor; dr. Radu Ciuceanu, director al Institutului Național pentru Studierea Totalitarismului; prof. univ. dr. Valeriu Râpeanu; prof. univ. dr. Petre Țurlea; acad. Florin Constantiniu; George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu, membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România. În asistență: Irina Raicoviceanu, Nicolae Cuclelis, Ion Goriță, Adrian Severin, Mariana Turbăceanu, Nicoale Ecobescu.

185) *Pro și contra Titulescu,* ediția a II-a revăzută și adăugită, vol. I–III, ediție îngrijită, selecție, cuvânt înainte și postfață, note biografice, adnotări și explicații, indice de George G. Potra, Fundația Europeană Titulescu, București, 2012.

186–189) *28 iunie 2012, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării *Pro și contra Titulescu,* ediția a II-a revăzută și adăugită. Moderator: Adrian-Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu. Au luat cuvântul: ambasador Constantin Vlad; ambasador Ion Brad; ambasador Neagu Udroiu; Corneliu Vlad, publicist; George G. Potra, autorul lucrării, director al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România.

190) *21 septembrie 2012, Giurgiu.* Muzeul județean „Teohari Antonescu" – Giurgiu, Fundația Europeană Titulescu și Biblioteca Județeană „I.A. Bassarabescu" – Giurgiu, au organizat și găzduit Simpozionul „130 de ani de la nașterea lui Nicolae Titulescu". În calitate de invitați speciali, au luat cuvântul: George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România; Neagu Udroiu, ambasador; Ion Andreiță, scriitor; Adrian-Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu. Moderatori: Emil Păunescu, director adjunct al Muzeului Județean „Teohari Antonescu" – Giurgiu, și prof. Ion Gaghii, director al Bibliotecii Județene „I.A. Bassarabescu" – Giurgiu. Au fost lansate lucrările: *Pro și contra Titulescu* și *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe.*

191–192) *24 septembrie 2012, Tg. Jiu.* Sala Maură a Consiliului Județean Gorj a găzduit lansarea unor lucrări apărute sub egida Fundației Europene Titulescu, în prezența unui public numeros. Au participat: Ion Călinoiu, președinte al Consiliului Județean Gorj; Ion-Claudiu Teodorescu, prefect al județului Gorj; Florin Cârciumaru, primar al municipiului Tg. Jiu; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România; Nicolae

Ecobescu, ambasador; Aurel Turbăceanu, ambasador; Sorana Georgescu-Gorjan, traducător; Nicolae Dragoș, poet, Moise Bojincă, rectorul Universității „Constantin Brâncuși"; prof. univ. dr. Nicolae Brânzan.

193–194) *25 septembrie 2012, Tg. Jiu.* La Biblioteca Județeană „Christian Tell" a avut loc lansarea lucrărilor *Pro și contra Titulescu* și *Nicolae Iorga-Nicolae Titulescu. Interferențe.* La manifestare au participat: Ion Călinoiu, președinte al Consiliului Județean Gorj; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu; Nicolae Ecobescu, ambasador; Aurel Turbăceanu, ambasador; Olimpia Bratu, director al Bibliotecii; poetul Nicolae Dragoș; prof. univ. dr. Nicolae Brânzan.

195) *28 septembrie 2012, Râmnicu Vâlcea, Muzeul de Artă „Casa Simian".* Muzeul Județean Vâlcea, Asociația Culturală „Curierul de Vâlcea", în colaborare cu Fundația Europeană Titulescu, au omagiat împlinirea a 130 de ani de la nașterea marelui om politic și diplomat Nicolae Titulescu. Cu această ocazie au fost lansate lucrările: *Nicolae Iorga–Nicolae Titulescu. Interferențe* și *Pro și contra Titulescu.* La eveniment, moderat de Ioan Barbu, jurnalist și scriitor, directorul ziarului „Curierul de Vâlcea", au participat și au vorbit: George G. Potra, director al Fundației Europene Titulescu; Adrian-Marius Dobre, secretar general al Fundației Europene Titulescu; ambasador Neagu Udroiu, scriitor; Ion Andreiță, jurnalist și scriitor; părintele Nicolae State-Burluși, directorul Editurii Bunavestire. Participanților – scriitori, preoți, artiști plastici, ziariști, directori de edituri – le-au fost distribuite gratuit 15 exemplare din fiecare lucrare lansată.

196–199) *23 octombrie 2012, București, Banca Națională a României.* Fundația Europeană Titulescu și Banca Națională a României au organizat dezbaterea „Nicolae Titulescu – 130 de ani de la naștere", ocazionată de lansarea volumului *Pro și contra Titulescu* de George G. Potra. Moderator: prof. dr. Georgeta Filitti. Au prezentat expuneri: dr. Nicolae Mareș, diplomat; acad. Dan Berindei; Adrian-Marius Dobre, economist, secretar general al Fundației Europene Titulescu; Eugen Uricaru, scriitor; prof. dr. Georgeta Filitti, istoric; George G. Potra, istoric, director al Fundației Europene Titulescu, autorul volumului. Cartea a fost oferită gratuit unui număr de 150 de persoane.

200) Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, vol. II (1920–1939), partea I și partea a II-a,* volum îngrijit de George G. Potra; colaboratori: Delia Răzdolescu, Ana Potra, Elena Danielson, Fundația Europeană Titulescu, București, 2013.

201–203) *28 noiembrie 2013, București, Casa Titulescu.* Lansarea lucrării Nicolae Titulescu, *Opera politico-diplomatică. Corespondență, volumul II (1920–1939), partea I și partea a II-a.* Moderator: prof. univ. dr. Ioan Scurtu. Au luat cuvântul: prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu; Neagu Udroiu,

ambasador; prof. univ. dr. Petre Țurlea, istoric; prof. univ. dr. Ioan Scurtu, istoric, membru AOȘR; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România. În asistență: Nicolae Ecobescu, Constantin Vlad, Irina Raicoviceanu, Aurel Turbăceanu, Vasile (Sicu) Macovei, Florin Tiutiu, pr. Ioan Ion, Paula Romanescu, Georgeta Constantin, Lelia Bretan, Nicolae Melinescu, Gheorghe Constantin, Mihai Bandac, Radu Toma, Marcel Popa, Ion Constantin, Eugen Zainea, Vasile Simileanu, Mircea Mironenco, Corneliu-Mihai Lungu, Gheorghe Lupeș

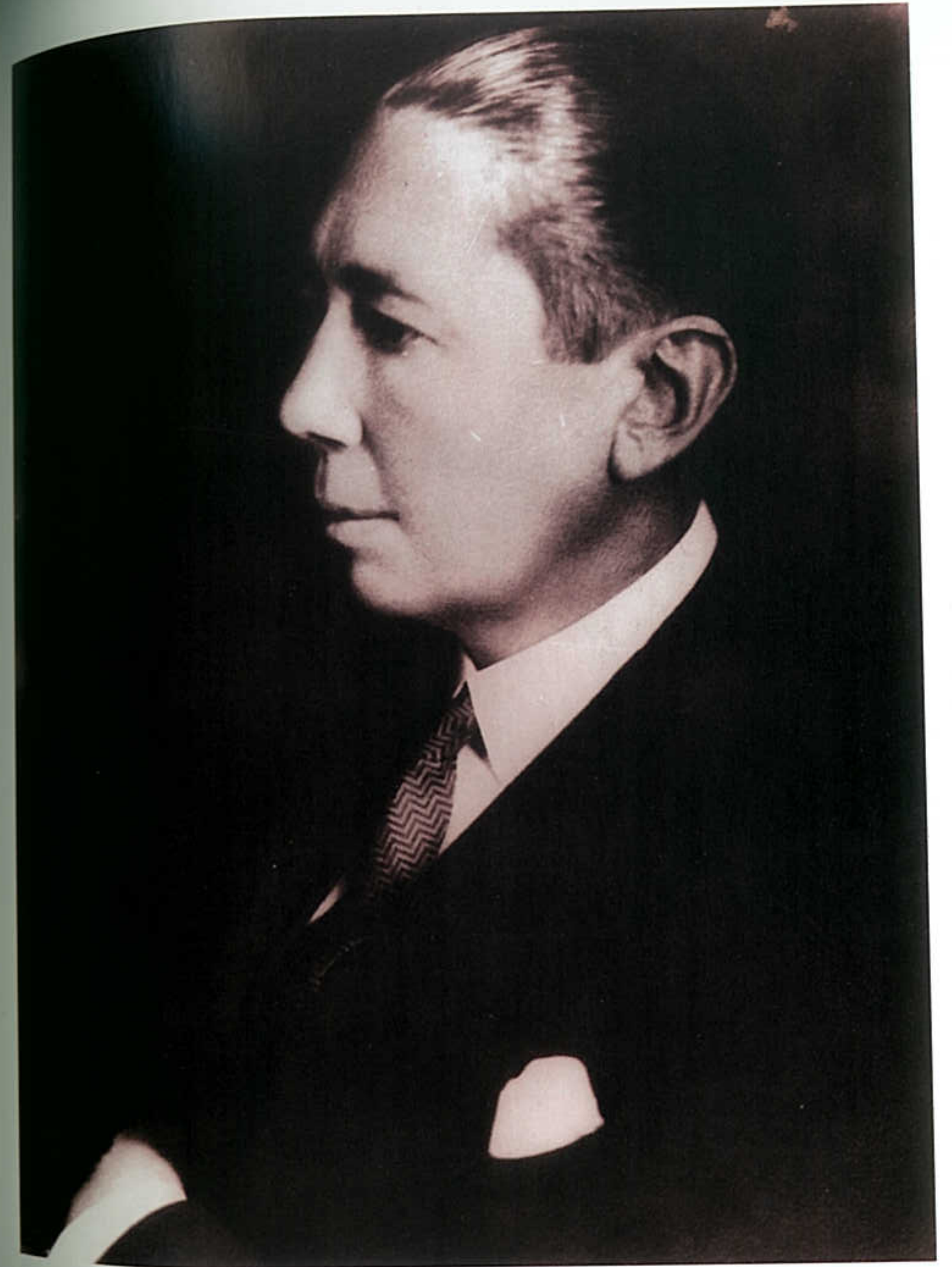
204) George G. Potra, *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă,* Fundația Europeană Titulescu, Sebeș, 2013.

205–208) *10 decembrie 2013, București, Casa Titulescu.* Lansarea volumului *Titulescu. După 50 de ani din nou Acasă* de George G. Potra. Moderator: prof. univ. dr. Adrian Năstase. În cadrul evenimentului au luat cuvântul: prof. univ. dr. Adrian Năstase, președintele Fundației Europene Titulescu; Gheorghe Tinca, ambasador; Marian Ștefan, istoric; Corneliu Vlad, publicist; Anton Vătășescu, ambasador; Adrian-Marius Dobre, analist, secretar general al Fundației Europene Titulescu; Mugurel Sârbu, Fundația Culturală „Lucian Blaga" Sebeș, jud. Alba; George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România.

INDICE DE PERSOANE

SUMAR

ILUSTRAȚII

Văzut la scóla primară de băeţi Obedeanu (No 1) din Craiova 1892 Iunie 9
Director

Văzut de noi Directorul Scólei băeţi No (4) din Craiova 1890 Iunie

Văzut la scóla primară de băeţi ... la 14 Iunie 1892
Director

BULETIN DE NASCERE

JUDEŢUL DOLJIU
PLASA OCOLU
PRIMARIA COMUNEI CRAIOVA.

Numele Titulescu
Pronumele Nicolae in Religia Creştină Ortodoxă
Născut ... la ora 4 1/2 ante meridiane
Strada Petre Boziu Nr. ...
Inscris ... astăḑi în registru sub N. .../1882
Fiu a lui Domnului Ioan N. Titulescu, ...
Şi a lui Domnei Maria Titulescu, ...
Spre credinţă, s'a liberat acest bulet. spre a servi la ceremonia religiósă.

Officiar, ...

N 224

Anul una mie opt sute opt-deci... luna Martie ... ḑiua ...

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

DÉPARTEMENT DES ALPES-MARITIMES

ARRONDISSEMENT DE GRASSE

MAIRIE DE CANNES

Extrait du Registre des Décès pour l'année 1941

Le dix sept Mars mil neufcent Quarante un
à vingt heures est décédé Hotel Carlton.
Nicolas Titulesco domicilié à Bucarest (Roumanie)
né à Craiova, Roumanie, le dix sept Mars Mil huit cent Quatre vingt deux, ancien Ministre des affaires Etrangères de Roumanie Grand Croix de la Légion d'Honneur fils de Jean Titulesco et de Marie Urdarianu, époux décédés. Epoux de Catherine Burca

No 255.
Titulesco Nicolas.

Dressé le dix huit mars mil neuf cent quarante un
à quinze heures, sur la déclaration de Philippe Fredda ... ans, Chauffeur domicilié à Cannes. ...

qui, lecture faite, a signé avec Nous Camille Cros Membre de la délégation spéciale

Officier de l'Etat Civil par délégation du Maire de Cannes.

Suivent les Signatures

Certifié Conforme :

Cannes, le dix huit Août mil neuf cent quarante un

LE MAIRE,
P. CONSEILLER MUN. DÉLÉGUÉ

Vazut spre neschimbare.-
St.Moritz (Elvetia),5 Ianuarie 1940.-
Consilierul de Legatiune ,
Th. Scortzescu

TESTAMENT.

Las după moartea mea, cu excepția legatului particular făcut Academiei Regale Române prin testamentul autentic cu data de 5 Ianuarie 1940, uzufructul întregei mele averi, soției mele Caterina T I T U L E S C U , născută B U R C A .-

Dacă actuala mea soție pierde această calitate prin divorț sau moarte, voi lua alte dispozițiuni cu privire la uzufruct. Dacă aceste dispozițiuni n'au fost luate, uzufructul va urma nuda proprietate a averii mele pe care o las , în părți egale , următoarelor persoane :

Nepotului meu de soră Ion CRISTU (zis Ionel),actualmente Ministru Plenipotențiar si Director al Secțiunei Economice din Ministerul Regal al Afacerilor Străine; nepotului meu de soră Gheorghe NENISIOR (zis Georgel), si copiilor nepoților mei: Nicolae CUCLELI (zis Nicky), băiatul Domnului si Doamnei Cucleli, Mariela NENISIOR, fata nepotului meu Colonelul Sergiu NENISIOR,si Sanda NENISIOR, fata nepotului meu decedat Ionel NENISIOR.-

In sarcina lor, cari au fiecare o cincime din averea mea în nudă sau plină proprietate, după cum am dispus sau nu de uzufruct;cad datoriile mele.-

Academia Regala Română pentru care am făcut un legat particular, nu are a plăti nici o centimă din aceste datorii.-

Rog pe prietenii mei Alexandru OTTULESCU si Nicolae RAICOVICEANU, precum si pe nepoții mei Ion CRISTU si George NENISIOR să fie executorii testamentari ai acestui testament și să-l aducă la îndeplinire cât mai repede.

Mai impun celor cinci nepoți sau fii de nepoți ai mei obligația de a întretine în mod convenabil mormântul familiei noastre de la Titulesti.-

In ce mă priveste, cum m'am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 si 1920, doresc să fiu îngropat la Brasov într'un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor sti să găsească un loc potrivit dorinței mele.

Take IONESCU sus la Sinaia si eu la picioarele lui, jos la Brasov, pentru repauzul etern, este felul cel mai convenabil și doresc ca locuitorii Brasovului să accepte rugămintea mea.-

Făcut în dublu exemplar, la St.Moritz-Elvetia, în fața functionarilor Legatiunei Regale a României la Berna, delegați speciali pentru autentificarea acestui testament semnat de mine, la 5 Ianuarie 1940.-

N. Titulescu

LEGATIUNEA REGALA A ROMANIEI
în Elvetia.

PROCES - VERBAL

Astázi cinci Ianuarie anul una mie nouă sute patruzeci, pe temeiul petițiunei adresate Excelentei Sale Domnului Alexandru GURANESCU, Trimis Extraordinar si Ministru Plenipotentiar al M.S. Regelui României în Elvetia, de către Excelența Sa Domnul Nicolae TITULESCU, fost Ministru al Afacerilor Străine al Rom^aniei, actualmente cu reședinta la St.Moritz (Elvetia),Palace-Hôtel, petitiune înregistrata sub N° 20 cu data de azi,cât si pe baza delegatiunei N°19 cu data de azi ce mi-a fost dată de Domnul Ministru Alexandru

............../............

....../........

Gurănescu,

N O I ,

Theodor A. SCOTZESCU, Consilier de Legatiune, însoțit de Domnul Dimitrie DAMIAN, Consul General, ne-am transportat la St.Moritz spre a proceda la autentificarea testamentului de pe contra-pagină a Excelentei Sale Domnului Nicolae TITULESCU, personal cunoscut nouă, care din cauză de boală n'a putut veni în acest scop la Berna.

N O I ,

Theodor A.SCORTZESCU, Consilier de Legatiune, asistat fiind de Domnul Dimitrie DAMIAN, Consul General, făcând în aceasta împrejurare functiune de Grefier, ne-am prezentat la Palace Hôtel din St.Moritz unde Excelența Sa Domnul Nicolae TITULESCU ne-a cerut autentificarea prezentului testament, făcut în dublu exemplar, din care numai unul semnat de Dsa. După ce am vizat și datat spre neschimbare ambele exemplare ale prezentului testament,l'am cetit din cuvânt în cuvânt în prezența și auzul Excelenței Sale Domnului Nicolae Titulescu,care ne-a declarat că testamentul de față este al său, făcut cu liberul său consimtimânt și semnat cu propria sa semnătură; apoi a semnat în fața noastră si célalt exemplar al testamentului care urmează să fie păstrat în arhiva acestei Legatiuni.

N O I , luând act de declaratiunea partii si în virtutea atributiunilorconferite, potrivit legii, prin delegatiunea N°19 despre care se face mentiune mai sus, dăm autenticitate legală prezentului testament, învestindu-l cu semnătura noastră, aceia a Domnului Consul General Dimitrie DAMIAN si cu sigiliul Legațiunei Regale a României în Elvetia.-

St.Moritz, 5 Ianuarie 1940.-

CONSILIERUL DE LEGATIUNE ,
Th. Scortzescu

CONSUL GENERAL,
facând functiune de Grefier,

N° jurnal : 1264
Taxa :lei 884 sau fr.elv.33,80%
cf.art.19/33 din Tariful Consular.-

LICEUL CAROL I. DIN CRAIOVA

ANUL ŞCOLAR 1899–1900.

LISTA PREMIANŢILOR

CLASA I. Divizia 1 (A)

Premiul de onóre

	Media
Mineiu C. Vasile	9,80

Premiul I cu cunună

	Media
Chivulescu T. Pavel	9,48

Premiul al II-lea

Daniel A. Const.	9,42

Premiul al III-lea

Negrescu V. Grigore	8,56
Stănoiu G. Ştefan	8,56

Menţiune Onorabilă

Gămănescu George	8,53
Măinescu Gr. Ion (burs)	8,29
Finţescu N. Ioan	8,11

CLASA I Divizia 2 (B)

Gavrilescu M. Ioan	8,27

Premiul I cu cunună

Popescu C. Marin	8,18

Premiul al II-lea

Demetropol Ştefan	8,13

CLASA I Divizia 3 (C)

Premiul I cu cunună

Friedmann L. Alfred	8,74

Premiul al II-lea

Şomănescu D. Nicolae	8,23

CLASA I Divizia 4 (D)

Premiul I cu cunună

Bădulescu Const.	8,67

CLASA II Divizia 1 (A)

Premiul I cu cunună

Preda M. David (burs.)	9,27

Premiul al II-lea

Buşilă G. Ioan	8,97

Premiul al III-lea

Şimniceanu Sava (burs)	8,95

Menţiune onorabilă

Stăncescu Corneliu	8,92
Dragomirescu N. Nicolae	8,92
Florescu F. Aurel (solv.)	8,69
Manolescu Petre	8,44
Şimniceanu I. Dumitru (solvent)	8,34
Atanasescu M. Anton	8,22

CLASA II Divizia 2 (B)

Premiul I cu cunună

	Media
Almăjanu I. Ilie	9,44

Premiul al II-lea

Petculescu V. Vasile	8,27

Premiul al III-lea

Becherescu I. George	8,64

CLASA II Divizia 3 (C)

Popa G. Ilie	9,07

Premiul al II-lea

Ghiţulescu T. Petru	8,39

CLASA III Divizia I (A)

Premiul I cu cunună

Stefănescu V. Aurel	9,37

Premiul al II-lea

Sfetcovici I. Const.	9,20

Premiul al III-lea

Predoiu M. Ştefan (burs.)	9,00

Menţiune Onorabilă

Teodorini Ioan	8,98
Marinescu M. Iuliu	8,73
Glavici G. Belisarie	8,49
Gărniţanu L. Marin (burs)	8,45
Nicolescu F. Virgil (burs.)	8,27

CLASA III Divizia 2 (B)

Premiul I cu cunună

Sentner Ferdinand	8,78

Premiul al II-lea

Măinescu C. Ilie	8,71

Premiul al III-lea

Poiană D. Dumitru	8,52

Menţiune Onorabilă

Duţulescu Marin	8,50
Bălăcescu C. Barbu	8,50
Diaconescu Constantin	8,43

CLASA IV Divizia 1 (A)

Premiul I cu cunună

Cănciulescu Mihail	9,39

Premiul al II-lea

Atanasescu M. Teodor	9,01

Premiul al III-lea

Stanovici T. Stavre	8,65

Menţiune Onorabilă

Daniel H. Alexandru	8,27
Niţulescu Const (burs.)	8,16

CLASA IV Divizia 2 (B)

Premiul I cu cunună

	Media
Georgescu N. George	9,29

Premiul al II-lea

Mardalescu Const.	8,44

CLASA V Clasic

Premiul I cu cunună

Marincu St. George	9,25

Premiul al II-lea

Stefănescu Teodor (burs)	8,83

Premiul al III-lea

Mladenof Dumitru	8,81

CLASA V Modernă

Premii —

Menţiune —

CLASA V Real

Premiu de onóre

	Media
Cantuniar N. Ioan	9,82

Premiul I cu cunună

Protopopescu Grigore	8,91

Premiul al II-lea

Pleşoianu C. Virgil	8,88

Premiul al III-lea

Negrescu V. Const. (burs)	8,79

CLASA VI

Premiul I cu cunună

Marian I. Ioan	9,63

Premiul al II-lea

Florescu F. George (Calafat) (burs)	9,10

Premiul al III-lea

Demetrescu Petre (burs)	8,83

Menţiune Onorabilă

Marinescu M. Const.	8,59
Bălăcioiu Grigore	8,84

CLASA VII

Premiu de onóre

	Media
Titulescu Nicolae	9,90
Pencioiu G. Ioan	9,81

Premiul I cu cunună

Alexandrescu V. Grigore	9,13

Menţiune Onorabilă

Cruceru Constantin (burs)	8,12

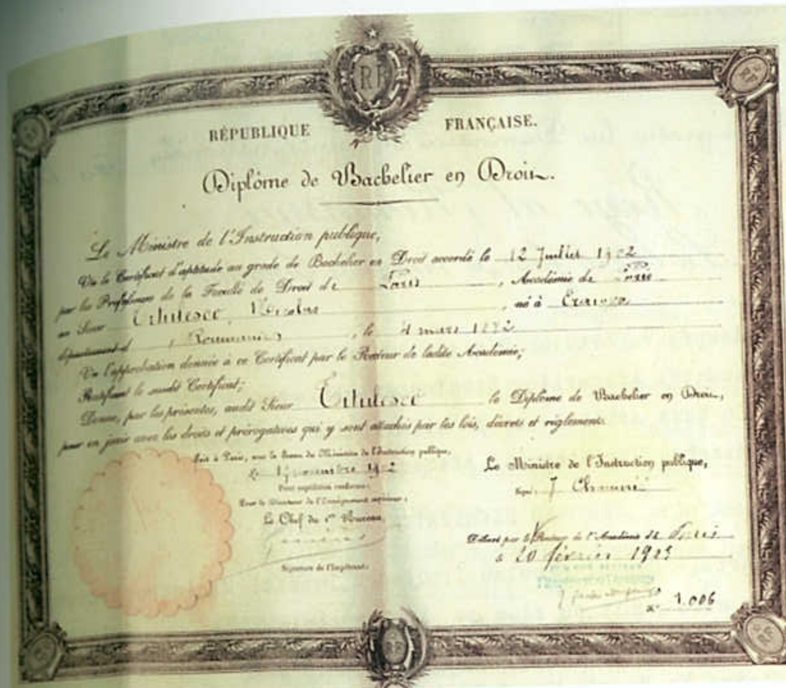
Director, **G. I. Buşilă.**

Secretar, *G. Protopopescu.*

Craiova, 1900 Iunie 25.

8

9

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

Diplôme de Bachelier en Droit.

Le Ministre de l'Instruction publique,

Vu le Certificat d'aptitude au grade de Bachelier en Droit accordé le 12 Juillet 1902 par les Professeurs de la Faculté de Droit de Paris, Académie de Paris, au Sieur Titulescu, Nicolae, né à Craiova, département d Roumanie, le 4 mars 1882;

Vu l'approbation donnée à ce Certificat par le Recteur de ladite Académie;

Ratifiant le susdit Certificat;

Donne, par les présentes, audit Sieur Titulescu le Diplôme de Bachelier en Droit, pour en jouir avec les droits et prérogatives qui y sont attachés par les lois, décrets et règlements.

Fait à Paris, sous le Sceau du Ministère de l'Instruction publique, le 17 novembre 1902

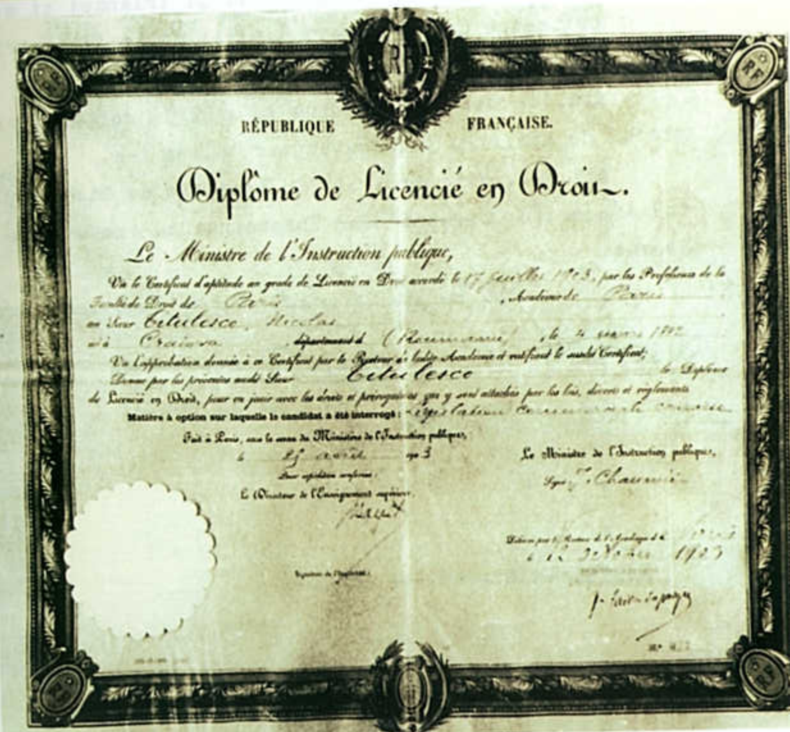
Le Ministre de l'Instruction publique, Signé: J. Chaumié

Le Chef du 1er Bureau

Signature de l'Impétrant

Délivré par le Recteur de l'Académie de Paris, le 20 février 1905

N° 3.006

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE.

Diplôme de Licencié en Droit.

Le Ministre de l'Instruction publique,

Vu le Certificat d'aptitude au grade de Licencié en Droit accordé le 17 juillet 1903, par les Professeurs de la Faculté de Droit de Paris, Académie de Paris, au Sieur Titulescu, Nicolas, né à Craiova, département d (Roumanie), le 4 mars 1882;

Vu l'approbation donnée à ce Certificat par le Recteur de ladite Académie et ratifiant le susdit Certificat;

Donne par les présentes audit Sieur Titulescu le Diplôme de Licencié en Droit, pour en jouir avec les droits et prérogatives qui y sont attachés par les lois, décrets et règlements.

Matière à option sur laquelle le candidat a été interrogé:

Fait à Paris, sous le sceau du Ministère de l'Instruction publique, le 27 avril 1903

Le Ministre de l'Instruction publique, Signé: J. Chaumié

Pour expédition conforme: Le Directeur de l'Enseignement supérieur

Signature de l'Impétrant

Délivré par le Recteur de l'Académie de Paris le 12 février 1905

10

FERDINAND I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României

La toți de față și viitori sănătate

Asupra raportului Ministrului NOSTRU Secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine sub No. 49405,

In baza articolului 30 alineatul 2 din legea pentru reorganizarea Ministerului Afacerilor Straine,

AM DECRETAT SI DECRETAM :

Art.I- Domnul Nicolae Titulescu, Deputat, Ministru Secretar de Stat, este numit, pe ziua de 16 Decembrie 1921, Trimis extraordinar și Ministru plenipotențiar al NOSTRU pe lângă Maiestatea Sa Regele Marei Britanii și Irlandei și al posesiunilor britanice de peste mari, Impărat al Indiilor, trimis în misiune specială.

Art.II- Domnul Titulescu va avea în corpul diplomatic gradul de Ministru plenipotențiar clasa I-a.

Art.III.-Ministrul NOSTRU Secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Straine este însarcinat cu executarea acestui Decret.

Dat în *București, la 16 Decembrie 1921.*

Ministrul Afacerilor Straine

№ 3217

ROMÂNIA

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

№ 6052

București, 24/XI 1927

Domnul meu,

Inalta Regență, în urma încetărei din viață a Domnului Ion I.C.Brătianu, Președintele Consiliului de Miniștri, însărcinând pe subscrisul cu formarea noului Minister, a binevoit, prin Decretul No.3318 din 24 Noembrie, să vă încredințeze Departamentul Afacerilor Străine.-

Am onoarea a vă aduce la cunoștință această Inaltă dispozițiune.-

PREȘEDINTELE
CONSILIULUI DE MINIȘTRI,

Domniei Sale
Domnului N.Titulescu
Ministrul Afacerilor Străine.-

CAROL al II-lea

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

REGE AL ROMÂNIEI

La toți de față și viitori Sănătate.

Asupra raportului Președintelui Consiliului NOSTRU de Miniștri, Ministru Secretar de Stat în Departamentul Afacerilor Străine sub No.62395/930,

Având în vedere art.44 al Convențiunei de la Haga pentru pacinica regularea a conflictelor internaționale,

AM DECRETAT ȘI DECRETĂM :

Art.I-Domnul Nicolae Titulescu, Trimis extraordinar și Ministr plenipotențiar al NOSTRU la Londra, este numit membru al Curții permanente de arbitraj din Haga, în locul decedatului Corneliu Romniceanu-Manolescu.

Art.II- Președintele Consiliului NOSTRU de Miniștri, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Străine este însărcinat cu executarea acestui Decret.

Dat în Sinaia, la 16 Octombrie 1930.

Carol

Președintele Consiliului
Ministrul Afacerilor Străine
G. G. Mironescu

No.3500

Semnalmente :

Signalement:

Le Ministère Royal des Affaires Etrangères certifie que le porteur du présent passeport est la personne représentée dans la photographie ci contre et que la signature y apposée est la sienne.

Pour Le Ministre

4 5

Semnătura titularului
Signature du titulaire

Se certifică de către Ministerul Regal al Afacerilor Străine că fotografia și semnătura de mai sus sunt ale D. Son Excellence M. Nicolas Titulesco

Le Ministère Royal des Affaires Etrangères certifie que la photographie et la signature ci-dessus sont bien celles de M. Son Excellence M. Nicolas Titulesco

(L. S.)

IN NUMELE MAJESTĂȚII SALE
CAROL AL II-LEA
REGELE ROMÂNIEI

AU NOM DE SA MAJESTÉ
CAROL II, ROI DE ROUMANIE

Noi, Ministru al Afacerilor Străine, liberăm acest pasport diplomatic D. Son Excellence M. Nicolas Titulesco, Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie
Nous, Ministre des Affaires Etrangères, délivrons le présent passeport diplomatique à M.

călătorind / voyageant à l'étranger

valabil până la / valable jusqu'au 193

Termenul nu poate fi prelungit. Expirând în timpul călătoriei, pasportul rămâne valabil numai pentru înapoierea în țară.

Le délai ne pourra être prolongé. Le passeport venant à expirer au cours du voyage, sera toutefois valable pour le retour en Roumanie.

București, le 9 Décembre 1930

MINISTRU,
LE MINISTRE

Nr. 0767
Seria B

LEAGUE OF NATIONS.

19th SESSION OF THE COUNCIL
AT
St. JAMES'S PALACE, LONDON.
JULY - - - 1922.

Admit *The Roumanian Minister*
N. Titulescu

Entrance: FRIARY COURT.
(Opposite Marlborough House).

16

NICOLAS TITULESCO

Envoyé Extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire
de S. M. le Roi de Roumanie,
près Sa Majesté Britannique.
Délégué permanent de la Roumanie
à la Société des Nations.

London. 50 Grosvenor Street. *Genève. Hôtel des Bergues.*

17

Nicolas Titulesco
Ministre des Affaires Étrangères

18

19

Dragă Raicoviceanu,

Îmi pare rău că nu te-ai făcut îndeajuns la ideea că întârzierea întoarcerii mele n'a fost voită din simplă fantezie ci necesară. Vei vedea ce rău e colorată și nu crezi fără să cercetezi! În fine!

Am întâlnit pe Silbermann, care m'a pus în curent cu cele ce mă interesează.

Cred că ai dreptate în chestia arendării moșii lui Grezeanu. Părerea

curând, voi continua cu direcția aratorilor de tramvai.

Mai convins că fermentele mele vechi nu ereau bune.

Eu aştept Lunii în timpul celor București, și sper că cu sacrificiile necesare să le obțin peste cele 2 zile.

Vă îmbrățișez pe toate și Olescu

Al tău

Titulescu

12 August (adică 30 Iulie vechi)

20

ROUMANIAN LEGATION,
4, CROMWELL PLACE, S.W.7.

6

T 3489
MAR 21 1922

18 Mars 1922

My Lord,

Regrettant beaucoup l'indisposition de Votre Excellence, et désirant lui causer le moins de dérangement possible, je me permets d'envoyer par cette voie copie de ma lettre de créance et de mon décret de nomination comme Envoyé Extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire, en mission spéciale de S. M. le Roi de Roumanie.

À fin de présenter l'original de ma lettre de créance à Sa Majesté Britannique je saurais gré à Votre Excellence, de bien vouloir Lui solliciter une audience pour moi.

Veuillez agréer, My Lord, l'assurance de ma très haute considération

N. Titulescu

22

primit de 27 Apr 12 seara

~~27 aprilie 1925 ora 3 p.m.~~

No 1003.

Externe
Bucarest

Pentru Vintila Bratianu. Stop. Societatea Natiunilor ne roagă a interveni pe langă Dv. pentru a înlesni cumpararea de porumb pentru ajutorarea Albaniei și care dat fiind că și Crucea Rosie Română s'a înscris printre 'donatori', avantagii la transport și scutirea taxelor de export. Stop. Situatia fiind critica se cere răspuns urgent. Stop. Cred ar trebui făcut tot ce ~~permite~~ e compatibil cu interesele Statului Roman pentru a da satisfactie Societătii Natiunilor

Titulescu 1003

25 Iulie 1925 - Londra

Iubite Domnule Ministru,

Părerea de rău ce am avut când am sosit la Londra și nu v'am găsit, a fost - în parte cel puțin - ștearsă de mulțumirea ce mi-ați făcut, dându-mi noutăți dela St-Moritz.

M. S. Regina fusese încunoștiințată, la timp, de cauzele care v'au împiedecat să fiți prezent, când a sosit aici. A regretat mult, și nu de puține ori am auzit-o spunând:

Bucureşti, 3 Februarie 1926
Bulevardul Academiei 7

Dragă Titulescu,

Socot de datoria mea de român şi de prieten, să te înştiinţez din vreme, că voiu fi pentru două-trei săptămâni în acea parte a globului pe care patria ţi-a încredinţat-o spre a-i purta de grijă la indigenii de acolo.

Chemat la Cambridge să ţin câteva prelegeri de Istoria Antică est-europeană în legătură cu descoperirile mele din ultimii 15 ani, voiu sosi la Londra (în continuarea Expresului Orient) Vineri 26 Februarie c. ora 7.15 seara, pentru ca, probabil, a doua zi să plec imediat la Cambridge.

Acolo voiu fi ca locuinţă oaspetele prietenilor noştri Charlesworth şi Evans dela St. John's.

Rugându-te să comunici Doamnei Titulescu respectele mele, românul tău vechiu,

V. Pârvan

24

Grands Hôtels des Thermes
ACQUI

21. VIII. 26.

Iubite Domnule Titulescu,

Am primit [illegible] din ziua de 11, care [illegible] scrisoarea a venit după mine aici la Acqui unde am primit şi pe a doua.–

Mulţumesc pentru explicaţiunile ce-mi dai; mă voiu conforma întocmai.–

Programul meu este foarte simplu. Voiu sosi la Genève Joi 9 Septembrie ora 21.08 (9.08 p.m.). M'ai îndatora foarte mult dacă ai pune pe cineva să-mi oprească o odae pentru ziua aceia. După cum ţi-am scris deja, voiu sta acolo 3 zile, cred că are să fie suficient.

Regret foarte mult că nu ai avut posibilitatea să vii să faci cura aici; sunt sigur că ţi-ar fi folosit. În ceea ce priveşte temperatura aici este chiar prea multă.

Urându-ţi din inimă să duci lucrurile, ca şi totdeauna cu deplin succes, te rog a prezenta omagiile mele D-nei Titulescu şi a primi o afectuoasă strângere de mână..

[illegible]

25

26

LES BERGUES
GENÈVE

Le 14 Septembre 1926

Mon cher Ministre,

Je reçois de Vous, avec une reconnaissance de néophyte, l'ordre du Chrysanthème ! Comment faites Vous pour donner à la Roumanie le bénéfice d'allier, dans son représentant, la force latine à la suprême finesse extrême orientale ?

Nous nous le demandions tout à l'heure, avec Votre femme, et si j'ai aimé Rome et l'Asie c'était peut-être avec l'obscur préssentiment qu'un esprit comme le vôtre était possible.

Je Vous remercie pour les fleurs d'or, et aussi parceque j'éprouve pour Vous de la sympathie inconnue.

Marthe Bibesco

MUZEUL LIMBEI ROMÂNE
CLUJ
STRADA ELISABETA, No. 23

Cluj, 14. III. 27

No. ......|1927

Iubite Domnule Titulescu,

Vin să-ţi spun cât de mult m'am bucurat — şi cu mine toţi care te urmărim de departe — de marele succes dobândit în chestia optanţilor unguri la şedinţa Consiliului Societăţii Naţiunilor.

Am regretat numai că n'am putut fi de faţă, să te aud vorbind şi să simt acei fiori de mândrie românească şi de admiraţie pentru marele talent care ne apără într'un mod atât de strălucit.

Îţi mulţumesc şi pentru ocrotirea ce i-ai dat-o d-rei Popea şi pentru toată bunătatea care i-a arătat-o Doamna Titulescu.

Al D-tale devotat şi recunoscător

Sextilă

ZIARUL UNIVERSUL

CABINETUL DIRECTORULUI

29 Martie 1927

Scumpe Domnule Ministru,

Mi-a părut din tot sufletul rău, că nu am avut norocul să sosesc la vreme în Capitală eri, pentru ca să mă împărtășesc și eu, ca și colegii mei, de interesantele Voastre comunicări și să mulțumesc personal, pentru grațioasa vizită cu care ați onorat casa noastră.

Aș fi nemângâiat – cum am aflat că plecați mâine – dacă în cursul zilei de astă-zi, nu v'ar fi posibil să-mi acordați 2 minute, pentru a vă vedea și eu și a vă strânge cu recunoștință mâna pentru deosebita Voastră atențiune.

Cu cele mai cordiale sentimente.

Stelian Popescu

47/921 T.34

The New York Times
Times Square

June 25, 1927.

Dear Mr. Titulesco:

Please accept my felicitations on your appointment to the Ministry of Foreign Affairs.

With best wishes for your success and with the hope that you will be able to maintain and strengthen the friendly relations existing between the United States and the Kingdom of Roumania.

With regards,

Very truly yours,

Louis Wiley.

M. Titulesco,
Minister of Foreign Affairs,
Bucharest, Roumania.

Becomes Rumanian Foreign Minister
BUCHAREST, June 23 (P).—M. Titulesco, Rumanian Minister in London, has accepted the Ministry of Foreign Affairs in the Bratiano Cabinet, formed yesterday. [The Cabinet as originally announced gave Jon Bratiano as both Premier and Foreign Minister.]

Académie Diplomatique Internationale

9 et 11, Avenue Victor-Emmanuel III

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
REGISTRATURA GENERALĂ
Nr. 42903 29 IUL 1927

77/921 f. 34

Paris, le 16 Juillet 1927

Monsieur le Ministre et cher Collègue,

Lors du passage de Votre Excellence par Paris, le Bureau de l'Académie Diplomatique Internationale avait espéré recevoir Sa visite et notamment le 10 juin lors de notre première séance; nous le regrettons d'autant plus que maintenant vous allez être retenu loin de France par vos nouvelles fonctions. Nous vous prions d'agréer, à cette occasion, nos plus vives félicitations.

L'impression universellement favorable à l'étranger de l'appel de Votre Excellence à l'importante direction des Affaires étrangères de la Roumanie, dans un moment aussi tourmenté, a dû être pour Elle une cause légitime de satisfaction. Nous en sommes heureux pour Votre Excellence et aussi pour l'Académie Diplomatique Internationale qui s'honore de posséder en Votre Excellence un de ses Vice-Présidents.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre et cher Collègue, l'assurance de ma haute considération.

Le Président ,
Ambassadeur de France,
Fontenay

S. Exc. Monsieur TITULESCO
Ministre des Affaires étrangères
de Roumanie
Bucarest (Roumanie)

Thursday, July 21

Wednesday, July 20

Expediat cu No. 52936
din 27 Sept. 1927

MINISTERUL DE INTERNE
ȘEFUL DE CABINET

Extra Urgent.

~~cifrat.~~

CIFRAT
în 27 Sept. 1927
de [illegible]

Titulescu

Bergues.

Geneve.

Deși știu că nu poți veni mulți profesori vor să-ți pui candidatura la Universitate autorizează-mă să ți-o pun. Telegrafiază-mi urgent.

Duca

MINISTERUL
AFACERILOR STRĂINE
DIRECȚIUNEA CABINETULUI MINISTRULUI

Inregistrat la No.53798
din 28 Septembrie 1927.-

77/921 T34.

TELEGRAMA DESCIFRATA

Extra Urgent

De la

din GENEVA 19

No. 137 Data 2 8 Septembrie 1927.-

~~cifrat~~

D U C A

E X T E R N E B U C A R E S T.

Strict confidențial.-

Răspuns la telegrama No.52939.-

Sunt foarte sensibil la propunerea colegilor mei și foarte doritor a nu -ți face nici ție nici Guvernului ceą mai mică complicațiune.A candida însă in lipsă la Universitate este și o impolitețä pentru Colegiul universitar și luarea unui risc cu consecințe politice mari.De altminterea ședințele Societății Națiunilor ne fiind incă terminate și având afaceri cu colegul meu francez asupra chestiunei optanților și chestiunei grecești "Salamis" nici nu am timpul material să sosesc la București pentru data alegerilor.

TITULESCU

I 3 7.-

Titulescu.
Bergues.
Geneve.

Răspuns 137 - Așa cum se prezintă situația acum impolitețea ar fi să nu candidezi. Trimiteți deci consimțământul telegrafic urgent ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~. ca să putem îndeplini și formele cerute.

Duca

CIFRAT
în 28 Sept.

Wednesday, November 23

SOCIÉTÉ DES NATIONS G E N E V A LEAGUE OF NATIONS

7th December, 1927.

My dear Minister,

May I send you this personal line to express my deep sympathy for you in all that you are having to go through at this time? The loss of your great Prime Minister, the regular cares of office of a Foreign Minister, and the crowning trial of your illness coming at the moment you were planning to attend the Council - these are indeed a combination of circumstances which call for more than usual courage and fortitude. Happily, these are qualities in which you are never likely to be found wanting.

I was full of admiration for your readiness to come in spite of everything to Geneva this month. However, the Council felt that it was too great a risk. I trust that you will not have been dissatisfied with its action, and send you at the same time my cordial and sincere wishes for a speedy restoration to health.

Believe me, my dear Minister,

Yours sincerely,

Eric Drummond

Son Excellence
Monsieur Titulescu,
Minister for Foreign Affairs,
BUCAREST

Berne 8 febr. 1928

Mercuri.

Iubite Titus.

Peste câteva ore plec în Franţa. Mi-e frică ca pe vremurile când mă chema la lecţia de greacă şi nu ştiam să conjug „aoristul al II-lea activ". Mi-am făcut curaj şi am zis, cu fatalismul nostru etern; ce-o vrea Dumnezeu!

Îţi trimet aci alăturat copie după o scrisoare pe care i-am scris-o lui Pion şi proiectul de text de răspuns la memoriul unguresc. Dacă aprobi acest fel de a proceda, anyway practic şi urgent, dată fiind întârzierea lui Gilbert, atunci te rog porunceşte Strejniei lui Pion să procedeze imediat la tipărit.

Eu, cum voi fi prezentat scrisorile lui Hindenburg, plec la Paris pentru a cumpăra mobilele şi supraveghea tipăritul. Voi sta cele 7-8 zile necesare până la „bunul de imprimat" apoi voi trece la Berne pentru a-mi lua familia şi bagajele. Dacă ai ceva de comunicat, te rog telegrafiază-mi la Berlin.

Eu cred pe marţi-miercuri să fiu la Paris. Aş fi fericit să te mai găsesc acolo şi să te felicit pentru toate succesele tale. Din câte văd prin ziare ai făcut enormă treabă. Să trăieşti!

Te îmbrăţişez cu toată dragostea

N. P. Comnen

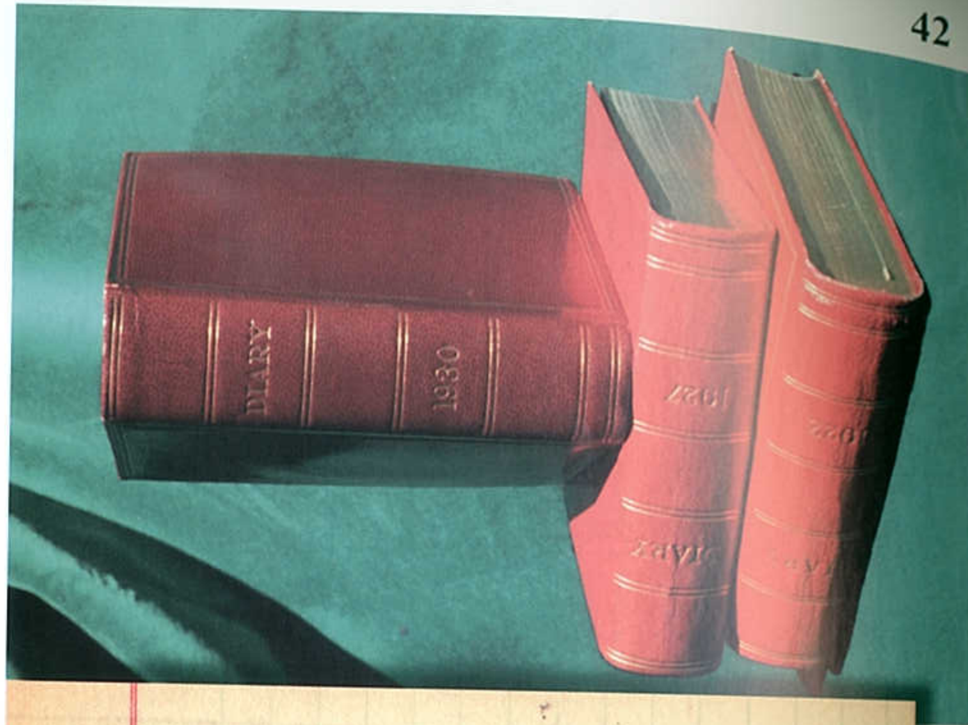
Ce mercredi

Très cher Ministre et ami,

Je pars tantôt pour Rome et vous écris ce billet in extremis Lutetiae pour vous remercier encore de mon beau destin et vous dire que je tâcherai d'avancer sans m'embourber ou chuter sur le terrain préparé par vous. Arion me communiquera tout ce que vous désirerez de me faire savoir directement pour éclairer ma lanterne : j'avoue que ne vous ayant jamais entendu parler en public, et surtout dans le cadre S.D.N et face à Apponyi, je grillerais de l'envie de faire une fugue en mars et d'assister incognito dans un coin de la salle de la Réformation à quelque chose des séances où vous tiendrez l'estrade. Considérez-vous cela admissible ?

Sur ce, très cher Ministre et ami, je vous souhaite de tout cœur un peu de détente en Côte d'Azur et vous adresse mes amitiés les plus chaleureuses et dévouées

D. J. Ghika

Friday, April 20

Domnule Ministru,

Aţi binevoit a promite, pentru instituţiunile culturale din Vălenii de Munte, un ajutor bănesc, care, oricând, este binevenit.

In atare, am onoare a vă ruga să binevoiţi a aproba ordonanţarea sumelor ce veţi crede, în favoarea instituţiunilor arătate.

Cu stimă

N. Iorga

Domniei Sale

Domnului Ministru de Externe.

Bucureşti

București 10 Noembrie 1928

Scumpe Domnule Titulescu,

Fiind încredințat de Inalta Regență cu formarea Guvernului, îmi face o deosebită plăcere să mă adresez D-voastră pentru a vă ruga să-mi dați prețiosul D-voastră sprijin, ca Ministru de Externe, pentru constituirea noului Cabinet.

Meritele D-voastră excepționale unite cu întinsa D-voastră experiență politică și diplomatică, dobândită printr'un lung șir de servicii eminente aduse Țării, precum și afecțiunea personală ce vă păstrez, îmi dau dreptul și-mi impun datoria de a face apel la serviciile distinse ale D-voastră, în niște împrejurări când Țara are nevoie de cei mai buni reprezentanți ai ei.

Vă rog scumpe Domnule Titulescu, să primiți încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Iuliu Maniu

1

Societatea Națiunilor și regula unanimității

Recentele desbateri la Geneva au adus din nou la ordinea zilei chestiunea unanimității de voturi ca o condițiune a acțiunilor întreprinse de Soc. Națiunilor.

Pentru a realiza importanța problemei, este bine să reamintim că expresiunea generică « Societatea Națiunilor » înglobează: a) o Adunare a tuturor Statelor membre ale Soc. Nat. care ține o întrunire pe an în luna Septembre. b) un Consiliu compus din reprezentanții a 14 State din cari cinci permanente (Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și Germania) și nouă aleși de Adunare, și care se întrunește de patru ori pe an. c) organe administrative permanente: Secretariatul General al Societății Națiunilor ~~de la Geneva~~ Biroul internațional al muncii, ambele cu sediul la Geneva; Curtea Internațională de Justiție cu sediul la Haga. d) un număr de comisiuni variate, cari obișnuit se întrunesc la Geneva, și a căror misiune, ~~[illegible]~~ temporară, cât și fără limită de timp ~~[illegible]~~ consistă a pregăti din punct de vedere technic chestiunile asupra cărora Consiliul sau Adunarea sunt chemate a lua o decizie sau a ~~[illegible]~~ îngriji de executarea deciziunilor luate de aceste două organe de decizie. ~~[illegible]~~ O organizare technică atât de complexă e de natură a produce confuziuni în spiritul acelor cari doresc de a fi în curent cu mecanismul internațional de la Geneva, suprapunerea mai firesc

25 Ianuarie 1930

Domnule Ministru

Pentru buna ordine v'aș fi îndatorat a-mi confirma că pentru Conferința Reparațiunilor ținută în cursul lunii Ianuarie 1930 am primit suma de cinci mii florini, în care intră și spezele de transport dus și întors și nimic altceva.

Primiți vă rog Domnule Ministru încredințarea înaltei mele considerațiuni

N. Titulescu

Conform că ați primit cinci mii florini inclusiv ~~transportul~~ și nimica altceva

25 Ianuarie 930 G. Mironescu

Constat că este eroare ai primit numai patru mii patru sute patru zeci și patru florini,

G. Mironescu 28 Ian 930

HÔTEL DES THERMES
· DAX ·
FRANCE
Téléphone N°

8 Februarie 1930

Dax, Hôtel des Thermes

Domnule Ministru

Am strâns o serie de documente în legătură cu lucrările Comitetului din care faceți parte. Mi-a părut că pe acum să vă trimet o broșură ce conține în primul rând desbaterile din Senatul american cu ocazia ratificării pactului Kellogg.

În deosebi concepțiunile lui Borah asupra doctrinei lui Monroe și asupra posibilității de revizuire a tratatelor în legătură cu principiile pactului Kellogg, cred că vă pot interesa.

Deși, mai bine ca oricine, cunoașteți aceste desbateri, mi-am închipuit că poate nu aveți la Paris textul lor complet care a apărut anul trecut în mod fragmentar în unele ziare.

Când voi avea ocaziunea să vă văd, voi supune aprecierii D-voastre tot materialul pe care l'am strâns din diferitele monografii și articole asupra Pactului Kellogg.

Eu stau la Dax, Hôtel des Thermes până la 19 Februarie spre a-mi termina cura pe care mi-o impune artrita reumatică de care sufer.

Exprimându-vă admirațiunea mea pentru marea victorie ce-ați avut la Haga, vă rog să primiți Domnule Ministru sentimentele mele devotate

V. V. Pella

56 Strada Victor Emanuel III
TEL. 50/782

Buc. în 21 Martie 930

Dragă Titulache,

Fă-mi te rog serviciul ăsta: fiind-că ai trecere în regiunea Externelor, obține de la Mironescu să nu mute pe Zănescu de la Roma. Inutil să te mai plictisesc, spunându-ți și motivele, care de altminteri sunt banale.

Cum o mai duci cu cele și cu sănătatea? Pe aici tempo accelerat spre balamucul cel mai complect.

Te sărut
C. Argetoianu

Cabinet du Maire de Lyon
~~Secrétariat particulier~~

Lyon. 13 novembre 1930

Mon cher Titu. En effet, je viens d'avoir une douloureuse crise néphrétique; je garde encore la chambre. Mais j'espère bien que vous viendrez me voir à l'une de vos fugues sur Paris. Ne consentiriez vous même pas à descendre jusqu'à Lyon pour ouvrir la Maison de la Paix louée à la Faculté de Droit par la Municipalité ?

Fidèles affections
Herriot

Mes hommages à Madame Titulesco

London 29 Noembrie 1930

Iubite Streitman,

Scrisoarea prin care îmi ceri Conferința de la Cambridge, am primit'o în acelaș timp cu două telegrame de la Sanel și Teleu, cerând acelaș lucru.

Am răspuns că neavând decât textul englez, nu pot lua oboseala unei traduceri – căci trebue s'o fac eu – decât dacă o cere un mare cotidian spre a o publica in extenso.

N'am uitat însă Observatorul. Ți-l trimet ceva absolut inedit: prefața mea la lucrarea lui Cutentache asupra Chestiunii Optanților.

Lucrarea există, căci o am în mâinile mele. Dar nu e tipărită.

Observatorul are deci privilegiul să publice prefața unei lucrări ce va apărea numai mai târziu. Spune, că nu sunt gentil cu Observatorul!

Tot azi am expediat prefața lui Cutentache.

Amicale sentimente

Titulescu

PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE
THE HAGUE.

COUR PERMANENTE DE JUSTICE INTERNATIONALE,
LA HAYE.

Rappeler / Quote

Votre / Your

Le / The December 4th, 1930.

My Dear Mr. Minister:

I thank you very much for your generous congratulations on my receipt of the Nobel Prize.

I remember, with pleasure, our old acquaintance in London and after and the many courtesies you extended to me when you were Minister of Foreign Affairs. I think I wrote you about thanking you for your recommendation of myself for judge of this Court. I wish to renew again my sincere thanks for all you have done.

I wish I could see you, but I am returning to the States very soon, as we have finished our work in the Court for the present.

I am, my dear Mr. Minister, with very kindest regards,

Most Sincerely yours,

Frank B Kellogg

His Excellency N. Titulesco,
Envoye Extraordinaire Et Ministre
Plénipotentiaire,
Roumanian Legation,
LONDON, ENGLAND

London 16 Dec. 1930

Note pentru mine asupra convorbirii cu Regele George

A fost extrem de amabil pentru mine. În schimb [illegible] un cuvânt, nu mi-a pus o întrebare cu privire la Regele Carol. M'a durut mult acest.

Regele George V. Aflu că e vorba să te chemi în țară, de [illegible] prim ministru

Eu Nu știu nimic (de ce [illegible]?) Prefer să rămân lângă Majestatea Ta

Regele Ești [illegible] mâgulitor pentru mine. Dar ți-a vorbit de binele României?

Eu Nu mă gândesc decât la acest

Regele Realizezi-ți complet [illegible] ce ai?

Eu Sper. Altfel, m'ar da afară (glumind)

Regele Ești acreditat și aiurea? [illegible] lucrezi ca un fel de [illegible] Comisar [illegible]

Eu (surâzând) Nu N'aș prime [illegible] la misiunea de a fi lângă Majestatea Voastră

Regele Dar ai Geneva. L'ai văzut pe Litvinoff?

Eu Nu. N'am fost la Conf. Dezarmării

Regele Ce zice Van Sittart (râzând) [illegible] acest [illegible] Decât să ai ocazie să-l vezi pe Litvinoff mai [illegible] o dificultate cu Marea Britanie și [illegible] la Londra. Are dreptate. Căci Litvinoff e [illegible]

La plecare Regele George V: nu rămâne decât 2-3 ani [illegible] 2 [illegible] 2 mai decât 2 rămâi aici mult, mult la Londra

33

Geneva 11 Septembrie 931

Majestatii Sale Regelui Carol

Romaniei

Sinaia

Adanc miscat de inalta bunavointa cu care Majestatea Voastra a apreciat realegerea mea ca Presedinte al Societatii Natiunilor o rog sa primeasca expresiunea ~~de~~ recunostiintei mele si a devotamentului meu neclintit

Titulescu

Montreux 29 octombrie 1935

Alianța României cu U.R.S.S. se impune ca o necesitate politică, de la care Rom. nu se poate depărta fără a sacrifica interesele ei vitale.

Ea este unicul remediu eficace – chiar dacă eficacitatea n'ar fi totală, chiar dacă ea ar implica inconveniente din multe puncte de privire – contra acestui pericol rus. Dacă ar avea un pic de simț politic, acei cari agită spectrul pericolului rus, ar trebui să fie primii a realiza că pentru a-l conjura, disproporția de forțe nu impune lupta, ci asociația.

Alianța cu Rusia reprezintă însă ceva și mai important. Ea alcătuește prima etapă pe drumul care duce la acoperirea Europei Centrale și Sud Estice printr'o rețea de acorduri regionale, cari, dacă nu pot împiedica războiul, pot totuși face ca teatrul lui de operații să nu fie în chip necesar, România. E vorba aci de cel mai precumpănitor interes al vieții noastre de Stat.

Dear Mr. Titulescu –

Thank you a thousand times for the exquisite bouquet of roses which bring summer-time into my room.

I am sure the Soviets do not grow roses like these –

I love them!

(not the Soviets!)

Marie

16. Dec. 1935

60

61

Indications de réception.
SUJET A CORRECTION NOMBRE DE MOTS
SSS BUCURESTI 104 176 29 1830 = GOVT VIARF =
PENTRU A PUTEA INCHEIA ULTIMA PERIOADA A GUVERNARII NOASTRE AM SOCOTIT
NECESAR SA IAU IN CONSIDERARE O LARGA REMANIERE A CABINETULUI STOP EVENIMENTE
INTERNE AU RECLAMAT ACEASTA REMANIERE CU UN CEAS MAI DE VREME SI PENTRU
A O REALIZA AM PREZENTAT AZI M S REGELUI DEMISIUNEA CABINETULUI CARE
A FOST PRIMITA STOP AM FOST INSARCINAT SA CONSTITUI NOUL CABINET STOP FATA
DE MARILLE DIFICULTEATAZI CE AVEM DE INVINS SI LA CEREREA COLABORATORILOR
MEI MA VAD NEVOIT SA FORMEZ UN GUVERN NUMAI IN CADRUL PARTIDULUI CE
REPREZINT ASIGURANDUI ASTFEL UNITATEA SI OMOGENITATEASTOPVIN SA VA
MULTZUMESC CU ADANCA RECUNOSTINTZA PENTRU MARILE SERVICII PE CARE LEATZI
ADUS IN TIMPUL COLABORAREI NOASTRE TZARII SI GUVERNULUI SI PENTRU SIMTZIMINTELE

DE PRIETENIE CE NEATZIE ARATAT PERSONAL IN ATATEA RANDURI STOP SUNT DEALTFEL
CONVINS CA SUB O ALTA FORMA VOM GASI VVRILEJUL PENTRU A CONJUGA SFORTZARILE
NOASTRE IN CONTINUAREA ACTZIUNEI EXTERNE IN CADRUL POLITICEI CE ATZI FACUT
PANA AZI IN NUMELE TZARII SI PE CARE O VOM DUCE MAI DEPARTE FARA
NICI N ALTERARE CUDEVOTATE SENTIMENTE TATARESCU =

62

63

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
SEMINARUL DE ISTORIA ARTEI
PROFESOR G. OPRESCU

București 7 · X 1936

Iubite Domnule Ministru,

Știu că țineai să ai albumul lui Raffet, în care sunt litografiate câteva vederi de la noi. L'am căutat și l'am găsit pentru D-ta. Este felul meu de a sărbători întoarcerea D-tale și a-ți da astfel un mic semn de marea dragoste ce-ți port. Uită-te la el, când n'ai nimic de făcut, și gândește-te puțin la mine.

Te îmbrățișez cu afecțiune
al D-tale devotat

G. Oprescu

64

Conversation avec le Président Stoyadinovitch
Le 8 Janvier 937 chez moi (de 5-7½)

Entre autres:

Moi. Je vous félicite de la manière dont vous avez conduit la politique étrangère Youg. mais je ne saurais féliciter la Roumanie d'avoir acquiescé à certains de vos actes.

Stoy. C'est de notre pacte avec la Bulgarie que vous voulez parler, probablement, car je ne connais pas un autre acte pouvant mériter le reproche d'un semblant de tort. Je crois que notre pacte avec la Bulgarie profitera à tous les pays balkaniques.

Moi. Laissez moi vous parler avec toute l'autorité que me donne ma fidélité éprouvée à l'égard de la Youg. et avec la liberté que me donne aujourd'hui ma qualité d'homme privé.

Il y a deux moments où la Youg. a pu compter ses amis en Roumanie.

Le premier fut celui du partage du Banat. Je considère que notre frontière de l'Ouest est la Theiss. La Roumanie, grâce à la méthode employée par Jean Brat. à la

66

Telephone: WHITEHALL 2233.
Inland Telegrams: "AREOPAGUS, PICCY, LONDON."
Foreign Telegrams: "AREOPAGUS, LONDON."

THE ROYAL INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

CHATHAM HOUSE.
ST. JAMES'S SQUARE,
LONDON, S.W.1.

Patron:
HIS MAJESTY THE KING.
Presidents:
THE RIGHT HON. STANLEY BALDWIN, M.P.
THE RIGHT HON. J. RAMSAY MACDONALD, M.P.
THE RIGHT HON. THE VISCOUNT CECIL OF CHELWOOD, K.C.
THE RIGHT HON. SIR AUSTEN CHAMBERLAIN, K.G., M.P.
THE RIGHT HON. DAVID LLOYD GEORGE, O.M., M.P.
THE RIGHT HON. J. R. CLYNES, M.P.
Honorary Presidents:
THE VICEROY OF INDIA
THE PRIME MINISTER OF GREAT BRITAIN
THE PRIME MINISTER OF CANADA
THE PRIME MINISTER OF AUSTRALIA
THE PRIME MINISTER OF NEW ZEALAND
THE PRIME MINISTER OF THE UNION OF SOUTH AFRICA
Chairman of Council:
THE VISCOUNT ASTOR
Vice-Chairman of Council:
THE RIGHT HON. A. V. ALEXANDER, M.P.
Honorary Treasurer:
SIR JOHN POWER, BART., M.P.
Secretary:
IVISON S. MACADAM, C.B.E.
All communications should be addressed to the Secretary.

12th April, 1937.

Dear Monsieur Titulescu,

I do not know whether you happen to have come across an "Annual Survey of International Affairs" which is one of the publications of this Institute. I am venturing to send you herewith the drafts of some chapters, dealing with South-East European affairs in that year which are to appear, after revision, in the volume for 1936. I do not at all know whether you would have time or inclination to look at these drafts and let me have your criticisms on them, but I am making bold to send them to you in the hope that you may be able to do the Institute this great kindness, because these are affairs in which you yourself played the central part and they are also obviously affairs of great importance.

I may add that when distinguished people who have played a prominent part in the transactions which we try to record do us the kindness of commenting in this way on our drafts before we revise them for publication, we always treat their observations as strictly confidential.

I hope you will forgive me for troubling you with this request.

Yours very truly,

Arnold J. Toynbee

Monsieur N. Titulescu,
Grand Hotel,
Cap Martin, (A.M.),
France.

65

Secţia fotografică a agenţiei „TELECA-PRESS“ prezintă

UN DOCUMENT UNIC:

INSTANTENEUL INTREVEDERII N. Titulescu - Iuliu Maniu

DELA CAP-MARTIN

Cercurile politice româneşti şi internaţionale au comentat intens şi divers — intrevederile d-lui Titulescu cu d. Iuliu Maniu la Cap-Martin urmate imediat de negocierile cu d. Litvinow, comisarul sovietic, la Talloires.

Am dat asupra acestor întrevederi cele mai rapide ...

(Copyright by „Teleca-Pres“ and „Capitala“).

... mete o serie de clişee de un interes documentar şi politic excepţional: azi publicăm fotografiile reprezentând pe d-nii Titulescu şi şi Maniu la Cap Martin in vila celui dintâi.

Se ştie că d. Maniu a stat la Cap Martin ...

Politique roumaine

M. Titulesco et M. Maniu s'entretiennent sur la crise de politique extérieure et intérieure de la Roumanie

Bucarest, 15 mai. — On mande de Cap Martin :

M. Maniu, ancien président du Conseil et ancien chef du parti national-paysan, qui se trouve depuis quelques jours sur la Côte d'Azur, a rendu visite samedi à M. Titulesco. Les deux hommes d'Etat ont examiné, pendant plusieurs heures, la situation intérieure et extérieure de la Roumanie. On sait que la Couronne s'étant solidarisée avec le gouvernement Tatarescu-Inculetz, en le maintenant au pouvoir au delà des engagements pris envers le parti national-paysan, ce dernier était sur le point, le 2 avril, de rappeler à sa tête M. Maniu, à la suite de la démission de M. Mihalake. Cependant, le roi Carol a renouvelé d'un côté les promesses d'éloigner le cabinet actuel jusqu'à fin juin au plus tard, tandis que M. Maniu lui-même a estimé opportun que tous les délais jusqu'à épuisement fussent accordés à la Couronne afin qu'elle puisse tenir ses promesses. Depuis 1933, lorsqu'il a préféré quitter le pouvoir plutôt que de gouverner en dehors des règles constitutionnelles et parlementaires, M. Maniu, qui a été l'homme de la révolution nationale ayant pour résultat l'union de la Transylvanie à la vieille Roumanie, personnifie, face à la Couronne, la défense des principes parlementaires et se trouve dans la politique étrangère sur la même ligne que M. Titulesco, hostile à toute déviation à la politique extérieure traditionnelle de la Roumanie, fondée notamment sur ses alliances avec la France et la Petite Entente. Il est donc naturel que la réunion de Cap Martin ait suscité dans tous les milieux politiques roumains une vive sensation, étant donné que depuis l'éviction de M. Titulesco cette rencontre a été maintes fois annoncée pour n'avoir lieu qu'aujourd'hui dans des circonstances exceptionnelles. L'opinion publique ne manque pas de faire un rapprochement entre cette prise de contact et l'activité que M. Titulesco vient de déployer à Paris d'une part, ainsi que la crise politique complexe que la Roumanie traverse à l'intérieur d'autre part, crise qui vient d'affecter, comme on le sait, la dynastie elle-même. (Sud-Est.)

1

Cap Martin le 21 Mai 1937

Les moyens pratiques de préserver la Paix Actuelle.

Si l'on voulait englober dans une formule, l'ensemble des événements internationaux qui se sont produit depuis ~~la fin de la Grande Guerre~~ 1918 jusqu'à nos jours, je crois que celle qui correspondrait le plus aux réalités que nous avons vécues, serait de dire : nous avons gagné la Guerre mais nous avons perdu la Paix.

Nous avons gagné la guerre parceque le défaitisme s'étant emparé des troupes adversaires, les représentants légaux des Pays auxquelles elles appartenaient ont dû accepter les conditions de Paix que nous voulions. Mais, fait très important à relever, pour toute la psychologie de la vie internationale qui devait suivre immédiatement la signature des Traités de Paix, nous avons gagné la guerre, sans que nos principaux adversaires aient eu la connaissance de l'avoir perdu. En effet nous avons connu nous la majorité des vainqueurs et l'occupation ennemie, et la dévastation des richesses que cette dernière implique et l'état d'esprit que crée le joug étranger imposé par la force. Nos principaux adversaires n'ont pas connu cet aspect des horreurs de la guerre.

Cap Martin 24 Mai 937

La question des sanctions

Il faut reconnaître que la S. D. N. a subi ces derniers temps des échecs qui ont profondement affecté son prestige. Si l'on peut expliquer certains de ses échecs par son manque d'action, comme par exemple dans le cas de la guerre sino-japonaise, son dernière échec, celui dans le conflit Italo-Ethiopien, est dû à l'inefficacité de son action.

Nous avons une S. D. N. Elle doit vivre. Mais elle doit aussi remplir sa mission. La S. D. N. n'est pas une Academie, une confrérie de techniciens. C'est une institution politique dont le but principal est d'éviter la guerre. C'est par l'application des sanctions, c'est à dire après avoir essayé de prévenir la guerre par les procedures prévues dans les articles 11 à 15, que se révèle au maximum l'action de la S. D. N.

Que sont les sanctions prevues par le pacte?

Pourquoi se sont elles revelées inefficaces lorsque, récemment, il s'est agi de les appliquer?

Que doit-on faire pour améliorer le système des sanctions, à fin que la S. D. N. puisse enfin remplir sa mission de paix

[illegible] in memory of many happy days Aus. Chamberlain June 2/37

Iubiți Cetățeni ai Slatinei,

Impiedecat de a veni in mijlocul vostru, țiu totuș sa vă ~~adresez~~ [illegible] cuvântul meu pentru a vă spune care este situ-ația de astazi si care este datoria voastră.

România traieste dela un rând de vreme sub un regim personal in care minciuna triumfa iar răspunderea nu se intâlneste niciodată.

Voi stiți ca nu fac politica interna.

Voi stiti că mi-am consacrat ultimii ani ai vieții pentru a susține interesele naționale peste granița.

Demis dintr'un guvern in condițiuni necunoscute până ~~xxxx~~ astazi, am hotarit să încep lupta mea internă pentru a ~~vă~~ arata linia de conducere. ce trebuie să [illegible] Romania.

Partidul liberal este ~~[illegible]at~~ nepopular și menținerea lui la putere printr'una din numeroasele grupări în care s-a sfărâmat este un act care violeaza conștiința oricarui om cinstit.

Partidul National-Țaranist, devotat Coroanei, devotat țărănimii, devotat ideii păstrării granițelor noastre actuale, prin alliantele ce avem a fost, in mod nedrept, exclus dela putere.

Ma gasiti alaturi de el pentrucă toată viața mea am fost acolo unde era si dreptatea.

In judetul vostru am legături care mă fac să spun că aduc un aport Partidului Național-Țaranist.

Eu nu aveam nevoie să candidez in alegerile actuale, caci sunt senator de drept.

~~De altfel dacă voi fi ales singur pe lista Național-țaranistă va declar de pe acum că optez tot pentru locul meu dela Senat și las liber locul de deputat al șefului vostru,~~

Dacă fii ai Oltului [illegible] să vă [illegible] [illegible] ..

2

~~Domnul Căpățâneanu, care m-a mișcat prin sentimentele frumoase pe care mi le-a arătat.~~

Știu că împotriva voastră se duce urgie.

Va veni timpul când funcționarii care vă persecută astăzi, dela cel mai mare la cel mai mic, vor fi răspunzători în fața mea.

Eu cer autorităților județene și comunale să ne trateze cu dreptate iar nu să sugrume libertatea alegerilor, căci aceasta nu servă la nimic.

Situația internațională este foarte gravă.

Guvernul nu își dă seama de ea și se ocupa numai de acțiuni mici, ca si cum marile greutați de din afara nu ar exista.

O singură rugă fac Cerului: sa nu-mi iasa dreptatea în Romania mică.

Vrăjmașii țării pot să vorbească împotriva Rom. Mari de azi, pentru care s'au jertfit 800 mii de Români și pentru care au luptat timp de aproape 30 de a...

Mont-Carlo

Sunday, October 2

Summer Time ends

16th Sunday after Trinity

Mont-Carlo

Saturday, October 1

Put clocks back one hour to-night

Pheasant Shooting begins

11 Noembrie 1938. Azi a 20-a aniversare a armistițiului. Cu ce tristețe mi se duce gândul la 11 Noembrie 1918, când am sărbătorit armistițiul la Café de Paris cu familia Brisson, academicianul cu Jean Richepin, în fine mulți din prietenii ce s'au arătat entuziaști către România și bine pentru mine în timpul exilului meu în Franța cu Take Ionescu! Câte splendide speranțe autorizate s'au născut! Azi e mai mult sărbătoare. Mentalitatea și a renunțării tradiționale! Și totuși, de s'ar deștepta francezii, chiar azi, câte rele am putea încă evita!

În fine, în fine, generalul Weygand cu prilejul armistițiului publică în Le Journal un articol în care spune textual: «La München slăbiciunea noastră a trebuit să coboare pavilionul în fața forței germane» Și el mai scrie: «Momentul pare a fi venit de a lua ca idee directivă a sforțărilor noastre plina realizare a Imperiului Francez. Nu e azi ideal mai fecund pentru a provoca reformele indispensabile, pentru a anima toate activitățile noastre intelectuale și economice, pentru a ne face să regăsim o viață ardentă și un dinamism grație căruia Franța, puternică și mândră de ea însăși, va înlătura amenințările, va regăsi securitatea și va putea să nu se teamă de nici un contact pentrucă se va simți ferită de orice slăbiciune»

Excellence Ismet Inonu
Président de la République
Ankara.

Dans la grande douleur causée par la disparition d'Atatürk l'élection de Votre Excellence à la Présidence de la République est une réconfortante consolation Stop Si mon attachement à la Turquie alliée s'est transformé en une ~~profonde~~ véritable affection le fait est dû aux qualités profondément humaines du Grand Disparu et de ses Ministres mais surtout de celles du Président du Conseil avec lequel j'ai eu le bonheur de collaborer Stop Je prie Votre Excellence d'agréer les voeux les plus chaleureux pour l'heureux accomplissement de sa mission et de croire à mon profond respect

Titulescu

St. Moritz Luni 11 Septembrie 1939

Externe

Bucureşti

Strict confidenţial. Pentru Majestatea Sa Regele Stop A se descifra de un membru al Cabinetului Ministrului Afacerilor Străine Stop Rog a se comunica textul prezentei telegrame Domnului Prim Ministru şi D-lui Ministru de Externe Stop Sire Stop Deşi Anglia a comunicat oficial Japoniei că chiar dacă Polonia va fi integral cucerită războiul va continua virgulă deşi nu avem nici o raţiune să credem că nu va fi astfel şi că nu ne găsim în faţa unui război de lungă durată virgulă cum în politica externă lucrurile pot schimba de azi pe mâine nu putem exclude complet nici ipoteza unei Conferinţe de Pace mai apropiate decât se crede Stop Ar fi deci posibil ca faimoasa reconstruire a Europei să vie în discuţie în curând Stop (Oricât de lungă ar fi războiul) România trebuie să fie gata şi în vederea [illegible] ~~acestei ipoteze~~ şi să se pregătească din timp pentru ea Stop

Cred o datorie de conştiinţă să aduc la cunoştinţa Majestăţii Voastre anumite fapte pe care le am aflat recent şi de care Ministerul de Afaceri Străine nu poate avea cunoştinţă de unde astfel de documente străine cari în nici un chip nu putem cădea în mâinile lui Stop ~~Este [illegible] a viitoarea Conferinţă a Păcii [illegible]~~ fost lăsate la Conferinţa de Pace din 1919 şi 1920 [illegible] stabilite pentru ce s'a stabilit [illegible] teritoriu pentru a se vedea în ce măsură justificarea stabilirea statului teritorial din 1919 şi 1920 mai sunt sau nu valabile azi Stop

ME

76

1

Domnule General,

Politica externă ce-am dus dela 1932 la 1936 era rezumată astfel de opozanţii mei :

"Domnul Titulescu vroeşte cu orice chip alianţe împotriva Germaniei. In acest scop,Domnia Sa a întărit legăturile Micei Inţelegeri şi a creat Pactul Balcanic. Tot în acest scop,Domnia Sa vroia cu orice preţ o alianţă cu Rusia şi acordase acesteia dreptul de trecere a armatelor ei pe teritoriul românesc,astfel ca junctiunea ceho-rusa să se poată face în dauna Germaniei în mod mecanic. Tot în acest scop,Domnia Sa a dus faţă de Italia,în timpul sancţiunilor,o politică care a a făcut din Italia patronul Ungariei şi susţinătoarea revizionismului acesteia din urmă."

Nu cunosc o legendă mai mare ca această prezentare a politicei ce-am dus ca Ministru de Externe.

Această politică se poate,dimpotriva,rezuma astfel :

"In tot timpul cât am condus Ministerul Afacerilor Străine,n'am avut decât un singur scop : intangibilitatea graniţelor Ţarii.

Intărirea legăturilor Micei Inţelegeri nu viza decât Ungaria. Noi n'am avut nici în trecut şi noi n'am luat nici în 1933,când am făcut noul statut al Micei Inţelegeri,un angajament de apărare a Cehoslovaciei sau a Iugoslaviei contra unei agresiuni germane. /

dar absolut totdeauna când vorbea
de tine te dădea ca exemplu de
cinste şi devotament faţă de el.
Acum suntem toţi foarte nenorociţi,
fiecare din motive diferite: Mamica
de a cunoaşte abea după 50 de
ani adevărata natură a fiului ei
cel mare; Catherina de a avea
să primească ceva de la Gheorghe,
Gigi de-a nu găsi o formulă
ce dezonorând pe Gheorghe ar
putea să-l facă să piardă o
moştenire pe care probabil el
pusese ochii; iar noi doi, foarte
foarte nenorociţi de-a pierde
pe Unicul ce reprezinta pentru
noi tot: afecţie, sprijin şi
viitor.
Cu inimi îndurerate vă îmbrăţişez
Marie

Cannes 5 April 1941

Dragă Nicule

Mulţumim din suflet ţie şi Leni
pentru telegramă, şi mulţumesc
lui Dumnezeu că ni-a dat o
familie, din partea tatălui meu,
plină de inimă. În marea noastră
nenorocire au fost singurii
care s'au gândit la Mamica
şi la noi. Nici familia lui
Gheorghe, nici familia mea
maternelă nu ne-au trimis
vre-un cuvânt de mângâere.
Aşi vrea să fii lângă noi, să-ţi

putem vorbi pe larg de el pe
care ştiu că l-ai iubit ca pe un
tată; să-ţi povestim ultimele lui
clipe. Prin scrisoare este foarte
greu şi mă gândesc cu groază,
având experienţa lucrului, câte
minciuni se spun la Bucureşti.
După 2 luni de boală, Sâmbătă
15 Martie la ora 6 D-nul cerând ne
spune: „Je ne veux rien dire encore,
mais si ça va comme ça, peut-être
que le 15 avril je l'invite a faire
une promenade, chez moi à Grasse".
Iar peste 4 ore, Sâmbătă la ora
10, intra săracul de el în coma
care a durat 2 zile. Vezi şi tu
cât de puţin ne aşteptam.
În jurul sicriului unui om

aşa de mare, aşa de bun şi de
generos în loc să fie numai durere
reculegere şi unire, s'au iscat urî
şi invidii regretabile. Mamica a
scris o scrisoare lungă lui Greg.
Te rog mult să o ceri să o citeşti
că vei afla multe din ea. Eu
ce să-ţi spun, mi se rupe inima
de suferinţele lui morale şi fizice
şi mă gândesc câte dreptate avea
în cunoaşterea oamenilor.
Cu 10 zile înainte de a se
sfârşi, eram cu D-nul şi Mamica
lângă el. De odată întreabă pe
româneşte: „Aveam pe cineva Raico
unde e?" Mamica îi răspunde:
„La Bucureşti" El zice „Ah! Da!"
Ai fost unul din ultimii la
care s'a gândit şi totdeauna

83

Je donne pleins pouvoirs par la présente à Monsieur Georges Anastasiu, de décider après ma mort, si et dans quelles conditions il y a lieu à ce que le corps de mon mari Nicolas Titulesco soit transféré en Roumanie.

Fait à la Lignière (Gland)
le 10 Octobre 1964.

Catherine Titulesco

84

Empresa Nacional de Telecomunicaciones
TELEGRAMA

VIA ENTEL

DESTINO: / DESTINATION: NACION - COUNTRY | PALABRAS | DIA | HORA | N.°

INDICACIONES / INDICATIONS — DESTINATARIO Y SEÑAS - NAME AND ADDRESS:
NENISOR
3 Strada COSBUC BUCAREST
ROUMANIE

SUITE TA RECENTE DEMANDE AUTORISATION POUR TRANSFERT CORPS NICOU REPETE MA CATEGORIQUE OPPOSITION STOP AMBASSADE PRETEND PROCEDER TRANSFERT SUR BASE TON AUTORISATION. STOP EXIGE EXPLICATION TELEGRAPHIQUE

CATHERINE TITULESCO

Nombre completo, señas y teléfono del expedidor:
Sender's name:

PREFIJO Y SERIAL — TRANSMITIDO A: — TASA

RESGUARDO DEL TELEGRAMA / YOUR RECEIPT — VIA ENTEL — N.° — PARA DESTINATION — N.° DE PALABRAS / No. OF WORDS — TASA / TOTAL CHARGE — SELLO DE FECHA Y FIRMA DEL FUNCIONARIO / DATE AND AUTHORISATION

85

COMITETUL NATIONAL ROMAN — RUMANIAN NATIONAL COMMITTEE
157 W. 57TH STREET
NEW YORK, N.Y. 10019
JUDSON 6-5388

New York, 20 Martie 1968

Domniei Sale
Domnului
G. Anastasiu
Chemin Falletti 8
Geneve
Switzerland

Dragă Gigi,

Când am fost la Paris, am rugat pe prietenul meu Av. Gruber să se gândească în ce formă ar putea Doamna Titulescu să împiedece pe comunişti să transfere corpul lui Titulescu în Tară, în timpul vieţii Doamnei Titulescu sau după aceea.

Primesc alăturata notă dela Gruber, pe care ţi-o trimet în copie şi care nu ştiu în ce măsură poare fi folosită fiindcă cuprinde şi prevederi periculoase, nu din partea lui Gruber, dar din partea legii. Anume: că ruda cea mai apropiată are rolul determinant în această materie.

Am primit cartea lui Davidov, pentru care îţi mulţumesc. Nu am văzut pe carte indicaţia preţului, aşa că te rog să-mi scrii cât te-a costat.

Cu afectuoasă prietenie.

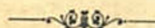
Const. Visoianu

C. VISOIANU

86

Nicolae Titulescu
Laureat al Facultăței de drept din Paris

Problema
Responsabilităței Juridice a Statului şi a Comunelor
cu privire la
Ultimele răscoale ţărăneşti

TIPOGRAFIA „GUTENBERG" JOSEPH GÖBL
STR. DOAMNEI, 20
BUCUREŞTI
1907

87

DISCURSUL
DOMNULUI
NICOLAE TITULESCU
RAPORTORUL COMISIUNEI DE RĂSPUNS LA MESAJ

ROSTIT IN ZIUA DE 20 DECEMVRIE 1913
IN
ADUNAREA DEPUTAŢILOR
CU OCAZIUNEA DISCUŢIUNEI RĂSPUNSULUI LA MESAJ

Extras din „Monitorul Oficial"

BUCUREŞTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă
1914

88

DISCURSUL
DOMNULUI
NICOLAE TITULESCU
ROSTIT IN ZIUA DE 20 APRILIE 1914
IN
ADUNAREA DEPUTAŢILOR
CU OCAZIA DISCUŢIUNEI REVIZUIREI CONSTITUŢIEI

Extras din „Monitorul Oficial"

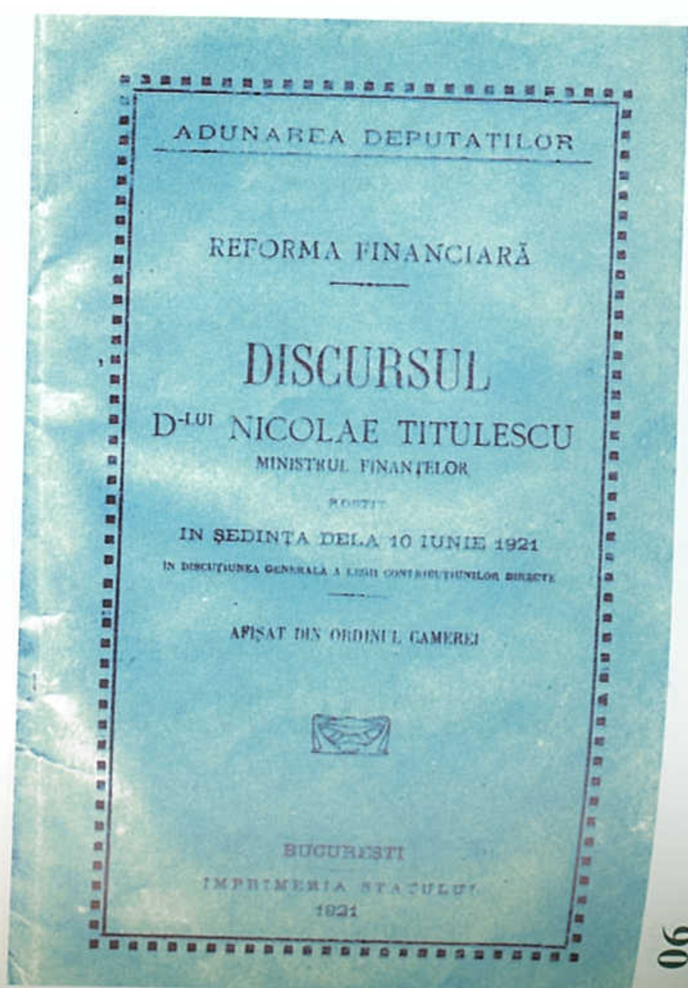
BUCUREŞTI
Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate anonimă
1914

89

PROIECTUL DE LEGE
PENTRU
REFORMA CONTRIBUŢIUNILOR DIRECTE
PREZENTAT ADUNĂRII DEPUTAŢILOR LA 22 MARTIE 1921
DE
N. TITULESCU
MINISTRUL FINANCELOR

BUCUREŞTI
IMPRIMERIA STATULUI
1921

ADUNAREA DEPUTAȚILOR

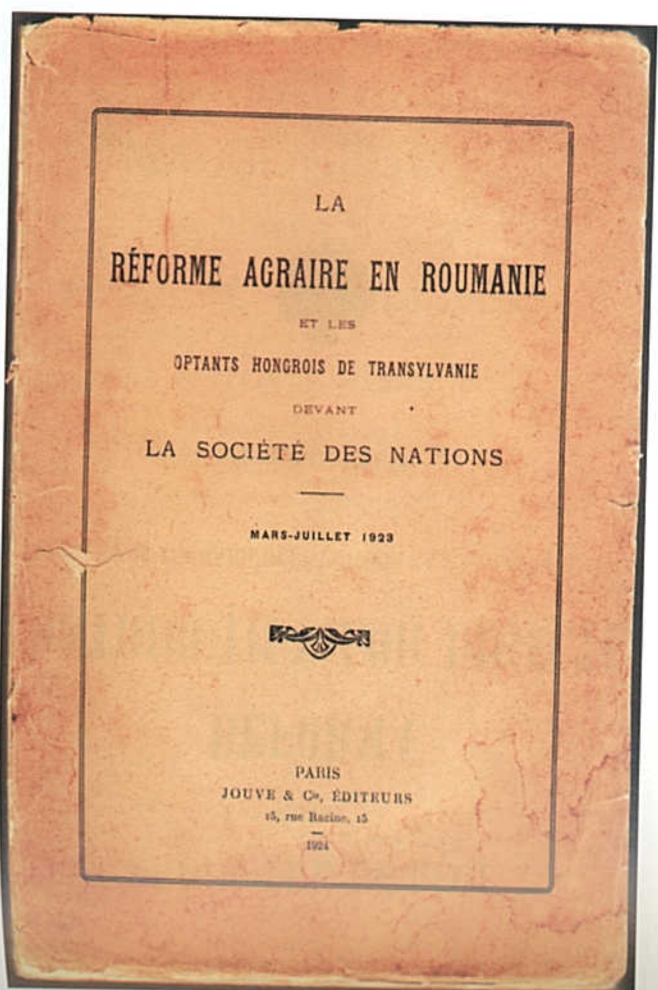
REFORMA FINANCIARĂ

DISCURSUL
D-LUI NICOLAE TITULESCU
MINISTRUL FINANȚELOR
ROSTIT
IN ȘEDINȚA DELA 10 IUNIE 1921
IN DISCUȚIUNEA GENERALĂ A LEGII CONTRIBUȚIUNILOR DIRECTE

AFIȘAT DIN ORDINUL CAMEREI

BUCUREȘTI
IMPRIMERIA STATULUI
1921

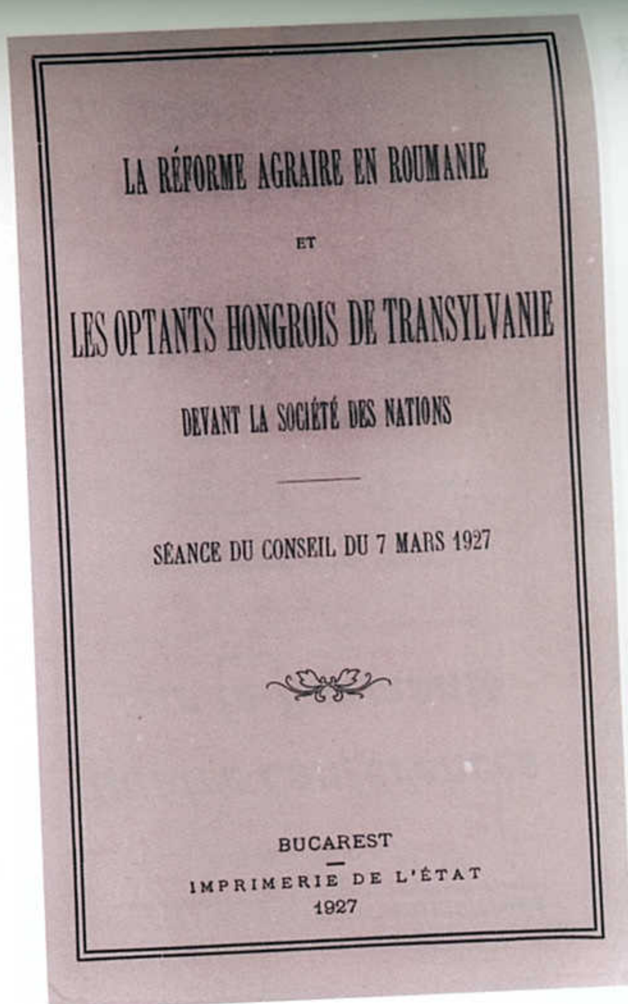
90

LA
RÉFORME AGRAIRE EN ROUMANIE
ET LES
OPTANTS HONGROIS DE TRANSYLVANIE
DEVANT
LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

MARS-JUILLET 1923

PARIS
JOUVE & Cie, ÉDITEURS
15, rue Racine, 15
1924

91

LA RÉFORME AGRAIRE EN ROUMANIE
ET
LES OPTANTS HONGROIS DE TRANSYLVANIE
DEVANT LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

SÉANCE DU CONSEIL DU 7 MARS 1927

BUCAREST
IMPRIMERIE DE L'ÉTAT
1927

92

N. TITULESCO
Ministre des Affaires Étrangères de Roumanie

MÉMOIRE
DU
GOUVERNEMENT ROYAL DE ROUMANIE
CONCERNANT
LA PROPOSITION DU 9 MARS 1928
DANS L'AFFAIRE DES
Optants Hongrois de Transylvanie

PARIS
JOUVE & Cie, ÉDITEURS
15, RUE RACINE, 15
1928

93

ASSOCIATION GÉNÉRALE DES ÉTUDIANTS ROUMAINS EN FRANCE

Quatre Conférences sur la Roumanie

faites par MM. les Professeurs :
Gaston Jèze, J. de la Morandière, Émile Sergent et Henri Capitant

avec une Préface de

M. N. TITULESCO

Professeur à l'Université de Bucarest
Ancien Ministre des Affaires étrangères de Roumanie
Ministre de Roumanie à Londres

Éditions de la *Revue Mondiale*
45, rue Jacob, PARIS
1930

LE DIFFÉREND YOUGOSLAVO-HONGROIS DEVANT
LE CONSEIL DE LA SOCIÉTÉ DES NATIONS

LE DISCOURS DE M. N. TITULESCO

Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie,
Président du Conseil permanent de la Petite Entente

Séance du 10 décembre 1934

Monsieur le Président,

C'est en pleine connaissance de cause et avec une claire conscience de ses responsabilités que le Gouvernement Royal de Roumanie s'est associé, par sa communication du 22 novembre, à la requête yougoslave.

Ceux qui semblent ne pas comprendre les raisons de notre intervention, ne connaissent pas suffisamment les liens intimes qui unissent la Yougoslavie et la Roumanie. Ceux qui vont jusqu'à nous critiquer en affirmant que nous défendons des intérêts propres, à propos d'une affaire yougoslave, ne savent pas à quel point ils disent vrai.

Tout nous est propre, lorsqu'ils s'agit de la Yougoslavie. Le deuil yougoslave est le deuil de la Roumanie. Sa Majesté le Roi Alexandre l'Unificateur était l'un des principaux piliers de la politique de paix organisée que la Roumanie n'a cessé de pratiquer depuis la fin des hostilités. Les intérêts de l'unité nationale yougoslave se confondent avec ceux de l'unité nationale de la Roumanie.

C'est pourquoi la présence de la Roumanie aux côtés de la Yougoslavie est une fonction de notre vie d'Etat, telle que nous la concevons et telle que nous ne cesserons jamais de la concevoir.

Mais que dire, lorsque le deuil de la Yougoslavie s'associe aussi au deuil de la France? Tout ce qui touche la France

DOCUMENTS DE L'EUROPE ORIENTALE

NICOLAS TITULESCO

L'Attentat de Marseille

Les Contradictions Hongroises

Procès du Terrorisme International et du Révisionnisme

1935
L'EUROPE ORIENTALE
PARIS

N. TITULESCU

EU ȘI „GARDA DE FIER"

TIP. „UNIVERSUL" STR. BREZOIANU No. 23—25
1937

C. No. 5051

98

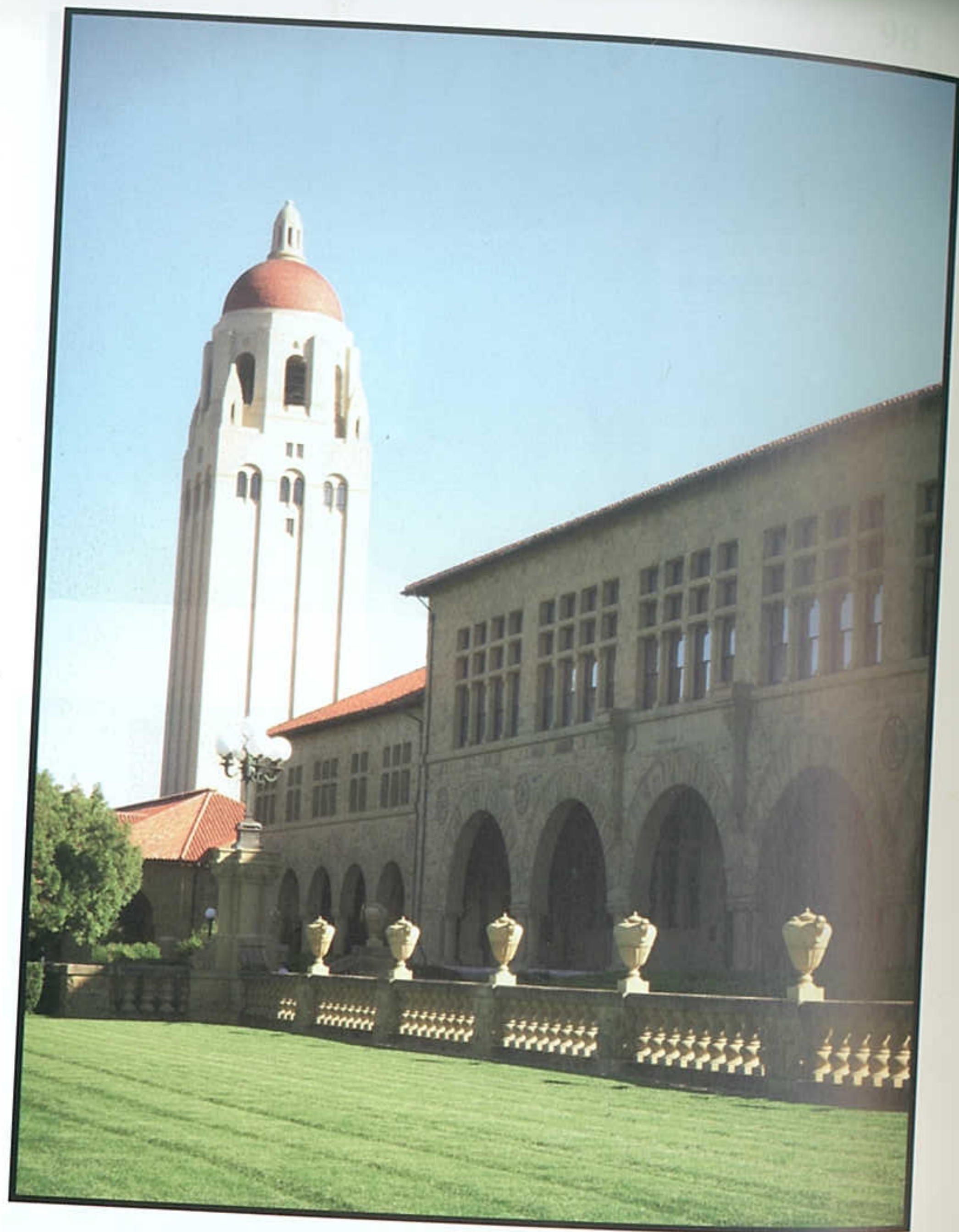
99

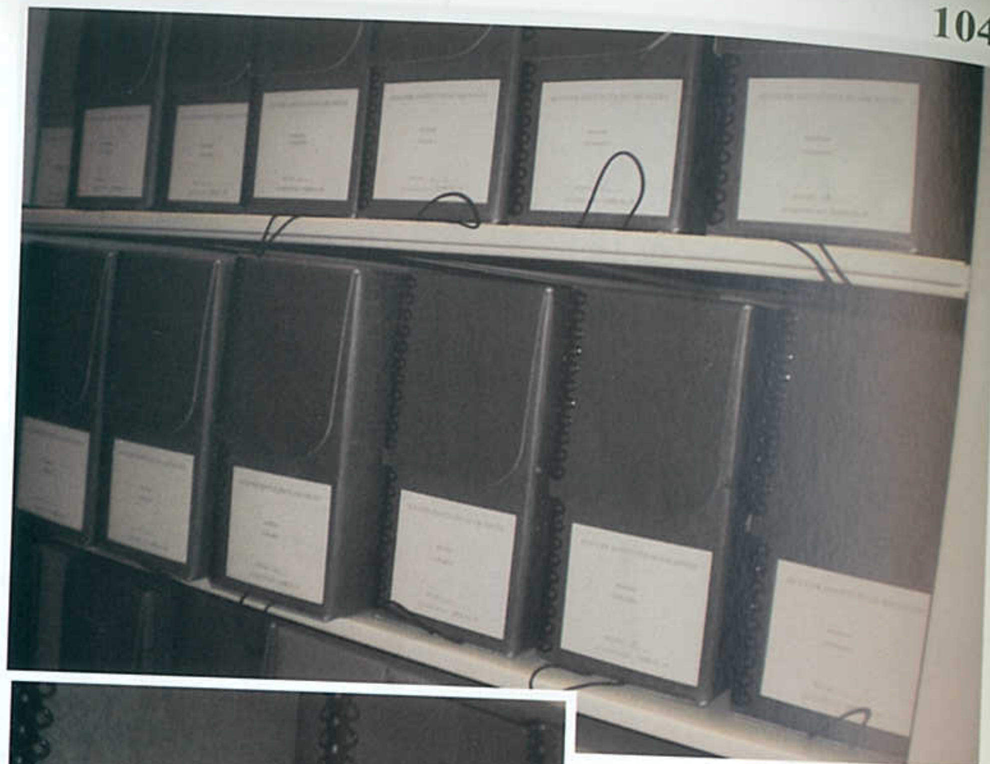
100

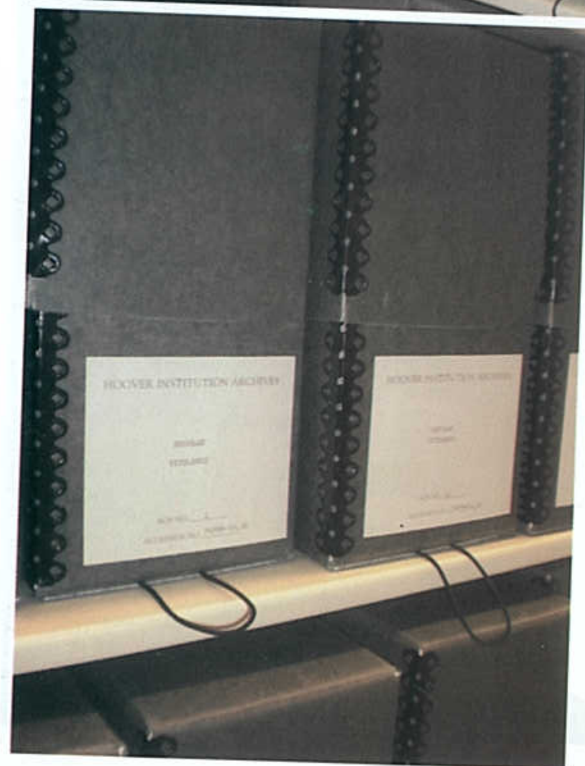

101

104

105

106

107

108

109

110

ROMÂNIA

PREŞEDINTELE

DECRET

privind conferirea Ordinului Naţional *"Pentru Merit"*
în grad de ***Comandor***

În temeiul prevederilor art.94 lit.a şi ale art.100 din Constituţia României, republicată, precum şi ale art.3 alin.3, ale art. 4 alin. 1, ale art.6 lit.A, pct.III şi ale art.11 din Legea nr.29/2000 privind sistemul naţional de decoraţii al României, cu modificările ulterioare,

la propunerea primului – ministru al Guvernului României,

pentru rolul important avut în conservarea şi fructificarea bogatelor fonduri documentare privind România ale Arhivelor Hoover, pentru sprijinul deosebit oferit cercetătorilor români şi pentru donarea, în copii, a fondurilor documentare I.G. Duca şi Nicolae Titulescu unor instituţii culturale româneşti,

Preşedintele României d e c r e t e a z ă:

Articol unic. – Se conferă Ordinul Naţional "Pentru Merit" în grad de Comandor doamnei Elena S. Danielson, director general al Arhivelor şi Bibliotecii Hoover, Statele Unite ale Americii.

PREŞEDINTELE ROMÂNIEI

ION ILIESCU

În temeiul art. 100 alin.2 din Constituţia României, contrasemnăm acest decret
PRIM MINISTRU

ADRIAN NĂSTASE

Bucureşti, 8 martie 2004
Nr. 100

Președintele României

Dorind a răsplăti meritele importante ale

doamnei

Elena S. Danielson,

director general al Arhivelor și Bibliotecii Hoover, Statele Unite ale Americii, pentru rolul important avut în conservarea și fructificarea bogatelor fonduri documentare privind România ale Arhivelor Hoover, pentru sprijinul deosebit oferit cercetătorilor români și pentru donarea, în copii, a fondurilor documentare I. G. Duca și Nicolae Titulescu unor instituții culturale românești,

Conferă Ordinul Național „Pentru Merit"

în gradul de Comandor

Dat în București la 01-III-2004

Președintele României

Ion Iliescu

Cancelarul Ordinelor

Decret nr. 100 Din 08-II-2004

Brevet PM nr. Com. 333

Nr. crt. 74416

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

123

de Jacques de LAUNAY
à George G. Potra
son ami et camarade
du combat pour la paix
7.VII.82.

TITULESCU
ET L'EUROPE

122

Jacques de LAUNAY

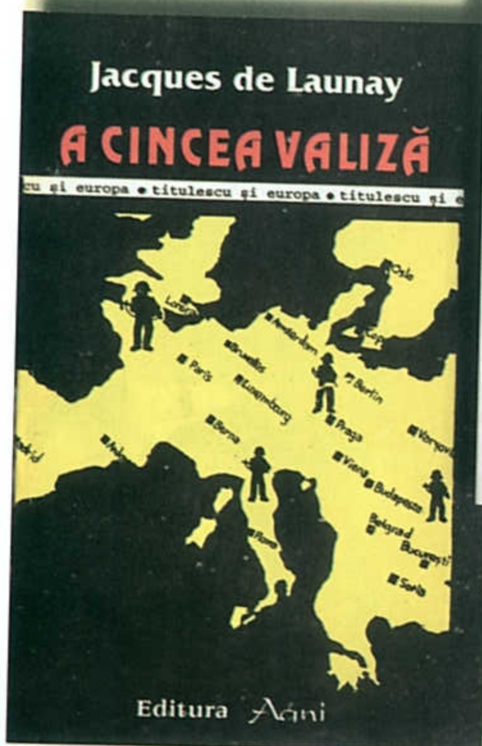
TITULESCU ET L'EUROPE

ANTONESCU
BARTHOU
BENES
BRIAND
CAROL II
COUDENHOVE
HORTHY
IONESCU
IORGA
LITVINOV
LOUCHEUR
MUSSOLINI
PIE XI
RAKOVSKY

Jacques de Launay

A CINCEA VALIZĂ

Editura Anni

124

125

NICOLAE
TITULESCU

DOCUMENTE
DIPLOMATICE

126

Nicolae Titulescu

Discursuri

ÉCRITS POLITIQUES

TITULESCU
notre contemporain

AVANT-PROPOS DE
STEFAN ANDREI
Ministre des Affaires Étrangères
de la République Socialiste de Roumanie

NAGEL

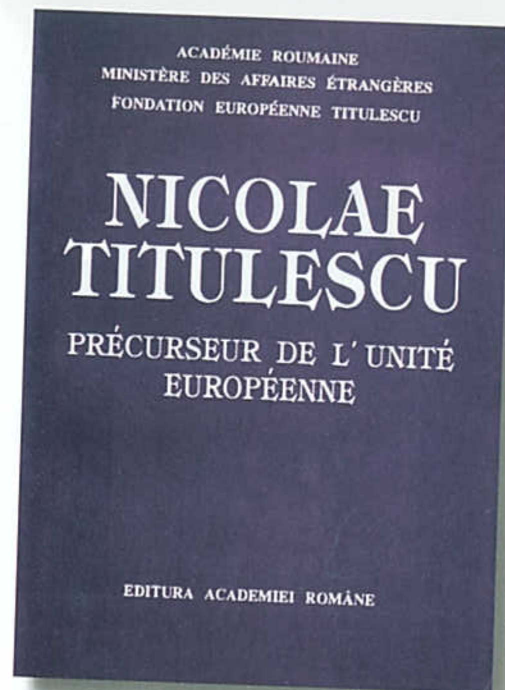
127

Lui Potra,
un împătimit de istorie,
de dreptate și adevăr,
cu simpatia și prețuirea
care vin de demult

TITULESCU 6 apr 2001
notre contemporain

128

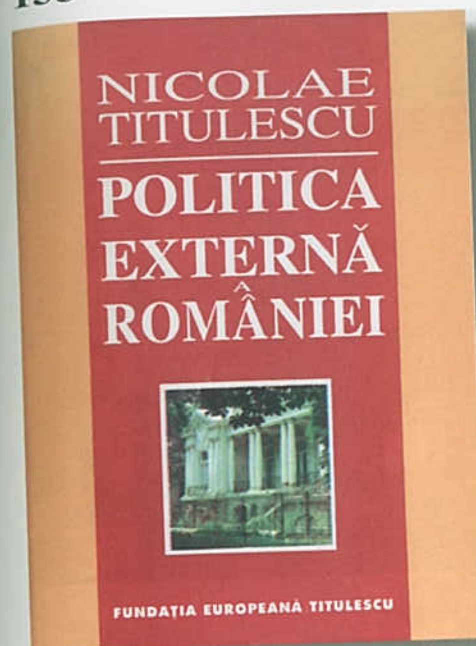
129

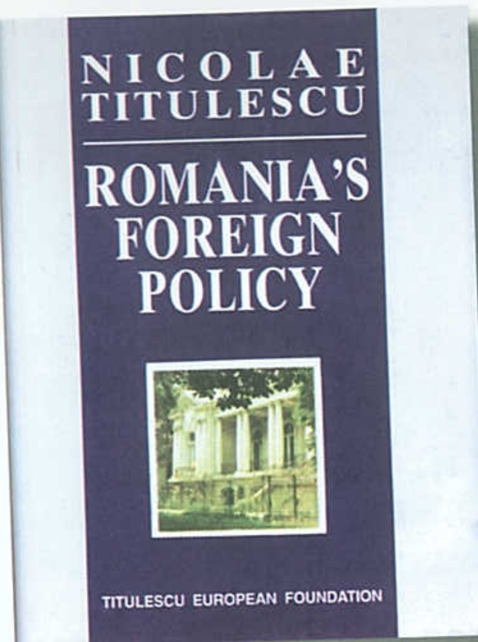
130

133

134

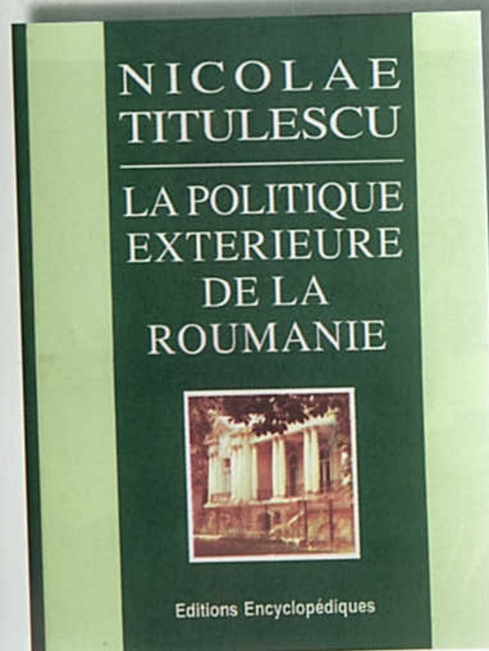

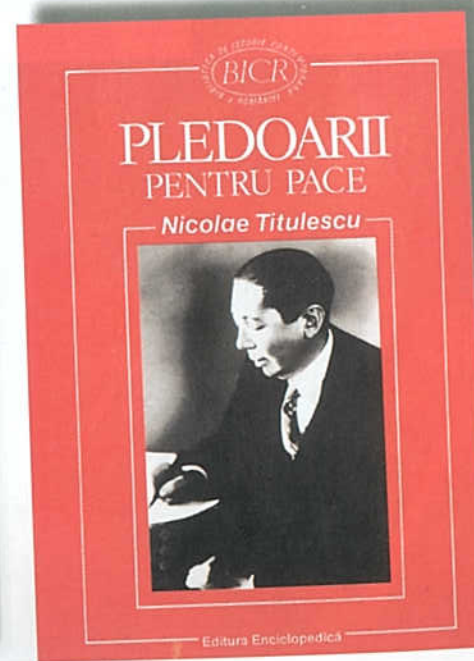
131

132

135

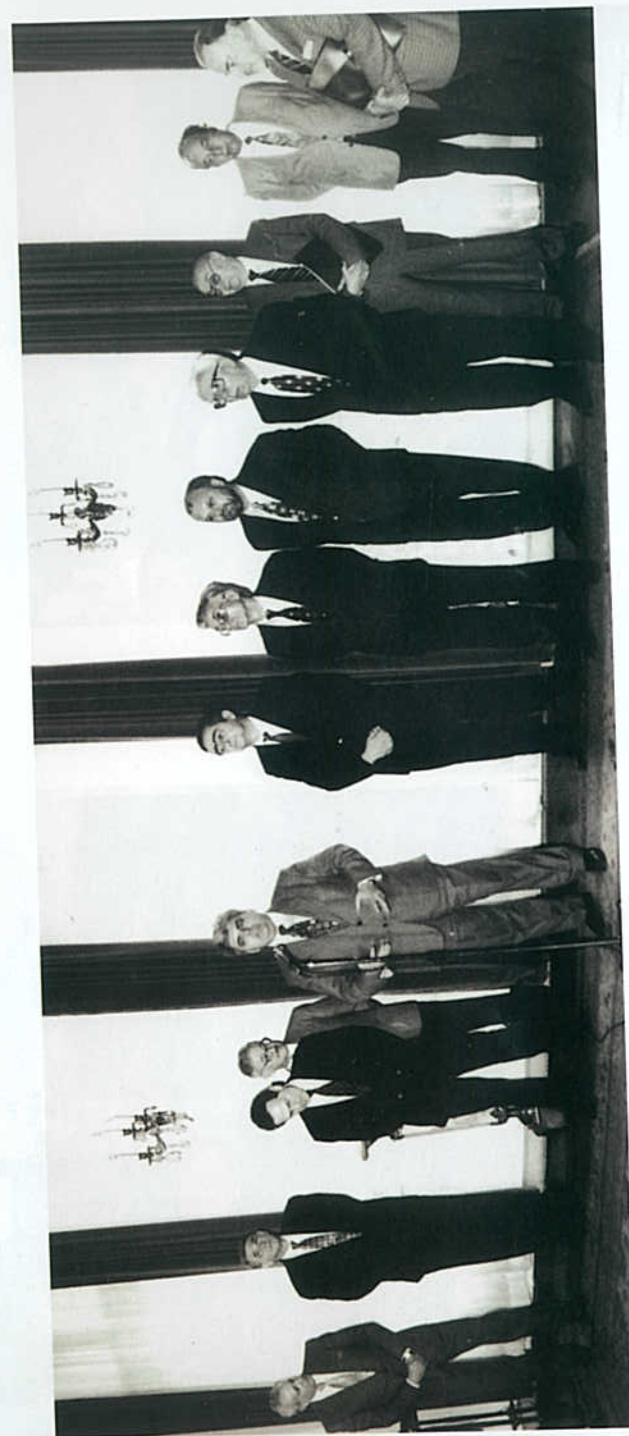
136

137

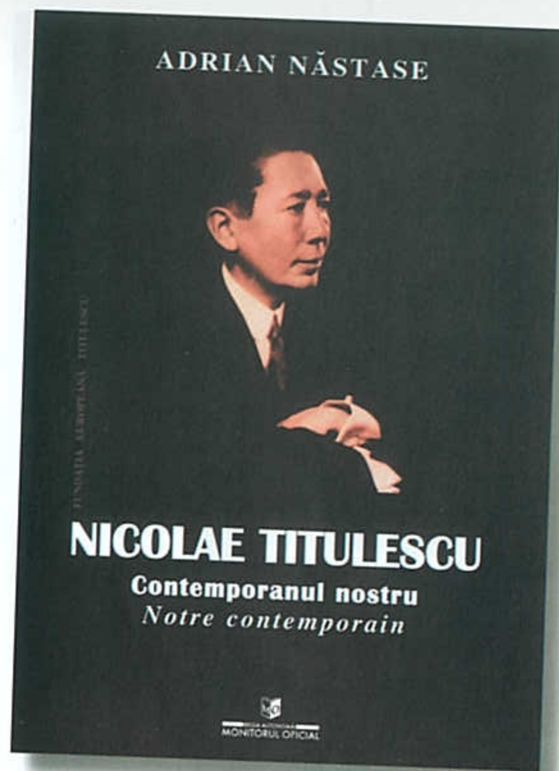
138

139

140

141

142

143

144

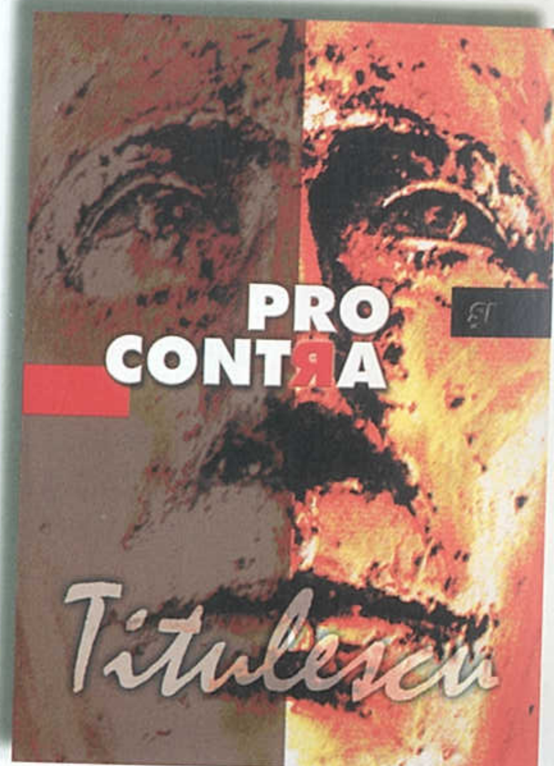
145

146

PRO
CONTRA

PRO
CONTRA
Titulescu

Universul literar

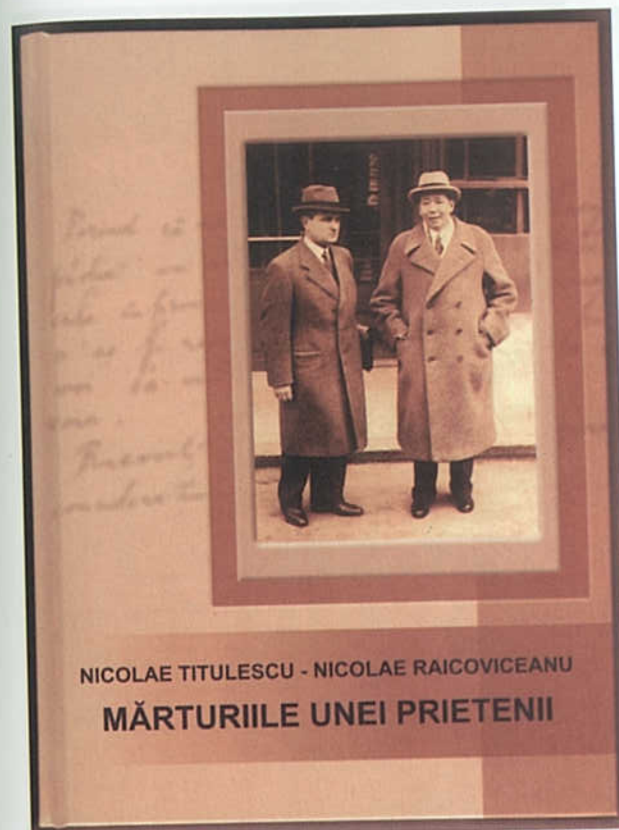
151

152

153

154

155

156

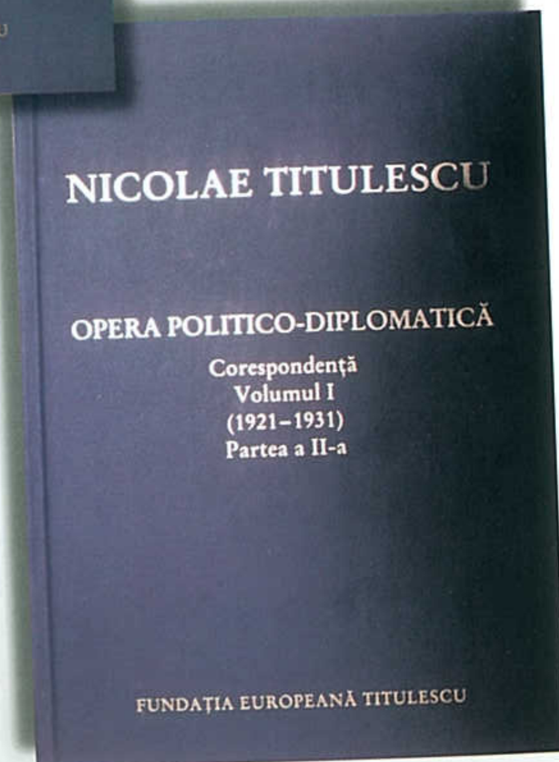

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

TITULESCU 1 ianuarie 1937 - 31 decembrie 1937 Partea I

TITULESCU 1 ianuarie 1937 - 31 decembrie 1937 Partea a II-a

TITULESCU 1 ianuarie 1937 - 31 decembrie 1937 Partea a III-a

TITULESCU iulie 1927 - iulie 1928 Partea I

TITULESCU iulie 1927 - iulie 1928 Partea a II-a

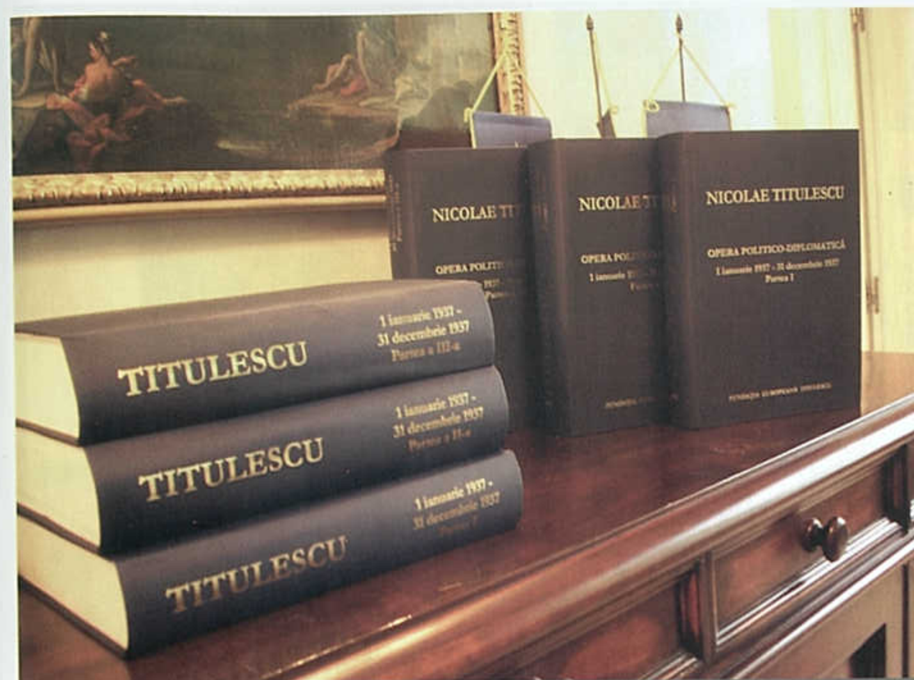
TITULESCU Corespondență Volumul I (1921–1931) Partea I

TITULESCU Corespondență Volumul I (1921–1931) Partea a II-a

TITULESCU Corespondență Volumul II (1920–1939) Partea I

TITULESCU Corespondență Volumul II (1920–1939) Partea a II-a

174

175

176

177

178

GEORGE G. POTRA

NICOLAE IORGA – NICOLAE TITULESCU

INTERFERENȚE

Fundația Europeană Titulescu

179

180

181

182

FUNDAŢIA EUROPEANĂ TITULESCU

lansarea volumelor

PRO şi CONTRA TITULESCU

vol. I - III

PRO şi CONTRA Titulescu — Volumul II — Fundaţia Europeană Titulescu

PRO şi CONTRA Titulescu — Volumul I — Fundaţia Europeană Titulescu

PRO şi CONTRA Titulescu — Volumul III — Fundaţia Europeană Titulescu

Ediţie îngrijită de ***George G. Potra***

186

187

188

189

190

191

192

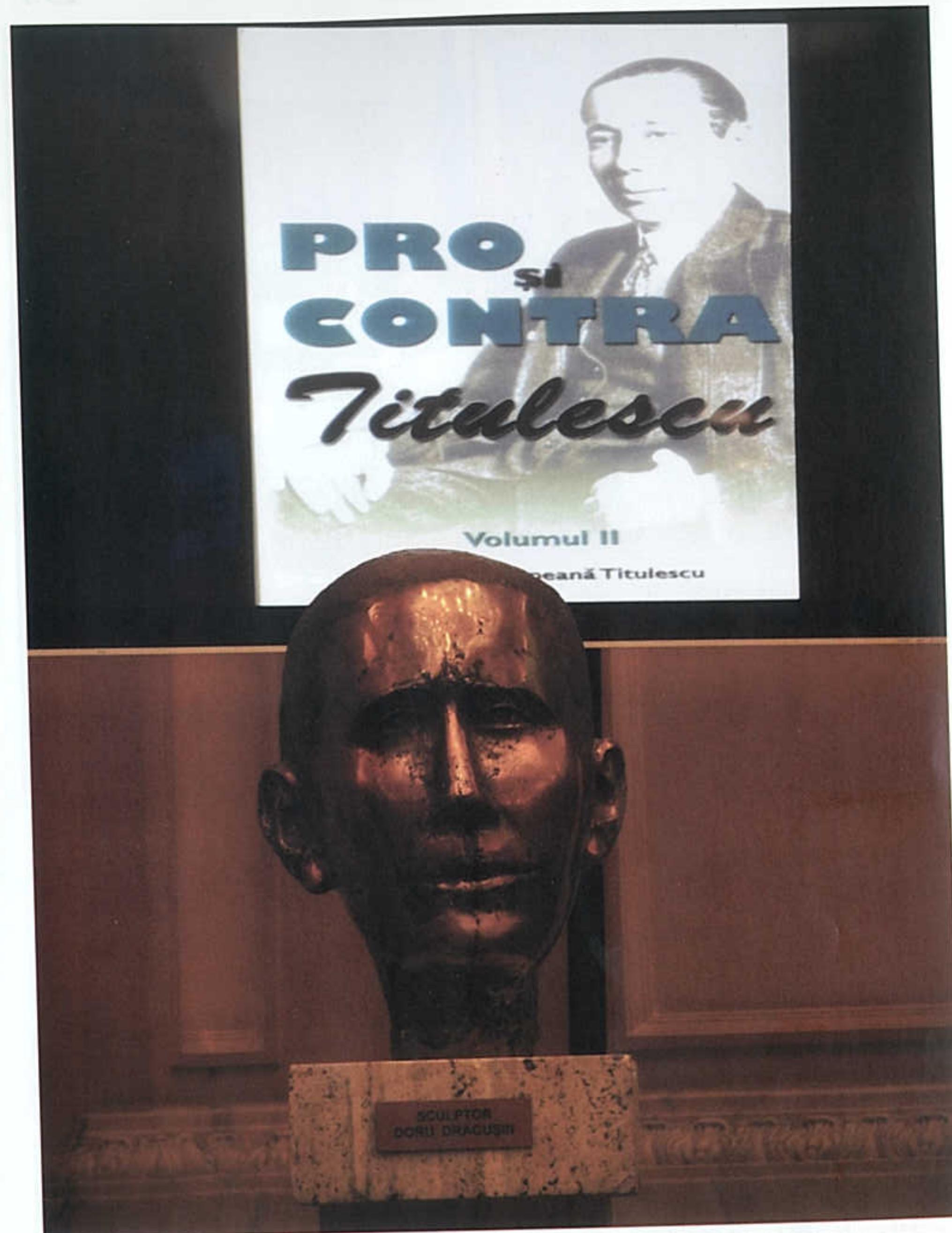

193

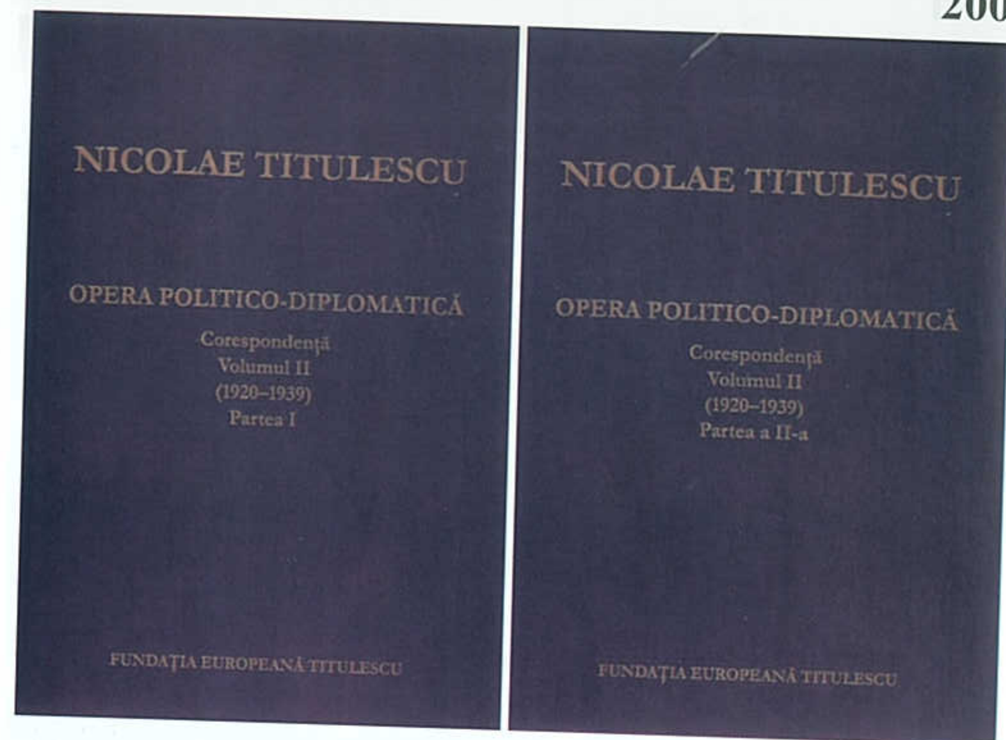

PRO și CONTRA
Titulescu
Volumul II
SCULPTOR
DORU DRAGUSIN

PRO
CONTRA
Titulescu

200

201

202

203

204

GEORGE G. POTRA

Titulescu după 50 de ani din nou acasă

Fundația Europeană Titulescu

205

206

207

208

Titulescu mi-a deschis ochii spre Europa visurilor noastre, dar mi-a indus deopotrivă conştiinţa că România este şi rămâne pentru mine singurul loc pe care-l pot numi Acasă, că ea este început şi sfârşit.

Angajat voluntar ca executor testamentar, l-am rugat pe Titulescu să mă accepte ca fiu spiritual, căci eu mi l-am dorit şi crezut ca părinte spiritual.

Mă mândresc că am servit această cariatidă a spiritualităţii româneşti.

George G. Potra

Sinaia Brașov — Thursday, July 21 — 7 ore

Adormit 1 Sculat 9. In tren în gară Sinaia.
La 10 fost Pelișor serviciu religios la Rege
Prezentat guvernul condoleanțe Reginei
Maria și familiei Regale. Deschis testament.
Telegrame prin Externe și telefon
Urmat pe jos cortegiul, apoi la gară
Corpul Regelui plecat ora 1. Noi 1 1/4
La 5 ajuns Cotroceni
Dus cu toți corpul Regelui la Palat
și așezat în sala cea mare lângă
sufragerie.
Alcat primul pe Trasnea, Dianu
Prânzit acasă cu V. Bădulescu, Ion
și Cioroianu.

Regele făcut f. frumos testament

Otont mort. Teribil de impresionat
de moartea Regelui și de Regele mort